ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION YNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENSES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Έμφυλος πολιτικός λόγος στον ελληνικό τύπο: κοινωνικές αναπαραστάσεις της συμμετοχής των γυναικών στο συνδικαλισμό και την τρομοκρατία, 2002-2005

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Γεωργία Αμανατίδου

ΑΘΗΝΑ 2019

Τριμελής επιτροπή

Αλεξάνδρα Χαλκιά, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (επιβλέπουσα)

Ανδρέας Λύτρας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Ιωάννα Τσίγκανου, Ερευνήτρια Α, Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών, ΕΚΚΕ

Copyright © Γεωργία Αμανατίδου, 2019

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

Στον Κωστή

και τα παιδιά μας

Βασιλική, Γιώργο και Άγγελο

Ευχαριστίες

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους ανθρώπους που συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της παρούσας διατριβής.

Ευχαριστώ εκ βάθους καρδίας την επιβλέπουσα καθηγήτρια Αλεξάνδρα Χαλκιά για την πολύτιμη καθοδήγηση και την ουσιαστική συμπαράστασή της καθ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής μου διαδρομής. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα υπόλοιπα μέλη της τριμελούς επιτροπής κ. Ανδρέα Λύτρα και κα Τσίγκανου Ιωάννα, για τις συμβουλές, τις βοηθητικές διορθώσεις τους αλλά και τη συνολική συμβολή τους μέσα από τη διδασκαλία που προσέφεραν ως καθηγητές στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα που παρακολούθησα στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω όλη την οικογένειά μου: ειδικότερα, τη μητέρα μου, Αντιγόνη και την αδερφή μου, Μαρία των οποίων η αγωνιστικότητα στη ζωή αποτέλεσε έμπνευση για τη διατριβή. Τέλος, ευχαριστώ θερμά το σύζυγό μου, Κωστή για την αδιάκοπη υποστήριξη και ενθάρρυνση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη……9

Abstract……11

Εισαγωγή.....13

Μέρος Α

Ι. Θεωρητικό πλαίσιο.....20

ΙΙ. Βιβλιογραφική Επισκόπηση:

Κεφ.1. Πολιτική συμμετοχή των γυναικών στη συμβατική και μη συμβατική πολιτική.....31

1.1. Μορφές πολιτικής συμμετοχής της γυναίκας σε διεθνές πλαίσιο.....31

1.2.Συμβατική πολιτική….....33

1.3. Μη Συμβατική πολιτική.....35

1.4. Η σχέση γυναίκας και πολιτικής στην Ελλάδα.....39

Κεφ. 2. Αναπαραστάσεις των γυναικών που συμμετέχουν στην πολιτική.....43

2.1. Αναπαραστάσεις στη συμβατική πολιτική.....43

2.1.1. Γυναίκες που κατέχουν ή διεκδικούν επίσημα πολιτικά αξιώματα.....43

2.1.2. Γυναίκες σε κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις.....48

Οι γυναίκες ως θύματα στις πολιτικές γελοιογραφίες.....53

Το δίπολο της παθητικότητας έναντι της επιθετικότητας.....56

2.2. Αναπαραστάσεις στη μη συμβατική πολιτική.....62

2.2.1. Μητρότητα.....64

2.2.2. Ετεροκαθορισμός, εξάρτηση και ευαλωτότητα.....69

2.2.3. Έλλειψη νοημοσύνης.....72

2.2.4. Ακραίος Φεμινισμός.....73

2.2.5. Έλλειψη θηλυκότητας, άσχημη εξωτερική εμφάνιση.....76

2.2.6. Μορφές ψυχολογικής και νοητικής ανισορροπίας.....79

Δαιμονοποίηση-Τερατοποίηση.....79

Υστερικοποίηση.....81

2.2.7. Η ανατροπή της γυναικείας φύσης.....85

2.3. Συγκριτική ανάλυση των αναπαραστάσεων των γυναικών που συμμετέχουν στη συμβατική και μη συμβατική πολιτική.....90

2.3.1. Η εξωτερική εμφάνιση.....90

2.3.2. Η οικογενειακή κατάσταση.....91

2.3.3. Οι ερωτικές σχέσεις των γυναικών με μέλη τρομοκρατικών οργανώσεων.....92

2.3.4. Η γυναικεία απελευθέρωση/ισότητα.....94

2.3.5. Σκληρές ως άνδρες/σκληρότερες από τους άνδρες.....96

2.3.6. Βαριεστημένες, αφελείς, εκτός πραγματικότητας.....97

2.3.7. Συμπεράσματα 98

Μέρος Β

Κεφ. 3. Μεθοδολογία.....100

3.1. Η ανάλυση λόγου.....100

3.2. Το υπό εξέταση υλικό.....103

3.2.1. Επιλογή εφημερίδων.....104

3.2.2. Επιλογή άρθρων.....106

Μέρος Γ

Παρουσίαση ερευνητικών αποτελεσμάτων

Κεφ. 4. Κοινωνικές Αναπαραστάσεις στη συμβατική πολιτική.....128

4.1. Ταυτότητα……...129

4.1.1. Ως εργαζόμενοι……129

Άφυλη αναπαράσταση…….129

Έμφυλη αναπαράσταση……132

4.1.2. Εργαζόμενες μητέρες-οικογενειακή κατάσταση……..135

4.1.3. Κανονιστικά έμφυλα χαρακτηριστικά…….150

Εξωτερική εμφάνιση…….150

Ηλικία, φύλο και εργασία…….153

4.1.4. Αθώοι εργαζόμενοι απέναντι στην κακή εργοδοσία……..156

4.2. Δράση…….171

4.2.1. Δυναμικότητα και συμμετοχή όσον αφορά τις συνδικαλιστικές ενεργοποιήσεις……..171

Μία δυναμική και ισχυρή συμμετοχή των γυναικών στις συνδικαλιστικές κινητοποιήσεις……172

Έντονες και δυναμικές αντιδράσεις διά του λόγου των γυναικών……..185

4.2.2. Θυματοποίηση…….188

4.2.3. Συμπεράσματα…….195

Κεφ. 5. Κοινωνικές αναπαραστάσεις στη μη συμβατική πολιτική.....200

5.1. Ταυτότητα…….200

5.1.1. Επάγγελμα-οικονομική κατάσταση……201

5.1.2. Εθνικότητα……..215

5.1.3. Κανονιστικά έμφυλα χαρακτηριστικά…….220

Μητρότητα-οικογένεια……...220

Εξωτερική εμφάνιση……..232

Αφέλεια, έλλειψη λογικής……...241

5.1.4. Με ή χωρίς πολιτικές απόψεις…….255

5.2. Δράση……..260

5.2.1. Δυναμικότητα……..260

Η περίπτωση της Αθανασάκη…….….261

Η περίπτωση της Σωτηροπούλου……282

Η περίπτωση της Πεϊνό……...295

5.2.2. Ηγετικοί και περιφερειακοί ρόλοι……..299

Οι ρόλοι της Αθανασάκη……300

Οι ρόλοι της Σωτηροπούλου……..322

Οι δύο «ντάμες της τρομοκρατίας»……332

5.2.3. Θυματοποίηση-όργανο των αρχών……..336

5.2.4. Συμπεράσματα……..340

Κεφ. 6. Σύγκριση κοινωνικών αναπαραστάσεων…….345

6.1. Ταυτότητα……...345

6.2. Δράση…….358

6.3. Συμπεράσματα……367

Βιβλιογραφία……..372

Παράρτημα…….388

Περίληψη

Στόχος της παρούσας διατριβής είναι να μελετήσει τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των γυναικών που συμμετέχουν σε συμβατικές και μη συμβατικές μορφές πολιτικής δραστηριοποίησης. Η μελέτη επικεντρώθηκε στον τρόπο με τον οποίο τέσσερις ευρείας κυκλοφορίας εφημερίδες του ελληνικού τύπου απεικονίζουν από τη μία πλευρά, τις γυναίκες εργαζόμενες στις επιχειρήσεις Πάλκο, Κλωστήρια Ναούσης και Υβόννη Στορς, που συμμετείχαν σε συνδικαλιστικές ενέργειες και κινητοποιήσεις και από την άλλη γυναίκες που κατηγορήθηκαν για συμμετοχή στις τρομοκρατικές οργανώσεις του ΕΛΑ και της 17 Νοέμβρη. Το υλικό που μελετήθηκε δημοσιεύτηκε κατά το διάστημα 2002-2005. Μέσα από την οπτική των θεωρητικών αρχών της Φαινομενολογίας, του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού και των μεταδομιστικών φεμινιστικών προσεγγίσεων εξετάστηκε πώς ο έντυπος λόγος αναπαριστά, παράγει και αναπαράγει νοήματα για τη σχέση ανάμεσα στις γυναίκες και την πολιτική.

Βασισμένοι σε μία μεταδομιστική προσέγγιση της ανάλυσης λόγου οδηγηθήκαμε στην ανάλυση των λόγων που αρθρώνονται σε συνολικά 1000 άρθρα, επιλεγμένα από τις εφημερίδες *Καθημερινή*, *Ριζοσπάστης*, *Τα Νέα* και *Το Βήμα*. Μέσω αυτής προέκυψε μία ποικιλία κατηγοριών ισότιμης αλλά και στερεοτυπικής αναπαράστασης της ταυτότητας και δράσης των γυναικών. Στο επίπεδο της προβαλλόμενης ταυτότητας των γυναικών στο συνδικαλισμό παρατηρήθηκε ότι από τη μία πλευρά δόθηκε έμφαση σε έμφυλα χαρακτηριστικά όπως η μητρότητα, η εθνικότητα, η εξωτερική εμφάνιση και η ηλικία. Από την άλλη ωστόσο, βρέθηκε ότι οι γυναίκες απεικονίστηκαν ως εργαζόμενοι που έχασαν τη δουλειά τους, χωρίς να τονίζεται πάντα η έμφυλη διάσταση. Οι γυναίκες που είχαν κατηγορηθεί ότι συμμετείχαν στις τρομοκρατικές οργανώσεις παρουσιάστηκαν μέσω παρόμοιων εικόνων όπως αυτή της μητρότητας, της εξωτερική εμφάνισης και των αθώων θυμάτων αλλά επιπλέον, αναδείχθηκαν χαρακτηριστικά της εθνικότητας, της πολιτικής ιδεολογίας και της οικονομικής κατάστασης. Ειδικότερα, ο υπό μελέτη λόγος πρόβαλε μία αμφιταλάντευση ή/και αμηχανία σε αυτές τις γυναίκες καθώς παρατηρήθηκαν στοιχεία πολιτικής και οικονομικής ανεξαρτησίας στην προβαλλόμενη ταυτότητα που δεν εμπίπτουν σε έμφυλα κανονιστικά πλαίσια αλλά αντιθέτως οδηγούνται στην προβληματοποίηση αυτών.

Όσον αφορά την προβαλλόμενη δράση παρατηρήθηκαν ομοιότητες και διαφορές στους κεντρικούς τρόπους αναπαράστασης των γυναικών στο συνδικαλισμό και την τρομοκρατία. Αναπαραστάθηκαν μέσω δύο κοινών θεματικών ως δυναμικές γυναίκες και ως θύματα. Στη συμβατική πολιτική απεικονίστηκαν να διαδηλώνουν και να αγωνίζονται μαζικά για τα εργασιακά τους δικαιώματα. Στην περίπτωση όμως της μη συμβατικής, ο λόγος εμφάνισε στοιχεία αμφιταλάντευσης καθώς από τη μία οι γυναίκες απεικονίζονται να συμμετέχουν ενεργά και σε κομβικούς ρόλους στις οργανώσεις. Από την άλλη όμως, η δυναμικότητα που προβάλλεται συνυφαίνεται με στοιχεία δαιμονοποίησης που συντελούν στην υποτίμηση της πολιτικής δράσης αυτών των γυναικών. Σε παρόμοια αποτελέσματα οδήγησε και η αφηγηματική τεχνική που προβάλλει τις γυναίκες των δύο κατηγοριών ως αθώα θύματα: απεικονίζει τις μεν αδύναμες να διαχειριστούν την κατάσταση της ανεργίας και τις δε πολιτικά εξαρτημένες από τους ερωτικούς συντρόφους τους.

Λέξεις κλειδιά: αναπαραστάσεις γυναικών, Ελλάδα, συνδικαλισμός, τρομοκρατία, ανάλυση λόγου

Gendered political discourse in the Greek press: social representations of women's participation in trade unionism and terrorism, 2002-2005

Amanatidou Georgia

Abstract

The aim of this dissertation is to study the social representations of women involved in conventional and non-conventional forms of political action. The study focuses on the way in which four large circulation newspapers of the Greek press portray, on the one hand, women working in the Palko, Klostiria Naoussis and Yvonni Stores industries, who participated in trade union actions and mobilizations, and on the other, women accused of participation to the terrorist organizations of the ELA and November 17th. From the point of view of the theoretical principles of Phenomenology, social constructivism and post-structural feminist approaches, it was examined how the press represents, produces and reproduces meanings about the relationship between women and politics.

Based on a post-structural approach to discourse analysis, we analyze the discourses articulated in a total of 1,000 news articles, published during the period 2002-2005 in the newspapers *Kathimerini*, *Rizospastis*, *Ta Nea* and *To Vima*. A variety of categories of equal and stereotypical representation of the identity and action of women emerge. At the level of the alleged identity of women in trade unionism, it was observed that on the one hand emphasis was placed on characteristics such as maternity, ethnicity, outward appearance and age. On the other hand, however, it was found that women were also portrayed as workers who lost their jobs, without always emphasizing the gender dimension. The women who were accused of participation in terrorist organizations were presented with a similar emphasis on issues such as maternity, outward appearance and as innocent victims, but also noted were the features of nationality, political ideology and economic status. The discourse under study also shows an ambivalence towards these women as it also articulates elements of political and economic independence which do not fall within stereotypical gender frameworks.

With regard to the action represented, similarities and differences were observed in the central ways of representation of women in trade unionism and terrorism. Two common themes emerge, as dynamic women and as victims. In conventional politics, the depicted women were shown to demonstrate and fight energetically for their labor rights. In the case of political action fitting the category of the unconventional, however, the discourse shows ambivalence as, while women are depicted actively and in key roles in organizations, the forcefulness shown is intersected with elements of demonization that contribute to the devaluation of the political action of these women. Similarly, the narrative techniques tracked in the coverage, which portrays women in both categories as innocent victims, also work to depict the women engaging in conventional political behavior as too weak to manage the state of unemployment and the women of non conventional as politically dependent on their erotic partners-comrades.

Keywords: representations of women, Greece, trade unionism, terrorism, discourse analysis

Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας διατριβής αποτελεί η συγκριτική ανάλυση των κοινωνικών αναπαραστάσεων των γυναικών που συμμετέχουν σε συμβατικές και μη συμβατικές μορφές πολιτικής δραστηριοποίησης, από τον ελληνικό τύπο. Ειδικότερα, θα μελετηθεί ο τρόπος με τον οποίο επιλεγμένες εφημερίδες του ελληνικού τύπου αναπαριστούν με το λόγο και την εικόνα από το 2002 έως το 2005, γυναίκες που κατηγορήθηκαν για συμμετοχή σε τρομοκρατικές οργανώσεις του ΕΛΑ και της 17 Νοέμβρη από τη μία και από την άλλη γυναίκες εργαζόμενες, στις επιχειρήσεις Πάλκο, Κλωστήρια Ναούσης και Υβόννη Στορς, που συμμετείχαν σε συνδικαλιστικές ενέργειες και κινητοποιήσεις. Κατά τα έτη 2002, 2003, 2004 και 2005 έλαβαν χώρα σημαντικά γεγονότα, όπως η εξάρθρωση της 17Ν και του ΕΛΑ, το κλείσιμο εργοστασιακών μονάδων και επιχειρήσεων, όπως η Πάλκο και τα Κλωστήρια Ναούσης, τα οποία συγκέντρωσαν αυξημένη αρθρογραφία και κατ' επέκταση έναν πλούτο σημαντικού προς διερεύνηση υλικού για την παρούσα διατριβή.

Σε ένα υγιές δημοκρατικό σύστημα τα δικαιώματα, τα καθήκοντα και οι πιθανότητες συμμετοχής όχι μόνο στις επίσημες μορφές πολιτικής δράσης, όπως η ψήφος, αλλά και σε ανεπίσημες, καθημερινές δράσεις πρέπει να διανέμονται ισότιμα. Αυτό ωστόσο, δεν ισχύει και οι διαφορές που προκύπτουν είναι έμφυλες, οικονομικές, φυλετικές, σεξουαλικές (Danielsen, Jegerstedt, Muriaas, & Ytre-Arne, 2016, 2). Τα Μέσα Ενημέρωσης, ως ένας ισχυρός παράγοντας διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, παίζουν καίριο ρόλο στην έκφραση και κατασκευή των αντιλήψεων που ενισχύουν τον αποκλεισμό κοινωνικών ομάδων από τα πολιτικά δικαιώματα. Μελετώντας ειδικότερα, τη διάσταση του φύλου, διαπιστώνεται ότι τα σύγχρονα Μ.Μ.Ε. χρησιμοποιούν περισσότερο πολύπλοκους τρόπους για να απεικονίσουν τη σχέση μεταξύ των γυναικών και της πολιτικής, ως μη αποδεκτή κοινωνικά. Στοιχεία της ταυτότητας των γυναικών όπως η μητρότητα, η εθνικότητα, η φυλή και η θρησκευτική πίστη συναρθρώνονται με την προβαλλόμενη πολιτική ταυτότητα και δράση τους με στόχο την υποτίμησή τους και την αναπαράστασή τους ως ο Άλλος στο δημόσιο βίο. Στη Νορβηγία για παράδειγμα, γυναίκες πρόσφυγες από την Αιθιοπία απεικονίστηκαν ως ανεύθυνες μητέρες επειδή διαδήλωσαν έξω από τον καθεδρικό ναό του Όσλο διεκδικώντας πολιτικό άσυλο (Bendixen, 2016 στο

Danielsen, Jegerstedt, Muriaas, & Ytre-Arne επιμ., 237-260). Στον Καναδά, στην Αμερική και τη Γαλλία, μέσα σε ένα πλαίσιο έμφυλης ισλαμοφοβίας, ο τύπος διασταύρωσε τη θρησκευτική πίστη με την πολιτική με αποτέλεσμα να αναπαραστήσει τις μουσουλμάνες γυναίκες ως τον απειλητικό Άλλο (Perry, 2013). Οι γυναίκες που καλύπτονται με μαντίλα προβλήθηκαν ως «όργανα ισλαμιστικών οργανώσεων» (Freedman, 2007, 170 στο Perry, 2013, 10), ως μητέρες των βομβιστών αυτοκτονίας ή ως ενεργοί προωθητές του ισλαμιστικού φονταμενταλισμού (Perry, 2013, 10).

Είναι σημαντικό επομένως και παράλληλα επίκαιρο να μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο τα Μ.Μ.Ε. απεικονίζουν τις γυναίκες ως πολίτες σε μορφές καθημερινής, ανεπίσημης πολιτικής δράσης. Η παρούσα έρευνα λαμβάνοντας υπόψη αυτήν την ανάγκη, επιλέγει γυναίκες που συμμετέχουν στο συνδικαλισμό και την τρομοκρατία με στόχο να συμβάλλει σε μία καλύτερη κατανόηση του ειδησεογραφικού λόγου που τις αναπαριστά και να αναδείξει τους μηχανισμούς εκείνους που τις μεταχειρίζεται προκατειλημμένα αλλά και εκείνους με τους οποίους στέκεται ισότιμα απέναντί τους.

Ειδικότερα, η διατριβή αποτελείται από 3 μέρη. Το πρώτο (Α) μέρος συνίσταται στο θεωρητικό πλαίσιο και σε τρία κεφάλαια της βιβλιογραφικής επισκόπησης όσον αφορά την πολιτική συμμετοχή των γυναικών και τις αναπαραστάσεις των γυναικών που συμμετέχουν στην πολιτική. Το δεύτερο μέρος (Β) περιγράφει την πορεία των βασικών βημάτων της ερευνητικής μεθοδολογίας. Ενώ στο τρίτο (Γ) μέρος της διατριβής, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της διενεργηθείσας έρευνας.

Στο πρώτο μέρος παρατίθενται οι βασικές θεωρητικές συνιστώσες της φαινομενολογικής κοινωνιολογίας, των κοινωνιολογικών προσεγγίσεων των ΜΜΕ καθώς και των μεταδομιστικών φεμινιστικών θεωρήσεων για το φύλο, από τις οποίες αντλεί στοιχεία η διατριβή. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, τα Μ.Μ.Ε. θεωρείται ότι δεν έχουν ως μοναδικό σκοπό την αντανάκλαση της πραγματικότητας αλλά παρουσιάζονται ως φορείς κατασκευής νοήματος και διαπραγμάτευσης διαφορετικών αναπαραστάσεων του κόσμου. Ειδικότερα ως προς το φύλο, συνιστούν κεντρικούς τόπους διαπραγμάτευσης του λόγου ο οποίος συμβάλλει στην κατασκευή του φύλου σύμφωνα με τις κυρίαρχες αντιλήψεις.

Στη συνέχεια στο πρώτο κεφάλαιο διευκρινίζονται οι έννοιες της συμβατικής και μη συμβατικής πολιτικής βάσει των οποίων γίνεται ο διαχωρισμός των κοινωνικών αναπαραστάσεων των υπο μελέτη γυναικών. Η συμβατική πολιτική αφορά την άσκηση τυπικών και θεσμοθετημένων πολιτικών δικαιωμάτων και εκτείνεται από την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος και την ανάληψη πολιτικού αξιώματος ως τη συμμετοχή σε συνδικαλιστικές και πολιτικές οργανώσεις (Quaranta, 2012, 253). Η μη συμβατική πολιτική δεν αναφέρεται σε φυσιολογικές και θεσμοθετημένες πολιτικές διαδικασίες αλλά κυρίως στις ενέργειες διαμαρτυρίας οι οποίες τίθενται ενάντια στο εκάστοτε υπάρχον καθεστώς (Randall, 1987, 58).

Παράλληλα, στο ίδιο κεφάλαιο αναλύεται ο ρόλος των γυναικών σε αυτές τις κατηγορίες, σε διεθνές και ελληνικό πλαίσιο. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία παρατηρείται ότι αν και η συμμετοχή των γυναικών εμφανίζει μία ποικιλία και αύξηση, ωστόσο τα ποσοστά εξακολουθούν να εμφανίζονται μειωμένα συγκριτικά με τα αντίστοιχα των ανδρών, ειδικά στις υψηλόβαθμες θέσεις. Ενδεικτικά, στην Ελλάδα έρευνα του Ινστιτούτου Εργασίας (Μπουκουβάλας & Παπαγεωργίου, 2015) έδειξε ότι ναι μεν αυξήθηκαν τα ποσοστά συμμετοχής στα τρία επίπεδα συνδικαλιστικής οργάνωσης αλλά παραμένουν χαμηλά, με τη χαμηλότερη συμμετοχή να παρατηρείται στις διοικήσεις των εργατοϋπαλληλικών κέντρων καθώς μόλις το 7, 22% ανέλαβε τη θέση του Προέδρου (130).

Το δεύτερο κεφάλαιο παραθέτει τους κεντρικούς τρόπους αναπαράστασης των γυναικών που συμμετέχουν στη συμβατική και μη συμβατική πολιτική, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της διεθνούς βιβλιογραφικής επισκόπησης. Ειδικότερα, όσον αφορά την κατηγορία της συμβατικής πολιτικής, η διεθνής έρευνα εστίασε κατά κύριο λόγο σε κλασικές μορφές πολιτικής συμμετοχής και δευτερευόντως σε δράσεις κοινωνικής οργάνωσης. Οι γυναίκες εδώ παρατηρήθηκε να αναπαρίστανται μειωμένα σε ποσοτικό επίπεδο και κανονιστικά σε ποιοτικό, καθώς εντοπίζονται επαναλαμβανόμενα τα μοτίβα της μητρότητας, του αθωότητας, της εξωτερικής εμφάνισης, της προσωπικής ζωής. Όταν οι γυναίκες συμμετέχουν σε πολιτικά κινήματα ή οργανώσεις, ο τύπος λειτουργεί επιλεκτικά καθώς τείνει να περιθωριοποιεί, να διακωμωδεί ή/ και να ευτελίζει την παρουσία τους μέσω του λόγου και της εικόνας. Αυτό το επιτυγχάνει μέσω διαφορετικών αφηγηματικών

σχημάτων τα οποία τονίζουν χαρακτηριστικά παθητικότητας, αφέλειας και υπέρμετρης επιθετικότητας.

Στη συνέχεια του δεύτερου κεφαλαίου παρατίθενται οι κεντρικές κατηγορίες αναπαράστασης των γυναικών της μη συμβατικής πολιτικής έτσι όπως προέκυψαν από τη βιβλιογραφική επισκόπηση. Η παρουσίαση οργανώνεται γύρω από δύο κεντρικές θεματικές ενότητες. Η πρώτη παρουσιάζει έρευνες που διακρίνουν κάποια από τις εξής τρεις κατηγορίες αναπαραστάσεων που παραπέμπουν σε παραδοσιακά γυναικεία χαρακτηριστικά: η μητρότητα, ο ετεροκαθορισμός των γυναικών από τις προσωπικές και οικογενειακές τους σχέσεις και η έλλειψη νοημοσύνης. Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει έρευνες στις οποίες παρατηρούνται κάποιες από τις ακόλουθες πέντε κατηγορίες που επίσης αναδεικνύουν την κανονικοποίηση του γυναικείου φύλου μέσω της επικέντρωσής τους σε μοτίβα τα οποία αντιτίθενται των επιτρεπτών παραδοσιακών γυναικείων χαρακτηριστικών. Τα αφηγηματικά σχήματα αναφέρονται στον ακραίο φεμινισμό, στην έλλειψη θηλυκότητας και την άσχημη εξωτερική εμφάνιση, στην υστερικοποίηση των γυναικών, στην εικόνα της γυναίκας διαβόλου και στην ανατροπή της γυναικείας φύσης.

Στην τελευταία υποενότητα του κεφαλαίου παρατίθεται η μοναδική συγκριτική έρευνα που ανέδειξε η βιβλιογραφική επισκόπηση και διεξήχθη από τη Nacos (2005). Η έρευνα συνιστά μία συγκριτική ανάλυση των αναπαραστάσεων συμμετοχής στις δύο μορφές πολιτικής δραστηριότητας, η οποία οδήγησε στην ανάδειξη των εξής έξι κοινών θεματικών αφήγησης: α) της εξωτερικής εμφάνισης, β) της οικογενειακής κατάστασης, γ) αυτής που αναφέρεται στις ερωτικές σχέσεις των γυναικών με μέλη τρομοκρατικών οργανώσεων, δ) της γυναικείας απελευθέρωσης/ισότητας, ε) αυτής που τις απεικονίζει ως σκληρές ως άνδρες/σκληρότερες από τους άνδρες», στ) αυτής που τις απεικονίζει ως «βαριεστημένες, αφελείς, εκτός πραγματικότητας».

Το δεύτερο μέρος της διατριβής περιλαμβάνει την ερευνητική μεθοδολογία που υιοθετήθηκε. Αποτελείται από το τρίτο κεφάλαιο το οποίο έχει δύο υποενότητες. Στην πρώτη αναπτύσσονται τα βασικά θεωρητικά σημεία της ποιοτικής ανάλυσης λόγου. Στη μεταδομιστική θεώρηση της μεθόδου υποστηρίζεται ότι σε ένα κείμενο, το οποίο εξετάζεται μέσα στο εκάστοτε ιστορικό και κοινωνικό συγκείμενο εφαρμόζεται η ανάλυση και η κριτική ανάγνωση (Χαλκιά, 2011, 96). Η δεύτερη

ενότητα περιγράφει τη διαδικασία που ακολουθήθηκε καθώς και τα κριτήρια που υιοθετήθηκαν για την επιλογή του ειδησεογραφικού υλικού. Η διαδικασία περιλαμβάνει τρία κεντρικά στάδια. Πρώτον, επιλέχθηκαν τέσσερις υψηλής κυκλοφορίας εφημερίδες που αντιπροσωπεύουν τις κυριότερες συνιστώσες του πολιτικού ιδεολογικού φάσματος στην Ελλάδα: Δεξιά, Κέντρο, Αριστερά. Δεύτερον, καθορίστηκαν οι γυναίκες των οποίων τις αναπαραστάσεις θα μελετήσουμε. Τρίτον, επιλέχθηκαν τα γεγονότα τα οποία σχετίζονται με τη δραστηριότητα των επιλεγμένων γυναικών και έπειτα τα χρονικά διαστήματα δημοσίευσης των άρθρων που θα αναλυθούν.

Συνολικά το υπό εξέταση υλικό αποτελείται από 1000 άρθρα τα οποία προέρχονται από τις εφημερίδες *Τα Νέα*, *Το Βήμα*, *Καθημερινή*, *Ριζοσπάστης*. Όσον αφορά τις αναπαραστάσεις στη συμβατική πολιτική επιλέχθηκαν 470 άρθρα που αναφέρονται στις συνδικαλίστριες των επιχειρήσεων Πάλκο, Υβόννη Στορς και Κλωστήρια Ναούσης. Για την κατηγορία της μη συμβατικής πολιτικής τα 530 άρθρα που επιλέχθηκαν αναπαριστούν τις εξής γυναίκες: την Ειρήνη Αθανασάκη, που κατηγορήθηκε για συμμετοχή στην οργάνωση ΕΛΑ, την Αγγελική Σωτηροπούλου, που κατηγορήθηκε για συμμετοχή, τη Αλίσια Ρομέρο Κορτές και τη Μαρί Τερέζ Πεϊνό οι οποίες απεικονίζονται να εμπλέκονται έμμεσα με την οργάνωση 17Ν.

Το τρίτο μέρος της διατριβής αποτελείται από τρία κεφάλαια (4, 5, 6) στα οποία παρουσιάζονται τα ερευνητικά αποτελέσματα και η τελική συγκριτική ανάλυσή τους. Σύμφωνα με την ανάλυση του υπό μελέτη υλικού προέκυψαν κατηγορίες αναπαράστασης όσον αφορά την ταυτότητα και τη δράση των γυναικών. Οι γυναίκες επομένως, που συμμετέχουν στη συμβατική πολιτική απεικονίζονται στο τέταρτο κεφάλαιο ως εργαζόμενοι, ως εργαζόμενες μητέρες αλλά και ως αθώα θύματα της κακής εργοδοσίας. Δίνεται έμφαση σε επιπλέον κανονιστικά έμφυλα χαρακτηριστικά όπως η εξωτερική εμφάνιση και το φύλο. Όσον αφορά την προβαλλόμενη δράση των γυναικών η ανάλυση του λόγου ανέδειξε ως κεντρικές κατηγορίες αναπαράστασης τη δυναμικότητα αλλά και αυτή του αθώου, αβοήθητου θύματος. Οι γυναίκες από τη μία πλευρά απεικονίζονται μέσω του λόγου αλλά και μιας ποικιλίας φωτογραφιών να συμμετέχουν δυναμικά σε συνδικαλιστικές κινητοποιήσεις. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, παρατηρείται να ενισχύονται κυρίαρχες αναπαραστάσεις της θηλυκότητας

καθώς εμφανίζονται απελπισμένες και αδύναμες να διαχειριστούν δύσκολες καταστάσεις, όπως αυτές της ανεργίας.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρατίθενται οι κατηγορίες αναπαράστασης των γυναικών που συμμετέχουν στη μη συμβατική πολιτική. Στο επίπεδο της προβαλλόμενης ταυτότητας τα στοιχεία που τονίζονται είναι η συντροφική ιδιότητα, η επαγγελματική κατάσταση, η εθνικότητα, η έλλειψη ή μη πολιτικών απόψεων και κανονιστικά έμφυλα χαρακτηριστικά όπως η μητρότητα, η εξωτερική εμφάνιση και η αφέλεια. Όσον αφορά τη δράση, οι κατηγορίες αναπαράστασης που προέκυψαν και αναλύονται στην αντίστοιχη ενότητα περιλαμβάνουν το στοιχείο της δυναμικότητας, τους ρόλους, ηγετικούς και περιφερειακούς που προβάλλονται να καταλαμβάνουν οι γυναίκες αλλά και την απεικόνισή τους ως αφελή, αθώα θύματα ή ως γυναίκες σειρήνες.

Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο γίνεται η συγκριτική ανάλυση των ερευνητικών αποτελεσμάτων η οποία οδηγεί στην ανάδειξη ομοιοτήτων και διαφορών στην αναπαράσταση των γυναικών μεταξύ των δυο μελετώμενων κατηγοριών πολιτικής δραστηριότητας. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε ότι στοιχεία όπως αυτά της οικονομικής κατάστασης, της μητρότητας, της εξωτερικής εμφάνισης και της αφέλειας αναδείχθηκαν στην προβαλλόμενη ταυτότητα και των δύο κατηγοριών. Υπήρχαν περιπτώσεις όπου για παράδειγμα, η μητρότητα και η αφέλεια τονίστηκαν επιλεκτικά με αποτέλεσμα να περιθωριοποιηθεί η ιδιότητα του πολίτη στις εικόνες των γυναικών. Ενώ σε άλλες περιπτώσεις, όπως αυτή της Αθανασάκη ο ειδησεογραφικός λόγος ανέδειξε στοιχεία που αμφισβητούν τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τον υποβαθμισμένο ρόλο των γυναικών σε τρομοκρατικές οργανώσεις, καθώς την απεικονίζει ως ηγετικό, συνιδρυτικό μέλος του ΕΛΑ.

Στο επίπεδο της δράσης οι γυναίκες των δύο κατηγοριών αναπαρίστανται μέσα από δύο κοινές θεματικές που αναδεικνύουν το στοιχείο της δυναμικότητας και το στοιχείο της αθωότητας, του θύματος. Ο λόγος αν και αρθρώνει διαφορετικά αφηγηματικά σχήματα παρουσιάζει μία αμφιταλάντευση καθώς ενώ προβάλλει εικόνες δυναμικής δράσης και συμπεριφοράς, ωστόσο στην περίπτωση του συνδικαλισμού συναρθρώνει χαρακτηριστικά συναισθηματισμού και αθωότητας και

στην περίπτωση της τρομοκρατίας ψυχολογικής ανισορροπίας και ακραίας επιθετικότητας.

Από τα αποτελέσματα επομένως, φαίνεται ότι οι γυναίκες των δύο κατηγοριών έως ένα βαθμό αναπαρίστανται με σχετικά όμοιο τρόπο καθώς δεν προβάλλονται να εκφράζουν τις πολιτικές τους απόψεις. Η έμφαση σε στοιχεία όπως η συναισθηματικότητα, η μητρότητα, η αφέλεια, η εξάρτηση και η αδυναμία ενισχύει το γεγονός ότι ο τύπος δε δίνει χώρο ούτε στις γυναίκες συνδικαλίστριες ούτε στις γυναίκες που συμμετέχουν στην τρομοκρατία, να παρουσιάσουν τις πολιτικές τους ιδέες και κατ' επέκταση δεν αναγνωρίζει σε αυτές τη διάσταση της πολιτικής σκέψης.

Μέρος Α

Ι. Θεωρητικό Πλαίσιο

Αντικείμενο της συγκεκριμένης διατριβής αποτελεί η συγκριτική ανάλυση των κοινωνικών αναπαραστάσεων, από τον ελληνικό τύπο, των γυναικών που συμμετέχουν σε συμβατικές και μη συμβατικές μορφές πολιτικής δραστηριοποίησης. Ειδικότερα, μελετάται ο τρόπος με τον οποίο επιλεγμένες εφημερίδες του ελληνικού τύπου αναπαριστούν με το λόγο και την εικόνα, γυναίκες που κατηγορήθηκαν για συμμετοχή σε τρομοκρατικές οργανώσεις του ΕΛΑ και της 17 Νοέμβρη από τη μία και από την άλλη γυναίκες εργαζόμενες, στις επιχειρήσεις Πάλκο, Κλωστήρια Ναούσης και Υβόννη Στορς, που συμμετείχαν σε συνδικαλιστικές ενέργειες και κινητοποιήσεις. Η διαμόρφωση του ερευνητικού ερωτήματος εντάσσεται σε μία συζήτηση ανάμεσα στις θεωρήσεις της εθνομεθοδολογίας, της συμβολικής αλληλόδρασης και του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού που έχουν ως βάση τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις των ΜΜΕ οι οποίες αναδεικνύουν τον σημαντικό ρόλο των ΜΜΕ στην παραγωγή και αναπαραγωγή της κοινωνικής πραγματικότητας. Παράλληλα, η διατριβή αντλεί από τις μεταδομιστικές φεμινιστικές προσεγγίσεις του φύλου, ειδικά όσον αφορά τη σχέση που έχουν τα ΜΜΕ με το φύλο, ως μία κοινωνική τεχνολογία εννοιολόγησης και δόμησης της έμφυλης ταυτότητας.

Η διατριβή, επομένως, αντλεί στοιχεία από τη φαινομενολογική Κοινωνιολογία και ειδικότερα από το θεωρητικό πλαίσιο της εθνομεθοδολογίας και της συμβολικής αλληλόδρασης, έτσι όπως αναπτύχθηκε από τους στοχαστές Harold Garfinkel, Erving Goffman, Peter Burger και Thomas Luckmann, ειδικά οι επιρροές της αφορούν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα καθώς και το σημαντικό ρόλο της γλώσσας και της εικόνας στη δόμηση αυτής. Σύμφωνα με τις κεντρικές ιδέες των ερμηνευτικών προσεγγίσεων η κοινωνική πραγματικότητα συγκροτείται μέσω της δράσης των υποκειμένων καθώς και των νοημάτων που αποδίδουν σε αυτήν τα ίδια. Οι κοινωνικές καταστάσεις ορίζονται και οικοδομούνται μέσω της ενεργητικής δράσης των ατόμων που λειτουργούν βάσει προθέσεων, κινήτρων και συμφερόντων με στόχο τη συγκρότηση και αποσυγκρότηση κανόνων, συμπεριφορών και καταστάσεων (Λάμνιας, 2002,179-180).

Ειδικότερα, η εθνομεθοδολογική προσέγγιση συνιστά έκφραση της φαινομενολογίας και έως ένα σημείο συμφωνεί με αυτήν ως προς το ότι τα άτομα λειτουργούν βάσει ενός κοινού αποθέματος γνώσεων για να αναγνωρίσουν, να κατανοήσουν ή να χειριστούν νοήματα που διαμορφώνονται στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων τους. Ωστόσο, ο διακριτός ρόλος της αναδεικνύεται σε αυτό ακριβώς το σημείο και στο γεγονός ότι αμφισβητεί την ύπαρξη μιας συγκεκριμένης και σταθερής κοινωνικής τάξης και εξετάζει τις στρατηγικές που χρησιμοποιούν τα υποκείμενα για να αναπαράγουν ή να δημιουργήσουν μία κοινωνική τάξη. Σύμφωνα με τον κεντρικό στοχαστή της εθνομεθοδολογικής προσέγγισης, Garfinkel, τα δρώντα υποκείμενα μολονότι λειτουργούν στα πλαίσια μιας υποτιθέμενης σταθερής κοινωνικής τάξης δε θεωρούνται «πολιτιστικά ντοπαρισμένα» άτομα (Λάμνιας, 2002, 199). Οι δρώντες αντιθέτως θεωρούνται ενεργητικά υποκείμενα, τα οποία ερμηνεύουν, κατανοούν και ορίζουν καταστάσεις μέσω της αξιοποίησης της κοινωνικής εμπειρίας και της απόδοσης προσωπικού νοήματος σε αυτές. Η κοινή γνώση ναι μεν συνιστά ένα σημείο εκκίνησης για την ανάπτυξη της ανθρώπινης δράσης, ωστόσο τα υποκείμενα αναπτύσσουν διαφοροποιημένους τρόπους κατανόησης και ερμηνείας της κοινωνικής πραγματικότητας, μέσω της χρήσης των δικών τους στρατηγικών.

Αναλυτικότερα, ο Garfinkel δεν απορρίπτει την ύπαρξη μιας κοινά αποδεκτής γνώσης ούτε την ύπαρξη κανονικοτήτων μέσα στην κοινωνία. Αυτό που υποστηρίζει ταυτόχρονα είναι ότι αναπτύσσονται επιμέρους ατομικές δράσεις οι οποίες δεν ακολουθούν ομοιόμορφες συμπεριφορές κατευθυνόμενες από αντικειμενοποιημένες κανονικότητες. Τα υποκείμενα λόγω της συνεχούς ερμηνείας που αναπτύσσουν σε κάθε περίσταση οδηγούνται σε συμπεριφορές που ενδεχομένως αλλάζουν, όταν τα νοήματα που αποκωδικοποιούν δεν εναρμονίζονται με τους τρόπους ορισμού της εκάστοτε κατάστασης[1]. Όσον αφορά τη μεθοδολογία που χρησιμοποιούν οι εθνομεθοδολόγοι -κεντρικό αντικείμενο των οποίων αποτελεί η γλώσσα- για τη διερεύνηση των στρατηγικών με τις οποίες τα μέλη μιας κοινωνίας δρουν και συγκροτούν τον κόσμο τους αναδεικνύεται μία ποικιλία η οποία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι υπάρχει ή συγκροτείται μία φαινομενικά σταθερή τάξη, μία

[1] Για σχετικά πειράματα που έκανε ο Garfinkel βλέπε Giddens, 2002, 133-4 και Λάμνιας, 2002, 200.

επομένως εύθραυστη τάξη η οποία βρίσκεται υπό διαπραγμάτευση αφού δομείται και αναδομείται μέσω των στρατηγικών των δρώντων υποκείμενων.

Για την προσέγγιση της εθνομεθοδολογίας αλλά και της συμβολικής αλληλόδρασης η γλώσσα συνιστά ένα κεντρικό στοιχείο στη μελέτη της κοινωνικής πραγματικότητας. Όσον αφορά τους εθνομεθοδολόγους η μελέτη του τρόπου χρήσης της γλώσσας αποκαλύπτει τις μεθόδους που χρησιμοποιούν τα άτομα, προκειμένου να ορίσουν τις όψεις της λεγόμενης «κοινωνικής τάξης» (Λάμνιας, 2002, 203). Για τους στοχαστές της συμβολικής αλληλόδρασης η γλώσσα συνιστά ένα σύμβολο μέσω του οποίου τα άτομα επικοινωνούν. Για να μπορέσουν ωστόσο να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν τα νοήματα που ανταλλάσσουν, προαπαιτείται η ύπαρξη κοινών εμπειριών και συμβόλων. Σύμφωνα με τον Mead, έναν εκ των θεμελιωτών της προσέγγισης, η ταυτότητα του υποκειμένου συγκροτείται με βάση τη συμβολική αλληλόδραση και τη γλωσσική επικοινωνία, υποστηρίζοντας παράλληλα ότι τα σύμβολα διαμορφώνουν και διαφοροποιούν τη σημασία τους μέσω της ανθρώπινης δράσης (Blackledge & Hunt, 1994, Λάμνιας, 2002, Giddens, 2002).

Μέσα στο πλαίσιο γενικότερα της φαινομενολογικής θεώρησης και ειδικότερα της αλληλόδρασης, οι Berger και Luckman (2003) συμφωνούν με την κεντρική αντίληψη περί κοινωνικής ζωής καθώς υποστηρίζουν ότι πρώτον «η καθημερινή ζωή παρουσιάζεται ως μία πραγματικότητα που ερμηνεύεται από ανθρώπους και είναι υποκειμενικά νοηματοδοτημένη γι' αυτούς ως ένας κόσμος συνεκτικός» (50) και δεύτερον ότι «η πραγματικότητα της καθημερινής ζωής γίνεται αντιληπτή από τα άτομα ως ένας διυποκειμενικός κόσμος, με τον οποίο μοιράζονται με τους άλλους» (56). Επικεντρώνοντας εν συνεχεία, περισσότερο στις απόψεις τους για το ρόλο της γλώσσας, οι δύο στοχαστές αναγνωρίζουν την καίρια συμβολή της στην κατασκευή της πραγματικότητας και υποστηρίζουν ότι η κοινή γλώσσα θεμελιωμένη στην καθημερινή ζωή, χρησιμοποιείται για την ερμηνεία εμπειριών που «αντιστοιχούν σε πεπερασμένες περιοχές νοήματος» (60-61). Με αυτόν τον τρόπο όμως οι συγγραφείς θεωρούν ότι οδηγούμαστε στη διαστρέβλωση της πραγματικότητας αυτών των εμπειριών, καθώς για την ερμηνεία της μη καθημερινής εμπειρίας χρησιμοποιείται η κοινή γλώσσα, η γλώσσα της καθημερινής ζωής.

Ειδικότερα, η γλώσσα ορίζεται από τους συγγραφείς ως ένα σύστημα φωνητικών σημείων, που είναι το πιο σημαντικό στην ανθρώπινη κοινωνία (Berger & Luckman, 2003), και επιτελεί συγκεκριμένες λειτουργίες. Αρχικά, λαμβάνοντας υπόψη τις θέσεις τους περί αντικειμενοποίησης των ανθρώπινων εμπειριών αλλά και του ανθρώπινου τρόπου έκφρασης, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι οι αντικειμενοποιήσεις της καθημερινής ζωής, μέσω των οποίων τα άτομα αλληλοδρούν, συντηρούνται κυρίως μέσω της γλωσσικής σημασιοδότησης. Η κατανόηση της γλώσσας συμβάλλει στην κατανόηση της πραγματικότητας, εφοδιάζει τα άτομα με μία προκατασκευασμένη δυνατότητα για τη διαρκή αντικειμενοποίηση των εμπειριών που εκτυλίσσονται και παράλληλα επεκτείνει με ευέλικτο τρόπο αυτές τις εμπειρίες ώστε να επιτρέπει στα άτομα την αντικειμενοποίηση μιας μεγάλης ποικιλίας εμπειριών. Η γλώσσα παράλληλα, έχει την ικανότητα «να υπερβαίνει το εδώ και τώρα, να γεφυρώνει διαφορετικές ζώνες μέσα στην πραγματικότητα της καθημερινής ζωής και να τις ενσωματώνει σε ένα εννοημένο όλον» (82).

Μέσω αυτής της υπέρβασης επομένως, η γλώσσα οδηγείται σε ένα συμβολικό επίπεδο και κατασκευάζει τα οικοδομήματα των συμβολικών αναπαραστάσεων που κυριαρχούν στην πραγματικότητα της καθημερινής ζωής. Ειδικότερα, αυτά τα γλωσσικά σύμβολα επαναφέρονται και παρουσιάζονται ως αντικειμενικά πραγματικά στοιχεία στη καθημερινή ζωή. Ο ρόλος της γλώσσας επομένως, στην αλληλόδραση των ατόμων συνίσταται στην οικοδόμηση σημασιολογικών πεδίων ή ζωνών νοήματος με αποτέλεσμα να συσσωρεύονται γνώσεις και κατ' επέκταση να δημιουργείται ένα κοινωνικό απόθεμα γνώσης, το οποίο μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά.

Φύλο και ΜΜΕ

Μέσα στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας κατασκευής της κοινωνικής γνώσης συμπεριλαμβάνεται και η έννοια του φύλου. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την εννοιολόγηση του φύλου αυτό που υποστηρίζει ο Goffman (1979), ένας από τους σημαντικούς στοχαστές στα πλαίσια της εθνομεθοδολογίας και της συμβολικής αλληλόδρασης, είναι ότι η διαφοροποίηση των φύλων τουλάχιστον στις μοντέρνες κοινωνίες παράγεται και αναπαράγεται μέσω της αλληλόδρασης (Smith, 1996).Τα άτομα γίνονται αντιληπτά ως δράστες/ηθοποιοί που συμμετέχουν σε τελετουργικού τύπου έμφυλες επιδείξεις. Οι επιδείξεις του φύλου αναφέρονται σύμφωνα με τον ίδιο

σε συμβατικές απεικονίσεις πολιτισμικά θεσμοθετημένων αντιλήψεων για το βιολογικό φύλο. Η βιολογική εξήγηση της καταγωγής των έμφυλων επιδείξεων θεωρείται ως η προεξάρχουσα, ωστόσο ο ίδιος υποστηρίζει ότι αυτή η ερμηνεία συνιστά μία πολιτισμική αντίληψη. Τα άτομα, οι άνδρες και οι γυναίκες, έχουν την ικανότητα να μαθαίνουν να συμπεριφέρονται βάσει ενός προγράμματος έμφυλων επιδείξεων, δεν υπάρχει έμφυτη έμφυλη ταυτότητα αλλά ένα πρόγραμμα σύμφωνα με το οποίο απεικονίζουν το φύλο τους. Αυτές οι έμφυλες επιδείξεις παραλληλίζονται από τον Goffman με στοιχεία από το τελετουργικό συμπεριφορικό σχήμα που παρατηρείται στη σχέση γονέα-παιδιού. Στοιχεία όπως η άδεια προσανατολισμού, η προστατευτική παρέμβαση και ο καλοκάγαθος έλεγχος τα οποία υιοθετούν οι γονείς στη συμπεριφορά τους απέναντι στα παιδιά συνθέτουν ένα παρόμοιο μοντέλο, το οποίο χαρακτηρίζει την κοινωνικά προσδιορισμένη μεταχείριση των ενηλίκων γυναικών από τους άνδρες. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει ο Goffman (1979, 5) «τελετουργικά μιλώντας, οι γυναίκες είναι ισότιμες με τους κατώτερους άνδρες και αυτοί οι δύο είναι ισότιμοι με τα παιδιά». Στη μελέτη που διεξήγαγε στο βιβλίο του Gender Advertisements (1979) ενδιαφέρθηκε για τον υποβόσκοντα σεξισμό στις διαφημίσεις και μέσω της μεθόδου της ανάλυσης πλαισίου. Ειδικότερα μελέτησε διαφημιστικές φωτογραφίες που δημοσιεύτηκαν σε εφημερίδες και περιοδικά στις Η.Π.Α. κατά τη δεκαετία του 1970[2]. Σύμφωνα με την ανάλυση της Vivian Gornick στην εισαγωγή του βιβλίου (1979, iiv-ix), ο Goffman παρατήρησε επτά φαινόμενα που επεδείκνυαν την πολιτισμική παιδικοποίηση των γυναικών και την τελετουργική υποταγή τους σε αυτές:

1. Μία γυναίκα είναι ψηλότερη απ' ότι ένας άνδρας μόνο όταν αυτός είναι κοινωνικά κατώτερός της.
2. Τα χέρια της γυναίκας παρουσιάζονται να αγγίζουν, να κρατούν, να φροντίζουν και ποτέ να αρπάζουν, να χειραγωγούν ή να διαμορφώνουν.
3. Σε αντίστοιχες φωτογραφίες παροχής πληροφοριών ο άνδρας παρουσιάζεται σχεδόν πάντα να δίνει οδηγίες, ακόμα και όταν οι άνδρες και οι γυναίκες είναι ουσιαστικά παιδιά.

[2] Βλέπε επίσης Lawton (2009) για μία παρουσίαση της έρευνας του Goffman, καθώς και Pazarzi & Tsangaris (2008) για μία ενδιαφέρουσα μελέτη πάνω στην κατασκευή της εικόνας των γυναικών από τη διαφήμιση στον ελληνικό χώρο.

4. Όταν η διαφήμιση δείχνει κάποιον να κάθεται ή να ξαπλώνει σε ένα κρεβάτι ή πάτωμα αυτός είναι σχεδόν πάντα ένα παιδί ή μία γυναίκα, σπάνια ένας άνδρας.
5. Όταν ο άνδρας αποστρέφει το βλέμμα του, αυτό συμβαίνει σε σχέση με ένα κοινωνικά, πολιτικά ή διανοητικά ανώτερο, αλλά όταν αυτό συμβαίνει στη γυναίκα πάντα είναι σε σχέση με έναν οποιοδήποτε άνδρα που απεικονίζεται μαζί της.
6. Οι γυναίκες επανειλημμένα φαίνονται να αποσύρονται νοητικά από την σκηνή, ενώ όταν βρίσκονται σε στενή φυσική επαφή με έναν άνδρα τα πρόσωπά τους εμφανίζονται χαμένα και ονειρώδη.
7. Οι γυναίκες, πολύ περισσότερο από τους άνδρες απεικονίζονται να βρίσκονται σε μία κατάσταση ψυχολογικής ανισορροπίας ή απόσυρσης από μία κοινωνική θέση, σα να είναι αποπροσανατολισμένες.

Η απεικόνιση των γυναικών σε κατώτερους οικιακούς και παιδικούς ρόλους αποτελεί ένα από τα κεντρικά συμπεράσματα της μελέτης του Goffman, καθώς και το γεγονός ότι η ουσία των διαφημίσεων σταδιακά με το πέρασμα του χρόνου γινόταν αποδεκτή ως μη παράξενη αλλά φυσική. Το ενδιαφέρον όπως υποστηρίζει ο ίδιος είναι ότι παρόλο που τα μοντέλα και οι φωτογράφοι είναι μέρος ενός πολύ συγκεκριμένου πληθυσμού στις ΗΠΑ -στη Νέα Υόρκη συγκεκριμένα- το διαφημιστικό προϊόν που παράγεται αντιμετωπίζεται από τους θεατές ως φυσικό και όχι εξωπραγματικό (Goffman, 1979).

Σημαντικό ρόλο σε αυτήν την αντιμετώπιση της πραγματικότητας διαδραματίζουν τα ΜΜΕ τα οποία συμβάλλουν στη διασφάλιση της κοινωνικής συναίνεσης. Σύμφωνα με τη Μελίνα Σεραφετινίδου (2003) τα ΜΜΕ συνιστούν ένα συνδετικό κρίκο ανάμεσα στα άτομα και το περιβάλλον τους καθώς τους παρέχουν ένα σύστημα νοημάτων, όπως είναι οι εικόνες, τα σύμβολα, οι πολιτιστικοί κανόνες, μέσω των οποίων τα άτομα σχηματίζουν μία εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας καθώς και τη θέση που έχουν σε αυτήν. Θεωρείται εντυπωσιακός από τον Stuart Hall ο τρόπος με τον οποίο η δημόσια πληροφόρηση, η παραγωγή και η κατανάλωση της κοινωνικής γνώσης εξαρτάται από τα σύγχρονα ΜΜΕ (1977, 340 στη Σεραφετινίδου, 2003, 369) καθώς κατευθύνουν το κοινό σε «προτιμώμενα» νοήματα ενώ συσκοτίζουν και απονομιμοποιούν τα εναλλακτικά (Hall, 1997 στο Κωνσταντινίδου, 2007, 85).

Αυτή η παραγωγή και κατανάλωση της κοινωνικής γνώσης έχει δύο πλευρές, η πρώτη αναφέρεται στην παροχή μιας συγκεκριμένης εικόνας της κοινωνικής

πραγματικότητας την οποία τα άτομα υιοθετούν ως δική τους και η δεύτερη στο ότι συμβάλλουν στη διαμόρφωση της αντίληψης που έχουν όχι μόνο για την κοινωνική πραγματικότητα αλλά και για τον ίδιο τους εαυτό. Σύμφωνα με την Σεραφετινίδου (2003) τα άτομα χρησιμοποιούν ερμηνευτικά πλαίσια αναφοράς, κώδικες ή κατηγορίες για να ερμηνεύσουν/κατανοήσουν τα μηνύματα, φαινόμενα της πραγματικότητας, τα οποία διαμορφώνονται ή αναπαράγονται από τα ίδια τα ΜΜΕ χωρίς όμως τα άτομα να έχουν επίγνωση της προέλευσης, με αποτέλεσμα να τα δέχονται ανώδυνα και ασυνείδητα. Τα ΜΜΕ υποστηρίζει ο Κύρκος Δοξιάδης συγκροτούν τη γνώση του κόσμου ως κλασική αναπαραστασιακή δομή, ως ένα «ιδεατό σύνολο σχέσεων αναπαριστώντων και αναπαρισταμένων» (1995, 83).

Η συμβολή τους επομένως, θεωρείται αποφασιστική για τη δημιουργία εννοιολογικών πλαισίων και πολιτιστικών κανόνων που χρησιμοποιούν τα άτομα για να κατανοήσουν τον κόσμο γύρω τους και να προσδιορίσουν τη δράση τους μέσα σε αυτήν. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα ΜΜΕ να παράγουν το λεγόμενο κιτς, τη μαζική κουλτούρα και επιπλέον να συντελούν στη διατήρηση της ταξικής κυριαρχίας, στην ηγεμονία καθώς και στην κοινωνική συναίνεση.

Η πολιτιστική παραγωγή στη σύγχρονη κοινωνία συντελείται κατά κύριο λόγο από τα ΜΜΕ. Ειδικότερα, από τις αρχές του 20ου αιώνα συντελέστηκε μία διττή αλλαγή στους ιδεολογικούς στόχους των ΜΜΕ. Πρώτον, οι ιδεολογικοί στόχοι των ΜΜΕ βρέθηκαν σε μία δευτερεύουσα θέση σε σύγκριση με τους οικονομικούς και δεύτερον, τα στελέχη των ΜΜΕ σταμάτησαν να επιδιώκουν/εκπληρώνουν ιδεολογικούς στόχους με έκδηλο ταξικό και κομματικό χαρακτήρα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αναδειχτεί ως κεντρική επιδίωξη του κάθε οργανισμού επικοινωνίας ο σεβασμός στην υπάρχουσα κοινωνική συναίνεση[3]. Η κοινωνική συναίνεση -η οποία διατηρεί συνεκτικό το πολιτιστικό οικοδόμημα της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας- θεωρείται ένα αποκλειστικό φαινόμενο του 20ου αιώνα, τη σημασία της οποίας επεσήμανε ο Antonio Gramsci (Σεραφετινίδου, 2003). Η Γκραμσιανή προσέγγιση βλέπει την ηγεμονία της αστικής τάξης να διασφαλίζεται μέσω των

[3] Ενός μονοδιάστατου τρόπου σκέψης και συμπεριφοράς στα πλαίσια του οποίου οι ιδέες, οι στόχοι και οι δραστηριότητες που παρεκκλίνουν από το κατεστημένο σύστημα λόγου και δράσης απωθούνται ή εκφυλίζονται/υποβαθμίζονται (Σεραφετινίδου, 2003).

λεγόμενων ιδεολογικών μηχανισμών στήριξης, όπως είναι τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, η εκκλησία, τα συνδικάτα, η οικογένεια και τα μέσα επικοινωνίας.

Τα ΜΜΕ επομένως δεν έχουν ως μοναδικό στόχο την αντανάκλαση της πραγματικότητας αλλά παρουσιάζονται ως φορείς κατασκευής νοήματος και διαπραγμάτευσης διαφορετικών αναπαραστάσεων του κόσμου με αποτέλεσμα να κατασκευάζουν και να επιβάλλουν δημόσιους χώρους οι οποίοι ανταποκρίνονται σε ποικίλες πολιτισμικές και κοινωνικές ταυτότητες (Ψύλλα & Σεραφής, 2014, 122-123). Με αυτόν τον τρόπο συμβάλλουν στην κοινωνική συναίνεση, στον κοινωνικό έλεγχο και παράλληλα, όπως υποστηρίζει η Van Zoonen (1996), η πραγματικότητα κατασκευάζεται κοινωνικά μέσα από λόγους που αντανακλούν και παράγουν εξουσία, όπως αυτούς των ΜΜΕ.

Το ζητούμενο ωστόσο στη συγκεκριμένη περίπτωση, το οποίο αποτελεί εν μέρει και ζητούμενο της εν λόγω διατριβής, είναι η σχέση του φύλου με την επικοινωνία. Σύμφωνα με τη Van Zoonen (1996) τα ΜΜΕ εκπέμπουν συγκεκριμένα μηνύματα σχετικά με το φύλο, τα οποία αναφέρονται σε τρεις κατηγορίες: τα στερεότυπα, την πορνογραφία και την ιδεολογία. Η λειτουργία του κοινωνικού ελέγχου εκ μέρους των Μέσων Ενημέρωσης είναι κεντρική και στις τρεις θεματικές κατηγορίες. Στόχος του ερευνητή επομένως είναι ότι όταν μελετά αυτή τη σχέση, εκτός της υιοθέτησης των ερμηνευτικών στρατηγικών, να συμπεριλάβει μία αντίληψη της εξουσίας, μία αναγνώριση των δομικών ανισοτήτων οι οποίες προκύπτουν από τη διαδικασία κατασκευής του νοήματος. Υιοθετώντας τις μεταδομιστικές προσεγγίσεις όσον αφορά το φύλο[4], υποστηρίζει ότι πρέπει να οδηγηθούμε στην κατανόηση της

[4] Σύμφωνα με τη Χαλκιά (2011) η φιλελεύθερη, η ριζοσπαστική και μεγάλο μέρος της μαρξιστικής θεωρίας παραμένουν «τυφλά» εργαλεία για την ευρύτερη ανάλυση της εξουσίας και της ροής της στην ύστερη νεωτερικότητα, γιατί δεν βλέπουν το ίδιο το άτομο ως έννοια αλλά και ως οντότητα, ως μία παραγωγή, συχνά δε σχιζοειδή, και ακόμα και στη σωματική του υπόσταση, ως συνάρθρωση συγκεκριμένων λόγων και πρακτικών, ως ήδη αποτέλεσμα άσκησης εξουσίας (68).Οι μεταδομιστικές προσεγγίσεις επομένως για το φύλο, τη σεξουαλικότητα και την ισότητα αναδύονται ως διττή κριτική: αφενός απέναντι στις μαρξιστικές, φιλελεύθερες και ριζοσπαστικές προσεγγίσεις, είτε είναι φεμινιστικές είτε όχι, επειδή στηρίζονται σε μοντέρνες παραδοχές όπως η αυτοτέλεια του ατόμου και η ύπαρξη μιας διαφανούς και προσπελάσιμης αλήθειας. Αφετέρου, ως αποτέλεσμα κριτικής και ανάπτυξης μη φεμινιστικών μεταδομιστικών προσεγγίσεων, όπως το έργο του Φουκώ, επειδή απουσιάζει ή είναι ελλιπής η κατανόηση του ρόλου του φύλου στη δράση της εξουσίας. Για μία αναλυτικότερη παρουσίαση γενικότερα των φεμινιστικών προσεγγίσεων, συμπεριλαμβανομένων των μεταδομιστικών, βλέπε: Charles (2002), Evans (2004), Κωνσταντινίδου (2007), Χαλκιά (2011).

πραγματικότητας του φύλου. Εάν αναγνωρίσουμε τον ιστορικό προσδιορισμό των σύγχρονων κυρίαρχων απόψεων σχετικά με τους άνδρες και τις γυναίκες τότε θα οδηγηθούμε στην κατανόηση του φύλου ως μία κοινωνική κατασκευή, ως μία ρευστή κατάσταση η οποία διαφέρει από τόπο σε τόπο και από ιστορικό χρόνο σε ιστορικό χρόνο (Van Zoonen, 1996, Κωνσταντινίδου, 2007, Χαλκιά, 2011, Ψύλλα, 2009).

Σύμφωνα με τη μεταδομιστική θεωρία το φύλο και η σεξουαλικότητα θεωρούνται προϊόντα του λόγου[5]. Ο λόγος δεν είναι μονοσήμαντος αλλά διφορούμενος και αντιφατικός, ένας τόπος διαμάχης και αμφισβήτησης. Το φύλο δεν αντιμετωπίζεται ως ένα φυσικό δεδομένο αλλά συνιστά μία ιστορικά και πολιτισμικά προσδιορισμένη συνάρθρωση διαφορετικών λόγων, μία θεμελιακή πολιτική κατηγορία η οποία στηρίζει την υπάρχουσα κοινωνική δομή. Ο έμφυλος λόγος επομένως δεν γίνεται αντιληπτός ως η μόνη διάσταση της ανθρώπινης ταυτότητας, αλλά θεωρείται ότι οι άνθρωποι θεσμοθετούνται μέσω διαφόρων πρακτικών και λόγων στους οποίους εμπλέκονται. Το φύλο δεν καθορίζει ούτε εξαντλεί την ταυτότητα αλλά συνιστά ένα ενδογενές τμήμα του πολιτισμού και βρίσκεται σε μία συνεχή διαπραγμάτευση, σε ένα διαρκή αγώνα λόγου. Ωστόσο, η μεταδομιστική προσέγγιση του λόγου ως ενός τόπου διαμάχης υπονοεί ότι υπάρχει πιθανότητα να ασκηθεί αντίσταση στην πειθαρχική εξουσία του λόγου, και να ανατραπεί (Van Zoonen, 1996, Χαλκιά, 2011), και όπως θα αναδειχθεί στη συνέχεια στο ερευνητικό τμήμα της διατριβής ο λόγος των ΜΜΕ μπορεί να αποτελέσει έναν τόπο, έστω έμμεσα, αντίστασης και αμφισβήτησης απέναντι στις κυρίαρχες αξίες και στις κανονιστικές αντιλήψεις για το φύλο.

Εφόσον, λοιπόν το φύλο θεωρείται αποτέλεσμα λόγου ο ρόλος και η σχέση του με τα ΜΜΕ συνίσταται στο ότι τα τελευταία συντελούν ως κοινωνικές τεχνολογίες στην παραγωγή του. Τα ΜΜΕ επομένως, γίνονται αντιληπτά ως κοινωνικές τεχνολογίες που ενέχουν ιδιαίτερη βαρύτητα στη συγκρότηση του δημόσιου χώρου (Ψύλλα, 2009, 21), παράγουν, αναδομούν, τροποποιούν και εισάγουν πειθαρχικές και αντιφατικές πολιτισμικά προοπτικές του φύλου. Τα ΜΜΕ συνιστούν κεντρικούς τόπους διαπραγμάτευσης του λόγου ο οποίος συμβάλλει στην κατασκευή του φύλου

[5] Με τον όρο λόγο δεν εννοείται μόνο οι προφορικές ή γραπτές λέξεις, αλλά σε ένα γενικότερο επίπεδο οι πρακτικές νοηματοδότησης, για παράδειγμα οι εικόνες, οι ήχοι ή η μουσική (Χαλκιά, 2011).

σύμφωνα με τις κυρίαρχες αντιλήψεις. Αυτό διαφαίνεται σύμφωνα με την Van Zoonen (1996) στο μοντέλο κωδικοποίησης και αποκωδικοποίησης του Hall. Τα στοιχεία της παραγωγής των κειμένων και της αντίληψης των ΜΜΕ πρέπει να μελετηθούν συνδυαστικά καθώς εμπλέκονται με έναν περίπλοκο τρόπο στη διαδικασία της νοηματοδότησης. Η παραγωγή των κειμένων είναι γεμάτη εντάσεις και αντιφάσεις οι οποίες προέρχονται από τους αντιμαχόμενους λόγους των οργανισμών των ΜΜΕ αλλά και των ατόμων που εργάζονται σε αυτά, καθώς για παράδειγμα το δημιουργικό προσωπικό καθοδηγείται από κυρίως αισθητικούς στόχους ενώ το διευθυντικό προσωπικό από συμφέροντα οικονομικού περιεχομένου και δημοσίων σχέσεων (ό.π.). Αυτές οι εντάσεις έχουν ως αποτέλεσμα τα κείμενα των ΜΜΕ να μην αποτελούν ένα κλειστό ιδεολογικό σύστημα αλλά να αντανακλούν και αντιφάσεις της παραγωγής. Τα κείμενα επομένως, φέρουν πολλαπλά νοήματα και υπόκεινται σε μία ποικιλία ερμηνειών. Αυτή ωστόσο, η αντίληψη της πολυσημίας και η έκταση του νοήματος δεν είναι άπειρη παρά την ασάφειά τους. Η διαδικασία της κωδικοποίησης σύμφωνα με τον Hall et al (1980, 135 στο Van Zoonen, 1996, 42) θα οδηγήσει στην κατασκευή ορίων και παραμέτρων μέσα στα οποία θα λάβει χώρα η αποκωδικοποίηση. Ειδικότερα, τα περισσότερα κείμενα παρέχουν «μία προτιμώμενη ανάγνωση του νοήματος» (42) η οποία θα έχει την τάση να αναδομεί κυρίαρχες αξίες.

Μία ερμηνευτική και κριτική στρατηγική επομένως, η οποία χρησιμοποιεί ποιοτικές μεθόδους για τη συλλογή και ανάλυση δεδομένων, όπως η ανάλυση λόγου που εφαρμόζεται στη συγκεκριμένη διατριβή, θεωρείται η πιο κατάλληλη στο πλαίσιο της φεμινιστικής θεωρίας και έρευνας στα ΜΜΕ, αρκεί αυτή, σύμφωνα με την Van Zoonen (1996), να στηρίζεται στη θέση ότι το φύλο κατασκευάζεται στην παραγωγή, στα κείμενα και στη λήψη των ΜΜΕ.

Στόχος επομένως, της συγκεκριμένης διατριβής είναι να διερευνήσει, μέσω της μεθόδου της ανάλυσης λόγου, τη σχέση φύλου, πολιτικής και ΜΜΕ. Λαμβάνοντας υπόψη τη θέση της Χριστιάνας Κωνσταντοπούλου ότι «η σχέση ανάμεσα στα Μέσα και στην πολιτική ζωή είναι ένας βασικός παράγοντας κατανόησης της εξουσίας» (2014, 15) και κατ' επέκταση της πολιτικής ζωής, αυτό που επιδιώκεται να μελετηθεί είναι πώς ο λόγος των ΜΜΕ αναπαριστά, παράγει αλλά και αναπαράγει νοήματα σε σχέση με την ταυτότητα και τη δράση των γυναικών που συμμετέχουν σε μορφές συμβατικής και μη συμβατικής πολιτικής.

Η παρούσα έρευνα αποτελεί κατά μία έννοια συνέχεια του είδους της έρευνας που κάνει η Χαλκιά στο έργο της *Το άδειο λίκνο της δημοκρατίας: Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στη σύγχρονη Ελλάδα* (2007) με τη μελέτη του πώς παράγεται «η Ελληνίδα» στον ειδησεογραφικό τύπο στην περίπτωση των γυναικών στην Ελλάδα που επιλέγουν να κάνουν έκτρωση κατά τη δεκαετία του ’90 όταν επικρατεί ένας λόγος περί «εθνικού προβλήματος» με το δημογραφικό. Μελετώντας τα αφηγήματα από τις τρεις μερίδες-δεξιού, κεντρώου και αριστερού- του τύπου διαπιστώνει ότι η έκτρωση και το δημογραφικό λειτουργούν με στόχο να ενισχύσουν την πολιτισμική επιταγή «που θέλει τις Ελληνίδες να αναπαράγουν βιολογικά περισσότερους Έλληνες προκειμένου να είναι «καλές γυναίκες» και να υπηρετούν το έθνος» (341). Η μητρότητα και η αναπαραγωγική ετεροφυλοφιλία προβάλλονται ως πολιτικό καθήκον της Ελληνίδας ορθόδοξου πολίτιδος. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να οριοθετείται ο πολιτικός της ρόλος και να περιορίζεται στην ανάγκη αναπαραγωγής Ελλήνων παιδιών με στόχο να διασωθεί η χώρα (345). Επομένως, το δημογραφικό έτσι όπως καλύπτεται δημοσιογραφικά αποτελεί «μία αναπαραγωγική τεχνολογία που υπηρετεί πολλαπλές πολιτικές σκοπιμότητες» (345). Αφενός συντελεί στην επιβολή της κανονιστικής ετεροφυλοφιλίας και μητρότητας για τις Ελληνίδες και αφετέρου στη φυλετικοποίηση της ελληνικής πολιτικής ιδιότητας (341).

ΙΙ. Βιβλιογραφική Επισκόπηση:

1. Πολιτική συμμετοχή των γυναικών στη συμβατική και μη συμβατική πολιτική

Η σχέση των γυναικών με την πολιτική, παρόλα τα σημαντικά βήματα προόδου, εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται προβληματική και να αντανακλά ένα σοβαρό έλλειμμα στη σύγχρονη δημοκρατία. Σύμφωνα με τη Μαλούτα (1992, 2014, βλέπε επίσης Βαρίκα, 2000) αυτές οι δύο έννοιες υπήρξαν ασύμπτωτες για μεγάλες ιστορικές περιόδους, καθώς βασίζονταν στον έμφυλο διαχωρισμό του δημόσιου και ιδιωτικού βίου. Εξαιτίας αυτού του διαχωρισμού αναπτύχθηκε μία αντίθεση ανάμεσα στις γυναίκες και το χώρο της πολιτικής αφού ο ρόλος τους οριοθετούνταν αυστηρά στα πλαίσια του ιδιωτικού βίου και συνέβαλε σύμφωνα με την Van Zoonen (2000, 2) στον προσδιορισμό της πολιτικής ως παράξενο τόπο για τις γυναίκες και επιπλέον των πολιτικών πράξεων ως μη πολιτικών.

Σήμερα, αν και οι δύο αυτές έννοιες δεν προσλαμβάνονται πλέον έκδηλα ως απόλυτα ασύμπτωτες ή αντιφατικές, ωστόσο μύθοι και στερεότυπα υφέρπουν στη συσχέτισή τους, στο επίπεδο των καθημερινών αντιλήψεων, στο λόγο των Μ.Μ.Ε. αλλά και στο επίπεδο της ίδιας της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών, εκφραζόμενης ποσοτικά και ποιοτικά.

1.1. Μορφές πολιτικής συμμετοχής της γυναίκας σε διεθνές πλαίσιο

Η πολιτική συμμετοχή της γυναίκας παρουσιάζει διεθνώς μία πολυμορφία και δεν εστιάζεται αποκλειστικά σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο ή μία συγκεκριμένη κατηγορία πολιτικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο, ένα από τα κυριότερα προβλήματα στη μελέτη της γυναικείας πολιτικής συμμετοχής και συμπεριφοράς, πέρα από την προκατάληψη που υφίστανται οι γυναίκες, είναι η στενά προσδιορισμένη πολιτική συμμετοχή των γυναικών (Randall, 1987, 50). Όπως δείχνει και η επισκόπηση της βιβλιογραφίας ως σήμερα, οι μορφές της πολιτικής συμμετοχής που έχουν μελετηθεί είναι στενά και συμβατικά προσδιορισμένες. Στο επίπεδο της θεμελιώδους πολιτικής συμπεριφοράς, το ενδιαφέρον έχει επικεντρωθεί στην τυπική, θεσμοθετημένη, κυβερνητικά προσδιορισμένη πολιτική συμμετοχή. Αυτό το γεγονός ωστόσο, συντελεί στον αποκλεισμό μιας μεγάλης ποικιλίας πολιτικών συμπεριφορών, οι οποίες επηρεάζουν

τη λήψη αποφάσεων στην κοινωνία και η μη αναφορά τους συντελεί στη δημιουργία μίας αποπροσανατολιστικής οπτικής της γυναικείας εμπλοκής στην πολιτική (Randall, 1987, 50).

Για τις ανάγκες συνεπώς, μιας πιο σφαιρικής και εμπεριστατωμένης μελέτης της γυναικείας πολιτικής συμμετοχής η Vicky Randall (1987) όπως και η Joni Lovenduski (1986), ακολουθούν ένα διαχωρισμό σύμφωνα με τον οποίο η πολιτική συμμετοχή διακρίνεται σε συμβατική και μη. Χαρακτηριστικές μελέτες που αξιοποιούν τον ίδιο αυτόν διαχωρισμό πιο πρόσφατα αποτελούν αυτές των Bee & Kaya, (2016), Linssen, Scheepers, Grotenhuis & Schmeets (2018), Quaranta (2012). Η έννοια της συμβατικής μορφής αναφέρεται στην «άρθρωση αιτημάτων, με στόχο την άσκηση επιρροής στις διαδικασίες λήψεως αποφάσεων» (Lovenduski & Woodall, 1987 στο Παντελίδου-Μαλούτα, 1992, 286). Αφορά την άσκηση τυπικών και θεσμοθετημένων πολιτικών δικαιωμάτων και εκτείνεται από την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος και την ανάληψη πολιτικού αξιώματος ως τη συμμετοχή σε συνδικαλιστικές και πολιτικές οργανώσεις (Quaranta, 2012, 253).

Η έννοια της μη συμβατικής πολιτικής συμμετοχής δεν αναφέρεται σε φυσιολογικές και θεσμοθετημένες πολιτικές διαδικασίες. Συγκεκριμένα για να γίνει πιο κατανοητή η εν λόγω κατηγορία, εισάγεται ο όρος ad hoc πολιτική, μία μορφή πολιτικής που σύμφωνα με τη Randall (1987, 58)

> «δεν ενσωματώνεται πλήρως στην τυπική ή θεσμοθετημένη πολιτική διαδικασία, αλλά αναφέρεται κυρίως στις ενέργειες διαμαρτυρίας οι οποίες τίθενται ενάντια στο εκάστοτε υπάρχον καθεστώς και σε μία σειρά από πολιτικές δραστηριότητες που εμπίπτουν κάπου ανάμεσα σε αυτές τις δραστηριότητες».

Όπως παρατηρούμε, η Randall στον ορισμό της δε χρησιμοποιεί κάθετους διαχωρισμούς μεταξύ συμβατικής και μη συμβατικής πολιτικής, αλλά αφήνει ένα περιθώριο ταύτισης μεταξύ των δύο αυτών ειδών. Ωστόσο, την εν λόγω διάκριση υιοθετούν και άλλες έρευνες όπως της Lovenduski (1986, 126-127) και του Charles (2002, 161), τονίζοντας ότι η διάκριση προκύπτει ως συνέπεια της ανάγκης διεύρυνσης του ορισμού της πολιτικής και μιας πιο ολοκληρωμένης κατανόησης της εικόνας των γυναικών ως συμμετεχόντων στη πολιτική.

Υιοθετώντας το διαχωρισμό που θέτει η Randall (1987) μεταξύ της συμβατικής και μη πολιτικής, θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να εξηγήσουμε εν συντομία τις δύο μορφές πολιτικής δραστηριότητας, να παρουσιάσουμε τις πιο βασικές κατηγορίες της και παράλληλα να υπογραμμίσουμε το ρόλο των γυναικών σε αυτές.

1.2. Συμβατική πολιτική

Η συμβατική μορφή της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών συμπεριλαμβάνει τη διαδικασία της ψηφοφορίας, δηλαδή τη συμμετοχή τους στις εκλογές είτε ως ψηφοφόρων είτε ως υποψήφιων (το λεγόμενο αριθμητικό κανάλι της τυπικής πολιτικής σύμφωνα με τη Lovenduski, 1986, 135-137), αλλά και μία πιο ευρεία γκάμα «νόμιμων» πολιτικών δραστηριοτήτων, όπως είναι η συμμετοχή σε προεκλογικές εκστρατείες των κομμάτων ή των υποψηφίων, η ένταξη ως μέλους σε μία πολιτική οργάνωση, η παρουσία σε πολιτικές συναντήσεις, η κοινοτική δραστηριοποίηση, με την έννοια της επαφής των πολιτών με κυβερνητικούς αξιωματούχους για θέματα που αφορούν ένα άτομο ή μία συγκεκριμένη ομάδα (το σωματειακό κανάλι, Lovenduski, 1986, 135-137) και βέβαια η συμμετοχή σε εργατικά σωματεία (Randall, 1987, 50-58). Έρευνες δείχνουν ότι η συμβατική πολιτική, είτε στα πολιτικά κόμματα είτε στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, παραμέρισε θέματα που ήταν σημαντικά για τις γυναίκες και οργανώθηκε με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να δυσκολέψει τη συμμετοχή των γυναικών (Charles, 2002, 158).

Η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική αν και σημειώνει συνεχώς αύξηση, ωστόσο δεν είναι επαρκής για να εκμηδενίσει το αριθμητικό χάσμα που παρατηρείται σε διεθνές επίπεδο. Δύο ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν οι περιπτώσεις της Αιγύπτου και της Σιγκαπούρης. Στη Σιγκαπούρη από το 1970 ως το 1984 δεν συμμετείχε ούτε μία γυναίκα στο Κοινοβούλιο, ποσοστό το οποίο αυξήθηκε από 0 σε 32 γυναίκες τις επόμενες δεκαετίες ως το 2011 (Tan, 2015, 196). Σύμφωνα με αυτήν την έρευνα τρεις κύριοι παράγοντες οδήγησαν σε αυτήν την αλλαγή. Πρώτον, η πολιτική βούληση του συντηρητικού κόμματος της Σιγκαπούρης το 2009 το οποίο υιοθέτησε εθελοντικά ένα ποσοστό συμμετοχής των γυναικών λόγω πολιτικής σκοπιμότητας. Λόγω της παρακμάζουσας δημοτικότητάς του αποφάσισε στρατηγικά τη συμμετοχή των γυναικών για να βελτιώσει την εικόνα του ως προοδευτικού και ελκυστικού κόμματος, γεγονός που είχε αποτέλεσμα καθώς το 2009 εκλέχτηκαν και

οι 17 υποψήφιες. Δεύτερον, η εκλογή αυτών των γυναικών θεωρήθηκε ότι συντελεί και στη μελλοντική αύξηση της συμμετοχής τους στη Βουλή και τρίτον αν και η Σιγκαπούρη δεν έφτασε το ποσοστό του 30% στο Κοινοβούλιο ωστόσο βελτίωσε την κοινή γνώμη για το ρόλο των γυναικών στην πολιτική. Παρόλα αυτά, το πρόβλημα του αριθμητικού χάσματος παραμένει και παρατηρείται ιδιαίτερα έντονο στη συμμετοχή των γυναικών στις ανώτερες θέσεις είτε μέσα στη Βουλή είτε μέσα στο ίδιο τους το κόμμα (Tan, 2015, 204-205).

Λειτουργώντας σε ένα διαφορετικό πολιτικό πλαίσιο οι γυναίκες στην Αίγυπτο προσπάθησαν να ενδυναμώσουν το ρόλο τους στην πολιτική ειδικά μετά την καθοριστική συνεισφορά τους στις εξεγέρσεις στις 25 Ιανουαρίου και 30 Ιουνίου 2011. Σε μία προσπάθειά τους να αυξήσουν τα υπερβολικά χαμηλά ποσοστά συμμετοχής στο τοπικά συμβούλια αλλά και στη Βουλή, οδηγήθηκαν στην ίδρυση του Εθνικού Συμβουλίου για τις Γυναίκες, χωρίς όμως να έχουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Αν και το Συμβούλιο έδωσε μεγάλη έμφαση στη χρήση του μηχανισμού των ΜΜΕ για την προβολή και ενδυνάμωση των γυναικών πολιτικών εντούτοις παρατηρήθηκαν ασυνέπειες στην απεικόνιση των γυναικών καθώς και μία αρνητική οπτική στην αναπαράστασή τους (Khodair & Hassib, 2015, 331). Η περιορισμένη αποτελεσματικότητα του Συμβουλίου σύμφωνα με τους συγγραφείς (2015, 335) οφείλεται σε προβλήματα του ίδιου του Συμβουλίου, σε μειονεκτήματα που χαρακτηρίζουν το νομοθετικό πλαίσιο της Αιγύπτου καθώς και σε κυρίαρχες αντιλήψεις που πηγάζουν από την κοινωνικό-πολιτισμική κληρονομιά της Αιγύπτου.

Ομοίως, η μειονεκτική, ποσοτικά και ποιοτικά, θέση της γυναίκας που εντοπίζεται στα συνδικαλιστικά σωματεία των εργατών και ειδικά σε θέσεις ισχύος (Cockburn, 1997, 461-462), αναδεικνύει τον αποκλεισμό αλλά και τον υποβαθμισμένο ρόλο ενός μεγάλου ποσοστού γυναικών στις συγκεκριμένες κατηγορίες πολιτικής δραστηριότητας. Την εν λόγω κατάσταση επιβεβαιώνει και η Randall (1987, 57), αν και τονίζει ότι τα ποσοστά συμμετοχής αυξήθηκαν κατά τις δεκαετίες 1970-1980 στις Δυτικές εκβιομηχανισμένες χώρες. Ερευνώντας η Lovenduski (1986) διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, διαπιστώνει ότι τα ποσοστά ποικίλουν. Επί παραδείγματι, στο Ηνωμένο Βασίλειο το 1983 οι γυναίκες αποτελούσαν το 31% των μελών σε εργατικά σωματεία, στη Νορβηγία το 1983 το 30%, στις Η.Π.Α. το 1982 περίπου το 25%. Η ποσοτική υπεροχή παρατηρείται το 1982 στη Σοβιετική Ένωση, με τη διαφορά όμως

ότι τα συνδικάτα υπό του συγκεκριμένου καθεστώτος χαρακτηρίζονται από ελάχιστη πολιτική ανεξαρτησία (Lovenduski, 1986).

Εν κατακλείδι, παρά το γεγονός ότι η γυναίκα έχει επιτύχει να αυξήσει τα ποσοστά της συμμετοχής της στα πλαίσια της συμβατικής πολιτικής, εντούτοις δυστυχώς η υποαντιπροσώπευση εξακολουθεί να υφίσταται στα πολιτικά κόμματα και οργανώσεις, σε οικονομικούς και κοινωνικούς ομίλους και βέβαια στα πολιτικά κέντρα λήψεως αποφάσεων, γεγονός που καθιστά έντονο έλλειμμα στη σύγχρονη δημοκρατία (Lovenduski, 1986, Παντελίδου-Μαλούτα, 2000, ΚΕΘΙ, 2006, Παντελίδου-Μαλούτα, 2014, Randall, 1982).

1.3. Μη συμβατική πολιτική

Η έννοια της μη-συμβατικής πολιτικής, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, συνδέεται άμεσα με τον όρο της ad hoc πολιτικής συμμετοχής. Σύμφωνα με τη Randall (1987, 58) ο συγκεκριμένος όρος αφορά τη συμμετοχή σε πολιτικές εκστρατείες που έχουν σύντομη διάρκεια, τη δημιουργία προσωρινών οργανώσεων που έχουν την τάση να στηρίζονται κυρίως σε άμεσες τακτικές, όπως είναι αυτές των απεργοφρουρών, της καθιστικής διαμαρτυρίας και των διαφόρων ειδών αυτοβοήθειας, επικεντρώνοντας παράλληλα σε ζητήματα τοπικού ενδιαφέροντος.

Η εμπλοκή των γυναικών σε μη τυπικές πολιτικές δραστηριότητες δεν αποτελεί καινούριο φαινόμενο, αλλά όπως τονίζει η Lovenduski (1986, 126) οι γυναίκες ελκύονται περισσότερο από μη συμβατικές πολιτικές αρένες. Έχουν την τάση «να είναι απρόβλεπτες, να σκέφτονται νέους τρόπους για να κάνουν πράγματα» (Cockburn, 1977 στο Charles, 2002, 63). Στη Βρετανία για παράδειγμα, το 18^{ο} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα οι γυναίκες συμμετείχαν στις ταραχώδεις διαδηλώσεις με θέμα την τροφή (food riots), όπως επίσης και το 1837 σε διαδηλώσεις εναντίον του Νόμου της Φτώχειας (Stacey & Price, 1981 στο Randall, 1987, 58). Ομοίως και στη Γαλλία το 18^{ο} αιώνα οι γυναίκες «ήταν συχνά κεντρικές φιγούρες στις ταραχές για τα τρόφιμα και την αγορά», χωρίς βέβαια να χαρακτηρίζονται οι ίδιες από πολιτική συνείδηση και γνώση (Levy & Applewhite, 1980 στο Randall, 1987, 58).

Ωστόσο, οι αντισυμβατικές πολιτικές δραστηριότητες άρχισαν να εμφανίζονται σε πιο έντονο βαθμό την εποχή της δεκαετίας του 1960. Η Randall (1987, 59)

επικαλούμενη μία σειρά εργασιών της Mayo (1977), περιγράφει τον ισχυρό ρόλο των γυναικών σε τοπικές οργανώσεις και σε εκστρατείες για τη στέγαση, για προγράμματα φροντίδας των παιδιών. Παράλληλα, και στις Η.Π.Α. τη δεκαετία του 1960 παρατηρείται η συμμετοχή των γυναικών σε οργανώσεις που αγωνίζονταν για την τοπική κοινωνία, την αναβάθμιση της περιοχής τους (Schoenberg, 1980 στο Randall, 1987, 59), για θέματα που αφορούσαν την εκπαίδευση, την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, το ρατσισμό και τη μόλυνση του περιβάλλοντος (McCourt, 1977 στο Randall, 1987, 59).

Εκτός όμως, από την ad hoc πολιτική, η Randall (1987) συμπεριλαμβάνει στη μη συμβατική πολιτική δύο ακόμη κατηγορίες, την πολιτική των διαμαρτυριών, που στρέφονται εναντίον των πολιτικών αρχών και συχνά παίρνουν παράνομη ή βίαιη μορφή και μία εναλλακτική μορφή πολιτικής δραστηριότητας, που λαμβάνει χώρα στον κοινωνικό και κυρίως στον εργασιακό τομέα. Στην πρώτη εντάσσονται τα επαναστατικά και εθνικά κινήματα, ενώ στη δεύτερη τα ειρηνευτικά κινήματα (Byrne & Lovenduski, 1983 στο Randall, 1987, 64) και η έντονα μαχητική δράση την οποία έχουν υιοθετήσει στο παρελθόν οι βιομηχανικοί εργάτες, σε αντίθεση με τις κλασικές και νόμιμες μορφές διεκδίκησης δικαιωμάτων, με σκοπό να διεκδικήσουν τα αιτήματά τους (Siltanen & Stanworth, 1984 στο Randall, 1987, 63). Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ειρηνευτικού κινήματος αποτελεί η κατεξοχήν γυναικεία ειρηνευτική οργάνωση «Γυναίκες στα Μαύρα»(Women in Black). Η συγκεκριμένη ομάδα συστάθηκε το 1987, μετά το ξέσπασμα της Ιντιφάντα, και στάθηκε η αφορμή να δημιουργηθεί ένα εθνικό δίκτυο γυναικών που διαμαρτυρόταν ειρηνικά για την κατοχή των Παλαιστινιακών εδαφών από τους Ισραηλινούς. Η στρατηγική διαμαρτυρίας τους υιοθετήθηκε στη συνέχεια από γυναίκες από την πρώην Γιουγκοσλαβία, την Ουγγαρία, την Ιταλία, τις Η.Π.Α. και από άλλες χώρες είτε για να διαμαρτυρηθούν για την Ισραηλινή Κατοχή είτε για να αγωνιστούν για τοπικές αιτίες, επί παραδείγματι τον πόλεμο στη Βοσνία (Shadmi, 2000, 23-24).

Η θέση της γυναίκας στα συγκεκριμένα κινήματα, εκτός των αμιγώς γυναικείων οργανώσεων, είναι υποβαθμισμένη και εντοπίζεται στα χαμηλά στρώματα της ιεραρχίας. Όπως χαρακτηριστικά δηλώνει η Randall (1987, 62) οι γυναίκες ήταν παρούσες σε τέτοιου είδους κινήματα, παίζοντας κυρίως βοηθητικούς ρόλους,

επιβεβαιώνοντας όμως ουσιαστικά τις παραδοσιακές απόψεις για τους έμφυλους ρόλους.

Ειδικά, όσον αφορά τις πιο βίαιες πτυχές των συγκεκριμένων κινημάτων, η Cunningham (2003, 173) παρατηρεί ότι διεθνώς οι γυναίκες θεωρούνται περιφερειακά μέλη, παρέχοντας κυρίως ασφαλή σπίτια ή συλλέγοντας πληροφορίες. Παρ' όλα αυτά, άλλες έρευνες αναδεικνύουν μία ποικιλομορφία στους ρόλους των γυναικών σε τρομοκρατικές οργανώσεις οι οποίοι κυμαίνονται από μηδαμινής σημασίας μέχρι κυρίαρχης και στρατηγικής σημασίας (Davis, 2006, Jacques & Taylor, 2010, Weinberg, Eubank, Lee, 1987, Wood & Thomas, 2017). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν γυναίκες που έχουν υπάρξει κεντρικά μέλη μερικών οργανώσεων, όπως είναι η Shigenon Fusako, ιδρύτρια και ηγέτης του Ιαπωνικού Κόκκινου Στρατού και η Ulrike Meinhof, ένα μέλος που ασκούσε σημαντική επιρροή στη Δυτικογερμανική τρομοκρατική οργάνωση Baader-Meinhoff. Σε γενικές γραμμές, οι γυναίκες έχουν συμμετάσχει αλλά και εξακολουθούν να εμπλέκονται με την πολιτική βία, ειδικά στα πλαίσια τρομοκρατικών οργανώσεων (Caiazza, 2001, 2, Cunningham, 2003, 171). Τις τελευταίες δεκαετίες ειδικότερα, έχει σημειωθεί αύξηση στη συμμετοχή των γυναικών. Για παράδειγμα το 2000 διαπιστώθηκε ότι το 20 με 30% των τρομοκρατικών ενεργειών διενεργήθηκε από γυναίκες (Harmon, 2000, 21 στο Laster & Erez, 2015, 85, Nacos, 2005, 236).

Ακολουθώντας το γεωγραφικό διαχωρισμό, που κάνει η Cunningham (2003) όσον αφορά τη συμμετοχή των γυναικών σε αυτές τις οργανώσεις, παρατηρούμε ότι οι γυναίκες παγκοσμίως έχουν συμμετάσχει σε τρομοκρατικές ομάδες, είτε αριστερές είτε δεξιές. Θα αναφέρουμε ενδεικτικά τον Ιρλανδικό Απελευθερωτικό Στρατό (IRA), την ΕΤΑ και τις Ιταλικές Ερυθρές Ταξιαρχίες στην Ευρώπη, την Aryan Nation αλλά και παρακλάδια της Mujahadeen-e-Khalq και του Κουρδικού Εργατικού Κόμματος (PKK) στη Βόρειο Αμερική.

Ιδιαίτερα μεγάλη είναι η συμμετοχή των γυναικών στα επαναστατικά κινήματα στη Λατινική Αμερική, συγκεντρώνοντας τα μεγαλύτερα ποσοστά κυρίως σε αριστερές βίαιες πολιτικές οργανώσεις. Επί παραδείγματι, αποτελούν το 30% της οργάνωσης FARC. Στην Ανατολική Ασία χαρακτηριστικό είναι ότι οι γυναίκες δέχονται την ίδια εκπαίδευση και στρατιωτική εμπειρία όπως και οι άνδρες μέλη της LTTE, μιας

οργάνωσης που χρησιμοποιεί άνδρες αλλά και γυναίκες για τις λεγόμενες επιθέσεις αυτοκτονίας (Cunningham, 2003, 180-181).

Στις περιοχές της Μέσης Ανατολής και Βόρειας Αφρικής, παρατηρείται έντονη μαχητικότητα των γυναικών. Σύμφωνα με τους Antonius (1993 στο Cunningham, 2003, 181) και Usher (1993 στο Cunningham, 2003,181) οι γυναίκες συμμετείχαν σε αριστερές και δεξιές ομάδες από τις αρχές του Παλαιστινιακού Αγώνα κατά του Ισραήλ, παίρνοντας μέρος σε επιθέσεις αυτοκτονίας, σε αεροπειρατείες και τοποθετώντας βόμβες έως σήμερα, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την επίθεση αυτοκτονίας τον Απρίλιο του 2002, από τέσσερις Παλαιστίνιες γυναίκες, μέλη της Al-Aqsa Martyrs Brigade, παρακλαδιού της Fatah (Cunningham, 2003, 181-185).

Ειδικότερα, το χρονικό διάστημα μεταξύ 1985 και 2006 οι γυναίκες βομβίστριες αυτοκτονίας ήταν πάνω από 220, περίπου δηλαδή το 15% του συνολικού αριθμού των βομβιστών αυτοκτονίας διεθνώς, σύμφωνα με τα δεδομένα του 2008 (Davis, 2013, Speckhard, 2008). Ωστόσο, οι Laster και Erez (2015) υποστηρίζουν ότι η εποχή της τρομοκρατίας αλλάζει και γυναίκες στρατολογούνται σε αυξημένο αριθμό ακόμη και φονταμενταλιστικές ισλαμιστικές τρομοκρατικές ομάδες (85) με αποτέλεσμα η ανάδυση των γυναικών τρομοκρατών να γίνει το σήμα κατατεθέν της Νέας Τρομοκρατίας (85). Οι υπολογισμοί ποικίλουν αλλά εκτιμάται ότι το 2015, το 50% των βομβιστών αυτοκτονίας αποτελείται από γυναίκες (85).

Το φαινόμενο αυτό σύμφωνα με τη Speckard (2008) πηγάζει από το συσχετισμό τεσσάρων επιπέδων παραγόντων: α) προσωπικά κίνητρα β) κοινωνικοπολιτικές ανησυχίες 3) παράγοντες που σχετίζονται με την ίδια την τρομοκρατική ομάδα δ) η ιδεολογία του μάρτυρα η οποία χρησιμοποιείται για να προωθήσει τη συγκεκριμένη μέθοδο που θα συμβάλλει στην πολιτική αλλαγή. Η αποστολή γυναικών βομβιστριών συνιστά πολιτικό αλλά και στρατηγικό θέμα για τις ομάδες που τις στέλνουν καθώς οι μη ισλαμιστικές ομάδες, όπως το PKK και το LTT, από την αρχή δεν είχαν ενδοιασμούς στην αποστολή γυναικών. Οι Τσετσένες γυναίκες, επί παραδείγματι, συμμετείχαν σε αποστολές αυτοκτονίας από την αρχή καθώς λόγω του σοβιετικού καθεστώτος μεγάλωσαν σε ένα περιβάλλον με περισσότερες ευκαιρίες στην ανώτερη εκπαίδευση και στην εργασία (Speckard, 2008, 998). Στην Παλαιστίνη οι γυναίκες άρχισαν να συμμετέχουν ως βομβίστριες αυτοκτονίας το 2002, με πρώτη τη Wafa

Idris εξαιτίας της αυξανόμενης ασφάλειας που δυσκόλευε τους παλαιστίνιους άνδρες να περνάνε τα σημεία ελέγχου των ισραηλινών. Η Αλ Κάιντα από την άλλη πλευρά δεν προτιμά να χρησιμοποιεί γυναίκες ως βομβίστριες αυτοκτονίας αλλά τους αναθέτει περισσότερο το ρόλο των κοινωνικοποιητών, αυτών δηλαδή που θα μεγαλώσουν και θα προετοιμάσουν μία γενιά αγοριών για να πολεμήσουν στην παγκόσμια Τζιχάντ (Speckard, 2008, 999). Παρόλα αυτά οι γυναίκες ειδικά στην περίπτωση των Τσετσένων και των Παλαιστινίων χρησιμοποιούνται σύμφωνα με τη συγγραφέα (2008, 995) για να ελκύσουν την προσοχή των ΜΜΕ και να προκαλέσουν ένα μεγαλύτερο επίπεδο τρόμου.

Συγκρίνοντας τα κίνητρα συμμετοχής σε αποστολές αυτοκτονίας μεταξύ ανδρών και γυναικών η Speckard (2008, 1017) συμπέρανε ότι είναι ίδια. Αυτό που συμβαίνει ωστόσο, είναι ότι άνδρες έχουν στη διάθεσή τους περισσότερες εναλλακτικές για να εκδικηθούν όπως το να συμμετέχουν στη μάχη. Οι γυναίκες όμως επειδή εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν εμπόδια αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους περιορισμένο να κάνουν το ίδιο με αποτέλεσμα σύμφωνα με τη συγγραφέα (Speckard, 2008, 1003) να θεωρούν ως μόνη επιλογή τη συμμετοχή τους σε αποστολές αυτοκτονίας.

Στην παρούσα διατριβή οι γυναίκες της μη συμβατικής πολιτικής, των οποίων τις αναπαραστάσεις μελετάμε, προσεγγίζονται ως γυναίκες επαναστάτριες, υπό την έννοια ότι αντιτίθενται στην εκάστοτε νομιμοποιημένη πολιτική εξουσία χρησιμοποιώντας αντισυμβατικούς ή/και μη νόμιμους τρόπους πολιτικής δραστηριοποίησης, όπως οι απεργίες πείνας, η συμμετοχή σε κινήματα διαμαρτυρίας και σε οργανώσεις πολιτικής βίας.

1.4. Η σχέση γυναίκας και πολιτικής στην Ελλάδα

Η κατάκτηση των ίσων πολιτικών δικαιωμάτων ολοκληρώθηκε στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες πολύ πρόσφατα και συγκεκριμένα μετά την ψήφιση της Σύμβασης για τα πολιτικά δικαιώματα της γυναίκας του Ο.Η.Ε. του 1953. Ειδικά στην Ελλάδα, οι γυναίκες ψήφισαν για πρώτη φορά στις εθνικές εκλογές του 1956[6], αποκτώντας

[6] Ουσιαστικά το πρώτο διάταγμα που επέτρεψε τις Ελληνίδες γυναίκες να ψηφίσουν δημοσιεύτηκε τον Ιανουάριο του 1930 (μετά από αγώνες των ιδίων), σύμφωνα με το οποίο θα μπορούσαν να ψηφίζουν στις δημοτικές εκλογές οι γυναίκες οι οποίες ήταν πάνω από 30 χρονών

καθυστερημένα τα πολιτικά τους δικαιώματα το 1952. Επιπλέον, η θεωρούμενη ως αναπόσπαστη για την προσωπικότητα και την πολιτική συμμετοχή ισότητα στον επαγγελματικό στίβο και στην οικογένεια, δηλαδή η ουσιαστική εκρίζωση των θεσμικών-νομικών φραγμών που διατηρούσαν τις Ελληνίδες στη θέση πολιτών δεύτερης κατηγορίας, πραγματοποιήθηκε μόλις το 1983, ύστερα από τη ρητή επιταγή του Συντάγματος του 1975/86-άρθρο 4 παρ.2 και 116 παρ.2 (Καλτσόγια – Τουρναβίτη, 1997, 36-37). Εντούτοις, δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι τις πρώτες δεκαετίες απόκτησης των πολιτικών δικαιωμάτων, η απόλυτη αδιαφορία του πολιτικού συστήματος απέναντι στην ανισότητα των φύλων και την κατωτερότητα της κοινωνικής θέσης των γυναικών, αντιμετωπίστηκε από τις ίδιες μέσω των εξαιρετικά χαμηλών ποσοστών ενεργού εμπλοκής στην πολιτική διαδικασία, τα οποία αποτελούν μία από τις εκφράσεις του κοινωνικού αποκλεισμού τους (Νικολακόπουλος & Παντελίδου-Μαλούτα, 1988 στο Παντελίδου-Μαλούτα, 2002, 53).

Σήμερα, τα ποσοστά των γυναικών στη βουλή και την κυβέρνηση έχουν σημειώσει αύξηση σε σχέση με το παρελθόν, αλλά εξακολουθούν να βρίσκονται σε χαμηλά επίπεδα. Πιο συγκεκριμένα, από το 2000 ο αριθμός των εκλεγμένων γυναικών αυξάνεται σημαντικά. Σύμφωνα με έκθεση του ΚΕΘΙ (Μοσχοβάκου, 2015, 4) στις εκλογές του 2000 εκλέχτηκαν 31 γυναίκες, το 2004 39 και το 2007 48 γυναίκες. Το 2008 καθιερώθηκε για πρώτη φορά η ποσόστωση γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να εκλεγούν το 2009 52 γυναίκες και στις εθνικές εκλογές του 2012 63 γυναίκες. Στις εκλογές του Ιανουαρίου 2015 το ποσοστό εκλογής των γυναικών αυξήθηκε κατά 2,3% (23,3% συνολικά) καθώς εξελέγησαν 70 γυναίκες συνολικά, 7 περισσότερες (4) αλλά στις επόμενες εκλογές τον Σεπτέμβριο 2015, το ποσοστό μειώθηκε στο 18,3% καθώς εκλέχτηκαν 56 γυναίκες (7).

και «γνωρίζουσιν ανάγνωσιν και γραφήν»... Παρ' όλα αυτά όσες είχαν το δικαίωμα και ήθελαν να ψηφίσουν, αντιμετώπισαν επιπλέον δυσκολίες, γραφειοκρατικής φύσεως (Βερβενιώτη, 1994, 52).

Ομοίως και στο συνδικαλιστικό τομέα, είτε ως απλά μέλη είτε ως μέλη σε δομές λήψεως αποφάσεων η συμμετοχή των γυναικών είναι μηδαμινή (Βαρχαλαμά, Μπουκουβάλας & Παπαγεωργίου, 2015, Καλτσόγια–Τουρναβίτη, 1997, Παντελίδου-Μαλούτα, 2002). Σύμφωνα με έρευνα του Ινστιτούτου Εργασίας (Βαρχαλαμά, Μπουκουβάλας & Παπαγεωργίου, 2015) όσον αφορά τη συμμετοχή των γυναικών στα τρία επίπεδα συνδικαλιστικής οργάνωσης[7] παρατηρείται ναι μεν μία αύξηση αλλά τα γενικά ποσοστά παραμένουν χαμηλά. Ειδικότερα, δεδομένα που συλλέχτηκαν βάσει του 34ου Συνεδρίου της ΓΣΕΕ για την τριετία 2010-2013 (ΙΝΕ, 90) στις πρωτοβάθμιες οργανώσεις σε σύνολο 326.444 μελών, οι γυναίκες ήταν 93.592 με το υψηλότερο ποσοστό, 51% να παρατηρείται στην Ομοσπονδία Καπνεργατών Ελλάδος (141-146). Στις δευτεροβάθμιες οργανώσεις βρέθηκε ότι σε σύνολο 55 Ομοσπονδιών και 6.321 αντιπροσώπων, το 18,77 ήταν γυναίκες με μεγαλύτερη συμμετοχή να συναντάται στους Καπνεργατοϋπαλλήλους Ελλάδος (58,33%) αλλά μεταξύ άλλων και στην Ομοσπονδία Κλωστοϋφαντουργίας-Ιματισμού-Δέρματος (50%), εργαζόμενες των οποίων οι αναπαραστάσεις μελετώνται στην παρούσα διατριβή. Πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι στα 75 Εργατοϋπαλληλικά Κέντρα που πήραν μέρος στην έρευνα το 18,85% ήταν γυναίκες, με χαμηλότερη συμμετοχή να παρατηρείται στις διοικήσεις τους καθώς μόλις το 7,22% ανέλαβαν τη θέση του προέδρου (130).

Το φαινόμενο της γυάλινης οροφής συναντάται και στις πρωτοβάθμιες οργανώσεις καθώς σύμφωνα με τα αποτελέσματα του ΙΝΕ (Βαρχαλαμά, Μπουκουβάλας & Παπαγεωργίου, 2015) τα ποσοστά συμμετοχής στα διοικητικά όργανα των συνδικαλιστικών οργανώσεων είναι αρκετά χαμηλά παρόλο που κάποια σωματεία εμφανίζουν μεγάλο αριθμό γυναικών μελών (116). Σε μία διαχρονική μελέτη της συμμετοχής γυναικών στη διοίκηση της ΓΣΕΕ από το 1976 έως το 2010 διαπιστώθηκε μία αύξηση που κινείται σε χαμηλά επίπεδα: στο 18ο Συνέδριο του 1976 εκλέχτηκε μία γυναίκα, στο 23ο του 1976 εκλέχτηκαν 2 γυναίκες, στο 25ο του

[7] Σύμφωνα με αποφάσεις που λήφθηκαν από τα Συνέδρια της ΓΣΕΕ το Συνδικαλιστικό κίνημα των εργαζομένων ιδιωτικού δικαίου οργανώνεται σε τρεις βαθμίδες: α) Το πρωτοβάθμιο σωματείο που αποτελείται από σωματεία φυσικών προσώπων και ενώνονται σε τοπικό πεδίο στα Εργατοϋπαλληλικά Κέντρα και στις Ομοσπονδίες, β) Η δευτεροβάθμια οργάνωση περιλαμβάνει ένα Εργατοϋπαλληλικό Κέντρο σε κάθε νομό και μία Ομοσπονδία ανά κλάδο παραγωγής, γ) Η τριτοβάθμια οργάνωση αναφέρεται σε μια ενωτική τριτοβάθμια οργάνωση εργαζομένων (Βαρχαλαμά, Μπουκουβάλας, Παπαγεωργίου, 2015, 79-80).

1989 6 γυναίκες, στο 32ο του 2004 6 γυναίκες, στο 33ο του 2007 4 γυναίκες και τέλος στο 34ο του 2010 ο αριθμός των γυναικών παρέμεινε στις 6 (117), επιβεβαιώνοντας την ελλιπή παρουσία τους σε διοικητικές θέσεις των συνδικαλιστικών οργάνων τους.

Όσον αφορά τη συμμετοχή της γυναίκας σε μη-συμβατικές μορφές πολιτικής και ειδικά σε αυτές που χαρακτηρίζονται από έντονη μαχητικότητα ίσως και βία, ένα από τα πιο χαρακτηριστικά ιστορικά παραδείγματα αποτελεί η περίοδος της Αντίστασης στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Αρχικά, η πλειονότητα των γυναικών συμμετέχει στην Αντίσταση προεκτείνοντας το ρόλο της νοικοκυράς και της μητέρας. Προσφέρουν βοηθητικές υπηρεσίες ουσιαστικά, εφοδιάζοντας με τρόφιμα και ρούχα τους αντάρτες και παρέχοντας ιατρική βοήθεια ως νοσοκόμες. Στη συνέχεια και ειδικά μετά την άνοιξη του 1943 παρατηρείται έντονη αύξηση στη συμμετοχή των γυναικών σε αντιστασιακές οργανώσεις. Συστήνουν διμοιρίες (χαρακτηριστικές είναι αυτές που δημιουργήθηκαν υπό την καθοδήγηση της ΕΛΑΣ-ΕΠΟΝ), δέχονται την ίδια στρατιωτική εκπαίδευση με αυτή των ανδρών και ακολουθούν το ίδιο στρατιωτικό και πολιτικό πρόγραμμα (Βερβενιώτη, 1994). Ο ρόλος τους όμως, στο μεγαλύτερο βαθμό εξακολουθεί να είναι βοηθητικός και έμμεσος, περιορισμένος περισσότερο στα χωριά (ό.π.), επιβεβαιώνοντας για μία ακόμη φορά τα παραδοσιακά στερεότυπα για το φύλο.

Ερευνώντας στη συνέχεια την εμπλοκή των γυναικών σε τρομοκρατικές οργανώσεις στην Ελλάδα, οδηγηθήκαμε στο συμπέρασμα ότι υπάρχει ένα κενό στη βιβλιογραφία, εφόσον δεν εντοπίσαμε αναφορά στη γυναικεία συμμετοχή. Η έρευνα που ακολουθεί για τις αναπαραστάσεις των γυναικών, στο τμήμα που αφορά την εμπλοκή στις οργανώσεις της 17 Νοέμβρη και ΕΛΑ, στοχεύει να συμβάλλει στη γνώση για αυτήν την διάσταση της σχέσης φύλου και μη συμβατικής πολιτικής στον ελληνικό χώρο.

2. Κοινωνικές αναπαραστάσεις των γυναικών που συμμετέχουν στην πολιτική

2.1. Αναπαραστάσεις στη συμβατική πολιτική

Έχει παρατηρηθεί ότι οι γυναίκες έχουν επιτύχει να αυξήσουν τα ποσοστά της συμμετοχής τους στα πλαίσια της συμβατικής πολιτικής, ωστόσο η στερεοτυπική σύνδεσή τους με τη μητρότητα, την οικογένεια ή ακόμη και με σεξιστικά χαρακτηριστικά συνιστά ένα συχνό φαινόμενο (Sapiro, 1993 στο Lithgow, 2000, 3) το οποίο επιβεβαιώνεται επιπλέον από τον παραδοσιακά έμφυλο λόγο των Μ.Μ.Ε.. Οι ειδησεογραφικές καλύψεις εξακολουθούν να συσχετίζουν σε έντονο βαθμό τις γυναίκες με τα οικιακά καθήκοντα και τους άνδρες με τις κοινωνικές υπευθυνότητες (Bendixen, 2016 στο Danielsen, Jegerstedt, Muriaas, & Ytre-Arne επιμ., 237-260, Collins, 2011, Easteal, Bartels, Nelson & Holland, 2015, Mendick & Moreau, 2013, Ross, 2010, Van Zoonen, 2000), προσδιορίζοντας με αυτόν τον τρόπο τις πιθανότητες και τις ευκαιρίες των ανδρών και γυναικών στην πολιτική. Οι συστηματικές διαφορές στην αναπαράσταση των ανδρών και γυναικών που συμμετέχουν στην πολιτική και στο επίπεδο του τύπου αποτελεί γεγονός το οποίο συμβάλλει στην καθυστέρηση ή και στην παρεμπόδιση των γυναικών καθώς μάχονται να ενταχθούν στον ενεργό πολιτικό χώρο (Kahn, 1994).

Από την επισκόπηση που διενεργήθηκε στη διεθνή και εγχώρια βιβλιογραφία διαπιστώθηκε ότι η έρευνα που αφορά τις κοινωνικές αναπαραστάσεις γυναικών που συμμετέχουν στη συμβατική πολιτική εστιάζεται κατά κύριο λόγο στις κλασικές μορφές πολιτικής συμμετοχής μελετώντας τις γυναίκες βουλευτές, τις υποψήφιες βουλευτές και ένα τμήμα γυναικών που συμμετέχουν σε κοινωνικές οργανώσεις. Για αυτό το λόγο στο παρόν κεφάλαιο θα παρουσιαστούν οι τρόποι αναπαράστασης, που προκύπτουν από τη διεθνή βιβλιογραφία, σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη αναφέρεται στις γυναίκες που συμμετέχουν ή επιδιώκουν να συμμετάσχουν σε επίσημα πολιτικά αξιώματα και η δεύτερη σε αυτές που λαμβάνουν μέρος σε διαφόρων ειδών κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις.

2.1.1. Γυναίκες που κατέχουν ή διεκδικούν επίσημα πολιτικά αξιώματα

Οι συγκεκριμένες μελέτες στο μεγαλύτερο ποσοστό τους βασίζονται σε ποσοτικής μορφής ανάλυση περιεχόμενου που εφαρμόστηκε στον τύπο της κάθε χώρας. Ένα μεγάλο μέρος αυτών αφορά γυναίκες πολιτικούς κατά τη διάρκεια της προεκλογικής

εκστρατείας που διεξήγαγαν για να αναλάβουν επίσημα πολιτικά αξιώματα όπως θέσεις στη Βουλή, στη Γερουσία αλλά και υποψήφιες για το προεδρικό χρίσμα. Μελετώντας η Kahn (1994) την ειδησεογραφική κάλυψη από τον τύπο 47 εθνικών εκστρατειών που έγιναν στις Η.Π.Α. την περίοδο από το 1982 ως το 1988, διαπίστωσε ότι ο τύπος διαφοροποιείται όσον αφορά την προβολή μεταξύ ανδρών και γυναικών υποψηφίων. Ειδικά, στους εκλογικούς αγώνες για τη Γερουσία των Η.Π.Α. οι γυναίκες δέχονται λιγότερη κάλυψη από ό,τι οι άνδρες αντίπαλοί τους. Μία μετέπειτα έρευνα ωστόσο η οποία διεξήχθη από το Havick (1997) τον οδηγούν να ασκήσει κριτική στα πορίσματα των Kahn (1994), Kahn και Goldeberg (1991) καθώς διαπίστωσε ότι εάν ληφθούν υπόψη και άλλα κριτήρια στη μελέτη των αναπαραστάσεων των γυναικών υποψηφίων, όπως είναι η κομματική τους παράταξη, μπορεί να προκύψουν αποτελέσματα περισσότερης και θετικότερης κάλυψης συγκριτικά με τους άνδρες υποψηφίους.

Παρόλα αυτά, οι πιο σύγχρονες έρευνες εξακολουθούν να επιβεβαιώνουν μία μειωμένη παρουσίαση των γυναικών πολιτικών στον τύπο η οποία αντικατοπτρίζει τη γενικότερη απουσία τους από τις ειδήσεις. Το 1999 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συνέταξε μία πανευρωπαϊκή έκθεση για το φύλο και την αναπαράσταση από τις ειδήσεις σύμφωνα με την οποία οι γυναίκες εμφανίζονται σε χαμηλό βαθμό σε όλα τα είδη στα Μ.Μ.Ε. (Byerly & Ross, 2006, 41). Η μειωμένη προβολή των γυναικών πολιτικών όμως, πιθανότατα αντιπροσωπεύει και τις παραδοσιακές στερεοτυπικές ιδέες που επικρατούν στα Μ.Μ.Ε. Το 1995 αλλά και στα πλαίσια του Παγκόσμιου Σχεδίου για τη ρύθμιση των Μέσων (GMMP) οργανώθηκε ένας ταυτόχρονος έλεγχος των ειδήσεων σε μία μέρα σε 71 χώρες, με σκοπό να εξερευνήσει τρόπους της έμφυλης αναπαράστασης στις ειδήσεις. Σε αυτήν την έρευνα ανακαλύφθηκε ότι παγκοσμίως 19% των ατόμων που χαρακτηρίζονται στις ιστορίες των ειδήσεων ήταν γυναίκες και ότι οι πιο δημοφιλείς ρόλοι που κατείχαν ήταν αυτοί των θυμάτων, των μητέρων και των συζύγων (Media Watch, 1996 στο Byerly & Ross, 2006, 40). Πέντε και δέκα χρόνια αργότερα, μία δεύτερη και τρίτη άσκηση ελέγχου που έγινε περίπου στον ίδιο αριθμό χωρών και σε πάνω από 50.000 ξεχωριστά τμήματα ειδήσεων βρέθηκε ότι η εστίαση στις γυναικοκρατούμενες ιστορίες εξακολουθεί να παρουσιάζει χαμηλά ποσοστά ειδικά όσον αφορά την παρουσίασή τους σε θέματα οικονομίας και πολιτικής (World Association for Christian Communication, 2000 στο Byerly & Ross, 2006, 41, Minic, 2008). Σε παρόμοια ευρήματα κατέληξαν η Adcock (2010)

και οι O'Neill, Savigny & Cann (2016) στη Μεγάλη Βρετανία, καθώς και δύο μεγάλης κλίμακας έρευνες στη Νότια Αφρική το 2003 και στην Ινδία το 2002 (Byerly & Ross, 2006, 38-42). Συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι τα Μ.Μ.Ε. παρουσίαζαν με λιγότερη συχνότητα τις γυναίκες πολιτικούς, προέβαλλαν αρνητικά τα κατορθώματα των γυναικών, έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στην εξωτερική εμφάνισή τους, στον κατάλληλο τρόπο ενδυμασίας καθώς και στο πώς πρέπει να συμπεριφέρονται.

Μελετώντας στη συνέχεια τις αναπαραστάσεις των γυναικών όχι μόνο σε ποσοτικό επίπεδο αλλά και σε ποιοτικό διαπιστώνεται η επικράτηση παρόμοιων στερεοτύπων. Ειδικότερα, σύμφωνα με πληθώρα ερευνών ο λόγος που χρησιμοποιείται στον τύπο για τις γυναίκες πολιτικούς αναδεικνύει επαναλαμβανόμενα μοτίβα αναπαράστασης καθώς δίνει έμφαση στη μητρική τους ιδιότητα, στην εξωτερική εμφάνιση και στα προσωπικά στοιχεία της προσωπικής τους ζωής αγνοώντας παράλληλα τις πολιτικές τους απόψεις, στάσεις και ενδιαφέροντα.

Έρευνες που επικεντρώθηκαν στις αναπαραστάσεις του τύπου για γυναίκες υποψηφίους κατά τη διάρκεια της προεκλογικής τους εκστρατείας εντοπίζουν την εν λόγω χρήση του λόγου. Οι Aday & Devitt (2001) συνέκριναν τη δημοσιογραφική κάλυψη από τις αμερικάνικες εφημερίδες, της προεδρικής εκστρατείας της E. Dole με αυτήν του πρώην κυβερνήτη του Τέξας G. Bush, του γερουσιαστή της Αριζόνα J. McCain και του εκδότη S. Forbes. Οι εφημερίδες που επιλέχθηκαν ήταν πέντε καθημερινές, η *Des Moines Register*, η *Los Angeles Times*, η *USA Today*, η *New York Times* και η *Washington Post* και αναλύθηκε η κάλυψη της προεκλογικής εκστρατείας της Dole από την 1η Αυγούστου ως τις 20 Οκτωβρίου, 1999 (την ημέρα που απεσύρθη από τις εκλογές) αλλά και των τριών άλλων ανδρών υποψηφίων. Τα αποτελέσματα των Aday & Devitt (2001) ανέδειξαν ότι η Dole δεν έλαβε λιγότερη ειδησεογραφική κάλυψη σε σχέση με τους άνδρες υποψηφίους, παρόλα αυτά μία προσεκτικότερη εξέταση δείχνει ότι οι δημοσιογράφοι απεικόνισαν διαφορετικά τη Dole. Συγκεκριμένα, δόθηκε έμφαση στα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς της και όχι στις πολιτικές της θέσεις, κάτι που δε συνέβη με τους υπόλοιπους υποψηφίους. Οι αναγνώστες των εφημερίδων ήταν πιο πιθανό να ενημερωθούν για τις πολιτικές θέσεις των ανδρών υποψηφίων ενώ για τη Dole ήταν πιο πιθανό να μάθουν τα προσωπικά της χαρακτηριστικά. Παρόμοια αποτελέσματα προέκυψαν όταν η Roncarolo (2000), χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της ανάλυσης πλαισίου (frame

analysis) μελέτησε τον τρόπο αναπαράστασης δύο γυναικών υποψηφίων για τις προεδρικές εκλογές της Ιταλίας το 1999 και διαπίστωσε ότι οι εικόνες που κατασκευάζονταν μέσω του ιταλικού τύπου από τη μία πλευρά αναδείκνυαν τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά της καλής μητέρας, συζύγου και ικανής μαγείρισσας και από την άλλη την αντίληψη ότι μία γυναίκα δε θα μπορούσε ποτέ να νικήσει έναν άνδρα σε πολιτικές εκλογές.

Στην Αγγλία και τον Καναδά η έρευνα αναδεικνύει δύο διαφορετικούς τρόπους στερεοτυπικής απεικόνισης των γυναικών πολιτικών. Ειδικότερα, οι Sreberny και Ross (1996), μέσω της έρευνας που έκαναν στην Αγγλία, θέλησαν να εντοπίσουν τις στρατηγικές που χρησιμοποιούν τα Μ.Μ.Ε. με σκοπό την περιθωριοποίηση και υποβάθμιση των γυναικών πολιτικών. Μελέτησαν τους τρόπους αναπαράστασης της μοναδικής γυναίκας υποψηφίας για την αρχηγία του Αγγλικού Εργατικού κόμματος και διαπίστωσαν ότι ο τρόπος που παρουσιαζόταν ήταν υποτιμητικός, δινόταν έμφαση στα αρνητικά της στοιχεία και αποσιωπούνταν τα θετικά, σε αντίθεση βέβαια με την αναπαράσταση των ανδρών υποψηφίων. Προβαλλόταν κυρίως ως γυναίκα, παρά ως ηγέτης ενός κόμματος. Από την άλλη πλευρά στον Καναδά οι Gidengil και Everitt (2000) εφαρμόζοντας ανάλυση περιεχομένου στους προεκλογικούς λόγους που μεταδίδονταν στις ειδήσεις κατά τη διάρκεια των εκλογών στη χώρα το 1993, συμπέραναν ότι ο λόγος των δύο γυναικών πολιτικών ηγετών υφίσταντο περισσότερο ερμηνεία από τα Μ.Μ.Ε. και ότι τις παρουσίαζαν με πιο αρνητική και επιθετική γλώσσα. Ειδικά οι γυναίκες πολιτικοί που υιοθετούν ένα «ανδρικό» και σκληρό τρόπο ομιλίας αντιμετωπίζουν από τα Μ.Μ.Ε. ύπουλους τύπους έμφυλης προκατάληψης. Σύμφωνα με αποτελέσματα της έρευνάς τους τα Μέσα όχι μόνο δίνουν δυσανάλογη προσοχή στον τρόπο ομιλίας των γυναικών αλλά επιπλέον χρησιμοποιούν διαφορετικά ρήματα για να απεικονίσουν το λόγο τους (12-13). Ενώ για τους άνδρες υποψηφίους χρησιμοποιούσαν ουδέτερα ρήματα όπως το λέω («say», 22), για τις γυναίκες χρησιμοποιούσαν ρήματα όπως το διαφωνώ («argue», 24), το επιτίθεμαι («launch an attack», 24) και το εκρήγνυμαι («blast», 24), συντελώντας με αυτόν τον τρόπο στη μείωση των πιθανοτήτων εκλογής τους.

Γενικά, τα Μ.Μ.Ε. χρησιμοποιούν διαφορετικά κριτήρια για να εκτιμήσουν τις γυναίκες πολιτικούς, ακόμη και όταν βρίσκονται σε ηγετικές θέσεις (Garcia-Blanco & Wahl-Jorgensen, 2012), καθώς δίνουν έμφαση στην εξωτερική τους εμφάνιση, την

οικογενειακή τους κατάσταση και την παρουσίασή τους και αντιμετώπισή τους ως αντικείμενα του σεξ (Sreberny & Ross 1996, 79-99). Επιπλέον, τις κρίνουν σε σχέση με τους άνδρες, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στον αποκλεισμό τους από σημαντικά πολιτικά θέματα. Τα Μ.Μ.Ε. χρησιμοποιούν διαφορετικά γλωσσικά μηνύματα και ύβρεις εναντίον των γυναικών πολιτικών που υπερβαίνουν τα όρια του τι είναι αληθινή γυναίκα και του τι «πρέπει» να κάνει. Ετικετοποιούν κατά συνέπεια τις γυναίκες που υπερβαίνουν τα όρια του «κανονικού», χρησιμοποιούν διαφορετικά κριτήρια, στερεότυπα, συναισθηματικό και μη ευνοϊκό τρόπο παρουσίασής τους, προβαίνουν σε διάκριση και στην πράξη (Robson, 2000, 207-209, Sreberny & Ross, 1996, 79-99).

Η Ross (2003), ερευνώντας από μία διαφορετική οπτική τον τρόπο αναπαράστασης των γυναικών πολιτικών θέλησε να εξετάσει πώς οι ίδιες πολιτικοί αντιλαμβάνονται την αναπαράστασή τους από τα Μ.Μ.Ε. Μέσα από συνεντεύξεις που πήρε η συγγραφέας από γυναίκες πολιτικούς διαφόρων χωρών (Αγγλία, Αυστραλία, Νότια Αφρική και Βόρεια Ιρλανδία) βρίσκει ότι οι ίδιες εκτιμούν πως τα Μ.Μ.Ε. δίνουν έμφαση στην εξωτερική εμφάνιση και στην οικογενειακή κατάστασή τους, ότι πρέπει να «προκαλέσουν» για να προσελκύσουν την προσοχή των Μ.Μ.Ε. και ότι ειδικά γυναίκες μέλη μικρών πολιτικών κομμάτων αντιμετωπίζουν μεγάλη δυσκολία πρόσβασης σε αυτά (Ross, 2003, 2-8).

Μία παλαιότερη έρευνα ωστόσο (Smith, 1997) καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τουλάχιστον το 1994 δεν εμφανίζονται έντονες έμφυλες αναπαραστάσεις των γυναικών υποψηφίων σε σχέση με το παρελθόν. Το 1994 αποτέλεσε σημαντικό γεγονός για τα αμερικάνικα Μ.Μ.Ε. καθώς 17 γυναίκες έθεσαν υποψηφιότητα για τη γερουσία των Ηνωμένων Πολιτειών και για κυβερνήτες πολιτειών. Η Smith (1997) μελέτησε τις μεγαλύτερες σε κυκλοφορία εφημερίδες που κάλυψαν τις εκστρατείες για κάθε μία από τις 49 ημέρες πριν από τις 8 Νοέμβρη 1994, την ημέρα δηλαδή των εκλογών. Σε γενικές γραμμές, η ανάλυση ανέδειξε ένα μικρό αριθμό από τεκμήρια έμφυλων τρόπων κάλυψης των γερουσιαστικών και κυβερνητικών εκλογών, τουλάχιστον σε ποσοτικά πλαίσια. Ο γενικός τόνος της κάλυψης υπέδειξε ένα πλεονέκτημα για τις γυναίκες καθώς παρατηρήθηκε ουδέτερος τόνος για τις γυναίκες υποψήφιες και αρνητικός για τους άνδρες. Αυτός όμως ο αρνητικός τόνος πιθανότατα να αποτελεί το κυρίαρχο μοντέλο αναπαράστασης των ανδρών. Ίσως, όπως

υποστηρίζει η Smith (1997, 78), η συγκεκριμένη αρνητικότητα να αναπαριστά μία ανερχόμενη υποβόσκουσα πλευρά της παραδοσιακής δύναμης των ανδρών υποψηφίων. Οι αθροιστικές αποδείξεις που εξήχθησαν από την ανάλυση του λόγου στον αμερικάνικο τύπο οδηγούν σε ένα προσεκτικό συμπέρασμα ότι οι συντάκτες και δημοσιογράφοι των εφημερίδων δεν προβάλλουν ως καινοτομία το γεγονός ότι οι γυναίκες διεκδικούν υψηλότερα πολιτικά αξιώματα και επιπλέον ότι τις μεταχειρίζονται με έναν παρόμοιο τρόπο με αυτόν των ανδρών όσον αφορά την υποψηφιότητά τους για τις πολιτικές θέσεις (78). Παρόλο που εντοπίστηκαν ορισμένοι έμφυλοι τρόποι κάλυψης στις εκλογές του 1994, δεν ήταν όμως τόσο αρνητικοί και κραυγαλέοι όπως αναφέρουν έρευνες για προηγούμενες προεκλογικές εκστρατείες, ούτε ήταν πάντα μειονεκτικές για τις γυναίκες (78).

Εντούτοις, η Smith (1997) αναφέρει ότι υπήρχαν, μεμονωμένα όμως, περιστατικά αρνητικής αναπαράστασης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η Susan Collins, η οποία δέχτηκε επίθεση σε μία στήλη μικρής εφημερίδας γιατί χαμογελούσε πολύ και γιατί υπαινισσόταν ότι ήταν λεσβία (Higgins, 1994 στη Smith, 1997, 78). Αυτή η έρευνα εμφανίζει ανάμεικτα συμπεράσματα για τις γυναίκες υποψηφίους. Ωστόσο, τα ευρήματα αναδεικνύουν ότι τουλάχιστον το 1994 δεν υπάρχουν πολλές αποδείξεις για τα ευρείας κλίμακας έμφυλα μοντέλα ειδησεογραφικής κάλυψης, γεγονός το οποίο αποτελεί μία πρόοδο.

2.1.2. Γυναίκες σε κοινωνικές και πολιτικές οργανώσεις

Επικεντρώνοντας στη συνέχεια την ανάλυσή μας στις αναπαραστάσεις των γυναικών που δε συμμετέχουν στα υψηλά στρώματα της πολιτικής αλλά σε οργανώσεις κομματικές, πολιτικές, συνδικαλιστικές και σε οργανώσεις γυναικών που διεκδικούν με τυπικό πολιτικό τρόπο τα αιτήματά τους, παρατηρείται μία σχετικά μειωμένη ερευνητική δραστηριότητα σε παγκόσμιο αλλά κυρίως σε ελληνικό επίπεδο. Μία από τις ελάχιστες ελληνικές έρευνες (Δουλκέρη,1990[1]) που διεξήχθησαν για τις αναπαραστάσεις των γυναικών στον ελληνικό τύπο -αν και ποσοτική- τονίζει ότι:

[1] Βλέπε επίσης μία μεταγενέστερη ποσοτική και ποιοτική έρευνα της Δουλκέρη για τις απεικονίσεις γυναικών πολιτικών και πρωταθλητριών στον ελληνικό τύπο, όπου επιβεβαιώνεται η μειωμένη αλλά και στερεοτυπική αναπαράστασή τους: «Απεικονίζοντας στις εφημερίδες τις γυναίκες πολιτικούς και πρωταθλήτριες κατά την περίοδο των Ολυμπιακών Αγώνων «Αθήνα 2004»» (2009).

> ««Θέση» και «Φωνή» στις εφημερίδες έχουν μόνο οι «γνωστές» γυναίκες πολιτικοί. Οι υπόλοιπες άγνωστες πολιτικοί παραμένουν στην αφάνεια και «ποτέ» δε ζητείται κάποια δήλωσή τους, κάποια άποψή τους.» (78)

Η μειωμένη παρουσία των γυναικών συνδικαλιστριών ή μελών διαφόρων μορφών πολιτικών οργανώσεων μπορεί να αποτελέσει μία-αλλά σίγουρα όχι τη μοναδική- από τις αιτίες που οδήγησαν στην περιορισμένη ερευνητική ενασχόληση. Εντούτοις, η παρούσα διατριβή δε σκοπεύει να αναλύσει το εν λόγω φαινόμενο αλλά κυρίως να καλύψει το ερευνητικό κενό που υπάρχει στη μελέτη των αναπαραστάσεων.

Εστιάζοντας στις μελέτες που διενεργήθηκαν σε διεθνές επίπεδο για τον τρόπο που αναπαριστά ο τύπος αυτή την κατηγορία των πολιτικών γυναικών διαπιστώνεται μια έμφαση στις εικόνες που προβάλλονται για τις γυναίκες μέλη των φεμινιστικών οργανώσεων. Η αναπαράσταση των διεθνών συνεδρίων των γυναικών στις ειδήσεις χαρακτηρίζεται από απροκάλυπτους στερεοτυπικούς τρόπους (Phalen & Algan, 2001). Οι γυναίκες που συμμετείχαν περιθωριοποιήθηκαν και γελοιοποιήθηκαν ενώ η θεματολογία των συνεδρίων αγνοήθηκε (Rakow & Kranich, 1991). Στα πλαίσια μιας εθνικής έρευνας στις Η.Π.Α. (ό.π.) οι εφημερίδες κάλυψαν ανεπαρκώς τα έξι θέματα που είχαν σημασία και αφορούσαν τις γυναίκες: τις οικιακές σχέσεις, την ενδυνάμωση του τίτλου IX -του νόμου του 1972 που προστατεύει τους πολίτες ανεξαρτήτως φύλου από τον αποκλεισμό τους από την εκπαίδευση-, τη σύγκρουση για την τροποποίηση των Ίσων Δικαιωμάτων (Equal Rights Amendment), το Εθνικό Συνέδριο Γυναικών στο Χιούστον το 1977, την ισότητα στις πληρωμές και το Παγκόσμιο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για τη Δεκαετία των Γυναικών το 1980. Ο τύπος έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στις διαμάχες που αναπτύχθηκαν μεταξύ των γυναικών συνέδρων και τις παρουσίασε ανοργάνωτες και χωρίς τάξη. Η επιθετική γενικά συμπεριφορά των γυναικών θεωρείται ιδιαίτερη σημαντική για τις ειδήσεις γιατί εκτός του ότι αποτελεί ένα απρόσμενο γεγονός, παράλληλα ανατρέπει τα παραδοσιακά έμφυλα στερεότυπα. Όπως υποστηρίζει ο Bell (1991 στο Gidengil & Everitt, 2000, 3) η συμπεριφορά που έρχεται κόντρα στο στερεότυπο είναι απροσδόκητη και αυτό το στοιχείο του απροσδόκητου προσδίδει αξία για τις ειδήσεις.

Το αμερικάνικο γυναικείο κίνημα απετέλεσε αντικείμενο μελέτης και από τις Ashley & Olson (1998) από μια διαφορετική οπτική γωνία. Η ανάλυση περιεχομένου που εφάρμοσαν εξέτασε τεχνικές πλαισίωσης (framing techniques) που

χρησιμοποιήθηκαν εκ μέρους των εφημερίδων *New York Times*, *Time* και *Newsweek* με σκοπό την κάλυψη του γυναικείου κινήματος από το 1966 μέχρι το 1986, αλλά και μιας άλλης ομάδας γυναικών που οργανώθηκαν για να καταπολεμήσουν το φεμινιστικό κίνημα.

Σύμφωνα με τις συγγραφείς (Ashley & Olson, 1998) μία από τις πιο ισχυρές επιρροές που ασκεί ο τύπος είναι να καθορίζει τη θεματολογία με το να επιλέγει πού θα δώσει έμφαση και πού θα αδιαφορήσει ή ποιο θέμα θα περιθωριοποιήσει, οργανώνοντας, ως αποτέλεσμα, τον πολιτικό κόσμο για το κοινό του. Η ιδεολογία που διοχετεύεται μέσω των Μ.Μ.Ε. δίνει έμφαση στη νομιμότητα του κράτους και εγκαθιδρύει τους κοινωνικούς θεσμούς, την απονομιμοποίηση των προκλήσεων έναντι της κοινωνικής τάξης, τη δυσαρέσκεια και τη σύγχυση απέναντι στους αντικομφορμιστές. Η κάλυψη που παρέχουν τα Μ.Μ.Ε. για τις ομάδες των οποίων οι στόχοι διαφέρουν από τις κυρίαρχες νόρμες, τονίζουν την παρέκκλιση και αμφισβητούν τη νομιμότητα τέτοιων ομάδων ενώ παράλληλα διογκώνουν την απειλή που καθιστούν οι εν λόγω ομάδες για την κοινωνία (Ashley & Olson, 1998). Οι ειδήσεις επομένως σε μία προσπάθεια να μειώσουν τις ιδεολογικές απειλές αυτών των ομάδων χρησιμοποιούν τεχνικές πλαισιώματος. Τα πλαίσια τους είναι μη εμφανή και περικλείουν αρχές της επιλογής, της έμφασης και του αποκλεισμού. Τα ακροατήρια από την άλλη πλευρά, συμμετέχουν στο πλαισίωμα όταν συνδέονται με την κατασκευή του νοήματος. Συγκεκριμένα, οι ειδήσεις μπορούν να πλαισιώσουν ένα κίνημα διαμαρτυρίας με πολλούς τρόπους: αγνοώντάς το, περιγράφοντας τους διαμαρτυρόμενους διαδηλωτές, αναφέροντας τα συμβάντα και όχι τους σκοπούς ή τα ενδιαφέροντα των ομάδων, υποτιμώντας τις εκάστοτε διαμαρτυρίες με το να δίνεται έμφαση σε δευτερεύοντα στοιχεία όπως τη γλώσσα, την ηλικία, το στυλ ή με το να περιθωριοποιούνται οι απόψεις των κινημάτων αποδίδοντάς τις σε κοινωνική παρέκκλιση.

Οι Ashley & Olson (1998) συγκρίνουν ουσιαστικά δύο κατηγορίες ομάδων γυναικών, τις λεγόμενες φεμινίστριες των Η.Π.Α. και τις αντί-φεμινίστριες. Η πρώτη κατηγορία αναφέρεται στην αμερικάνικη οργάνωση NOW (National Organization For Women) η οποία ιδρύθηκε στις 29 Οκτωβρίου 1966, και είχε ως βασικό στόχο την επικύρωση της Τροποποίησης για τα Ίσα Δικαιώματα. Η δεύτερη κατηγορία αφορά ομάδες όπως το Eagle Forum και το Stop ERA, οι οποίες εναντιώθηκαν στην επικύρωση της Τροποποίησης, υπερασπίστηκαν τη διατήρηση των παραδοσιακών και οικογενειακών

ρόλων. Τα ερευνητικά ευρήματα ανέδειξαν ότι το γυναικείο κίνημα περιθωριοποιήθηκε από τον τύπο καθώς η κάλυψη του ήταν σπάνια. Αλλά και αυτή η ελάχιστη προβολή περιλάμβανε τεχνικές πλαισιώματος κατά τις οποίες το κίνημα συνδέθηκε με στοιχεία χιουμοριστικά και διχόνοιας μεταξύ των μελών. Παράλληλα, οι ερευνήτριες εντόπισαν εμφανή διαφορά στον τρόπο αναπαράστασης των δύο κατηγοριών, καταδεικνύοντας δύο αντίθετες διαδικασίες του τύπου. Από τη μία πλευρά απονομιμοποίησε τις φεμινίστριες απεικονίζοντάς τες ως ανοργάνωτες και θέτοντας στο επίκεντρο τη διαμάχη μεταξύ των δύο κινημάτων. Εστίασε στον ανταγωνισμό, γεγονός που έρχεται σε αντιπαράθεση με τη φεμινιστική παράδοση της συνεργασίας και κατ' επέκταση μειώθηκε η θηλυκή πλευρά των φεμινιστριών. Παρόλο που σε γενικές γραμμές οι τεχνικές πλαισίωσης δεν παρουσίασαν καμία από τις ομάδες ως παρεκκλίνουσες, εντούτοις στοιχεία τους εμφανίζονται σε τίτλους των άρθρων που αφορούσαν κυρίως τις φεμινίστριες και πολύ λιγότερο τις αντιφεμινίστριες. Οι ετικέτες που χρησιμοποιήθηκαν εμπεριείχαν χαρακτηρισμούς του τύπου: «γυναίκες που έκαψαν τα σουτιέν», «θυμωμένες», «ριζοσπαστικές», «φιλελεύθερες» και «αυταρχικές» (Ashley & Olson, 272-274). Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι στην προσπάθεια απονομιμοποίησης των φεμινιστριών -εν αντιθέσει με τη νομιμοποίηση των αντι-φεμινιστριών- η αναπαράσταση των γυναικών–μελών του κινήματος παρουσίαζε στοιχεία σκώμματος, κατηγοριοποιώντας με αυτόν τον τρόπο το κίνημα στις λεγόμενες ελαφριές ειδήσεις.

Η επιλεκτική λειτουργία της τεχνικής της πλαισίωσης εκ μέρους του τύπου επιβεβαιώνεται και από την έρευνα που διεξήχθη στα πλαίσια του αγγλικού τύπου της Ινδίας με σκοπό να μελετηθούν οι αναπαραστάσεις του ινδικού γυναικείου κινήματος και συγκεκριμένα της εκστρατείας που ηγήθηκε για την απαγόρευση της χρήσης των τεστ για τον εντοπισμό του φύλου του εμβρύου με σκοπό την επιλεκτική έκτρωση των θηλυκών εμβρύων. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι παρόλο που ο τύπος παρουσίασε τον τρόπο πλαισίωσης και τις ερμηνείες που δόθηκαν από τις ίδιες τις ακτιβίστριες ωστόσο μέσω μιας επιλεκτικής χρήσης συγκεκριμένων στοιχείων της εκστρατείας τους δε κατέστη καμία απειλή στο ηγεμονικό σύστημα της Ινδίας (Luthra, 1999). Ουσιαστικά, αυτό επετεύχθη σύμφωνα με την Luthra (1999) από τη μία πλευρά λόγω της ήπιας προσαρμογής και χαλάρωσης (softening) του λόγου του γυναικείου κινήματος και κατ' επέκταση από την άλλη λόγω της ήπιας κριτικής

απέναντι στην πατριαρχία, το κράτος και το ρόλο που παίζουν στον καθορισμό της ζωής των γυναικών.

Σε παρόμοια συμπεράσματα όσον αφορά την επιλεκτική αναπαράσταση των γυναικείων κινημάτων οδηγήθηκαν και οι Barakso & Schaffner (2006) σύμφωνα με έρευνα τους με την οποία μελέτησαν την κάλυψη που δέχθηκε -από την εφημερίδα *New York Times* και ορισμένα τηλεοπτικά δίκτυα των Η.Π.Α.- το γυναικείο κίνημα από το 1969 ως το 2004 αποδεικνύοντας ότι η κάλυψη των γυναικείων ομάδων έχει παρακμάσει από τη δεκαετία του 1970. Η προσοχή που έδιναν τα Μ.Μ.Ε. αυξανόταν κατά περιόδους ανάλογα με τα γεγονότα που συνδέονταν με τις γυναίκες. Έτσι, από το 1970 και έπειτα η ειδησεογραφική κάλυψη μειώθηκε δραστικά. Ενώ το γυναικείο κίνημα και οι οργανώσεις του εξακολουθούν να εμφανίζονται στις ειδήσεις, ωστόσο τείνουν να εμφανίζονται πολύ λιγότερο συχνά από ότι την περίοδο της κορύφωσης του δεύτερου φεμινιστικού κύματος. Περιστασιακά η κάλυψη αυτών των οργανώσεων αυξάνεται κατά τη διάρκεια σημαντικών στιγμών όπως «Το έτος της Γυναίκας» το 1992 -κατά το οποίο περισσότερες γυναίκες από κάθε άλλη φορά έθεσαν υποψηφιότητα και κέρδισαν θέσεις στο Κογκρέσο- αλλά κυρίως το γυναικείο κίνημα παρουσιάζεται σε πολύ μικρότερο ποσοστό στα εθνικά Μ.Μ.Ε. των Η.Π.Α.

Η ειδησεογραφική κάλυψη αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο για την επιτυχία των σκοπών ενός κινήματος στη δημόσια σφαίρα καθώς η γνώμη του κοινού φαίνεται να διαμορφώνεται κατά ένα σημαντικό βαθμό από τα Μ.Μ.Ε., τα οποία λειτουργούν ως ένας σημαντικός σύνδεσμος που παρέχει στο κοινό πληροφορίες για τις δραστηριότητες των κινημάτων (Barakso & Schaffner, 2006). Οι ειδήσεις ενώ από τη μία πλευρά παρέχουν το χώρο για να γίνουν γνωστά τα κοινωνικά κινήματα εντούτοις όπως αποδεικνύεται από τη σχετική έρευνα δεν καλύπτουν όλα τα θέματα που απασχολούν τα κινήματα. Αντιθέτως, γίνεται αντιληπτή μία επιλεκτική λειτουργία του τύπου και των άλλων μέσων όσον αφορά τη θεματολογία που θα προβάλλουν. Οι Barakso & Schaffner (2006) διαπίστωσαν ότι το γυναικείο κίνημα από τη δεκαετία του 1970 «πάλευε» ουσιαστικά για να κερδίσει την απαιτούμενη προσοχή. Οι οργανώσεις των γυναικών μετά τη δεκαετία του ’70 συνέχισαν να εργάζονται για να κατακτήσουν τα δικαιώματα αναπαραγωγής, να καταπολεμήσουν τη σεξουαλική κακοποίηση και παρενόχληση στον εργασιακό χώρο και τις διακρίσεις εις βάρος των γκέι, των λεσβιών και των παιδιών τους καθώς και να εκπαιδεύσουν και να

επιχορηγήσουν γυναίκες ως υποψήφιες σε πολιτικές θέσεις. Το ερώτημα που τίθεται όμως είναι ως ποιο σημείο αυτή η θεματολογία αντανακλώνταν στην ειδησεογραφική κάλυψη του κινήματος; Το πιο κοινό θέμα στον τύπο και την τηλεόραση ήταν η ισότητα των φύλων το οποίο αφορούσε το ένα τρίτο της συνολικής κάλυψης (Barakso & Schaffner, 2006). Το δεύτερο ήταν η έκτρωση και τα δικαιώματα αναπαραγωγής το οποίο επικρατούσε περισσότερο στις τηλεοπτικές ειδήσεις (35,2%) παρά στην εφημερίδα *New York Times* (22,3%). Το 70% επομένως της συνολικής κάλυψης που παρείχαν τα Μ.Μ.Ε. σχετίζεται με την ισότητα των φύλων και την έκτρωση, αφήνοντας με αυτόν τον τρόπο στο περιθώριο ένα μεγάλο αριθμό από τα υπόλοιπα θέματα που απασχολούσαν και για τα οποία αγωνίζονταν οι γυναικείες οργανώσεις. Ο επιλεκτικός χαρακτήρας του τύπου οδηγεί σε δύο αποτελέσματα, πρώτον στην αλλοίωση της πραγματικής εικόνας του γυναικείου κινήματος και δεύτερον στην αποδυνάμωση του γυναικείου κινήματος καθώς χάνει σταδιακά ένα από τα κυριότερα μέσα προβολής και επικοινωνίας του με τους πολίτες. Η μειωμένη αλλά και η επιλεκτική προβολή των γυναικών και των θεμάτων που τις αφορούν συμβάλλουν στην περιθωριοποίηση των ενδιαφερόντων των γυναικών ενώ παράλληλα προβάλλουν μία παραδοσιακή στερεοτυπική εικόνα των γυναικών ως «αντικειμένων».

Οι γυναίκες ως θύματα στις πολιτικές γελοιογραφίες

Σε παρόμοια αποτελέσματα αποδυνάμωσης της ιδιότητας του πολίτη των γυναικών, οδηγεί η θυματοποίηση η οποία διαπιστώθηκε ερευνητικά για την κατηγορία των γυναικών που μελετάμε. Οι Gilmartin και Brunn (1998) προτίμησαν να μελετήσουν τις πολιτικές γελοιογραφίες γυναικών που έλαβαν μέρος στο Παγκόσμιο συνέδριο γυναικών στο Πεκίνο το 1995. Τα σκίτσα, όπως υποστηρίζουν, είναι ικανά μέσω της γραφιστικής τους φύσης να επικοινωνούν με επιδέξια, σύνθετα και πολυεπίπεδα μηνύματα σχετικά με ανθρώπους και γεγονότα μέσω των λεπτομερειών του τρόπου σχεδίασης, μηνύματα τα οποία θα ήταν δύσκολο ή και απίθανο να εκφραστούν λεκτικά. Σύμφωνα με τους Edwards και Chen (2000)[2] οι γελοιογραφίες συνιστούν

[2] Συγκεκριμένα οι Edwards και Chen (2000) μελέτησαν τον τρόπο με τον οποίο οι γελοιογραφίες των κεντρικών άρθρων απεικόνιζαν δύο Πρώτες Κυρίες των ΗΠΑ, τη Barbara Bush and Hillary Rodham Clinton. Διαπίστωσαν ότι μέσω των εικόνων της σωστής συζύγου, της σιωπηλής συζύγου αλλά και της συζύγου δαίμονα, αναδεικνύονται και αναπαράγονται κυρίαρχες αντιλήψεις για το ρόλο ανδρών και

οπτικές εικόνες οι οποίες λειτουργούν ως εκδηλώσεις των νοητικών εικόνων της κοινωνίας μέσω της οπτικής των γελοιογράφων. Η παραγωγή μιας εικόνας συμπεριλαμβάνει την επιλογή μιας συγκεκριμένης οπτικής γωνίας μέσω της οποίας εκφράζονται υποκειμενικές στάσεις όσον αφορά τους αναπαριστώμενους (Κωνσταντινίδου, 2011, 75). Για αυτόν το λόγο έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν πολιτισμικές αντιλήψεις όσον αφορά τους κοινωνικούς ρόλους των ανδρών και γυναικών. Επιπλέον, η χρήση του χιούμορ στα πολιτικά σκίτσα επιτρέπει το σχεδιαστή να παρουσιάσει απόψεις που είναι ακραίες, κακοπροαίρετες ή «πολιτικά μη ορθές» για να εκφραστούν με λέξεις στις αντίστοιχες δημοσιογραφικές στήλες (Gilmartin & Brunn, 1998). Για όλους αυτούς τους λόγους, μία ανάλυση της αναπαράστασης των γυναικών και γυναικείων θεμάτων στις πολιτικές γελοιογραφίες μπορεί να παρέχει νέες οπτικές στον τρόπο με τον οποίο τα Μ.Μ.Ε. επικοινωνούν για τέτοια θέματα με την κοινωνία.

Η αναπαράσταση των γυναικών στις πολιτικές γελοιογραφίες είναι το ίδιο υποτιμημένη όπως στο λόγο των εφημερίδων. Δύο είναι τα γενικά πρότυπα που αναδεικνύονται: οι γυναίκες εμφανίζονται σχετικά σπάνια ως χαρακτήρες και όταν παρουσιάζονται συχνά αυτό γίνεται με αφηρημένες, στερεοτυπικές ή αρνητικές εικόνες. Συγκεκριμένα, σε μία συλλογή 700 πολιτικών γελοιογραφιών διαφόρων χρονικών περιόδων από 39 χώρες (Hoff, 1976 στο Gilmartin & Brunn, 1998, 539), το 20% μόνο εξ αυτών περιείχαν απεικονίσεις γυναικών σε οποιοδήποτε ρόλο, και συνήθως ως παθητικών θεατών. Γράφοντας για αυτού του είδους τις αναπαραστάσεις ο Sheppard (1994 στο Gilmartin & Brunn, 1998, 539) υπογραμμίζει ότι γυναίκες αναπαραστάθηκαν ως κατώτερες, ως άγγελοι, θεοί, παρθένες, προκλητικές και πόρνες ενώ οι αλληγορικές ανδρικές φιγούρες προφυλάχθηκαν.

Οι Gilmartin και Brunn (1998) ανέλυσαν 48 κωμικά σκίτσα που αφορούσαν το Παγκόσμιο συνέδριο γυναικών και έθεσαν τα αποτελέσματά τους στο θεωρητικό πλαίσιο της «συμβολικής εκμηδένισης». Ο συγκεκριμένος όρος ανήκει στο Gerbner (1972 στο Gilmartin και Brunn, 1998, 535, βλέπε επίσης Gerbner και Gross, 1976, 182) και άσκησε ιδιαίτερη επιρροή στη φεμινιστική θεωρία καθώς οι ιδέες του εφαρμόστηκαν στις γυναίκες και το γυναικείο κίνημα, υποστηρίζοντας ότι οι γυναίκες

γυναικών, συμβάλλοντας παράλληλα στον πατριαρχικού τύπου διαχωρισμό του δημόσιου/πολιτικού/ανδρικού και του ιδιωτικού/οικιακού/γυναικείου βίου.

έχουν εκμηδενιστεί συμβολικά από την επίμονη επίκριση, υποτίμηση ή αγνόηση των γυναικών και γυναικείων θεμάτων από τα M.M.E. (Gilmartin & Brunn, 1998). Σύμφωνα με τα ερευνητικά ευρήματά τους οι γυναίκες υπερτερούν ναι μεν αριθμητικά αλλά δεν έχουν ενεργητικό ρόλο, οι άνδρες είναι αυτοί που παρουσιάζονται να έχουν φωνή. Συγκεκριμένα, οι άνδρες μιλούν 1.5 με 3.0 φορές περισσότερο από ό,τι οι γυναίκες σε σχέση με την παρουσία τους στις γελοιογραφίες. «Μόνο στο 24% των γυναικών δόθηκε φωνή» (Gilmartin & Brunn, 1998, 540). Στις περισσότερες εκδοχές των γελοιογραφιών που αφορούσαν το Παγκόσμιο Συνέδριο οι γυναίκες δεν είχαν τη δύναμη να μιλήσουν και να ακουστούν, ήταν παθητικοί παρατηρητές. Οι περισσότεροι γελοιογράφοι επέλεξαν να επικεντρωθούν στην Κίνα, στις καταπιεστικές πολιτικές για ανθρώπινα δικαιώματα και στις άσχημες σχέσεις μεταξύ των αντιπροσώπων του συνεδρίου παρά στα θέματα που συζητήθηκαν. Ένα χαρακτηριστικό σκίτσο (Σκίτσο 1) επικαλείται το παλιό κλισέ σχετικά με τις γυναίκες που χρησιμοποιούν ως δικαιολογία τον πονοκέφαλο για να αποφύγουν το σεξ, το οποίο υποβαθμίζει το νόημα της «γυναικείας απελευθέρωσης» και υπονοεί ότι το συνέδριο μπορεί να έχει αρνητικές επιδράσεις στην οικογενειακή ζωή των αντιπροσώπων.

Σκίτσο 1. Σχέδιο του Signe Wilkinson. Αναδημοσίευση από Gilmartin & Brunn,1998, 544.

Σύμφωνα με αυτήν την έρευνα οι αναπαραστάσεις στις γελοιογραφίες του Παγκόσμιου Συνεδρίου Γυναικών και των συμμετεχόντων του, παρουσιάζουν πολλά κοινά σημεία αλλά και διαφορές με τις αναπαραστάσεις των γυναικών και των γυναικείων θεμάτων από τα Μ.Μ.Ε.. Η «συμβολική εκμηδένιση» είναι εμφανής στις περισσότερες γελοιογραφίες που αφορούσαν το Συνέδριο καθώς το ίδιο -τα θέματά του, οι δραστηριότητες και η σημασία του- αγνοήθηκε. Παρόλο που οι γυναίκες συμμετέχουσες εμφανίζονται ως χαρακτήρες στα σκίτσα, αναπαραστάθηκαν κυρίως ως βουβές, αδύναμα θύματα, υποκύπτοντας στον έλεγχο των (ανδρικών) κινεζικών αρχών. Η ανισορροπία της δύναμης που απεικονίστηκε σε αυτές τις γελοιογραφίες ανά-δημιουργεί και δίνει έμφαση οπτικά στην παραδοσιακή, πατριαρχική σχέση μεταξύ ανδρών και γυναικών και επιπλέον ενισχύει την ιεραρχική δομή της κοινωνίας (Gilmartin & Brunn, 1998). Στη συγκεκριμένη περίπτωση του συνεδρίου, αντί των κλασικών αναπαραστάσεων των γυναικών όπως είναι η δαιμονική γυναίκα, η αρρενωπή και η άγρια, οι Αμερικάνοι γελοιογράφοι επέλεξαν να απεικονίσουν τις γυναίκες αρχικά ως θύματα, μία αναπαράσταση η οποία σχεδόν εξ ορισμού αποκλείει το αρνητικό στερεότυπο της επιθετικής φεμινίστριας. Ως θύματα παρά ως νικητές, οι γυναίκες στις γελοιογραφίες δεν αποτελούν απειλή στην καθεστηκυία τάξη πραγμάτων και επιπλέον μπορεί να αντιμετωπιστούν με συμπάθεια παρά υποτιμητικά.

Οι Gilmartin και Brunn (1998, 546) εκφράζουν την άποψη ότι ίσως μέσω αυτού του είδους των αναπαραστάσεων αρκετοί γελοιογράφοι να είχαν την πρόθεση να μεταφέρουν ένα θετικό μήνυμα αλλά χρησιμοποιούν οπτικές μεταφορές και εικόνες οι οποίες φέρουν αρνητικές συνδηλώσεις. Φαίνεται αρκετά πιθανό ότι οι προθέσεις αυτών των γελοιογράφων ήταν να παρουσιάσουν συμπαθητικά πορτρέτα αυτών των γυναικών, αναπαριστώντας τις ως θύματα. Παρόλα αυτά, ίσως δε σκέφτηκαν ότι τέτοια πορτρέτα απλά διαιωνίζουν την ιδέα ότι οι γυναίκες έχουν ανάγκη από την προστασία των ανδρών.

Το δίπολο της παθητικότητας έναντι της επιθετικότητας

Αυτές οι εικόνες του θύματος και της αδυναμίας συμπληρώνονται και από το στοιχείο της παθητικότητας το οποίο όπως διαπιστώθηκε από τη βιβλιογραφική έρευνα αποτελεί ίσως ένα από τα *αγαπημένα* (δική μου έμφαση) των Μ.Μ.Ε. όταν καλούνται να παρουσιάσουν γυναικεία θέματα και ειδικότερα γυναίκες που

επιδιώκουν να λάβουν ενεργό μέρος στο δημόσιο πολιτικό βίο. Συγκεκριμένα, η επισκόπηση των ερευνών που έγινε στο πλαίσιο της διατριβής οδήγησε στο κεντρικό συμπέρασμα ότι οι αναπαραστάσεις των γυναικών κινούνται μεταξύ ενός διπόλου όπου στο ένα άκρο βρίσκεται το στοιχείο της καλοσύνης, της υπομονής και της παθητικής στάσης ενώ στο άλλο της άρρωστης ενεργητικότητας, της επιθετικότητας και της παρέκκλισης. Τα χαρακτηριστικά της δεύτερης περίπτωσης εμφανίζονται όταν οι γυναίκες δεν ανταποκρίνονται στους παραδοσιακούς ρόλους και υπερβαίνουν τα επιτρεπτά όρια συμπεριφοράς. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού του διπόλου αναδεικνύεται στην έρευνα της Amal Jamal (2004) για τα Παλαιστινιακά Μ.Μ.Ε. και για τον τρόπο αναπαράστασης του παλαιστινιακού γυναικείου κινήματος.

Η Jamal (2004) υποστηρίζει ότι η παλαιστινιακή κοινωνία ούσα παραδοσιακά πατριαρχική με έντονο το θρησκευτικό στοιχείο κατέστησε ιδιαίτερα δύσκολο στις Παλαιστίνιες γυναίκες να μπορούν να παρέμβουν και να επηρεάσουν το δημόσιο πολιτικό βίο. Οι Παλαιστίνιες γυναίκες έπρεπε επομένως να δράσουν ενάντια στη διάκριση που υφίστανται ως γυναίκες στην Παλαιστίνια κοινωνία και ως Παλαιστίνιες ενάντια στην Ισραηλινή κατοχή. Αυτός ο διπλός αγώνας έχει δημιουργήσει εντάσεις μεταξύ των γυναικών και άλλων κοινωνικών κινημάτων, ειδικά του Ισλαμικού κινήματος. Σε αυτό το πλαίσιο οι περισσότεροι κυρίαρχοι οργανισμοί των Μ.Μ.Ε. στην Παλαιστίνια κοινωνία παραμένουν πιστοί στην κυρίαρχη παραδοσιακή εθνικιστική πολιτική σκέψη. Η έλλειψη προσοχής για γυναικεία προβλήματα στα συνήθη Παλαιστινιακά Μ.Μ.Ε. αντικατοπτρίζει την περιορισμένη γυναικεία επιρροή στη λήψη αποφάσεων στην Παλαιστίνια πολιτική (Rabab Abdulhadi, 1998 στο Jamal, 2004, 129). Σύμφωνα με προγενέστερη έρευνα της Jamal (2003 στο Jamal, 2004, 129) τα ελάχιστα Μ.Μ.Ε. που ασχολούνται με γυναικεία θέματα ανήκουν στο Ισλαμικό κίνημα και παρουσιάζουν γυναικεία θέματα από θρησκευτική οπτική γωνία**.**

Εξετάζοντας η Jamal (2004) τις εικόνες των γυναικών στην Παλαιστινιακή τηλεόραση και τα θέματα των γυναικών που αναδεικνύονταν στις εφημερίδες οδηγείται στο συμπέρασμα ότι αναδεικνύονται τρεις κυρίαρχες εικόνες. Οι γυναίκες αναπαρίστανται ως μητέρες του έθνους, ως μητέρες των μαρτύρων ή ως νοικοκυρές. Ιστορίες και θέματα που σχετίζονται με γυναικεία ζητήματα είναι συνήθως επιπόλαια και αντανακλούν τις ηγεμονικές πατριαρχικές δομές της Παλαιστινιακής κοινωνίας

(Jamal, 2003 στο Jamal, 2004, 131). Αυτού του είδους η αναπαράσταση βρίσκεται προφανώς στο επίκεντρο των περισσότερων Μ.Μ.Ε. αφού επικεντρώνονται σε θέματα που αφορούν την εγκυμοσύνη, τη μητρότητα, το μαγείρεμα και τη μόδα (Jamal, 2004).

Όταν όμως το γυναικείο κίνημα συγκάλεσε το Model Parliament το Μάρτιο /Απρίλιο 1998 ως μέρος της πρωτοβουλίας του να επηρεάσει τη δημόσια ατζέντα και τη λήψη αποφάσεων, τα Παλαιστινιακά Μ.Μ.Ε. υιοθέτησαν διαφορετικούς τρόπους αναπαράστασης. Το πρόγραμμα δέχτηκε έντονη κριτική από τις Ισλαμιστικές οργανώσεις και πρόσωπα, που χρησιμοποίησαν όλα τα δυνατά μέσα για να απο-νομιμοποιήσουν την πρωτοβουλία και να την αποσιωπήσουν (Islah Jad, Penny Johnson & Rita Giacaman, 2000 στο Jamal, 2004, 132). Παρά το γεγονός ότι οι ημερήσιες εφημερίδες στην Παλαιστίνη κάλυψαν τη Βουλή και τις δραστηριότητές της, δεν προσέφεραν ούτε παρείχαν χώρο για μία κατάλληλη απάντηση από τις γυναίκες για την κριτική που έγινε εναντίον τους.

Οι γυναίκες που συμμετείχαν στην οργάνωση κατηγορήθηκαν ως αιρετικές και σχισματικές και για συνεργασία με ξένα συμφέροντα. Χωρίς να αντικρούσουν την ουδετερότητα των Μ.Μ.Ε., ο αγώνας των γυναικών για ίσα δικαιώματα δεν αντιμετωπίστηκε ως πολιτικός από τη φύση του, αλλά απεικονίστηκε με θρησκευτικούς και πολιτισμικούς όρους με αποτέλεσμα να προσδώσει μεγαλύτερη ηθική δύναμη σε αυτούς που επεδίωκαν να αποσιωπήσουν το γυναικείο κίνημα (Jamal, 2004). Αυτό επιτεύχθηκε μέσα από συγκεκριμένα άρθρα που τόνιζαν τις ηθικό-θρησκευτικές διαστάσεις του θέματος, βοηθώντας με αυτόν τον τρόπο στην ενδυνάμωση απόψεων που υποστήριζαν ότι απειλείται η κυρίαρχη ηθική τάξη στην Παλαιστινιακή κοινωνία. Καμία ουσιαστικά από τις τρεις εφημερίδες που εξέτασε η Jamal (2004) δεν υποστήριξε το δικαίωμα των γυναικών να εκφράζουν δημοσίως τη γνώμη τους.

Σε αντίθετες περιπτώσεις όπου ο τύπος δίνει το βήμα σε γυναίκες να εκφράσουν και να διεκδικήσουν τα αιτήματά τους, οι τακτικές λόγου που χρησιμοποιούνται εμφανίζουν στοιχεία «επιθετικότητας» απεικονίζοντας την πολιτική δράση τους ως αποτέλεσμα επιθετικής ή ακόμη και ανισόρροπης συμπεριφοράς. Η Worthington (2003) μελέτησε την αναπαράσταση που είχε η διαμαρτυρία της περιβαλλοντολόγου Wangari Maathai από τον κενυάτικο τύπο και ουσιαστικά αυτό που προτείνει είναι

ότι οι αναπαραστάσεις των γυναικών μπορεί να γίνουν «περισσότερο ή λιγότερο έμφυλες ανάλογα με τα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα που εμπλέκονται στην εκάστοτε ιστορία/συμβάν» (144). Τα ΜΜΕ δηλαδή -ακολουθώντας τη Γκραμσιανή θεώρηση περί ηγεμονίας- προβαίνουν σε μικρές αλλαγές έτσι ώστε να διατηρήσουν την έμφυλη ιεραρχία ως μία ηγεμονική δομή (145). Αυτό σύμφωνα με την ανάλυση της Worthington σημαίνει ότι, ανάλογα με τα συμφέροντα που εξυπηρετούν, επιλέγουν πότε θα παρέχουν χώρο στις γυναίκες για να εκφράσουν την πολιτική σκέψη τους καθώς και τον τρόπο με τον οποίο θα αναπαραστήσουν αυτήν την πολιτική σκέψη και δράση, διασφαλίζοντας όμως τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί φύλου. Η συγκεκριμένη μελέτη παρατίθεται εκτενώς καθώς συνδέεται με την έρευνα της παρούσας διατριβής, και ειδικότερα με το τμήμα των αναπαραστάσεων των γυναικών συνδικαλιστών, στο γεγονός ότι ερευνά τους τρόπους με τους οποίους ο κενυατικός τύπος αναπαρέστησε τον πολιτικό αγώνα μιας γυναίκας. Ειδικότερα, η Worthington εφαρμόζοντας έναν συνδυασμό της ερμηνευτικής ανάλυσης λόγου με την τεχνική της πλαισίωσης θέλησε να δείξει πώς ο λόγος και το πλαίσιο συνεργάζονται στην κατασκευή του φύλου, της ταυτότητας και της εθνικότητας γεγονός που θα αποτελέσει ένα βοηθητικό μεθοδολογικό εργαλείο για την παρούσα διατριβή.

Στα τέλη του 1989 η Κενυάτισσα περιβαλλοντολόγος Wangari Maathai τράβηξε την προσοχή του έθνους πάνω στην προτεινόμενη κατασκευή ενός οικοδομικού συγκροτήματος στο πάρκο Uhuru στο Ναϊρόμπι. Ευρέως γνωστή στους Κενυάτες ως η πρώτη γυναίκα στην περιοχή που απέκτησε τίτλο Ph.D. και ως δεινή υπερασπίστρια των γυναικείων δικαιωμάτων, η Maathai έγραψε επιστολές διαμαρτυρίας στους σχεδιαστές του έργου -υποστηρίζοντας ότι η προτεινόμενη κατασκευή θα κατέστρεφε τη χρησιμότητα του πάρκου ως δημόσιου χώρου ψυχαγωγίας- και έστειλε αντίγραφα στα εθνικά Μ.Μ.Ε., περισσότερο ως δελτία τύπου. Η διαμαρτυρία της Maathai προέκυψε κατά τη διάρκεια της περιόδου, 1986-1992, που σημάδεψε την ταραχώδη αλλαγή του έθνους στην πολυκομματική πολιτική. Μία περίοδος, σύμφωνα με τη Worthington (2003), κατά τη διάρκεια της οποίας ένας αριθμός από πολιτικούς εκμεταλλεύτηκε και την αυξανόμενη δύναμη των Μ.Μ.Ε. και τα καινούρια ανοίγματα για πολιτικούς διαφωνούντες. Το μεγαλύτερο σε κυκλοφορία ειδησεογραφικό περιοδικό της Κένυας, το *Weekly Review* κάλυψε τη διαμαρτυρία της Maathai από τον Οκτώβριο του 1989 ως το Μάρτιο του 1990, όταν τα σχέδια

κατασκευής ματαιώθηκαν ως αντίδραση στην απειλή που δέχθηκαν από τους υπερατλαντικούς χορηγούς, να ανακαλέσουν τη βοήθεια που θα προσέφεραν. Όπως υποστηρίζει η Worthington (2003) η εφημερίδα παρείχε έναν τόπο για τα επιχειρήματα της Maathai εωσότου ο αυταρχικός πρόεδρος της Κένυας την κριτίκαρε δημοσίως. Σε αυτό το σημείο το περιοδικό εξευτέλισε τη Maathai, εν μέρει επιβεβαιώνοντας το λόγο του προέδρου, ο οποίος συνέδεε το γυναικείο φύλο με την πολιτική ανικανότητα και την εθνικότητα Kikuyu με αιτία καταστροφής. Ο συγχρονισμός της αλλαγής αυτής υποδεικνύει ότι το ενδιαφέρον του περιοδικού να ασκήσει κριτική στα σχέδια επέκτασης ενός ανταγωνιστή, του ΚΤΜΤ, παραγκωνίστηκε από το ενδιαφέρον να κατευνάσει τον πρόεδρο. Η ανάλυση της Worthington (2003) προτείνει ότι η ασυνέπεια στην αναπαράσταση του φύλου συμπίπτει με ένα παράδειγμα που μπορεί να ονομαστεί «αδύναμη ηγεμονία», μία ιστορική στιγμή που χαρακτηρίστηκε από μία δραματική αλλαγή θέσης στις συμμαχίες που έγιναν κατά τη διάρκεια ενός αγώνα να αποκτηθεί δημόσια συναίνεση.

Ο αφρικανικός τύπος σε γενικές γραμμές ακολουθεί το κυρίαρχο ρεύμα στις αναπαραστάσεις των πολιτικά ενεργών γυναικών ακολουθώντας το διεθνές μοντέλο της γυναικείας συμβολικής εκμηδένισης. Παρόλα αυτά, στην περίπτωση της Maathai παρατηρήθηκε μία ενδιαφέρουσα διαφοροποίηση. Η Worthington (2003) καθοδηγείται από τη θεωρία της ηγεμονίας για να εξετάσει πώς οι αναπαραστάσεις των γυναικών στον τύπο επηρεάζονται όχι μόνο από τους κανόνες των οργανισμών ειδήσεων, αλλά επίσης και από το πολιτικό, οικονομικό, και πολιτισμικό κλίμα στο οποίο προσαρμόζονται οι οργανισμοί ειδήσεων. Ακολουθώντας άλλες φεμινιστικές έρευνες σχετικά με τις ειδήσεις που αφορούν τις γυναίκες (Danner & Walsh, 1999, Luthra, 1999, Steeves, 1997), η συγκεκριμένη έρευνα υποθέτει ότι τα Μ.Μ.Ε. είναι ένας σημαντικός θεσμός ενταγμένος στην ηγεμονική διαδικασία της ασφάλισης της λαϊκής συναίνεσης για μία κυρίαρχη ιδεολογία της κοινωνίας ή κοινής λογικής για την κατανόηση του πώς λειτουργούν τα πράγματα. Βασιζόμενοι στην αντίληψη του Antonio Gramsci για την ηγεμονία, αυτοί οι ερευνητές έχουν υποστηρίξει ότι τα Μ.Μ.Ε. επιτελούν μία κρίσιμη λειτουργία σε αυτή τη διαδικασία, σε σημείο που να παρέχουν την αρένα όπου τα νοήματα κατασκευάζονται όταν κατώτερες ομάδες προκαλούν την κυρίαρχη ιδεολογία. Επιπλέον, τα πρακτορεία ειδήσεων διατηρούν

κλασσικά την έμφυλη κυριαρχία όπως μία ηγεμονική δομή, μεταβάλλοντάς τη μόνο λίγο έτσι ώστε να λειτουργούν για να απορροφήσουν τις προκλήσεις.

Η έρευνα της Worthington επομένως εξετάζει νέα πλαίσια ειδήσεων που αναδεικνύονται κατά τη διάρκεια μίας τέτοιας πρόκλησης, βασιζόμενη στη θέση ότι ο αγώνας που κάνουν τα Μ.Μ.Ε. για να αποκτήσουν τη λαϊκή συναίνεση συμπεριλαμβάνει ένα πολύπλοκο και ελισσόμενο σύστημα από συμμαχίες μεταξύ διαφόρων παραγόντων συμπεριλαμβανομένων των Μ.Μ.Ε., των πολιτικών και του κράτους. Τα πλαίσια των ειδήσεων αναπαριστούν και το προϊόν και τη διαδικασία της ηγεμονίας έτσι ώστε να αντανακλούν με ποιό τρόπο οι δημοσιογράφοι φυσικοποιούν τις κατασκευές της πραγματικότητας, συμπεριλαμβανόμενης και της έμφυλης ιεραρχίας, χρησιμοποιώντας ρουτίνες και πρακτικές που εξελίσσονται με το χρόνο για να προσαρμοστούν στις εργασιακές συνθήκες, τις δημοσιογραφικές συνθήκες και στις αξίες των ειδήσεων (π.χ. Gitlin, 1980).

Οι αναπαραστάσεις της Maathai αποδεικνύουν αυτή τη μεταβαλλόμενη στάση των Μ.Μ.Ε. καθώς περνούν από τρεις διαφορετικές φάσεις. Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης, δύο πρώιμα πλαίσια σύγκρουσης εθνικισμού και τάξης, υποστηρίχτηκαν από δημοσιογραφικές τεχνικές οι οποίες ενίσχυαν τα επιχειρήματα της Maathai και αμφισβητούσαν τα επιχειρήματα του ΚΤΜΤ και των αξιωματούχων του κόμματος. Τέτοια συμπεριφορά όπως επισημαίνει η Worthington είναι ασυνήθιστη για γυναικείες πηγές ειδήσεων, οι οποίες πιο συχνά στερούνται κύρους και εξουσίας από τους δημοσιογραφικές αρχές. Παρ' όλα αυτά, η δεύτερη και τρίτη φάση συμμορφώθηκαν στο ισχύον πρότυπο της συμβολικής εκμηδένισης των γυναικών από τα Μ.Μ.Ε. (Tuchman, 1979). Στην αρχή αγνοώντας τη Maathai ως κάλυψη που δίνει έμφαση σε πολιτικά θέματα και μετά παρουσιάζοντάς την στερεοτυπικά όταν τα Μέσα ακολούθησαν τη ρητορική του προέδρου για την ταυτότητά της ως ανίκανης πολιτικά (Worthington, 159).

Μία εξήγηση που προτείνει η Worthington για την πρώιμη αναπαράσταση του *Weekly Review* μπορεί να εντοπιστεί στην ανάγκη του περιοδικού να διατηρήσει ένα στήριγμα στον ανταγωνιστικό χώρο των Μ.Μ.Ε. του Ναϊρόμπι. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης της κάλυψης, η *Weekly Review* φαίνεται να είναι εμπλεκόμενη σε μία πράξη εγγαστρίμυθης ομιλίας, παρέχοντας στην Maathai τόπο

για να εκφράσει τα επιχειρήματα τα οποία ουσιαστικά προήγαγαν τα συμφέροντα του περιοδικού.

Σε αντίθεση με την πρώτη φάση, το φύλο λειτουργεί περισσότερο ως μία δομή ή ως παράγωγο της ηγεμονίας κατά τη διάρκεια της δεύτερης και τρίτης φάσης, ιδίως της τελευταίας, όταν το φύλο τίθεται σε λειτουργία ως μία ήδη υπαρκτή αιτιολογία για την περιθωριοποίηση της Maathai και των ιδεών που υποστήριζε. Όταν αυτή η συμμαχία με τη Maathai δεν εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της *Weekly Review*, το περιοδικό επανήλθε σε πλαίσια αναπαράστασης βασιζόμενα σε έναν πολύ-μεταχειρισμένο έμφυλο και εθνικό λόγο.

Το κεντρικό συμπέρασμα που εξάγεται από τις μελέτες γύρω από τις αναπαραστάσεις των γυναικών που συμμετέχουν σε πεδία της συμβατικής πολιτικής είναι ότι ο λόγος που χρησιμοποιείται στο διεθνή τύπο εξακολουθεί να παράγει και να αναπαράγει στερεοτυπικές αντιλήψεις για το ρόλο των γυναικών στο δημόσιο και δη στον πολιτικό βίο. Η μητρότητα, η οικογένεια, η εξωτερική εμφάνιση, η παθητικότητα, η υπέρμετρη επιθετικότητα, η πολιτική ανικανότητα αλλά και η μειωμένη προβολή των εν λόγω γυναικών αποτελούν τα κυρίαρχα στοιχεία που επικαλείται ο διεθνής τύπος για να υποβαθμίσει την πολιτική παρουσία αλλά και δυναμικότητά τους. Εκτός αυτού, το ερευνητικό κενό που παρατηρείται στην ελληνική αλλά και διεθνή βιβλιογραφία όσον αφορά τις αναπαραστάσεις του τύπου -και γενικότερα των Μ.Μ.Ε.- για τις γυναίκες συνδικαλίστριες αναδεικνύει το γεγονός ότι υπάρχει ένα ευρύ ερευνητικό πεδίο στις κοινωνικές επιστήμες που έχει μείνει ανεξερεύνητο και μπορεί κατ' επέκταση να ανοίξει ενδιαφέροντες ορίζοντες στη μελέτη των αναπαραστάσεων και της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών.

2.2. Αναπαραστάσεις στη μη συμβατική πολιτική

Η διεθνής βιβλιογραφία για τις αναπαραστάσεις γυναικών που συμμετέχουν σε μορφές άσκησης μη συμβατικής πολιτικής κινείται, όπως προαναφέρθηκε, κυρίως γύρω από δύο ειδών πολιτικά κινήματα ή/και οργανώσεις. Το πρώτο αφορά ειρηνευτικά κινήματα γυναικών τα οποία οδηγούνται σε έντονες συμπεριφορές πολιτικής διαμαρτυρίας και το δεύτερο ταυτίζεται με οργανώσεις που ασκούν πολιτική βία και κυμαίνονται ανάμεσα στην αναρχία και την τρομοκρατία. Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας που αφορά τις αναπαραστάσεις των γυναικών που

λαμβάνουν μέρος σε αυτές τις οργανώσεις, δείχνει πως φαίνεται να παρουσιάζουν μία ποικιλία η οποία θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι κινείται μεταξύ ενός δίπολου. Στο ένα άκρο βρίσκονται τα χαρακτηριστικά της παθητικότητας, της εξάρτησης, του έντονου συναισθηματισμού και της έλλειψης υψηλού επιπέδου νοημοσύνης, ενώ στο άλλο συναντώνται αυτά της παθολογίας, της υστερίας, της παρέκκλισης και της σε μεγάλο βαθμό έλλειψης θηλυπρεπών γνωρισμάτων, της λεγόμενης ανδροποίησης (masculinization).

Υιοθετώντας τη συγκεκριμένη λογική το κεφάλαιο που ακολουθεί αποτελείται από δύο κεντρικές θεματικές ενότητες. Η πρώτη παρουσιάζει έρευνες που διακρίνουν κάποια από τις εξής τρεις κατηγορίες αναπαραστάσεων που παραπέμπουν σε παραδοσιακά γυναικεία χαρακτηριστικά: τη μητρότητα, τον ετεροκαθορισμό των γυναικών από τις προσωπικές και οικογενειακές τους σχέσεις και την έλλειψη νοημοσύνης. Η δεύτερη ενότητα οργανώνεται γύρω από έρευνες στις οποίες παρατηρούνται κάποιες από τις ακόλουθες πέντε κατηγορίες που επίσης αναδεικνύουν την κανονικοποίηση του γυναικείου φύλου μέσω της επικέντρωσής τους σε μοτίβα τα οποία αντιτίθενται των επιτρεπτών παραδοσιακών γυναικείων χαρακτηριστικών. Τα αφηγηματικά σχήματα αναφέρονται στον ακραίο φεμινισμό, στην έλλειψη θηλυκότητας και την άσχημη εξωτερική εμφάνιση, στην υστερικοποίηση των γυναικών, στην εικόνα της γυναίκας διαβόλου και στην ανατροπή της γυναικείας φύσης.

Η βιβλιογραφική επισκόπηση ωστόσο ανέδειξε μία περιορισμένη ερευνητική δραστηριότητα όσον αφορά τη συγκεκριμένη κατηγορία πολιτικής συμμετοχής, ειδικότερα στο επίπεδο της εφαρμογής της μεθόδου ανάλυσης λόγου στον τύπο. Για αυτό το λόγο η παρουσίαση επικεντρώθηκε σε δύο άρθρα της Bielby (2006, 2007) τα οποία αποτελούν χρήσιμα ερευνητικά εργαλεία όσον αφορά τη μελέτη αναπαραστάσεων των γυναικών που συμμετέχουν στη μη συμβατική πολιτική, ειδικά στις θεματικές της μητρότητας, της εξωτερικής εμφάνισης και της δαιμονοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, η Bielby στα άρθρα της εφαρμόζοντας ποιοτική ανάλυση λόγου σε δημοφιλείς γερμανικές εφημερίδες- αριστερής και δεξιάς πολιτικής τοποθέτησης- της δεκαετίας του 1970, μελετά τις αναπαραστάσεις των Γερμανίδων γυναικών τρομοκρατών κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο βασιζόμενη σε φουκοϊκές και μπατλεριανές αντιλήψεις περί φύλου. Στο πρώτο άρθρο της (2006) με τίτλο "Bonnie

und Kleid": Female Terrorists and the Hysterical Feminine επικεντρώνεται στο φαινόμενο της υστερικοποίησης των γυναικών εκ μέρους του γερμανικού τύπου και στο δεύτερο (2007) με τίτλο Attacking the Body Politic: the Terroristin in 1970s German Media, το οποίο επικεντρώνεται στην απεικόνιση της μητρότητας και της οικογένειας, διαπιστώνει τη στρατηγική της αντιπαράθεσης. Ειδικότερα, υποστηρίζει ότι ο τύπος της εποχής αντιπαραθέτοντας εικόνες γυναικών τρομοκρατών ως κακές μητέρες και συζύγους με αυτές γυναικών που δεν εμπλέκονται σε βίαιες ενέργειες, ως καλές μητέρες, συντελεί στη φυσικοποίηση και περιφρούρηση των συμβατικών προτύπων θηλυκότητας.

Κλείνοντας τη βιβλιογραφική επισκόπηση θα σταθούμε σε μία έρευνα, της Nacos (2005), η οποία επικεντρώνει στη συγκριτική ανάλυση των αναπαραστάσεων των γυναικών που συμμετέχουν στη συμβατική και μη συμβατική πολιτική.

2.2.1. Μητρότητα

Η έμφαση στο στοιχείο της μητρότητας αποτελεί μία κοινότυπη τακτική των Μ.Μ.Ε. για να απογυμνώσουν τις γυναίκες, ιδίως της συμβατικής πολιτικής αλλά και της μη συμβατικής (Perry 2013, Sjoberg & Gentry, 2007), από οποιαδήποτε πολιτική συνείδηση. Η μητρική αγάπη και η ενστικτώδης επιθυμία να προστατέψουν τα παιδιά τους οι γυναίκες θεωρούνται βασικά χαρακτηριστικά της γυναικείας φύσης, σε σημείο που αυτή η δύναμη να αποκτά μυθικά χαρακτηριστικά και να νομιμοποιεί σχεδόν κάθε μορφή πράξης, συμπεριλαμβανομένων της επαναστατικής διαμαρτυρίας, ακόμη και του εγκλήματος. Αυτή η δύναμη όμως, που προσδίδεται στη μητρότητα δημιουργεί μία αίσθηση ρομαντικής διάθεσης γύρω από το όνομά της, καλύπτοντας έτσι τη μειονεκτική θέση των γυναικών ως πολιτών και διαιωνίζοντας παράλληλα την κατασκευασμένη γυναικεία φύση. Οι Lemish και Barzel (2000), ανέλυσαν την ειδησεογραφική κάλυψη ισραηλινών εφημερίδων αλλά και τις συνεντεύξεις που έδωσαν οι ακτιβίστριες ενός αντιπολεμικού κινήματος διαμαρτυρίας στο Ισραήλ που ονομάζεται «Τέσσερις Μητέρες (Four Mothers)». Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι δημοσιογράφοι χρησιμοποίησαν διάφορες προκατειλημμένες στρατηγικές λόγου οι οποίες παρουσιάζουν το κίνημα ως «τη φωνή της μητέρας» (ό.π. 147) παρά ως πολιτικό, δίνοντας έτσι περισσότερο έμφαση στη μητρότητα παρά στα θέματα που αφορούν το κίνημα.

Η Bielby στο άρθρο της με τίτλο Attacking the Body Politic: the Terroristin in 1970s German Media (2007), μελέτησε τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των γυναικών στο γερμανικό τύπο κατά τη Μεταπολεμική Γερμανία και διαπίστωσε ότι ο καίριος ρόλος των γυναικών ως μητέρων και βασικών αναπαραγωγών και κατασκευαστών του έθνους αποτελεί το επεξηγηματικό πλαίσιο για τη σημασία της μητρότητας και της οικογένειας στη Μεταπολεμική Γερμανία (Bielby, 2007). Η ιδεατή οπτική της οικογένειας συγκρούστηκε με την πραγματικότητα της άμεσης μεταπολεμικής γερμανικής κατάστασης, η οποία χαρακτηριζόταν από ριζικά διαφορετικές οικογενειακές ομάδες συχνά διοικούμενες από τις γυναίκες λόγω έλλειψης ανδρών. Σε αυτά τα πλαίσια της κρίσης της οικογένειας, της γυναικείας φύσης και του έθνους εμφανίστηκε σύμφωνα με τη Bielby (2007), μία ισχυρή ηγεμονική ανάγκη να πειθαρχηθούν οι γυναίκες και να υποστηριχθούν απόψεις υπέρ της πυρηνικής οικογένειας και του ιδεατού της γυναίκας ως μητέρας. Μέσα σε αυτό το συγκείμενο της συμβολικής και κυριολεκτικής σημασίας της μητρότητας και της οικογένειας η Bielby (2007) ερευνά τις αναπαραστάσεις των γυναικών τρομοκρατών όπως διαμορφώνονται από το λόγο των κυρίαρχων αριστερών και δεξιών γερμανικών εφημερίδων.

Σύμφωνα με την ανάλυση της Bielby (2007) ο γερμανικός τύπος υιοθετεί ένα δυαδικό τρόπο αφήγησης των γυναικών, ως καλών μητέρων αφενός και αφετέρου ως αδιάφορων, κακών. Αυτός ο τρόπος ανάπτυξης του λόγου, υποστηρίζει η συγγραφέας εξαρτάται σε κάθε περίπτωση από την απειλή την οποία καθιστούν οι εν λόγω γυναίκες στην ηγεμονική τάξη της γερμανικής κοινωνίας. Ειδικότερα, στα γερμανικά Μ.Μ.Ε. του 1970 η φιγούρα της αφοσιωμένης και αυτό-θυσιαζόμενης Παναγίας παρουσιάζεται ως ο «φυσικός» και σωστός ρόλος για τις γυναίκες και λειτουργεί ως το πιο φανερό σημείο της αντιπαραβολής με τις εξαθλιωμένες γυναίκες τρομοκράτες. Στην ανάλυσή της η Bielby υποστηρίζει ότι μετά τον πυροβολισμό του φοιτητικού ηγέτη Rudi Dutschke, στις 11 Απριλίου 1968, η *Bild* παρουσίασε τη σύζυγό του, Gretchen Dutschke, ως μία φιγούρα που μοιάζει την Παναγία και αυτοθυσιάζεται, σε μία προσπάθεια να καταστήσει αυτήν τη γυναίκα φοιτήτρια ακτιβίστρια, πολιτισμικά κατανοητή και ασφαλή ως γυναίκα.

Ένας λόγος, συμπληρώνει η Bielby, για τον οποίο η *Bild* μπορεί να απεικονίζει τη Gretchen Dutschke θετικά είναι ότι από τότε που ο σύζυγός της ήταν κοντά στο

θάνατο δεν αποτελεί πλέον απειλή στην ηγεμονική τάξη και δεν υπάρχει πλέον η ανάγκη να δαιμονοποιήσουν αυτόν και τη σύζυγό του. Μία παρόμοια προσέγγιση χρησιμοποιείται στη *Bild* για την Ulrike Meinhof, ίσως την πιο γνωστή γυναίκα τρομοκράτη της RAF μετά το θάνατό της το Μάη του 1976. Έχοντας αναπαραστήσει τη Meinhof ως μία άθλια, διεστραμμένη και «αφύσικη» γυναίκα μέχρι την αυτοκτονία της, ξαφνικά απεικονίζεται με έναν τρόπο που πλησιάζει τη συμπάθεια. Αυτό συμβαίνει κατά τη Bielby γιατί η Meinhof δεν αποτελεί πλέον μία απειλή και γιατί με το να δίνει έμφαση στην υποτιθέμενη μητρική της πλευρά μπορεί να καθίσταται πολιτισμικά κατανοητή και ασφαλής. Το αντίστροφο της προσέγγισης αναγνωρίζεται και από την ίδια τη *Bild*: «Ίσως πρέπει να δούμε οτιδήποτε έχει γραφεί σχετικά με τη ζωή της Meinhof με έναν ελαφρώς διαφορετικό τρόπο υπό το φως του θανάτου της» (14.05.1976:3 στο Bielby, 2007, 8). Το άρθρο περιγράφει με λεπτομέρειες «το μοναχικό» θάνατό της την ημέρα της μητέρας και δίνει έμφαση στο γεγονός ότι ο θάνατος θα ήταν γρήγορος και ανώδυνος χρησιμοποιώντας ευφημισμούς όπως αυτό που η Bielby αποδίδει ως «pass away». Όπως δείχνει η Bielby (2007, 8) η πρώτη αιτία που προτάθηκε για την αυτοκτονία της Meinhof και τέθηκε σε έντονα μαυρισμένα γράμματα ήταν «η ανησυχία για τα παιδιά της» (*Bild,* 14.05.1976:3). Το άρθρο γράφει με λεπτομέρειες ότι ήταν η ημέρα της Μητέρας και ότι η Meinhof είχε περιμένει μάταια για ένα γράμμα ή μια επίσκεψη από τις δίδυμες κόρες της. Η αυτοκτονία της Meinhof παρουσιάζεται επιπλέον σα να κινητοποιήθηκε από τη συνειδητοποίησή της ότι απέτυχε ως μητέρα. Έχοντας αλλάξει δηλαδή δραματικά από μια αφοσιωμένη «σύζυγο και μητέρα» σε ένα «τρομοκράτη αφεντικό» με «μίσος για τη Γερμανία» η υπέρτατη μητρική θυσία για αυτήν είναι να αυτοκτονήσει. Αυτό που προτείνεται σύμφωνα με την ανάλυση της Bielby είναι ότι η αυτοκτονία αποτελεί το μόνο τρόπο με τον οποίο μπορεί να αποκατασταθεί η αρμονία στην «αφύσικη» ζωή της Meinhof και στη φυσική τάξη.

Κατά τη Bielby, ο πιο συχνός τρόπος με τον οποίο έγινε πολιτισμικά κατανοητή η τροχιά της ζωής της Meinhof από τα Γερμανικά Μ.Μ.Ε. είναι μέσω της περιγραφής ενός δραματικού και ριζοσπαστικού γεγονότος ή σειράς γεγονότων στη ζωή της που άλλαξαν ενεργά τη Meinhof από την αστική αφοσιωμένη-στυλ Παναγίας-μητέρα, σύζυγο και αγαπημένη του καθεστώτος σε μία άθλια βίαιη τρομοκράτη (2007, 8). Αυτός ο δυαδικής μορφής λόγος μεταξύ καλής, «φυσικής» μητέρας και «αφύσικης» ταπεινής άλλης, επιβάλλεται σε δύο τεχνητά διαφοροποιημένα επίπεδα της ζωής της

Meinhof. Η συγκεκριμένη δραματική «πριν και μετά στρατηγική» θεωρείται σύμφωνα με τη Bielby, απαραίτητη όσον αφορά την τροχιά που ακολουθούν οι γυναίκες τρομοκράτες. Ενώ αντιθέτως, η εξέλιξη των ανδρών τρομοκρατών σε εχθρούς του κράτους περιγράφεται κατά κανόνα σε μία γραμμική και λογική εξέλιξη με αυτούς να λειτουργούν ως λογικοί, ενεργοί πράκτορες, όπως συμβαίνει στην περίπτωση αναφορών για τη ζωή του Andreas Baader (Bielby, 2007, 8).

Η αντιπαραβολή επομένως των φωτογραφιών της Meinhof αποτελεί μία συχνή τακτική των Μ.Μ.Ε. έτσι ώστε να υποστηριχθεί η συγκεκριμένη δραματική «πριν και μετά» αφήγηση. Ένα σχετικό παράδειγμα το οποίο παραθέτει και αναλύει η Bielby αναφέρεται στην εφημερίδα *Der Spiegel* (17.05.1976) όπου αντιπαραβάλλονται δύο τέτοιες φωτογραφίες της Meinhof μετά το θάνατό της. Η πρώτη εικόνα δείχνει μία αστική, ήρεμη Meinhof με μακριά, ανεμιστά καστανά μαλλιά. Η δεύτερη εικόνα απεικονίζει μία κοντοκουρεμένη Meinhof κατά τη σύλληψή της, να μορφάζει, καθώς το κεφάλι της είναι πιεσμένο προς τα πάνω από έναν αστυνομικό. Οι αναπαραστάσεις της Meinhof πριν την ένταξή της στην τρομοκρατική οργάνωση είναι κατά κανόνα αυτές μιας αφοσιωμένης μητέρας στα δύο της παιδιά, αντιπαραβαλλόμενη με την απρόσεκτη και ψυχρή μητέρα στην οποία έχει μετατραπεί. Επί παραδείγματι, ένα άρθρο στη *Stern* (31.05.1970:58 στο Bielby, 2007, 9) που δημοσιεύτηκε ακριβώς μετά τη βίαιη απελευθέρωση του A. Baader το 1970 -όταν η U. Meinhof ακολούθησε την παράνομη δράση της οργάνωσης- αντιπαραβάλλει μία χαρούμενη και αστική οικογενειακή φωτογραφία της Meinhof με τον Rohl και τα δύο της παιδιά με την αναπαραγωγή της διάσημης αφίσας «Καταζητείται». Το άρθρο τότε ανέφερε τους ισχυρισμούς του Rohl για «την αποκτήνωση της πρώην συζύγου του» (ό.π.), την οποία θυμάται ως «τρυφερή και με ανάγκη για υποστήριξη» (ό.π.) τα οποία συνιστούν, σε αντίθεση με την προαναφερθείσα «αποκτήνωση», τυπικά γυναικεία χαρακτηριστικά.

Συναφής με την προηγούμενη αφηγηματική τεχνική είναι αυτή που παρουσιάζεται στη συνέχεια ως στρατηγική της αντιπαράθεσης. Πιο συγκεκριμένα συνίσταται στην αναπαράσταση θυμάτων της τρομοκρατίας ως πρότυπων γυναικών σε αντίθεση με τις εικόνες γυναικών τρομοκρατών, τονίζοντας με αυτόν τρόπο τα κυρίαρχα κανονιστικά πρότυπα της θηλυκότητας.

Όπως είναι η περίπτωση της Meinhof πριν γίνει τρομοκράτης και μετά το θάνατό της, οι σύζυγοι των διάσημων θυμάτων της γερμανικής τρομοκρατίας του 1970 συχνά παρουσιάζονται ως αφοσιωμένες μητέρες και σύζυγοι, αντιπαραβαλλόμενες παράλληλα με τις εξαθλιωμένες, απειλητικές γυναίκες τρομοκράτες. Η Bielby επικαλείται μία χαρακτηριστική εικόνα η οποία περιγράφεται για τη Marianne Lorenz, τη σύζυγο του Peter Lorenz, ενός πολιτικού της CDU που απήχθη και απελευθερώθηκε μετά το 1970. Όπως και με την Gretchen Dutschke ανακαλείται η εικόνα της αφοσιωμένης, αυτό-θυσιαζόμενης συζύγου και μητέρας, η οποία περιμένει παθητικά στο σπίτι για νέα (Bielby, 2007, 9). Σύμφωνα με την ανάλυση της Bielby το απόσπασμα αναδεικνύει ένα δραματικό ύφος στην απεικόνιση της γυναίκας. Η κατάσταση της Marianne Lorenz ως μία σωστής συζύγου και γυναίκας τονίζεται παράλληλα μέσω της αντιπαράθεσης αυτής της φωτογραφίας με μία φωτογραφία της Angela Luther μίας εκ των απαγωγέων του συζύγου της, να μορφάζει στην αρχή της σελίδας. Αυτή η στρατηγική της αντιπαράθεσης της γυναίκας τρομοκράτη με την αθώα γυναίκα ενός θύματος τρομοκρατίας είναι πολύ αποτελεσματική και πιο εμφανής στις αναφορές της *Bild* σχετικά με τη δολοφονία του Jurgen Ponto στο σπίτι του. Η Bielby δείχνει πως η σύζυγος του Ponto, η Ines αντιπαρατίθεται έντονα με τη Susanne Albrecht η οποία κατάφερε να μπει στην καλά φρουρούμενη βίλλα λόγω του γεγονότος ότι ήταν η βαφτιστικιά του Ponto και κόρη ενός οικογενειακού φίλου. Συνεχίζει αναλύοντας στη σελίδα 2 το άρθρο με τίτλο «Ponto: Heute wollte er mit seiner Frau nach Rio» της *Bild* που δημοσιεύτηκε την 1η Αυγούστου 1977 (στο Bielby, 2007, 9), οπτικά αντιπαραβάλλονται η Albrecht και οι δύο άλλες γυναίκες τρομοκράτες, τη Silke Maier-Watt και τη Sigrid Sternebeck με τη σύζυγο του Ponto, Ines και την κόρη του Corinna. Η σελίδα εμπεριέχει δέκα φωτογραφίες συνολικά και πέντε από αυτές είναι αυτών των γυναικών. Η Bielby στην ανάλυσή της δε θεωρεί σύμπτωση το γεγονός ότι οι φωτογραφίες των γυναικών είναι όλες ίδιου μεγέθους και σχήματος, τοποθετημένες στην αριστερή πλευρά της σελίδας, αναγκάζοντας με αυτόν τον τρόπο τον αναγνώστη να αντιπαραβάλλει τους τρομοκράτες με τις γυναίκες Ponto στα δεξιά. Μέσω του συγκεκριμένου είδους οπτικής αντιπαραβολής -της καλής και κακής γυναίκας- μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι δεν τονίζεται η ιδιότητα της καλής και κακής μητέρας αλλά μία συγγενική ιδιότητα που αποδίδεται σε αυτήν της συζύγου. Η έμφαση στην υπομονετική σύζυγο αναδεικνύεται ως μία από τις αρετές

που πρέπει να έχουν οι γυναίκες επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα και τη φυσικοποίηση ενός παθητικού μοτίβου γυναικών.

Κατά την Bielby, εν κατακλείδι, το στοιχείο της μητρότητας στις αναπαραστάσεις γυναικών που συμμετέχουν στη μη συμβατική πολιτική επιτυγχάνουν μέσω διαφορετικών αφηγηματικών τεχνικών τον ίδιο στόχο, την κανονικοποίηση της θηλυκότητας. Ειδικότερα, οι γυναίκες αυτής της κατηγορίας παρατηρήθηκε να απεικονίζονται ως καλές μητέρες όταν δεν βρίσκονται σε ενεργό πολιτική δράση και ως κακές μητέρες όταν πλέον συμμετείχαν σε τρομοκρατικές οργανώσεις. Χαρακτηριστικό είναι ότι παρατηρήθηκε μία συγκριτική τεχνική εκ μέρους του τύπου, που έθετε σε αντιπαράθεση την εικόνα της καλής μητέρας και συζύγου με αυτήν της κακής μητέρας, υποδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο μία αποδεκτή και κυρίαρχη κανονιστική εκδοχή της θηλυκότητας, περιορισμένη στη σφαίρα του ιδιωτικού βίου.

2.2.2. Ετεροκαθορισμός, εξάρτηση και ευαλωτότητα

Συναφής με την προηγούμενη κατηγορία αναπαραστάσεων αποτελεί και αυτή που αναδεικνύει προσωπικά και οικογενειακά χαρακτηριστικά των γυναικών που συμμετέχουν σε ενέργειες μη συμβατικής πολιτικής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα εντοπίστηκαν στις αναπαραστάσεις του ειρηνευτικού κινήματος «Τέσσερις Μητέρες», που προαναφέραμε. Διαπιστώθηκε ότι οι αναφορές των εφημερίδων παρουσίαζαν μεγάλη δυσκολία να εκθέσουν τις απόψεις των γυναικών ως ανεξάρτητων από αυτές των συζύγων τους (Rhode, 1995 στο Lemish & Barzel, 2000, 158). Οι Lemish & Barzel εφαρμόζοντας κριτική ανάλυση λόγου σε τρεις ευρείας κυκλοφορίας εφημερίδες του Ισραήλ παρατήρησαν ότι ο τύπος ασχολήθηκε περισσότερο με τις στρατιωτικές καριέρες των συζύγων τους παρά με την προσωπικότητα και τις απόψεις των ιδίων. Επιπροσθέτως, υπερτονίστηκε η προσωπική πλευρά των συγκεκριμένων γυναικών -γεγονός που χαρακτηρίζει ένα μεγάλο μέρος της σύγχρονης δημοσιογραφίας (Van Zoonen, 2000)- προσεγγίζοντας δηλαδή τις ακτιβίστριες με το μικρό τους όνομα, απογυμνώνοντάς τες από τους τίτλους τους, τοποθετώντας το λόγο σε ένα πλαίσιο μιας προσωπικής, άτυπης συνδιαλλαγής, η οποία θεωρείται κατάλληλη στο γυναικείο λόγο. Αυτή η προσέγγιση έρχεται σε έντονη αντίθεση με τον τρόπο διαχείρισης του λόγου που παρατηρείται σε

συνεντεύξεις με τους άνδρες, όσον αφορά το κίνημα και τις δραστηριότητές του (Lemish & Barzel, 2000, 159).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ρητορική που αναπτύσσουν οι εφημερίδες με σκοπό να εξηγήσουν την εμπλοκή των γυναικών σε τρομοκρατικές οργανώσεις. Η Talbot (2001) υποστηρίζει ότι η συγκεκριμένη τακτική πηγάζει από μία κοινή ερμηνεία-μύθο που θέλει ουσιαστικά τις εν λόγω γυναίκες να συμμετέχουν ή και να «σύρονται» (έμφαση της Talbot, 2001, 4) στην τρομοκρατία εξαιτίας των ανδρών που υπάρχουν στη ζωή τους: οι πατέρες τους, σύζυγοι, αδελφοί ή φίλοι τις πείθουν ή τις αναγκάζουν να ενταχθούν στις οργανώσεις που οι ίδιοι ανήκουν. Σε μία έρευνα που διεξήχθη από την Patkin (2004) αναδεικνύεται ότι οι Παλαιστίνιες γυναίκες που συμμετέχουν εκουσίως στην τρομοκρατία περιγράφονται στα Μ.Μ.Ε. σα να έχουν ένα πολύ βαρύ προσωπικό φορτίο. Απεικονίζονται ως διαζευγμένες, στείρες, επηρεασμένες από αδέλφια, θείους και άλλα αρσενικά μέλη της οικογένειας, ιδιαίτερα θλιμμένες από το θάνατο ενός φίλου ή συγγενούς. Οι πράξεις τους πολλές φορές παρακινούνται από την επιθυμία τους να καθαρίσουν το όνομα της οικογένειας εξαιτίας πτώσης της κοινωνικής θέσης (είτε προσωπικής είτε ενός άλλου μέλους της οικογένειας), παρουσιάζονται συναισθηματικά δεμένες με άλλους τρομοκράτες, ή με αυτοκτονικές τάσεις μετά από ερωτική απογοήτευση και θύματα εκμετάλλευσης από την οργάνωση (Israeli Security Sources, 2003b στο Patkin, 2004, 12). Παρόλο που υπάρχουν ατομικές διαφορές μεταξύ των συγκεκριμένων γυναικών, η απόδοση σε προσωπικά και κοινωνικά κίνητρα φαίνεται να κυριαρχεί.

Ενώ, όπως υποστηρίζει η Patkin (2004), κάθε μία από τις Παλαιστίνιες γυναίκες καμικάζι έφτασαν στην απόφαση να αυτοπυρποληθούν ακολουθώντας ένα δικό τους, μοναδικό δρόμο, οι επίσημες δηλώσεις τους μοιράζονται τον ίδιο γενικό τόνο με τον επίσημα προβαλλόμενο λόγο των ανδρών συντρόφων τους. Η κάλυψη των Μ.Μ.Ε., ειδικά στη Δύση, εμφανίζεται να αναζητεί εντόνως εναλλακτικές εξηγήσεις για τη συμμετοχή των γυναικών στην τρομοκρατία με έναν τρόπο που δε φαίνεται να είναι ανάλογος με την κάλυψη των ανδρών που συμμετέχουν σε επιχειρήσεις αυτοκτονίας (καμικάζι), των οποίων οι επίσημες ιδεολογικές δηλώσεις εμφανίζουν να παίρνουν φαινομενική αξία. Στην περίπτωση των σχετικά λίγων γυναικών τρομοκρατών, η κάλυψη των Μ.Μ.Ε. δίνει έμφαση στο συναισθηματικό παρά στο ιδεολογικό υπόβαθρο σε μία προσπάθεια να παράσχει κατανοητές εξηγήσεις.

Για παράδειγμα η κάλυψη των Μ.Μ.Ε. της πρώτης γυναίκας καμικάζι Wafa Idris εστιάστηκε στους ρόλους της ως μία καλή φίλη και αγαπητή κόρη που μπήκε ως εθελόντρια στην Παλαιστίνια Κόκκινη Ημισέληνο και είχε χτυπηθεί δύο φορές από πλαστικές σφαίρες στη γραμμή κατά τη διάρκεια άσκησης του καθήκοντος (Patkin, 2004). Οι φίλοι της υποστηρίζουν ότι είχε στοιχειωθεί από φρικτά πράγματα που είχε δει, αλλά ακόμα αναρωτιόνταν εάν επέλεξε να πεθάνει εξαιτίας της διάλυσης του γάμου της (Beaumont, 2002 στο Patkin, 2004, 12). Παρόλο που η αδερφή της ανέφερε ότι η Idris συνήθιζε να λέει ότι ήθελε να πεθάνει ως μάρτυρας, η οικογένειά της εξεδήλωσε έκπληξη όταν έμαθε για τους τρομοκρατικούς της συνδέσμους. Υποστήριξαν ότι ήταν μία χαρούμενη αν και μερικές φορές ευερέθιστη νέα γυναίκα. Αυτή και ο σύζυγός της είχαν πάρει διαζύγιο όταν έγινε ξεκάθαρο ότι αυτή δεν μπορούσε να κάνει παιδιά μετά από μία αποβολή που είχε (Victor, 2003 στο Patkin, 2004, 12). Αντί να εξετάσουν τα ιδεολογικά της κίνητρα, εντούτοις, οι δημοσιογράφοι αγωνίστηκαν να αποκαλύψουν μία οικιακή (domestic) εξήγηση για τις πράξεις της όπως παραστατικά παραθέτει η Patkin (2004):

> «μετακόμισε πίσω στο πατρικό της σπίτι, όπου η γωνία της/ η θέση της στο δωμάτιο ήταν σκοτεινή και απλή—ένα λαβωμένο αρκουδάκι καθόταν σε ένα τραπέζι. Σε ένα άλλο βρισκόταν μία χτένα και μία βούρτσα» («Female Suicide Bomber Wanted to Die a Martyr», *Irish Examiner*, 31.01.2002 στο Patkin, 2004, 12).

Στο ίδιο πλαίσιο συναισθηματικής απεικόνισης παρατηρήθηκαν οι περιπτώσεις της Ayat Akhras και της Reem Salih al-Rayasha. Η Ayat Akhras θεωρείται μία από τις πιο μικρές σε ηλικία γυναίκα καμικάζι. Παρόλο που ήταν γνωστή για το έντονο ενδιαφέρον της σε πολιτικά ζητήματα, παρατηρητές υπογραμμίζουν ότι μπορεί να είχε κινητοποιηθεί κατά κύριο λόγο από την ντροπή που είχε βιώσει η οικογένειά της στην Παλαιστίνια κοινότητα όταν ο πατέρας της αρνήθηκε να παραιτηθεί από τη δουλειά που έκανε για Ισραηλινούς (Victor, 2003 στο Patkin, 2004, 13). Ξανά τα λόγια της ίδιας της βομβίστριας αποδόθηκαν σε μία συναισθηματικά βασισμένη ερμηνεία. Επίσης, στην περίπτωση της Reem Salih al-Rayasha οι παρατηρητές, κατά την Patkin (2004), αγωνίστηκαν να βρουν ένα κίνητρο για την επίθεσή της αφού ήταν μία υγιής γυναίκα, παντρεμένη με παιδιά, και δεν είχε καθόλου στενούς φίλους ή οικογένεια για να εκδικηθεί. Ωστόσο, σύμφωνα με τον O'Loughlin («As deadly as the male», *Sydney Morning Herald,* 27.01.2004 στο Patkin, 2004, 13) ένας αριθμός

άρθρων στον τύπο υποστήριξαν ότι μπορεί να έκανε την επίθεση για να εξιλεωθεί για μία ερωτική σχέση που είχε με έναν παντρεμένο άνδρα.

Η αδυναμία των Μ.Μ.Ε. και της κοινωνίας γενικότερα να δεχθεί γυναικεία συμμετοχή σε ακραίες πολιτικές ενέργειες ως μία συνειδητοποιημένη πολιτική συμμετοχή εμφανίζεται με έντονο τρόπο στην περίπτωση των Μαύρων Χήρων. Πρόκειται για τις Τσετσένες γυναίκες που έλαβαν μέρος στην τρομοκρατική επίθεση στο θέατρο της Ρωσίας, τον Οκτώβριο του 2002. Το γεγονός ότι θρήσκες Μουσουλμάνες οι οποίες πάντα θεωρούνταν δουλοπρεπείς και ανώνυμες μέσα στα μακριά τσαντόρ τους, φορούσαν ζώνες με εκρηκτικά, προκάλεσε έντονο σοκ στη Ρωσική κοινωνία αλλά και στα ρωσικά Μ.Μ.Ε.. Ήταν μία εικόνα που δεν είχαν ξαναδεί ή δεν είχαν ξαναφανταστεί οι Ρώσοι. Χαρακτηριστική είναι μία δήλωση πρώην ομήρων, που μεταφέρει η Nivat (2005, 415): «Μας μίλησαν με σχετικά όμορφο τρόπο και συμπεριφέρθηκαν σαν κανονικές γυναίκες», όπου αναδεικνύεται η αδυναμία κατανόησης των πράξεων των συγκεκριμένων γυναικών καθώς ξεφεύγουν από τα κανονιστικά πλαίσια συμπεριφοράς.

Οι γυναίκες καμικάζι μετατρέπονται ουσιαστικά σε θύματα κατά τη διάρκεια αυτού που η ίδια θεωρεί την πιο δυναμική πράξη της ζωής της (Patkin, 2004). Ο συνδυασμός των ιδεολογικών, ψυχολογικών, κοινωνικών τους κινήτρων υποβιβάζεται από τα Μ.Μ.Ε. σε μία δριμεία μάχη με τα συναισθήματά τους, ως ξένων σε μία θερμή, παραδοσιακή κοινότητα. Η διάχυση αυτών των απατηλών στερεοτύπων στις αναπαραστάσεις μπορεί να συμβαίνει εξαιτίας μιας ανθεκτικής κατασκευής της συμβατικής θηλυκότητας (Talbot, 2001). Η άποψη δηλαδή ότι οι γυναίκες εισάγονται στον κόσμο της τρομοκρατίας μόνο κατ' εντολήν των ανδρών υποστηρίζει την απεικόνιση των γυναικών ως μία αποδυναμωμένη οντότητα της οποίας η μοίρα και η δράση δεν είναι υπό τον απόλυτα δικό τους έλεγχο (ό.π.). Με τις συγκεκριμένες τακτικές επομένως, αφενός προστατεύεται η γυναικεία φύση και αφετέρου διαχωρίζονται οι γυναίκες από την πολιτική σφαίρα.

2.2.3. Έλλειψη νοημοσύνης

Ο διαχωρισμός των γυναικών από το πεδίο της πολιτικής υλοποιείται και από μία άλλη στρατηγική, από την έμφαση που δίνει ο λόγος του τύπου στην έλλειψη νοημοσύνης. Η αφέλεια, η χαμηλού επιπέδου νοημοσύνη και η έλλειψη πολιτικής

συνείδησης των γυναικών που συμμετέχουν σε τρομοκρατικές οργανώσεις υποβαθμίζει για μία ακόμη φορά τα πολιτικά κίνητρα των εν λόγω γυναικών και διαιωνίζει το στερεότυπο των αδαών γυναικών όσον αφορά την πολιτική. Η Alexander (1999) μελέτησε τους τρόπους αναπαράστασης μιας αναρχικής ομάδας γυναικών στον Καναδά κατά τη δεκαετία του 1980- της Wimmin's Fire Brigade- και οδηγήθηκε σε παρόμοια συμπεράσματα. Τα άρθρα που ασχολούνταν με τις Wimmin's Fire Brigade παρουσίασαν τις γυναίκες που ήταν υπεύθυνες για το βομβαρδισμό όχι σύμφωνα με τους όρους των δικών τους λόγων, δηλαδή ως μία γυναικεία ομάδα ή ως γυναίκες που αισθάνονται υποχρεωμένες να υπερασπίσουν τον εαυτό τους ενάντια στην ηγεμονία ενός δικαστικού και οικονομικού συστήματος, το οποίο προωθεί και δίδει προνόμια στα συμφέροντα των ανδρών εις βάρος των γυναικών, αλλά απλώς ως «εμπρηστών», ως παρανόμων (Alexander, 1999, 236). Ουσιαστικά, η περιθωριοποίηση και υποτίμησή τους επιτεύχθηκε μέσα από ένα σχήμα μη αναφοράς τους στο άρθρο αλλά παράλληλα και μέσω της χρήσης μίας γλώσσας που δεν ήταν εμφανώς σεξιστική. Η Alexander (1999, 238) ωστόσο, εντόπισε μέσω μιας βαθύτερης ανάγνωσης των κειμένων στις εφημερίδες ότι όντως υπήρχε μία έμφυλη αντιμετώπιση της βίας που άσκησαν οι συγκεκριμένες γυναίκες. Εντόπισε τη λέξη «άμυαλες» την οποία χρησιμοποίησαν οι αρθρογράφοι για να χαρακτηρίσουν τις βομβίστριες, μία λέξη που σύμφωνα με την ίδια είναι ένα πολύ κοινό επίθετο που χρησιμοποιούν οι άνδρες για να περιγράψουν τις γυναίκες και το οποίο ταυτόχρονα προκαλεί συνειρμούς του τύπου «άμυαλες γκόμενες».

Η υποτίμηση των νοητικών ικανοτήτων των γυναικών στις αναπαραστάσεις τους από τον τύπο αντανακλά μία από τις πιο κοινές πεποιθήσεις ειδικά όσον αφορά το ρόλο και τις δυνατότητές στο χώρο της συμβατικής πολιτικής. Εντούτοις, η έρευνα αποδεικνύει ότι αποτελεί μία κοινή στρατηγική αναπαράστασης αφού μέσω αυτής επιτυγχάνεται η διαιώνιση ενός από τα πιο παραδοσιακά στερεότυπα για τις ικανότητες των γυναικών στην -ευρύτερη- πολιτική σφαίρα.

2.2.4. Ακραίος Φεμινισμός

Η απόκλιση των γυναικών από τον προκαθορισμένο κοινωνικό ρόλο τους, ενεργοποιεί εκ μέρους του τύπου μία σύγκριση με το γυναικείο ρόλο τους, σε μία προσπάθεια περιχαράκωσης και διαφύλαξης των παραδοσιακών αντιλήψεων για τη

γυναικεία φύση, θέση και συμπεριφορά. Σε αντίθεση με την προηγούμενη ενότητα οι κατηγορίες που παρουσιάζονται στη συνέχεια παραπέμπουν σε απεικονίσεις χαρακτηριστικών, αντικανονιστικού περιεχόμενου, που αντιστρατεύονται τις παραδοσιακές εικόνες των γυναικών. Η έμφαση στις συγκεκριμένες περιπτώσεις δίδεται σε στοιχεία που θεωρούνται περισσότερο «ανδρικά» όπως η δυναμικότητα, η επιθετικότητα και η χρήση βίας. Γύρω από αυτά τα κεντρικά στοιχεία δομείται ένας λόγος που αναπαριστά τις γυναίκες ως ακραία επικίνδυνες, υπέρμετρα φεμινίστριες σε σημείο που να καθίστανται παθολογικές οι συμπεριφορές τους, και βεβαίως ως μη-γυναίκες, οι οποίες εμφανίζουν με ιδιαίτερη ένταση ανδρικά χαρακτηριστικά καθώς και το θεωρούμενο ως συναφή σεξουαλικό προσανατολισμό της ομοφυλοφιλίας.

Η Talbot (2001) προτείνει ότι για να αντιληφθούμε τις αναπαραστάσεις των γυναικών τρομοκρατών πρέπει να ανατρέξουμε στις παραδοσιακές ερμηνείες που δίνονται για τη συμμετοχή των γυναικών σε τρομοκρατικές οργανώσεις. Υποστηρίζει ότι η πιο συχνά αναφερόμενη εξήγηση είναι ο «φεμινισμός». Υπάρχουν δύο κυρίως είδη εξηγήσεων στα πλαίσια αυτής της αντίληψης: πρώτον, ότι έχει υπάρξει άμεση ενθάρρυνση από τις φεμινιστικές οργανώσεις για να τελέσουν πράξεις βίας και δεύτερον, ότι οι κοινωνικές αλλαγές που προωθούνται από το φεμινισμό έχουν οδηγήσει σε ένα κατάλληλο περιβάλλον μέσα στο οποίο οι γυναίκες μπορούν να τρομοκρατούν.

Η Nacos (2005) κινούμενη στο ίδιο ερμηνευτικό πλαίσιο τονίζει ότι παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες τρομοκράτες δεν ενδιαφέρονται φαινομενικά για τη δημόσια εικόνα τους, συχνά περιγράφονταν ως εξτρεμίστριες της γυναικείας απελευθέρωσης. Οι ειδήσεις εξακολουθούν αρκετά συχνά, να εξηγούν τα κίνητρα των γυναικών τρομοκρατών ως την εκδήλωση της ισότητας των φύλων ή τον αγώνα να επιτύχουν την ισότητα των φύλων. Κατά τη δεκαετία του 1970 όταν επιβεβαιώθηκε ότι οι γυναίκες έπαιζαν πρωταγωνιστικούς ρόλους στις αριστερές τρομοκρατικές ομάδες στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, στην Ευρώπη, στη Λατινική Αμερική και στην Ιαπωνία, αρκετές πηγές των Μέσων Ενημέρωσης εξήγησαν το φαινόμενο ως την εκδήλωση της γυναικείας απελευθέρωσης. Το *New York Times* παρουσίασε την εγκληματολόγο Ferda Adler το 1979 σε μία συνέντευξη της να εξηγεί τη γυναικεία τρομοκρατική δράση ως «παρεκκλίνουσα εκδήλωση του φεμινισμού» (Klemesrud,

«A Criminologist's View of Women Terrorists», *New York Times*, 09.01. 1979:A24 στο Nacos, 2005, 443), υποστηρίζοντας παράλληλα ότι η δημοσιότητα που περιβάλλει την τρομοκρατία δίνει τόπο σε αυτές τις γυναίκες να εκφράσουν την άποψη ότι έχουν απελευθερωθεί από παρελθοντικά στερεότυπα και ότι έγιναν αποδεκτές σε καθαρά ανδρικούς ρόλους (443-444). Στην Ευρώπη ειδικοί παρείχαν παρόμοιες εξηγήσεις για το μεγάλο αριθμό των γυναικών μελών σε τρομοκρατικές οργανώσεις, όπως στις Ερυθρές Ταξιαρχίες στην Ιταλία και στη Red Army Faction στη Γερμανία. Σύμφωνα με δηλώσεις ειδικών Ιταλών και Γερμανών κοινωνιολόγων και σχολιαστών στις ειδήσεις η αυξημένη συμμετοχή των γυναικών σε τρομοκρατικές οργανώσεις ήταν μία ανεπιθύμητη συνέπεια της κινήματος για τη γυναικεία απελευθέρωση (Hofmann, «Women active among radicals in Western Europe», *New York Times*, 14.08.1977:7 στο Nacos, 2005, 443).

Στις αρχές του 1990, σύμφωνα με τη Nacos (2005), ένας Αμερικανός κριτικός του βιβλίου της Βρετανίδας δημοσιογράφου Eileen MacDonald, με τίτλο *Shoot the Women First* (1992) υποστήριξε ότι αναμφίβολα οι περισσότερες από αυτές τις γυναίκες –ειδικά οι νεότερες- ταυτίζονται με το φεμινισμό και με ένα μεγαλύτερο αγώνα εναντίον της πολιτικής καταπίεσης (Jacoby, «Terrorism is Women's Work Too», *Washington Post,* 02.10.1992:C8 στο Nacos, 2005, 444). Πιο πρόσφατα υπήρξαν πολλά Μ.Μ.Ε. που εξηγούσαν το φαινόμενο των γυναικών τρομοκρατών στις παραδοσιακά ανδροκρατούμενες χώρες και περιοχές ως εκδηλώσεις της ισότητας των φύλων. Το 2002 για παράδειγμα μετά από την πρώτη επιχείρηση αυτοκτονίας από γυναίκα Παλαιστίνια μέσα στο Ισραήλ, πολλοί παρατηρητές δεν εξέφρασαν ιδιαίτερη έκπληξη για το γεγονός και αυτό γιατί σύμφωνα με τις αναφορές των Μ.Μ.Ε.: «Οι Παλαιστίνιες γυναίκες είναι πολύ πιο απελευθερωμένες (σε σχέση με τις άλλες Αραβικές κοινωνίες) παρά το γεγονός ότι η Παλαιστινιακή κοινωνία παραμένει ανδροκρατούμενη» (Copeland, «Female Suicide Bombers: the New Factor in Mideast's Deadly Equation», *Washington Post*, 27.04.2002:C1 στο Nacos, 2005, 444). Παρόμοιες απόψεις εκφράστηκαν από αιγυπτιακή αλλά και αμερικάνικη εφημερίδα υποστηρίζοντας συγκεκριμένα η *Chicago Tribune* ότι οι γυναίκες βομβίστριες αυτοκτονίας όταν επιτίθενται στο Ισραήλ δεν πολεμούν μόνο για την εθνική τους απελευθέρωση αλλά και για τη γυναικεία απελευθέρωση (Shemin, «Wrongheadedness of female suicide bombers», *Chicago Tribune*, 18.06.2002:23 στο Nacos, 2005, 444).

Η σύνδεση της συγκεκριμένης πολιτικής συμπεριφοράς των γυναικών κυρίως με φεμινιστικά κίνητρα ουσιαστικά συμβάλλει στην αποδυνάμωση της πολιτικής τους υπόστασης και τις ταυτίζει, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια του κεφαλαίου, με τα στοιχεία της υπερβολής, της ακρότητας και ενίοτε της ψυχοπαθολογίας.

2.2.5. Έλλειψη θηλυκότητας, άσχημη εξωτερική εμφάνιση

Η δυναμικότητα που παρουσιάζουν οι γυναίκες σε τέτοιου είδους πολιτικές ενέργειες και οργανώσεις συχνά έχει συνδεθεί με την έλλειψη θηλυκότητας εκ μέρους τους. Οι γυναίκες που εμπλέκονται σε πολιτικές ή εγκληματικές παρεκκλίνουσες δραστηριότητες, ειδικά οι σύγχρονες γυναίκες τρομοκράτες, απεικονίζονται ως άφυλες και «αφύσικες» (de Cataldo Neuburger & Valentini, 1992 στο Talbot, 2001, 6-8). Ο πιο εμφανής και ο λιγότερο ευφυής τρόπος με τον οποίο αυτό το πορτρέτο λειτουργεί είναι με το να περιγράφει τις γυναίκες τρομοκράτες ως ότι μοιάζουν εξωτερικά με τους άνδρες. Αυτές οι γυναίκες περιγράφονται ως τόσο μη ελκυστικές σε σημείο που θα έβρισκαν ένα σύντροφο μόνο μέσω της εμπλοκής τους σε έναν ανδροκρατούμενο κόσμο (Talbot, 2001). Εντούτοις, όπως υποστηρίζει η συγγραφέας η εν λόγω αναπαράσταση έχει αλλάξει ελαφρώς καθώς τώρα εμφανίζεται η άποψη ότι οι γυναίκες τρομοκράτες αντιμετωπίζονται όχι ως ανδροπρεπείς αλλά περισσότερο ότι αποτυγχάνουν να εμφανίσουν παραδοσιακά γυναικεία χαρακτηριστικά που συνιστά μία λεπτή αλλά σημαντική διάκριση. Για παράδειγμα πολλοί λίγοι άνθρωποι θα αποδέχονταν ότι μία γυναίκα τρομοκράτης είναι πιο πολύ γυναίκα από μία «κανονική» γυναίκα. Είναι παρόλα αυτά, πιο εύκολο να πιστέψουν ότι είναι «αφύσικες» και μη θηλυκές, χωρίς μητρικά ένστικτα.

Αυτή η αντιπαράθεση των γυναικών τρομοκρατών με τις αγνές και σωστές, καθώς πρέπει γυναίκες δεν παραμένει σε φαντασιακό επίπεδο αλλά αποτελεί μία τακτική που έχει υιοθετηθεί στις αναπαραστάσεις του τύπου. Στη Γερμανία η εν λόγω τακτική παρατηρήθηκε στον τρόπο αναπαράστασης της αποτυχημένης απαγωγής του Ponto τον Ιούλιο του 1977. Η δολοφονία και απαγωγή ενός υψηλόβαθμου στελέχους του γερμανικού καθεστώτος κινητοποίησε πολύ αναστάτωση λόγω των Μ.Μ.Ε. Ένας άνδρας και δύο γυναίκες, μία εκ των οποίων ήταν η πνευματική κόρη του Ponto, η Susanne Albrecht, έκαναν τη δολοφονία. Αυτό οδήγησε σε έναν πολλαπλασιασμό του λόγου για τις γυναίκες και τον τρόμο στα Γερμανικά Μ.Μ.Ε. κατά την ανάλυση που διεξήγαγε η Bielby (2007). Εξετάζει, για παράδειγμα, το 12σέλιδο ειδικό θέμα της

Spiegel μαζί με την πρωτοσέλιδη εικόνα της Albrecht και τον τίτλο «Γυναίκες και Τρόμος» (στο Bielby, 2007, 3). Η δεξιά εφημερίδα *Die Welt* επίσης δημοσίευσε πολλά άρθρα για τις γυναίκες και την τρομοκρατία. Δύο άρθρα συγκεκριμένα είναι διδακτικά όσον αφορά την περιγραφή της συμβολικής απειλής που δημιουργείται από τη βίαιη γυναίκα τρομοκράτη εναντίον του έθνους και της γυναικείας φύσης. Στις 2 Αυγούστου 1977, *η Die Welt* («Dies sind die zwölf meistgesuchten Frauen in der Bundesrepublik», *Die Welt ,0*2.08.1977:3 στο Bielby, 3) δημοσίευσε ένα άρθρο μισής σελίδας και εικόνες των γυναικών τρομοκρατών. Το στυλ «αστυνομικής φωτογραφίας» των φωτογραφιών και οι σύντομες περιγραφές των γυναικών τρομοκρατών τοποθετούνται σε δύο στήλες των έξι οι οποίες επικαλούνται τις πανταχού παρούσες αφίσες του στυλ «Καταζητείται» για τους τρομοκράτες της RAF (Bielby, 2007, 3). Στις 3 Αυγούστου την επόμενη ένα παρόμοιο ημισέλιδο άρθρο («Frauen über Frauen: Was treibt Mädchen in den Terror?», *Welt*, 03.08.1977:3) δημοσιεύτηκε αυτή τη φορά με τις φωτογραφίες διασήμων γυναικών, αναγνωρισμένων Γερμανίδων που σχολιάζουν το «φαινόμενο» της βίαιης τρομοκράτη (Bielby, 2007, 3). Αυτή η δεύτερη συλλογή εικόνων τοποθετούνται κάθετα σε τρεις στήλες των τεσσάρων που το διαφοροποιεί ελάχιστα. Παρόλα αυτά, η δυαδική αντίθεση μεταξύ καλών, «φυσιολογικών», κανονικών γυναικών και κακών, βίαιων, «μη-φυσιολογικών» γυναικών τρομοκρατών είναι εμφανής. Οι γυναίκες τρομοκράτες είναι πολύ πιο νέες και με έντονα μαύρα μαλλιά (πιθανόν συνδηλώνοντας το «άλλο») ενώ αυτές στο δεύτερο άρθρο είναι μεγαλύτερες και ξανθές (ίσως συνδηλώνοντας τις Αριανές και σύμφωνες με τις δυτικές αντιλήψεις περί ομορφιάς). Οι μεγαλύτερες αναγνωρισμένες φιγούρες κυρίως χαμογελούν ή δείχνουν γαλήνιες γεγονός το οποίο αντιπαραβάλλεται στους μορφασμούς και στα σκούρα απειλητικά μάτια των γυναικών τρομοκρατών. Στη δυτική κοινωνία η ασχήμια είναι συνήθως συμβολική του έμφυτου κακού ή της εσωτερικής ασχήμιας όπως αναρίθμητα παραμύθια το δηλώνουν, όπως αυτό της Σταχτοπούτας και των αδερφών της σύμφωνα με τη Bieldy (2007). Επιπλέον, αυτές οι εικόνες ανακαλούν ουσιαστικά 19^{ου} αιώνα φωτογραφικές αναπαραστάσεις των παρεκκλινουσών γυναικών στις οποίες η υποτιθέμενη υποκειμενικότητα ή η αλήθεια της κάμερας, ως καταγραφέα του «αληθινού», συλλαμβάνει την επιστημονική αλήθεια του σώματος, του προσώπου και κατ' επέκταση της ψυχής της παρεκκλίνουσας (Bielby, 2007, 3). Αυτές οι εικόνες, επομένως, ανακαλούν ψευδό-επιστημονικούς λόγους της

φυσιογνωμίας όπου η εξωτερική εμφάνιση, κυρίως το πρόσωπο, αντανακλά το χαρακτήρα και την προσωπικότητα και η ασχήμια/δυσμορφία αντανακλά την παρέκκλιση[3]. Η φυσιογνωμία ήταν ιδιαιτέρως σημαντική στη Γερμανία ή τουλάχιστον στη γερμανική ομιλία, το συγκείμενο και τη φαντασία. Η αντίθεση μεταξύ του όμορφου σώματος αυξάνεται επιπλέον μέσω του γεγονότος ότι δύο από τις μεγαλύτερες και αναγνωρισμένες γυναίκες είναι αθλήτριες Ολυμπιονίκες οι οποίες κατ' επέκταση συνδηλώνουν γυμνασμένα, υγιή, αγνά Γερμανικά σώματα αντιπαραβαλλόμενα με τα εξαθλιωμένα, άρρωστα σώματα των γυναικών τρομοκρατών (Bielby, 2007, 3).

Η φωτογραφία της κάθε γυναίκας τρομοκράτη συνοδεύεται από την ηλικία της, μαζί με μία σύντομη περιγραφή για το περί ποίου πράγματος κατηγορείται ή εναλλακτικά γιατί είναι απειλητική. Η ασεβής κίνηση, κατά την ανάλυση της Bielby (2007), της δημοσίευσης της ηλικίας είναι συναφής με τη συμβατική μεταχείριση της ζωής και του σώματος της γυναίκας τρομοκράτη ως δημόσια ιδιοκτησία, καθώς διαφαίνεται για παράδειγμα σε μία κοντινή φωτογραφία της Petra Schelm στην εφημερίδα *Stern (*«Terror in Deutschland: Die Bombenleger», *Stern,* 04.06.1972:18-24 στο Bielby, 2007, 3), η οποία ήταν πυροβολημένη στο κεφάλι. Από την άλλη πλευρά, η ηλικία της κάθε αναγνωρισμένης γυναίκας παραλείφθηκε. Αντιθέτως, δημοσιευμένο κάτω από τη φωτογραφία της είναι το επάγγελμά της-αντανακλώντας το γιατί ο αναγνώστης θα πρέπει να εμπιστεύεται ή να σέβεται την άποψή της- και μία σύντομη παράγραφος όσον αφορά του τι πιστεύει κάθε γυναίκα για το «φαινόμενο» της γυναίκας τρομοκράτη. Αυτή η στρατηγική του *διαίρει και βασίλευε* (όρος της Bielby, 2007, 3) γίνεται ακόμα πιο εμφανής μέσω του γεγονότος ότι το δεύτερο άρθρο έχει το σαφή τίτλο «Women on Women» («Γυναίκες περί Γυναικών») («Frauen über Frauen: Was treibt Mädchen in den Terror?», *Welt, 0*3.08.1977: 3 στο Bielby, 2007, 5) όπου ακόμα γλωσσολογικά οι δύο ομάδες γυναικών αντιτάσσονται η μία εναντίον της άλλης. Σύμφωνα με τις ιδέες της Niva Yuval-Davis (1997 στο Bielby, 2007, 4) για το έθνος και το ρόλο των γυναικών, το γεγονός ότι οι γυναικείες αναγνωρισμένες φιγούρες είναι μεγαλύτερες είναι σημαντικό γιατί αυτό σημαίνει ότι γίνονται

[3] Ενδεικτική είναι η περιγραφή του εγκληματία ανθρώπου από τον Lombroso (Lombroso-Ferrero, 1911), η οποία στηρίζεται μεταξύ άλλων σε ιδιόμορφα χαρακτηριστικά του προσώπου, όπως τα μάτια, το ασυνήθιστο μέγεθος των αυτιών, το πιθηκοειδές σαγόνι και τις πολλές ρυτίδες.

αντιληπτές σα να είναι πιο κατάλληλες να επιβάλλουν τις κυρίαρχες πολιτισμικές αντιλήψεις για το έθνος αλλά την αρμόζουσα συμπεριφορά των γυναικών.

Η αντιπαράθεση μεταξύ γυναικών τρομοκρατών με γυναίκες θύματα συντελεί στην προβολή και ενίσχυση δύο εικόνων που κυριαρχούν στα Μ.Μ.Ε. και παραπέμπουν σε αυτές της «Παρθένας» και «Πόρνης» (Benedict, 1992, Fox & Bailenson, 2009, Harp & Struckman, 2010, Nilsson, 2018, Nwabueze & Oduah, 2015, Sjoberg & Gentry, 2007). Η εικόνα της όμορφης και καλής σε αντίθεση με την κακή παραπέμπει και αναπαράγει τις έννοιες της κανονιστικής θηλυκότητας.

2.2.6. Μορφές ψυχολογικής και νοητικής ανισορροπίας

Δαιμονοποίηση-Τερατοποίηση

Παρόμοια στοιχεία εντοπίζονται και στις αναπαραστάσεις των γυναικών που συμμετείχαν στο ειρηνευτικό κίνημα Greenham Common, ένα κίνημα που πήρε παγκόσμιες διαστάσεις μέσα από τις έντονα μαχητικές διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες τους για την εγκατάσταση μίας στρατιωτικής βάσης που θα περιείχε πυραύλους Cruise. Τα Μ.Μ.Ε. βασισμένα σε ένα γενικευμένο πολιτισμικό αρχέτυπο που μπορεί να ονομαστεί η «άγρια γυναίκα (wild women)» ή η «γυναίκα-διάβολος (she-devil)», έκαναν χρήση διαφόρων όρων για να περιγράψουν τις εν λόγω γυναίκες, όπως υστερικές, φανατικές, ανατρεπτικές και κραυγαλέες (Young, 1990, 151).

Οι γυναίκες που συμμετείχαν γελοιοποιήθηκαν εντελώς, διαστρεβλώθηκαν, τιμωρήθηκαν, εξευτελίστηκαν και δέχθηκαν ύβρεις. Τα επόμενα χρόνια, απλώς αγνοήθηκαν. Τα μέσα ενημέρωσης δημιούργησαν ένα μύθο γύρω από την ειρηνευτική κατασκήνωση που είχε ως κέντρο το γεγονός ότι οι διαδηλωτές ήταν γυναίκες. Η μυθολογία αυτή επεξεργάστηκε διάφορες πλευρές της γυναικείας φύσης με σκοπό να αναδείξει μία μορφή παρέκκλισης των γυναικών διαδηλωτών.

Η Alison Young (1990), μέσω της έρευνάς της για αυτό το γυναικείο κίνημα, που έδρασε στη Μ. Βρετανία από το 1981 έως το 2000, θέλησε να εντοπίσει με ποιους τρόπους μία γυναικεία διαμαρτυρία ειρήνης μπορεί να αναπαρασταθεί ως εγκληματική ενέργεια, ως σύναξη μαγισσών, ως απειλή για τη χώρα, την οικογένεια και τη δημοκρατική τάξη. Επικεντρώνεται στις αναπαραστάσεις των γυναικών από τον τύπο και παρουσιάζει πέντε μοτίβα, πέντε «σκηνές», όπως τις ονομάζει, οι οποίες

ουσιαστικά αποτελούν μία συνεργασία ιδεών, που προσδίδει ιστορικότητα και κειμενικότητα στην κατασκευή των «Γυναικών του Greenham» από τον τύπο. Κάθε μία από αυτές τις κεντρικές ιδέες παρουσιάζουν μία συγκεκριμένη πλευρά των αναπαραστάσεων των γυναικών μέσα σε μία κυριαρχική τάξη, που οργανώνεται μέσω μιας ανδρικής οικονομίας του λόγου, προβάλλοντας αποκλειστικά τις αρνητικές παραδηλώσεις που προκαλεί η έννοια της θηλυκότητας. Συγκεκριμένα, όπως χαρακτηριστικά δηλώνει η Young (1990, 45-88), παρατηρούμε τις γυναίκες να αναπαρίστανται ως σύνδεσμοι και πιόνια της Σοβιετικής αντικατασκοπίας και της οργάνωσης Καμπάνια για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό (Campaign for Nuclear Disarmament-CND), ως η φυσική ενσωμάτωση της βρωμιάς και αηδίας, ως «ασήμαντα πολιτικά ζώα» (ό.π.) και ως υστερικές-μάγισσες που παρουσιάζουν έντονα ψυχοπαθολογικά συμπτώματα. Παράλληλα, από τη μία πλευρά τονίστηκε σε έντονο βαθμό η συναισθηματική και μητρική φύση των γυναικών, ενώ από την άλλη πλευρά τα M.M.E. υποτίμησαν και γελοιοποίησαν τις λεσβίες γυναίκες που συμμετείχαν στο ειρηνευτικό κίνημα, μέσω της αναπαράστασής τους ως άρρωστων, ανώμαλων και παράξενων. Οι αγώνες που έδωσαν για πολιτική αλλαγή επισκιάστηκαν και αποσιωπήθηκαν από την αναπαράσταση της ομοφυλοφιλίας τους, ως την αντιστροφή της φύσης.

Ορμώμενη η Meinhof (1986 στο Young, 1990, 52-54) κυρίως από την πρώτη «σκηνή» της Young (1990), που αναφέρεται στην αναπαράσταση των γυναικών του Greenham Common ως επικίνδυνων εχθρών του κράτους και της Δημοκρατίας, προέβη σε μία σύγκριση ανάμεσα στην ειδησεογραφική κάλυψη των γυναικών μελών του εν λόγω ειρηνευτικού κινήματος και την κάλυψη των γυναικών μελών της τρομοκρατικής οργάνωσης Baader-Meinhof, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες. Βασισμένη στο μύθο της «γυναίκας τρομοκράτη», με την έννοια ότι η τρομοκρατία αποτελεί απειλή για το φιλελεύθερο δημοκρατικό καθεστώς, συμπεραίνει ότι αυτή η έννοια της τρομοκρατίας συνδέει, ιδεολογικά ή πραγματιστικά, μεταξύ τους τις οργανώσεις Baader-Meinhof, τον IPA, τον CND και τις γυναίκες του Greenham.

Ωστόσο, η Young (1990) διαφωνεί με αυτήν την απόπειρα παραλληλισμού και υποστηρίζει ότι η απειλή των γυναικών του Greenham, έτσι όπως αναπαραστάθηκε από το λόγο του τύπου, εμφανίζεται σε σχέση με το φιλελεύθερο δημοκρατικό

καθεστώς σε ένα *συμβολικό* επίπεδο: *φαίνονται* να ενσωματώνουν την αταξία, τη βία του όχλου που δεν μπορεί να ελεγχθεί. Η κίνηση του τύπου να τους συνδέσει με ομάδες όπως αυτή των Σοβιετικών κατασκόπων ή του IPA συνιστά κατά τη Young (1990, 54) μία στρατηγική κίνηση. Σύμφωνα με την ανάλυση που αναπτύσσει, οι τρομοκράτες αποτελούν μία συγκεκριμένη απειλή έναντι του κράτους και σε συμβολικό αλλά και σε εμπειρικό-πρακτικό επίπεδο, αλλά αυτό είναι τόσο εξειδικευμένο και η διαμαρτυρία των γυναικών του Greenham τόσο διαφορετική, ώστε η εικόνα του τρομοκράτη να μην τους ταιριάζει. Οι τρομοκρατικές ομάδες μπορεί να ετικετοποιούνται ως παρεκκλίνουσες, τρελές, παράλογες, σεξουαλικά ανώμαλες από τα Μ.Μ.Ε., όπως ακριβώς αναπαραστάθηκαν και οι γυναίκες του Greenham, ωστόσο αυτό δε σημαίνει ότι και οι δύο ομάδες αποτελούν μέρος του «διαϊστορικού (transhistorical) μύθου» της «γυναίκας τρομοκράτη». Οι γυναίκες του Greenham δεν αποτελέσαν τρομοκρατική ομάδα, όμως αντιμετωπίστηκαν ως μία απειλή απέναντι στις κυρίαρχες ιδέες της θηλυκότητας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τα Μέσα Ενημέρωσης να υιοθετήσουν μία κοινή τακτική αναπαράστασης με αυτές των τρομοκρατών προβάλλοντας με έμφαση το στοιχείο της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, το οποίο αναπόφευκτα οδήγησε στην υποτίμησή τους ως πολιτικά σκεπτόμενα υποκείμενα.

Υστερικοποίηση

Η υστερικοποίηση αποτελεί μία στρατηγική η οποία εντοπίστηκε κυρίως από τη Bielby (2006) και αφορά τις αναπαραστάσεις των γυναικών τρομοκρατών από το γερμανικό τύπο. Συνίσταται στην έντονη προβολή των χαρακτηριστικών που συνδηλώνουν την υστερία και με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται όχι μόνο η κατανόηση αλλά και ο περιορισμός των γυναικών τρομοκρατών.

Η λειτουργία των γυναικών ως ο κυριολεκτικός και πολιτιστικός αναπαραγωγέας και η αναπαράσταση του έθνους σε συνδυασμό με το γεγονός ότι τα θηλυκά ιδανικά «Παιδιά, Κουζίνα, Εκκλησία» («Kinder, Küche, Kirche») διαμορφώνουν το θεμέλιο των γερμανικών πολιτιστικών αφηγημάτων, εξηγεί τη μαζική υστερία που περιβάλλει τη γυναικεία τρομοκρατία στη δεκαετία του '70 στη Γερμανία (Bielby, 2006). Οι αναπαραστάσεις των Μ.Μ.Ε. και ιδιαίτερα του τύπου εκείνης της εποχής επικαλούνται την υστερική θηλυκότητα προκειμένου να περιορίσουν την απειλή που δημιουργούν οι γυναίκες τρομοκράτες. Η έννοια της θηλυκότητας ως μεταμφίεση ή

διακοσμητική πράξη προβάλλεται από το γερμανικό τύπο και μας οδηγεί στις πιο δημοφιλείς ιδέες για την υστερία σύμφωνα με τις οποίες η υστερία αποτελεί διαταραχή της θηλυκότητας και συγκεκριμένα ακραία εκδήλωσή της (Bielby, 2006).

Η υστερικοποίηση του σώματος και της υποκειμενικότητας των βίαιων γυναικών τρομοκρατών αποτελεί μία κατάλληλη στρατηγική περιορισμού της απειλής που καθιστά, αφού τα υστερικά συμπτώματα συνδέονται συχνά με τη βία (Porter, 1993 στο Bielby, 2006, 2). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της σύνδεσης αποτελεί ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε στη γερμανική εφημερίδα *Bild* μετά την αυτοκτονία της Ulrike Meinhof στη φυλακή, με υπότιτλο «Έκανε τον εαυτό της να φαίνεται μία ακόμη φορά όμορφο και έσχισε έπειτα μία πετσέτα σε λουρίδες» («Die Wahrheit über den Selbstmord von Ulrike Meinhof», *Bild*, 1976:2 στο Bielby, 2006, 3). Το άρθρο συνοδεύεται από δύο φωτογραφίες της Meinhof, μια από τις οποίες έχει μια ευδιάκριτη γεύση χλιδής. Η Meinhof φορά το κραγιόν, χαμογελά και επιστρέφει ντροπαλά το βλέμμα από τη φωτογραφική μηχανή προς το δεξί ώμο της. Ο τίτλος αναφέρει ότι: «η σύζυγος και η μητέρα Ulrike Meinhof: μια χαμογελαστή, φιλική κάπως στρουμπουλή νέα γυναίκα με μια ισχυρή προτίμηση για την πολυτέλεια, τα ζωηρά πάρτι των αστών και τις διανοητικές συζητήσεις» («Die Wahrheit über den Selbstmord von Ulrike Meinhof», *Bild,* 14.05.1976:2 στο Bielby, 2006, 3). Στην ανάλυσή της η Bielby (2006) υπογραμμίζει το γεγονός ότι παράγεται ένα δυσανάλογο ποσό ενδιαφέροντος για το ντύσιμο της Meinhof αλλά και για την εξωτερική εμφάνιση της Gudrun Ensslin η οποία δεν ξεφεύγει από τη διαδικασία της θηλυκοποίησης. Συγκεκριμένα, η κυβερνητική έκθεση Baader Meinhof το 1972 οδηγείται σε μία προσβλητική εξήγηση της σύλληψης της Ensslin σε ένα κατάστημα, η οποία είναι ενδεικτική της λαϊκής φαντασίας:

> «Η σύλληψη του φίλου της Baader είχε επιπτώσεις σε αυτήν την παρεκκλίνουσα γυναίκα σε έναν τέτοιο βαθμό που έπρεπε απλά να αγοράσει κάτι νέο, όπως οποιαδήποτε κανονική γυναίκα κάνει όταν συμβαίνει κάτι άσχημο» (Dürkop, 194-195 στο Bielby, 2006, 3).

Τα παρεκκλίνοντα γυναικεία σώματα της δεκαετίας του ’70 εμφανίζονται με σεξουαλικά χαρακτηριστικά με σκοπό να διασκορπιστεί η ανατρεπτική απειλή που θέτουν (Bielby, 2006). Η υστερία που προβάλλεται στο γερμανικό τύπο συνδέεται, σε σημείο ταύτισης, με τη γυναικεία φύση για να επιτύχει τον ίδιο σκοπό. Οι φωτογραφίες που χρησιμοποιεί ο τύπος συμβάλλει στην κατασκευή αυτής της

εικόνας καθώς επιλέγονται εκείνες που έχουν τη δύναμη να παραπέμψουν τη λαϊκή φαντασία στην έννοια του υστερικού. Η Bielby (2006) παραθέτει και αναλύει δύο χαρακτηριστικές φωτογραφίες που δημοσιεύτηκαν στο γερμανικό τύπο. Στην πρώτη φωτογραφία στην εφημερίδα *Spiegel* («Es kann immer zu Kipp-Reaktionnen kommen», *Spiegel,* 18.11.1974: 36 στο Bielby 2006, 5) απεικονίζεται η Ensslin με τη στολή της φυλακής (Βλέπε Φωτογραφία 1).

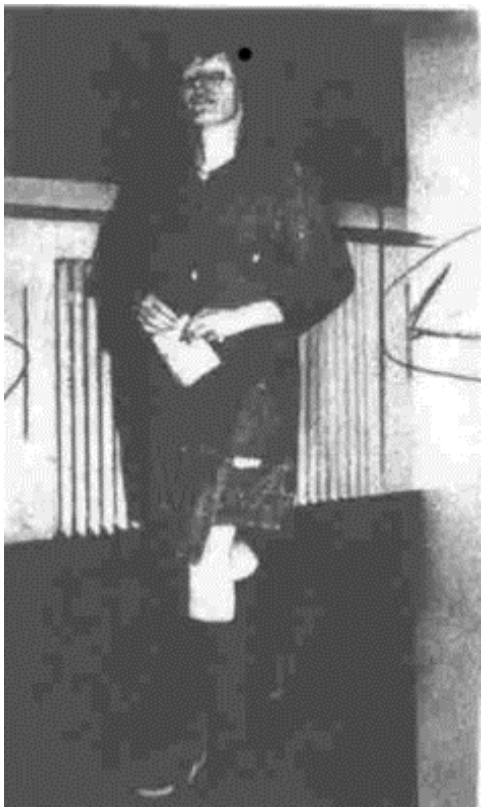

Φωτογραφία 1. Η Ensslin στη φυλακή (Αναδημοσίευση από το άρθρο «Es kann», *Spiegel,* 18.11.1974:38 στο Bielby, 2006, 6).

Σύμφωνα με τη συγγραφέα (Bielby, 2006) το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της εικόνας είναι τα μάτια της Ensslin που κοιτάζουν στην πλευρά με μια περίεργη έκφραση. Τα μάτια είναι ένα κεντρικό σημαίνον - «η πραγματική ένδειξη» (Gilman, 1993 στο Bielby, 2006, 6) - της υστερίας και οπτικές παραισθήσεις στην οπτική εικονογραφία της υστερίας. Τα μάτια της Meinhof επίσης υστερικοποιούνται από τους λόγους των Μ.Μ.Ε., αλλά με έναν ελαφρώς διαφορετικό τρόπο, υποδηλωτικό της εικονογραφίας του υστερικού μελαγχολικού που συνήθως απεικονίζεται να κοιτάει προς τα κάτω. Στην πασίγνωστη «αφίσα τύπου καταζητείται» (Βλέπε Φωτογραφία 2) αλλά και στη φωτογραφία της Meinhof κατά

τη διάρκεια των ημερών της δημοσιογραφίας της (Βλέπε Φωτογραφία 3), τα χαμηλωμένα μάτια της είναι εντυπωσιακά καθώς αντιπαραβάλλονται με το αρσενικό βλέμμα διείσδυσης και «γνώσης» του παθολόγου, της επιστήμης, της φωτογραφικής μηχανής, και, σε αυτήν την περίπτωση, με το περιέχον βλέμμα του γερμανικού αρσενικού τύπου (Bielby, 2006).

MORDVERSUCH

in Berlin

10.000 DM BELOHNUNG

Am Donnerstag, dem 14. Mai 1970, gegen [illegible] Uhr wurde anläßlich der Ausführung des Strafgefangenen ANDREAS BAADER in Berlin-Dahlem, Miquelstr. 83, und seiner dabei durch mehrere bewaffnete Täter erfolgten Befreiung der Institutsangestellte Georg Linke durch mehrere Pistolenschüsse lebensgefährlich verletzt. Auch zwei Justizvollzugsbeamte erlitten Verletzungen.

Der Beteiligung an der Tat dringend verdächtig ist die am 7. Oktober 1934 in Oldenburg geborene Journalistin

Ulrike Meinhof

geschiedene R O H L

Die Gesuchte hat am Tattage ihren Wohnsitz in Berlin-Schöneberg, Kulmbacher Str. 12, verlassen und ist seitdem flüchtig. Wer kann Hinweise auf ihren jetzigen Aufenthalt geben?

Für Hinweise, die zur Aufklärung des Verbrechens und zur Ergreifung der an der Tat beteiligten Personen führen, hat der Polizeipräsident in Berlin eine Belohnung von 10.000,- DM ausgesetzt. Die Belohnung ist ausschließlich für Personen aus der Bevölkerung bestimmt und nicht für Beamte, zu deren Berufspflichten die Verfolgung strafbarer Handlungen gehört. Ihre Zuerkennung und Verteilung erfolgt unter Ausschluß des Rechtsweges.

Mitteilungen, die auf Wunsch vertraulich behandelt werden, nehmen die Staatsanwaltschaft in Berlin, 1 Berlin 21, Turmstr. 91 (Telefon 3501 11) und der Polizeipräsident in Berlin, 1 Berlin 42, Tempelhofer Damm 1 - 7 (Telefon 69 1091) sowie jede andere Polizeidienststelle entgegen.

Berlin im Mai 1970

Der Generalstaatsanwalt bei dem Landgericht Berlin

Φωτογραφία 2. Η διάσημη φωτογραφία της Meinhof τύπου «Καταζητείται» που δημοσιεύτηκε σε διάφορες εφημερίδες σύμφωνα με τη Bielby (Αναδημοσίευση από Bielby, 2006, 8).

Φωτογραφία 3. Η Meinhof επί των ημερών που ήταν δημοσιογράφος (Αναδημοσίευση από Bielby, 2006, 8, αρχείο Verlag Klaus Wagenbach).

Ένα άλλο είδος υστερικού αφηγήματος αποτελούν τα οιδιπόδεια αφηγήματα που επιβάλλονται στις βίαιες γυναίκες σε μία ακόμη προσπάθεια να γίνει κατανοητή η εμπλοκή τους σε μη κανονιστικά πλαίσια γυναικείας συμπεριφοράς. Σύμφωνα με τη Bielby (2006), η εφημερίδα *Der Spiegel*, παραδείγματος χάριν, προτείνει ότι τα προβλήματα της Meinhof μπορούν να αναζητηθούν στο τραύμα της απώλειας του πατέρα της σε μια ευσυγκίνητη ηλικία. Προτείνεται ότι η Meinhof προσπάθησε να τον αντικαταστήσει μέσω του γάμου με το σύζυγό της Klaus Rainer Röhl:

> «Όταν ήταν έξι ο πατέρας της πέθανε μετά από τη χρόνια κατάθλιψη ως αποτέλεσμα της απιστίας της συζύγου του - ένα τραύμα που μπορεί να εξηγεί το ριζικό τρόπο με τον οποίο η Ulrike Meinhof γύρισε την πλάτη της στην κοινωνία των αστών μετά από την αποτυχία του γάμου της» («Meinhof: Wer sich nicht wehrt, stirbt», *Spiegel,* 17.05.1976: 14 στο Bielby, 2006, 11).

Η αναφορά στο γεγονός ότι η Meinhof «γύρισε την πλάτη της στην κοινωνία των αστών» υπαινίσσεται την απόφασή της «να πάει στην παρανομία» (Bielby, 2006). Έπειτα, με τη συγχώνευση της αποτυχίας του γάμου της με την παρούσα απόφαση, οι ενέργειες της Meinhof υπονομεύονται ως υστερική θηλυκότητα. Η αποτυχία του γάμου της, παρέχει το τραύμα που οδηγεί τελικά στην υστερία της Meinhof (Bielby, 2006). Αυτή η στρατηγική του πριν από-και-μετά από-το-τραύμα υιοθετείται επίσης στα πλαίσια της επέμβασης που έκανε η Meinhof για να αφαιρέσει έναν όγκο εγκεφάλου αμέσως μόλις γέννησε τα δίδυμά της το 1962, που οδηγούν σε μία «Jekyll και Hyde μεταμόρφωση» (Bielby, 2006), σε μία «σχιζοειδή» δηλαδή κατάσταση η οποία εντοπίζεται συχνά στις αναπαραστάσεις των βίαιων ή «παρεκκλινουσών» γυναικών.

2.2.7. Η ανατροπή της γυναικείας φύσης

Ο μύθος της γυναίκας τρομοκράτη ως μία αφύσικη απειλή, σύμφωνα με τη Bielby (2007) επιτελεί μία καίρια λειτουργία που σκοπό έχει να καταστήσει τη γυναικεία φύση πρέπουσα και αγνή, την οικογένεια και το έθνος να εμφανιστούν ως φυσικά, σταθερά και αιώνια., αξίες που παραπέμπουν στον προτεσταντισμό. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της τεχνικής της αντιπαράθεσης. Οι γυναίκες που συμμετέχουν στην τρομοκρατία καθιστούν για τα Μ.Μ.Ε. της Γερμανίας του ’70 τη ματαίωση των Γερμανίδων γυναικών. Οι γυναίκες τρομοκράτες αποτελούν φόβητρο και χρειάζονται απεγνωσμένα ως ο άθλιος άλλος εναντίον του οποίου ο εαυτός της γερμανικής γυναικείας φύσης και του έθνους παγιώνεται.

Για την υλοποίηση αυτού του σκοπού τονίζεται η αφυσικότητα ή το τεχνητό των απειλητικών γυναικών τρομοκρατών. Η Bielby (2007) εντοπίζει και αναλύει μία τακτική που χρησιμοποιούν οι γερμανικές εφημερίδες για να αναπαραστήσουν τις γυναίκες τρομοκράτες και συνίσταται ουσιαστικά στην έμφαση που δίνει ο λόγος τους στις μεταμφιέσεις των μελών σε τρομοκρατικές οργανώσεις και δη των γυναικών μελών. Ένα από τα πολλά παραδείγματα που παραθέτει είναι αυτό στην εφημερίδα *Bild* και συγκεκριμένα στο «*BILD – Commentary*» όπου οι απόψεις της μεταμφίεσης τονίζονται μέσω της εξής πρότασης: «Όταν οι τρομοκράτες υποκρίνονται εγκυμοσύνη με μαξιλάρια για να τοποθετήσουν φονικές βόμβες ή υποδύονται ότι μεταφέρουν λουλούδια για να δολοφονήσουν το δικαστή, Drenkmann» («BILD-Kommentar», *Bild*, 01.08.1977:1 στο Bielby, 2007, 12). Μέσω αυτής της έμφασης στη διαδικασία της μεταμφίεσης που ακολουθούν οι γυναίκες τρομοκράτες προβάλλεται η αφυσικότητα των συγκεκριμένων γυναικών γεγονός που τις καθιστά απειλητικές για την κοινωνία αλλά κυρίως για την αναπαραγωγή του έθνους.

Ένα δεύτερο εξίσου ενδιαφέρον παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Susanne Albrecht και ο τρόπος αναπαράστασής της από τον τύπο της εποχής. Σύμφωνα με τη Bielby (2007) πολλή από την αγανάκτηση για τη Susanne Albrecht επικεντρώνεται στο γεγονός ότι έβαλε τη μάσκα της φιλικής, αξιαγάπητης πνευματικής κόρης έτσι ώστε να καταφέρει να μπει στο σπίτι του Ponto. Όντως, οι γυναίκες τρομοκράτες αντιμετωπίζονται σα να είναι τόσο απειλητικές ακριβώς επειδή είναι ικανές να μεταμφιέζονται σα «φυσιολογικές» γυναίκες και στην περίπτωση της Susanne Albrecht ως μία «καθώς πρέπει» Γερμανίδα μητέρα της μπουρζουαζίας. Άρα, σύμφωνα με τους όρους της Butler να «κάνει» παρά να «είναι» το φύλο (Bielby, 2007, 12).

Ο τρόπος με τον οποίο οι γυναίκες τρομοκράτες παρουσιάζονται σα να «κάνουν το φύλο» («doing gender») συμπυκνώνεται σε μία χαρακτηριστική φωτογραφία που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Spiegel* («Frauen im Untergrund: 'Etwas Irrationales.'», *Spiegel*, *0*8.08.1977: 22-33 στο Bielby, 2007, 12-13). Απεικονίζει μία δερμάτινη τσάντα και το περιεχόμενο της, ένα όπλο, δύο σφαίρες, ένα πορτοφόλι και γυαλιά ηλίου τοποθετημένα σε ένα τραπέζι. Η τσάντα η οποία συνήθως περιέχει τυπικά γυναικεία αντικείμενα όπως κραγιόν και άρωμα, περιέχει επικίνδυνα όπλα.

Αυτός ο δείκτης θηλυκότητας κρύβει την ταυτότητα της γυναίκας τρομοκράτη από τον ιδιοκτήτη της. Η Bielby (2007) τονίζει ότι η αντιπαράθεση της τσάντας ή της τσάντας καλλυντικών και των όπλων ήταν η αγαπημένη των Γερμανικών Μ.Μ.Ε. του 1970. Επί παραδείγματι, όταν συνελήφθη η U. Meinhof, τον Ιούνιο του 1972, η *Welt* («Widersprüche um den Hinweis für die Polizei in Hannover», 19.06. 1972:2 στο Bielby, 2007, 13) ανέφερε ότι έμοιαζε με μάγισσα, «όλη στα μαύρα» και με μία τσάντα κυρίας με όπλα» (Bielby, 2007, 13). Η τσάντα χειρός που περιείχε τα όπλα παρά αντικείμενα μακιγιάζ αποτελεί μία καλή μεταφορά για τη φαλλική «μη-φυσιολογική» γυναίκα- μια αγαπημένη αναπαράσταση των Μ.Μ.Ε για τις γυναίκες τρομοκράτες. Επίσης, όπως επισημαίνει η Bielby (2007), μας φέρει κοντά στις ιδέες της Butler όσον αφορά του να «κάνεις» το φύλο με διαφορετικούς ενδεχομένως παρεκκλίνοντες τρόπους μέσω ενός είδους γυναικείας μεταμφίεσης.

Η ικανότητα της μεταμφίεσης, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί ένα σύνηθες χαρακτηριστικό των τρομοκρατών. Παρόλα αυτά, τα Μ.Μ.Ε. δίνουν έμφαση σε αυτήν τη μεταμφίεση περισσότερο όσον αφορά τις γυναίκες τρομοκράτες, με σκοπό να εκθέσουν τον τρόπο με τον οποίο αυτές «κάνουν» άρα είναι το φύλο και κατ' επέκταση με σκοπό να τις κατασκευάσουν ως «αφύσικες» και απειλητικές, αποτυχημένες γυναίκες. Σε αυτόν τον τρόπο αναπαράστασης εμφανίζεται και η τεχνική της αντιπαράθεσης η οποία καθιστά πιο έντονο το στοιχείο της αφυσικότητας των γυναικών τρομοκρατών.

Μελετώντας ένα άλλο άρθρο της εφημερίδας *Bild* το οποίο αναφέρεται στην απελευθέρωση του A. Baader από δύο γυναίκες, η Bielby (2007) εντοπίζει έναν ενδιαφέροντα υπότιτλο: «Μία κόκκινη περούκα βρέθηκε στη σκηνή του εγκλήματος» («MIT MASKEN UND PISTOLEN: 2 Frauen (und 2 Männer) befreiten einen Häftling», *Bild,* 15.05.1970: 1-2 στο Bielby, 12).

Το άρθρο εξηγεί ότι αυτή η κόκκινη περούκα «την οποία φορούσε μία από τις γυναίκες απαγωγείς» (ό.π.,13) βρέθηκε στη βιβλιοθήκη από την οποία ελευθερώθηκε ο A. Baader. Σύμφωνα με την ανάλυση της συγγραφέως η *Bild* φαίνεται να τοποθετεί αυτήν την πράξη ως μία Μπατλεριανή γυναικεία πράξη μεταμφίεσης (ό.π.). Η τεχνητότητα της γυναίκας τρομοκράτη και του φύλου της τονίζεται από το γεγονός ότι η περούκα του τρομοκράτη είναι αφύσικα χρωματισμένη-κόκκινη- και ότι αυτό

αντιπαραβάλλεται με την ξανθή, οικογενειακή και «φυσική» γυναίκα σε μία διαφήμιση ακριβώς πάνω από το άρθρο. Η διαφήμιση απεικονίζει μία όμορφη ξανθή γυναίκα η οποία κάθεται σε μία βαλίτσα με το βλέμμα ντροπαλό προς τα κάτω. Δίπλα σε αυτήν είναι ένας μεσήλικας άνδρας ο οποίος έχει στο ένα χέρι τη βαλίτσα και του οποίου το βλέμμα απαντά και απευθύνεται ευθέως στο θεατή. Ο υπότιτλος κάτω από τη διαφήμιση γράφει: «Στο δρόμο του προς το σπίτι με ένα μικρό αντικείμενο αποσκευών: το γλυκό «εμπόρευμα» δυστυχώς δε συμπεριλαμβάνεται-ακόμα και αν ο Helmut Haller χαμογελάει τόσο σαγηνευτικά» («Mit kleinem Gepäck auf Heimreise: die süße blonde 'Fracht' gehört leider nicht dazu - auch wenn Helmut Haller noch so verführerisch lächelt», *Bild,* 15.05.1970:2 στο Bielby, 2007, 13). Όχι μόνο αυτή η γυναίκα παρουσιάζεται ως «φυσική», έχει επίσης και μία ετεροκανονιστική σεξουαλικότητα και εύκολα υποκύπτει στη «σαγηνευτική» γοητεία του Haller (Bielby, 2007). Σε αντίθεση με αυτήν τη γλυκιά σοβαροφανή γυναίκα με το φυσικοποιημένο φύλο, ακόμα και η γυναικεία πράξη μεταμφίεσης της γυναίκας τρομοκράτη δεν είναι επιτυχημένη- η κόκκινη περούκα έχει πέσει κατά τη διάρκεια της δράσης, δείχνοντας ότι η γυναίκα τρομοκράτης δεν μπορεί να επιτελέσει ή να διατηρήσει τη θηλυκότητα όχι μόνο ως μεταμφιεσμένη αλλά και ως «φυσιολογική». Η Bielby (2007) υποστηρίζει ότι στα γερμανικά Μ.Μ.Ε. η περούκα και η μάσκα σχεδόν δείχνουν να γίνονται φετιχιστικά αντικείμενα, περιγραφόμενα σε απεριόριστες περιστάσεις σε συσχετισμό με τη γυναίκα τρομοκράτη και τη «μη-φυσιολογική» ή τεχνητή εμφάνιση και φύση.

Η χρήση της στρατηγικής της αντιπαραβολής είναι χαρακτηριστική όχι μόνο σε αυτό το σημείο αλλά καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας της Bielby (2007) η οποία αναδεικνύει ένα διαφορετικό τρόπο αναπαράστασης των γυναικών τρομοκρατών από τον τύπο. Μελετά και συγκρίνει τον τρόπο αναπαράστασης δύο ομάδων γυναικών, αυτή των γυναικών τρομοκρατών και αυτή των φυσικών και σωστών γυναικών γιατί έτσι παρατίθενται στις εφημερίδες. Η γυναίκα τρομοκράτης παρουσιάζεται ως μία αξιοθρήνητη, αφύσικη και απειλητική γυναίκα που απειλεί την εθνική ταυτότητα και τους έμφυλους ρόλους της Γερμανίας σε ένα συγκείμενο ιστορικά και κοινωνικά κρίσιμο για τη χώρα, αυτό του Ψυχρού Πολέμου όπου η Δυτική Γερμανία προσπαθεί να αναδιοργανωθεί και να θεραπεύσει τις πληγές της από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σημαντικό ρόλο σε αυτό θα παίξουν οι γυναίκες ως βασικοί αναπαραγωγείς του

έθνους και θεματοφύλακες της οικογένειας. Οι γυναίκες τρομοκράτες εμφανίζονται έντονα αυτήν την περίοδο και κατ' επέκταση απειλούν τη συγκεκριμένη προσπάθεια της Γερμανίας για αναδιοργάνωση και πρόοδο, καθώς εμφανίζουν χαρακτηριστικά «αφύσικων» γυναικών που δεν ασχολούνται με την οικογένεια, τα παιδιά και την αναπαραγωγή αλλά τίθενται βίαια εναντίον της Γερμανικής κοινωνίας. Ο γερμανικός τύπος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε αυτό το σημείο γιατί συμβάλλει στην κατασκευή και αναπαράσταση ενός φυσικού και σωστού προτύπου γυναίκας από τη μία και ενός «αφύσικου», αξιοθρήνητου και απειλητικού μοντέλου γυναίκας, αυτού της τρομοκράτη από την άλλη. Αυτό γίνεται μέσω διαφόρων αναπαραστάσεων, ως κακή μητέρα, ως «αφύσικη» γυναίκα, αξιοθρήνητη που μεγαλώνει και ζει με μη αποδεκτό τρόπο, μέσω του «Διαίρει και Βασίλευε», μέσω δηλαδή της κατηγοριοποίησης φυσικών και αφύσικων γυναικών και της αντιπαραβολής των εν λόγω κατηγοριών στην αναπαράστασή τους στον γερμανικό τύπο. Όπως υποστηρίζει η Bielby (2007) ο υστερικός καταναγκασμός να αστυνομευτούν τα όρια, να επιβληθεί τάξη στην αταξία μέσω της τελετουργικής πράξης της εξαθλίωσης της γυναίκας τρομοκράτη αποκαλύπτει ένα είδος ηγεμονικού άγχους-μία «προβληματική του φύλου- στην καρδιά των ιδεών σχετικά με την εθνική και έμφυλη ταυτότητα. Ίσως χωρίς επίγνωση μέσω των τοποθετημένων και μερικές φορές επινοημένων αντιπαραβολών, τα γερμανικά Μ.Μ.Ε. του 1970 εκθέτουν την επιτελεστική φύση του φύλου και του έθνους και με το να τα «ακυρώνει» και τα δύο στην πορεία (Butler, 2004 στο Bielby, 2007,14). Και το φύλο και το έθνος μασκαρεύονται ως «φυσικά» και έμφυτα ενώ στην πραγματικότητα είναι δημιουργήματα-μύθοι, φυσικοποιημένα μέσω της τελετουργικής επανάληψης των πράξεων που τα θεσμοθετεί. Τα Μ.Μ.Ε. και ειδικότερα ο τύπος με τη σε μεγάλο βαθμό επανάληψη των λόγων που φυσικοποιούν αυτούς τους μύθους, παίζουν ένα θεμελιώδη ρόλο εδώ. Είναι η μεγάλη θέση από την οποία αυτές οι εκτελεστικές πράξεις του λόγου σχετικά με το φύλο και το έθνος προφέρονται και από όπου το γυναικείο υποκείμενο και έθνος επερωτάται.

Μέσω της ανάλυσης της Bielby (2007), η οποία αποτελεί και μία από τις ελάχιστες έρευνες που προσεγγίζουν ποιοτικά το λόγο, από τη μία πλευρά αναδεικνύονται ενδιαφέροντες τρόποι αναπαράστασης των γυναικών που συμμετέχουν σε μη συμβατικές μορφές πολιτικής, από την άλλη πλευρά συνιστά ένα ιδιαιτέρως χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο για την ανάλυση λόγου η οποία θα διεξαχθεί στα πλαίσια της πρωτογενούς έρευνας που ακολουθεί.

2.3. Συγκριτική ανάλυση των αναπαραστάσεων των γυναικών που συμμετέχουν στη συμβατική και μη συμβατική πολιτική

Η μελέτη της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας όσον αφορά την ύπαρξη ερευνών πάνω στη συγκριτική ανάλυση των αναπαραστάσεων μεταξύ των δύο πολιτικών κατηγοριών ανέδειξε την έλλειψη σχετικών μελετών. Η μοναδική έρευνα που εντοπίστηκε είναι αυτή της Nacos (2005) η οποία εξετάζει συγκριτικά τις αναπαραστάσεις των γυναικών που συμμετέχουν συμβατική πολιτική- και ειδικότερα τις γυναίκες πολιτικούς- με αυτές των γυναικών που συμμετέχουν στη μη συμβατική πολιτική και συγκεκριμένα σε τρομοκρατικές οργανώσεις.

Εφαρμόζοντας την ανάλυση περιεχομένου σε αμερικάνικα και μη αμερικάνικα αγγλόφωνα έντυπα[4] σε συνδυασμό με την έννοια του επεξηγηματικού πλαισίου η Nacos (2005) παρουσιάζει έξι διαφορετικά είδη πλαισίων αναπαράστασης όπου διεξάγεται μία σύγκριση ανάμεσα στον τρόπο αναπαράστασης των γυναικών που συμμετέχουν στη συμβατική πολιτική και αυτών που εμπλέκονται στην τρομοκρατία: α) το πλαίσιο της εξωτερικής εμφάνισης β) της οικογενειακής κατάστασης γ) αυτό που αναφέρεται στις ερωτικές σχέσεις των γυναικών με μέλη τρομοκρατικών οργανώσεων και κατ' επέκταση το συγκεκριμένο στοιχείο προβάλλεται από τα Μ.Μ.Ε. ως αιτία εμπλοκής στην τρομοκρατία, δ) το πλαίσιο της γυναικείας απελευθέρωσης/ισότητας, ε) το "σκληρές ως άνδρες/σκληρότερες από τους άνδρες" πλαίσιο στ) το βαριεστημένες, αφελείς, εκτός πραγματικότητας πλαίσιο- το οποίο είναι και το μοναδικό που δεν έχει εμφανείς ομοιότητες με την απεικόνιση των γυναικών πολιτικών.

2.3.1. Η εξωτερική εμφάνιση

Η εξωτερική εμφάνιση των γυναικών που συμμετέχουν στην πολιτική αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο για τις ειδήσεις. Με τον ίδιο τρόπο τα Μ.Μ.Ε. ενδιατρίβουν στην εμφάνιση, τα χαμόγελα ή στο επιτηδευμένο ντύσιμο των γυναικών τρομοκρατών τονίζοντας την αντίθεση στην εικόνα του σκληρού άνδρα τρομοκράτη. Γυναίκες όπως η Wafa Idris, η πρώτη γυναίκα καμικάζι, η Leila Khaled του Λαϊκού Μετώπου

[4] Η ερευνήτρια χρησιμοποίησε όρους όπως «γυναίκα τρομοκράτης», «η γυναίκα (ως) τρομοκράτης», «γυναίκες (ως) τρομοκράτες» και «γυναίκα βομβίστρια αυτοκτονίας» για να εντοπίσει άρθρα και έγγραφα από αρχεία του LexisNexis και του ProQuest όλων των διαθέσιμων ημερομηνιών.

για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης και η Lepez Riano, η λεγόμενη «Τίγρης (Tigress)» περιγράφηκαν από τις αντίστοιχες εφημερίδες με όρους εξωτερικής εμφάνισης (Nacos, 2005). Σύμφωνα με τις ειδήσεις οι γυναίκες τρομοκράτες είναι σχεδόν πάντα όμορφες, περιποιημένες και ευχάριστες. Πέρα από μία αναφορά στο παρατσούκλι «χοντρούλα (fatty)» για μία γυναίκα ηγέτιδα στη Βασκική οργάνωση της ΕΤΑ, δεν υπήρχαν περιγραφές που να μην αναφέρονταν το λιγότερο σε όμορφες γυναίκες τρομοκράτες (Nacos, 2005). Η εστίαση στα εξωτερικά χαρακτηριστικά δραματοποιεί την αντίθεση μεταξύ των εν λόγω γυναικών και των βίαιων ενεργειών τους, επανεγγράφοντας τη γυναικεία συμπεριφορά και φύση μέσα στο κανονιστικό πλαίσιο που θέλει τις γυναίκες να ασχολούνται με την εξωτερική τους εμφάνιση και όχι με την πολιτική.

2.3.2. Η οικογενειακή κατάσταση

Το δεύτερο πλαίσιο σύγκρισης που χρησιμοποιεί η Nacos (2005) αποτελεί όντως ένα από τα πιο κοινά στοιχεία τα οποία αναδεικνύουν οι αναπαραστάσεις του τύπου. Παρόλο που οι γυναίκες στην πολιτική δεν αποτελούν πλέον την εξαίρεση στις ΗΠΑ και σε συγκρίσιμες φιλελεύθερες δημοκρατίες, οι ειδήσεις τείνουν να ορίζουν τις γυναίκες πολιτικούς βασιζόμενες στην οικογενειακή τους κατάσταση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Christine Todd Whitman, χρόνια ενεργή πολιτικά στο N. Jersey, όταν ήταν υποψήφια για την κυβέρνηση της πολιτείας της, ένα άρθρο σε μία ισχυρή εφημερίδα την χαρακτήρισε ως «την όμορφη σύζυγο ενός πολυεκατομμυριούχου τραπεζίτη» (Nacos, 2005, 6). Υπό αυτή την οπτική των Μ.Μ.Ε. δεν προκαλεί έκπληξη ότι οι ειδήσεις δίνουν ιδιαιτέρως μεγάλη προσοχή στην οικογενειακή κατάσταση των γυναικών τρομοκρατών. Όταν οι γυναίκες τρομοκράτες είναι ιδιαιτέρως όμορφες οι δημοσιογράφοι απορούν γιατί δεν είναι παντρεμένες ή αρραβωνιασμένες. Στην περίπτωση της ανύπαντρης γυναίκας τρομοκράτη της ΕΤΑ Idoia Lopez Riano, τα Μ.Μ.Ε. συνέδεσαν τη μοναδική ομορφιά της με τη «μυθική σεξουαλική ικανότητά της» (McElvoy, «The Trapping of a Tigress», *Times of London*, 09.09.1995 στο Nacos, 2005, 6) καθώς και με την προβαλλόμενη συνήθειά της «να διαλέγει αστυνομικούς στόχους της ΕΤΑ σε μπαρ και να περνάει τη βραδιά μαζί τους» (Tremlett, «ETA brings women fighters to the fore», *The Guardian (London)*, 27.08. 2002:13 στο Nacos, 2005, 6).

Κοινές είναι και οι δημοσιογραφικές αναφορές και εξερευνήσεις της οικογενειακής κατάστασης των γυναικών τρομοκρατών που μπορεί να εξηγούν ή να μην εξηγούν τις βίαιες πράξεις τους. Ένα διδακτικό παράδειγμα το οποίο αναφέρεται από τη Nacos (2005) είναι οι «Μαύρες Χήρες», ένας όρος τον οποίο επινόησαν οι ειδήσεις και επανέλαβαν πολλές φορές όταν αναφέρονταν στις γυναίκες Τσετσένες τρομοκράτες. Με το να επικαλούνται την εικόνα της χήρας, ντυμένες από την κορυφή ως τα νύχια στα μαύρα, οι ειδήσεις διαιώνισαν την εικόνα της χήρας που αναζητά εκδίκηση, η οποία γίνεται τρομοκράτης επειδή ο σύζυγος της δολοφονήθηκε από ρωσικά στρατεύματα. Αναπαρίσταται περισσότερο ως μία γυναίκα με ισχυρό προσωπικό παρά πολιτικό κίνητρο. Για την ακρίβεια, μερικές από αυτές τις γυναίκες έχασαν τους συζύγους τους και μερικές αντέδρασαν στο βίαιο θάνατο ή την εξαφάνιση των γιων τους, αδερφών τους ή πατεράδων τους. Αλλά τοποθετώντας τις μαζί όλες ως «Μαύρες Χήρες» με προσωπικά τους παράπονα, τα Μ.Μ.Ε. αγνόησαν ότι μερικές, πιθανώς πολλές, από αυτές τις γυναίκες δεν κινητοποιήθηκαν από προσωπικά αλλά πολιτικά παράπονα.

2.3.3. Οι ερωτικές σχέσεις των γυναικών με μέλη τρομοκρατικών οργανώσεων

Άμεσα συνδεδεμένη με την προηγούμενη κατηγορία είναι η δημοφιλής εικόνα των γυναικών τρομοκρατών εξαιτίας των ερωτικών τους σχέσεων και όχι για βαθιά πολιτικούς λόγους. Παρόλο που φαινομενικά δεν υπάρχει κάτι παράλληλο στα κλισέ των γυναικών πολιτικών, κάποιος θα μπορούσε να ερμηνεύσει «έναν πολιτικό για χάρη του έρωτος» πλαίσιο σε ομολογουμένως ασυνήθιστες περιπτώσεις: όταν σε μία γυναίκα, ανατίθεται να υπηρετήσει τη θητεία του νεκρού συζύγου της, η χήρα τείνει να δέχεται -τουλάχιστον αρχικά- μεγάλο ποσοστό συμπάθειας στην πατρίδα της ή στην πολιτεία –ακόμη και εκτός αυτής. Υπάρχει η άποψη ότι η τρυφερή σύζυγος συνεχίζει το έργο του συζύγου της μετά από χρόνια στήριξης που του προσέφερε. Αυτό μετριάζει τη συμπεριφορά των πολιτικών αντιπάλων, αλλά το στερεότυπο που ακολουθεί τον εραστή της ή το σύζυγό της ή ίσως τον πατέρα, αδερφό ή ξάδερφο σε τρομοκρατικές ομάδες και ενέργειες υπερβαίνει κατά πολύ τις ειδικές περιστάσεις-συνθήκες μερικών γυναικών πολιτικών. Το πλαίσιο «πολιτικός για χάρη του έρωτος» διαφέρει επίσης από το στερεότυπο των γυναικών που καταφεύγουν στην πολιτική βία εξαιτίας προσωπικών τραγωδιών ή απογοητεύσεων. Παρόλο που η ιδέα της τρομοκρατίας εξαιτίας του έρωτα ή εξαιτίας ενός χαμένου έρωτα «μειώνει την

αξιοπιστία και την επιρροή των γυναικών εντός και εκτός των οργανώσεων» (Cunningham, 2003, 163 στο Nacos, 2005, 7), όπως έχει δηλώσει η Karla Cunningham, είναι ένα κοινό θέμα στο οποίο έχει δοθεί έμφαση από ειδικούς στο χώρο, από δημοσιογράφους ακόμα και από γυναίκες μέλη εξτρεμιστικών οργανώσεων.

Η ερωτική σύνδεση υπήρξε ένα συχνό θέμα στην κάλυψη των Μ.Μ.Ε. της έμφυλης τρομοκρατίας. Για να εξηγήσουν το μεγάλο αριθμό των γυναικών μελών στη Γερμανική RAF (Red Army Faction) στη δεκαετία του 1970, οι ειδήσεις παραθέτουν άνδρες εγκληματολόγους που δήλωσαν ότι «λίγοι άνδρες τρομοκράτες και εξτρεμιστές δικηγόροι στη Δυτική Γερμανία είχαν τη φανατική αφοσίωση των γυναικών μελών» και ότι οι γυναίκες συμμετέχουν επειδή «θαυμάζουν κάποιον στο τρομοκρατικό κίνημα» (Getler, «Women play growing role in slayings by West German terrorist groups», *Washington Post,* 6.08.1977 στο Nacos, 2005, 441). Οι γυναίκες μέλη των οργανώσεων της Λευκής υπεροχής, όπως η Ku Klux Klan διέδωσαν τη φήμη ότι οι περισσότερες από αυτές εντάχθηκαν εξαιτίας των ανδρών τους ή των φίλων τους. Σε μία πρόσφατη περίπτωση μίας νεαρής γυναίκας στη Βοστώνη, κατηγορήθηκε ότι συμμετείχε σε μία βομβιστική ενέργεια της Λευκής υπεροχής, τα Μ.Μ.Ε. ανέφεραν ότι ήταν η ρομαντική της σχέση με έναν πρώην έγκλειστο σε φυλακή που την ώθησε σε μία ομοσπονδιακή συνομωσία» (Cambanis, «Witness tells of accused pair's ties», *Boston Globe*,17.07.2002:B4 στο Nacos, 2005, 441). Παρόλο που είναι αληθινό σε πολλές περιπτώσεις αλλά όχι σε πολλές άλλες, η έμφαση των Μ.Μ.Ε. στην ερωτική σχέση έχει παράγει το κλισέ της γυναίκας «Demon lover» σύμφωνα με το μοντέλο της Morgan (Nacos, 2005, 8).

Η άλλη όψη του νομίσματος είναι το κορίτσι ή η γυναίκα που ενεργεί εξαιτίας ενός χαμένου έρωτα. Αναφερόμενα σε έναν από τους αρχηγούς της ΕΤΑ, τη Maria Soledad Ipara Guirre, τα Μ.Μ.Ε. σπανίως αποτύγχαναν να τονίσουν ότι έγινε μία σκληρή τρομοκράτης μετά τον πυροβολισμό που δέχτηκε ο φίλος της από την αστυνομία στις αρχές του 1980 (Tremlett, «ETA brings women fighters to the fore», *The Guardian (London)*, 27.08.2002:13 στο Nacos, 2005, 440).

Υπήρξαν όμως και ελάχιστες εξαιρέσεις όπου τα Μ.Μ.Ε. εξέτασαν εξονυχιστικά αυτή τη συμβατική εικόνα. Χαρακτηριστικά η Nacos (2005) παραθέτει ένα απόσπασμα ενός συγγραφέα –δημοσιογράφου που δήλωνε ότι:

> «Αυτή η ιδέα των γυναικών που σκοτώνουν και βομβαρδίζουν επειδή τους εγκατέλειψε ο σύζυγος τους είναι παραπλανητική. Μας επιτρέπει να πιστέψουμε ότι τα φύλα είναι διαφορετικά και να ακολουθήσουμε όλες τις βολικές διακρίσεις που προκύπτουν από αυτήν την εσφαλμένη αντίληψη» (Watson-Brown, «Gender warriors», *The Scotsman*, 26.09.2000:4 στο Nacos, 2005, 441).

Συμπερασματικά, τα Μ.Μ.Ε. ενισχύουν το στερεότυπο της γυναίκας τρομοκράτη για χάρη του έρωτα. Στην πραγματικότητα ωστόσο όταν στρατολογούνται τρομοκράτες άνδρες και γυναίκες συνήθως επηρεάζονται και στρατολογούνται από συγγενείς, φίλους και από γνωστούς. Στην έρευνα της για τις Ιταλικές Ερυθρές Ταξιαρχίες η Della Porta βρήκε ότι το 88% των περιπτώσεων τα υποψήφια μέλη δεν ήταν ξένοι με το στρατολογητή τους, το 44% αυτή ή αυτός ήταν προσωπικός φίλος, το 20% ότι ήταν συγγενής (Della Porta, 1995, 141 στο Nacos, 2005, 9). Δεν υπήρχαν έμφυλες διαφορές όσον αφορά τις στρατολογήσεις και τους στρατολογητές. Σύμφωνα βέβαια με τη Nacos (2005) μπορεί να είναι όντως μικρότερος ο αριθμός των ανδρών που στρατολογήθηκαν από γυναίκες, εντούτοις υπάρχουν ιστοσελίδες Μουσουλμάνων εξτρεμιστών, που είδε η συγγραφέας, όπου προέτρεπαν τις γυναίκες να ενθαρρύνουν το σύζυγό τους να ενταχθεί στην Τζιχάντ.

2.3.4. Η γυναικεία απελευθέρωση/ισότητα

Η άμεση σύνδεση του φεμινισμού με την εμπλοκή των γυναικών στη νομιμοποιημένη και μη νομιμοποιημένη πολιτική αποτελεί το επόμενο κοινό στοιχείο στις αναπαραστάσεις που παρέχει ο τύπος για τις γυναίκες αυτών των δύο κατηγοριών. Η Nacos (2005) αναφέρει ότι στο παρελθόν πολλές γυναίκες πολιτικοί προσπάθησαν να δράσουν εξισορροπητικά με σκοπό να καλλιεργήσουν μία θετική εικόνα- προβαλλόμενη από τα Μ.Μ.Ε.- της ικανής υποψηφίας ή κατόχου θέσης και παράλληλα να αποφύγουν το αρνητικό στερεότυπο της υπερβολικά επιθετικής φεμινίστριας. Αντίστοιχα, παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες τρομοκράτες δεν ενδιαφέρονται φαινομενικά για τη δημόσια εικόνα τους, συχνά περιγράφονταν ως εξτρεμίστριες της γυναικείας απελευθέρωσης. Οι σύγχρονες ειδήσεις εξακολουθούν αρκετά συχνά, να εξηγούν τα κίνητρα των γυναικών τρομοκρατών ως την εκδήλωση της ισότητας των φύλων ή τον αγώνα να επιτύχουν την ισότητα των φύλων. Κατά τη δεκαετία του 1970 όταν επιβεβαιώθηκε ότι οι γυναίκες έπαιζαν πρωταγωνιστικούς ρόλους στις αριστερές τρομοκρατικές ομάδες στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, στην Ευρώπη, στη Λατινική Αμερική και στην Ιαπωνία, οι πηγές των Μέσων

Ενημέρωσης εξήγησαν το φαινόμενο ως την εκδήλωση της γυναικείας απελευθέρωσης.

Η Nacos (2005) παραθέτει τις αναλύσεις διαφόρων ειδικών όσον αφορά τη σύνδεση του φεμινισμού με την εμπλοκή των γυναικών στην τρομοκρατία. Η εγκληματολόγος Ferda Adler σε μία συνέντευξη της στους New York Times εξήγησε τη γυναικεία τρομοκρατική δράση ως «παρεκκλίνουσα εκδήλωση του φεμινισμού» (Klemesrud, «A Criminologist's View of Women Terrorists», *New York Times*, 09.01. 1979:A24 στο Nacos, 2005, 443). Στην Ευρώπη ειδικοί παρείχαν παρόμοιες εξηγήσεις για το μεγάλο αριθμό των γυναικών μελών σε τρομοκρατικές οργανώσεις, όπως στις Ερυθρές Ταξιαρχίες στην Ιταλία και στη Red Army Faction στη Γερμανία. Σύμφωνα με δηλώσεις ειδικών Ιταλών και Γερμανών κοινωνιολόγων και σχολιαστών στις ειδήσεις η αυξημένη συμμετοχή των γυναικών σε τρομοκρατικές οργανώσεις ήταν μία ανεπιθύμητη συνέπεια του κινήματος για τη γυναικεία απελευθέρωση (Hofmann, «Women active among radicals in Western Europe», *New York Times*, 14.08. 1977:7 στο Nacos, 2005, 443).

Στις αρχές του 1990 ένας Αμερικανός κριτικός του βιβλίου της Βρετανίδας δημοσιογράφου Eileen MacDonald, με τίτλο *Shoot the Women first* (1992) υποστήριξε ότι αναμφίβολα οι περισσότερες από αυτές τις γυναίκες –ειδικά οι νεότερες- ταυτίζονται με το φεμινισμό και με ένα μεγαλύτερο αγώνα εναντίον της πολιτικής καταπίεσης (Jacoby, «Terrorism is Women's Work Too» *Washington Post,* 02.10. 1992:C8 στο Nacos, 2005, 444). Πιο πρόσφατα υπήρξαν πολλά Μ.Μ.Ε. που εξηγούσαν το φαινόμενο των γυναικών τρομοκρατών στις παραδοσιακά ανδροκρατούμενες χώρες και περιοχές ως εκδηλώσεις της ισότητας των φύλων. Το 2002 για παράδειγμα μετά από την πρώτη επιχείρηση αυτοκτονίας από γυναίκα Παλαιστίνια μέσα στο Ισραήλ, πολλοί παρατηρητές δεν εξέφρασαν ιδιαίτερη έκπληξη για το γεγονός και αυτό γιατί σύμφωνα με τις αναφορές των Μ.Μ.Ε. «Οι Παλαιστίνιες γυναίκες είναι πολύ πιο απελευθερωμένες (σε σχέση με τις άλλες Αραβικές κοινωνίες) παρά το γεγονός ότι η Παλαιστινιακή κοινωνία παραμένει ανδροκρατούμενη» (Copeland, «Female Suicide Bombers: the New Factor in Mideast's Deadly Equation», *Washington Post*, 27.04.2002:C1 στο Nacos, 2005, 444). Παρόμοιες απόψεις εκφράστηκαν από Αιγυπτιακή αλλά και Αμερικάνικη εφημερίδα υποστηρίζοντας συγκεκριμένα η *Chicago Tribune* ότι οι γυναίκες

βομβίστριες αυτοκτονίας όταν επιτίθενται στο Ισραήλ δεν πολεμούν μόνο για την εθνική τους απελευθέρωση αλλά και για τη γυναικεία απελευθέρωση (Shemin, «Wrongheadedness of female suicide bombers»,*Chicago Tribune*, 18.06. 2002:23 στο Nacos, 2005, 444).

2.3.5. Σκληρές ως άνδρες/σκληρότερες από τους άνδρες

Το επόμενο πλαίσιο αναδεικνύει έναν τρόπο αναπαράστασης ο οποίος εντοπίζεται εντόνως και στις δύο κατηγορίες των γυναικών που μελετάμε και αφορά την ταύτιση ή/και σύγκριση τους με το στερεοτυπικά αρρενωπό χαρακτηριστικό της σκληρότητας. Η Nacos (2005) υποστηρίζει ότι όταν γυναίκες πολιτικοί φθάνουν σε υψηλά αξιώματα συχνά περιγράφονται ως ιδιαιτέρως σκληρές γυναίκες. Για παράδειγμα, η Βρετανίδα Πρωθυπουργός Θάτσερ συχνά αποκαλούταν «η Σιδηρά Κυρία». Ομοίως, υπάρχει η αντίληψη που προβάλλεται από τα Μ.Μ.Ε. για τις γυναίκες τρομοκράτες, οι οποίες, για να αποδείξει την αξία της και ότι ανήκει στην εκάστοτε τρομοκρατική οργάνωση, τείνει να είναι πιο φανατική, πιο σκληρή και πιο θανατηφόρα. Αναφορές στα Μέσα Ενημέρωσης από γυναίκες πολιτικούς αλλά και από συγγραφείς, όπως η Matias Antolin-συγγραφέας ενός βιβλίου για τις γυναίκες τρομοκράτες στην οργάνωση της ΕΤΑ- προβάλλουν την εικόνα της σκληρής γυναίκας τρομοκράτη, σκληρότερης και από τους άνδρες όμοιούς της (Nacos, 2005).

Μία άλλη εικόνα που εντάσσεται σε αυτό το πλαίσιο αναπαράστασης είναι αυτή «της τρομοκράτη ως λεσβία, επειδή όλοι γνωρίζουν ότι καμία «αληθινή γυναίκα» δε θα έκανε αεροπειρατείες ή θα άφηνε ανάπηρους μεσήλικες άνδρες με το να τους πυροβολεί στα γόνατα» (Jacoby, «Terrorism is Women's Work Too» *Washington Post,* 02.10. 1992:C8 στο Nacos, 2005, 444). Αλλά πέρα από την ταμπέλα της λεσβίας η ιδέα ότι οι τρομοκράτες δεν είναι «αληθινές γυναίκες» τείνει να εκφράζεται ειδικά στο πλαίσιο της μητέρας που επιλέγει την πολιτική βία αντί των παιδιών της. Τέτοιου είδους ήταν η περίπτωση της Ulrike Meinhof και της Gudrun Ensslin της οργάνωσης Red Army Faction για τις οποίες αναφέρθηκε στα Μ.Μ.Ε. ότι «έβγαλαν εντελώς εκτός της σκέψης τους τα παιδιά τους, πιθανώς γιατί συγκρούστηκαν με τις στρατιωτικές τους θέσεις, η Ensslin από την αρχή και η Meinhof από τα Χριστούγεννα του 1973» (Merkl,1995, 161-210 στο Nacos, 2005, 11-12). Παράλληλα όμως αξίζει να σημειωθεί ότι παρόμοιες αναφορές δεν έχουν γίνει για τους άνδρες

τρομοκράτες που τυχαίνει να είναι πατέρες, ούτε από τα Μ.Μ.Ε. ούτε από την επιστημονική βιβλιογραφία σύμφωνα με τη μελέτη που διεξήγαγε η Nacos (2005).

2.3.6. Βαριεστημένες, αφελείς, εκτός πραγματικότητας

Στο τελευταίο επεξηγηματικό πλαίσιο, το στερεότυπο που επικαλείται ο τύπος για την αναπαράσταση των γυναικών τρομοκρατών φαίνεται να είναι το μοναδικό που δεν εμφανίζεται παράλληλα στην απεικόνιση των γυναικών πολιτικών. Η αντίληψη ότι οι αφελείς γυναίκες, αυτές που αισθάνονται πλήξη, που δεν έχουν επαφή με την πραγματικότητα είναι που στρέφονται προς την τρομοκρατία, διαιωνίζεται στα Μ.Μ.Ε. από τη δεκαετία του 1970 μέχρι σήμερα-κυρίως από τις πηγές των ειδήσεων και μερικές φορές από τους ίδιους τους δημοσιογράφους. Χαρακτηριστικό σύγχρονο παράδειγμα είναι ένα άρθρο που εμπεριείχε τη συνέντευξη δύο νέων γυναικών που στρατολογήθηκαν από τον ξάδερφό τους για να τοποθετήσουν εμπρηστικούς μηχανισμούς σε ένα κατάστημα στο Bahrain. Το άρθρο είχε τον τίτλο «Από την Πλήξη στις Βόμβες: Δύο Γυναίκες Τρομοκράτες» (Darwish, «From Boredom to Bombs—Two Female Terrorists», *WIN Magazine*, Απρίλιος, 1999 στο Nacos, 2005, 445) και παρουσίαζε τις γυναίκες ως απολιτικές και ανυποψίαστες για τα κίνητρα του άνδρα που τις στρατολόγησε.

Τα χαρακτηριστικά της χαμηλής νοημοσύνης, της αφέλειας, της έλλειψης πολιτικής συνείδησης προβάλλονται από τον τύπο πιθανότατα σε μία προσπάθεια να γίνει κατανοητή η εμπλοκή των γυναικών σε πράξεις και συμπεριφορές που δε συνάδουν με τις κανονιστικές αντιλήψεις περί των γυναικών. Επιπλέον, ιδιαίτερα ενδιαφέρον καθίσταται το γεγονός ότι τα ερευνητικά αποτελέσματα της Nacos (2005) δεν αναδεικνύουν το στοιχείο της αφέλειας και της έλλειψης πολιτικής συνείδησης στις αναπαραστάσεις του τύπου που αφορούν τις γυναίκες που συμμετέχουν σε συμβατικής μορφής πολιτικής δραστηριότητες, αν και έχει πιστοποιηθεί ερευνητικά (Lovenduski, 1986, Randall, 1987, Van Zoonen, 2000) ότι μία από τις παραδοσιακές αντιλήψεις για τις γυναίκες είναι η έλλειψη πολιτικής ιδεολογίας. Ίσως όμως αυτό το γεγονός να αποδεικνύει ότι οι γυναίκες που ενεργοποιούνται σε νόμιμες πολιτικές δραστηριότητες γίνονται περισσότερο αποδεκτές και δεν απειλούν σε τόσο μεγάλο βαθμό τα κανονιστικά πλαίσια και όρια των δύο φύλων, όσο οι γυναίκες που συμμετέχουν σε μη συμβατικές πολιτικές δραστηριότητες και δη σε τρομοκρατικές οργανώσεις.

2.3.7. Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, η συγκριτική μελέτη των αναπαραστάσεων των γυναικών που συμμετέχουν σε συμβατικές και μη, μορφές πολιτικής δραστηριότητας επιβεβαίωσε τη χρήση σεξιστικού και υποτιμητικού λόγου για τις γυναίκες των μελετώμενων κατηγοριών. Σύμφωνα με την έρευνα της Nacos (2005) παρατηρήθηκαν κοινοί τρόποι απεικόνισης των γυναικών οι οποίοι αναφέρονται στη εξωτερική εμφάνιση, στην προσωπική και οικογενειακή ζωή τους, στις ερωτικές σχέσεις τους, στον αγώνα για γυναικεία απελευθέρωση, στον παραλληλισμό τους με στερεοτυπικές ανδρικές συμπεριφορές όπως η σκληρότητα. Παράλληλα, εντοπίστηκε ένας διαφορετικός τρόπος αναπαράστασης, ο οποίος συναντάται μόνο στην κατηγορία της μη συμβατικής πολιτικής και αναφέρεται σε χαρακτηριστικά παιδικοποίησης όπως η αφέλεια και η ανία. Παρόλα αυτά, συνολικά τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά λειτουργούν ως ερμηνευτικά πλαίσια της συμμετοχής των γυναικών στον πολιτικό δημόσιο βίο.

Ειδικότερα, η έμφαση στην εξωτερική εμφάνιση, στο χαμόγελο ή το επιτηδευμένο ντύσιμο συνιστά ένα κεντρικό στοιχείο αναπαράστασης αυτών των γυναικών το οποίο συντελεί στην επανεγγραφή τους μέσα σε ένα κανονιστικό πλαίσιο της θηλυκότητας. Το πλαίσιο της οικογενειακής κατάστασης αλλά και το συναφές των ερωτικών σχέσεων των γυναικών μελών τρομοκρατικών οργανώσεων, αναδεικνύει με δύο ουσιαστικά τρόπους μία αδυναμία των σύγχρονων Μ.Μ.Ε. να διαχωρίσουν τις γυναίκες από την οικογένεια, τους συντρόφους τους και κατ' επέκταση από τον ιδιωτικό βίο. Στη συνέχεια τα επόμενα πλαίσια αναπαράστασης συνιστούν δύο επιπλέον κοινά στοιχεία των κυρίαρχων εικόνων στα Μ.Μ.Ε. Το πρώτο πλαίσιο της γυναικείας απελευθέρωσης, απεικονίζει τις γυναίκες να συμμετέχουν σε μορφές συμβατικής και μη συμβατικής πολιτικής δράσης ως μία προσπάθεια να πετύχουν τη γυναικεία απελευθέρωση και ισότητα. Το δεύτερο πλαίσιο ταυτίζει ή συγκρίνει τις γυναίκες και των δύο κατηγοριών με το στερεοτυπικά αρρενωπό χαρακτηριστικό της σκληρότητας, παραπέμποντας με αυτόν τον τρόπο σε εικόνες γυναικών που παρεκκλίνουν από το κανονιστικό πλαίσιο της θηλυκότητας. Τέλος, το πλαίσιο της αφέλειας, της χαμηλής νοημοσύνης και της έλλειψης πολιτικής συνείδησης, υπογραμμίζεται από τη Nacos (2005) ότι χρησιμοποιείται από τον υπό μελέτη τύπο σε μία προσπάθεια να καταστήσει κατανοητή την εμπλοκή των γυναικών σε

τρομοκρατικές οργανώσεις και παράλληλα να υπενθυμίσει τα κανονιστικά πρότυπα της θηλυκότητας.

Αν και η συμμετοχή των γυναικών σε μορφές πολιτικής δράσης – όπως ο συνδικαλισμός και οι οργανώσεις πολιτικής βίας- έχει σημειώσει αύξηση τις τελευταίες δεκαετίες (Nacos, 2005, Tan, 2015), όπως διαπιστώνεται από την τελεσθείσα βιβλιογραφική επισκόπηση ο τύπος σε διεθνές επίπεδο εξακολουθεί να υφαίνει μέσω του λόγου του εικόνες που ενισχύουν τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί κανονιστικής θηλυκότητας. Η παρούσα βιβλιογραφική επισκόπηση εκτός του ότι ανέδειξε κεντρικούς τρόπους αναπαράστασης των γυναικών στη συμβατική και μη συμβατική πολιτική, ανέδειξε πολύ χρήσιμα εργαλεία για την ανάλυση λόγου που θα διεξαχθεί αλλά και ένα σημαντικό κενό στη συγκριτική έρευνα των αναπαραστάσεων, στην κάλυψη του οποίου σκοπεύει να συμβάλει η παρούσα διατριβή.

Μέρος Β

3. Μεθοδολογία

3.1. Ανάλυση λόγου

Η γλώσσα θεωρείται ότι είναι πηγή μεγάλης σημασίας για τους κοινωνικούς ερευνητές (Bryman, 2001, 354), γεγονός που εξηγεί τη δημιουργία και χρήση ενός σεβαστού αριθμού μεθόδων κοινωνικής έρευνας που αναλύουν το λόγο γενικότερα. Από τις πιο κλασσικές ποιοτικές μεθόδους αναφέρουμε ενδεικτικά τη σημειωτική, την ερμηνευτική, την ανάλυση συνομιλίας (conversation analysis) και την ανάλυση λόγου. Όλες οι μέθοδοι εφαρμόζονται στην έρευνα σήμερα τόσο η προσέγγιση ποιοτικής ανάλυσης όσο και αυτή της ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου.

Οι πρώτες απόπειρες ανάλυσης του περιεχόμενου των μηνυμάτων των Μ.Μ.Ε. σημειώθηκαν ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας στις Η.Π.Α. Η συγκεκριμένη ποσοτική μέθοδος σύμφωνα με τη Σεραφετινίδου (2003, 270-271) άρχισε να αναπτύσσεται και να εξαπλώνεται κυρίως μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο από μία σειρά Αμερικανών κοινωνιολόγων (όπως οι Ντε Σόλα Πουλ, Λάσγουελ, Λάζαρσφελντ, κ.ά.). Ωστόσο, ο πιο ολοκληρωμένος και σαφής ορισμός της, οφείλεται στον Bernard Berelson. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος το 1952 «η ανάλυση περιεχομένου είναι μία τεχνική έρευνας για την αντικειμενική, συστηματική και *ποσοτική* περιγραφή του *έκδηλου* περιεχομένου της επικοινωνίας» (Berelson, 1952, 18 στο Σεραφετινίδου, 2003, 271, έμφαση στο πρωτότυπο). Μπορεί να εφαρμοστεί σε ιδιωτικές επικοινωνίες, όπως τη συζήτηση ή την ψυχαναλυτική συνέντευξη όπως επίσης και στα μέσα ενημέρωσης, τις εφημερίδες και το ραδιόφωνο.

Μελετώντας με προσοχή τον ορισμό του Berelson, γίνεται αντιληπτό ότι η ανάλυση περιεχομένου χαρακτηρίζεται από μία βασική αδυναμία, τον περιορισμό της στο έκδηλο περιεχόμενο της επικοινωνίας και τη μη ενασχόλησή της, κατά κανόνα, με τις λανθάνουσες προθέσεις που το περιεχόμενο πιθανόν να εκφράζει, ούτε με τις λανθάνουσες αντιδράσεις που πιθανόν να προκαλεί. Η θετικιστική αυτή προκατάληψη της εν λόγω μεθόδου σύμφωνα με την οποία «αντικειμενική ανάλυση είναι αυτή που ασχολείται με φαινόμενα που μπορούν εμπειρικά να παρατηρηθούν, να καταγραφούν και να μετρηθούν» (Σεραφετινίδου, 2003, 273), προκάλεσε τις αντιδράσεις ενός αριθμού κοινωνικών ερευνητών. Συγκεκριμένα, οδήγησε πολλούς

κοινωνιολόγους από τη δεκαετία του ’60 και μετά, κυρίως ευρωπαϊκής προελεύσεως, να επισημάνουν τις θεωρητικές αδυναμίες και τις περιορισμένες δυνατότητες αυτής της μεθόδου και να αναζητήσουν πιο πρόσφορα αναλυτικά και μεθοδολογικά εργαλεία για την ερμηνεία του περιεχομένου των μηνυμάτων των ΜΜΕ (Σεραφετινίδου, 2003, 272).

Ένα από αυτά τα αναλυτικά εργαλεία είναι και η ποιοτική ανάλυση λόγου, η οποία και θα εφαρμοστεί στην εν λόγω εργασία. Η ανάλυση λόγου υποστηρίζει η Άννα Λυδάκη (2016) σε αντίθεση με την ανάλυση περιεχομένου

> «είναι κάτι βαθύτερο και περιεκτικότερο και δεν έγκειται στην αντικειμενική πιστοποίηση, αλλά στη φανέρωση και ενός άλλου επιπέδου επικοινωνίας και νοημάτων που, καθώς δεν μπορούν να καταμετρηθούν, παραμένουν στο σκότος, αφανή και ανεξερεύνητα.» (220)

Είναι μία προσέγγιση στη γλώσσα που βασίζεται στην εκφορά του λόγου, εξετάζει τους κανόνες και τους περιορισμούς της, πώς αυτοί αποσαφηνίζονται και πώς γίνονται κατανοητοί (ό.π. 221). Η μέθοδος της ανάλυσης λόγου χρησιμοποιείται κυρίως σε μορφές επικοινωνίας. Μπορεί να εφαρμοστεί και έχει εφαρμοστεί σε διάφορες μορφές λόγου, όπως κείμενα και δημοσιογραφικά άρθρα (Bryman, 2001, 360), δημόσιος λόγος όπως πρακτικά ομιλιών στη Βουλή (Βλέπε Thanopoulou & Tsiganou, 2005, Χιωτάκη-Πούλου, 2009), παραμύθια (Βλέπε Λυδάκη, 2016), εικόνες, ήχους, μουσική ή και διαφήμιση (Χαλκιά, 2011, 95).

Επιπλέον, η ανάλυση λόγου είναι ένας όρος που καλύπτει μία πολλαπλότητα σχετικά διαφορετικών προσεγγίσεων. Ο Hammersley (1997) επικαλούμενος μία σειρά ερευνητών, επισημαίνει την ύπαρξη ποικίλων ειδών ανάλυσης του λόγου. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι ο Malcolm Coulthard (1985 στο Hammersley, 236-237**)** αναγνωρίζει τέσσερις τύπους: την ανθρωπολογική εργασία πάνω στην «εθνογραφία της ομιλίας», την ομιλία και πράξη, την εθνομεθοδολογική ανάλυση συνομιλίας και την προσέγγιση που βασίζεται στη συστημική γλωσσολογία και συνδέεται με τους John Sinclair και τον ίδιο. Αυτοί οι τύποι όμως, σύμφωνα με τον Hammersley (1997, 237) δεν εξαντλούν το πεδίο γιατί η ανάλυση λόγου έχει επεκταθεί πέρα από τα αρχικά ενδιαφέροντά της, από ερευνητές που εργάζονται στις κοινωνικές επιστήμες και σε άλλες περιοχές της κοινωνιολογίας και της κοινωνικής ψυχολογίας (Βλέπε Potter και Wetherell, 1987 στο Hammersley, 1997, 237) και υπάρχουν σχετικά αρκετά ξεχωριστές (distinct) μορφές της ανάλυσης λόγου που σχετίζονται με το

γαλλικό δομισμό και μεταδομισμό (Macdonell, 1986, Pecheux, 1982, 1988 στο Hammersley, 1997, 237).

Οι εν λόγω τύποι ανάλυσης λόγου ποικίλουν με αρκετά διαφορετικούς τρόπους: όσον αφορά την εστίασή τους, το είδος των ισχυρισμών που κάνουν και στα είδη της τεχνικής που χρησιμοποιούν. Υπάρχουν ουσιαστικά δύο βασικοί πόλοι που χαρακτηρίζουν το πεδίο της ανάλυσης λόγου. Ο ένας περιορίζεται περισσότερο σε συμπεράσματα που αφορούν την ίδια τη γλώσσα και βασίζεται σε ένα καθιερωμένο είδος γλωσσολογικής ανάλυσης ως μοντέλο, ενώ ο άλλος αντιμετωπίζει τη γλώσσα σα να θεσμοθετεί την κοινωνική πραγματικότητα, μολονότι με διαφορετικούς τρόπους (Hammersley, 1997, 237).

Αυτός ο δεύτερος τύπος ανάλυσης λόγου πρόκειται να εφαρμοστεί στην έρευνα που θα ακολουθήσει. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Bryman (2001, 360) έχει δύο βασικά χαρακτηριστικά στο επίπεδο της επιστημολογίας και οντολογίας. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι είναι αντιρρεαλιστικός, με άλλα λόγια αρνείται ότι υπάρχει μία εξωτερική πραγματικότητα που περιμένει ένα προσδιοριστικό πορτρέτο από τον ερευνητή. Το δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό της ανάλυσης λόγου αναφέρεται στο ότι είναι δομική (constructionist). Η έμφαση εδώ δίδεται στις πτυχές της πραγματικότητας που προβάλλονται από μέλη του κοινωνικού πεδίου που ερευνάται και στο σχηματισμό της πραγματικότητας μέσω των μεταφράσεων τους για αυτήν (Bryman, 2001, 360).

Η ανάλυση λόγου δε χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένους και προκαθορισμένους κώδικες. Οι αναλυτές του λόγου προτιμούν να θεωρούν τον τρόπο της έρευνάς τους ως μία «αναλυτική διανοητικότητα» (Bryman, 2001**,** 361), ως μία «σκεπτική ανάγνωση» σύμφωνα με τη Gill (2000 στο Bryman, 2001**,** 361), η οποία θέτει ως στόχο την αναζήτηση των νοημάτων και των σκοπών που υπολανθάνουν πίσω από τρόπους με τους οποίους κάτι έχει ειπωθεί ή έχει παρουσιαστεί (Bryman, 2001**,** 361).

Βασισμένη στη μεταδομιστική θεώρηση της ανάλυσης λόγου η Χαλκιά υποστηρίζει ότι σε ένα κείμενο το οποίο εξετάζεται μέσα στο εκάστοτε ιστορικό και κοινωνικό συγκείμενο εφαρμόζεται η ανάλυση και η κριτική ανάγνωση (2011, 96). Αυτές οι διαδικασίες βοηθούν να εξιχνιάσουμε τους λόγους «που δίνουν νόημα και διαμορφώνουν τα εν λόγω κείμενα και γενικότερα τα κοινωνικά υποκείμενα» (96). Ειδικότερα, μέσα από την ανάλυση των λόγων που αρθρώνονται στα κείμενα

οδηγούμαστε στην παραγωγή γνώσης η οποία παρουσιάζει τους τρόπους με τους οποίους οι σχέσεις εξουσίας κατασκευάζουν το φύλο, τη σεξουαλικότητα και την ίδια την κοινωνία (98).

Η παρούσα έρευνα μελετά τον έντυπο ειδησεογραφικό λόγο που αφορά τις γυναίκες που συμμετέχουν στην πολιτική και για αυτόν σκοπό ακολουθεί τη μέθοδο ανάλυσης έτσι όπως χρησιμοποιείται από τη Χαλκιά (2007) στο *Άδειο λίκνο της δημοκρατίας: Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αναλύοντας δύο διαφορετικές πηγές λόγου και συγκεκριμένα το δημόσιο λόγο για το λεγόμενο δημογραφικό πρόβλημα μέσα από δημοσιεύματα και επιστολές του τύπου καθώς και το λόγο 120 συνεντευξιαζόμενων γυναικών, η Χαλκιά διερευνά την κοινωνική και πολιτισμική κατασκευή του έθνους, του σώματος, του κοινωνικού φύλου και της σεξουαλικότητας στην Ελλάδα.

3.2. Το υπό εξέταση υλικό

Η διαδικασία της επιλογής του υλικού διακρίνεται σε δύο βασικές φάσεις. Στην πρώτη, μετά από πιλοτική έρευνα, διενεργήθηκε η επιλογή των εφημερίδων από όπου θα προέρχονταν τα υπό μελέτη και επεξεργασία άρθρα. Στη δεύτερη, κατόπιν ενδελεχούς μελέτης ενός ευρύτερου πληθυσμού άρθρων, επιλέχθηκαν εκείνα τα οποία απαρτίζουν το τελικό σύνολο άρθρων της έρευνας.

Παράλληλα, έγινε η επιλογή των ερευνώμενων χρονικών διαστημάτων η οποία βασίστηκε σε δύο κριτήρια: πρώτον, στη σπουδαιότητα των γεγονότων, όπως το κλείσιμο των επιχειρήσεων ή οι συλλήψεις των κατηγορουμένων για συμμετοχή στις οργανώσεις 17Ν και ΕΛΑ. Δεύτερον, βασίστηκε στην αυξημένη αρθρογραφία που παρατηρήθηκε γύρω από τις εργαζόμενες γυναίκες καθώς και τις γυναίκες που κατηγορήθηκαν-άμεσα ή έμμεσα- για συμμετοχή στις οργανώσεις πολιτικής βίας.

Ως αποτέλεσμα, προέκυψε το συνολικό χρονικό διάστημα που κυμαίνεται από τις 02.07.2002 έως τις 09.11.2005 και ο συνολικός αριθμός των 1000 άρθρων. Ειδικότερα, για τη μελέτη των αναπαραστάσεων στη Συμβατική πολιτική το διάστημα είναι από τις 06.05.2003 έως τις 21.09.2005. Πιο συγκεκριμένα, για την Πάλκο ορίστηκε το διάστημα από τις 06.05.2003 έως τις 18.06.2003, για τα Κλωστήρια Ναούσης από τις 08.07.2004 έως τις 21.09.2005.

Όσον αφορά τις αναπαραστάσεις στη Μη-Συμβατική πολιτική, σημαντικά γεγονότα που αφορούσαν την εξάρθρωση των δύο οργανώσεων 17Ν και ΕΛΑ πυροδότησαν μία αυξημένη αρθρογραφία στην οποία περιλαμβάνονταν αναφορές για τις υπό μελέτη γυναίκες. Ως αποτέλεσμα ορίστηκε για να μελετηθεί το διάστημα από τις 02.07.2002 έως τις 09.11.2005. Ειδικότερα, για την Αγγελική Σωτηροπούλου το διάστημα που καθορίστηκε είναι από τις 02.07.2002 ως τις 09.12.2003, για την Αλίθια Κορτές από τις 02.07.2002 έως τις 17.07.2002. Για την Μαρί Τερέζ Πεϊνό επιλέχτηκε η περίοδος από τις 17.07.2002 έως τις 11.09.2003 και για την Ειρήνη Αθανασάκη από τις 03.02.2003 έως τις 09.11.2005. Στη συνέχεια του κεφαλαίου ακολουθεί μία πιο αναλυτική περιγραφή των γεγονότων καθώς και των γυναικών των οποίων οι αναπαραστάσεις επιλέχθηκαν να μελετηθούν.

3.2.1. Επιλογή εφημερίδων

Το σύνολο των 1000 άρθρων (Βλέπε τους καταλόγους των άρθρων στο Παράρτημα VII) που επιλέχθηκαν για να αποτελέσουν το τελικό σώμα της έρευνας προέρχεται από τις εφημερίδες *Τα Νέα*, *Καθημερινή*, *Ριζοσπάστης*, *Το Βήμα* και *Ελεύθερος Τύπος*.

Οι συγκεκριμένες εφημερίδες πληρούν δύο βασικά κριτήρια. Πρώτον, διακρίνονται για την υψηλή κυκλοφορία τους όχι μόνο στην Αθήνα αλλά και πανελλαδικώς. Επομένως, επιλέχθηκαν εφημερίδες καθημερινής κυκλοφορίας οι οποίες δεν είναι τοπικές αλλά κυκλοφορούν σε ολόκληρο τον ελληνικό γεωγραφικό χώρο. Δεύτερον, αντιπροσωπεύουν τις κυριότερες συνιστώσες του πολιτικού ιδεολογικού φάσματος στην Ελλάδα: Δεξιά, Κέντρο, Αριστερά (Ψυχογιός, 2004).

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των ελληνικών εφημερίδων είναι η υψηλή πολιτικοποίησή τους. Το μεγαλύτερο ποσοστό εξ αυτών αναφέρονται και αναλύουν την πολιτική επικαιρότητα και υποστηρίζουν άμεσα ή έμμεσα συγκεκριμένους πολιτικούς χώρους. Ελάχιστες είναι αυτές που αγνοούν την πολιτική επικαιρότητα και ασχολούνται με «κοινά ελαφρολαϊκά θέματα» όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Ψυχογιός (2004, 444) αναφερόμενος στην *Espresso* και την *Traffic News*. Ακολουθώντας την ταξινόμηση του ιδίου (449) από τις 20 πολιτικές εφημερίδες που αναφέρει, οι 11 υποστηρίζουν τη Νέα Δημοκρατία (*δύο Αδέσμευτοι Τύποι, Απογευματινή, Απόφαση, Βραδυνή, Ελεύθερη Ώρα, Ελεύθερος, Ελεύθερος Τύπος, Εστία, Χώρα*), με εξαίρεση την *Καθημερινή* η οποία έχει παραταξιακή και όχι στενή κομματική αντίληψη. Οι 7 υποστηρίζουν το ΠΑΣΟΚ (*Βήμα, Νίκη, Λόγος, Αυριανή,*

Έθνος, Ελευθεροτυπία, Νέα), μία υποστηρίζει το ΚΚΕ (*Ριζοσπάστης*) και μία το Συνασπισμό (*Αυγή*, περίπου ως ανεπίσημο όργανο).

Με βάση τη συγκεκριμένη κατάταξη, ακολούθησε η επιλογή μίας εφημερίδας από κάθε πολιτικό χώρο η οποία παρουσιάζει την υψηλότερη κυκλοφορία ετησίως σε πανελλαδικό επίπεδο. Η χρονική περίοδος της μέσης κυκλοφορίας των εφημερίδων αφορά τα έτη 2002 έως 2006, καθώς ο γενικός πληθυσμός των άρθρων που θα ερευνηθούν εντάσσεται στο εν λόγω διάστημα.

Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Ένωσης Ιδιοκτητών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών[1] κατά τη διάρκεια των πέντε ετών που ερευνούμε η *Καθημερινή* είναι η πρώτη σε κυκλοφορία εφημερίδα που υποστηρίζει τη Δεξιά, ακόμα και χωρίς τις εκδόσεις της Κυριακής υπερέχει του *Ελεύθερου Τύπου*, *Τα Νέα* σημειώνουν την υψηλότερη κυκλοφορία στις λεγόμενες Κεντρώες-Κεντροαριστερές εφημερίδες και ο *Ριζοσπάστης* υπερβαίνει κατά πολύ την κυκλοφορία της *Αυγής* όσον αφορά τις αριστερές εφημερίδες (Βλέπε Παράρτημα IV για τις κυκλοφορίες). Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 2002-τη χρονιά εξάρθρωσης της τρομοκρατικής οργάνωσης 17 Νοέμβρη- η οποία θα αποτελέσει σημαντική πηγή ερευνητικού υλικού για το πρώτο μέλος της σύγκρισης των αναπαραστάσεων- *Τα Νέα* έχουν σημειώσει μέση ημερήσια κυκλοφορία 82.856 έναντι της *Ελευθεροτυπίας* που σημείωσε 79.106. Η *Καθημερινή* παρουσιάζει μέση ημερήσια κυκλοφορία 42.385, ενώ ο *Ελεύθερος Τύπος* ακολουθεί με μικρή διαφορά 39.562 και ο *Ριζοσπάστης* συγκεντρώνει 10.443 εν συγκρίσει με την *Αυγή* η οποία σημειώνει 2.206 μέση κυκλοφορία.

Ένα πρόβλημα που προκύπτει παρατηρώντας τα στατιστικά στοιχεία είναι ότι οι στατιστικοί δείκτες της ΕΙΗΕΑ κατατάσσουν τα ποσοστά κυκλοφορίας των απογευματινών εφημερίδων χωρίς να συμπεριλάβουν τις Κυριακάτικες εκδόσεις τους. Το γεγονός αυτό προκαλεί μία μικρή δυσχέρεια στη σύγκριση ανάμεσα στην *Καθημερινή* και τον *Ελεύθερο Τύπο*, η οποία όμως μπορεί να υπερκεραστεί καθώς όπως σημειώθηκε παραπάνω, η *Καθημερινή* υπερβαίνει στη μέση κυκλοφορία τον *Ελεύθερο Τύπο* και κατ' επέκταση τις υπόλοιπες εφημερίδες που πρόσκεινται στη *Νέα Δημοκρατία*, χωρίς καν να συμπεριληφθεί το ποσοστό κυκλοφορίας της Κυριακάτικης έκδοσής της.

[1] Τα στατιστικά στοιχεία λήφθηκαν από την ιστοσελίδα της Ένωσης Ιδιοκτητών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών, www.eihea.gr.

Πέραν τούτου, αποφασίστηκε να συμπεριληφθούν ούτως ή άλλως οι Κυριακάτικες εκδόσεις όλων των υπό μελέτη εφημερίδων διότι οι συγκεκριμένες εκδόσεις παρουσιάζουν έναν υψηλό αριθμό και μία ποικιλία άρθρων, γεγονός το οποίο κρίθηκε ότι θα συμβάλει σημαντικά στον εμπλουτισμό του ερευνητικού υλικού.

Σε ένα πρώτο επίπεδο επιλέχθηκαν η *Καθημερινή*, ο *Ριζοσπάστης* και *Τα Νέα*. Σε δεύτερο όμως επίπεδο θεωρήσαμε ότι θα ήταν ιδιαίτερα σημαντικό για την έρευνά μας να συμπεριλάβουμε την εφημερίδα *Το Βήμα*. *Το Βήμα* είναι μία εφημερίδα που στήριζε παραδοσιακά τους Φιλελεύθερους, τα διάφορα κόμματα του Κέντρου και εν συνεχεία την Κέντρο-αριστερά. Το ενδιαφέρον που παρουσιάζει όμως, έγκειται στο γεγονός ότι από το 1988 ως το 2003 παραμένει η πρώτη σε κυκλοφορία Κυριακάτικη εφημερίδα, αν και σημειώνει κάμψη το καθημερινό της φύλλο (Ψυχογιός, 2004, αλλά βλέπε και Παράρτημα Πινάκων IV). Αναφορικά με τα έτη που θα συμπεριληφθούν στην έρευνα, το 2002, 2003 και 2005 το *Βήμα* σημειώνει την υψηλότερη κυκλοφορία ενώ τις υπόλοιπες χρονιές, 2004 και 2006, απέχει με ελάχιστη διαφορά από την πρώτη θέση (Βλέπε Παράρτημα Πινάκων IV).

Η ισχυρή της αυτή θέση κατακτήθηκε κατά τον Ψυχογιό (2004, 467) γιατί μετασχηματίστηκε σταδιακά στην πιο πλούσια σε συνεργάτες, ύλη και σελίδες ελληνική εφημερίδα. Διακρίνεται για την ευρεία γκάμα πολιτικού και οικονομικού ρεπορτάζ και ανεξάρτητα από τη μικρή καθημερινή της κυκλοφορία παραμένει μία εφημερίδα «αναφοράς για την επιλογή της ημερήσιας πολιτικής θεματολογίας» (Ψυχογιός, 2004, 468). Όλα αυτά τα στοιχεία καθώς και μία μικρής εμβέλειας έρευνα στο αρχείο της καθημερινής και Κυριακάτικής έκδοσής της, μας οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η αρθρογραφία του *Βήματος* θα συμβάλλει σημαντικά στην πολύπλευρη διερεύνηση του αντικειμένου των αναπαραστάσεων της παρούσας έρευνας.

3.2.2. Επιλογή άρθρων

Το επόμενο βήμα μετά την επιλογή των εφημερίδων ήταν ο καθορισμός του σώματος των άρθρων. Η συγκεκριμένη διαδικασία απαρτίζεται από τρία βασικά στάδια. Πρώτον, επιλέχθηκαν οι γυναίκες των οποίων τις αναπαραστάσεις θα μελετήσουμε. Δεύτερον, έγινε η επιλογή των γεγονότων τα οποία σχετίζονται με τη δραστηριότητα των επιλεγμένων γυναικών και τρίτον, καθορίστηκαν τα χρονικά διαστήματα δημοσίευσης των άρθρων που θα αναλυθούν.

Η επιλογή των γεγονότων έγινε με βάση το κριτήριο της δημοσιότητας που έλαβαν και κατ' επέκταση της αυξημένης αρθρογραφίας που προκάλεσαν. Παράλληλα, όμως δεν παραλείψαμε ορισμένα γεγονότα που θεωρήσαμε ιδιαιτέρως σημαντικά-όπως είναι η λήξη της δίκης της 17 Νοέμβρη (08.12.2003**)** ή του Επαναστατικού Λαϊκού Αγώνα (01.07.2005), το οριστικό κλείσιμο της Πάλκο (09.06.2003) ή η ανακοίνωση του κλεισίματος δύο άλλων εργοστασίων των Κλωστηρίων Ναούσης (09.09.2005)-τα οποία δείχνουν τη φθίνουσα πορεία στη δημοσιότητα ορισμένων γεγονότων αλλά και το καθοριστικό ρόλο του τύπου στην κατασκευή «σημαντικών» και «ασήμαντων» γεγονότων (Byerly & Ross, 2006, Ashley & Olson, 1998).

Τέλος, ορίστηκαν τα χρονικά διαστήματα κατά τη διάρκεια των οποίων δημοσιεύθηκαν τα άρθρα. Εξαιτίας του μεγάλου αριθμού άρθρων που συγκεντρώθηκαν ειδικά για το δεύτερο μέρος της σύγκρισης, που αφορά τις αναπαραστάσεις των γυναικών που συμμετέχουν στη μη συμβατική πολιτική, περιορίσαμε όσο το δυνατόν τα χρονικά διαστήματα υιοθετώντας το κριτήριο της αυξημένης αρθρογραφίας. Με αυτόν τον τρόπο εξυπηρετήθηκαν δύο βασικοί σκοποί, πρώτον η μελέτη μίας ευρείας ποικιλίας γεγονότων και δεύτερον μίας επαρκούς ποσότητας άρθρων έτσι ώστε να μην προκύψει μονομέρεια στα είδη αναπαραστάσεων.

Συμβατική Πολιτική

Όσον αφορά τις αναπαραστάσεις στο πλαίσιο της συμβατικής πολιτικής δεν επιλέχθηκαν μεμονωμένα πρόσωπα, αλλά οι εργαζόμενες-συνδικαλίστριες τριών μεγάλων ελληνικών επιχειρήσεων στις οποίες το μεγαλύτερο ποσοστό εργαζομένων είναι γυναίκες, της Πάλκο, των Κλωστηρίων Ναούσης και της εταιρείας καλλυντικών Υβόννη Stores. Στην Ελλάδα η απασχόληση στον τομέα υλικής παραγωγής είναι φθίνουσα καθώς η βιομηχανία δεν μπόρεσε να αποτελέσει το βασικό όχημα ανάπτυξης (Λύτρας, 2007, 33-34). Αυτό επιβεβαιώνεται και κατά τη μελετώμενη περίοδο 2002-2005, στη διάρκεια της οποίας σημειώνονται μαζικές απολύσεις σε αυτές τις τρεις επιχειρήσεις. Το γεγονός αυτό είλκυσε την προσοχή των Μ.Μ.Ε. και πιο συγκεκριμένα όταν ανακοινώθηκε ότι κλείνουν είτε τμήματα των βιομηχανιών τους είτε ολόκληρης της εταιρείας και όταν σχεδόν αυτόματα ενεργοποιήθηκε η διαμαρτυρία και οι συνδικαλιστικές κινητοποιήσεις των εργαζομένων γυναικών.

Λαμβάνοντας όλα τα παραπάνω στοιχεία υπόψη προχωρήσαμε στην επιλογή γεγονότων και στον καθορισμό του χρονικού διαστήματος για το καθένα από αυτά.

Συγκεκριμένα, για την Πάλκο επιλέχθηκε πρώτο το διάστημα μεταξύ 6 και 31 Μαΐου 2003, γιατί στις 5 Μαΐου ανακοινώνεται ότι πρόκειται να κλείσει το εργοστάσιό της στην Αθήνα και ότι θα απολυθούν 500 εργαζόμενες. Όλος ο μήνας Μάιος χαρακτηρίζεται από έντονη αρθρογραφία εξαιτίας της σοβαρής οικονομικής κρίσης που σηματοδοτεί το κλείσιμο και των επερχόμενων συνδικαλιστικών κινητοποιήσεων.

Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να αναφέρουμε ότι συναντήσαμε μία ιδιαίτερη δυσκολία καθώς η εφημερίδα *Ριζοσπάστης* εμφανίζει το ποσό των 205 άρθρων μόνο για το μήνα Μάιο (συμπεριλαμβανομένων των εξωφύλλων), ενώ οι άλλες εφημερίδες δεν ξεπερνούν τον αριθμό των 40 άρθρων (Βλέπε Πίνακα Α.1.). Η συγκριτικά υπερβολική δημοσίευση άρθρων από το *Ριζοσπάστη* μπορεί να εξηγηθεί αν λάβουμε υπόψη ότι πρόκειται για κομματικό όργανο του κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος, ενός κόμματος που ιδεολογικά υποστηρίζει την εργατική τάξη και τα δικαιώματά της. Παράλληλα, παρουσιάζει ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον για το περιεχόμενο των αναπαραστάσεων, γεγονός το οποίο αποτέλεσε μία από τις αιτίες του μη αποκλεισμού ενός έστω τμήματος της αρθρογραφίας. Η δεύτερη αιτία είναι ότι δεν επιβαρύνει σε μεγάλο βαθμό την αναλογία των άρθρων μεταξύ της συμβατικής και μη συμβατικής πολιτικής, καθώς όπως διαφαίνεται στους σχετικούς πίνακες ο αριθμός των άρθρων που αφορούν τις αναπαραστάσεις στο επίπεδο της μη συμβατικής πολιτικής εξακολουθεί να είναι υψηλότερος από τον αντίστοιχο της συμβατικής πολιτικής.

Το δεύτερο γεγονός που επιλέχθηκε είναι το οριστικό κλείσιμο του εργοστασίου στις 09.06.2003 και ως ημερομηνία ορίστηκε μόνο η 10.06.2003 με το σκεπτικό ότι δεν προκάλεσε αυξημένη αρθρογραφία παρά τη σοβαρότητα του γεγονότος. Το ίδιο ισχύει και με την τρίτη ημερομηνία που επιλέχθηκε, 18.06.2003, η οποία αφορά την παραλαβή των χαρτιών απόλυσης από τις εργαζόμενες και τον άμεσο αποκλεισμό του υπουργείου Εργασίας εκ μέρους τους, στις 17.06.2003, ως μία μορφή αντίδρασής τους στην εν λόγω κίνηση της εταιρείας.

Το πρώτο γεγονός που αφορά τα Κλωστήρια Ναούσης είναι η ανακοίνωση της Διεύθυνσης στις 07.07.2004 ότι δίνει αναγκαστική άδεια σε 500 εργαζόμενους, το μεγαλύτερο ποσοστό εκ των οποίων γυναίκες. Με τη συγκεκριμένη ανακοίνωση

προκαλούνται ανησυχίες και πυροδοτούνται συνδικαλιστικές κινητοποιήσεις, οι οποίες μας οδήγησαν να συμπεριλάβουμε το χρονικό διάστημα από τις 8 ως τις 31.07.2004. Στις 05.08.2004 οι εργαζόμενοι και εργαζόμενες επιστρέφουν στα εργοστάσια αλλά χωρίς αντικείμενο εργασίας, γεγονός που κινητοποιεί ξανά συνδικαλιστικές διαμαρτυρίες. Το χρονικό διάστημα που ορίστηκε στην προκειμένη περίπτωση είναι από τις 05.08.2004 ως τις 24.08.2004 όταν επέρχεται προσωρινή λύση του προβλήματος.

Η κρίση όμως που αντιμετωπίζουν τα Κλωστήρια δε σταματά αφού στις 24.09.2004 κλείνει το εργοστάσιο Fanco (πρώην Τρικολάν) και απολύονται 98 εργαζόμενες. Η αρθρογραφία που ορίστηκε αναφέρεται στο διάστημα μεταξύ της 15.09.2004 ως τις 05.10.2004 και καλύπτει ένα μέρος των συνδικαλιστικών κινητοποιήσεων για να βρεθεί λύση ούτως ώστε να μην προχωρήσει η επιχείρηση σε οριστικό κλείσιμο. Καθώς παρατείνεται το πρόβλημα του κλεισίματος της Τρικολάν και δε δίνεται ουδεμία λύση, οι υπό απόλυση εργαζόμενες αποφασίζουν να προβούν σε κατάληψη του εργοστασίου στις 07.10.2004 και ενώ ορίζουμε ένα διάστημα τριών ημερών δημοσιογραφικής κάλυψης, 08-10.10.2004, εντούτοις όπως παρατηρείται στο σχετικό πίνακα (Α.2.) ο τύπος παρουσιάζει αδιαφορία για την εν λόγω κινητοποίηση, η οποία διήρκεσε αρκετούς μήνες.

Στις 09.09.2005 μετά από αρκετές προσπάθειες διάσωσης των Κλωστηρίων Ναούσης, η διεύθυνση ανακοίνωσε ότι θα κλείσουν οριστικά τα δύο εργοστάσια - κλωστήρια Β΄ και Ολυμπιακή- και ότι 110 εργαζόμενοι, στην πλειοψηφία τους γυναίκες, βρίσκονται υπό απόλυση. Το χρονικό διάστημα που ορίζεται στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι από τις 10.09.2004 ως τις 21.09.2004, το οποίο συμβάλλει στο να επικεντρωθούμε αιχμηρότερα στις αμεσότερες αντιδράσεις των εργαζομένων.

Η τρίτη επιχείρηση που θα μελετήσουμε είναι η Υβόννη Stores η οποία στις 16.05.2003 ανακοίνωσε αιφνιδίως την πτώχευσή της με αποτέλεσμα να απολυθούν 110 εργαζόμενες γυναίκες. Η αρθρογραφία που επιλέχθηκε αφορά το διάστημα από τις 17.05.2003 ως τις 25.05.2003, όπου συγκεντρώνεται το μεγαλύτερο ποσοστό άρθρων καθώς η ανακοίνωση της πτώχευσης οδηγεί και σε αυτήν την περίπτωση σε ζυμώσεις και προσπάθειες επαναλειτουργίας της εταιρείας, οι οποίες όμως αποβαίνουν άκαρπες.

Ολοκληρώνοντας την πρώτη ενότητα καθορισμού του σώματος των άρθρων, οφείλουμε να διευκρινίσουμε ότι τα όρια των χρονικών διαστημάτων ειδικά των μεγάλων, τα οποία υπερβαίνουν τις τρεις ημέρες, δεν ορίζονται τυχαία. Ξεκινούν από την ημερομηνία κατά την οποία λαμβάνουν χώρα τα γεγονότα και τελειώνουν όταν μειώνεται δραματικά η αρθρογραφία σχεδόν ταυτόχρονα σε όλες τις υπό μελέτη εφημερίδες.

Μη συμβατική Πολιτική

Η επιλογή του συνόλου των άρθρων που αφορούσαν τις γυναίκες που συμμετείχαν στη μη συμβατική πολιτική ακολούθησε την ίδια διαδικασία και τα ίδια κριτήρια. Αρχικά ορίστηκαν οι γυναίκες, μετέπειτα τα γεγονότα και τέλος τα στενά χρονικά διαστήματα όπου εμφανίζεται αυξημένη αρθρογραφία στις περισσότερες εφημερίδες.

Ο καθορισμός των γυναικών συνδέεται στενά με τις δύο μεγαλύτερες τρομοκρατικές οργανώσεις, τη 17 Νοέμβρη και τον Επαναστατικό Λαϊκό Αγώνα[2], που εξαρθρώθηκαν το 2002 και το 2003 αντίστοιχα.

Επιλέχθηκαν τέσσερις γυναίκες, γύρω από τις οποίες συγκεντρώθηκε ένας μεγάλος αριθμός δημοσιευμάτων στον ελληνικό τύπο. Πρώτη, η Αγγελική Σωτηροπούλου η οποία συνελήφθη, φυλακίσθηκε και παραπέμφθηκε σε δίκη για συμμετοχή στη 17 Νοέμβρη. Δεύτερη, η Αλίθια Ρομέιρο Κορτές[3] και τρίτη η Μαρί Τερέζ Πεϊνό[4], οι οποίες αν και δεν κατηγορήθηκαν από τις επίσημες αρχές εντούτοις λόγω της σχέσης τους με δύο καταδικασθέντα μέλη της τρομοκρατικής οργάνωσης- η πρώτη με τον Σάββα Ξηρό και η δεύτερη με τον Αλέξανδρο Γιωτόπουλο- προκάλεσαν σε έντονο βαθμό την προσοχή των ελληνικών Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και ειδικότερα του τύπου. Ορισμένες φορές δε, κατηγορήθηκαν ή φωτογραφήθηκαν ως πιθανά μέλη της 17 Νοέμβρη γεγονός που μας οδήγησε να τις συμπεριλάβουμε στο ερευνητικό σύνολο των άρθρων. Τέταρτη είναι η Ειρήνη Αθανασάκη, η μόνη γυναίκα που

[2] Για το φαινόμενο της τρομοκρατίας και ειδικότερα για περισσότερα στοιχεία όσον αφορά τις δύο οργανώσεις βλέπε: Corsun (1991), Kassimeris (1995, 2004), Κασιμέρης (2001), Μπόση (1996).

[3] Ο τύπος παρουσιάζει με διάφορες εκδοχές το ονοματεπώνυμο της Κορτές, όπως Αλίσια ή Αλίθια, Κορτέζ ή Κορτές. Στην παρούσα διατριβή αποφασίστηκε η χρήση του Κορτές γιατί θεωρούμε ότι προσεγγίζει περισσότερο την ισπανική προφορά του επιθέτου.

[4] Ο τύπος παρουσιάζει με ποικίλες εκδοχές το επώνυμο της Πεϊνό, όπως Πενό, Πινό και Πεϊνό. Στην παρούσα διατριβή αποφασίστηκε η χρήση του Πεϊνό γιατί θεωρούμε ότι προσεγγίζει περισσότερο τη γαλλική προφορά του επιθέτου.

συνελήφθη και δικάστηκε λόγω των κατηγοριών που της απαγγέλθηκαν για συμμετοχή στον Επαναστατικό Λαϊκό Αγώνα (Ε.Λ.Α.).

Επιλογή άρθρων που αφορούν τη 17 Νοέμβρη

Στις 29.06.2002 εξερράγη μία βόμβα στο λιμάνι του Πειραιά στα χέρια ενός άνδρα, του Σάββα Ξηρού. Αυτό το γεγονός αποτέλεσε την έναρξη μίας μακράς σειράς ερευνών εκ μέρους της ελληνικής Αστυνομίας, που οδήγησε στην εξάρθρωση της τρομοκρατικής οργάνωσης 17 Νοέμβρη, ενώ παράλληλα αποτελεί το εφαλτήριο ενός τμήματος της επιλεγμένης αρθρογραφίας που αφορά τις αναπαραστάσεις γυναικών που συμμετέχουν στη μη συμβατική πολιτική.

Επικεντρώνοντας αρχικά στη Σωτηροπούλου επιλέξαμε ως πρώτο χρονικό διάστημα από τις 02.07.2002 έως τις 10.07.2002, μετά την έκρηξη της βόμβας και τις πρώτες ημέρες ερευνών, κυρίως γιατί το θέμα λαμβάνει μεγάλη δημοσιότητα και βρίθει ενδιαφερόντων στοιχείων. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι τις τρεις πρώτες ημέρες η Σωτηροπούλου δεν παρουσιάζεται ονομαστικά στον τύπο αλλά ως η «πρώην σύζυγος», η «μυστηριώδης πρώην σύζυγος» ή η «γυναίκα κλειδί», πιθανότατα επειδή δεν είχε γίνει γνωστό ακόμα το όνομά της. Δημοσιεύτηκαν διάφορα άρθρα εκείνη την περίοδο με αρκετές ακριβείς και ανακριβείς πληροφορίες, τα οποία παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον ειδικά εν συγκρίσει με τα άρθρα των ημερών που ακολούθησαν.

Το δεύτερο γεγονός αφορά την επίσημη ανακοίνωση της ελληνικής Αστυνομίας στις 15.06.2002 για τον καταζητούμενο Δημήτρη Κουφοντίνα, έτερο ισχυρό μέλος της 17 Νοέμβρη, με τον οποίο διατηρούσε σχέση -και πλέον έχει παντρευτεί- η Σωτηροπούλου. Λόγω της συγκεκριμένης σχέσης, την επόμενη μέρα στις 16.07.2002 παρατηρήθηκε έντονη αρθρογραφία γύρω από τη Σωτηροπούλου και γι' αυτόν το λόγο επιλέχθηκε η παραπάνω ημερομηνία.

Μετά από σχεδόν δύο μήνες, στις 05.09.2002 παραδόθηκε ο Κουφοντίνας στις ελληνικές Αρχές και ο τύπος ενέπλεξε και συσχέτισε για ακόμη μία φορά τη Σωτηροπούλου με αυτό το συμβάν, με αποτέλεσμα να συμπεριληφθεί στο τελικό σύνολο η ημερομηνία της 06.09.2002. Στις 12.09.2002 μετά από ένα αποτύπωμα που βρέθηκε από την ελληνική Αστυνομία, συνελήφθη η Σωτηροπούλου, ανακρίθηκε αλλά αφέθηκε ελεύθερη εωσότου συλληφθεί για δεύτερη και οριστική πλέον φορά στις 16.09.2002. Όπως ήταν αναμενόμενο, η σπουδαιότητα του γεγονότος

αποτυπώθηκε στις ελληνικές εφημερίδες και καθορίστηκαν δύο χρονικά διαστήματα, 13-14.09.2002 και 18-19.09.2002.

Το επόμενο χρονικό διάστημα από τις 04.03.2003 έως 09.03.2003 αναφέρεται στην έναρξη της δίκης της 17 Νοέμβρη στις 03.03.2003, ένα γεγονός ιδιαιτέρως σημαντικό με αυξημένη προσοχή από τον τύπο, λαμβάνοντας υπόψη και τη σχετική απαγόρευση της τηλεοπτικής κάλυψης.

Κατά τη διάρκεια της δίκης επιλέξαμε δύο χρονικές περιόδους 25-26.03.2003 και 10.04.2003 γιατί παρατηρήθηκαν εντάσεις στη δίκη που αφορούσαν τη Σωτηροπούλου λόγω του εκνευρισμού και της επίθεσής της σε μάρτυρα. Επιπλέον, συμπεριλήφθηκε η απολογία της στις 01.09.2003, η οποία εμφανίζει υψηλό ερευνητικό ενδιαφέρον, ειδικά για τον τρόπο αναπαράστασής της από τον τύπο. Κατόπιν, στις 08.12.2003 ανακοινώθηκε η δικαστική απόφαση σημαίνοντας τη λήξη της πρωτοβάθμιας δίκης των κατηγορουμένων της 17 Νοέμβρη και με την επιλογή της αρθρογραφίας που δημοσιεύτηκε στις 09.12.2003 ολοκληρώνεται το σύνολο των δημοσιευμάτων που αφορούν τη Σωτηροπούλου.

Η μελέτη των αναπαραστάσεων της Κορτές θα ξεκινήσει εξετάζοντας για ακόμη μία φορά τις ημέρες που ακολούθησαν μετά την έκρηξη της βόμβας στον Πειραιά στις 29.06.2002 και συγκεκριμένα το διάστημα μεταξύ 02.07.2002 και 10.07.2002. Σε αυτήν την περίπτωση όμως, θα μελετήσουμε την οπτική που αφορά την Κορτές καθώς ένας υψηλός αριθμός άρθρων τη συνδέουν με ποικίλους τρόπους με τον Σάββα Ξηρό και κατ' επέκταση με την τρομοκρατική οργάνωση 17Νοέμβρη. Υιοθετώντας το ίδιο σκεπτικό επιλέχθηκε και η περίοδος από τις 20 έως 31.07.2002 η οποία δε συνδέεται με ένα μεμονωμένο συμβάν αλλά αφορά τις έρευνες των αρχών και τις καταθέσεις του Ξηρού κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο νοσοκομείο Ευαγγελισμός. Μία παραμονή που προκάλεσε θύελλα αναλύσεων και συζητήσεων γενικά στα ελληνικά Μ.Μ.Ε. κυρίως γιατί ήταν ο πρώτος άνθρωπος που συνδέθηκε επισήμως με την οργάνωση «φάντασμα».

Στις 11.08.2002 ο Ξηρός εφόσον έχει σταθεροποιηθεί η υγεία του, απολογείται επισήμως και για αυτό το λόγο συμπεριλαμβάνουμε στο επιλεγμένο υλικό τα άρθρα που δημοσιεύτηκαν κατά το διάστημα μεταξύ 12 και 15.08.2002. Στις 31 του ίδιου μήνα αίρεται το απόρρητο των επιστολών και τηλεφωνικών συνδιαλέξεων των 14 κατηγορουμένων που βρίσκονται στις φυλακές Κορυδαλλού αλλά και των τριών

γυναικών, της Σωτηροπούλου, Κορτές και Πεϊνό. Το διάστημα μεταξύ 12 με 15.08.2002 που ακολουθεί προστέθηκε στην επιλεγμένη αρθρογραφία γιατί θεωρήθηκε ενδιαφέρον να εξετασθεί η αναπαράσταση από τον τύπο ενός τέτοιου γεγονότος και τον τρόπο που ερμηνεύεται η εμπλοκή των εν λόγω γυναικών στη συγκεκριμένη κίνηση των εισαγγελικών Αρχών.

Στις 02.09.2002 ο Σάββας Ξηρός εισάγεται στις Φυλακές Κορυδαλλού και παράλληλα κλείνει τυπικά ο πρώτος κύκλος ερευνών για τη 17 Νοέμβρη. Η Κορτές συμπεριλαμβάνεται στην αρθρογραφία και της εν λόγω περιόδου (03.09.2002) καθώς ο τύπος την έχει συνδέσει άρρηκτα με τον Ξηρό.

Δέκα ημέρες αργότερα, στις 12.09.2003 συλλαμβάνεται η Σωτηροπούλου. Λόγω της επαφής της με την Κορτές, των συχνών κοινών εμφανίσεών τους, που αποτύπωναν όλες οι υπό μελέτη εφημερίδες αλλά και της παρουσίας της Κορτές ιδίως κατά τη δεύτερη σύλληψη της Σωτηροπούλου, αποφασίσαμε να επιλέξουμε τη 13.09.2002 και τη 18.09.2002 για να μελετήσουμε όσο το δυνατόν εστιασμένα τις αναπαραστάσεις αυτών των δύο γυναικών ταυτόχρονα.

Το τελευταίο χρονικό διάστημα που καθορίστηκε είναι η 04.03.2003, μία ημέρα μετά την έναρξη της πρωτοβάθμιας δίκης της 17 Νοέμβρη. Σε γενικές γραμμές, η αρθρογραφία που αφορά την Κορτές μειώνεται σε σημαντικό βαθμό μετά τη σύλληψη της Σωτηροπούλου και γενικότερα τα πρώτα συγκλονιστικά γεγονότα της εξάρθρωσης της οργάνωσης. Αυτός είναι ο κυριότερος λόγος που δεν επιλέχθηκαν επιπλέον υπό-ομάδες άρθρων, αλλά μόνο όσα αναφέρονται στην έναρξη της δίκης, η οποία αποτελεί ένα κομβικό συμβάν, αν και όπως παρατηρείται στο σχετικό πίνακα (Β.2.) η Κορτές δε θεωρείται αντικείμενο έντονου δημοσιογραφικού ενδιαφέροντος.

Η τρίτη γυναίκα η οποία απασχόλησε τον ελληνικό τύπο είναι η Πεϊνό, για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, επειδή διατηρούσε σχέση και συμβίωνε επί πολλά έτη με τον Αλέξανδρο Γιωτόπουλο, ένα από τα παλαιότερα και ισχυρότερα μέλη -θεωρείται ο αρχηγός της οργάνωσης- της 17 Νοέμβρη και δεύτερον, επειδή ταυτίστηκε από τα Μέσα Ενημέρωσης με τη λεγόμενη «Ξανθιά» γυναίκα μέλος της τρομοκρατικής οργάνωσης.

Ως εναρκτήριο γεγονός επιλέχθηκε η σύλληψη του Γιωτόπουλου στις 17.07.2002 και η απολογία της Πεϊνό που ακολούθησε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα στις 23.07.2002. Η περίοδος που ορίστηκε είναι από τις 17 έως τις 31.07.2002. Τα δύο

συμβάντα δε διαχωρίστηκαν, κυρίως γιατί το πρώτο λειτουργεί ως αιτία του δευτέρου και θεωρήσαμε ότι θα έπρεπε να μελετηθούν συνδυαστικά. Κατόπιν, συμπεριλήφθηκαν οι πρώτες ημέρες του Αυγούστου του 2002, από τις 02.08.2002 έως τις 11.08.2002, γιατί παρατηρήσαμε ότι ο τύπος ασχολήθηκε εκτός των άλλων με τις πρώτες ημέρες του Γιωτόπουλου στις φυλακές Κορυδαλλού, τις συνθήκες κράτησης του ιδίου και των άλλων κατηγορουμένων της 17 Νοέμβρη, τις επισκέψεις της Πεϊνό στη φυλακή και βέβαια με τη συνέχεια των ερευνών από τις αρχές.

Το επόμενο γεγονός όπου παρατηρήθηκε έντονη παρουσία της Πεϊνό στον τύπο είναι η έναρξη της δίκης στις 03.03.2003, γι' αυτό και συμπεριλήφθηκε η αρθρογραφία κατά το χρονικό διάστημα 03 έως 10.03.2003. Ακολουθεί η χρονική περίοδος από 18.07.2003 έως 19.07.2003, η οποία αφορά την κατάθεση της Πεϊνό στις 17 και 18.07.2003 και τέλος η 10 και 11.09.2003, η οποία συνδέεται με την αγόρευση, την απαγγελία κατηγοριών από τον εισαγγελέα για τον Γιωτόπουλο και τη «φωτογράφιση» της Πεϊνό ως της γυναίκας της 17 Νοέμβρη, στις 09.09.2003 και 10.09.2003. Τα τελευταία γεγονότα συμπεριλήφθηκαν στο τελικό υπό εξέταση υλικό γιατί θεωρούνται ιδιαιτέρως σημαντικά αφού αφορούν σχεδόν αποκλειστικά την Πεϊνό και κατ' επέκταση θα εμπλουτίσουν τις αναπαραστάσεις της εν λόγω γυναίκας.

Επιλογή άρθρων που αφορούν τον Επαναστατικό Λαϊκό Αγώνα

Η τέταρτη γυναίκα της οποίας οι αναπαραστάσεις θα αποτελέσουν αντικείμενο ερευνητικής μελέτης είναι η Αθανασάκη. Ο βασικός λόγος για τον οποίο απασχόλησε τον ελληνικό τύπο είναι η σύλληψη και οι κατηγορίες που της απαγγέλθηκαν για συμμετοχή στην τρομοκρατική οργάνωση Ε.Λ.Α.

Συγκεκριμένα, στις 02.02.2003 συνελήφθη από τις αστυνομικές αρχές μαζί με δύο άλλους άνδρες, τον Αγγελέτο Κανά και τον Κώστα Αγαπίου, εισήχθη στις φυλακές Κορυδαλλού και δεν της επιτράπηκε η έξοδος, παρά μόνο στις 09.11.2005 μετά από έγκριση του δικαστηρίου, όχι λόγω αθώωσης αλλά λόγω σοβαρών προβλημάτων υγείας που αντιμετώπιζαν οι γονείς της. Κατά τη διάρκεια όλου αυτού του διαστήματος, επιλέχθηκαν τα σημαντικότερα γεγονότα που αφορούν την Αθανασάκη και χαρακτηρίζονται από την αυξημένη αρθρογραφία σχετικά με την ίδια.

Η πρώτη χρονική περίοδος που επιλέχθηκε κυμαίνεται από τις 03 έως τις 10.02.2003, ημέρες οι οποίες αναφέρονται στη σύλληψη της Αθανασάκη. Στη συνέχεια, η προσοχή του τύπου επικεντρώνεται στην έναρξη της δίκης στις 09.02.2004, στην

οποία η Αθανασάκη είναι ένα από τα κεντρικά πρόσωπα καθώς αποτελεί έναν από τους τέσσερις κατηγορούμενους. Η χρονική περίοδος που καθορίστηκε κυμαίνεται από τις 10 έως τις 13.02.2004. Κατά τη διάρκεια της πρωτοβάθμιας δίκης παρατηρούνται εντάσεις και αποχωρούν οι συνήγοροι της Αθανασάκη λόγω της άδειας που δόθηκε από το δικαστήριο να ληφθούν υπόψη τα αρχεία της Στάζι. Το γεγονός αυτό προκάλεσε μία σχετικά αυξημένη αρθρογραφία και γι' αυτό ορίστηκε το διάστημα από τις 17 έως τις 30.03.2004. Μία δεύτερη σειρά εντάσεων που συνδέονταν με την Αθανασάκη κατά τη διάρκεια της κατάθεσης της Σοφίας Κυριακίδου, πρώην συζύγου του Α. Κανά, μάς οδήγησε στο να συμπεριλάβουμε τα γεγονότα που έλαβαν χώρα από τις 06.04.2004 ως τις 04.05.2004. Το εν λόγω διάστημα μπορεί να παρουσιάζεται μεγάλο, αλλά ουσιαστικά δεν είναι διότι συμπεριλαμβάνει τις ημέρες του Πάσχα, κατά τη διάρκεια των οποίων το δικαστήριο διέκοψε τις συνεδριάσεις του και κατά συνέπεια η κατάθεση της Κυριακίδου ολοκληρώθηκε μετά από αρκετές ημέρες.

Στις 06.10.2004 ανακοινώνεται η δικαστική απόφαση και ο τύπος ανανεώνει το ενδιαφέρον του στην υπόθεση του ΕΛΑ, γεγονός που αποδεικνύεται από την εμφάνιση αρθρογραφίας μία ημέρα πριν τις 06.10.2004. Η χρονική περίοδος που ορίζεται είναι από τις 05 ως τις 13.10.2004, καθώς η δικαστική απόφαση χαρακτηρίζεται από έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον για τις αναπαραστάσεις της Αθανασάκη.

Μετά από τέσσερις περίπου μήνες, στις 07.02.2005, αρχίζει η δεύτερη δίκη του ΕΛΑ, η οποία όμως δεν ελκύει σε μεγάλο βαθμό τον ελληνικό τύπο, ειδικά κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της δίκης. Τα στοιχεία αυτά μας οδήγησαν να επιλέξουμε μόνο δύο ημερομηνίες, τη 08.02.2005, που αναφέρεται στην έναρξη της δίκης, και τη 02.07.2005 η οποία αφορά τη λήξη της δίκης στη 01.07.2005. Συμπεριλήφθηκαν επομένως, τα δύο κομβικότερα γεγονότα τα οποία παρέχουν τα ανάλογα ερευνητικά στοιχεία αφού επικεντρώνονται περισσότερο στην υπό μελέτη γυναίκα.

Ως τελευταία υπό-ομάδα άρθρων ορίσαμε αυτή που δημοσιεύτηκε από τις 07 έως τις 09.11.2005. Στις 07.11.2005 το δικαστήριο εγκρίνει την αποφυλάκιση της Αθανασάκη και η ίδια αποφυλακίζεται, λόγω γραφειοκρατικών κωλυμάτων, μετά από δύο ημέρες. Ο ελληνικός τύπος δεν ασχολείται σε μεγάλο βαθμό με την αποφυλάκισή της (βλ. Πίνακα Β.4.). Παρόλα αυτά, όπως προαναφέρθηκε, η συγκεκριμένη έλλειψη

ενδιαφέροντος ή η περιορισμένη σχετικά αναφορά στις εφημερίδες καθιστά τα εν λόγω άρθρα έναν ενδιαφέρον τόπο ερευνητικής μελέτης και ερμηνείας.

Σε γενικές γραμμές, ο ελληνικός τύπος παρουσιάζει αυξημένη αρθρογραφία στις αρχές των γεγονότων και αυτών που επιλέχθηκαν για τη Συμβατική Πολιτική και αυτών για τη Μη-Συμβατική Πολιτική. Η πορεία των δημοσιευμάτων είναι φθίνουσα αλλά αυτό δεν εμπόδισε την επιλογή του υλικού, καθώς προσπαθήσαμε να εστιάσουμε όσο το δυνατόν περισσότερο στα σημαντικότερα γεγονότα που αφορούσαν τις εν λόγω γυναίκες και όπως διαφαίνεται από το τελικό σύνολο άρθρων έχουμε συγκεντρώσει ήδη ένα ιδιαιτέρως υψηλό αριθμό. Θεωρούμε ότι εάν αφαιρέσουμε είτε κάποιο γεγονός είτε ένα τμήμα των ημερών που ορίστηκαν, θα υπάρξει κίνδυνος να μην παρουσιαστούν σφαιρικά και πολύπλευρα οι αναπαραστάσεις των συγκεκριμένων γυναικών. Παράλληλα, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι μεταξύ του συνολικού ποσού συμπεριλαμβάνονται όχι μόνο άρθρα αλλά εξώφυλλα και άρθρα που μπορεί να μην αναφέρονται καθόλου στις υπό μελέτη γυναίκες λεκτικά αλλά να παρουσιάζουν εικόνες τους ή γελοιογραφίες. Αυτά τα φαινόμενα κρίθηκαν αξιοποιήσιμα, και μάλιστα συχνά ιδιαίτερα πυκνοί πόροι υλικού για τους στόχους της έρευνας που διεξάγεται και για αυτό το λόγο δεν αποκλείστηκαν.

Ολοκληρώνοντας, υπογραμμίζουμε ότι βασικός στόχος της επιλογής του σώματος των άρθρων είναι να οδηγήσει σε μία έρευνα αναπαραστάσεων που θα χαρακτηρίζεται από ποικιλία και κυρίως από ερευνητική εμβάθυνση.

Συμβατική Πολιτική

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΑΛΚΟ

Πίνακας Α.1.

ΓΕΓΟΝΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ	ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ	ΠΟΣΟΤΗΤΑ ΑΡΘΡΩΝ
Η εταιρεία Πάλκο ανακοινώνει το κλείσιμο του εργοστασίου της στην Αθήνα και τη μεταφορά του στα Βαλκάνια	05.05.2003	06 έως 31.05.2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	25 38 205 6
Κλείνει οριστικά το εργοστάσιο	09.06.2003	10.06.2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	0 0 3 1
Οι εργαζόμενες-οι παραλαμβάνουν τα χαρτιά της οριστικής απόλυσης και αποκλεισμός εκ μέρους τους του Υπουργείου Εργασίας	17.06.2003	18.06. 2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	2 2 1 0
			Σύνολο	283

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΥΒΟΝΝΗ STORES

Πίνακας Α.2.

ΓΕΓΟΝΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ	ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ	ΠΟΣΟΤΗΤΑ ΑΡΘΡΩΝ
Πτώχευση της εταιρείας Υβόννη Stores και απόλυση 110 εργαζομένων, οι ζυμώσεις και οι προσπάθειες για επαναλειτουργία που επακολούθησαν μετά την ανακοίνωση	16.05.2003	17 έως 25.05. 2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	11 17 11 7
			Σύνολο	46

ΚΛΩΣΤΗΡΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ

Πίνακας Α.3.

ΓΕΓΟΝΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ	ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ	ΠΟΣΟΤΗΤΑ ΑΡΘΡΩΝ
Η διοίκηση της εταιρείας Κλωστηρίων Ναούσης έδωσε αναγκαστική άδεια σε 500 εργαζομένους γεγονός που προκάλεσε ανησυχίες και πυροδότησε συνδικαλιστικές κινητοποιήσεις	07.08.2004	08 έως 31.07. 2004	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	2 14 15 9
Επιστροφή των εργαζομένων στα εργοστάσια των Κλωστηρίων Ναούσης αλλά αντικείμενο εργασίας. Κινητοποιήσεις εργαζομένων και λύση του προβλήματος	05.08.2004	05 έως 24.08. 2004	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	3 8 14 7
Κλείσιμο του εργοστασίου Τρικολάν – απολύονται 98 εργαζόμενες	14.09.2004	15 έως 17.09. 2004	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	2 3 9 8
Πανναουσαϊκή απεργία για το κλείσιμο της Τρικολάν	23.09.2004	23 έως 24.09. 2004	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	0 2 4 2
Κατάληψη του εργοστασίου Τρικολάν από τις υπό απόλυση εργαζόμενες	07.10.2004	07 έως 10.10. 2004	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	0 1 6 2

Ανακοίνωση του Λαναρά ότι θα κλείσουν δύο εργοστάσια των Κλωστηρίων Ναούσης(110 εργαζόμενοι υπό απόλυση)	09.09. 2005	10 έως 21.09. 2005	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	6 8 13 3
			Σύνολο	141

<u>Τελικό Σύνολο: 470</u>

Μη συμβατική Πολιτική

Αγγελική Σωτηροπούλου

Πίνακας Β.1.

ΓΕΓΟΝΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ	ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ	ΠΟΣΟΤΗΤΑ ΑΡΘΡΩΝ
Έκρηξη βόμβας στον Πειραιά-πυροδοτούνται οι έρευνες	29.06.2002	02 έως 10.07. 2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	6 8 3 6
Παράδοση Κουφοντίνα	05.09.2002	06.09. 2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	2 7 1 2
Πρώτη σύλληψη Σωτηροπούλου	12.09.2002	13 έως 14.09.2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	11 11 2 9
Δεύτερη σύλληψη Σωτηροπούλου	17.09.2002	18 έως 19.09.2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	8 4 3 10
Έναρξη Δίκης	03.03.2003	04 έως 09.03.2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	15 17 2 22
Εντάσεις στη δίκη-επίθεση Σωτηροπούλου σε μάρτυρα	25.03.2003 και 09.04.2003	25 έως 26.03. 2003 και 10.04.2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	3 2 2 2

Απολογία Σωτηροπούλου	01.09.2003	01 έως 02.09. 2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	3 2 1 2
Δικαστική απόφαση και λήξη της πρωτοβάθμιας δίκης	08.12.2003	09.12.2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	13 9 1 3
			Σύνολο	202

Αλίθια Ρομέρο Κορτές

Πίνακας Β.2.

ΓΕΓΟΝΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ	ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ	ΠΟΣΟΤΗΤΑ ΑΡΘΡΩΝ
Έκρηξη βόμβας	29.06.2002	02 έως 10.07.2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	16 7 2 6
Έρευνες των αρχών και καταθέσεις στο νοσοκομείο Ευαγγελισμός από Ξηρό		20 έως 31.07.2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	6 8 2 7
Απολογία Ξηρού	11.08.2002	12 έως15.08. 2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	2 6 3 0
Αίρεται το απόρρητο των επιστολών και τηλεφωνικών συνδιαλέξεων	30.08.2002	31.08.2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	1 3 1 4
Πρώτη ημέρα του Ξηρού στις φυλακές του Κορυδαλλού και τυπικό κλείσιμο του πρώτου κύκλου ερευνών.	02.09.2002	03.09.2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	1 1 1 2
Πρώτη σύλληψη της Σωτηροπούλου	12.09.2002	13.09.2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	3 1 1 3

Δεύτερη σύλληψη της Σωτηροπούλου	17.09.2002	18.09.2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	2 1 0 1
Πρώτη ημέρα της Δίκης της 17Ν	03.03.2003	04.03.2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	0 1 1 1
			Σύνολο	94

Μαρί Τερέζ Πεϊνό

Πίνακας Β.3.

ΓΕΓΟΝΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ	ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ	ΠΟΣΟΤΗΤΑ ΑΡΘΡΩΝ
Σύλληψη Γιωτόπουλου και απολογία της Πεϊνό	17.07.2002 και 23.07.2002	17 έως 31.07.2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	11 10 1 11
Πρώτες ημέρες του Γιωτόπουλου στον Κορυδαλλό, συνθήκες, επισκέψεις και συνέχεια ερευνών από τις αρχές	2-31.08. 2002	02 έως 11.08. 2002	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	3 6 1 4
Έναρξη της Δίκης	03.03.2003	03 έως 10.03.2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	7 5 3 4
Κατάθεση της Πεϊνό	17 και 18.07.2003	18 έως 19.07. 2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	2 2 1 1
Αγόρευση και απαγγελία κατηγοριών από τον εισαγγελέα, για Γιωτόπουλο και «φωτογράφιση» της Πεϊνό ως της γυναίκας της 17Ν	09 και 10.10.2003	10 έως 11.09. 2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	2 2 1 0
			Σύνολο	77

Ειρήνη Αθανασάκη

Πίνακας Β.4.

ΓΕΓΟΝΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ	ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ	ΠΟΣΟΤΗΤΑ ΑΡΘΡΩΝ
Σύλληψη της Αθανασάκη	02.02.2003	03 έως 10.02. 2003	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	13 10 7 16
Έναρξη δίκης	09.02.2004	10 έως 13.02. 2004	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	4 3 5 5
Εντάσεις στη δίκη και Αποχώρηση των συνηγόρων της Αθανασάκη	19.03.2004	17 έως 30.03. 2004	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	12 8 5 3
Εντάσεις στη δίκη και κατάθεση της Κυριακίδου	06.04.2004	06.04.2004 έως 04.05.2004 (διακοπή της δίκης λόγω Πάσχα)	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	8 8 9 3
Δικαστική Απόφαση	06.10.2004	05 έως 13.10.2004	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	8 6 3 4

Έναρξη δεύτερης δίκης	07.02.2005	08.02. 2005	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	2 2 1 1
Τέλος Δίκης	01.07.2005	02.07.2005	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	1 2 1 1
Έγκριση του δικαστηρίου για την αποφυλάκιση της Αθανασάκη και αποφυλάκισή της μετά από δύο ημέρες	07.11.2005	07 έως 09.11.2005	*ΤΑ ΝΕΑ* *ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ* *ΤΟ ΒΗΜΑ*	4 1 1 0
			Σύνολο	157

<u>Τελικό Σύνολο:530</u>

<u>Συνολικός αριθμός άρθρων: 1000</u>

4. Κοινωνικές αναπαραστάσεις γυναικών που συμμετέχουν στη συμβατική πολιτική

Η ανάλυση του σώματος των άρθρων που εμπίπτουν στην εν λόγω κατηγορία ανέδειξε έξι κατηγορίες αναπαράστασης, τέσσερις εκ των οποίων αναφέρονται στον τρόπο αναπαράστασης της ταυτότητας των γυναικών συνδικαλιστριών και δύο στον τρόπο αναπαράστασης της δράσης τους. Ειδικότερα η πρώτη θεματική αναπαράστασης περιλαμβάνει τις εξής κατηγορίες: α) *Ως εργαζόμενοι* β) *Εργαζόμενες μητέρες-οικογενειακή κατάσταση* γ) Άλλα *κανονιστικά έμφυλα χαρακτηριστικά* δ) *Αθώοι εργαζόμενοι απέναντι στην κακή εργοδοσία*. Η δεύτερη θεματική αντιστοιχεί σε δύο κεντρικές κατηγορίες αναπαράστασης: α) *Δυναμικότητα και συμμετοχή όσον αφορά τις συνδικαλιστικές ενεργοποιήσεις και β) Θυματοποίηση*.

Ο όρος θυματοποίηση αξιοποιείται στην παρούσα διατριβή κατά τη δόκιμη χρήση του στα πλαίσια των πολιτισμικών σπουδών και ευρύτερα της κοινωνιολογίας του πολιτισμού με αναφορά συγκεκριμένα στο πεδίο των αναπαραστάσεων και στους τρόπους νοηματοδότησης της δράσης γυναικών μέσα από ένα πρίσμα που μειώνει, έως και απαλείφει, τη διάσταση του θάρρους και της δύναμης, των διαφόρων επιλογών και πρακτικών επιβίωσης που αυτές εκδηλώνουν, έναντι ενός υπερτονισμού της δύναμης του εκάστοτε αντιπάλου, είτε αυτός είναι άτομο είτε συλλογικό υποκείμενο, όπως η εργοδοσία στην παρούσα έρευνα. Ακολουθώντας έρευνες όπως των Giotis (2019), Isaacs and Mthembu (2018) και Plaza et al (2017), χρησιμοποιούμε τον όρο για να δηλωθεί η απεικόνιση των γυναικών ως θυμάτων οικονομικής ή πολιτικής βίας υπό το πρίσμα μίας έλλειψης αυτενέργειας, μιας ορισμένης αθωότητας, αδυναμίας, υποταγής και εκμετάλλευσης.

Ειδικότερα, έχει υποστηριχθεί ότι τα Μέσα Ενημέρωσης απεικονίζουν τις γυναίκες μέσω της διχοτομίας της «Παρθένας» και της «Πόρνης» (Benedict, 1992, Fox & Bailenson, 2009, Harp & Struckman, 2010, Nilsson, 2018, Nwabueze & Oduah, 2015). Σύμφωνα με την έρευνα της Benedict (1992) που αφορούσε τον τρόπο αναπαράστασης γυναικών οι οποίες κατήγγειλαν ότι υπήρξαν θύματα σεξουαλικών εγκλημάτων στις ΗΠΑ, ο εγχώριος τύπος πρόβαλε δύο εκδοχές γυναικών: η πρώτη είναι αυτή της «βαμπ», που με την εμφάνιση, τη συμπεριφορά της ή γενικά τη χαλαρή ηθική της, οδήγησε τον άνδρα σε τέτοια ακραία σημεία πόθου που

αναγκάστηκε να διαπράξει το έγκλημα· η δεύτερη εκδοχή είναι αυτή της «Παρθένας» και παραπέμπει σε γυναίκες με χαρακτηριστικά αβουλίας, παθητικότητας και εξάρτησης, οι οποίες έγιναν αντικείμενο εκμετάλλευσης από ένα διεφθαρμένο τέρας (23). Αρκετές σύγχρονες έρευνες τεκμηριώνουν ότι δεν είναι μόνο τα θύματα βιασμού που κατηγοριοποιούνται ως «παρθένες» ή ως «βαμπ» από τα μέσα ενημέρωσης αλλά οι γυναίκες γενικότερα (Easteal, Bartels, Nelson & Holland, 2015, Fox & Bailenson, 2009, Jiwani, 2009, Kemoklidze, 2009, Lawson, 2018, West, 2004-2005).

4.1. Ταυτότητα

4.1.1. Ως εργαζόμενοι

Η εργασιακή ιδιότητα αποτελεί το βασικό στοιχείο που αναδεικνύεται σε αυτό το είδος αναπαράστασης καθώς παρατηρήθηκε ότι σε μία πληθώρα άρθρων -από όλες τις υπό μελέτη εφημερίδες- όταν γίνεται αναφορά στις εργαζόμενες γυναίκες δε δίνεται έμφαση στο φύλο τους αλλά κυρίως στην εργασιακή τους ιδιότητα. Αυτό επιτυγχάνεται γιατί ο λόγος δεν τονίζει το φύλο των εργαζομένων αλλά τις απεικονίζει χρησιμοποιώντας ποικίλες παραλλαγές του όρου εργαζόμενος δημιουργώντας παράλληλα ένα γενικότερο συγκείμενο μέσω του οποίου δίνονται πληροφορίες για την εργασιακή τους κατάσταση. Ωστόσο, παρατηρήθηκε ότι υπάρχει και ένα σώμα άρθρων όπου δίδεται έμφαση στο φύλο (π.χ. «ειδικά γυναίκες») όταν γίνεται αναφορά στην απόλυση των εργαζομένων τονίζοντας έμμεσα χαρακτηριστικά αδυναμίας και κατωτερότητας. Με αυτόν τον τρόπο, οι γυναίκες ανάγονται σε μία ξεχωριστή κατηγορία εργαζομένων οι οποίες απεικονίζονται να αδυνατούν να ανταπεξέλθουν σε αντίξοες συνθήκες όπως η απόλυση και η ανεργία.

Άφυλη αναπαράσταση

Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία θεματικής αφήγησης παρατηρήθηκε ότι ένα από τα κεντρικά και επαναλαμβανόμενα χαρακτηριστικά του λόγου που χρησιμοποιούν οι υπό μελέτη ελληνικές εφημερίδες για να απεικονίσουν την ταυτότητα αλλά και τη δράση των γυναικών που εργάζονται στις επιχειρήσεις Palco, Υβόννη και Κλωστήρια αντανακλάται σε διάφορες παραλλαγές του όρου «εργαζόμενος». Ενδεικτικά είναι τα αποσπάσματα που εμφανίζονται σε μία ποικιλία άρθρων στα οποία ανακοινώνεται το

κλείσιμο των επιχειρήσεων και η απόλυση των εργαζομένων τους. Ειδικότερα, για τα καταστήματα Υβόννη, αν και η πλειοψηφία των εργαζομένων ήταν γυναίκες, ωστόσο αυτό δεν τονίστηκε στις αντίστοιχες ανακοινώσεις των εφημερίδων. Στη συνέχεια παρατίθενται, κατά χρονολογική σειρά, κάποια γλαφυρά παραδείγματα από τις εφημερίδες *Καθημερινή*, *Ριζοσπάστης* και *Τα Νέα*:

> Νέο κύμα απολύσεων «έσκασε» χτες καθώς δυο επιχειρήσεις με αλυσίδες καταστημάτων βάρεσαν «κανόνι»! Πρόκειται για τα καταστήματα καλλυντικών «Υβόννη Στορς», όπου η επιχείρηση εμφανίζεται να έχει καταθέσει αίτηση πτώχευσης στο Πρωτοδικείο, εγκαταλείποντας τους εργαζόμενους στα 9 καταστήματά της στο έλεός τους. («Έκλεισαν "Υβόννη Στορσ" και "Αντωνόπουλος"», *Ριζοσπάστης*, 17.05.2003)

> Διογκώνεται το κύμα απολύσεων τις τελευταίες μέρες, καθώς, στο μακρύ κατάλογο των εργατριών της «Σίσσερ», της «Ιππόκαμπος», της «Γιούλα», προστίθενται από χτες και οι εργαζόμενοι της «Υβόννη Στορς», που κήρυξε πτώχευση. («ΚΥΜΑ ΑΠΟΛΥΣΕΩΝ», *Ριζοσπάστης,* 17.05.2003)

> Λίγες μέρες μετά την υπόθεση της Palco, άλλοι 110 εργαζόμενοι βρέθηκαν ξαφνικά στο δρόμο μετά την αίτηση πτώχευσης που κατέθεσε την Παρασκευή η γνωστή αλυσίδα καλλυντικών Υβόννη Stores. («Τα χρέη έπνιξαν την Υβόννη», *Τα Νέα,* 19.05.2003)

> Στους 500 της Σίσσερ Πάλας, προστίθενται οι 120 των Υβόννη Stores… («ΔΕΥΤΕΡΗ ΜΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΠΟΥ ΠΕΡΑΣΕ…», *Καθημερινή*, 25.03.2003)

Ο λόγος των εφημερίδων κινείται μεταξύ τυπικών και συναισθηματικά φορτισμένων ανακοινώσεων στις οποίες ωστόσο, το αποτέλεσμα παραμένει το ίδιο: η επικέντρωση στην απόλυση των εργαζομένων. Ειδικότερα, στις τυπικές ανακοινώσεις της *Καθημερινής* («ΔΕΥΤΕΡΗ ΜΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΠΟΥ ΠΕΡΑΣΕ…», *Καθημερινή*, 25.03.2003) και του *Ριζοσπάστη* («ΚΥΜΑ ΑΠΟΛΥΣΕΩΝ», *Ριζοσπάστης* 17.05.2003) παρατηρούμε ένα παρόμοιο αφηγηματικό σχήμα σύμφωνα με το οποίο δηλώνεται ότι στους εργαζόμενους της Πάλκο και των υπολοίπων επιχειρήσεων που έκλεισαν προστίθενται πλέον και οι εργαζόμενοι των καταστημάτων Υβόννη. Εδώ, η αναπαράσταση επικεντρώνεται περισσότερο στο φαινόμενο των συνεχών κλεισιμάτων των επιχειρήσεων το οποίο έχει ως αποτέλεσμα την απόλυση των αντίστοιχων εργαζομένων, χωρίς όμως να γίνεται κάποια ειδική αναφορά στο φύλο τους. Το γεγονός αυτό οδηγεί περισσότερο σε μία άφυλου τύπου αναπαράσταση μέσω της οποίας αναδεικνύεται κυρίως η ιδιότητα του εργαζόμενου και δη του απολυμένου.

Μελετώντας στη συνέχεια παραθέματα που παρουσιάζουν ένα συναισθηματικά φορτισμένο λόγο συμπεραίνουμε ότι ενώ η αφήγηση εδώ τις τοποθετεί στο ρόλο του θύματος, ωστόσο δεν συνδέεται με το φύλο τους. Οι φράσεις που χρησιμοποιούνται όπως ότι «110 εργαζόμενοι βρέθηκαν ξαφνικά στο δρόμο» (*Τα Νέα,* 19.05.2003[1]), «Στον αέρα μένουν περισσότεροι από 200 εργαζόμενοι» *(Καθημερινή*, 18.05.2003), «εγκαταλείποντας τους εργαζόμενους στα 9 καταστήματα της στο έλεός τους.» *(Ριζοσπάστης*, 17.05.2003), αναπαριστούν με ένα δραματικό ύφος το γεγονός της απόλυσης. Ειδικότερα, οι εργαζόμενοι αναπαρίστανται ως παθητικά θύματα που υφίστανται τις συνέπειες της χρεοκοπίας και αντιμετωπίζουν ακούσια το φαινόμενο της ανεργίας. Παρόλο επομένως που συνολικά το συγκείμενο του λόγου εμφανίζει συναισθηματικές διαστάσεις, το γεγονός ότι χρησιμοποιούνται επανειλημμένα οι παραλλαγές του όρου εργαζόμενοι, χωρίς να δίνεται κάποια επιπλέον πληροφορία για το φύλο τους οδηγεί σε μία αρχική απεικόνιση που αναδεικνύει και προσδίδει στην ταυτότητα των συγκεκριμένων γυναικών την ιδιότητα του εργαζόμενου και του πολίτη.

Στην περίπτωση των Κλωστηρίων αυτού του είδους η απεικόνιση εμφανίζεται σε πιο έντονο βαθμό καθώς αναπαρίστανται όχι μόνο ως εργαζόμενοι που απολύθηκαν αλλά και ως δυναμικοί διαδηλωτές που διεκδικούν την εργασία τους. Το φύλο όπως θα φανεί στα παρακάτω αποσπάσματα λόγου δεν τονίζεται ως ιδιαίτερη κατηγορία, καθώς οι γυναίκες απεικονίζονται ως «εργαζόμενοι του ιδιωτικού τομέα» που απεργούν («Απεργούν οι εργαζόμενοι του ιδιωτικού τομέα στον Έβρο», *Καθημερινή*, 20.07.2004), ως «98 άτομα» τα οποία τέθηκαν εκτός εργασίας («Κλείνει οριστικά το εργοστάσιο Τρικολάν της Fanco», *Καθημερινή*, 15.09.2004), ως «εργαζόμενοι» που κλιμακώνουν «τις κινητοποιήσεις τους για να ανασταλεί το λουκέτο στην Τρικολάν του ομίλου Λαναρά» («Στους δρόμους της Νάουσας για την αποβιομηχανοποίηση», *Καθημερινή*, 23.09.2004) και οδηγούνται «σε νέες κινητοποιήσεις και απεργίες» («Λουκέτο και στο εργοστάσιο της Fanco στη Νάουσα», *Τα Νέα*, 15.09.2004).

Εδώ οι όροι που χρησιμοποιούνται συντελούν μαζί με τα συμφραζόμενα, στη διαμόρφωση εικόνων που στόχο έχουν να αναδείξουν το φαινόμενο της ανεργίας καθώς και κινητοποιήσεις των εργαζομένων. Απεικονίζονται κυρίως ως μία γενική

[1] Βλέπε επίσης «ΚΥΡΗΞΕ ΠΤΩΧΕΥΣΗ», *Τα Νέα,* 17.05.2003

κατηγορία ανεξαρτήτως φύλου. Ακόμη και η χρήση του αρσενικού όρου επειδή μπαίνει σε πληθυντικό αριθμό και βρίσκεται με συγκεκριμένα συγκείμενα λόγου και εικόνας, υφαίνει εικόνες εργαζομένων και όχι ανδρών ή γυναικών. Στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* παρουσιάζονται ως «εργαζόμενοι στα Κλωστήρια Ναούσης» («Ούτε βήμα πίσω», 12.08.2004), ως «600 εργαζόμενοι στο εργοστάσιο Κλωστήρια Ναούσης» («Ετοιμάζουν κλιμάκωση των κινητοποιήσεων», 17.08.2004) ή ως «500 εργάτες», οι οποίοι δεν κάνουν «Βήμα Πίσω» κλιμακώνουν τις κινητοποιήσεις με δυναμικό τρόπο. Αυτή η χρήση γενικών όρων σε συνδυασμό και με τη μαζικότητα του αριθμού που προβάλλονται να συμμετέχουν στις κινητοποιήσεις αναδεικνύει κυρίως την ιδιότητα του εργαζόμενου, υφαίνοντας μία αναπαράσταση άφυλου τύπου σε ένα ουδέτερο συναισθηματικά συγκείμενο λόγου.

Ο τρόπος με τον οποίο αναπτύσσεται ο λόγος προβληματοποιεί τις κυρίαρχες αντιλήψεις για την θηλυκότητα αλλά και αρρενωπότητα αφού προβάλλει τις γυναίκες να κινητοποιούνται, χωρίς να προστίθενται στη γενικότερη εικόνα στοιχεία αδυναμίας και έντονου συναισθηματισμού.

Έμφυλη αναπαράσταση

Η επόμενη υποκατηγορία αναπαράστασης διαφοροποιείται ωστόσο, καθώς παρατηρείται μία ειδική αναφορά που γίνεται στο φύλο των εργαζομένων ανατρέποντας τον προηγούμενο ισότιμο και άφυλο τρόπο αναπαράστασης. Ως αποτέλεσμα, προκύπτει η διαμόρφωση ενός πλαισίου απεικόνισης αυτών των γυναικών στο οποίο αναδεικνύονται χαρακτηριστικά αδυναμίας, παθητικότητας και εκμετάλλευσης.

Υπάρχουν δύο διαφορετικά είδη θεματικής αφήγησης μέσω των οποίων αναδεικνύεται αυτό το είδος αναπαράστασης. Σύμφωνα με το πρώτο αφού ανακοινώνεται το κλείσιμο της επιχείρησης και η απόλυση των εργαζομένων, δίνεται η επιπρόσθετη πληροφορία ότι οι εργαζόμενοι αυτοί είναι στην πλειονότητά τους γυναίκες. Στο δεύτερο σχήμα παρατηρείται περισσότερο η ανάπτυξη μιας συζήτησης γύρω από την ανεργία -με αφορμή το κλείσιμο των εν λόγω επιχειρήσεων- και κυρίως γύρω από το πώς την υφίστανται οι γυναίκες. Ο λόγος σε αυτές τις περιπτώσεις λειτουργεί με τέτοιο τρόπο ώστε να οδηγεί στη θυματοποίησή τους και στην περιθωριοποίηση της εργατικής ιδιότητας.

Ειδικότερα, όσον αφορά την πρώτη περίπτωση αυτό που παρατηρείται στο λόγο των εφημερίδων είναι αρχικά ότι τονίζεται το γεγονός του κλεισίματος της κάθε επιχείρησης και ότι δευτερευόντως αναφέρεται το φύλο των εργαζομένων. Για το εργοστάσιο της Πάλκο *Τα Νέα* αναφέρουν: «το κλείσιμο της μονάδας με τους 500 εργαζόμενους (γυναίκες στο μεγαλύτερό τους μέρος)» («Κλείνει το εργοστάσιο των Palco στην Αθήνα», 06.05.2003) και η εφημερίδα *Το Βήμα*[2] ότι: « Η διακοπή της παραγωγής της εταιρείας θέτει εκτός απασχόλησης 500 εργαζομένους, στην πλειονότητά τους γυναίκες» («Το κεφάλαιο μας αποφεύγει», 11.05.2003). Με το ίδιο ύφος γίνεται η ανακοίνωση του κλεισίματος εννέα καταστημάτων της εταιρείας Υβόννη από την εφημερίδα *Το Βήμα*, όπου αναφέρεται ότι οι εργαζόμενοι «οι οποίοι είναι στην πλειονότητά τους γυναίκες, βρέθηκαν προ απροόπτου, καθώς άκουσαν χθες τους υπεύθυνους να τους ζητούν τα κλειδιά των καταστημάτων.» («Στον "αέρα" 110 εργαζόμενοι στα Υβόννη Stores», 17.05.2003).

Και στα τρία αποσπάσματα η έμφαση δίνεται στο γεγονός του κλεισίματος της κάθε επιχείρησης ή εργοστασίου. Οι συνέπειες αυτού του γεγονότος που αφορούν τους εργαζόμενους ειδικά στα πρώτα δύο αποσπάσματα απεικονίζονται χωρίς ιδιαίτερα συναισθηματικά φορτισμένο τρόπο αλλά περισσότερο με μία τυπικότητα που χαρακτηρίζει τέτοιου είδους ανακοινώσεις. Η πληροφορία ωστόσο που δίνεται για το φύλο των εργαζομένων λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να παραπέμπει σε μία εικόνα θυματοποίησης και αδυναμίας των γυναικών εργαζομένων. Τις αναπαριστά ως μία ειδική κατηγορία εργαζομένων, λόγω του φύλου, η οποία παρουσιάζεται να βρίσκεται σε κατώτερη και δεινότερη θέση σε σχέση με το υπόλοιπο σύνολο των εργαζομένων, οι οποίοι είναι πιθανότατα άνδρες. Αυτό που υπονοείται εδώ είναι ότι το γεγονός του κλεισίματος και των απολύσεων επιβαρύνει περισσότερο τις γυναίκες λόγω ίσως μιας μεγαλύτερης αδυναμίας, ως εργατικό δυναμικό, να επανακάμψουν και να αντιμετωπίσουν παρόμοιες συνθήκες όπως η ανεργία. Ειδικότερα αυτό αναδεικνύεται στο τελευταίο παράδειγμα για την Υβόννη Στορς, όπου αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι οι εργαζόμενες βρέθηκαν προ απροόπτου απέναντι στο

[2] Βλέπε επίσης το άρθρο: «Η νέα βιομηχανική μετανάστευση», *Το Βήμα*, 11.05.2003.

επικείμενο κλείσιμο της επιχείρησης. Ενώ το συγκείμενο του λόγου δεν παρουσιάζει κάποιο συναισθηματισμό, η φράση «προ απροόπτου» ακριβώς μετά την πληροφορία για το φύλο των εργαζομένων προσδίδει τα χαρακτηριστικά της άγνοιας, της αφέλειας και ίσως της έλλειψης ψυχραιμίας εκ μέρους τους.

Εν αντιθέσει στα επόμενα αποσπάσματα που θα αναλυθούν οι γυναίκες τοποθετούνται με έναν πιο άμεσο τρόπο στη θέση του θύματος. Σε αυτήν την περίπτωση οι αναπαραστάσεις δίνουν έμφαση στο φαινόμενο της ανεργίας και ειδικότερα στη σχέση των γυναικών με αυτήν. Στις εφημερίδες *Το Βήμα*, *Καθημερινή* και *Τα Νέα*, με αφορμή περισσότερο το κλείσιμο των επιχειρήσεων που μελετάμε, απεικονίζονται ως θύματα της ανεργίας, οι οποίες λόγω του φύλου τους την υφίστανται με μεγαλύτερη ένταση αλλά και αδυναμία. Στην περίπτωση της Πάλκο και της Υβόννης τονίζεται από *Το Βήμα* («Το επταήμερο του Διόδωρου», 25.95.2003) ότι λόγω του κλεισίματος των εν λόγω εταιρειών προέκυψαν « Εκατοντάδες άνεργοι, γυναίκες κυρίως» και προστίθεται με ειρωνικό ύφος «Ας πρόσεχαν: Ποιος τους είπε να γεννηθούν εργαζόμενοι και μάλιστα γυναίκες;». Αν και σε αυτό το σημείο ο ειδησεογραφικός λόγος μέσω της χρήσης χιούμορ, παρουσιάζει μία πρόθεση να προβάλλει με ευνοϊκό τρόπο τις γυναίκες που απολύθηκαν, ωστόσο η έμφαση που δίνεται στο φύλο των εργαζομένων που έμειναν «άνεργοι» συντελεί στην ανάδειξη μιας εικόνας αδυναμίας εκ μέρους τους. Η χρήση του χιούμορ ναι μεν προβάλλει μία επικριτική διάθεση απέναντι σε αυτούς που απέλυσαν τις εργαζόμενες της Πάλκο, ωστόσο η έμφαση στο φύλο σε συνδυασμό με τη χρήση του όρου άνεργοι συνδηλώνει μία αδυναμία και διαιωνίζει στα ΜΜΕ την εικόνα των γυναικών ως θυμάτων.

Στο ίδιο πλαίσιο η *Καθημερινή* τονίζει ότι «πολύ δύσκολα θα μπορούσαν να αναζητήσουν και να βρουν ανάλογη εργασία ιδίως αν είναι γυναίκες» («Καθημερινές Βολές», 20.05.2003). Το γυναικείο φύλο και στα δύο παραδείγματα με έναν ίσως πιο οξύ και καυστικό τρόπο στο πρώτο, αναπαριστάται ως κατώτερο και ιδιαίτερα ευάλωτο στα πλαίσια του εργασιακού τομέα. Οι εργαζόμενες γυναίκες παρουσιάζονται ως θύματα αλλά και ως αδύναμες να ανταπεξέλθουν στις αντιξοότητες ώστε να μπορέσουν να βρουν εργασία. Η ιδιότητα του εργαζόμενου απεικονίζεται ως κάτι το οποίο δεν ταιριάζει αλλά περισσότερο μάλλον βαρύνει τις

γυναίκες, για τις οποίες υπονοείται ότι δεν έχουν τις αντίστοιχες ικανότητες να αντιμετωπίσουν προβληματικές καταστάσεις στο χώρο εργασίας. Η εργασιακή ιδιότητα επομένως, συνδέεται με έναν αρνητικό τρόπο με τις γυναίκες. Παρατηρήθηκαν επομένως στοιχεία που συντελούν σε δύο αντίθετους τρόπους αναπαράστασης της εργασιακής ιδιότητας, ο ένας περισσότερο ισότιμος ενώ ο άλλος εμφανώς έμφυλος και ιδιαίτερα εις βάρος των γυναικών.

4.1.2. Εργαζόμενες μητέρες-οικογενειακή κατάσταση

Η μητρότητα και η οικογενειακή κατάσταση αποτελούν κεντρικά χαρακτηριστικά στον τρόπο αναπαράστασης των γυναικών κυρίως όταν τα άρθρα αναφέρονται όχι στο συνολικό σώμα των εργαζομένων συνδικαλιστριών αλλά σε μεμονωμένες περιπτώσεις γυναικών που δίνουν συνεντεύξεις ή περιγράφεται η κατάστασή τους αναδεικνύοντας μία στενή σχέση μεταξύ της εργασιακής και μητρικής ιδιότητας.

Αυτή η σχέση αναπαρίσταται αναδεικνύοντας παράλληλα μία ποικιλία διαστάσεων στην απεικόνιση των εν λόγω γυναικών ως εργαζόμενων μητέρων. Συγκεκριμένα, τα θεματικά σχήματα τα οποία εντοπίστηκαν σε αυτήν την ενότητα είναι τα εξής:

α. όταν οι γυναίκες εργαζόμενες αναπαρίστανται να εργάζονται αποκλειστικά για τα παιδιά τους,

β. όταν στις συστάσεις που γίνονται όχι μόνο από τον ευθύ λόγο της εφημερίδας αλλά και από τα παραθέματα του λόγου των γυναικών που επιλέγει να συμπεριλάβει ως κεντρικό στοιχείο παρουσιάζεται η μητρότητα και συγκεκριμένα πόσα παιδιά έχει ή δεν έχει η καθεμιά,

γ. από την προηγούμενη περίπτωση προκύπτει μία υποπερίπτωση κατά την οποία οι ίδιες παρουσιάζονται ως γιαγιάδες για να δείξουν την εξέλιξή τους με το πέρασμα των χρόνων και τα χρόνια που δούλεψαν στο εργοστάσιο, με επιπρόσθετο αποτέλεσμα να παρουσιάζεται σα φυσική εξέλιξη η απόκτηση παιδιών και εγγονών,

δ. μία περίπτωση όπου ειδικά ο *Ριζοσπάστης* τις παρουσιάζει ως μάνες της εργατικής τάξης,

Συγκεκριμένα, οι αναπαραστάσεις που δομούνται από τον έντυπο λόγο παραπέμπουν σε συμπεράσματα του τύπου ότι οι γυναίκες *εργάζονται έχοντας ως αποκλειστικό*

στόχο την ανατροφή των παιδιών τους, περιθωριοποιώντας όμως με αυτόν τον τρόπο την ιδιότητα του πολίτη και δη του πολιτικού όντος.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση που παρουσιάζει η *Καθημερινή* («Από σήμερα πλέον μπαίνω στην ανεργία», 25.05.2003) για μία εργαζόμενη στην Πάλκο, την κυρία Κυριακή της οποίας η αφήγηση κινείται από τη μία πλευρά μεταξύ της κατάστασης της ανεργίας στην οποία έχει περιέλθει η ίδια -αλλά και οι συναδέλφισσές της- και από την άλλη της μητρικής της ιδιότητας, καθώς δευτερευόντως και της συζυγικής της. Ο λόγος που επιλέγει να παραθέτει η *Καθημερινή* επικεντρώνεται στις κόρες της, στον τρόπο που ανατράφηκαν και στη σχέση που έχει μαζί τους. Η εικόνα που δομείται είναι της μητέρας που εργάζεται σκληρά για να αναθρέψει τα παιδιά της ενώ παράλληλα απεικονίζεται να έχει ενοχές γιατί δεν αφιέρωσε όλο το χρόνο της στην ανατροφή των παιδιών της. Η συγκεκριμένη εικόνα ενισχύεται με τα σχόλια που προσθέτει ο συντάκτης σε κομβικά σημεία της αφήγησης. Στην αρχή όταν συστήνει την κυρία Κυριακή η οποία «έχει δυο κόρες και η κουβέντα γυρίζει συνέχεια σε αυτές» (ό.π.) αλλά και στο σημείο όπου μιλάει για το πώς η εργασία της, την στερούσε από τα παιδιά της: «Συνεχίζει την κουβέντα σαν να απευθύνεται στα παιδιά της, μοιάζει να έχει ενοχές που στερήθηκαν τη μάνα τους…» (ό.π.). Η εργασία εδώ δεν αναπαριστάται ως μία ανεξάρτητη δραστηριότητα αλλά ως ένα μέσο για να επιτελεστεί η κανονικοποιημένη εκδοχή του γυναικείου φύλου. Λίγο παρακάτω στο ίδιο άρθρο η αφήγηση συνεχίζει να επικεντρώνεται στα παιδιά της, στο σύζυγο και στην οικογενειακή της ζωή. Περιγράφει την τωρινή της οικογενειακή κατάσταση, δίνει λεπτομέρειες για την εργασία του συζύγου της, ειδικά τώρα που απολύθηκε θα δυσκολέψουν τα πράγματα «αφού η μεγάλη της κόρη σπουδάζει στην Κρήτη» ενώ «η μικρή χρειάζεται φροντιστήριο, πάει δευτέρα λυκείου». Η ανησυχία και η συνεχής μέριμνα για τα παιδιά συνιστούν ένα αφηγηματικό σχήμα το οποίο επαναλαμβάνεται και σε άλλες περιπτώσεις εργαζόμενων γυναικών ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο την αναπαράσταση της μητρότητας ως προεξάρχον στοιχείο της ταυτότητάς τους και αμβλύνοντας συγχρόνως την αναπαράστασή τους ως πολιτικά υποκείμενα.

Τα στοιχεία του συναισθηματισμού, της φροντίδας, της απόλυτης αφοσίωσης εμφανίζονται σε έντονο βαθμό και στη συνέχεια του αποσπάσματος, το οποίο βέβαια ξεκινάει με μία αντιφατική διατύπωση εκ μέρους του άρθρου:

> Δυσκολεύεται κανείς να κάνει την κυρία Κυριακή να μιλήσει για την προσωπική της ζωή, σου μιλάει συνεχώς για τη δουλειά της, μπερδεύοντας τον ενεστώτα με τον παρατατικό. Μιλάει για τις κοπέλες που δεν έχουν να αφήσουν τα παιδιά τους όταν έχουν απογευματινή βάρδια, λες και η βάρδια συνεχίζεται και θα συνεχίζεται…(ό.π.)

Σε αυτό το σημείο ο λόγος ενώ φαίνεται να ξεφεύγει από τα παραδοσιακά έμφυλα πλαίσια, καθώς παρουσιάζεται μία δυσκολία της αφηγήτριας να μιλήσει για τα προσωπικά της, εντούτοις ακόμα και όταν μιλάει για τις συναδέλφισσές της, αναφέρεται στη μητρική τους ιδιότητα. Εντούτοις, στη συνέχεια η εφημερίδα επιλέγει να δώσει έμφαση σε εκείνο το τμήμα της αφήγησης της Κυριακής το οποίο αφομοιώνει τα στοιχεία που μπορεί να ανατρέπουν την παραδοσιακή εικόνα των γυναικών. Συγκεκριμένα το άρθρο αναφέρεται στο ελεύθερο χρόνο της ομιλούσας ο οποίος «αναλωνόταν στην φροντίδα των παιδιών» (ό.π.). Ενώ τώρα που αυτά μεγάλωσαν δηλώνεται ότι αισθάνεται κάπως παράξενα αφού όπως υποστηρίζει δε βγαίνει έξω. Η εξάρτηση που υπονοείται εδώ δεν αφορά το σύζυγό της αλλά τα παιδιά της. Η μητρότητα αναπαριστάνεται όχι μόνο ως σύμφυτο χαρακτηριστικό αλλά σχεδόν ως ταυτόσημο με την εργασία της και τη ζωή της. Ακόμα και όταν εμφανίζονται ορισμένα χαρακτηριστικά που προβληματοποιούν τις παραδοσιακές αντιλήψεις περί φύλου, το συγκείμενο του λόγου τα επανεγγράφει σε ένα έμφυλο πλαίσιο αναπαράστασης. Χαρακτηριστικό και ενδιαφέρον είναι το απόσπασμα που παρατίθεται στη συνέχεια όταν αναδεικνύεται με ένα συμπυκνωμένο τρόπο αυτή η αντιπαράθεση κανονιστικών και μη κανονιστικών στοιχείων:

> Πηγαίναμε και στο Καραϊσκάκη όταν έπαιζε εκεί, στο ποδόσφαιρο. Μόνες μας γιατί ο άντρας μου τα βαριέται αυτά. Είχαμε πάει όταν πήρε η ομάδα τον πρώτο τίτλο μετά τα "πέτρινα χρόνια". Θυμάμαι είχε μπει ο κόσμος μέσα, στο γρασίδι. Δεν πάμε φυσικά στη θύρα 7. Προτιμάμε τις ήσυχες, την 10! Αν δεν ανακατεύεσαι, δεν σε πειράζει κανείς. Ε, η τρέλα μας είναι αυτή- ξέρεις ακόμα πετσέτες του Ολυμπιακού έχω στην κουζίνα! (ό.π.)

Το ενδιαφέρον για το ποδόσφαιρο, η αγάπη για μία ποδοσφαιρική ομάδα καθώς και η τακτική παρακολούθηση ποδοσφαιρικών αγώνων εκ μέρους των γυναικών της οικογενείας, σε αντίθεση με το ανδρικό μέλος που παρουσιάζεται να «τα βαριέται αυτά», αν και συνιστά ένα μη-κανονιστικό στοιχείο στην απεικόνιση της κυρίας Κυριακής, ωστόσο το υπόλοιπο συγκείμενο του λόγου, παρουσιάζει ορισμένες πολύ σημαντικές λεπτομέρειες έμφυλης αναπαράστασης. Για παράδειγμα στο απόσπασμα

που επιλέγει να συμπεριλάβει το άρθρο λίγο πιο πριν η έξοδός της απεικονίζεται να εξαρτάται είτε από το σύζυγό της είτε από τα παιδιά της: ««Δεν βγαίνουμε και πολύ έξω. Είναι κουραστική η δουλειά του άντρα μου και πάμε σπανίως σε καμιά ταβέρνα. Τώρα τα παιδιά μεγάλωσαν και πάνε βόλτες μόνα τους.»» (ό.π.). Επίσης, στο σημείο όπου αναφέρει ότι δεν πηγαίνει στη θύρα 7, αλλά προτιμούν τις πιο ήσυχες κερκίδες, αυτό συμβάλλει στην καταστολή μιας ορισμένης ανατρεπτικότητας καθώς προβάλλονται χαρακτηριστικά φόβου και ανασφάλειας. Ο λόγος απομακρύνεται από το ποδόσφαιρο και επικεντρώνεται σε μία προσπάθεια να αποδειχθεί ένας ήρεμος, μη βίαιος, συνετός και ασφαλής τρόπος παρακολούθησης ενός αθλήματος που φημίζεται ίσως για τα βίαια χαρακτηριστικά του. Παράλληλα, η υπερβολική αγάπη για την ομάδα του Ολυμπιακού αναπαρίσταται ως μία τρέλα η οποία αποδεικνύεται με τις πετσέτες του Ολυμπιακού στην κουζίνα**.** Η επιλογή της εφημερίδας να παραθέσει αυτούσια αποσπάσματα από τη συνέντευξη της Κυριακής οδηγούν στην κατασκευή μιας πολύ κλασικής αναπαράστασης μιας γυναίκας που ταυτίζεται πλήρως με τα συζυγικά, μητρικά και οικιακά καθήκοντά της, και κατά δεύτερο λόγο υιοθετεί το ρόλο του εργαζόμενου και την ιδιότητα του πολίτη.

Μία πιο έντονη προβολή των οικογενειακών και μητρικών στοιχείων παρουσιάζεται στην εφημερίδα *Τα Νέα* (21.05.2003) με την παράθεση μιας περίπτωσης απολυμένης γυναίκας από το εργοστάσιο της Πάλκο. Το άρθρο ξεκινάει με τον εξής τίτλο: ««Ποιος θα θρέψει τώρα τα τρία παιδιά μου;» η ίδια φράση επαναλαμβάνεται στη συνέχεια του κειμένου δύο σειρές μετά. Η πρώτη σειρά αναφέρει ότι: «Απολύθηκε και αυτή και ο σύζυγός της από την Πάλκο» και μετέπειτα επαναδιατυπώνονται τα λόγια της με επιπλέον ένα σχολιασμό: «Ποιος θα θρέψει τώρα τα τρία παιδιά μου;». Τα λόγια της κ. Ιωάννας Τριαντοπούλου γίνονται κραυγές απόγνωσης για το αύριο που δεν ξέρει πώς θα ξημερώσει.» (ό.π.)

Η ανάδειξη της μητρότητας ως το σημαντικότερο ίσως στοιχείο στην εικόνα που κατασκευάζεται επιτυγχάνεται μέσω ποικίλων στρατηγικών του λόγου σε αυτό το μικρό αλλά περιεκτικό σε νοήματα απόσπασμα. Αρχικά, η επανειλημμένη προβολή της φράσης που αφορά τα παιδιά και δη την επιβίωσή τους συνδηλώνει την αγωνία και την απόγνωση όχι μιας εργαζόμενης γυναίκας αλλά μιας μητέρας. Παράλληλα «τα λόγια» που γίνονται σύμφωνα με το συντάκτη «κραυγές» και μάλιστα «*απόγνωσης για το αύριο*» προσθέτουν στην εικόνα ακόμη ένα τόνο

συναισθηματισμού και αδυναμίας. Το τελευταίο ωστόσο στοιχείο το οποίο δεν είναι τόσο εμφανές με μία πρώτη ανάγνωση αλλά οδηγεί και αυτό στη δόμηση μιας σεξιστικής αναπαράστασης, προέρχεται μέσω της πληροφορίας που παρέχεται στη δεύτερη σειρά του εν λόγω κειμένου σύμφωνα με την οποία από την Πάλκο δεν απολύθηκε μόνο η ίδια αλλά και ο σύζυγος της εν λόγω γυναίκας. Εντούτοις, αυτή είναι μόνο που εμφανίζεται να μιλά, να εκφράζει τις αγωνίες της και να φοβάται για το μέλλον: «Όταν γυρίσαμε στο σπίτι την ημέρα που έγινε γνωστή η απόλυσή μας, τα παιδιά με ρώτησαν με αγωνία. «Και τώρα μαμά τι θα γίνει; Πώς θα ζήσουμε;» (ό.π.). Λίγο πιο κάτω στη συνέχεια του άρθρου η αγωνία της απεικονίζεται να επιτείνεται περισσότερο γεγονός που αναδεικνύεται όχι μόνο από τα σχόλια του άρθρου αλλά και από την επιλογή να συνοδευθεί από μία ανάλογη φωτογραφία[3] (Φωτογραφία 4) της ομιλούσας:

> Το μέλλον είναι ο μεγάλος της φόβος. «Πλησιάζει το τέλος του μήνα και έχω να πληρώσω ενοίκιο, λογαριασμούς, τα φροντιστήρια δύο παιδιών, να στείλω χρήματα στον γιο μου που είναι φαντάρος. Πείτε μου τι να κάνω;»

Η μητρότητα καθώς και τα συνακόλουθα στοιχεία που τη συνιστούν όπως είναι η φροντίδα, η ανατροφή, η μέριμνα για τα παιδιά παρουσιάζονται ξεκάθαρα στη συγκεκριμένη εικόνα επισκιάζοντας τόσο τις ιδιότητες της εργαζόμενης όσο και της συνδικαλίστριας, του πολιτικού όντος. Παράλληλα, η συνδήλωση ενός έντονου συναισθηματισμού ο οποίος συνοδεύει τις αναπαραστάσεις της μητρότητας συμπληρώνεται και με το στοιχείο της αδυναμίας, της απελπισίας για το μέλλον.

Συγχρόνως, παρατηρείται, όπως ήδη προαναφέρθηκε, μία ουσιαστική απουσία του συζύγου σε όλη αυτήν την εικόνα. Ειδικότερα, παρόλο που γίνεται αναφορά στο πρόσωπο του, ο λόγος επικεντρώνεται γύρω από την ομιλούσα. Χαρακτηριστικό είναι ότι ενώ απολύονται και οι δύο, όταν επιστρέφουν στο σπίτι τα παιδιά, σύμφωνα με την αφήγηση, ρωτούν μόνο τη μητέρα τους, οι αγωνίες τους εκφράζονται μόνο σε αυτήν. Η ίδια με τη σειρά της προβάλλεται μέσα από επανειλημμένες ερωτήσεις εκφράζει την αγωνία της για την ανατροφή και το μέλλον των παιδιών της σα να έχει

[3] Η ίδια φωτογραφία βρίσκεται και σε ένα δεύτερο άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα* με τη διαφορά ότι ο τίτλος αυτή τη φορά επαναλαμβάνει τα λόγια της απεικονιζόμενης: «Πώς θα θρέψω τα παιδιά μου, άνεργη μαζί με τον άνδρα μου;» (««Δεν μας παίρνουν ούτε για καθαρίστριες» λένε οι απολυόμενες της Schiesser-Palco», 07.05.2003).

την αποκλειστική ευθύνη, σα να μην είναι υπεύθυνος ο σύζυγός της. Από τη μία πλευρά επομένως της αποδίδονται αποκλειστικές ευθύνες αναδεικνύοντας έναν δυναμισμό εκ μέρους της, από την άλλη όμως απεικονίζεται αδύναμη να διαχειριστεί όλη την κατάσταση.

Φωτογραφία 4. «ΙωάνναΤριαντοπούλου: «Όταν γυρίσαμε στο σπίτι την ημέρα που απέλυσαν εμένα και τον άνδρα μου, τα παιδιά ρώτησαν. "Και τώρα μαμά τι θα γίνει;"»» (Αναδημοσίευση από το άρθρο «Ποιος θα θρέψει τώρα τα τρία παιδιά μου;», *Τα Νέα*, 21.05.2003)

Ο τρόπος με τον οποίο προβάλλεται η μητρότητα σε αυτό το είδος αναπαράστασης ως προεξάρχον στοιχείο, συνίσταται στο γεγονός ότι σε αφηγήσεις όχι μόνο της συγκεκριμένης γυναίκας αλλά και άλλων που επιλέγονται να συμπεριληφθούν σε άρθρα των εφημερίδων *Τα Νέα* και *Το Βήμα* ο λόγος που παρατίθεται κινείται γύρω από την ανησυχία τους για το πώς θα μεγαλώσουν, θα θρέψουν, θα σπουδάσουν τα παιδιά τους αφού έχουν μείνει άνεργες:

> Ούτε να ακούσει θέλει ότι μπορεί να κόψει τα παιδιά από το φροντιστήριο για τα αγγλικά και τα γαλλικά. («Οι 512 της Palco στο απόσπασμα», *Το Βήμα*, 11.05.2003).

> «Ξέρεις πώς νιώθω όταν ο γιος μου λέει να μην του δίνω χαρτζιλίκι για το κολατσιό στο σχολείο;» («Οι 512 της Palco στο απόσπασμα», *Το Βήμα,* 11.05.2003, εισαγωγικά στο πρωτότυπο).
>
> «Δουλεύω 25 χρόνια, μεγαλώνω και σπουδάζω παιδιά, τι θα γίνω τώρα;» («Η ανεργία ως βίωμα», *Τα Νέα,* 20.05.2003, εισαγωγικά στο πρωτότυπο).

Φράσεις αυτού του τύπου αποδίδουν με γλαφυρό και συμπυκνωμένο τρόπο την εικόνα αυτών των γυναικών κυρίως ως μητέρων των οποίων πρωταρχική σκέψη παρουσιάζεται να είναι το μέλλον των παιδιών παρά η εργασιακή τους κατάσταση.

Η ιδιότητα της μητρότητας εις βάρος της ιδιότητας της εργαζόμενης και της συνδικαλίστριας παρατηρείται επανειλημμένα και σε άλλες περιπτώσεις αναπαράστασης γυναικών που απολύθηκαν είτε από την Πάλκο είτε από τα καταστήματα Υβόννη. Στο αφηγηματικό σχήμα που ακολουθεί η μητρότητα αναδεικνύεται ως κεντρικό στοιχείο στον τρόπο με τον οποίο ο τύπος επιλέγει να κάνει τις συστάσεις για τις συγκεκριμένες γυναίκες. Σε αυτήν την ενότητα θα παρατεθούν αποσπάσματα που αφορούν και τις τρεις επιχειρήσεις, ωστόσο το εν λόγω σχήμα εμφανίζεται με μεγαλύτερη ένταση και συχνότητα στην αναπαράσταση των εργαζόμενων γυναικών της Πάλκο. Η πιθανότερη αιτία που εξηγεί αυτό το αποτέλεσμα είναι ίσως το μέγεθος της προσοχής που δόθηκε από τις εφημερίδες στο πρωτοφανές κλείσιμο ενός μεγάλου εργοστασίου 500 εργαζομένων, οι οποίοι ήταν στην πλειοψηφία τους γυναίκες. Αντιθέτως οι δύο επόμενες περιπτώσεις δέχτηκαν διαφορετική μεταχείριση από τον υπό μελέτη ελληνικό τύπο καθώς: πρώτον η Υβόννη ήταν μία επιχείρηση η οποία ναι μεν απασχολούσε γυναίκες αλλά ήταν μικρότερης εμβέλειας και δεύτερον τα Κλωστήρια Ναούσης, ναι μεν απέλυσαν ένα μεγάλο αριθμό εργαζομένων, ωστόσο στο λόγο των άρθρων δεν υπήρξε έντονος τονισμός του φύλου, με αποτέλεσμα να μην προκύπτουν αντίστοιχες εικόνες της μητρότητας. Αυτό συνέβη ενδεχομένως διότι το κλείσιμο των εργοστασίων στη Νάουσα ήταν ένα πρόβλημα που επηρέαζε σε μεγάλο βαθμό την περιοχή, γεγονός που οδήγησε στην απεικόνιση ενός γενικού οικονομικού προβλήματος. Επομένως, στην αρχή θα παρουσιαστεί αυτός ο τρόπος παρουσίασης των γυναικών από τον τύπο και στη συνέχεια θα αναλυθούν τρεις περιπτώσεις απεικόνισης γυναικών όπου τονίζεται ναι μεν η μητρική ιδιότητα αλλά παράλληλα περιλαμβάνονται στοιχεία που την προβληματοποιούν.

Τα παραθέματα[4] που ακολουθούν, κατά χρονολογική σειρά, αφορούν περιπτώσεις εργαζομένων γυναικών στην Πάλκο όπου παρατηρείται συμπυκνωμένα ως κεντρικό στοιχείο της ταυτότητάς τους να προβάλλεται η οικογενειακή τους κατάσταση, εάν δηλαδή είναι παντρεμένες ή όχι, καθώς και το εάν έχουν παιδιά ή όχι:

> Η κ**. Ρηγόπουλου**, 42 χρόνων, δουλεύει 25 χρόνια στο εργοστάσιο και είναι χήρα με δυο ανήλικα παιδιά... «Τι θα κάνω; έχω ενοίκια, πληρώνω φροντιστήρια και είμαι μόνη μου με δυο ανήλικα παιδιά.» («Από αυτά τα χέρια έκαναν εκατομμύρια», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003)

> Η 47χρονη γαζώτρια κυρία **Γεωργία Κολοβού** θυμάται την ημερομηνία πρόσληψής της: 10 Ιουλίου 1979, απογευματινή βάρδια, με προϋπηρεσία στο πλεκτήριο «Αττίς». Σε τρία χρόνια θα μπορούσε να βγει στη σύνταξη - έχει δύο ανήλικα παιδιά, τον δεκάχρονο Νίκο και την οκτάχρονη Δήμητρα.» («Οι 512 της Palco στο απόσπασμα», *Το Βήμα*, 11.05.2003)

> ΒΑΣΩ ΚΟΥΝΕΛΗ *(πρώην εργαζόμενη στην Palco)*
> «Ένα σφίξιμο στην καρδιά. Αυτή είναι η κατάστασή μας, δύο εβδομάδες που έχουμε μάθει για το κλείσιμο του εργοστασίου. Πώς θα τα βγάλουμε πέρα;». Μητέρα τριών ανήλικων παιδιών, η 40χρονη κ. Βάσω Κουνέλη, που από τα 20 της εργαζόταν στο εργοστάσιο της Palco, αγωνιά για την επόμενη μέρα. («Ποιος θα θρέψει τώρα τα τρία παιδιά μου;», *Τα Νέα*, 21.05.2003)

Αυτό που παρατηρείται στα αποσπάσματα είναι ένα κοινό σχήμα αναπαράστασης της κάθε γυναίκας καθώς προβάλλεται η ηλικία, τα χρόνια εργασίας και ο αριθμός των παιδιών της. Ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η σύσταση αυτών των γυναικών ναι μεν από τη μία πλευρά αναδεικνύει την εργασιακή τους ιδιότητα καθώς παρουσιάζονται τα χρόνια προϋπηρεσίας της κάθε μιας, από την άλλη ωστόσο, ως ένα επιπλέον κεντρικό στοιχείο στην απεικόνιση της ταυτότητάς τους είναι η οικογενειακή τους κατάσταση. Αυτό που τονίζεται είναι κυρίως η μητρική τους ιδιότητα σε σημείο που να δίνονται λεπτομέρειες για τα ονόματα και την ηλικία των παιδιών τους. Άρα, η εικόνα που παράγεται προσεγγίζει περισσότερο αυτή της εργαζόμενης μητέρας παρά γυναίκας, φυσικοποιώντας το στοιχείο της μητρότητας.

Σε αυτό το πλαίσιο και με αυτήν ίσως την τάση επανεγγραφής των γυναικών στον ιδιωτικό βίο εντάσσονται τρεις πολύ χαρακτηριστικές και ενδιαφέρουσες

[4] Βλέπε επίσης ένα ακόμη άρθρο της εφημερίδας *Ριζοσπάστης* με τον τίτλο: «Η «καλή εργοδοσία» δεν έχει σχέση με το όνειρο του Άγγελου και της Σοφίας», 25.05.2003.

φωτογραφίες (5,6,7) οι οποίες συμπυκνώνουν τον τρόπο που αναπαρίστανται οι απολυμένες εργαζόμενες. Και στις τρεις φωτογραφίες εμφανίζονται γυναίκες εργαζόμενες στην Πάλκο μαζί με τα παιδιά τους. Ειδικότερα, στις φωτογραφίες 5 και 6 ενώ δεν παρατηρείται κάποιος τίτλος ή σχολιασμός ωστόσο η παρουσία των παιδιών δίπλα στις μητέρες τους πιθανότατα κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων οδηγεί στην υποτίμηση του συνδικαλιστικού και αγωνιστικού στοιχείου αυτών των γυναικών αφού μέσω της εικόνας δίνεται έμφαση στο χαρακτηριστικό της μητρότητας. Στη φωτογραφία 7 αν και δεν απεικονίζεται κάποια στιγμή διαδήλωσης, εντούτοις δύο στοιχεία προσδίδουν μία μητρική ιδιότητα στην αναπαράσταση της εν λόγω γυναίκας σε βάρος της εργασιακής και συνδικαλιστικής ιδιότητας. Η φωτογραφία σύμφωνα με τον τίτλο απεικονίζει τη Μαρίνα μαζί με την κόρη της, τη Θεανώ η οποία «κάνει τα πρώτα της βήματα κάτω από μια μαύρη σημαία» («Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003). Ο σχολιασμός αυτός σε συνδυασμό με τη μαύρη σημαία η οποία συνδηλώνει αγωνιστικότητα, συνιστούν αντιστοίχως στοιχεία του δημόσιου και ιδιωτικού βίου. Ενώ ο λόγος στην αρχή επικεντρώνεται στην απόλυση της Μαρίνας, ωστόσο τα σχόλια που παρατίθενται εκ μέρους της εφημερίδας στη συνέχεια καθώς και η φωτογραφία με την κόρη της τονίζουν την ιδιότητα ως μητέρα, ενώ μειώνουν την ιδιότητά της ως πολιτικό υποκείμενο που επιλέγει να αγωνιστεί για την εργασία της.

Φωτογραφία 5. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Χρειάζεται πάλη για την ανατροπή αυτής της πολιτικής, *Ριζοσπάστης*, 23.05.2003.

Φωτογραφία 6. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Κύμα πτωχεύσεων στην αγορά», *Καθημερινή*, 20.05.2003.

Φωτογραφία 7. «Η Μαρίνα είναι στους σημερινούς απολυμένους, η μητέρα της, η κυρία Βασιλική, έπιασε δουλειά το '70 στη «Σίσσερ», την απολύσανε 52 χρονών γυναίκα το 1999 κι ακόμα δεν έχει βρει δουλειά για να συμπληρώσει τα ένσημα της σύνταξης. Η μικρή Θεανώ κάνει τα πρώτα της βήματα κάτω από μια μαύρη σημαία. Και στο σπίτι υπάρχει ακόμα ένα βρέφος...» (Αναδημοσίευση από το άρθρο «Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003).

Παραμένοντας στο πλαίσιο του ίδιου αφηγηματικού σχήματος, παρατηρήθηκε ότι υπάρχουν άρθρα στα οποία ο λόγος εμφανίζει αντιφατικά στοιχεία όσον αφορά την ανάδειξη της μητρότητας ως κεντρικό στοιχείο στην ταυτότητα των εργαζόμενων γυναικών. Συγκεκριμένα, θα παρουσιαστούν τρεις περιπτώσεις η κάθε μία εκ των οποίων αφορά την απεικόνιση απολυμένων εργαζομένων στην Πάλκο, στα Κλωστήρια Ναούσης και στην Υβόννη.

Ειδικότερα, η εφημερίδα *Ριζοσπάστης* εμφανίζει έναν ιδιόμορφο τρόπο για να απεικονίσει τις εργαζόμενες στην Πάλκο. Το άρθρο που θα παρουσιαστεί στη συνέχεια εντάσσεται- όπως αναφέρεται πάνω από τον κεντρικό τίτλο- στην ενότητα «ΕΡΓΑΤΙΚΑ» και έχει τον τίτλο: «Η Κωνσταντίνα περιμένει μωρό» και ξεκινάει ως εξής:

> «Πρέπει να υπάρξει πιο μεγάλη αντίδραση από τους εργαζόμενους για να υπάρξει αποτέλεσμα. Θα μπορούσαμε να κάνουμε πολλά...». Αυτό μας λέει η Κωνσταντίνα Παναγοπούλου, που εργάζεται 6 χρόνια στη «Σίσσερ - Πάλκο» και σήμερα, στον 6ο μήνα της εγκυμοσύνης της, περιμένει το πρώτο της παιδί, με έντονη όμως αγωνία για το μέλλον. (*Ριζοσπάστης*, 25.05.2003)

Ο λόγος εδώ αναπτύσσεται αντιφατικά κυρίως μεταξύ των σχολίων που προσθέτει η εφημερίδα και των λεγόμενων της Κωνσταντίνας Παναγοπούλου. Είναι εμφανές ότι ο σχολιασμός που υπάρχει στο άρθρο επικεντρώνεται στα χαρακτηριστικά της μητρότητας και του συναισθηματισμού ενώ ο λόγος της ομιλούσας έχει καθαρά πολιτικό περιεχόμενο και δυναμισμό. Το γεγονός ότι το κύριο σώμα του άρθρου έχει ως αρχή τις απόψεις της όσον αφορά τον τρόπο που πρέπει να αντιδράσουν οι εργαζόμενοι για να αντιμετωπίσουν την κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει, θα μπορούσε να οδηγήσει σε μία διαφορετικού τύπου αναπαράσταση η οποία θα υπερέβαινε τις έμφυλες αναφορές. Παρόλα αυτά, αν και η εφημερίδα *Ριζοσπάστης* χαρακτηρίζεται από μία αριστερή ιδεολογική κατεύθυνση, προβάλλει και υπερασπίζεται τα εργατικά συμφέροντα ανεξαρτήτως φύλου σε αυτήν περίπτωση, όπως και σε άλλες που θα ακολουθήσουν, δεν μπόρεσε να απεμπλακεί από στερεοτυπικές αναπαραστάσεις του φύλου.

Για παράδειγμα στην επόμενη περίπτωση η αντίφαση έγκειται στο γεγονός ότι αν και ο τύπος επιλέγει να παρουσιάσει μια γυναίκα που δεν έχει οικογένεια, εντούτοις το στοιχείο της μητρότητας αναδεικνύεται μέσα από τον τονισμό αυτής της έλλειψης. Σε ένα πυκνό σε νοήματα άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα*, η εργαζόμενη στα

καταστήματα Υβόννη Γιώτα Πάγκαλου προβάλλεται να ενημερώνει για την κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει με τον εξής τρόπο:

> «Εγώ δεν είμαι παντρεμένη. Ωστόσο, οι υποχρεώσεις μου είναι πολλές. Έχω το σπίτι μου. Οι λογαριασμοί έρχονται ο ένας μετά τον άλλον. Τα έξοδα είναι πολλά. Οι πιστωτικές κάρτες δεν… καταλαβαίνουν από ανεργία. Κάθε μέρα που βγαίνουμε από το σπίτι ξοδεύω χρήματα, ακόμη και για το λεωφορείο.» (*Τα Νέα,* 21.05.2003, εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

Αυτό που παρατηρείται στο συγκεκριμένο απόσπασμα είναι μία έμμεση προβολή πάλι της μητρότητας ως φυσικό και κύριο συστατικό της γυναικείας ταυτότητας καθώς η ίδια η ομιλούσα όταν συστήνεται ενημερώνει ότι δεν είναι παντρεμένη, συνδηλώνοντας έμμεσα ότι δεν έχει παιδιά και γενικότερα οικογένεια. Ωστόσο, με έναν απολογητικό τόνο δηλώνει ότι έχει υποχρεώσεις οι οποίες είναι πολλές και αρχίζει να τις ονοματίζει σε μία προσπάθεια να αποδείξει ότι υπάρχουν πραγματικές υποχρεώσεις παρόλο που δεν έχει η ίδια παιδιά. Η ανυπαρξία της οικογένειας έτσι όπως παρουσιάζεται μέσα από το λόγο, συμβάλλει για μία ακόμη φορά στην ανάδειξη και οριοθέτηση μιας πρέπουσας γυναικείας ταυτότητας και συμπεριφοράς, της οποίας ένα κεντρικό στοιχείο συνιστά πράγματι η μητρότητα και δη αυτή που συνοδεύεται από τα χαρακτηριστικά της μέριμνας για ανατροφή, φροντίδα και του συναισθηματισμού.

Στο τρίτο άρθρο όπου υπάρχει μία αντιφατική αναπαράσταση της μητρότητας, η εφημερίδα *Ριζοσπάστης* αναφερόμενη στους απολυμένους των Κλωστηρίων Ναούσης ναι μεν προβάλλει την οικογενειακή τους κατάσταση, χωρίς όμως να το εντάσσει σε ένα έμφυλο συγκείμενο του λόγου. Αυτό που δηλώνεται μέσω της παρουσίασης δηλώσεων δύο εργαζομένων, του Γιώργου Κάπτη και της Αρετής Κράτζα, είναι ότι οι εργαζόμενοι που απολύθηκαν «Στη συντριπτική πλειοψηφία τους είναι οικογενειάρχες, με παιδιά που σπουδάζουν και δάνεια που τρέχουν» (09.07.2004). Τα στοιχεία που αναδεικνύονται σε αυτό το είδος αναπαράστασης δεν συνδέονται με το γυναικείο φύλο αλλά περισσότερο με την εκδοχή του καλού εργαζόμενου και πολίτη. Η οικογένεια και ειδικότερα ο όρος οικογενειάρχες, επίσης τα δάνεια, αποτελούν στοιχεία τα οποία όπως προβάλλονται δημιουργούν μία απεικόνιση των γυναικών αυτών ως «διπλά» μέλη της οικογένειας τρόπο τινά, καθώς απολαμβάνουν έγνοιες που παραδοσιακά θεωρούνται του «άνδρα» της οικογένειας.

Συναφές με το προηγούμενο αφηγηματικό σχήμα κατά το οποίο η επιλογή του τύπου να παραθέσει αφηγήσεις των ίδιων γυναικών συντελεί στη σκιαγράφησή τους αρχικά ως μητέρες και δευτερευόντως ως συνδικαλίστριες, αποτελεί το επόμενο είδος θεματικής αφήγησης που θα παρουσιαστεί, στο οποίο οι εργαζόμενες της Πάλκο αναπαριστώνται όχι μόνο ως μητέρες αλλά κι ως γιαγιάδες. Και στα δύο αποσπάσματα του *Ριζοσπάστη* που θα παρατεθούν τονίζεται το γεγονός της πολυετούς θητείας αυτών των γυναικών στο εργοστάσιο. Στο πρώτο άρθρο ειδικότερα, η πολυετής εργασία προβάλλεται περισσότερο για να συνδηλώσει μία εκμετάλλευση εκ μέρους της εταιρείας και μία απεικόνιση των εργαζομένων γυναικών ως θυμάτων. Αναπτύσσεται σύμφωνα με το άρθρο, μία συζήτηση μεταξύ των δημοσιογράφων της εφημερίδας και των εργαζομένων για όλα τα χρόνια που εργάζονται, και συγκεκριμένα «Από την ημέρα που ανύπαντρα κορίτσια έπιασαν δουλειά και τώρα είναι μάνες, ακόμα και γιαγιάδες» μιλούν «για τις στιγμές που έζησαν καμαρώνοντας για τη δουλειά τους και τώρα τις πετάνε στα σκουπίδια» («Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», 11.05.2003). Η πάροδος του χρόνου για αυτές τις γυναίκες απεικονίζεται σε συνδυασμό με την οικογενειακή τους κατάσταση, η οποία παρουσιάζεται σαν φυσική εξέλιξη στη ζωή τους: από κορίτσια που δεν είχαν παντρευτεί έως τώρα που έχουν γίνει μητέρες και γιαγιάδες. Εστιάζοντας στους όρους που χρησιμοποιούνται για να περιγραφεί αυτή η εξέλιξη οδηγούμαστε σε μία καθόλα στερεοτυπική εικόνα. Η φράση «ανύπαντρα κορίτσια» προσδίδει το στοιχείο της νεότητας για τις γυναίκες μέσω μιας υπονοούμενης φρεσκάδας αλλά και αφέλειας. Αμέσως μετά οι όροι μάνες και γιαγιάδες αφαιρούν το στοιχείο της ανέμελης νεότητας μαζί με τα συνακόλουθα χαρακτηριστικά του και προσθέτουν την έλευση του γήρατος, της αδυναμίας και της κούρασης. Συνολικά, αυτά τα στοιχεία δρουν συγχρόνως ώστε η ίδια η εφημερίδα να αναπαρίσταται ως προστάτης ή έστω σύμμαχος αυτών των γυναικών αλλά στη βάση μιας αποδιδόμενης σε αυτές αδυναμίας.

Ειδικά ο όρος γιαγιάδες ή γιαγιά επαναλαμβάνεται στο δεύτερο άρθρο του *Ριζοσπάστη* με τη διαφορά ότι η πηγή αυτή τη φορά, είναι οι ίδιες οι εργαζόμενες, σε μία προσπάθεια να αποδείξουν το μεγάλο χρονικό διάστημα εργασιακής θητείας στο εργοστάσιο της Πάλκο. Συγκεκριμένα, παρουσιάζεται η περίπτωση της Δήμητρας η οποία «με οργή μας λέει: «Οι περισσότεροι έχουμε 18-20 χρόνια δουλειάς. Μπήκαμε

παιδιά και βγαίνουμε γιαγιάδες», ενώ η Κατερίνα Μανιάτη που δουλεύει 33 χρόνια στο εργοστάσιο τονίζει « Ήρθα εδώ κοριτσάκι και έχω γίνει γιαγιά» («Από αυτά τα χέρια έκαναν αυτοί εκατομμύρια», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003). Και τα δύο παραθέματα που επιλέγει να εντάξει η εφημερίδα απεικονίζουν τον εαυτό τους ως γιαγιά για να αποδείξουν τα πολλά και σκληρά χρόνια εργασίας καθώς και τη συνακόλουθη ταλαιπωρία και κούραση που πιθανότατα συνοδεύει τον όρο, σε αντίθεση με τους όρους παιδιά και κοριτσάκι που χρησιμοποιούνται. Ειδικά μέσα από την αντιπαραβολή των όρων «γιαγιά» και «κοριτσάκι» η εικόνα που διαμορφώνεται αναπαράγει δύο ειδών χαρακτηριστικά της θηλυκότητας, τη μητρότητα και τη νεότητα ως ιδανική ηλικιακή περίοδο για τις γυναίκες. Το ενδιαφέρον σημείο ωστόσο είναι ότι ο λόγος λειτουργεί με τέτοιο τρόπο ώστε να αναπαριστά αυτά τα δύο στοιχεία ως φυσικά, αυτονόητα και καθολικά για τις εν λόγω γυναίκες με αποτέλεσμα να επιτείνονται ακόμη περισσότερο και παράλληλα να υποβαθμίζουν ιδιότητες όπως αυτές του εργαζόμενου, του συνδικαλιστή και του πολίτη.

Στο επόμενο αφηγηματικό σχήμα που θα παρουσιαστεί, η πολιτική ιδιότητα των γυναικών εργαζομένων υποβαθμίζεται μέσα από την αναπαράστασή τους όχι απλά ως εκπρόσωπων της εργατικής τάξης αλλά σχεδόν ως μητέρων της εργατικής τάξης. Όπως αναδεικνύεται από το περιεχόμενο και τον τρόπο που εκτυλίσσεται ο λόγος σε άρθρα τη εφημερίδας *Ριζοσπάστης* οι ίδιες φέρουν ιδιαίτερη ευθύνη και υποχρέωση να αγωνιστούν ενάντια στην εργοδοσία ούτως ώστε να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους και να συμβάλλουν σε ένα καλύτερο μέλλον για τα παιδιά τους και ολόκληρη την εργατική τάξη.

Αυτό που παρατηρείται είναι μία έμμεση παραίνεση, ίσως και μία καθοδήγηση σε αυτές τις γυναίκες για το πώς πρέπει να λειτουργήσουν συνδικαλιστικά, η οποία όμως απεικονίζεται να βασίζεται στο ρόλο και τη συνείδησή τους ως μητέρες περισσότερο, παρά ως εργαζόμενες και συνδικαλίστριες. Συγκεκριμένα, στο πρώτο άρθρο που φέρει και τον τίτλο «Στον πόλεμο του κεφαλαίου» τονίζεται ότι «Οι εργάτριες της ΣΙΣΣΕΡ μπορούν να ονειρεύονται ένα καλύτερο αύριο γι' αυτές και τα παιδιά τους μόνο στο βαθμό που θα έχουν συνείδηση της θέσης τους, άρα και του ρόλου τους ως εργατική τάξη» (08.05.2003). Η συνείδηση συνίσταται σύμφωνα με τη συνέχεια του αποσπάσματος στο γεγονός ότι θα πρέπει να «βρίσκονται σε διαρκή ανειρήνευτη

πάλη με τα αφεντικά. Όχι απλά με το αφεντικό της ΣΙΣΣΕΡ, αλλά με το σύνολο των αφεντικών». Οι «εργάτριες της Σίσσερ» όπως χαρακτηριστικά ονομάζονται εδώ, παρουσιάζονται σαφώς να ανήκουν στην εργατική τάξη, αυτές αλλά και τα παιδιά τους. Ωστόσο, αυτό που υπονοείται είναι κατά πόσο έχουν συνείδηση του ρόλου και της θέσης τους ως μέλη της συγκεκριμένης τάξης με αποτέλεσμα ο λόγος και πάλι να παράγει ένα συγκείμενο αμφισβήτησης και υποτίμησης των εν λόγω γυναικών και δη της ιδιότητάς τους ως εργαζόμενων και συνδικαλιστριών. Η εικόνα επομένως που διαμορφώνεται παρουσιάζει μία υποβόσκουσα ανάγκη νουθεσίας και κινητοποίησής τους με αποτέλεσμα να γίνεται η επίκληση της μητρικής τους ιδιότητας ούτως ώστε να ενεργοποιηθεί η συνείδησή τους ως μέλη της εργατικής τάξης και να οδηγηθούν σε αντίστοιχους αγώνες ενάντια στο κεφάλαιο και στα αφεντικά όπως τονίζεται στο άρθρο. Σε αναπαραστασιακό επίπεδο η μητρική ιδιότητα εξακολουθεί να προεξάρχει στην απεικόνιση της ταυτότητάς τους και δη να εμφανίζεται ως βασικό κίνητρο για την κινητοποίηση και συμμετοχή τους στους συνδικαλιστικούς αγώνες. Η ταξική ιδιότητα, η εργασιακή καθώς και η συνδικαλιστική ναι μεν αποτελούν βασικά συστατικά της εικόνας που παράγεται, ωστόσο ο σχεδόν εξαρτημένος τρόπος με τον οποίο συνδέονται με τη μητρότητα, δρα ώστε να μειώνονται αυτές οι διαστάσεις της ταυτότητας των γυναικών και συγχρόνως η πολιτική δράση τους να αναπαρίσταται ως εντός του πεδίου του πολιτικού και φυσική προέκταση της ιδιότητάς τους ως μητέρων.

Στο δεύτερο άρθρο η ευθύνη αυτών των γυναικών ως μητέρων απεικονίζεται να βαραίνει όχι μόνο τα δικά τους παιδιά αλλά ολόκληρης της εργατικής τάξης. Ο λόγος λειτουργεί σχεδόν απειλητικά απέναντί τους καθώς όπως δηλώνεται αν σήμερα η κάθε εργάτρια της Πάλκο

> που στέκεται μπροστά στη βουβή μηχανή, δεν αποφασίσει ότι οι ένοχοι πρέπει να πληρώσουν τότε είναι σίγουρο ότι και το παιδί της κάθε μιας απ' αυτές, τα παιδιά όλης της εργατικής τάξης θα βρεθούν και αυτά στην ίδια μοίρα («Κανένας μόνος του», *Ριζοσπάστης*, 16.05.2003)

Σε αυτό το απόσπασμα δεν υποβόσκει τόσο η τάση νουθεσίας όσο μία μορφή απειλής ή και συναισθηματικού εκβιασμού, ο οποίος όμως βασίζεται και πάλι στη μητρική ιδιότητα. Στην εικόνα που παράγεται τονίζεται ότι οι εργαζόμενες γυναίκες δεν είναι μόνες τους, έχουν και παιδιά άρα οι πράξεις τους, τα επηρεάζουν άμεσα. Το ιδιαίτερο στοιχείο όμως που φαίνεται να προστίθεται σε αυτήν την εικόνα είναι ότι

παρουσιάζονται ως μητέρες ολόκληρης της εργατικής τάξης, οι πράξεις τους απεικονίζονται να επηρεάζουν όλη την εργατική τάξη αλλά πάλι όχι απλά ως εργαζόμενες ή μέλη της εργατικής τάξης αλλά ως μητέρες εργαζόμενες. Κατά ένα περίεργο τρόπο απεικονίζονται να είναι υπεύθυνες για το μέλλον όλης της εργατικής τάξης λόγω της μητρικής τους ιδιότητας. Η μητρική ιδιότητα συνδέεται με την ταξική συνείδηση την οποία ο λόγος του *Ριζοσπάστη* προβάλλει επιτακτικά. Οι αποφάσεις και η δράση που θα ακολουθήσουν αναπαριστώνται τόσο σημαντικές, όχι λόγω της εργασιακής ή συνδικαλιστικής ιδιότητάς τους αλλά κυρίως λόγω της ιδιότητάς τους ως μητέρων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, όπως προέκυψε και από το προηγούμενο άρθρο να υποβαθμίζεται η ιδιότητα των γυναικών ως πολιτικών όντων και μέσω της εικόνας που παράγεται να τονίζονται περισσότερο έμφυλα στοιχεία που επανεγγράφουν αυτές τις γυναίκες στα πλαίσια του ιδιωτικού βίου αν και οι περιστάσεις τις εμφανίζουν στη σφαίρα του δημόσιου βίου.

4.1.3. *Κανονιστικά έμφυλα χαρακτηριστικά*

Η κατηγορία που ακολουθεί αναλύει την ανάδειξη κανονιστικών χαρακτηριστικών στις αναπαραστάσεις των γυναικών εργαζομένων μέσω δύο υποκατηγοριών. Η πρώτη περιλαμβάνει τον τονισμό στοιχείων που αφορούν την εξωτερική εμφάνιση και η δεύτερη τη σχέση της ηλικίας με το φύλο και την εργασία.

Εξωτερική εμφάνιση

Η εξωτερική εμφάνιση των γυναικών που εργάζονται στις επιχειρήσεις που μελετώνται στα πλαίσια της διατριβής, δεν απεικονίζεται από τον υπό μελέτη ελληνικό τύπο με τον παραδοσιακό τρόπο που συνήθως γίνεται. Δε δίνονται δηλαδή λεπτομέρειες για το σώμα, τα μαλλιά, τα ρούχα, το μακιγιάζ ή την ομορφιά τους. Αυτό ίσως συμβαίνει γιατί η συγκεκριμένη κατηγορία γυναικών βιώνει μία άσχημη κατάσταση, αυτή της απόλυσης και της ανεργίας, οπότε δε συνάδει ο υπό μελέτη τύπος να επικεντρώνεται στην εμφάνιση αλλά περισσότερο να αναδεικνύει άλλα στοιχεία της κανονιστικής εκδοχής της ταυτότητας όπως η οικογενειακή και συναισθηματική τους κατάσταση. Παρατηρείται επομένως ότι ακόμη και όταν εμφανίζονται σχετικές περιγραφές, ο ειδησεογραφικός λόγος τις συνδέει με την εργασιακή ιδιότητα αυτών των γυναικών.

Το απόσπασμα που ακολουθεί αποτελεί το μοναδικό του επιλεγμένου υλικού στο οποίο γίνεται αναφορά στην εξωτερική εμφάνιση μιας εργαζόμενης, «της Γιώτας της μελαχρινής, όπως τη λένε οι συνάδελφοί της. Λιλιπούτεια φιγούρα η οποία ζει σε ένα δυαράκι στα Κάτω Πετράλωνα» και μεγαλώνει τα δυο της παιδιά. «Μόνη» όπως τονίζεται στην εφημερίδα *Το Βήμα* αφού ο άνδρας της πέθανε πριν έξι χρόνια και αυτή ήρθε αντιμέτωπη με την «αγριάδα της ζωής» («Οι 512 της Palco στο απόσπασμα», 11.05.2003). Όπως γίνεται αντιληπτό η περιγραφή της εμφάνισης αποτελεί μέρος ενός συγκείμενου όπου ο λόγος δομεί την εικόνα μιας αδυναμίας, μιας γενικότερης δυσάρεστης και δύσκολης κατάστασης στην οποία βρίσκεται η εργαζόμενη ειδικά τώρα που το εργοστάσιο κλείνει. Η χρήση του όρου μελαχρινή λειτουργεί περισσότερο ως παρατσούκλι, ενώ το «λιλιπούτεια φιγούρα» συντελεί στην επίταση μιας θηλυκότητας, η οποία χαρακτηρίζεται από αδυναμία και οικονομική δυσχέρεια κυρίως αφότου πέθανε ο σύζυγός της. Ειδικότερα όσον αφορά την εξωτερική εμφάνιση ο λόγος επικεντρώνεται περισσότερο στο σώμα και στην στερεοτυπική απεικόνιση ενός αδύναμου γυναικείου σώματος, το οποίο συνδηλωτικά παραπέμπει σε μία γενικότερη έλλειψη ισχύος και δυναμικότητας λόγω ακριβώς του φύλου της.

Στη συνέχεια, σε ένα διαφορετικό αφηγηματικό σχήμα στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* ο λόγος αναπαριστά με έναν πιο έμμεσο τρόπο το γυναικείο σώμα ως υποδεέστερο ενώ παράλληλα αναδεικνύει μία σεξουαλική διάσταση σε αυτό. Σε δύο άρθρα της εφημερίδας για την Πάλκο τονίζεται το ίδιο θέμα, η σημαντική συμβολή των εργαζόμενων γυναικών στον πλουτισμό της εταιρείας:

> Συγκλονιστικές οι μαρτυρίες που καταθέτουν στο «Ρ» οι εργάτριες που τσάκισαν τα κορμιά τους στις μηχανές, παράγοντας χρυσάφι για την πολυεθνική («Αφού τους ρούφηξε το αίμα τις πετάει στο δρόμο...», 07.05.2003)

> Μιλούν στο «Ριζοσπάστη» οι εργάτριες που τσάκισαν τα κορμιά τους παράγοντας χρυσάφι για την πολυεθνική «Σίσσερ» («Από αυτά τα χέρια έκαναν αυτοί εκατομμύρια», 07.05.2003)

Και στα δύο παραδείγματα υπάρχουν οι ίδιες φράσεις με τις ίδιες ακριβώς λέξεις, οι οποίες οδηγούν σε κοινό αποτέλεσμα στο επίπεδο αναπαραστάσεων. Δεν υπάρχει ο όρος εργαζόμενες αλλά «εργάτριες», ο οποίος τις προσδίδει στοιχεία κατώτερων κοινωνικών οικονομικών στρωμάτων. Δεν υπάρχει ο όρος σώματα αλλά «κορμιά» για τα οποία δεν δηλώνεται ότι ταλαιπωρήθηκαν αλλά τσακίστηκαν λόγω της

υπερβολικής εργασίας με σκοπό να αυξήσει τα κέρδη της η εταιρεία. Ο όρος «κορμιά» έχει μία άλλη σημασιολογική βαρύτητα σε σχέση, για παράδειγμα, με τα σώματα αφού παραπέμπει σε μία σεξουαλική εκδοχή του σώματος και δη του γυναικείου. Επιπλέον, ο συνδυασμός ότι οι γυναίκες αυτές «τσάκισαν τα κορμιά τους» για το συμφέρον της επιχείρησης οδηγεί σε μία εικόνα η οποία τις αναπαριστά σα να έχουν προσφέρει τα σώματά τους έναντι χρήματος, το οποίο βέβαια δεν έλαβαν οι ίδιες αλλά η εταιρεία. Το σώμα τους προβάλλεται να παράγει «χρυσάφι» και να αποφέρει κέρδη στην επιχείρηση. Αυτή η εικόνα οδηγεί σε φαντασιακό επίπεδο σε έννοιες της υποδούλωσης ή της εκπόρνευσης προς όφελος του άνδρα σωματέμπορα, υποτιμώντας παράλληλα την ιδιότητα της εργαζόμενης και γενικότερα του πολιτικού όντος. Ειδικά, η ιδιότητα του εργαζόμενου αλλά και του συνδικαλιστή επισκιάζεται αφού ο λόγος λειτουργεί με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυφαίνει εικόνες γυναικών που σπατάλησαν μόνο τις σωματικές τους δυνάμεις, απεικονίζονται σα να εργάζονται μόνο με το σώμα τους, χωρίς να χρησιμοποιούν το μυαλό τους, υποταγμένες πλήρως στην πολυεθνική επιχείρηση, παθητικές και άβουλες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αναδεικνύονται χαρακτηριστικά έμφυλου περιεχόμενου, όπως η σωματική αδυναμία και η σεξουαλικότητα, τα οποία οδηγούν στην αποσιώπηση της ίδιας της ιδιότητας του πολίτη.

Οι στερεότυπες κοινωνικές αντιλήψεις ειδικά για την ομορφιά αλλά και τη σωματική αντοχή των γυναικών γίνεται αντικείμενο σχολιασμού σε μία ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα προς τις απολυμένες της Πάλκο στην οποία ο *Ριζοσπάστης* επιλέγει να αφιερώσει αρκετή προσοχή. Μάλιστα, στις 13.05.2003 («Θα βρούμε το δίκιο μας ενωμένοι και αποφασισμένοι») η εφημερίδα *Ριζοσπάστης* παραθέτει αυτούσια τα λόγια της πρώην γενικής γραμματέα του Κ.Κ.Ε. η οποία απευθυνόμενη στις εργάτριες σχολιάζει το ρόλο της ηλικίας στην ομορφιά, τη σωματική αντοχή και γενικότερα στη δυναμική των γυναικών ως εργαζόμενες:

> Και ξέρετε ότι εμείς όταν περάσουμε τα 40 - 45 μάς θεωρούν ακατάλληλες, αλλά μας θεωρούν κατάλληλες να παίρνουμε σύνταξη στα 60 - 65 χρονών μπορείς να δουλεύεις. Να πιάσεις δουλειά όμως στα 50 δεν μπορείς.

Όπως συμπληρώνει η ίδια στη συνέχεια η σύνταξη σε λίγα χρόνια θα θεσμοθετηθεί στα 67 χρόνια γιατί «Εκεί είμαστε νέες. Όταν είναι να μας ξεζουμίζουν είμαστε νέες. Μετά δεν είμαστε όμορφες, δεν είμαστε ελκυστικές» (ό.π.). Στο συγκεκριμένο απόσπασμα η Α. Παπαρήγα μέσα από το λόγο της απεικονίζει έναν ιδιόμορφο τύπο

εκμετάλλευσης των γυναικών εργαζομένων ο οποίος χρησιμοποιεί ως πρόφαση το θέμα της ηλικίας. Από τη μία πλευρά ενώ οι γυναίκες θεωρούνται ακατάλληλες μετά τα 40 χρόνια να εργαστούν, ωστόσο όταν εργάζονται θεωρείται ότι έχουν τις δυνάμεις να το κάνουν μέχρι τα 65 χρόνια. Η εικόνα αυτή παραπέμπει σε μία κυρίαρχη αντίληψη ότι οι γυναίκες όταν είναι νέες είναι πιο δυνατές, ικανές και ανθεκτικές ενώ όσο μεγαλώνουν πιθανότατα χάνουν την ενέργειά τους. Χαρακτηριστική είναι η έκφραση που επιβεβαιώνει την αντίστοιχη υπονοούμενη αντίληψη ότι «όταν χρειάζεται να τις ξεζουμίζουν είναι νέες», η εργασιακή ικανότητα δηλαδή των γυναικών εδώ παρουσιάζεται άμεσα συνδεδεμένη με τη νεότητα παραμερίζοντας με αυτόν τρόπο άλλα χαρακτηριστικά τα οποία δε θεωρούνται σύμφωνα με την παραδοσιακή εκδοχή της θηλυκότητας, γυναικεία αλλά ανδρικά, όπως είναι η ωριμότητα, η εμπειρία και η γνώση. Αυτό που παρατηρείται επιπλέον στο λόγο της Α. Παπαρήγα είναι ότι ενώ στην αρχή παρουσιάζει πώς γίνεται αντιληπτή η ηλικία των γυναικών σε σχέση με την εργασιακή ικανότητα, στο τέλος προσθέτει με έναν περίεργο νοηματικά τρόπο την ικανότητα αυτή με τη νεότητα και την ομορφιά. Η σειρά παρουσίασης των τριών αυτών στοιχείων λειτουργεί σαν η εργασιακή ικανότητα να βασίζεται όχι μόνο στη νεότητα αλλά και στην εξωτερική εμφάνιση των γυναικών. Αυτό που υπονοείται και αναδεικνύεται είναι ότι οι γυναίκες προσλαμβάνονται και εργάζονται λόγω της ομορφιάς και όχι των δεξιοτήτων τους, αναπαράγοντας για μία ακόμη φορά ως κυρίαρχα χαρακτηριστικά των γυναικών την ομορφιά, τη νεότητα και την εξωτερική εμφάνιση.

Ηλικία, φύλο και εργασία

Το απόσπασμα που αναλύθηκε πριν αναδεικνύει, μέσα από ένα πυκνό σε νοήματα λόγο, το ρόλο που παίζει η ηλικία στις αναπαραστάσεις των γυναικών συνδεδεμένη με την ομορφιά και την ικανότητα για εργασία. Επιπλέον, παρουσιάζει ενδιαφέρον γιατί προβάλλεται να προέρχεται από την Παπαρήγα, μία γυναίκα ούσα σε ηγετική θέση του ΚΚΕ. Αυτό το γεγονός αναδεικνύει την τάση του τύπου να ενισχύσει τα στοιχεία της ομορφιάς και της ηλικίας στις αναπαραστάσεις των γυναικών εργαζομένων και κατ' επέκταση την υποβάθμισή τους ως άτομα με πολιτική σκέψη και δράση.

Στη συνέχεια η ανάλυση θα επικεντρωθεί σε μία πιο ξεκάθαρα απεικονισμένη σχέση μεταξύ της ηλικίας, του φύλου και της εργασίας. Στα άρθρα των εφημερίδων *Καθημερινή*, *Ριζοσπάστης* και *Τα Νέα*, οι αναπαραστάσεις παρουσιάζουν μία έντονη ηλικιακή συνείδηση[5] καθώς απεικονίζουν τις εργαζόμενες γυναίκες που βρίσκονται μετά τα 40 χρόνια ως ανίκανες να εργαστούν και να επανακαταρτιστούν ώστε να μπορέσουν να είναι ανταγωνιστικές στην αγορά εργασίας. Στα αποσπάσματα που ακολουθούν τα οποία αφορούν την Υβόννη και την Πάλκο ο λόγος παρουσιάζει με μία ιδιαίτερη σαφήνεια αυτή τη σχέση φύλου, εργασίας και ηλικίας με αποτέλεσμα να προωθεί το ιδανικό της νεανικής θηλυκότητας. Συγκεκριμένα στο άρθρο της εφημερίδας *Καθημερινή* («Καθημερινές Βολές», 20.05.2003) ο συντάκτης αναφερόμενος στους άνεργους της Πάλκο, της Υβόννη και πολλών άλλων επιχειρήσεων αναρωτιέται «Πού μπορούν να βρουν εργασία αυτοί οι άνθρωποι; Πολύ δύσκολα θα μπορούσαν να αναζητήσουν και να βρουν ανάλογη εργασία… Ιδίως αν είναι γυναίκες και μεγαλύτερης ηλικίας …» (ό.π.). Ενώ, στην αρχή η δυσκολία περιλαμβάνει όλους τους εργαζόμενους, άνδρες και γυναίκες, στη συνέχεια εξειδικεύεται και μεγαλώνει για την περίπτωση των γυναικών που βρίσκονται σε μεγαλύτερη ηλικία δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο μία αντιπαραβολή μεταξύ ανδρών και γυναικών εργαζομένων, κατά την οποία, οι γυναίκες εντέλει απεικονίζονται να έχουν λιγότερες δυνατότητες ως εργατικό δυναμικό. Η μεγαλύτερη ηλικία στο επόμενο παράδειγμα γίνεται συγκεκριμένη και επιπλέον συνοδεύεται και από την συναισθηματική κατάσταση των γυναικών που εργάζονται στην Υβόννη καθώς όπως τονίζεται από τον υπεύθυνο της επιχείρησης κ. Περπατάρη στον οποίο το άρθρο παραπέμπει άμεσα «αισθάνονται απελπισμένες» ειδικά αυτές που εργάζονται από την έναρξη της επιχείρησης «καθώς είναι πολύ δύσκολο να βρουν δουλειά στα 45 τους» («Τα χρέη έπνιξαν την Υβόννη», *Τα Νέα*, 19.05.2003). Η δυσκολία εύρεσης εργασίας λόγω της ηλικίας, δεν προβάλλεται μόνο ως κυρίαρχη κοινωνική αντίληψη αλλά και ως αντίληψη των ίδιων των γυναικών οι οποίες απεικονίζονται να την ασπάζονται και επιπλέον να αισθάνονται «απελπισμένες». Ο όρος αυτός παρουσιάζει μία βαρύτητα καθώς συνδηλώνει την έλλειψη λογικής, νηφαλιότητας και ψυχραιμίας σε δύσκολες καταστάσεις. Η συγκεκριμένη επιβεβαίωση επαναλαμβάνεται μέσα από

[5] Όρος (age-conscious) που χρησιμοποιείται από τη Michelle M. Lazar (2009) για να περιγράψει το σημαίνοντα ρόλο της ηλικίας στις μεταμοντέρνες αναπαραστάσεις των γυναικών, στο πλαίσιο των διαφημίσεων ομορφιάς.

τα ίδια τα λόγια των απολυμένων εργαζομένων της Πάλκο και εκφράζουν το υπαρξιακό φορτίο της ανεργίας σύμφωνα με *Τα Νέα*: «Κι εμένα ποιος θα με πάρει στη δουλειά στην ηλικία που είμαι τώρα;» («Η ανεργία ως βίωμα», *Τα Νέα*, 20.05.2003)

Ενώ στην εφημερίδα του *Ριζοσπάστη* η Αναστασία Χατζόγλου εκφράζει κι αυτή την ανησυχία της, συγκρίνοντας τη δική της κατάσταση με αυτή της εφημερίδας *Τα Νέα*: «εδώ δεν μπορούν να βρουν οι νέοι,...θα βρούμε εμείς;». Στο πρώτο παράδειγμα ο λόγος αναδεικνύει μία μεγαλύτερη απαξίωση της προχωρημένης ηλικίας ενώ στο δεύτερο, αν και εξακολουθεί να παρουσιάζεται ως σημαντικός παράγοντας για την εύρεση εργασίας δε λειτουργεί τόσο απαξιωτικά και υποτιμητικά για την εικόνα των γυναικών εργαζομένων αφού τονίζεται ως κύριος παράγοντας η γενικότερη ανεργία που υπάρχει και πλήττει όλες τις ηλικίες. Ωστόσο, το γεγονός ότι αυτή η απαξίωση της προχωρημένης ηλικίας προέρχεται από το λόγο των ίδιων των γυναικών σε συνδυασμό με την αυτούσια παράθεσή τους από τον τύπο λειτουργεί ως μία μορφή επικύρωσης της εικόνας που παράγεται καθώς και των στερεότυπων έμφυλων αντιλήψεων που υποβόσκουν.

Το επόμενο αφηγηματικό σχήμα, το οποίο αναδεικνύει τη σχέση φύλου και ηλικίας με την εργασία συνίσταται στην ικανότητα επανειδίκευσης των γυναικών εργαζομένων που βρίσκονται σε προχωρημένη ηλικία. Τα παραδείγματα προέρχονται και τα δύο από άρθρα του *Ριζοσπάστη* ο οποίος, αν και φιλεργατική εφημερίδα, σε αυτό το σημείο παρατηρήθηκε ότι ο λόγος του λειτουργεί με μία πρωτοφανή απαξίωση για τις απολυμένες υπαλλήλους της Πάλκο είναι 50 χρονών και άνω. Και στα δύο άρθρα ο λόγος εκφράζει μία επίθεση στους κρατικούς ιθύνοντες για τα προγράμματα επανακατάρτισης τα οποία προβάλλονται ως ένας τρόπος στήριξης των ανέργων πλέον γυναικών της Πάλκο. Με ένα ειρωνικό ύφος, εκφράζεται η απορία στα αντίστοιχα άρθρα: «Οι 50χρονες τι επανειδίκευση να κάνουν;» («Απαιτείται σύγκρουση του λαού μ' αυτή την πολιτική», 15.05.2003) ή «σε τι μπορεί να επανακαταρτιστεί μια απολυμένη της Σίσσερ στα 50 χρόνια της»! («Αναγγέλλει νέα επίθεση στην κοινωνική ασφάλιση», 23.05.2003). Αν και ο λόγος δηλώνει μία μορφή υπεράσπισης των εργαζομένων, ωστόσο η εικόνα που παράγεται αναδεικνύει επανειλημμένα όχι μόνο μία αδυναμία σε εργασιακό επίπεδο αλλά και σε εκπαιδευτικό και κατ' επέκταση σε νοητικό επίπεδο για τις γυναίκες μέσης ηλικίας.

Εφόσον δηλώνεται ξεκάθαρα ότι οι 50χρονες εργαζόμενες γυναίκες δεν μπορούν να εκπαιδευθούν για να αποκτήσουν μία νέα επαγγελματική κατάρτιση σε κάποιον άλλο τομέα, αναπαρίστανται ως ανίκανες, μη ευέλικτες επαγγελματικά και πιθανότατα νοητικά υστερούσες. Η χρήση της ηλικίας συνδυάζεται με την εργασιακή ικανότητα των γυναικών, με αποτέλεσμα να συντελεί στην ύφανση μίας συνολικής εικόνας αδυναμίας τους, η οποία έρχεται σε μεγάλη αντίθεση με παρόμοιες εικόνες πενηντάρηδων ανδρών εργαζομένων.

4.1.4. Αθώοι εργαζόμενοι απέναντι στην κακή εργοδοσία

Στην ενότητα που ακολουθεί παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο ο υπό μελέτη ελληνικός τύπος απεικόνισε αφενός τη συμπεριφορά της διοίκησης κάθε μιας εκ των τριών επιχειρήσεων απέναντι στους εργαζόμενους αφετέρου το ρόλο τους στο κλείσιμο και την απόλυση των εργαζομένων. Ο άξονας αυτός ακολουθήθηκε γιατί μέσω του τρόπου αναπαράστασης των τριών επιχειρήσεων διαμορφώνεται η εικόνα του καλού και κακού και κατ' επέκταση προκύπτουν τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά στην αναπαράσταση ενός μέρους της ταυτότητας των εργαζομένων.

Το κεντρικό αποτέλεσμα αυτής της μελέτης αφορά μια συγκεκριμένη κατηγορία αναπαράστασης η οποία συνίσταται κυρίως στο δίπολο του καλού εργαζόμενου και κακού και δόλιου εργοδότη. Προς αυτήν την κατεύθυνση προέκυψαν διάφορα αφηγηματικά σχήματα τα οποία θα παρουσιαστούν στη συνέχεια. Πρώτον, η εργοδοσία εμφανίζεται συνολικά ως διοίκηση, απρόσωπη, σχήμα το οποίο εντοπίζεται κυρίως στην περίπτωση της Υβόννης και της Πάλκο, δεύτερον η εργοδοσία προσωποποιείται, οπότε και απεικονίζεται περισσότερο με τα χαρακτηριστικά της σκληρότητας, αναισθησίας και δολιότητας. Μέσω αυτών των δύο κεντρικών σχημάτων, όπως θα παρατηρήσουμε κατά τη διάρκεια της ανάλυσης, προκύπτουν διάφοροι υπότυποι αφηγηματικοί οι οποίοι αφορούν κυρίως τον τρόπο με τον οποίο αναπαρίστανται οι εργαζόμενοι.

Μελετώντας αρχικά την πρώτη περίπτωση δίπολου, οι επιχειρήσεις της Υβόννης και της Πάλκο παρουσιάζονται στον ελληνικό τύπο ως εργοδοσία, διοίκηση, επιχείρηση και πολυεθνική, οι οποίες συμπεριφέρθηκαν στους εργαζόμενους, ειδικά τη στιγμή της απόλυσής τους ή και της ανακοίνωσης του κλεισίματος, με δόλιο και άσεμνο τρόπο.

Στην εφημερίδα *Τα Νέα* σε ένα άρθρο με τίτλο «Εφιάλτης το τέλος του μήνα» (21.05.2003) παρατίθενται οι δηλώσεις πρώην εργαζομένων σε διάφορες ελληνικές επιχειρήσεις, μία εκ των οποίων είναι και τα Υβόννη Στορς. Η κα Πάγκαλου μία πρώην εργαζόμενη στα Υβόννη Στορς περιγράφει τη δεινή κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει δηλώνοντας ότι βρίσκεται σε αδιέξοδο καθώς δεν πιστεύει ότι θα εισπράξει την αποζημίωσή της από την εταιρεία. Με αυτά τα λόγια που παραθέτει η εφημερίδα *Τα Νέα*, σχεδόν αυτομάτως δομείται η εικόνα της αθώας εργαζόμενης που βρίσκεται σε αδυναμία απέναντι σε μία εταιρεία που πιθανότατα δεν ενδιαφέρεται και δε σκοπεύει να βοηθήσει τους υπαλλήλους της. Η εικόνα αυτή επιτείνεται στη συνέχεια της αφήγησής της, καθώς η ίδια υποστηρίζει ότι δυσαρεστήθηκε από τον τρόπο αντιμετώπισης της εταιρείας: «Δεν είμαστε αντικείμενα, δεν είμαστε εμπόρευμα. Είμαστε άνθρωποι με ευαισθησίες, με προβλήματα. Θα περίμενα από την εργοδοσία τουλάχιστον να μας προετοιμάσει. Να δούμε τι θα κάνουμε» (ό.π.). Εδώ ο λόγος της γίνεται πιο επιθετικός και πιο επικριτικός απέναντι στην εργοδοσία. Τονίζεται το γεγονός ότι η εργοδοσία δεν προειδοποίησε τους υπαλλήλους της για το επικείμενο κλείσιμο με αποτέλεσμα να τηρείται μία στάση αδιαφορίας και αναισθησίας εκ μέρους της επιχείρησης. Παράλληλα, η ξεκάθαρη, λιτή και χωρίς πολλούς προσδιορισμούς δήλωση της ομιλούσας ότι είναι άνθρωποι που έχουν ευαισθησίες και προβλήματα συμβάλλει σε σημαντικό βαθμό στην ανάδειξη του διπόλου, στο οποίο ωστόσο δεν προκύπτουν έμφυλες αποχρώσεις. Αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί ο λόγος εδώ κινείται γύρω από την εργασιακή σχέση της ομιλούσας με την επιχείρηση, όπως επίσης γύρω από την κατάσταση ανεργίας στην οποία βρίσκεται τώρα.

Τα μόνα ψήγματα στερεοτυπικής αναπαράστασης που μπορούμε να εντοπίσουμε με μία βαθύτερη ανάγνωση αφορούν ίσως την οπτική που είχε η ίδια η εργαζόμενη για τη σχέση της με την εταιρεία. Μέσα από την απογοήτευση που εκφράζει για την εταιρεία, συνδηλώνεται μία συναισθηματική σχέση που πίστευε ότι είχε όχι μόνο η ίδια αλλά και η επιχείρηση. Ο συναισθηματισμός αυτός επιτείνεται και στη συνέχεια με τη δήλωσή της ότι οι εργαζόμενοι είναι άνθρωποι που έχουν ευαισθησίες γεγονός που πιθανότατα περίμενε να το γνωρίζει και να το σεβαστεί η επιχείρηση. Το συναισθηματικό δέσιμο που συνδηλώνεται στο λόγο της συγκεκριμένης εργαζόμενης, χρησιμοποιώντας και τον πληθυντικό αριθμό, γενικεύεται εμμέσως για όλες τις

εργαζόμενες της Υβόννης Στορς και προσθέτει στη συνολική εικόνα των καλών, αθώων εργαζομένων και το έμφυλο στοιχείο των συναισθηματικών γυναικών απέναντι σε μία σκληρή και αναίσθητη εργοδοσία.

Με έναν πιο εμφανή και επιθετικό τρόπο η εφημερίδα *Ριζοσπάστης* στις 23.05.2003 ανακοινώνει ένα νέο κύμα απολύσεων στην ελληνική αγορά στο οποίο συμπεριλαμβάνεται η επιχείρηση Υβόννη Στορς, η οποία κήρυξε πτώχευση «εγκαταλείποντας τους εργαζόμενους στα 9 καταστήματά της στο έλεός τους» και επιπλέον χωρίς να έχει «ανακοινωθεί στις εργαζόμενες!» (Έκλεισαν «Υβόννη Στορς» και «Αντωνόπουλος»). Η αφήγηση στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ότι η επιχείρηση όχι μόνο εγκατέλειψε στο έλεός τους, τους εργαζόμενους αλλά επιπλέον το έπραξε με έναν κάκιστο και δόλιο τρόπο, αφού δεν τις ενημέρωσε καθόλου. Ο τύπος, εδώ εκτός των άλλων, επικαλείται μέσω της χρήσης του όρου «έλεος» επικαλείται το θείο για να αναδείξει την αδικία εις βάρος των εργαζόμενων γυναικών. Παράλληλα, η φωτογραφία (Φωτογραφία 8) που παρατίθεται ακριβώς δίπλα σε αυτά τα σχόλια του άρθρου, η οποία απεικονίζει τις εργαζόμενες, πιθανόν μέσα σε ένα κατάστημα της εταιρείας, μουδιασμένες και με εμφανή στα πρόσωπά τους τα χαρακτηριστικά της αμηχανίας και του προβληματισμού, συνάδει στην ανάδειξη της διπολικής αναπαράστασης με περισσότερο σαφή - σε σχέση με το προηγούμενο άρθρο- τα χαρακτηριστικά της αθωότητας, υπό την έννοια της έλλειψης κακίας και πονηριάς, καθώς επίσης της άγνοιας και της αδύναμης θέσης.

Φωτογραφία 8. Αναδημοσίευση από το άρθρο «Έκλεισαν «Υβόννη Στορς» και «Αντωνόπουλος»», 23.05.2003.

Σε ένα άρθρο της *Καθημερινής* παρόλα αυτά, το δίπολο καλού-κακού εμφανίζει αντιφατικά στοιχεία. Το εν λόγω άρθρο που φέρει το χαρακτηριστικό τίτλο «Φως στο

τούνελ για «Υβόννη» και «Αντωνόπουλος»» (22.05.2003) περιγράφει τις εξελίξεις που αφορούν την πτώχευση των δύο εταιρειών και ειδικότερα για την Υβόννη Στορς αναφέρει το γεγονός της εκδίκασης της αίτησης πτώχευσης που κατέθεσαν οι ιδιοκτήτες της. Σε αυτό το σημείο η εφημερίδα επικεντρώνεται στο γεγονός ότι μοναδικός μάρτυρας στο δικαστήριο ήταν ο σύζυγος της ιδιοκτήτριας κ. Θανάσης Παναγιωτόπουλος «ο οποίος υποστήριξε ότι «η πτώχευση της εταιρείας ήταν μονόδρομος, καθώς η εταιρεία αντιμετώπιζε αθέμιτο ανταγωνισμό και δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της» (ό.π.) και στην επόμενη ακριβώς παράγραφο, ξεχωριστά τονίζεται ότι «Από την πλευρά του προσωπικού, ουδείς κατέθεσε, ενώ από τους συνολικά 120 εργαζόμενους, ελάχιστοι στην επιχείρηση προσήλθαν στην αίθουσα.» (ό.π.). Η εργοδοσία εδώ προσωποποιείται και εμφανίζεται να απολογείται για την απόφαση που πήρε καθώς δέχτηκε αθέμιτο ανταγωνισμό που την εξανάγκασε σε αυτήν την επιλογή. Ενώ λοιπόν, η επιχείρηση απεικονίζεται να βρίσκεται σε δυσμενή και αδύναμη θέση παράλληλα οι υπάλληλοί της παρουσιάζονται ως αμέτοχοι σε αυτήν την κατάσταση και επιπλέον σα να μην επιθυμούν να βοηθήσουν με κανένα τρόπο την εργοδοσία. Η έμφαση ότι δεν κατέθεσε κανείς και ότι πολύ λίγοι παρουσιάστηκαν σε αυτή τη δύσκολη, όπως συνδηλώνεται, περίσταση για την επιχείρηση υπονοεί και ένα είδος εκδικητικής διάθεσης εκ μέρους τους. Η εικόνα που εξυφαίνεται παρουσιάζει το δίπολο του καλού και κακού αλλά αντιστρέφοντας τις πηγές, εδώ καλός και συμπονετικός απεικονίζεται ο εργοδότης ενώ σκληρό και αδιάφορο το σύνολο των εργαζομένων. Αυτό παρατηρείται γιατί η εργοδοσία προβάλλεται να ενδιαφέρεται για την επιχείρηση και τους εργαζόμενους καθώς εμφανίζεται στο δικαστήριο και προσπαθεί να αιτιολογήσει την απόφαση πτώχευσης. Από την άλλη πλευρά οι εργαζόμενες τονίζεται ότι δεν παρευρέθησαν στο δικαστήριο συνδηλώνοντας μία τάση αδιαφορίας ή και εκδίκησης εκ μέρους τους. Ενδιαφέρον, ωστόσο, στοιχείο εξακολουθεί να είναι η έλλειψη έντονων έμφυλων χαρακτηριστικών, αφού για μία ακόμη φορά ο λόγος επικεντρώνεται στις εργασιακές σχέσεις μεταξύ των εμπλεκομένων.

Στην περίπτωση της Πάλκο ο λόγος των επιλεγμένων ελληνικών εφημερίδων εμφανίζει ένα εντονότερο αρνητικό συγκείμενο για την επιχείρηση και τη συμπεριφορά της απέναντι στις εργαζόμενες γυναίκες. Σε άρθρα του *Ριζοσπάστη* και του *Βήματος* τονίζεται το γεγονός ότι η επιχείρηση ενώ έλαβε χρηματοδότηση από το

ελληνικό κράτος για να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας στο εργοστάσιο της Κομοτηνής τελικά έκλεισε το εργοστάσιο της Αθήνας απολύοντας τις 500 εργαζόμενες γυναίκες. Μία αρχική διαφορά μεταξύ των δύο εφημερίδων είναι ότι ο *Ριζοσπάστης* αφιέρωσε ένα ολόκληρο άρθρο για αυτό το γεγονός, ενώ *Το Βήμα* ουσιαστικά κάνει έμμεσες αναφορές καθώς η συγκεκριμένη πληροφορία δίνεται μέσω των δηλώσεων μιας απολυμένης «εργάτριας στην παραγωγή» η οποία μιλάει για «τακτική ξεζουμίσματος» και «πέταγμα στα σκουπίδια». Επιπλέον, ενημερώνει ότι «χρηματοδοτήθηκε η εταιρεία από το κράτος για να πάει στην Κομοτηνή και τώρα αποφάσισε να κλείσει το εργοστάσιο στην Αθήνα και να πάει στη Βουλγαρία («Οι 512 της Palco στο απόσπασμα», 11.05.2003). Ο λόγος ενώ δε στρέφεται άμεσα εναντίον της επιχείρησης, ωστόσο μέσα από τα λόγια των εργαζόμενων διαμορφώνει την εικόνα μίας σκληρής επιχείρησης η οποία ενδιαφέρεται αποκλειστικά για τα συμφέροντά της και όχι για τους υπαλλήλους που απολύει. Παράλληλα οι εργαζόμενοι απεικονίζονται ως θύματα, αθώοι, υποδεέστεροι σε σημείο που η ίδια η ομιλούσα να παραλληλίζει τον εαυτό της και τους συναδέλφους της με τα σκουπίδια. Η αναπαράσταση που αναδεικνύεται σε αυτό το σημείο ναι μεν προβάλλει μία εργαζόμενη γυναίκα που υπέστη εκμετάλλευση από μία σκληρή εργοδοσία ωστόσο τα υπόλοιπα στοιχεία του λόγου, ο τίτλος «Οι 512 της Palco στο απόσπασμα», το α΄ πληθυντικό πρόσωπο, χωρίς άμεση αναφορά στον όρο γυναίκες ή σε κάποιο άλλο χαρακτηριστικό όπως η μητρότητα ή η οικογένεια, δεν προσθέτει εμφανή στερεοτυπικά χαρακτηριστικά.

Στο άρθρο του *Ριζοσπάστη* ο λόγος γίνεται πιο επιθετικός, αιχμηρός και ειρωνικός από την αρχή του με τον τίτλο «Δωράκι 2,5 εκατ. Ευρώ στην «Πάλκο» (09.05.2003). Στο κυρίως σώμα του άρθρου αναλύεται με αρκετές λεπτομέρειες το εν λόγω «δωράκι» καθώς παρέχονται τα ανάλογα στοιχεία από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας. Και στις τέσσερις παραγράφους τονίζεται η επιχορήγηση ενώ στην πρώτη και στην τέταρτη επαναλαμβάνεται το ίδιο αφηγηματικό σχήμα, με το οποίο δηλώνεται με ιδιαίτερα γλαφυρό τρόπο ότι ενώ η Πάλκο έλαβε επιδότηση απέλυσε 500 εργαζόμενες:

> Ξέρατε ότι τα αφεντικά της πολυεθνικής εταιρίας ΠΑΛΚΟ (θυγατρική της ΣΙΣΣΕΡ ΠΑΛΛΑΣ που ανακοίνωσε το κλείσιμο του εργοστασίου στην Αθήνα, αφήνοντας στο δρόμο της ανεργίας τις 500 εργαζόμενες), είναι από εκείνους

> τους ιδιώτες που έχουν εισπράξει ζεστό χρήμα αρκετών εκατοντάδων εκατομμυρίων δραχμών από τα ταμεία του ελληνικού κράτους. (ό.π.)
>
> Τα αφεντικά της εν λόγω πολυεθνικής, μόλις τσέπωσαν από το κράτος το πριμ των 2,5 εκατ. ευρώ για τις 40 θέσεις εργασίας που δημιούργησαν στο εργοστάσιο της Κομοτηνής, έβαλαν λουκέτο στο εργοστάσιο της Αθήνας, πετώντας στο δρόμο τις 500 εργαζόμενες... (ό.π.)

Η εικόνα που διαμορφώνεται εδώ αναπαριστά με πολύ πιο εμφανή τρόπο το δίπολο του καλού-κακού, της ανυπεράσπιστης εργαζόμενης γυναίκας έναντι του «αφεντικού»/ εργοδότη, αποτέλεσμα που επιτυγχάνεται μέσω ιδιαίτερων γλωσσικών εκφράσεων και όρων. Η αντιπαραβολή των αφεντικών που εισέπραξαν «ζεστό χρήμα» και άφησαν στο δρόμο 500 εργαζόμενες, αναδεικνύει μία πυκνή σε νοήματα αναπαράσταση στην οποία απεικονίζονται ως σκληρά, δόλια και αδίστακτα αφεντικά απέναντι στις αδύναμες, ανήμπορες και απονήρευτες εργαζόμενες. Η συγκεκριμένη εικόνα επιτείνεται περισσότερο στην τελευταία συμπερασματική κατά κάποιον τρόπο παράγραφο του κειμένου όπου τα αφεντικά πάλι δεν εισέπραξαν αλλά «*τσέπωσαν*» (δική μου έμφαση) την επιδότηση και πέταξαν στο δρόμο τις εργαζόμενες. Η εκμετάλλευση, η κακία, η σκληρότητα, η πονηριά έναντι της αδυναμίας και της καλοσύνης είναι τα βασικά χαρακτηριστικά τα οποία αναδεικνύονται μέσω της εν λόγω αντιπαραβολής. Ειδικότερα, η χρήση του όρου «αφεντικά» σε συνδυασμό με την εικόνα της απάνθρωπης, σκληρής συμπεριφοράς απέναντι σε γυναίκες εργαζόμενες παράγει ένα έμφυλο πλαίσιο αναπαράστασης το οποίο ταυτίζει τη σκληρότητα και την κακία με τους άνδρες ενώ την καλοσύνη και αθωότητα με τις γυναίκες.

Επιπλέον διαπιστώνεται ότι όσο εντονότερα απεικονίζεται η σκληρότητα των επιχειρήσεων τόσο εντονότερα τονίζονται και τα αντίθετα χαρακτηριστικά των εργαζομένων. Στα επόμενα άρθρα που θα αναλυθούν η διεύθυνση της Πάλκο αναπαρίσταται όχι μόνο ως σκληρή αλλά ιδιαιτέρως επιθετική και αδίστακτη όσον αφορά τον τρόπο που συμπεριφέρεται στις εργαζόμενες. Αυτό έχει άμεσο αντίκτυπο στην αναπαράσταση των εργαζομένων καθώς ο λόγος επιτείνει την εικόνα τους σαν θύματα και αναδεικνύει με μεγαλύτερη ένταση στοιχεία αθωότητας και αγαθοσύνης.

Δύο περιστάσεις αναδεικνύουν την κλιμάκωση της διπολικής αναπαράστασης καθώς και στα δύο η διοίκηση απεικονίζεται ιδιαιτέρως σκληρή, επιθετική και αδίστακτη. Το πρώτο αφορά τις κινήσεις που κάνει η εταιρεία για να δεχθούν οι εργαζόμενες τις

αποζημιώσεις τους και τελικά να οριστικοποιηθούν οι απολύσεις και το δεύτερο το οριστικό κλείσιμο-κλείδωμα του εργοστασίου στην Αθήνα.

Στην πρώτη περίπτωση ο λόγος γίνεται ιδιαίτερα καυστικός και επιθετικός καθώς αναπαριστά την εργοδοσία της Πάλκο να προσπαθεί να «εκβιάσει τις εργαζόμενες υποστηρίζοντας ότι σε περίπτωση που αναγκαστούν να συνεχίσουν τις διαβουλεύσεις θα υπάρχει σοβαρό «πρόβλημα» εννοώντας ότι «θα κηρύξει πτώχευση και θα χάσουν τις αποζημιώσεις» («Διαβουλεύσεις για κλείσιμο με χαμηλό πολιτικό κόστος», *Ριζοσπάστης*, 23.05.2003). Απεικονίζοντας την εργοδοσία ως εκβιαστές κλιμακώνεται η ένταση του διπόλου και παρόλο που δε δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην πλευρά των εργαζομένων, ωστόσο αυξάνεται η αντίθεση μεταξύ της αδίστακτης εργοδοσίας και των αθώων εργαζομένων.

Μεγαλύτερη, κλιμάκωση παρατηρείται όταν ο λόγος περιγράφει τη θέση και την κατάσταση των εργαζομένων απέναντι στην πολυεθνική Σίσσερ Πάλκο η οποία αναπαρίσταται να παίζει «Παιχνίδι με τα νεύρα των εργαζομένων, με προφανή σκοπό να τους διασπάσει και σαν ώριμα φρούτα να αποδεχτούν τις ψωροαποζημιώσεις και να πεταχτούν στο δρόμο» («Σπάσιμο νεύρων και αντικομμουνισμός για να δεχτούν τις αποζημιώσεις», *Ριζοσπάστης*, 28.05.2003). Σε αυτό το πυκνό απόσπασμα η Πάλκο η οποία προσφωνείται ως «πολυεθνική» -πιθανότατα για να συνδηλώσει τα παγκόσμια οικονομικά συμφέροντα που εκπροσωπεί και τη δύναμή της- αναπαριστάνεται σα να λειτουργεί με ιδιαίτερη δολιότητα και πονηριά καθώς έχει σχεδιάσει ένα παιχνίδι με στόχο να διασπάσει τις εργαζόμενες. Αν και στην αρχή της περιόδου η Πάλκο εμφανίζεται ως ο κύριος δράστης (Υποκείμενο συντακτικά), γεγονός το οποίο επιβεβαιώνεται και από την ενεργητική σύνταξη που χρησιμοποιείται, ωστόσο στη συνέχεια η δράση μετατοπίζεται με έναν παθητικό τρόπο στις εργαζόμενες οι οποίες «σαν ώριμα φρούτα» θα δεχτούν ευτελείς αποζημιώσεις και θα «πεταχτούν στο δρόμο». Τα ώριμα φρούτα παραπέμπουν σε μία αφέλεια και εύκολη χειραγώγηση και οι ευτελείς αποζημιώσεις προσδίδουν μία έλλειψη αξιοπρέπειας στην εικόνα τους. Η φράση «πεταχτούν» όχι μόνο αναπαριστά τους εργαζόμενους ως θύματα εκμετάλλευσης αλλά τους αναγάγει σε αντικείμενα μηδαμινής αξίας τα οποία πετιούνται γιατί δεν είναι χρήσιμα πλέον. Αν και εδώ δε δίνεται έμφαση στο φύλο των εργαζομένων, ωστόσο μία φωτογραφία (Φωτογραφία 9) που υπάρχει ακριβώς δίπλα από το απόσπασμα που παρουσιάστηκε, εμφανίζει

συγκεντρωμένες εργαζόμενες γυναίκες με ένα πανό να διαδηλώνουν κατά του κλεισίματος της Πάλκο. Η εικόνα δεν παρουσιάζει ιδιαίτερη ένταση, αντιθέτως οι περισσότερες συμμετέχουσες εμφανίζονται σε στατική θέση, ελαφρώς αμήχανες και μουδιασμένες, επιβεβαιώνοντας από τη μία πλευρά το περιεχόμενο του άρθρου και παράλληλα μειώνοντας την ισχύ της απεικονιζόμενης πολιτικής τους δράσης.

Φωτογραφία 9. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Σπάσιμο νεύρων και αντικομμουνισμός για να δεχτούν τις αποζημιώσεις», *Ριζοσπάστης*, 28.05.2003.

Παρακολουθώντας την εξέλιξη των γεγονότων, λίγες ημέρες αργότερα στις 9 Ιουνίου 2003 μετά από μία σειρά κινητοποιήσεων και διαμαρτυριών οι εργαζόμενες στην Πάλκο ήρθαν αντιμέτωπες με το οριστικό και κυριολεκτικό κλείσιμο του εργοστασίου. Αυτή την κίνηση παρόλο που δε σχολιάζεται από τις άλλες εφημερίδες, ο *Ριζοσπάστης* όχι μόνο την αναφέρει στα άρθρα του[6] αλλά της αφιερώνει ένα ολόκληρο με τον τίτλο «Κλείδωσαν τις εργάτριες απέξω». Το γεγονός αυτό δεν περιγράφεται με έναν απλό και ουδέτερο τόνο. Αντιθέτως, διατυπώνονται σαφείς κατηγορίες για τη διεύθυνση της εταιρείας, η οποία απεικονίζεται να κινείται με δόλιο και επιθετικό τρόπο απέναντι στις εργαζόμενες οι οποίες αναπαρίστανται να έχουν προσφέρει τα μέγιστα καθώς «επί σαράντα χρόνια εξασφάλιζαν τα κέρδη της πολυεθνικής». Όπως δηλώνεται στη συνέχεια του άρθρου «οι εργάτριες «πληρώθηκαν» για όλα αυτά τα χρόνια μένοντας κυριολεκτικά στο δρόμο, «αφού

[6] Βλέπε επίσης: «Ασπίδα αλληλεγγύης», 10.06.2003.

βρήκαν τις πόρτες του εργοστασίου κλειδαμπαρωμένες και μία κατάπτυστη ανακοίνωση να τις χαρακτηρίζει ούτε λίγο ούτε πολύ… αλκοολικές και «καφενεία» » (ό.π.). Η εικόνα που διαμορφώνεται εδώ είναι ξεκάθαρη: γυναίκες εργαζόμενες οι οποίες θυσίασαν τις ζωές τους για την επιχείρηση βρέθηκαν αντιμέτωπες με μία διεύθυνση αγνώμονα, σκληρή, η οποία κινήθηκε με δόλιο και ανήθικο τρόπο ούτως ώστε να οριστικοποιήσει τις απολύσεις τους. Οι λέξεις και οι εκφράσεις που χρησιμοποιούνται επιτυγχάνουν με ευστοχία την ανάδειξη μίας εικόνας που χαρακτηρίζεται από δύο άκρα: ηθική-ανηθικότητα, χαρακτηριστικά τα οποία εγγράφονται αντιστοίχως σε ένα δίπολο θηλυκότητας και αρρενωπότητας. Ο όρος «εργάτριες» σε συνδυασμό με το ότι ενώ δε σήκωσαν κεφάλι από τις μηχανές για σαράντα χρονιά τις κατηγόρησαν ως αλκοολικές, αναδεικνύει από τη μία πλευρά την ιδιότητα της εργασιακής αφοσίωσης. Αυτή η έμφαση στην αφοσίωση διαμορφώνει την εικόνα γυναικών της εργατικής τάξης που φέρει στοιχεία τιμιότητας και εργατικότητας. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, ο λόγος ταυτίζει την πίστη των εργαζομένων με τα χαρακτηριστικά της γυναικείας αφοσίωσης και πίστης, τα οποία απεικονίζουν να κλονίζονται όταν η επιχείρηση χρησιμοποιεί δόλια και ανήθικα μέσα. Σύμφωνα με το άρθρο έμειναν «έκπληκτες» οι εργαζόμενες όταν διάβασαν και τη σχετική ανακοίνωση. Ακόμη και αυτός ο όρος δεν έχει την ένταση της οργής ή του θυμού αλλά συνδηλώνει μία αφέλεια, μία αγνότητα και υπονοούμενη απογοήτευση εκ μέρους τους, παραπέμποντας σε αδυναμία και ενδεχομένως ανεπαρκή πολιτική κρίση.

Σε αυτό το δίπολο παρουσιάζονται με ιδιαίτερη έμφαση χαρακτηριστικά και της παραδοσιακής εκδοχής της αρρενωπότητας. Ειδικότερα, αυτό παρατηρείται στο δεύτερο μέρος της εν λόγω κατηγορίας αναπαραστάσεων στο οποίο το θεματικό σχήμα πλέον αλλάζει προσωποποιώντας τις επιχειρήσεις και τις διοικήσεις τους. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση της Πάλκο με τις δηλώσεις του εκπροσώπου της L. Brocher και κυρίως με τη συμπεριφορά, τη δράση και τις δηλώσεις του Θωμά Λαναρά, ιδιοκτήτη των Κλωστηρίων Ναούσης.

Όσον αφορά τον εκπρόσωπο της Πάλκο, τα άρθρα του *Ριζοσπάστη* και της *Καθημερινής* επικεντρώνονται στις δηλώσεις του κ. Λόθαρ Μπρούχερ οι οποίες χαρακτηρίζονται κυνικές από το *Ριζοσπάστη* και από την *Καθημερινή* ως «σκληρά λόγια» («Η ισχυρή οικονομία με ... «ισχυρή ανεργία»», 18.05.2003) τα οποία βέβαια

σύμφωνα με την ίδια εφημερίδα αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα («Φεύγουμε γιατί αναζητάμε τη φτηνή εργασία», 11.05.2003). Με μία βασική διαφορά ο *Ριζοσπάστης* χρησιμοποιεί έναν περισσότερο επιθετικό, δηκτικό λόγο για να απεικονίσει τον εκπρόσωπο της εταιρείας και τη συμπεριφορά του απέναντι στις εργαζόμενες, ενώ ο λόγος της *Καθημερινής* διαμορφώνει ένα λιγότερο φορτισμένο συναισθηματικά συγκείμενο. Συγκεκριμένα, στο άρθρο του *Ριζοσπάστη* οι δηλώσεις του εκπροσώπου χαρακτηρίζονται ως κυνικές καθώς ο ίδιος παρουσιάζεται ότι «χωρίς να μασά τα λόγια του, δικαιολογεί την αμετάκλητη απόφαση» της Palco να κλείσει το εργοστάσιο της Αθήνας και «να πετάξει στο δρόμο 500 εργαζόμενες» («Η ισχυρή οικονομία με ... «ισχυρή ανεργία»», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003). Η εικόνα που διαμορφώνεται αναπαριστά για μία ακόμη φορά με διπολικό τρόπο, το σκληρό εργοδότη έναντι των αθώων και αδύναμων εργαζομένων, ο οποίος εμφανίζεται να αντιμετωπίζει με έναν ψυχρό τρόπο το γεγονός ότι απολύονται 500 εργαζόμενες. Η έμφαση στο συγκεκριμένο απόσπασμα αρχικά δίνεται στην απεικόνιση της στάσης του εκπροσώπου της εταιρείας και της ίδιας της εταιρείας. Στη συνέχεια όμως όταν ο λόγος αναφέρεται στις εργαζόμενες γυναίκες, η εικόνα αλλάζει και αποκτά έμμεσα μία έμφυλη διάσταση καθώς αναδεικνύονται τα χαρακτηριστικά της αθωότητας, της αδυναμίας και της θυματοποίησης.

Όσον αφορά στη συνέχεια την περίπτωση των Κλωστηρίων Ναούσης από τη μελέτη των άρθρων που αφορούσαν τη διπολική αναπαράσταση εργαζομένων και προσωποποιημένης διοίκησης προέκυψαν τρία διαφορετικά θεματικά σχήματα. Στο πρώτο ο λόγος έδωσε έμφαση στις επιδοτήσεις και τα δάνεια που πήρε ο ιδιοκτήτης της επιχείρησης Λαναράς αλλά παρόλα αυτά οδηγήθηκε σε μαζικές απολύσεις εργαζομένων. Αυτό που παρατηρήθηκε είναι ότι εκτός από ένα άρθρο της εφημερίδας *Ριζοσπάστης* στα υπόλοιπα το δίπολο δεν παρουσιάζει έμφυλες διαστάσεις αφού δε δίνει έμφαση ούτε ξεχωρίζει το φύλο των εργαζομένων. Σε όλες τις εφημερίδες που μελετώνται υπάρχουν άρθρα στα οποία τονίζονται δύο σημαντικές πληροφορίες για τη δράση του Λαναρά ως επιχειρηματία: πρώτον, ότι υπήρξε πρωταγωνιστής την περίοδο της λεγόμενης φούσκας του Χρηματιστηρίου και δεύτερον ότι υπήρξε ένας από αυτούς τους επιχειρηματίες που ενώ έλαβε κρατικές επιδοτήσεις τελικά δε διατήρησε τις θέσεις εργασίας που είχαν προγραμματιστεί αλλά αντιθέτως οδηγήθηκε σε σχετικές απολύσεις. Με αυτόν τον τρόπο ο λόγος συμβάλλει στην κατασκευή μιας

αρνητικής εικόνας για την ηθική υπόσταση του Λαναρά ενώ παράλληλα αναπαριστά τους εργαζόμενους ως ηθικά άμεμπτους που δέχονται τις επιπτώσεις των ανήθικων, αθέμιτων επιχειρηματικών κινήσεων του ιδιοκτήτη των κλωστηρίων Ναούσης (αυτό συνδηλώνεται κυρίως μέσα από την αντίθεση που προκύπτει μέσα από την αντιπαραβολή των δύο πλευρών και κυρίως μέσα από τις περιγραφές της δράσης του Λαναρά). Ο λόγος ωστόσο μεταξύ των εφημερίδων που μελετώνται εμφανίζει ορισμένες διαφοροποιήσεις καθώς όπως θα αποδειχθεί στη συνέχεια η *Καθημερινή* σε σχέση με *Τα Νέα* και το *Ριζοσπάστη* δεν παρουσιάζει την ίδια ένταση/αρνητικότητα στο ύφος του λόγου μέσω του οποίου επιτυγχάνεται το συγκεκριμένο είδος αναπαράστασης. Για το λόγο αυτό θα παρατεθούν τα αντίστοιχα αποσπάσματα έτσι ώστε να επιτευχθεί μία άμεση αντιπαραβολή και σύγκριση:

> Η Βόρεια Ελλάδα και ιδιαίτερα ορισμένοι ακριτικοί νομοί ζουν τους τελευταίους μήνες το δράμα της ανεργίας, καθώς κλείνουν η μία μετά την άλλη κλωστοϋφαντουργικές κυρίως επιχειρήσεις, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν τα Κλωστήρια Πρεβέζης του πρώην προέδρου του ΣΕΒ και ευρωβουλευτή της Νέας Δημοκρατίας κ. Στ. Αργυρού, και τα Κλωστήρια Ναούσης του πρωταγωνιστή της φούσκας της Σοφοκλέους το 1999, κ. Θωμά Λαναρά. («Λαναράδες και Ακκάδες», *Καθημερινή*, 21.09.2005)

> Κορυφαίο παράδειγμα τα Κλωστήρια Ναούσης του κ. Θ. Λαναρά, μια επιχείρηση που βρέθηκε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος την περίοδο της φούσκας του Χρηματιστηρίου. («ΤΟ ΣΤΙΓΜΑ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ Στη φυλακή δι' ασήμαντον αφορμήν... ... ενώ οι Έλληνες βιομήχανοι προτιμούν τα Βαλκάνια», *Τα Νέα*, 14.09.2005)

> **Ο ΟΜΙΛΟΣ ΛΑΝΑΡΑ** αποτελεί μία από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις επιχειρηματικού ομίλου, ο οποίος, αρχής γενομένης από τη ναυαρχίδα του, Κλωστήρια Ναούσης, αφού άντλησε πάνω από 200 δισεκατομμύρια δραχμές, κατά τη διάρκεια της «χρυσής» εποχής του Χρηματιστηρίου, άρχισε στη συνέχεια να αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα και να... μετακομίζει στα Βαλκάνια! («Έφυγε αφού άντλησε 200 δισ. δραχμές!», *Τα Νέα*, 14.09.2005, έμφαση στο πρωτότυπο)

> Αφού ρούφηξε το αίμα χιλιάδων εργατών και τσέπωσε πολλά δισεκατομμύρια από τα χρήματα του λαού, μέσω των κρατικών προνομίων και επιδοτήσεων, ο μεγαλοβιομήχανος συνεχίζει μεθοδικά να σφίγγει τη θηλιά στο λαιμό των εργατών, με τη στήριξη της κυβέρνησης και να κλείνει το ένα εργοστάσιο μετά το άλλο. («Ξέσπασε η καταιγίδα», *Ριζοσπάστης*, 10.09.2005)

Το διαφορετικό σημείο στην *Καθημερινή* είναι ότι δεν προκύπτει μία άμεση κατηγορία για το ρόλο του Λαναρά, εκτός ίσως από την πληροφορία που δίνεται για τη δράση του στο Χρηματιστήριο, οπότε με αυτόν τον τρόπο έμμεσα προστίθεται στην αναπαράσταση της ταυτότητάς του, το στοιχείο της αμφιβολίας όσον αφορά την ηθική του επιχειρηματία σε αντίθεση με τους εργαζόμενους που απεικονίζονται να

βιώνουν «το δράμα της ανεργίας». Με έναν πιο επιθετικό λόγο ο οποίος κορυφώνεται σε ένταση στην περίπτωση του *Ριζοσπάστη*, ο Λαναράς απεικονίζεται ως ο κύριος υπαίτιος της απόλυσης εργαζομένων στα εργοστάσιά του. Το ενδιαφέρον αποτέλεσμα ωστόσο που προκύπτει είναι ότι οι εργαζόμενοι ναι μεν απεικονίζονται ως αθώα, αγαθά και αγνά θύματα χωρίς όμως να δίνεται έμφαση στο φύλο. Ως προεξάρχουσα ιδιότητα εδώ αναδεικνύεται αυτή του εργαζόμενου και δη του απολυμένου που θα βιώσει εντός ολίγου την κατάσταση της ανεργίας.

Η έμφυλη διάσταση προκύπτει στο άρθρο του *Ριζοσπάστη* που φέρει τον τίτλο «Αφού άρπαξε τις επιδοτήσεις βάζει λουκέτο!» (15.09.2004) στο οποίο ανακοινώνεται η απόφαση του Λαναρά να κλείσει την πρώην Τρικολάν-νυν Fanco- και να απολύσει 98 εργαζόμενους οι οποίοι όπως δηλώνεται είναι «στην πλειοψηφία τους γυναίκες εργάτριες». Μέσω του τονισμού του φύλου των απολυμένων ο λόγος προσδίδει στην αναπαράσταση ρητά έμφυλο περιεχόμενο. Από τη μία απεικονίζεται ένας σκληρός άνδρας εργοδότης, σχεδόν παράνομος που με σχεδόν ληστρικό τρόπο πήρε τις επιδοτήσεις. Από την άλλη πλευρά η αντιπαράθεση μεταξύ του εργοδότη και των απολυμένων γυναικών συντελεί στην ενίσχυση μιας εικόνας θύτη και θύματος.

Στο επόμενο θεματικό σχήμα που θα παρουσιαστεί, η εικόνα του Λαναρά εμπλουτίζεται με επιπλέον στοιχεία της στερεότυπης εκδοχής της αρρενωπότητας με αποτέλεσμα να επηρεάζεται και η αντίστοιχη εικόνα των εργαζομένων οι οποίοι αναπαρίστανται να υφίστανται τις συνέπειες των σχεδίων του, όπως δηλώνεται χαρακτηριστικά σε άρθρα του *Ριζοσπάστη*. Ειδικότερα, ο συγκεκριμένος όρος- «σχέδια»- επαναλαμβάνεται μέσω διαφόρων εκδοχών για να περιγράψει τις επιχειρηματικές κινήσεις του Λαναρά όσον αφορά το κλείσιμο εργοστασιακών μονάδων και την απόλυση των εργαζομένων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα δύο άρθρα του *Ριζοσπάστη* τα οποία δημοσιεύτηκαν στις 08.07.2004 («Σε υποχρεωτική άδεια 500 εργάτες») και 02.10.2004 («Προκαλεί με νέες απολύσεις») [7]. Στο πρώτο παρουσιάζονται οι εργαζόμενοι να εκφράζουν «ανησυχία για τα διαφαινόμενα σχέδια του Λαναρά», ο οποίος όπως τονίζεται «επιζητούσε την κατάλληλη αφορμή για να προχωρήσει σε περιορισμό της δραστηριότητας παραγωγής νήματος» και κατ' επέκταση να αποφασίσει να θέσει σε υποχρεωτική

[7]Βλέπε επίσης: «Αγώνα για ζωή και προοπτική στην περιοχή», *Ριζοσπάστης*, 11.07.2004, «Με τους εργάτες και εργάτριες της «Τρικολάν»», *Ριζοσπάστης*, 19.02.2004.

άδεια 500 εργάτες. Ολόκληρο το άρθρο γενικώς αναλύει τις κινήσεις και αποφάσεις του Λαναρά με αποτέλεσμα να απεικονίζεται ως ο κύριος υπαίτιος της απόλυσης των εργαζομένων. Οι φράσεις ωστόσο που μόλις αναφέρθηκαν-όπως «σχέδια» κι «επιζητούσε την κατάλληλη αφορμή»- προσδίδουν το στοιχείο του δόλου, της πονηριάς και των ύπουλων-κακόβουλων προθέσεων στην εικόνα του επιχειρηματία σε αντίθεση με την ανησυχία. Αλλά και μία αθώα, αφελή άγνοια που υποβόσκει/συνδηλώνεται μέσω της αναπαράστασης των εργαζομένων. Στο δεύτερο άρθρο ο λόγος που χρησιμοποιείται αναπαριστά με μεγαλύτερη ένταση το δίπολο του καλού εργαζόμενου-κακού εργοδότη καθώς δηλώνεται ότι: «Με ένα μπαράζ απολύσεων σε διάφορα εργοστάσια του ομίλου προσπάθησε χτες ο Λαναράς να τρομοκρατήσει τους εργαζόμενους και να κάμψει τις αντιδράσεις τους». Ο Λαναράς εδώ δεν απεικονίζεται μόνο ως ένας σκληρός εργοδότης αμφιβόλου ηθικής υπόστασης αλλά σχεδόν παρομοιάζεται με τρομοκράτη, εγκληματία αδίστακτο ο οποίος συμπεριφέρεται με το χείριστο τρόπο στους εργαζόμενους του. Όλη αυτή περιγραφή δεν αφήνει ανεπηρέαστη την εικόνα των εργαζόμενων αφού έμμεσα αναπαριστώνται ως θύματα, αθώα και αγαθά τα οποία αν και υφίστανται την κακομεταχείριση του εργοδότη τους προσπαθούν να αντιδράσουν και να διεκδικήσουν «το δικαίωμα στην εργασία τους».

Ο λόγος δε συνδέει ρητά τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις των δύο φύλων. Όμως μέσω της επικέντρωσης σε μία φωτογραφία που συνοδεύει το πρώτο άρθρο του *Ριζοσπάστη*, αναδεικνύονται ορισμένες νύξεις έμφυλου περιεχομένου. Η φωτογραφία (Φωτογραφία 10) απεικονίζει μία πορεία των εργαζομένων στα Κλωστήρια Ναούσης, όπου αυτό που παρατηρείται είναι ότι στην κεφαλή/πρώτη σειρά κρατούν τα πανό γυναίκες. Οι διαδηλώτριες απεικονίζονται σε μία στατικότητα, χωρίς να φωνάζουν ή να κινούν τα χέρια τους, έχοντας σημάδια απογοήτευσης στο πρόσωπό τους. Η εικόνα δημιουργεί μία έμφυλη διάσταση εντός της οποίας τοποθετείται το λεκτικό του ρεπορτάζ, σύμφωνα με το οποίο οι εργάτες βρέθηκαν «σε υποχρεωτική άδεια». Ο όρος «υποχρεωτική» συνδηλώνει μία αδυναμία η οποία εμφυλοποιείται μέσω της φωτογραφίας, στην οποία οι γυναίκες φαίνονται στατικές με σταυρωμένα χέρια, παραπέμποντας σε στερεοτυπικά χαρακτηριστικά εγκαρτέρησης εκ μέρους τους. Παράλληλα, αυτό συντελεί στην αποδυνάμωση της ικανότητας των γυναικών για πολιτική σκέψη και δράση.

Φωτογραφία 10. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Σε υποχρεωτική άδεια 500 εργάτες», *Ριζοσπάστης*, 08.07.2004.

Ωστόσο, στο επόμενο αφηγηματικό σχήμα ο λόγος διαφοροποιείται καθώς σκιαγραφεί μία ευνοϊκότερη εικόνα του Λαναρά. Σύμφωνα με αυτήν ο ιδιοκτήτης των κλωστηρίων αναπαρίσταται ψύχραιμος να προσπαθεί να σώσει τους απελπισμένους εργαζόμενους. Εδώ το δίπολο αναδεικνύει με έναν διαφορετικό τρόπο παραδοσιακά στοιχεία της αρρενωπότητας και της θηλυκότητας καθώς ο Λαναράς προβάλλεται να επιδεικνύει χαρακτηριστικά λογικής, νηφαλιότητας και εξουσίας ενώ οι γυναίκες εργαζόμενες χαρακτηριστικά αδυναμίας και εξάρτησης.

Πιο συγκεκριμένα, ο ιδιοκτήτης των κλωστηρίων Ναούσης απεικονίζεται στην εφημερίδα *Το Βήμα* να προσπαθεί να σώσει την επιχείρησή του και κατ' επέκταση τους υπαλλήλους του. Στο πρώτο άρθρο («Παρατείνεται η αγωνία για τη «Νάουσα»», 06.08.2004) δίνεται έμφαση στις «αντιπροτάσεις» που υπέβαλε ο Θ. Λαναράς πάνω στο αρχικό σχέδιο των τραπεζών» ώστε να λάβει το απαιτούμενο χρηματικό ποσό για την επαναλειτουργία των εργοστασίων που έκλεισαν. Είναι χαρακτηριστικό ότι όλες αυτές οι πληροφορίες παρατίθενται ακριβώς μετά από την παρουσίαση της κατάστασης αγωνίας στην οποία βρίσκονται οι εργαζόμενοι και την πορεία διαμαρτυρίας και συμπαράστασης που έκαναν στη Νάουσα για τους 600 εργαζόμενους της επιχείρησης. Αυτό που παρατηρείται είναι η κατασκευή μιας ευνοϊκής εικόνας για τον Λαναρά. Ειδικότερα, στην περίπτωση του Λαναρά αναδεικνύονται χαρακτηριστικά ψυχραιμίας και λογικής ενώ στην περίπτωση των εργαζομένων τα στοιχεία που προεξάρχουν είναι περισσότερο συναισθήματα αγωνίας, και απελπισίας και αδυναμίας οδηγώντας έμμεσα σε μία υποτίμησή τους.

Στο δεύτερο άρθρο («Οι τράπεζες θα κινούν τα νήματα», 20.08.2004) ο Λαναράς απεικονίζεται ως ο πατριάρχης της ελληνικής κλωστοϋφαντουργίας, ο οποίος ενεργοποίησε τα «αντανακλαστικά» του και έβαλε και ο ίδιος εκτός από τις τράπεζες «βαθιά το χέρι στην τσέπη» για να σώσει «την υστεροφημία του αλλά κυρίως για «το κοινό καλό» της πόλης την οποία αγαπά». Σε αυτό το άρθρο ο λόγος περιέχει αντιφατικά στοιχεία για τις κινήσεις και κατά συνέπεια για το χαρακτήρα του ιδιοκτήτη, ο οποίος ναι μεν απεικονίζεται ως ιδιαίτερα ευφυής και ικανός επιχειρηματίας αλλά έμμεσα αμφισβητείται το αγαθό των πράξεων του όσον αφορά τη διάσωση των 600 εργαζομένων. Όπως παρατηρούμε στο απόσπασμα προτείνονται δύο λόγοι για τους οποίους συμφώνησε να δώσει και ο ίδιος χρήματα, η υστεροφημία του αλλά και η αγάπη του πατέρα του Χρ. Λαναρά, ιδρυτή της σημερινής εταιρείας ο οποίος προσέφερε «αμέτρητες δωρεές στα νοσοκομεία και την τοπική αυτοδιοίκηση» (ό.π.). Ο λόγος αμφιταλαντεύεται ανάμεσα στις αγαθές αλλά και στις πονηρές προθέσεις του ιδιοκτήτη. Ωστόσο, η εικόνα που δομείται εξακολουθεί να είναι ευνοϊκή και να του προσδίδει μία ανωτερότητα σε νοητικό αλλά και ταξικό επίπεδο καθώς παρουσιάζεται ως πλούσιος ιδιοκτήτης που συνεισφέρει στην κοινότητα και είναι αυτός που μπορεί να σώσει την επιχείρηση και τους υπαλλήλους της. Από την άλλη πλευρά οι εργαζόμενοι και εδώ αναπαριστώνται να περιμένουν «με αγωνία την εξέλιξη των διαπραγματεύσεων» και ουσιαστικά η δική τους τύχη να αποτελεί έναν από τους κεντρικούς παράγοντες για την απόφαση της χρηματοδότησης. Η συναισθηματική φόρτιση, η αδύναμη θέση, η εξάρτηση αλλά και η κατωτερότητα σε επίπεδο ταξικό συνιστούν τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά στην ταυτότητα που δομεί ο λόγος και σε αυτήν την περίπτωση. Το δίπολο άρα, μαζί με τις έμφυλες διαστάσεις αναδεικνύει ταξικές και εργασιακές αφού αναπαριστά την εργοδοσία ως ανώτερη, να αποφασίζει, να κινεί τα νήματα με τα επαρκή μέσα ώστε να καθορίζει την τύχη των εργαζομένων, οι οποίοι εμφανίζονται να συμμετέχουν με έναν άνισο και κατώτερο τρόπο σε αυτήν τη διαδικασία.

Η αναπαράσταση του Λαναρά ως ευεργέτη της πόλης, επιτυχημένο επιχειρηματία που ενδιαφέρεται για τους υπαλλήλους του και προσπαθεί να τους σώσει από την ανεργία παραπέμπει σε μία πατριαρχικού τύπου εικόνα με έντονα τα χαρακτηριστικά της κανονιστικής εκδοχής της αρρενωπότητας. Από την άλλη η αναπαράσταση των εργαζομένων παραπέμπει περισσότερο στα αγαπημένα αλλά απροστάτευτα, αθώα

παιδιά ή και κόρες, οδηγώντας περισσότερο στην εικόνα της παιδοποίησης και παράλληλα περιθωριοποιώντας τις ιδιότητες των εργαζόμενων και συνδικαλιστριών γυναικών.

4.2. Δράση

Η ενότητα που ακολουθεί εξετάζει δύο κεντρικές κατηγορίες των αναπαραστάσεων των γυναικών εργαζομένων στις τρεις επιχειρήσεις-Υβόννη, Πάλκο και Κλωστήρια Ναούσης-και αναδεικνύουν αντιφατικές εικόνες οι οποίες από τη μία πλευρά ξεφεύγουν από τους παραδοσιακούς τρόπους της έμφυλης αναπαράστασης καθώς απεικονίζουν τις συγκεκριμένες γυναίκες ως δυναμικές και αποφασισμένες να ξεκινήσουν αλλά και να συνεχίσουν ένα αγώνα διεκδίκησης των εργασιακών αιτημάτων τους. Ωστόσο, παράλληλα, είτε σε διαφορετικά άρθρα διαφορετικών εφημερίδων είτε μέσα στο σώμα του ίδιου άρθρου, ο λόγος του υπό μελέτη ελληνικού τύπου μέσω της διαδικασίας της θυματοποίησης ενδυναμώνει τα χαρακτηριστικά της αδυναμίας, της απελπισίας και του έντονου συναισθηματισμού. Επομένως, η πρώτη κατηγορία που θα αναλυθεί συνίσταται στις αναπαραστάσεις της δυναμικότητας και η δεύτερη της θυματοποίησης.

4.2.1. Δυναμικότητα και συμμετοχή όσον αφορά τις συνδικαλιστικές ενεργοποιήσεις

Οι αναπαραστάσεις των γυναικών σε αυτήν την κατηγορία οικοδομούνται μέσα από μία ποικιλία διαφορετικών στρατηγικών του λόγου και αναφέρονται στον τρόπο που αντέδρασαν όταν ανακοινώθηκε το κλείσιμο των τριών επιχειρήσεων και η επικείμενη απόλυσή τους. Συγκεκριμένα, η ανάλυση ανέδειξε δύο θεματικές υποενότητες: η πρώτη αναφέρεται στην απεικόνιση μιας δυναμικής και μαζικής συμμετοχής των γυναικών στις συνδικαλιστικές κινητοποιήσεις όπως είναι οι απεργίες, οι πορείες και οι συνελεύσεις. Η δεύτερη υποενότητα επικεντρώνεται στα αποσπάσματα δηλώσεων των ίδιων γυναικών εργαζομένων όσον αφορά την κατάσταση που βιώνουν, μέσω των οποίων αναδεικνύεται μία δυναμική και αποφασιστική αντίδραση.

Μία δυναμική και μαζική συμμετοχή των γυναικών στις συνδικαλιστικές κινητοποιήσεις

Η παρουσίαση των ερευνητικών αποτελεσμάτων θα γίνει ανά επιχείρηση κυρίως γιατί εντοπίστηκαν βασικές διαφοροποιήσεις στον τρόπο που αναπαρίσταται η δράση των εργαζομένων γυναικών σε κάθε μία εκ των τριών. Στην περίπτωση της Υβόννης πρώτον υπάρχει ένας μικρός αριθμός συγκριτικά με τις άλλες δύο επιχειρήσεις όσον αφορά τα δύο κεντρικά αφηγηματικά σχήματα και δεύτερον η συμμετοχή στις διαμαρτυρίες απεικονίζονται μέσα σε ένα γενικότερο πλαίσιο διαδηλώσεων για επιχειρήσεις που έκλειναν εκείνη την περίοδο. Οι περιπτώσεις της Πάλκο και των Κλωστηρίων Ναούσης εμφανίζουν ένα μεγαλύτερο αριθμό άρθρων αφιερωμένων στις κινήσεις διαμαρτυρίας των εργαζομένων, αλλά με τις εξής βασικές διαφορές: μεγαλύτερη ποικιλία/περισσότερες πληροφορίες, χρωματισμός και ένταση στο ύφος, αφιερώνεται περισσότερος χώρος στις δηλώσεις των εργαζομένων και κυρίως τα άρθρα επικεντρώνονται στις διαδηλώσεις των γυναικών με σαφή αναφορά στο φύλο τους. Στην περίπτωση των Κλωστηρίων ναι μεν προβάλλονται πληροφορίες για τις πορείες διαμαρτυρίας αλλά αυτό αναπαρίσταται στα πλαίσια ενός γενικότερου προβλήματος της περιοχής. Το κλείσιμο εργοστασιακών μονάδων προβάλλεται ως ένα πρόβλημα που θίγει και επηρεάζει δυσμενώς όλη την περιοχή της Νάουσας. Οπότε και οι κινήσεις διαμαρτυρίας προβάλλονται κατά κύριο λόγο ως διαμαρτυρία όλων των εργαζομένων της Νάουσας.

Σύμφωνα με το πρώτο κεντρικό αφηγηματικό σχήμα οι γυναίκες εργαζόμενες στην Πάλκο απεικονίζονται να προβαίνουν δυναμικά σε κινητοποιήσεις διαμαρτυρίας με σκοπό να διαφυλάξουν τα εργασιακά τους δικαιώματα και να αποφύγουν την ανεργία. Ενδεικτικό είναι ότι 35 άρθρα του *Ριζοσπάστη* αναφέρονται στις κινητοποιήσεις των εργαζομένων γυναικών[8], ενώ 4 άρθρα -2 από *Τα Νέα*, 1 από το *Βήμα* και 1 από την *Καθημερινή*- συνολικά προέρχονται από τις άλλες τρεις[9].

[8] Βλέπε ενδεικτικά: «Συγκέντρωση αλληλεγγύης για τις εργάτριες της «Σίσσερ - Πάλκο»», 13.05.2003, «Συζητούν ήδη για νέες επιδοτήσεις!», 20.05.2003, «Τους ζητούν να συναινέσουν στο κλείσιμο», 20.05.2003, «Συνεχίζουν αγωνιστικά οι εργάτριες», 17.05.2003,«Τις θεωρούν ήδη «απασχολήσιμες»», 31.05.2003, «Κλείδωσαν τις εργάτριες απέξω», 10.06.2003, «Μοιράστηκαν χτες τα χαρτιά της απόλυσης», 18.06.2003, «Αγώνας ταξικός χωρίς αυταπάτες», 08.06.2003, ««Καμιά απόλυση, καμιά στην ανεργία»», 24.05.2003, «Γαζώτριες, υφάντρες και τσαγκαράδες έμπρακτα στο πλευρό των απολυόμενων εργατριών», 16.05.2003, «Ο ανταγωνισμός των κεφαλαιοκρατών για υπερκέρδη έβαλε το λουκέτο», 11.05.2003, «Σπάσιμο νεύρων και αντικομμουνισμός για να δεχτούν τις απολύσεις»,

Εστιάζοντας την ανάλυση στα άρθρα του *Ριζοσπάστη* αυτό που παρατηρήθηκε είναι η απεικόνιση μιας έντονης δυναμικής κινητοποίησης των γυναικών εργαζομένων. Ο λόγος εδώ εξυφαίνεται μέσω κυρίως τριών στρατηγικών: πρώτον, παρέχονται πολλές πληροφορίες για τη διεξαγωγή των κινητοποιήσεων. Δεύτερον, υπάρχουν χαρακτηρισμοί των διαδηλώσεων και της δράσης γενικότερα των γυναικών με αποτέλεσμα να προβάλλεται σε έντονο βαθμό μία δυναμικότητα εκ μέρους τους και τρίτον, όλες αυτές οι πληροφορίες που δίνονται συνοδεύονται από αντίστοιχες φωτογραφίες, 35 συνολικά στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* (Βλέπε Παράρτημα V), οι οποίες απεικονίζουν τις κινητοποιήσεις τους.

Όλα αυτά τα άρθρα του *Ριζοσπάστη* αναφέρονται με συγκεκριμένες πληροφορίες στις κινητοποιήσεις των εργαζομένων. Όταν πρόκειται για πορείες-συλλαλητήρια αναφέρεται το ποιοι συμμετείχαν, ποια μέρα και ώρα ξεκίνησε ή θα ξεκινήσει η διαδήλωση καθώς και ποιος είναι ή θα είναι ο τελικός προορισμός της[10]. Όσον αφορά τις συσκέψεις-συνελεύσεις, ομοίως παρουσιάζονται πληροφορίες για το ποιοι συμμετείχαν και ποιες αποφάσεις ελήφθησαν[11]. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η απεικόνιση μιας πολύμορφης, συνεχούς κινητοποίησης αυτών των γυναικών εργαζομένων εντός της οποίας τονίζεται η αγωνιστικότητά τους.

Μέσα στα πλαίσια του ίδιου αφηγηματικού σχήματος αυτό αναδεικνύεται σε εντονότερο βαθμό στα εξής τέσσερα άρθρα: «Ούτε μία απόλυση, κανείς στην

28.05.2003, «Δεν είναι μόνες τους σ' αυτόν τον αγώνα», 09.05.2003, «Στους δρόμους θα κριθεί το δίκιο», 10.05.2003, «Μονόδρομος ο ανυπότακτος αγώνας», 07.05.2003, ««Ούτε μια απόλυση, κανείς στην ανεργία»», 10.05.2003, «Εργάτες και απολυόμενοι μια φωνή, μια γροθιά, μια απόφαση», 15.05.2003, ««Σας προσφέρουμε 20% αύξηση της εντατικοποίησης»», 22.05.2003, «Έμπρακτη αλληλεγγύη απ' όλο τον κλάδο», 16.05.2003. Για ολόκληρο κατάλογο βλέπε Παράρτημα V.

[9] «Μέτρα στήριξης των απολυόμενων της Palco, *Τα Νέα*, 08.05.2003, «ΓΣΕΕ: Στα δικαστήρια η υπόθεση της Πάλκο», *Τα Νέα*, 18.06.2003, «Οι 512 της Palco στο απόσπασμα», *Το Βήμα*, 11.05.2003, «Η φούσκα έσκασε», *Καθημερινή*, 23.05.2003.

[10]Βλέπε ενδεικτικά: «Αγώνας ενάντια στην πολιτική που στηρίζει την πλουτοκρατία», 21.05.2003,«Στον πόλεμο του κεφαλαίου», 08.05.2003, «Απαιτείται σύγκρουση του λαού μ' αυτή την πολιτική», 15.05.2003, ««Από αυτά τα χέρια έκαναν αυτοί εκατομμύρια»», 07.05.2003, «Από τη ΣΙΣΣΕΡ έως την ΑΤΤΑΛΟΥΣ ένας ο εχθρός, μία η διέξοδος», 21.05.2003, «Διαδηλώσεις από το λιμάνι έως τη Βουλή», 18.05.2003, «Μαζί στο δρόμο εργάτες και απολυόμενοι», 15.05.2003, «Κυβέρνηση και ΝΔ στηρίζουν την ολομέτωπη επίθεση του κεφαλαίου», 23.05.2003**.**

[11] Βλέπε ενδεικτικά: «Συλλαλητήρια αλληλεγγύης στις 5 Ιούνη», 24.05.2003, «Δεν είναι μόνες σ' αυτόν τον αγώνα», 09.05.2003, «Μονόδρομος ο ανυπότακτος αγώνας», 07.05.2003, «Συνεχίζουν αγωνιστικά οι εργάτριες», 17.05.2003, «Τους ζητούν να συναινέσουν στο κλείσιμο», 20.05.2003, «Πρόταση στη συνέλευση για απόφαση κατάληψης», 15.05.2003.

ανεργία» (10.05.2003), «Είμαστε μαζί σας» (14.05.2003), «Εργάτες και απολυόμενοι μια φωνή, μια γροθιά, μια απόφαση (15.05.2003), «Τους ζητούν να συναινέσουν στο κλείσιμο» (20.05.2003), στα οποία όχι μόνο προβάλλονται οι βασικές πληροφορίες για τις κινητοποιήσεις τους αλλά παρατηρείται μία εκτεταμένη αφήγηση των διαδηλώσεων από την αρχή μέχρι το τέλος. Η αφήγηση αφορά την αρχή έως το τέλος των διαδηλώσεων, δίνονται με γλαφυρότητα οι λεπτομέρειες για τον τρόπο με τον οποίο διαδήλωναν οι εργαζόμενες, σε σημείο που να παρατίθενται και τα συνθήματα που φώναζαν κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων και τέλος όλα συνοδεύονται από αντίστοιχες φωτογραφίες (Βλέπε Παράρτημα ΙΙ) των διαδηλωτριών. Οι γυναίκες εδώ απεικονίζονται να διαδηλώνουν δυναμικά, να διεκδικούν τα αιτήματά τους με πάθος και θάρρος, έχοντας πολιτικό λόγο και δράση.

Στο άρθρο του *Ριζοσπάστη* που έχει ως τίτλο ένα από τα συνθήματα που φώναζαν οι διαδηλώτριες: «Ούτε μία απόλυση, κανείς στην ανεργία» (10.05.2003). Εμπεριέχει ένα απόσπασμα που επιλέχθηκε να παρατεθεί αυτούσιο καθώς είναι ίσως από τα πιο ενδεικτικά της συνύφανσης όλων των προαναφερθεισών θεματικών του λόγου:

> Η χτεσινή διαδήλωση των εργατριών από το εργοστάσιο μέχρι το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας ήταν μαζική, δυναμική και αποφασιστική. Δε σταμάτησαν λεπτό να φωνάζουν **«Θέλουμε δουλειά και όχι ανεργία, την κρίση να πληρώσει η ολιγαρχία»** και **«Στις πολυεθνικές κάνετε τις πλάτες, γι' αυτό και απολύουνε μαζικά εργάτες».** Με τις μαύρες σημαίες, το πανό της Ομοσπονδίας και με τα χέρια υψωμένα σε γροθιές, αυτά τα ίδια χέρια που όλα αυτά τα χρόνια εξοικονομούσαν εκατομμύρια στην πολυεθνική, φώναξαν ότι δε θα μείνουν θεατές στον αποκεφαλισμό τους και στη μοιρολατρία. Θα παλέψουν, όσο κι αν κάποιοι δεν το θέλουν, ενάντια στις πολιτικές των μονοπωλίων, που κλείνουν το εργοστάσιο της ΣΙΣΣΕΡ και προβλέπουν το ίδιο και για πολλά ακόμα.
>
> Ο τελικός προορισμός της πορείας ήταν το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, δεν μπορούσαν όμως να μη σταματήσουν έξω από το Εργασίας και να ξαναγιουχάρουν την ηγεσία του για την πολιτική που εφαρμόζει και να φωνάξουν **«Αυτό το υπουργείο δεν είναι Εργασίας, είναι του κεφαλαίου και της εργοδοσίας».** Όταν η πορεία έφτασε έξω από το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, η αντιπροσωπεία που ανέβηκε στο κτίριο αντίκρισε άδεια όλα τα υπουργικά γραφεία, δείχνοντας και στην πράξη πώς αντιμετωπίζει η κυβέρνηση το πρόβλημα. (έμφαση στο πρωτότυπο)

Εδώ, η αφήγηση της πορείας που διοργανώθηκε διανθίζεται από μία σειρά πληροφοριών και χαρακτηρισμών με αποτέλεσμα την κατασκευή μιας ιδιαίτερα έντονης δυναμικής δράσης εκ μέρους των γυναικών εργαζομένων. Με τις δύο φωτογραφίες οι οποίες δείχνουν τις γυναίκες να διαδηλώνουν με τον τρόπο που

περιγράφεται στο άρθρο. Η πρώτη φωτογραφία απεικονίζει εργαζόμενες να κρατούν μαύρες σημαίες και ένα πανό το οποίο γράφει με μεγάλα γράμματα «ΟΧΙ ΣΤΟ ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΤΗΣ ΣΙΣΣΕΡ ΠΑΛΚΟ» και η δεύτερη, η οποία χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη ένταση, δείχνει τις εργαζόμενες να φωνάζουν με ένταση και να υψώνουν τα χέρια τους σε γροθιές. Η πρώτη φωτογραφία (Φωτογραφία 11) τονίζει το στοιχείο της μαζικής συμμετοχής ενώ η δεύτερη (Φωτογραφία 12) τα στοιχεία της δυναμικότητας και αποφασιστικότητας. Επιπλέον, η εστίαση του φωτογραφικού φακού γίνεται στην πρώτη γυναίκα με το καπέλο η οποία απεικονίζεται να φωνάζει και να υψώνει τα χέρια της με ιδιαίτερη ένταση σε συνδυασμό με τις δηλώσεις του άρθρου ότι οι γυναίκες «φώναξαν» κατά του «αποκεφαλισμού» τους, ότι «θα παλέψουν» ενάντια στις μονοπωλιακές πολιτικές ενισχύει την αντίστοιχη εικόνα της δυναμικής δράσης η οποία συμβάλλει στην ανατροπή των κανονιστικών εικόνων της παθητικοποίησης και της αποχής από την πολιτική αρένα. Οι γυναίκες εδώ αναπαριστώνται να συμμετέχουν στο δημόσιο βίο, να αντιδρούν και να διεκδικούν με ιδιαίτερο δυναμισμό τα εργασιακά τους δικαιώματα.

Φωτογραφία 11. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Ούτε μία απόλυση, κανείς στην ανεργία», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Φωτογραφία 12. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Ούτε μία απόλυση, κανείς στην ανεργία», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Στο εν λόγω άρθρο ο λόγος εκτός από την στρατηγική της διεξοδικής περιγραφής της πορείας παρουσιάζει δύο επιπλέον αφηγηματικά σχήματα τα οποία εμφανίζονται επανειλημμένα κυρίως στο υλικό του *Ριζοσπάστη* αλλά και των υπολοίπων εφημερίδων: το πρώτο συνίσταται στους χαρακτηρισμούς των γυναικών στις διαδηλώσεις και το δεύτερο στην παράθεση των αντίστοιχων φωτογραφιών που απεικονίζουν τη συνδικαλιστική δράση τους.

Σύμφωνα με το πρώτο σχήμα οι αναφορές που γίνονται στις κινητοποιήσεις των εργαζόμενων γυναικών δε γίνονται με ένα ουδέτερο ύφος αλλά αντιθέτως ο λόγος του τύπου εμφανίζει χαρακτηρισμούς οι οποίοι συμβάλλουν στην αναπαράσταση μιας μαζικής και δυναμικής συμμετοχής εκ μέρους τους. Στα αποσπάσματα που παρατίθενται στη συνέχεια σε χρονολογική σειρά, υπάρχουν φράσεις και όροι οι οποίοι έχουν μία βαρύτητα και αναδεικνύουν μία αγωνιστική διάθεση εκ μέρους των εργαζόμενων στη Πάλκο:

> Οι 500 εργαζόμενοι στη "Σίσσερ" δίνουν από τη Δευτέρα ενωμένο και δυναμικό αγώνα για να διασφαλίσουν τη λειτουργία της επιχείρησης και τις θέσεις εργασίας. («Σήμα κινδύνου για όλο τον κλάδο», 10.05.2003)
>
> Μαχητικά και αγωνιστικά συνεχίζουν οι 500 εργάτριες της Σίσσερ Πάλκο να παλεύουν ενάντια στο κλείσιμο του εργοστασίου («Διαδηλώσεις από το λιμάνι έως τη Βουλή», *Ριζοσπάστης,* 18.05.2003)
>
> Οι εργάτριες έχουν κλείσει και νέο αγωνιστικό ραντεβού («Τους ζητούν να συναινέσουν στο κλείσιμο», *Ριζοσπάστης,* 20.05.2003)[12]

[12] Επίσης, στον *Ριζοσπάστη* βλέπε:

Οι φράσεις που χρησιμοποιούνται για να απεικονιστεί η συνδικαλιστική δράση των γυναικών όπως «αγωνιστική απάντηση», «αγωνιστικό ραντεβού», «αγώνας ενάντια στην πολιτική», «ενωμένος και δυναμικός αγώνας» ενδυναμώνουν τη μαχητικότητα της πολιτικής δράσης των γυναικών. Δεν αναπαριστώνται μόνο ως διαδηλώτριες αλλά ως δυναμικές και αποφασισμένες αγωνίστριες οι οποίες όπως αναδεικνύεται επιπλέον, απεικονίζονται να συμμετέχουν μαζικά και ενωμένα σε συνδικαλιστικό αγώνα. Αυτά τα δύο τελευταία στοιχεία της μαζικότητας και δυναμικότητας απεικονίζονται με άμεσες και ξεκάθαρες φράσεις όπως: «η συμμετοχή ήταν μαζική», «ενωμένος και δυναμικός αγώνας», «πλατιά σύσκεψη». Οι φράσεις που επιλέγονται συντελούν σε μία αναπαράσταση της δράσης των γυναικών εργαζομένων ως πολύμορφων και δυναμικών.

«Αγώνας ταξικός χωρίς αυταπάτες», 08.05.2003: «Η συμμετοχή των εργαζομένων ήταν μαζική»

«Δεν είναι μόνες σε αυτόν τον αγώνα», 09.05.2003: «Οι εργάτριες αποφάσισαν σε γενική συνέλευση να δώσουν σήμερα νέα αγωνιστική απάντηση με πορεία και συγκέντρωση έξω από το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας»

«Εργάτες και απολυόμενοι μια φωνή, μια γροθιά, μια απόφαση», 15.05.2003:»Συγκλονιστική η συνάντηση χτες το απόγευμα των εργατών που μετείχαν στη διαδήλωση αλληλεγγύης, που οργάνωσε το ΠΑΜΕ, με τις εργάτριες της «Σίσσερ» που περιφρουρούσαν το εργοστάσιοΚαι με αυτήν την υπόσχεση οι εργάτριες της «Σίσσερ» ανανέωσαν το αγωνιστικό τους ραντεβού για σήμερα στη στάση εργασίας που έχει προκηρύξει η Ομοσπονδία Κλωστοϋφαντουργίας.»

«Συνεχίζουν αγωνιστικά οι εργάτριες», 17.05.2003: «Ευθέως αντιμέτωπες με την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βρέθηκαν οι εργάτριες της Σίσσερ Πάλκο»

«Αγώνας ενάντια στην πολιτική που στηρίζει την πλουτοκρατία», 21.05.2003.

«Συλλαλητήρια αλληλεγγύης στις 5 Ιουνίου», 24.05.2003: «Πλατιά σύσκεψη συνδικαλιστών και απολυμένων από τη Σίσσερ την «Αλάκο», τη «Γιούλα», τους εμποροϋπάλληλους, από δεκάδες εργοστάσια και συνδικάτα.»

Εν αντιθέσει, επικεντρώνοντας την ανάλυση στο τελευταίο απόσπασμα από την εφημερίδα *Τα Νέα* παρατηρείται ότι ο λόγος δεν παρουσιάζει με τόση ένταση την κίνηση του αποκλεισμού του υπουργείου Εργασίας, αναδεικνύοντας ίσως και μία συγκεκριμένη ιδεολογική γραμμή της εφημερίδας:

> «Σε πολύωρο αποκλεισμό του υπουργείου Εργασίας προχώρησαν χθες οι απολυμένοι της Σίσσερ Πάλκο» («ΓΣΕΕ: Στα δικαστήρια η υπόθεση της Πάλκο», *Τα Νέα,* 08.05.2003)

Η μόνη φράση που θα μπορούσε να θεωρηθεί φορτισμένη είναι αυτή που αναφέρεται στο «πολύωρο αποκλεισμό» του Υπουργείου σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το άρθρο ξεκινάει ακριβώς με αυτήν τη φράση, με αποτέλεσμα να αναδεικνύεται από τη μία η κινητοποίηση των εργαζομένων και από την άλλη η επιμονή τους καθώς όπως συνδηλώνεται παρέμειναν για αρκετές ώρες έξω από το Υπουργείο. Παρόλη την προβολή μιας μειωμένης έντασης διαδήλωσης, ο λόγος δε συνδέει τη συγκεκριμένη εικόνα με ρητά έμφυλα χαρακτηριστικά.

Οι αναπαραστάσεις των γυναικών εργαζομένων ως δυναμικών και αποφασιστικών συνδικαλιστριών ενδυναμώνεται μέσω της τρίτης αφηγηματικής τεχνικής, της παράθεσης φωτογραφιών, που χρησιμοποιείται και από τις τρεις εφημερίδες στο πλαίσιο της Πάλκο, αλλά σε μεγαλύτερο βαθμό από το *Ριζοσπάστη*. Από τη μελέτη του φωτογραφικού υλικού προέκυψαν τρεις διαφορετικές θεματικές κατηγορίες οι οποίες συμβάλλουν, σε συνδυασμό και με το λόγο στο εκάστοτε άρθρο, στο να αναπαραστήσουν μία ενεργή και δυναμική κινητοποίηση των γυναικών εργαζομένων της Πάλκο, η οποία είχε ως στόχο τη διεκδίκηση της εργασίας τους και το μη κλείσιμο του εργοστασίου. Λόγω του μεγάλου αριθμού φωτογραφιών που διαπιστώθηκε εκ μέρους της εφημερίδας *Ριζοσπάστης*, αλλά και του γεγονότος ότι παρουσιάζουν συγκεκριμένες θεματικές οι οποίες ενδυναμώνουν την αναπαράσταση των συγκεκριμένων γυναικών ως δυναμικών συνδικαλιστριών αποφασίστηκε η ανάλυσή τους να παρουσιαστεί εδώ σε μία ξεχωριστή κατηγορία με εστίαση ενδεικτικά σε δύο από κάθε μία θεματική ενότητα, ενώ οι υπόλοιπες βρίσκονται σε αντίστοιχο παράρτημα της διατριβής (Παράρτημα ΙΙ).

Στην πρώτη κατηγορία φωτογραφιών (Φωτογραφία 13 και 14) οι γυναίκες απεικονίζονται να διαδηλώνουν φωνάζοντας συνθήματα, υψώνοντας τα χέρια τους σε γροθιές. Με αυτόν τον τρόπο αυτό οι αναπαραστάσεις επικεντρώνονται περισσότερο

στη δυναμικότητα της συμμετοχής των γυναικών στις κινητοποιήσεις. Και οι δύο φωτογραφίες παρουσιάζουν κοινά στοιχεία με τη μόνη διαφορά ότι στην πρώτη ο φακός απεικονίζει συνολικά τις γυναίκες που συμμετέχουν στην πορεία με έμφαση αυτές που βρίσκονται στην κεφαλή και κρατούν το πανό ενώ στη δεύτερη ο φακός εστιάζει σε μία γυναίκα διαδηλώτρια, στο πρόσωπο και τα χέρια της. Τα κοινά στοιχεία συνίστανται στο ύψωμα των χεριών, στα συνθήματα τα οποία διαφαίνεται ότι φωνάζουν με ένταση αλλά και στα πρόσωπα τα οποία σκιαγραφούνται με στοιχεία σκληρότητας ή και μιας αγριότητας. Εξυφαίνεται μια εικόνα γυναικών αποφασισμένων να διεκδικήσουν τα εργασιακά τους δικαιώματα και εν προκειμένω να πάρουν πίσω τη δουλειά τους.

Φωτογραφία 13. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Ο ανταγωνισμός των κεφαλαιοκρατών για υπερκέρδη έβαλε το λουκέτο», 11.05.2003.

Φωτογραφία 14. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Αγώνας ενάντια στην πολιτική που στηρίζει την πλουτοκρατία», 21.05.2003.

Στη δεύτερη κατηγορία (Φωτογραφία 15 και 16) το στοιχείο που κυριαρχεί είναι η μαζικότητα όσον αφορά τη συμμετοχή των γυναικών στις διαδηλώσεις. Οι γυναίκες παρουσιάζονται να μετέχουν μαζικά στις διαδηλώσεις με πανό και σημαίες υψωμένες η μία δίπλα στην άλλη. Αναδεικνύεται η συλλογικότητα και ο συντονισμός των γυναικών συνδικαλιστών με αποτέλεσμα να σκιαγραφούνται δεξιότητες πολιτικής δράσης. Οι φωτογραφίες εδώ απεικονίζουν το σώμα της πορείας το οποίο δε βρίσκεται σε φάσεις έντασης, αλλά τονίζεται η συμμετοχή των γυναικών στο δημόσιο πολιτικό βίο. Ειδικά μέσω αυτών των φωτογραφιών αλλά και των επόμενων που ακολουθούν οι γυναίκες αναπαρίστανται να συμμετέχουν με μαζικότητα και αποφασιστικότητα σε μία ποικιλία συνδικαλιστικών δραστηριοτήτων.

Φωτογραφία 15. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», 11.05.2003.

Φωτογραφία 16. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Απαιτείται σύγκρουση του λαού μ' αυτή την πολιτική», 15.05.2003.

Συγκεκριμένα, η τρίτη κατηγορία (Φωτογραφία 17 και 18) αφορά τις φωτογραφίες που αναδεικνύουν αυτήν την προβαλλόμενη πολύμορφη κινητοποίηση εκ μέρους των γυναικών. Οι φωτογραφίες δείχνουν συγκεντρώσεις των γυναικών έξω από το εργοστάσιο και κατά τη διάρκεια συνελεύσεων. Εδώ οι γυναίκες απεικονίζονται πιο σοβαρές, προβληματισμένες, στεναχωρημένες. Εντούτοις, αυτή η επιλογή από το *Ριζοσπάστη* να δημοσιεύσει τις συγκεκριμένες φωτογραφίες δείχνει με φωτογραφική απεικόνιση ότι δεν ακινητοποιήθηκαν, δεν έδειξαν παθητική συμπεριφορά αλλά προέβησαν σε πολιτικές δράσεις όπως συνελεύσεις, συγκεντρώσεις έξω από το εργοστάσιο. Σε επίπεδο επομένως αναπαραστασιακό οι φωτογραφίες απεικονίζουν τις εργαζόμενες ως γυναίκες που δεν εγκαταλείπουν, αλλά επιμένουν και διεκδικούν την εργασία τους ενωμένες και αποφασισμένες.

Φωτογραφία 17. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Από αυτά τα χέρια έκαναν αυτοί εκατομμύρια», 07.05.2003.

Φωτογραφία 18. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», 11.05.2003.

Συνοψίζοντας, ο τύπος αναπαριστά τις εργαζόμενες γυναίκες της Πάλκο ως ενεργές συνδικαλίστριες που αγωνίζονται και διεκδικούν συλλογικά τα αιτήματά τους. Οι αναπαραστάσεις στην περίπτωση των Κλωστηρίων Ναούσης εμφανίζει ορισμένες βασικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με την Πάλκο. Αν και τα κεντρικά αφηγηματικά σχήματα παραμένουν τα ίδια, οι εργαζόμενοι δηλαδή αναπαρίστανται να συμμετέχουν σε πορείες και συνελεύσεις μέσω λεπτομερών περιγραφών και χαρακτηρισμών για τη μαζικότητα και τη δυναμικότητα τους, ωστόσο αυτό γίνεται μέσα σε ένα πλαίσιο γενικότερης κινητοποίησης των εργαζομένων όλης της πόλης της Νάουσας[13]. Το πρόβλημα του κλεισίματος εργοστασιακών μονάδων των Κλωστηρίων απεικονίζεται ως ένα πρόβλημα που αφορά και ευαισθητοποιεί ολόκληρη την πόλη και τους εργαζομένους, με αποτέλεσμα οι αποφάσεις για τις κινητοποιήσεις και την οργάνωσή τους να προέρχονται -όπως δηλώνεται με έμφαση και επανειλημμένα στον τύπο- από το εργατικό κέντρο της Νάουσας. Αυτή η γενίκευση μπορεί να λειτουργεί και ως μία πιθανή αιτία η οποία εξηγεί δύο άλλα χαρακτηριστικά στον τρόπο αναπαράστασης των εργαζόμενων γυναικών: πρώτον, ότι οι εργαζόμενοι δεν παρουσιάζονται σε γένος θηλυκό -αν και το μεγαλύτερο ποσοστό στα κλωστήρια είναι γυναίκες- και δεύτερον όσον αφορά τις πηγές των άρθρων παρατηρήθηκε ότι η ειδησεογραφική κάλυψη γίνεται εξίσου και από τις τέσσερις επιλεγμένες εφημερίδες.

Τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά παρατηρούνται στη συνέχεια της ενότητας όπου παρουσιάζονται τα αφηγηματικά σχήματα που αναφέρονται στον τρόπο αναπαράστασης των πορειών και συνελεύσεων. Ειδικότερα, η ανάλυση λόγου ανέδειξε ότι ο τύπος στην περίπτωση των Κλωστηρίων, πρόβαλλε με λεπτομερείς περιγραφές αλλά και χαρακτηρισμούς τις πορείες και τις συνελεύσεις - αντανακλώντας πιθανότατα τη σημασία της επιχείρησης για την ανάπτυξη και την

[13] Βλέπε ενδεικτικά: «Παράταση Αγωνίας», *Καθημερινή*, 05.08.2004, «Απεργίες στη Νάουσα για το κλείσιμο της Τρικολάν», *Καθημερινή*, 16.09.2004, «Σε αναμονή και αγωνιστική επιφυλακή», *Ριζοσπάστης*, 14.08.2004, «Σήμερα διαδηλώνουν στη Βέροια», *Ριζοσπάστης,* 11.08.2004, «Επιστροφή στη δουλειά και στον αγώνα», *Ριζοσπάστης*, 05.08.2004, «Με νέα ορμή στον αγώνα για το δικαίωμα στη δουλειά», *Ριζοσπάστης*, 03.08.2004, «Άνοιξαν τα εργοστάσια», *Ριζοσπάστης*, 24.08.2004, «Ετοιμάζουν κλιμάκωση των κινητοποιήσεων», *Ριζοσπάστης*,17.08.2004, «Ανάστατη η Νάουσα από τις απολύσεις στα Κλωστήρια», *Τα Νέα*, 20.05.2005, «Διαδήλωσαν οι εργαζόμενοι στα Κλωστήρια», *Το Βήμα,* 06.08.2004, «Δώστε τους φυγάδες στη δημοσιότητα», *Το Βήμα*, 20.09.2005, «Εργαζόμενοι στα Κλωστήρια Ναούσης απέκλεισαν επαρχιακή οδό», *Το Βήμα*, 09.07.2004.

οικονομία της περιοχής- οι οποίες συνοδεύονται από φωτογραφίες αλλά όχι με την ίδια συχνότητα και ποσότητα όσο στην περίπτωση της Πάλκο[14].

Επιπλέον, παρατηρήθηκε ότι ο τύπος παρουσιάζει πληροφορίες οι οποίες δεν αναφέρονται μόνο σε πορείες που διεξήχθησαν αλλά σε μια ποικιλία κινητοποιήσεων όπως απεργίες, συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας έξω από το εργατικό Κέντρο της Νάουσας, αποκλεισμός οδών ακόμη και προειδοποιήσεις εκ μέρους των εργαζομένων για κάθοδο στην Αθήνα την ημέρα έναρξης των Ολυμπιακών Αγώνων στις 13 Αυγούστου 2004 («Ολυμπιακή κάθοδος για τα «Κλωστήρια Ναούσης»», *Καθημερινή*, 13.07.2004, «Διαδήλωσαν οι εργαζόμενοι στα Κλωστήρια», *Το Βήμα*, 06.08.2004). Επιπλέον η έμφαση στη μαζική συμμετοχή εντοπίζεται στο γεγονός ότι το κλείσιμο των Κλωστηρίων απεικονίστηκε κατά κύριο λόγο ως ένα πρόβλημα ολόκληρης της πόλης. Ενδεικτικά είναι τρία άρθρα («Παρατείνεται η αγωνία για τη Νάουσα», *Το Βήμα*, 06.08.2004, «Ούτε βήμα πίσω!», *Ριζοσπάστης*, 12.08.2004, «Στους δρόμους της Νάουσας για την αποβιομηχανοποίηση», *Καθημερινή*, 16.09.2004) τα οποία αναπαριστούν με ιδιαίτερη ένταση τη συμμετοχή των εργαζομένων σε αντίστοιχες διαδηλώσεις και παράλληλα τονίζουν το γεγονός της συνολικής συμμετοχής των εργαζομένων όλων των επιχειρήσεων της Νάουσας.

Ειδικότερα, στην εφημερίδα *Το Βήμα* τονίζεται ότι οι εργαζόμενοι «ως ένδειξη συμπαράστασης» πραγματοποίησαν συγκέντρωση και πορεία διαμαρτυρίας καθώς επίσης και ότι «έμειναν κλειστά τα εμπορικά καταστήματα της Νάουσας». Επίσης, στο άρθρο της *Καθημερινής* που φέρει τον χαρακτηριστικό τίτλο «Στους δρόμους της Νάουσας για την αποβιομηχανοποίηση» (16.09.2004), δημοσιεύονται αρκετά στοιχεία για τη συγκεκριμένη πορεία αλλά και για τη συνολική δραστηριοποίηση των εργαζομένων στα Κλωστήρια. Υπογραμμίζεται ότι η σημερινή κινητοποίηση αποτελεί μία από τις 20 διαμαρτυρίες που έχουν πραγματοποιήσει μέσα στο 2004 οι εργαζόμενοι του Ομίλου Λαναρά και στη συνέχεια χρησιμοποιώντας αρκετούς χρωματισμένους χαρακτηρισμούς αναφέρει ότι

> «η πόλη της Νάουσας θα «νεκρώσει» για αρκετές ώρες και οι κάτοικοι με τους εργαζόμενους στα κλωστήρια να πρωτοστατούν, θα πραγματοποιήσουν

[14] Ενδεικτικό είναι ότι συνολικά και από τις τέσσερις εφημερίδες εντοπίστηκαν 8 φωτογραφίες ενώ όπως προαναφέρθηκε στην περίπτωση της Πάλκο μόνο τα άρθρα του *Ριζοσπάστη* περιλαμβάνουν 39 φωτογραφίες.

> συγκέντρωση και πορεία στο κέντρο διαμαρτυρόμενοι για το επικείμενο κλείσιμο του εργοστασίου Τρικολάν». (ό.π.)

Η εικόνα που διαμορφώνεται δεν επικεντρώνεται μόνο στους εργαζόμενους των Κλωστηρίων αλλά στο γεγονός ότι όλη η πόλη θα συμμετάσχει στις κινητοποιήσεις για να διαμαρτυρηθεί. Χαρακτηριστικός είναι ο όρος «νεκρώσει» ο οποίος επαναλαμβάνεται και στο άρθρο του *Ριζοσπάστη* («Ούτε βήμα πίσω!», 12.08.2004), στην προσπάθεια πιθανότατα να επιτευχθεί ο ίδιος ο σκοπός: μία έντονη και παραστατική απεικόνιση της μαζικής συμμετοχής των εργαζομένων όλης της πόλης στις διαδηλώσεις διαμαρτυρίας.

Σύμφωνα με το άρθρο οι εργαζόμενοι της πόλης συμμετείχαν σε μία «μαζική όσο και μαχητική διαδήλωση» η οποία

> «έδειξε με τον καλύτερο τρόπο πως το κοινό μέτωπο, που με την πρωτοβουλία του Εργατικού Κέντρου ένωσε κάτω από τον κοινό σκοπό τους εργαζόμενους, τους εμπόρους, τους επαγγελματοβιοτέχνες και τους αγρότες της Νάουσας, είναι αποφασισμένο να δώσει τη μάχη μέχρι οι μηχανές στα τέσσερα κλωστήρια του Λαναρά να αρχίσουν ξανά να δουλεύουν». (ό.π.)

Προσθέτοντας στη συνέχεια πως «Η χτεσινή 24ωρη πανεργατική απεργία που κήρυξε το Εργατικό Κέντρο Νάουσας, νέκρωσε όλα τα εργοστάσια της περιοχής». Ο *Ριζοσπάστης* εκτός του ότι παρέχει περισσότερες πληροφορίες και λεπτομέρειες για αυτήν τη μαζική συμμετοχή απεικονίζει με έναν περισσότερο έντονο τρόπο τη μαζικότητα και μαχητικότητα των εργαζομένων της πόλης. Η χρήση εκφράσεων όπως «κοινό μέτωπο», «κοινό σκοπό», «μαζική συμμετοχή» αλλά «νέκρωσε όλα τα εργοστάσια» λειτουργεί έτσι ώστε οι αναπαραστάσεις να επικεντρώνονται περισσότερο στη γενίκευση των διαδηλώσεων με αποτέλεσμα από τη μία πλευρά οι γυναίκες εργαζόμενες παρόλο που δεν γίνεται αναφορά στο φύλο τους να απεικονίζονται με ένα μη στερεοτυπικό τρόπο από την άλλη ωστόσο αυτή η γενική χρήση του αρσενικού παραπέμπει στην ταύτιση του αρσενικού με την ιδιότητα του εργαζόμενου και γενικότερα του πολίτη.

Στην περίπτωση της επιχείρησης Υβόννη παρατηρείται μία σημαντική μείωση της αρθρογραφίας όσον αφορά την απεικόνιση της συμμετοχής τους σε διαδηλώσεις. Ωστόσο, ο τύπος τις αναπαριστά σε ένα πλαίσιο μαζικής συμμετοχής και διαδήλωσης για την προάσπιση των συμφερόντων τους. Αν και δεν παρατηρείται η ίδια ένταση στο λόγο σε σχέση με τις αναπαραστάσεις των γυναικών της Πάλκο και των

κλωστηρίων Ναούσης, ωστόσο οι απολυμένες εργαζόμενες απεικονίζονται να συμμετέχουν σε συνελεύσεις για να οργανώσουν τις κινητοποιήσεις τους («Εκλεισαν «Υβόννη Στορς» και «Αντωνόπουλος»», *Ριζοσπάστης*, 17.05.2003) καθώς και να διαδηλώνουν σε μαζικές κινητοποιήσεις μαζί με απολυμένους άλλων επιχειρήσεων.

Ειδικότερα, οι εφημερίδες *Ριζοσπάστης* και *Καθημερινή* προβάλλουν τις εργαζόμενες της Υβόννης Στορς μαζί με εργαζόμενες της Πάλκο, των σούπερ μάρκετ Αντωνόπουλοι και ΓΙΟΥΛΑ να συμμετέχουν «σε διαδηλώσεις» («Με το ΠΑΜΕ της ανυπακοής στη Θεσσαλονίκη», *Ριζοσπάστης*, 22.05.2003) στη Θεσσαλονίκη και «να διαμαρτύρονται για τις μαζικές απολύσεις» («Η φούσκα έσκασε», *Καθημερινή*, 23.05.2003). Ο λόγος αν και εμφανίζει στοιχεία λιτότητας και λακωνικότητας, προβάλλει ένα στοιχείο δυναμικότητας στην εικόνα των γυναικών εργαζομένων και κυρίως τις συμπεριλαμβάνει στη συνολική εικόνα μίας κατηγορίας απολυμένων εργαζομένων που διαμαρτύρονται και προσπαθούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Σε αυτά τα παραδείγματα λόγου δεν παρατηρούνται ούτε στοιχεία συναισθηματισμού ούτε αναφορές στο φύλο των εργαζομένων. Αυτά σε συνδυασμό με τη λιτότητα και τη λακωνικότητα του λόγου επιτυγχάνουν μία μειωμένη αναφορά στις κινητοποιήσεις των εν λόγω εργαζομένων γυναικών. Πιο συγκεκριμένα, η μειωμένη αναφορά στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενες καθώς και η έλλειψη συγκεκριμένων πληροφοριών για τα αιτήματα αλλά και για την ίδια τη διεξαγωγή των διαδηλώσεων μπορεί να συνδηλώσει μία υποτίμηση του προβλήματος η οποία κατ' επέκταση να οδηγήσει στην υποβάθμιση της πολιτικής σκέψης και δράσης των γυναικών εργαζομένων.

Έντονες και δυναμικές αντιδράσεις διά του λόγου των γυναικών

Σε αυτήν την κατηγορία η ανάλυση επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνεται η αναπαράσταση της δυναμικότητας των γυναικών μέσω εκείνων των δηλώσεων που επιλέγει ο τύπος να παραθέσει. Ειδικότερα το περιεχόμενο των δηλώσεων αφορά τις κινητοποιήσεις, τη συμμετοχή τους σε αυτές καθώς και μία έμμεση επιθετικότητα απέναντι στην κυβέρνηση και την εργοδοσία.

Το κεντρικό εύρημα της συγκεκριμένης θεματικής συνίσταται στην απεικόνιση μιας αποφασιστικότητας και αγωνιστικότητας εκ μέρους των γυναικών. Στην περίπτωση της Πάλκο οι εργαζόμενες απεικονίζονται να δηλώνουν ότι θα συνεχίσουν τον αγώνα,

ότι «δεν το βάζουν κάτω, δεν κουράζονται και επιμένουν» («Ούτε μια απόλυση κανείς στην ανεργία», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003), «ότι δεν είναι διατεθειμένες να παζαρέψουν τίποτα» («Δεν είναι μόνες σ'αυτόν τον αγώνα», 09.05.2003), ότι είναι «αποφασισμένες να συνεχίσουν τον αγώνα για να μην κλείσει το εργοστάσιο» («Τους ζητούν να συναινέσουν στο κλείσιμο», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003), ότι «δεν πρόκειται να πάρουν τις αποζημιώσεις και ότι σκοπεύουν να προσφύγουν στα Δικαστήρια, θεωρώντας τις απολύσεις παράνομες και καταχρηστικές» («Είπαν», *Τα Νέα*, 26.05.2003). Σε όλα αυτά τα παραθέματα η εικόνα που εξυφαίνεται παραπέμπει σε γυναίκες που δε φοβούνται όχι μόνο να αγωνιστούν αλλά και να μιλήσουν για αυτό. Ο υπο μελέτη τύπος μέσω της επιλογής του να παραθέσει εκφράσεις σύντομες, κοφτές, έντονες σε ύφος αλλά και με ορισμένα νοήματα αναπαριστά με ιδιαίτερη ευκρίνεια μία έντονη δυναμικότητα εκ μέρους των εργαζόμενων γυναικών συντελώντας με αυτόν τον τρόπο στην προβληματοποίηση του ηγεμονικού λόγου για την ελλιπή πολιτική συμμετοχή των γυναικών. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω παραδείγματα στα οποία παρατίθενται αυτούσια, σε ευθύ λόγο οι δηλώσεις των εργαζόμενων γυναικών στην Πάλκο:

> Οι ίδιες οι εργάτριες της «Σίσσερ» κάνουν καθαρό στην κυβέρνηση ότι «δε θα ξεμπερδέψει εύκολα μαζί μας»!» («Σήμερα η συγκέντρωση αλληλεγγύης για τη «ΣΙΣΣΕΡ», *Ριζοσπάστης*, 14.05.2003)

> «Ξέρουμε ότι είναι δύσκολος αυτός ο αγώνας, αλλά θα το παλέψουμε όσο μπορούμε, είναι ζήτημα αξιοπρέπειας πλέον», έλεγαν, σε ένα πηγαδάκι μεταξύ τους. («Δεν είναι μόνες σε αυτόν τον αγώνα», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003)

Και στα δύο παραθέματα αυτό που αναδεικνύεται κυρίως σε επίπεδο αναπαραστάσεων είναι το χαρακτηριστικό της επιμονής. Εκφράσεις του τύπου «δε θα ξεμπερδέψει εύκολα», «Θα το παλέψουμε όσο μπορούμε» εκτός από το χαρακτηριστικό της αποφασιστικότητας για αγώνα εκ μέρους των γυναικών, προσθέτουν και το στοιχείο της επίμονης δράσης. Παράλληλα, προστίθεται έμμεσα το στοιχείο της έλλειψης του φόβου καθώς προβάλλονται να ορθώνουν ανάστημα στην κυβέρνηση και να της απευθύνουν έναν ιδιαίτερα δυναμικό λόγο καθιστώντας σαφές ότι θα παλέψουν για τα δικαιώματά τους. Οι γυναίκες εδώ απεικονίζονται να έχουν αποφασίσει συνειδητά να συμμετάσχουν με πείσμα και συνέπεια σε έναν αγώνα που θα έχει διάρκεια, ένταση και δυσκολίες.

Επικεντρώνοντας, ωστόσο, στη συνέχεια την ανάλυση στα Κλωστήρια Ναούσης και στην Υβόννη αρχικά αυτό που παρατηρείται είναι μία μείωση της αρθρογραφίας όσον αφορά το συγκεκριμένο σχήμα αλλά και μία μείωση στην ένταση του λόγου σε αυτό το τμήμα του τύπου. Υπάρχουν άρθρα κυρίως από την εφημερίδα *Ριζοσπάστης* στα οποία οι εργαζόμενοι απεικονίζονται να δηλώνουν «αποφασισμένοι» για τις επόμενες κινητοποιήσεις τους («Σήμερα διαδηλώνουν στη Βέροια», 11.08.2004, «Ούτε βήμα πίσω», 12.08.2004), ωστόσο ο λόγος που χρησιμοποιείται και παρατίθεται από τον υπό μελέτη τύπο απεικονίζει ναι μεν μία δυναμικότητα εκ μέρους των εργαζομένων αλλά όχι με την ίδια ένταση με την οποία παρατηρήθηκε στην περίπτωση της Πάλκο. Ενδεικτικά είναι τα εξής παραθέματα τα οποία δεν αναφέρονται άμεσα στις διαδηλώσεις των εργαζομένων αλλά έμμεσα εστιάζονται στον τρόπο με τον οποίο εκφράζουν αιτήματά τους:

> Οικονομικά αιτήματα διατυπώνουν και όσοι εργάζονται στα Κλωστήρια Ναούσης τα οποία αντιμετωπίζουν προβλήματα ρευστότητας («Απεργούν οι εργαζόμενοι του ιδιωτικού τομέα στον Έβρο», *Καθημερινή*, 21.07. 2004)

> Οι εργαζόμενοι στα Κλωστήρια ζητούν να μην κλείσει το εργοστάσιο και να διασφαλισθούν οι θέσεις εργασίας τους («Διαδήλωσαν οι εργαζόμενοι στα Κλωστήρια Ναούσης», *Το Βήμα*, 06.08.2004)

> Η γενικότερη δυσπιστία προς την επιχείρηση οφείλεται στην πεποίθηση ότι η κακή διαχείριση, μιας καθ' όλα κερδοφόρας επιχείρησης, οδήγησε στην πτώχευση. «Γνωρίζουμε ότι θα γίνουν προσπάθειες υπέρ μας δεν πιστεύω όμως ότι θα καρποφορήσουν», εξομολογείται η κα Ιμπροχώρη και καταλήγει «Η λύση του ταμείου ανεργίας δεν εξυπηρετεί κανέναν, ούτε οι αποζημιώσεις, αυτό που μας ενδιαφέρει είναι η διασφάλιση της εργασίας μας για να μπορέσουμε να ζήσουμε». («Το δράμα των εργαζομένων σε «Αντωνόπουλο» - «Υβόννη Stores»», *Καθημερινή*, 25.05.03)

Παρατηρώντας τα αποσπάσματα λόγου στις εφημερίδες *Καθημερινή* και *Το Βήμα* διαπιστώνουμε ένα περισσότερο ουδέτερο ύφος. Η δυναμικότητα που απεικονίζεται σε αυτά τα παραθέματα έχει λιγότερη ένταση, καθώς η χρήση όρων όπως «ζητούν» και «διατυπώνουν αιτήματα» συνδηλώνουν στοιχεία ηρεμίας και νηφαλιότητας στην απεικόνιση της δράσης των γυναικών. Αυτό ωστόσο ενισχύει την προβολή μιας ικανότητας εκ μέρους των γυναικών να εκφράσουν τα αιτήματά τους. Στην περίπτωση των Κλωστηρίων η *Καθημερινή* με έναν περισσότερο αποστασιοποιημένο λόγο παρουσιάζει τις εργαζόμενες να διατυπώνουν αιτήματα, ενώ η εφημερίδα *Το Βήμα* τις απεικονίζει να ζητούν τη διασφάλιση των θέσεων εργασίας διαμορφώνοντας

με αυτήν την επιλογή όρων μία δυναμικότερη στάση εκ μέρους τους. Επικεντρώνοντας στη συνέχεια την προσοχή μας στο απόσπασμα που αναφέρεται στα λόγια μιας απολυμένης εργαζόμενης στην επιχείρηση Υβόννη Στορς αναδεικνύεται η εικόνα μιας περισσότερο δυναμικής εργαζόμενης γυναίκας που ασκεί κριτική στον τρόπο διαχείρισης της επιχείρησης αλλά και στην πιθανότητα μέτρων υπερ των απολυμένων που δεν φέρουν αποτέλεσμα. Η συγκεκριμένη γυναίκα αναπαρίσταται να εκφράζει με έναν ψύχραιμο αλλά ανυποχώρητο τρόπο την επιχειρηματολογία της κατά της διοίκησης και των κυβερνητικών μέτρων. Παράλληλα, η προβολή ενός ξεκάθαρου αιτήματος για την εξασφάλιση της εργασίας τους συντελεί στην απεικόνιση μιας εργαζόμενης που μιλάει εκ μέρους όλων των εργαζομένων με ένα νηφάλιο, ήρεμο αλλά παράλληλα δυναμικό και άφοβο τρόπο.

Σε γενικές γραμμές αν και τα τελευταία παραθέματα παρουσιάζουν μία μειωμένη ένταση λόγου, δεν παραπέμπουν σε κανονιστικές αναπαραστάσεις της θηλυκότητας ούτε αναπαράγουν κυρίαρχες στερεοτυπικές αντιλήψεις περί έλλειψης πολιτικής δράσης και υπόστασης. Αντιθέτως, συντελούν στην προβληματοποίηση των συγκεκριμένων αντιλήψεων και στην ανάδειξη ενδείξεων ισότιμης αναπαράστασης.

4.2.2. Θυματοποίηση

Ο δεύτερη κεντρική θεματική των αναπαραστάσεων που αφορούν τη δράση των γυναικών εργαζομένων και συνδικαλιστριών παρουσιάζει το φαινόμενο της θυματοποίησης[15]. Διακρίνεται ένα κεντρικό αφηγηματικό σχήμα, το οποίο απεικονίζει τις εργαζόμενες να αντιμετωπίζουν με ένα μη ψύχραιμο τρόπο το κλείσιμο της εκάστοτε επιχείρησης και την επικείμενη απόλυσή τους.

Ειδικότερα, οι γυναίκες εργαζόμενες αναπαριστώνται να βιώνουν μία έντονη συναισθηματική κατάσταση η οποία τις οδηγεί στην έλλειψη ψύχραιμης και νηφάλιας αντίδρασης. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω δύο αφηγηματικών τεχνικών, πρώτον τη χρήση συγκεκριμένων επιθετικών προσδιορισμών αλλά και εκφράσεων οι οποίοι εκφράζουν αγωνία και απόγνωση. Η δεύτερη τεχνική συνίσταται στην παράθεση δηλώσεων, υπό τη μορφή ερωτήσεων, εκ μέρους των ίδιων των εργαζομένων.

[15] Ο όρος χρησιμοποιείται, όπως έχεις ήδη επεξηγηθεί στην αρχή του τέταρτου κεφαλαίου (121), υπό την έννοια της αθωότητας, της άγνοιας, της παθητικότητας και της εκμετάλλευσης (Fox & Bailenson , 2009, Jiwani, 2009, Kemoklidze, 2009, Lawson, 2018, West, 2004-2005).

Συνοψίζοντας το ένα σχήμα προέρχεται από τις περιγραφές και δηλώσεις που κάνει ο συντάκτης του εκάστοτε άρθρου για την συναισθηματική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι εργαζόμενες και το δεύτερο αναφέρεται στις επιλεγμένες δηλώσεις των ίδιων των εργαζομένων για την κατάστασή τους.

Σύμφωνα με το πρώτο σχήμα οι γυναίκες εργαζόμενες απεικονίζονται να αγωνιούν, να ανησυχούν και να φοβούνται για την πορεία των εξελίξεων που αφορούν τις επιχειρήσεις καθώς και για το εργασιακό τους μέλλον. Ειδικότερα αναπαρίστανται να βιώνουν «ανασφάλεια», «αγωνία» και «απόγνωση» («Αγωνία για ντόμινο πτωχεύσεων», *Τα Νέα*, 20.05.2003, «6 Μέρες», *Τα Νέα*, 10.05.2003) για το μέλλον. Η χρήση αυτών των συναισθημάτων παραπέμπει στην εικόνα του θύματος καθώς σύμφωνα με το γενικότερο γλωσσικό πλαίσιο απεικονίζονται να βιώνουν μία έντονη συναισθηματική κατάσταση η οποία προκαλείται και συντηρείται από τις κινήσεις των επιχειρήσεων.

Επικεντρώνοντας αρχικά την ανάλυση στην περίπτωση της Υβόννης, η απώλεια της εργασίας απεικονίζεται να οδηγεί τις γυναίκες σε κατάσταση ανησυχίας, αγωνίας και απόγνωσης, ανασφάλειας και απελπισίας. Η εφημερίδα *Τα Νέα* τις παρουσιάζει να «αισθάνονται απελπισμένες» γιατί είναι δύσκολο να βρουν ξανά δουλειά («Τα χρέη έπνιξαν την Υβόννη», 19.05.2003). Η εικόνα του θύματος εδώ είναι ιδιαίτερα έντονη καθώς οι γυναίκες αναπαριστάνονται αδύναμες να διαχειριστούν σε επίπεδο ψυχολογικό αλλά και συμπεριφοράς την κατάσταση της ανεργίας. Επιπλέον, η ίδια η εφημερίδα σε δεύτερο άρθρο της («6 μέρες», 14.05.2003) διευρύνει την προβολή της αδυναμίας αφού συνδέει αυτήν τη συναισθηματικά φορτισμένη αντιμετώπιση της ανεργίας με την έννοια της ανεξαρτησίας, αναπαράγοντας με αυτόν τον τρόπο τον έμφυλο διαχωρισμό του δημόσιου και ιδιωτικού βίου. Ειδικότερα, αφού παρουσιάζει τις γυναίκες ξεκάθαρα ως θύματα των πτωχεύσεων που συμβαίνουν στην αγορά δηλώνεται με έμφαση ότι τα θύματα τα οποία «εξακολουθούν να είναι κυρίως γυναίκες που βλέπουν τη βάση της πρόσφατα κερδισμένης ανεξαρτησίας τους να χάνεται κάτω από τα πόδια τους». Εδώ, η απώλεια της εργασίας απεικονίζεται όχι μόνο να συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας άσχημης ψυχολογικής κατάστασης αλλά επιπλέον, συντελεί στο να αναπαραστήσει τις γυναίκες ως αδύναμες να διατηρήσουν – παρόλο που την κέρδισαν όπως τονίζεται στο απόσπασμα- την ανεξαρτησία τους. Ειδικά, η φράση ότι «χάνεται κάτω από τα πόδια τους» υπόρρητα παραπέμπει σε μία

εικόνα σύμφωνα με την οποία η ανεξαρτησία σα να βρίσκεται κάτω από τη διαχείριση άλλων. Η απεικόνισή τους ως θύματα εδώ λειτουργεί με τέτοιον τρόπο ώστε να επαναφέρει, να αναδεικνύει επιπρόσθετα όχι μόνο την έλλειψη ικανοτήτων εκ μέρους των γυναικών να διαχειριστούν μία δύσκολη εργασιακά κατάσταση, αλλά και μία αδυναμία να διαχειριστούν την ανεξαρτησία τους, τη θέση τους και το ρόλο τους στη δημόσια σφαίρα.

Ωστόσο, στην περίπτωση της Πάλκο και των Κλωστηρίων Ναούσης η εικόνα της θυματοποίησης μέσω του πρώτου αφηγηματικού σχήματος, το οποίο συνίσταται στην περιγραφή της συναισθηματικής κατάστασης των εργαζόμενων γυναικών, παρουσιάζει διαφοροποιήσεις. Αυτό συμβαίνει γιατί στην περίπτωση της Πάλκο δεν εμφανίζονται έντονα στοιχεία παθητικότητας ή υποταγής και στην περίπτωση των Κλωστηρίων η περιγραφή της συναισθηματικής κατάστασης δε συνδέεται αποκλειστικά με τη θηλυκότητα.

Ειδικότερα, αυτό που παρατηρήθηκε στην Πάλκο είναι ότι η εικόνα που δομεί κυρίως ο λόγος του *Ριζοσπάστη* δεν παραπέμπει στις κανονιστικού τύπου απεικονίσεις της θηλυκότητας αφού παρουσιάζει τις εργαζόμενες να αισθάνονται «οργή», «θυμό», «αγανάκτηση», «πείσμα» αλλά και «πίκρα» (Βλέπε: «Τους ζητούν να συναινέσουν στο κλείσιμο», 20.05.2003, «Μοιράστηκαν χτες τα χαρτιά της απόλυσης», 18.06.2003) για το κλείσιμο της επιχείρησης και την απόλυσή τους. Με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύεται ναι μεν στο επίπεδο των αναπαραστάσεων μία έλλειψη ψυχραιμίας εκ μέρους των γυναικών, ωστόσο η προβολή των συγκεκριμένων συναισθημάτων όπως είναι η οργή, η αγανάκτηση και το πείσμα δεν παραπέμπει σε εικόνες αδυναμίας αλλά αντιθέτως συνδηλώνονται ίχνη δυναμικότητας και όχι ηττοπάθειας, γεγονός που συμβάλλει στην παρέκκλιση από τις κανονιστικές εικόνες της αδυναμίας και της ηττοπάθειας.

Μελετώντας στη συνέχεια, την περίπτωση των Κλωστηρίων Ναούσης, όπως προαναφέρθηκε, εδώ το αφηγηματικό σχήμα της περιγραφής των συναισθημάτων δεν αναδεικνύεται σε ένα έμφυλο πλαίσιο. Οι εργαζόμενοι απεικονίζονται «να ανησυχούν για το μέλλον τους» («Τι συμβαίνει με την Κλωνατέξ», 10.07.2004), να βιώνουν «αγωνία» για τις εξελίξεις στην επιχείρηση («Αδιέξοδο στη Νάουσα», 06.08.2004) χωρίς ωστόσο να χρησιμοποιείται το θηλυκό γένος στον όρο εργαζόμενο. Αντιθέτως

μελετώντας το γλωσσικό συγκείμενο και των δύο άρθρων, ο λόγος από τη μια πλευρά συμβάλλει στην αναπαράσταση της θυμικής κατάστασης των εργαζομένων και κατ' επέκταση μιας αδυναμίας αντιμετώπισης της εργασιακής κατάστασης που βιώνουν οι εργαζόμενοι, καθώς απεικονίζονται να εξαρτώνται καθαρά από τις αποφάσεις της διοίκησης και των τραπεζών για το μέλλον των κλωστηρίων. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, η έλλειψη χρήσης του θηλυκού γένους σε αυτήν την περίπτωση λειτουργεί με τέτοιον τρόπο ώστε η εικόνα που δομείται να αναδεικνύει αντιλήψεις για την κυριαρχία του Κεφαλαίου εις βάρος της εργατικής τάξης.

Το επόμενο αφηγηματικό σχήμα παραμένει μέσα στα πλαίσια της συναισθηματικότητας και της έλλειψης ψυχραιμίας με τη διαφορά ότι εδώ ο τύπος εκτός από τις περιγραφές της συναισθηματικής κατάστασης των γυναικών εργαζομένων παραθέτει αυτούσια αποσπάσματα από το λόγο των ίδιων των γυναικών όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο βιώνουν και αντιμετωπίζουν το κλείσιμο των επιχειρήσεων, την ανεργία και το γενικότερο μέλλον τους. Ειδικότερα, υπάρχουν πέντε άρθρα τα οποία είναι αφιερωμένα στις απολυμένες της Πάλκο και της Υβόννης, στα οποία παρατηρήθηκε ένα σχεδόν όμοιο αφηγηματικό σχήμα κατά το οποίο στα αποσπάσματα του λόγου των γυναικών κυριαρχούν δύο θεματικές, η περιγραφή της συναισθηματικής τους κατάστασης και η διατύπωση ερωτήσεων εκ μέρους τους όσον αφορά κυρίως το επαγγελματικό τους μέλλον. Τα άρθρα προέρχονται από τις εφημερίδες *Τα Νέα*, *Το Βήμα* και την *Καθημερινή*. Δύο εξ αυτών αφορούν την Υβόννη («Εφιάλτης το τέλος του μήνα», 21.05.2003, *Τα Νέα*, «Το δράμα των εργαζομένων σε "Αντωνόπουλο"-"Υβόννη"», *Καθημερινή*) και τρία την εταιρεία Πάλκο («Ποιος θα θρέψει τώρα τα τρία παιδιά μου», *Τα Νέα*, 21.05.2003, «Δεν μας παίρνουν ούτε για καθαρίστριες λένε οι απολυμένες της Palco», *Τα Νέα,* 07.05.2003, «Οι 512 της Palco στο απόσπασμα», *Το Βήμα*, 11.05.2003).

Στην περίπτωση της Υβόννης οι γυναίκες αναπαρίστανται να βιώνουν μία άσχημη συναισθηματική κατάσταση με ένα γλαφυρό τρόπο αφού παρουσιάζονται να εκφράζουν συναισθήματα φόβου και απόγνωσης. Το παρακάτω απόσπασμα εντάσσεται σε μία υπο-ενότητα ενός άρθρου της εφημερίδας *Τα Νέα* («Εφιάλτης το τέλος του μήνα», 21.05.2003), η οποία φέρει τον τίτλο «Φοβάμαι» :

> «Τρέμω στο τέλος κάθε μήνα. Μετράω τις ημέρες και προσεύχομαι να μην έρθει το τέλος του μήνα. Τρέμω γιατί έρχεται η ώρα να πληρώσω το ενοίκιο, τα

> κοινόχρηστα, τους λογαριασμούς. Και ξέρω ότι δεν θα μπορέσω. Στο τέλος αυτού του μήνα δεν θα υπάρχει μισθός. Φοβάμαι ότι θα ακολουθήσουν πολλοί τέτοιοι μήνες». (εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

Η επανάληψη των λέξεων «φοβάμαι» και «τρέμω» συμβάλλουν στην κατασκευή μιας εικόνας φόβου και απόγνωσης για το μέλλον. Η εργαζόμενη γυναίκα απεικονίζεται ως ανήμπορη να διαχειριστεί με ψυχραιμία την οικονομική κατάσταση που την περιμένει. Η ίδια πιο κάτω παρουσιάζεται από την εφημερίδα να ρωτάει: «Τι θα κάνουμε, πώς θα τα βγάλουμε πέρα;», γεγονός που επιτείνει αυτήν την εικόνα της γενικότερης αδυναμίας και θυματοποίησης. Οι ερωτήσεις ειδικότερα, που ο τύπος επιλέγει συστηματικά να παραθέτει συνιστούν ένα επαναλαμβανόμενο αφηγηματικό σχήμα και στα υπόλοιπα άρθρα τα οποία αναφέρθηκαν στην αρχή της υπο-ενότητας, αναδεικνύουν με έντονο τρόπο μία κατάσταση απόγνωσης. Ειδικά, στα άρθρα που αφορούν τις εργαζόμενες γυναίκες της Πάλκο, οι ερωτήσεις αποτελούν μία από τις κεντρικές τεχνικές αφήγησης της κατάστασης καθώς και του τρόπου αντιμετώπισής της εκ μέρους τους. Ενδεικτικά, παραθέτουμε τα σχετικά αποσπάσματα τα οποία συμβάλλουν ίσως με τον εντονότερο μέχρι τώρα τρόπο στην απεικόνιση μιας συναισθηματικής φόρτισης, μιας γενικότερης αδυναμίας και απελπισίας των εν λόγω γυναικών:

> «Ποιος θα θρέψει τώρα τα τρία παιδιά μου;». Τα λόγια της κ. Ιωάννας Τριαντοπούλου γίνονται κραυγές απόγνωσης για το αύριο που δεν ξέρει πώς θα ξημερώσει. («Ποιος θα θρέψει τώρα τα τρία παιδιά μου;», *Τα Νέα*, 21.05.2003)

> «Πλησιάζει το τέλος του μήνα και έχω να πληρώσω ενοίκιο, λογαριασμούς, τα φροντιστήρια δύο παιδιών, να στείλω χρήματα στον γιο μου που είναι φαντάρος. Πείτε μου, τι να κάνω;». (ό.π. εισαγωγικά στο πρωτότυπο,)

> «Ένα σφίξιμο στην καρδιά. Αυτή είναι η κατάστασή μας, δύο εβδομάδες που έχουμε μάθει για το κλείσιμο του εργοστασίου. Πώς θα τα βγάλουμε πέρα;». (ό.π. εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

> *«Έφαγα 25 χρόνια από τη ζωή μου μέσα στο εργοστάσιο. Και τώρα που θέλω δύο χρόνια, μου λένε απολύεσαι. Τι να κάνω;» («Δεν μας παίρνουν ούτε για καθαρίστριες» λένε οι απολυόμενες της Schiesser-Palco», Τα Νέα,* 07.05.2003, έμφαση στο πρωτότυπο)

> «Νίκη Ζαχιώτη: «Πού θα βρω δουλειά τώρα, αφού όλα τα κλωστήρια έκλεισαν;» (ό.π.)

> «Ψάχνει για δουλειά. Αλλά πού; Ψάχνω για δουλειά. Αλλά πού;» λέει («Οι 512 της Palco στο απόσπασμα, *Το Βήμα*, 11.05.2003)

Φωτογραφία 19. Νίκη Ζαχιώτη: «Πού θα βρω δουλειά τώρα, αφού όλα τα κλωστήρια έκλεισαν;» (Αναδημοσίευση από το άρθρο «Δεν μας παίρνουν ούτε για καθαρίστριες» λένε οι απολυόμενες της Schiesser-Palco», *Τα Νέα,* 07.05.2003).

Οι ερωτήσεις που παρατίθενται σε όλα τα αποσπάσματα αναφέρονται στο οικονομικό και εργασιακό μέλλον των γυναικών και των οικογενειών τους. Οι απορίες που παρατίθενται επανειλημμένα μέσα από τις φράσεις «τι να κάνω;», «πού θα βρω δουλειά;» και «ποιος θα θρέψει τα παιδιά μου;» συντελούν στη δόμηση μιας αναπαράστασης των γυναικών ως ανίκανων να ανταπεξέλθουν στις αντίξοες συνθήκες της αγοράς εργασίας. Η έλλειψη ψυχραιμίας, η αδυναμία εύρεσης εναλλακτικών λύσεων σε συνδυασμό με το έντονο συναισθηματικό φορτισμένο πλαίσιο που διαμορφώνεται από το γενικότερο γλωσσικό συγκείμενο ενισχύουν τις έμφυλες αναπαραστάσεις των γυναικών.

Επιπλέον, στο τέταρτο παράδειγμα ο λόγος του τίτλου μιας εκ των φωτογραφιών (Φωτογραφία 19) που πλαισιώνουν το άρθρο απεικονίζει με παραστατικότητα την προβαλλόμενη ως κατάσταση προβληματισμού και αγωνίας της συγκεκριμένης γυναίκας. Το βλέμμα που δείχνει να αναζητά βοήθεια, τα σφιγμένα δόντια σε συνδυασμό με την πρόταξη των χεριών αναδεικνύει μία στάση αμηχανίας η οποία δηλώνει ότι δεν ξέρει πώς να φερθεί. Ενώ παράλληλα, ο τίτλος μέσω της επιλογής της εφημερίδας να περιέχει τη συγκεκριμένη ερώτηση: «Πού θα βρω δουλειά;» επικεντρώνεται στην ανάδειξη του στοιχείου της απόγνωσης, της ανασφάλειας και της αδυναμίας στην απεικόνιση της εργαζόμενης γυναίκας.

Στην περίπτωση των Κλωστηρίων η απεικόνιση της απελπισίας προέρχεται από την επιλογή παράθεσης δηλώσεων όχι μόνο από γυναίκες εργαζόμενες αλλά και από άνδρες. Δύο άρθρα του *Ριζοσπάστη* παραθέτουν τις δηλώσεις ανδρών και γυναικών για την κατάσταση που βιώνουν λόγω του κλεισίματος του εργοστασίου. Στο πρώτο άρθρο («Βγήκαν στο δρόμο ν' αγωνιστούν», 09.07.2004) στην αρχή παρατίθενται τα λόγια ενός άνδρα που εργαζόταν 32 χρόνια στο Εργοστάσιο Β΄, ο οποίος εκφράζει την απορία ότι αν κλείσει το εργοστάσιο «τι θα κάνουμε; Ποιος θα μας πάρει για δουλειά στα 55 μας χρόνια;». Αν και στη συνέχεια τονίζεται από τους ίδιους τους εργαζόμενους ότι δε βγήκαν στο δρόμο για να γκρινιάξουν ή να κλάψουν ωστόσο, η διατύπωση αυτής της ερώτησης συμβάλλει υπόρρητα στην αναπαράσταση μιας ψυχολογικής κατάστασης η οποία παραπέμπει στην αγωνία. Η φράση «τι θα κάνουμε;» η οποία στην προκειμένη περίπτωση απεικονίζεται να διατυπώνεται από έναν άνδρα συνδηλώνει μία αδυναμία διαχείρισης της κατάστασης, μία απελπισία. Στο επόμενο άρθρο η εικόνα αυτή γίνεται πιο έντονη καθώς παρατίθεται η εξής δήλωση -πιθανότατα του ίδιου εργαζόμενου κρίνοντας από τα χρόνια εργασίας-:

> «**Βρισκόμαστε σε απόγνωση»,** λέει απελπισμένος ο πατέρας που φέτος συμπλήρωσε 32 χρόνια δουλειάς στην επιχείρηση**. «Πήραμε πριν απολυθούμε έναντι 750 ευρώ για τον Αύγουστο. Με αυτά θα πρέπει να πληρώσω 300 ευρώ για τα ξύλα του χειμώνα και 200 για τη δόση του δανείου. Με τα υπόλοιπα, θα πρέπει να περάσουμε το μήνα, αλλά αυτό είναι δυνατόν;».** («Ενάντια στην ασυδοσία του Λαναρά», 16.09.2005, έμφαση στο πρωτότυπο).

Η δήλωση του ίδιου ότι βρίσκεται σε απόγνωση σε συνδυασμό με μία συνοπτική παρουσίαση της οικονομικής του κατάστασης συμβάλλει στην κατασκευή μιας εικόνας η οποία από τη μία πλευρά δεν ξεφεύγει από τα πλαίσια κυρίαρχων

αντιλήψεων για το ρόλο του άνδρα ως πατέρα. Ωστόσο, από την άλλη η ανάδειξη αυτής της παθητικότητας, της εικόνας του θύματος που αδυνατεί να αντιμετωπίσει την οικονομική δυσπραγία πρακτικά και ψυχολογικά δρα ώστε να ενισχύει μία ορισμένη αναπαράσταση του ορθού της συναισθηματικής έκφρασης των γυναικών εργαζομένων.

4.2.3. Συμπεράσματα

Η μελέτη του λόγου στον τύπο ανέδειξε μία ποικιλία κατηγοριών αναπαράστασης της ταυτότητας και της δράσης των γυναικών. Διαπιστώθηκαν στοιχεία ισότιμης αλλά και στερεοτυπικής αναπαράστασής τους.

Όσον αφορά την ταυτότητα οι κατηγορίες που προέκυψαν απεικονίζουν τις γυναίκες ως εργαζόμενους, ως εργαζόμενες μητέρες, ως αθώους εργαζόμενους απέναντι στην κακή εργοδοσία. Παράλληλα, παρατηρήθηκε ότι η ειδησεογραφική κάλυψη έδωσε μία διαφορετικού τύπου έμφαση σε έμφυλα χαρακτηριστικά όπως η εξωτερική εμφάνιση και η ηλικία.

Ως προς την εικόνα των εργαζομένων διακρίνονται δύο υπό-κατηγορίες, η άφυλη και η έμφυλη αναπαράσταση. Σύμφωνα με την έμφυλη αναπαράσταση, οι γυναίκες εμφανίζονται σε ένα κανονιστικό πλαίσιο αναπαράστασης στο οποίο δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο φύλο των εργαζομένων σε συνδυασμό με την απόλυσή τους. Αναπαρίστανται ως μία ειδική κατηγορία εργαζομένων που υφίστανται την απόλυση και την ανεργία με έναν πιο δραματικό τρόπο, καθώς αδυνατούν να ανταπεξέλθουν σε αυτές τις αντίξοες συνθήκες. Εν αντιθέσει, υπάρχει ένα μέρος των επιλεγμένων άρθρων που δεν παραπέμπουν στην απεικόνιση των γυναικών ως θύματα, αλλά σε μία περισσότερο ισότιμη αναπαράσταση των γυναικών εργαζομένων σε σχέση με τους άνδρες. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω αφηγηματικών σχημάτων που τονίζουν τη γενικότερη ιδιότητα του εργαζόμενου συμπεριλαμβάνοντας τις γυναίκες σε ευρύτερες κατηγορίες απολυμένων.

Η επόμενη κατηγορία αναφέρεται στο στοιχείο της μητρικής ιδιότητας. Οι γυναίκες εδώ αναπαρίστανται να εργάζονται αλλά και να διαδηλώνουν με κύριο μέλημα και στόχο την ανατροφή των παιδιών τους. Είτε πρόκειται για μητέρες είτε για γιαγιάδες

ο λόγος αναπτύσσεται με τέτοιο τρόπο ώστε να αναδεικνύει μία εικόνα όπου υπερισχύει η μητρική ιδιότητα έναντι της εργασιακής. Ειδικότερα, οι γυναίκες παρουσιάζονται σε συνδυασμό με την οικογενειακή τους κατάσταση, με την αποκλειστική φροντίδα για τα παιδιά τους και με την εξέλιξή τους από μητέρες σε γιαγιάδες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η περίπτωση του *Ριζοσπάστη* που τις παρουσιάζει ως «μάνες» της εργατικής τάξης, ενισχύοντας την υπαγωγή τους στην εργατική τάξη αλλά κυρίως τη μητρική ιδιότητα. Ανεξαρτήτως, επομένως, εφημερίδας η μητρότητα συνιστά ένα στοιχείο που προβάλλεται με έμφαση στις εικόνες των γυναικών συντελώντας στην περιθωριοποίηση της πολιτικής σκέψης και δράσης τους.

Μέσα σε ένα παρόμοιο πλαίσιο, η επόμενη κατηγορία αναπαράστασης τονίζει την εξωτερική εμφάνιση των γυναικών καθώς και τη σχέση της ηλικίας με την εργασία, ενισχύοντας κυρίαρχες αντιλήψεις για τη θηλυκότητα. Ωστόσο, αυτό δε γίνεται με συνηθισμένο τρόπο, καθώς ο λόγος δεν αναδεικνύει λεπτομέρειες για το σώμα, τα μαλλιά, τα ρούχα ή το μακιγιάζ. Η περιγραφή της εμφάνισης στις περιπτώσεις που μελετώνται συντελεί στη δόμηση μιας εικόνας αδυναμίας και εκμετάλλευσης. Εδώ το σώμα προβάλλει για να συνδηλώσει μία γενικότερη έλλειψη ισχύος και δυναμικότητας εξαιτίας του φύλου. Η ομορφιά, η δύναμη και η ικανότητα στη συνέχεια συνδέεται με συγκεκριμένους τρόπους με το στοιχείο της ηλικίας. Οι γυναίκες που βρίσκονται σε μεγαλύτερη ηλικία απεικονίζονται ως ειδική κατηγορία που αδυνατεί να ανταπεξέλθει στην εργασία και στην κατάσταση της ανεργίας. Μέσω αυτών των συσχετίσεων ενισχύεται η σεξιστική αντιμετώπιση των γυναικών καθώς οι εργαζόμενες που απολύθηκαν και προβαίνουν σε πολιτική δράση συμβατικής μορφής με τον συνδικαλισμό να αναπαρίστανται ως αδύναμες ή/και φέρουσες ως αναπηρία τη μέση ηλικία.

Η τελευταία κατηγορία αναπαράστασης στο επίπεδο της ταυτότητας προσθέτει ακόμη ένα στοιχείο το οποίο στερεοτυπικά συνδέεται με την κανονιστική εκδοχή της θηλυκότητας και παραπέμπει στην παραδοσιακή, εκ μέρους των Μ.Μ.Ε., εικόνα της «Παρθένας» (Virgin) κατά Benedict (1992). Η κυρίαρχη αφηγηματική τεχνική που χρησιμοποιείται είναι αυτή της αντιπαράθεσης, σύμφωνα με την οποία οι γυναίκες αναπαρίστανται ως αθώοι εργαζόμενοι απέναντι σε μία κακή εργοδοσία. Μέσα από την παράθεση έντονα συναισθηματικού λόγου εκ μέρους και των 4 εφημερίδων-αλλά

περισσότερο του *Ριζοσπάστη*- συνυφαίνονται έντονα δραματικές εικόνες οι οποίες παρουσιάζουν τις γυναίκες εργαζόμενες ως αθώα θύματα μιας σκληρής διοίκησης. Σε αρκετές περιπτώσεις η διοίκηση προσωποποιείται και προβάλλει ως εργοδότης που μιλάει με κυνικό και ψυχρό τρόπο για τις απολύσεις. Μέσω της προβαλλόμενης τεχνικής αφήγησης διαμορφώνεται ένα δίπολο καλού-κακού, όπου το καλό ταυτίζεται με τη θηλυκότητα και το κακό με την αρρενωπότητα. Αυτό όμως έχει ως αποτέλεσμα να αναδεικνύονται στοιχεία όπως η αθωότητα, η αδυναμία και η θυματοποίηση στην απεικόνισή τους.

Επικεντρώνοντας στη συνέχεια στο επίπεδο της δράσης, οι αναπαραστάσεις συνίστανται σε δύο κεντρικές κατηγορίες, τη δυναμικότητα και τη θυματοποίηση. Ως κεντρική διαπίστωση προκύπτει ότι ο λόγος ανέδειξε αντιφατικές εικόνες οι οποίες από τη μία πλευρά παρεκκλίνουν από τις κυρίαρχες κανονιστικές αναπαραστάσεις του φύλου καθώς προβάλλουν τις γυναίκες να είναι ενεργές συνδικαλιστικά. Από την άλλη πλευρά, παρατηρούνται αφηγήσεις εντός των οποίων οι γυναίκες τίθενται στη θέση του θύματος που ενδυναμώνουν την αναπαραγωγή των παραδοσιακών αντιλήψεων για την θηλυκότητα που τις θέλουν παθητικές και υποταγμένες.

Όσον αφορά την πρώτη κεντρική κατηγορία, αν και παρατηρήθηκε η απεικόνιση μιας δυναμικής και μαζικής συμμετοχής των γυναικών στις συνδικαλιστικές κινητοποιήσεις ωστόσο, δε συνέβη με την ίδια ένταση στις τρεις επιχειρήσεις. Στην περίπτωση των Κλωστηρίων και της Πάλκο προκύπτει μία ποικιλία πληροφοριών, αφιερώνεται περισσότερος χώρος στις δηλώσεις των εργαζομένων και κατ' επέκταση μία πιο σαφής εικόνα δυναμικότητας. Αυτό σε σύγκριση με την Υβόννη, ίσως να συμβαίνει γιατί η είδηση της Πάλκο θεωρήθηκε πιο σημαντική από τον τύπο, αφού έκλεισε μία ολόκληρη εργοστασιακή μονάδα. Παράλληλα, δόθηκε πολύ μεγάλη προσοχή και σε επίπεδο αριθμού άρθρων, από την εφημερίδα *Ριζοσπάστη*. Μία ερμηνεία μπορεί να αποτελεί η ιδεολογική βάση της εφημερίδας η οποία οδήγησε σε μία έντονη προσπάθεια προβολής του προβλήματος της Πάλκο και των Κλωστηρίων. Η υποβόσκουσα πρόθεση προάσπισης των δικαιωμάτων της εργατικής τάξης που εκπροσωπούν οι εργαζόμενες γυναίκες σε συνδυασμό πιθανόν με την πρόθεση προβολής σχέσεων του Κ.Κ.Ε. με τα συνδικαλιστικά σωματεία των δύο εργοστασίων ανήγαγε τις απολύσεις σε κύρια θέματα της εφημερίδας. Σε γενικές γραμμές, η απεικόνιση της δυναμικότητας στηρίχθηκε στη προβολή πολλών πληροφοριών για τη

διεξαγωγή των κινητοποιήσεων, στη χρήση χαρακτηρισμών δυναμικότητας εκ μέρους των γυναικών εργαζομένων και όλα αυτά σε συνδυασμό με την προβολή σχετικών φωτογραφιών από τις διαδηλώσεις τους. Μελετώντας τις φωτογραφίες όχι αποκομμένες αλλά μέσα στο γλωσσικό τους συγκείμενο, συνδεδεμένες και ως τμήματα του ίδιου αφηγηματικού σύμπαντος (Κωνσταντινίδου, 2011, 93) διαπιστώθηκε η σημαντική συμβολή τους στην ανάδειξη της αγωνιστικότητας, της αποφασιστικότητας και της ανυποχώρητης μαχητικότητας στις αναπαραστάσεις των γυναικών εργαζομένων στην Πάλκο.

Στην περίπτωση των Κλωστηρίων τα αφηγηματικά σχήματα παραμένουν τα ίδια αλλά με βασική διαφορά ότι οι γυναίκες εργαζόμενες αναπαρίστανται να συμμετέχουν σε πορείες και συνελεύσεις μέσα στο πλαίσιο της γενικότερης κινητοποίησης των εργαζομένων της Νάουσας. Το πρόβλημα της απόλυσης τους απεικονίζεται ως κεντρικό πρόβλημα της οικονομίας της πόλης με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται ως ένα βαθμό μία ισότιμη αναπαράσταση.

Η προβολή μιας δυναμικής συμμετοχής και μαζικής συμμετοχής επιβεβαιώνεται μέσω ενός δεύτερου αφηγηματικού σχήματος που αφορά την παράθεση δηλώσεων εκ μέρους των απολυμένων γυναικών στα Κλωστήρια και την Υβόννη. Η παράθεση δηλώσεων σύμφωνα με τις οποίες εκφράζονται απαιτήσεις και ιδιαίτερα με έναν ψύχραιμο τρόπο από τις γυναίκες, αναδεικνύει στοιχεία που αντιτίθενται στις κυρίαρχες εικόνες της αδυναμίας και της έλλειψης πολιτικής βούλησης.

Εντούτοις, η δεύτερη κατηγορία αναπαραστάσεων της δράσης των γυναικών συνιστά μία συχνή τακτική του λόγου των Μ.Μ.Ε. σε διεθνές επίπεδο καθώς παραπέμπει σε κανονιστικές αντιλήψεις περί θυματοποίησης των γυναικών (Benedict, 1992, Fox & Bailenson, 2009, Jiwani, 2009, Kemoklidze, 2009, Lawson, 2018, West, 2004-2005). Το σχήμα που παρατηρήθηκε εδώ απεικονίζει τις γυναίκες εργαζόμενες αδύναμες να διαχειριστούν συναισθηματικά και συμπεριφορικά την κατάσταση της ανεργίας. Ειδικότερα, οι απολυμένες γυναίκες των καταστημάτων Υβόννη αναπαρίστανται φοβισμένες, απελπισμένες και σε απόγνωση, χωρίς να γνωρίζουν πώς μπορούν να αντιδράσουν, ενώ ενδιαφέρον εύρημα ήταν ότι ό υπό μελέτη τύπος επικαλέστηκε θείες αντιλήψεις για να ενισχύσει αυτές τις εικόνες της εκμετάλλευσης και παθητικότητας των εργαζόμενων γυναικών. Ωστόσο, οι εργαζόμενες στην Πάλκο και

τα Κλωστήρια παρουσιάζονται σε ένα πλαίσιο θυματοποίησης το οποίο διαφοροποιείται μερικώς. Οι απολυμένες της Πάλκο παρουσιάζονται να αντιδρούν συναισθηματικά αλλά με οργή, αγανάκτηση, πείσμα και όχι αδυναμία. Οι απολυμένες των Κλωστηρίων αναπαρίστανται να βρίσκονται σε απόγνωση και άσχημη συναισθηματική κατάσταση. Παράλληλα, ωστόσο διαπιστώθηκε ότι η εικόνα της απελπισίας δεν συμπεριλάμβανε μόνο γυναίκες εργαζόμενες αλλά και άνδρες απολυμένους με αποτέλεσμα να προβληματοποιείται μία γραμμική απόδοση αρνητικού νοήματος στην απελπισία που φέρονται να εκφράζουν οι γυναίκες εργαζόμενες/απολυμένες.

Συνοψίζοντας, αν και η έρευνα στο επίπεδο της συμβατικής πολιτικής, ανέδειξε κυρίαρχες αναπαραστάσεις της θηλυκότητας, παρόλα αυτά οδήγησε στη διαπίστωση σημαντικών στοιχείων που τις αμφισβητούν, αμβλύνοντας με αυτόν τον τρόπο τις εικόνες που συντελούν στην υποβάθμισή των γυναικών ως συνδικαλιστριών.

5. Κοινωνικές αναπαραστάσεις στη μη συμβατική πολιτική

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των γυναικών που συμμετέχουν στη μη συμβατική πολιτική παρουσιάζονται σε δύο κεντρικές θεματικές. Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο της ερευνητικής μεθοδολογίας, επιλέχθηκαν να μελετηθούν οι τρόποι απεικόνισης τεσσάρων γυναικών: η Αθανασάκη που κατηγορήθηκε και δικάστηκε για συμμετοχή στην οργάνωση ΕΛΑ, η Σωτηροπούλου που κατηγορήθηκε και δικάστηκε για συμμετοχή στην οργάνωση 17Ν, η Κορτές και η Πεϊνό που κατηγορήθηκαν έμμεσα ότι εμπλέκονται με τη 17Ν. Στην πρώτη θεματική περιλαμβάνονται οι κατηγορίες που αφορούν την αναπαράσταση της ταυτότητας των εν λόγω γυναικών και στη δεύτερη οι κατηγορίες που αφορούν την δράση τους.

Η δεύτερη θεματική εμφανίζει μία προσωποκεντρική οργάνωση των θεματικών αφήγησης σε αντίθεση με την πρώτη ενότητα η οποία δομείται βάσει ξεχωριστών κατηγοριών αναπαράστασης. Ειδικότερα, η ενότητα της δράσης συνίσταται σε δύο περισσότερο γενικές κατηγορίες αναπαράστασης. Η πρώτη αφορά την απεικόνιση δυναμικών και μη συμπεριφορών των γυναικών και η δεύτερη επικεντρώνεται στους ρόλους που προβάλλεται ότι είχαν στις δύο οργανώσεις. Η ανάλυση του επιλεγμένου υλικού οδήγησε σε αυτήν την απόφαση για δύο λόγους: πρώτον παρατηρείται η προβολή διαφορετικών γεγονότων τα οποία συνδέονται με τις συγκεκριμένες γυναίκες με αποτέλεσμα δεύτερον, να προκύπτει η απεικόνιση διαφορετικών ρόλων και συμπεριφορών για κάθε μία από αυτές.

5.1. Ταυτότητα

Στην πρώτη ενότητα παρουσιάζονται οι εξής τέσσερις κατηγορίες οι οποίες αναδεικνύουν η κάθε μία συγκεκριμένες ιδιότητες στην αναπαράσταση της ταυτότητας των γυναικών. Η αρχική κατηγορία παρουσιάζει την προβολή της οικονομικής κατάστασής τους ενώ η δεύτερη αυτήν της εθνικής καταγωγής. Στην τρίτη αναλύονται τα έμφυλα χαρακτηριστικά που προβάλλονται και ειδικότερα η μητρότητα, η εξωτερική εμφάνιση και η αφέλεια. Τέλος, στην τέταρτη ενότητα οι γυναίκες αναπαρίστανται είτε ως πολιτικά όντα με άποψη είτε όχι. Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί ότι σχεδόν σε όλες τις κεντρικές κατηγορίες αναδεικνύεται ως μία

παράλληλη ιδιότητα, η προβολή της ερωτικής σχέσης των τριών κυρίως γυναικών με άνδρες-μέλη της 17Ν.

5.1.1. Επάγγελμα-οικονομική κατάσταση

Στο πλαίσιο της αναπαράστασης των γυναικών που παρουσιάζονται να εμπλέκονται σε τρομοκρατικές οργανώσεις, η ανάλυση του λόγου ανέδειξε ότι η επαγγελματική και η οικονομική κατάσταση προβάλλονται ως κεντρικά στοιχεία στον τρόπο που αναπαριστάται η ταυτότητά τους[1]. Ειδικότερα, αυτό που παρατηρήθηκε είναι ότι ο λόγος συνέβαλε στην εξύφανση δύο αντίθετων εικόνων, αυτής της οικονομικής ανεξαρτησίας και αυτής της οικονομικής εξάρτησης.

Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι ο τύπος αναπαριστά την Κορτές ως πολύ καλή στο επάγγελμα της μακιγιέζ και κληρονόμο σημαντικής περιουσίας με αποτέλεσμα να παρουσιάζεται οικονομικά ανεξάρτητη και σε ορισμένα σημεία οικονομικά ανώτερη από τον Ξηρό[2]. Η Πεϊνό απεικονίζεται ως μία πολύ καλή εκπαιδευτικός με επαρκές εισόδημα και ακίνητη περιουσία, τα οποία όμως αμφισβητούνται γεγονός που οδηγεί στη μερική αποδυνάμωση της εικόνας που αναφέρεται στην οικονομική ανεξαρτησία. Η περίπτωση της Σωτηροπούλου χαρακτηρίζεται από ένα διττό τρόπο απεικόνισης καθώς παρατηρήθηκε η δόμηση δύο αντιφατικών εικόνων, της οικονομικά εξαρτημένης γυναίκας που δεν εργάζεται και συντηρείται εξολοκλήρου από τον Ξηρό και της οικονομικά ανεξάρτητης, η οποία εργάζεται ως μελισσοκόμος, έχει ακίνητη

[1]Υπάρχει ένα πλήθος άρθρων στο οποίο όταν γίνεται αναφορά στις συγκεκριμένες γυναίκες, ένα από τα βασικά στοιχεία τα οποία παρέχονται όσον αφορά την ταυτότητά τους είναι το επάγγελμα που κάνουν. Για τις τρεις γυναίκες που εμπλέκονται στη 17 Νοέμβρη βλέπε: «Έπιασαν τον αρχηγό», *Τα Νέα*, 18.07.2002, «ΑΠΟΨΗ Ο ουρανός στο κεφάλι μας», *Τα Νέα,* 02.08.2002, «ΑΠΟΝΤΕΣ, ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ», *Το Βήμα,* 28.08.2002, «Ο αρχηγός της «17Ν» στα χέρια της ΕΛ.ΑΣ.», *Καθημερινή,* 18.07.2002, «Το τέλος της «17 Νοέμβρη» - Συνελήφθη ο αρχηγός της», *Καθημερινή,* 18.07.2002», «Πρόσωπο κλειδί η Ισπανίδα», *Τα Νέα,* 02.07.2002, «Οι ντάμες της τρομοκρατίας», *Το Βήμα,* 15.09.2002, «Γυναίκες στις παρυφές της «17 Νοέμβρη»», *Καθημερινή,* 21.07.2002, «Αγιογράφος, φοιτητής, επιχειρηματίας, τρομοκράτης», *Καθημερινή,* 07.07.2002, «Νέα πρόσωπα στο προσκήνιο», *Καθημερινή,* 05.07.2002. Για την Ειρήνη Αθανασάκη του ΕΛΑ βλέπε: «Πώς έπιασαν τον ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 06.02.2003, «Και άλλοι τρεις στο στόχαστρο της ΕΛ.ΑΣ.», *Τα Νέα*, 03.02.2003, «Τρεις κωδικοί απέκτησαν ταυτότητα, *Τα Νέα*, 03.02.2003, «Η ΕΛ.ΑΣ. «χτυπούσε» ημέρες την πόρτα του ΕΛΑ», *Τα Νέα*, 03.02.2003, *«Άρχισε ο νέος κύκλος των προαναγγελθεισών συλλήψεων», Ριζοσπάστης,* 04.02.2003*, «*Απολογούνται σήμερα οι 4 κατηγορούμενοι», *Ριζοσπάστης,* 06.02.2003**.**

[2] Στην ανάλυση που θα ακολουθήσει η χρήση μόνο του επωνύμου Ξηρός γίνεται για να αναφερθούμε στον Σάββα Ξηρό. Λόγω της ύπαρξης και άλλων συγγενικών του προσώπων με το ίδιο επώνυμο, η αναφορά σε αυτούς θα γίνεται με την πρόσθετη παράθεση του αρχικού γράμματος του ονόματός τους: Χριστόδουλος Ξηρός (Χ.Ξηρός), Βασίλης Ξηρός (Β.Ξηρός), Τριαντάφυλλος Ξηρός (Τ.Ξηρός ή πάτερ Τ.Ξηρός).

περιουσία και συντηρεί η ίδια τον εαυτό της. Τέλος, όσον αφορά την Αθανασάκη, η ανάλυση λόγου οδήγησε στο εύρημα ότι η αναπαράστασή της διαφοροποιείται από τον τρόπο αναπαράστασης των τριών προηγουμένων γυναικών καθώς δεν παρουσιάζεται να έχει σχέση με κάποιο μέλος. Οπότε η επαγγελματική και οικονομική κατάσταση, αν και αναπαριστάται ως δυσμενής, δεν προβάλλεται σε σχέση και εξάρτηση με κάποιο άνδρα μέλος της οργάνωσης ΕΛΑ. Ωστόσο, αυτό που είναι σημαντικό εδώ είναι ότι ο λόγος γύρω από την οικονομική κατάσταση της Αθανασάκη ίσως να λειτουργεί ως επεξηγηματικό πλαίσιο συμμετοχής της στην οργάνωση ΕΛΑ και παράλληλα να ενδυναμώνει τις κανονιστικές απεικονίσεις των γυναικών ως οικονομικά κατώτερων των ανδρών.

Αρχικά, όσον αφορά την Κορτές, παρατηρήθηκε ότι, απεικονίζεται ως οικονομικά ανεξάρτητη γυναίκα μέσω δύο θεματικών. Σύμφωνα με την πρώτη θεματική αναπαρίσταται ως μία πολύ ταλαντούχα επαγγελματίας, η οποία εργάζεται πολλές ώρες και εξοικονομεί αρκετά χρήματα. Η δεύτερη θεματική αναφέρεται στην περιουσία που κληρονόμησε η Κορτές μετά το θάνατο του πατέρα της, γεγονός το οποίο λειτουργεί ενισχυτικά στην εικόνα της οικονομικής άνεσης που δομείται μέσω όλων των προαναφερθέντων στοιχείων.

Ειδικότερα, τα στοιχεία που δομούν την εικόνα της εργατικής και ταλαντούχας γυναίκας παρατηρούνται και στις τέσσερις εφημερίδες. Το κοινό όμως στοιχείο στις τρεις εφημερίδες-με εξαίρεση το *Ριζοσπάστη*-ο οποίος είναι πιο λακωνικός, αλλά έμμεσα και αυτός αναδεικνύει την εργατικότητά της –είναι ότι παρουσιάζουν τις περιγραφές τρίτων για τις επαγγελματικές ικανότητες της Κορτές. Η εφημερίδα *Τα Νέα* παρουσιάζει σε δύο άρθρα της («Όλοι οι άνθρωποι του Ξηρού», 09.07.2002, «Η αλήθεια θα φανεί», 03.07.2002), συναδέλφους της να παρουσιάζουν με πολύ θετικά σχόλια το ταλέντο της, το ήθος της και την εργατικότητά της. Συγκεκριμένα, την περιγράφουν ως «μία από τις καλύτερες μακιγιέζ» («Όλοι οι άνθρωποι του Ξηρού», 09.07.2002), ως «έναν «καταπληκτικό άνθρωπο με φοβερή ευγένεια, μεγάλο ταλέντο και συνέπεια στη δουλειά της» («Η αλήθεια θα φανεί», *Τα Νέα*, 03.07.2002). Σύμφωνα με τα λεγόμενα μιας πρώην συνεργάτιδάς της:

> «Ήταν από τα πρώτα ονόματα στα διαφημιστικά, δούλευε με καλούς σκηνοθέτες, είχε λογικές οικονομικές απαιτήσεις και ήταν καλλιτέχνης στη δουλειά της. Δεν έκανε απλό μακιγιάζ, ζωγράφιζε» («Η αλήθεια θα φανεί», *Τα Νέα,* 03.07.2002, εισαγωγικά στο πρωτότυπο).

Επίσης, η εφημερίδα *Το Βήμα* παρουσιάζει τα λόγια του πατέρα Τριαντάφυλλου, πατέρα του Ξηρού να την εκθειάζει ως πολύ ικανή και η *Καθημερινή* έναν φίλο του ζευγαριού να τονίζει τις επαγγελματικές δεξιότητές της:

> «Δεν έβγαζε πολλά χρήματα ο Σάββας από τη δουλειά του, δεν ήταν δηλαδή φανατικός με τη δουλειά. Αντίθετα, η Alicia δούλευε πάρα πολλές ώρες και έβγαζε πολλά χρήματα και θεωρείται πολύ καλή στη δουλειά της, η οποία είναι καλλιτεχνικό μακιγιάζ.» («Ο Λύκος φοβήθηκε όταν τραυματίστηκε ο Σάββας», *Καθημερινή*, 31.08.2002, εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

> «Οικονομικό πρόβλημα ο Σάββας και η Αλίθια δεν είχαν, γιατί προ έτους περίπου πέθανε ο πατέρας της Αλίθια και της άφησε μεγάλη περιουσία. Όπως έχω πληροφορηθεί, έχουν αγοράσει ένα σπίτι σε κάποιο χωριό στο Καρπενήσι και ένα οικόπεδο επτά στρεμμάτων στην Κερατέα, όπου επρόκειτο να χτίσουν σπίτι. Η Αλίθια Ρομέρο κάνει μακιγιάζ σε καλλιτέχνες, είναι πολύ καλή στη δουλειά της, την προτιμούν πολλοί και βγάζει πολλά χρήματα.» («Η Σωτηροπούλου και οι κακές παρέες παρέσυραν τον Σάββα», *Το Βήμα,* 31.08.2002, εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του φίλου του ζευγαριού η Κορτές απεικονίζεται να εξοικονομεί περισσότερα χρήματα, ενώ ο Ξηρός παρουσιάζεται όχι μόνο να έχει χαμηλότερο εισόδημα αλλά και να μην επιθυμεί ιδιαίτερα να εργάζεται («δεν ήταν φανατικός με τη δουλειά», ό.π.). Με αυτήν ακριβώς την προβαλλόμενη σύγκριση δομείται μία εικόνα ζευγαριού που αντίκειται στις κυρίαρχες αντιλήψεις για την αρρενωπότητα και θηλυκότητα, καθώς εδώ η γυναίκα απεικονίζεται ως ιδιαιτέρως δραστήρια μέσα στο δημόσιο βίο και όχι απομονωμένη στον ιδιωτικό, ανατρέποντας την κλασική εικόνα της έμφυλης ανισότητας. Στο δεύτερο απόσπασμα, στο οποίο παρουσιάζεται να μιλά ο πατέρας του Ξηρού η ίδια εικόνα επιβεβαιώνεται και ταυτόχρονα ενδυναμώνεται από ένα δεύτερο αφηγηματικό σχήμα, σύμφωνα με το οποίο η Κορτές, όχι μόνο έχει ένα πολύ προσοδοφόρο επάγγελμα αλλά παράλληλα βρίσκεται σε πολύ καλή οικονομική κατάσταση καθώς κληρονόμησε μεγάλη περιουσία από τον πατέρα της. Σε αυτό το άρθρο, αλλά και σε άλλα δύο από *Το Βήμα* («10 κλειδιά του παζλ «Ξηρός»», 03.07.2002) και την *Καθημερινή* («ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ ΞΗΡΟΣ Η Σωτηροπούλου παρέσυρε τον γιο μου», 31.08.2002), τονίζεται αυτό ακριβώς το γεγονός, ενώ παράλληλα δίνονται κάποια επιπλέον στοιχεία για αγορές κτημάτων. Ωστόσο, στο άρθρο του *Βήματος* (31.08.2002), στο οποίο παρουσιάζονται τα λόγια του Ξηρού η εικόνα της ανεξάρτητης πλούσιας γυναίκας σε σύγκριση με τον οικονομικά κατώτερο Ξηρό ενισχύεται από την δήλωση του Τ. Ξηρού, ότι «ο Σάββας και η Αλίσια δεν είχαν

οικονομικό πρόβλημα» γιατί η ίδια κληρονόμησε μία μεγάλη περιουσία από τον πατέρα της. Η χρήση του πληθυντικού αριθμού από τη μία πλευρά αναπαριστά ένα ζευγάρι που τα μοιράζεται όλα, από την άλλη πλευρά όμως η προβαλλόμενη αιτιολογία της καλής οικονομικής κατάστασης προσθέτει μία ανωτερότητα εκ μέρους της Κορτές. Με αυτόν τον τρόπο η εικόνα που συνυφαίνεται, αντιτίθεται και αμφισβητεί τις κανονιστικές αναπαραστάσεις του φύλου που θέλουν τις γυναίκες εξαρτημένες και κατώτερες οικονομικά.

Η Πεϊνό απεικονίζεται επίσης να έχει μία καλή επαγγελματική πορεία και μία οικονομική ανεξαρτησία αλλά μέσω ενός πιο έντονου κανονιστικού πλαισίου. Δηλαδή οι επαγγελματικές της δεξιότητες συνδέονται με στερεότυπα γυναικεία χαρακτηριστικά και η οικονομική ανεξαρτησία αναπαρίσταται μέσα σε ένα πλέγμα δυσπιστίας, γεγονός που αποδυναμώνει την εικόνα της ανεξαρτησίας και τη συνδέει για μια ακόμη φορά με το σύντροφό της.

Όσον αφορά αρχικά τον τρόπο με τον οποίο αναπαρίσταται στο επίπεδο των επαγγελματικών ικανοτήτων παρατηρήθηκε ότι δεν υπάρχει ιδιαίτερα μεγάλη γκάμα άρθρων και κυρίως δεν ασχολούνται όλες οι εφημερίδες με το επάγγελμα της Πεϊνό. Δύο εφημερίδες εξ αυτών, *Τα Νέα* και η *Καθημερινή*, σε άρθρα που ουσιαστικά είναι αφιερωμένα είτε σε αυτήν είτε σε γυναίκες που εμπλέκονται με την 17Ν, αναφέρουν στοιχεία για την ιδιότητα της Πεϊνό ως δασκάλας. Πιο συγκεκριμένα, την απεικονίζουν ως μία πολύ καλή καθηγήτρια, ιδιαίτερα αγαπητή στα παιδιά και τους συναδέλφους της, αν και αρκετά αυστηρή, όπως τονίζεται. Ωστόσο, ο λόγος, όπως αρθρώνεται στα παρακάτω παραδείγματα, κινείται μέσα σε ένα ύφος και λεξιλόγιο που αναδεικνύει στοιχεία που παραδοσιακά συνδέονται με τις γυναίκες, όπως η καλοσύνη, το ενδιαφέρον για τα παιδιά, η οργάνωση και η πειθαρχία: «μία πολύ καλή εκπαιδευτικός» («Μια καλή εκπαιδευτικός», *Τα Νέα,* 19.07.2002), «αγαπητή σε μαθητές και συναδέλφους» (ό.π.), «ιδιαιτέρως αυστηρή καθηγήτρια αλλά όχι αντιπαθητική» («Γυναίκες στις παρυφές της «17 Νοέμβρη»», *Καθημερινή,* 21.07.2002), «ενδιαφερόταν πολύ για τα παιδιά και είχε πάθος με τη δουλειά της, απαιτούσε όμως αυτοπειθαρχία και υψηλή συγκέντρωση την ώρα του μαθήματος» («Μαϊτέ Πενό, σκληρή αλλά καλλιεργημένη», *Καθημερινή* 19.07.2002), «η παιδεία της και η ποιότητά της ήταν τέτοια, ώστε να γίνει διευθύντρια του γαλλικού προγράμματος σπουδών» (ό.π.).

Από τη μία πλευρά δομείται η εικόνα μιας γυναίκας εργατικής και αρκετά ικανής, από την άλλη όμως η χρήση των όρων «καλή», «αγαπητή» αν και «αυστηρή», που ενδιαφερόταν πολύ για τα παιδιά, συμβάλλει στην προβολή μίας εικόνας που θυμίζει μητρικά χαρακτηριστικά, την εικόνα δηλαδή μιας αντίστοιχης μητέρας που ενδιαφέρεται για τα παιδιά της, είναι αυστηρή αλλά παρόλα αυτά τα παιδιά την αγαπούν, σε σημείο μάλιστα όπως αναφέρεται στο άρθρο *των Νέων* (19.07.2002), να συνδράμουν οικονομικά για να τη βοηθήσουν στον ιατρικό της αγώνα κατά του καρκίνου, από τον οποίο έπασχε. Σε αυτό το σημείο αν και σε ένα πρώτο επίπεδο ο λόγος παραπέμπει σε εικόνες αγάπης, ωστόσο αυτή η έμφαση στην παροχή οικονομικής βοήθειας παραπέμπει παράλληλα και σε εικόνες οίκτου απέναντι σε άτομα που έχουν ανάγκη. Επομένως, ενώ προβάλλονται πληροφορίες για την υψηλή της παιδεία και τη σταδιοδρομία της, παράλληλα ο λόγος μέσω αυτού του λεξιλογίου και των πληροφοριών που δίνει, διαμορφώνει μία περισσότερο συμβατική αναπαράσταση που παραπέμπει στα κυρίαρχα πρότυπα της θηλυκότητας όπως αυτό της μητρότητας και της αδυναμίας.

Πέραν της θεματικής που αφορά τις προβαλλόμενες επαγγελματικές ικανότητες, υπάρχουν δύο άρθρα δημοσιευμένα στην εφημερίδα *Τα Νέα* («1.3 εκατ.δρχ. η τελευταία δήλωση της Πινό», 20.07.2002, ««Αόρατος» για την Εφορία», 19.07.2002) τα οποία δίνουν ιδιαίτερα πολλές λεπτομέρειες για την οικονομική κατάσταση της Πεϊνό, αφού παρουσιάζουν τις δηλώσεις των εισοδημάτων της στην Εφορία. Στο πρώτο άρθρο κατά κάποιον τρόπο αρχικά τηρείται μία απόσταση καθώς δηλώνονται με ουδέτερο ύφος τα περιουσιακά στοιχεία της. Συγκεκριμένα, εμφανίζεται η Πεϊνό να έχει ετήσια εισοδήματα 5 εκατομμύρια δραχμές από το 1994 έως το 2000, από την εργασία της ως εκπαιδευτικός, να έχει δύο σπίτια στο όνομά της. Επίσης, το 2001 αναφέρεται ότι το εισόδημα ήταν 1.3 εκατομμύρια δραχμές κυρίως γιατί δεν εργαζόταν, σύμφωνα με την εφημερίδα. Ενώ επιπλέον, υπογραμμίζεται σε ξεχωριστή παράγραφο ότι δεν έχει εντοπιστεί ο φάκελος με την φορολογική δήλωση του οικονομικού έτους 2002.

Στη συνέχεια του άρθρου πάλι σε ξεχωριστή παράγραφο τονίζεται ότι είτε στο όνομα του Γιωτόπουλου είτε στο όνομα του Μιχάλη Οικονόμου δεν έχουν κατατεθεί φορολογικές δηλώσεις. Η ίδια εφημερίδα με ελάχιστη χρονική διαφορά, μία ημέρα πριν, δημοσιεύει ένα άρθρο με τίτλο «Αόρατος για την εφορία» (19.07.2002). Εδώ, παρουσιάζονται ξανά, αλλά πιο συνοπτικά οι αντίστοιχες πληροφορίες για τις

φορολογικές δηλώσεις της Πεϊνό ενώ παράλληλα, με έναν περισσότερο άμεσο τρόπο, γίνεται η σύγκριση σε ό,τι αφορά τις δηλώσεις του Γιωτόπουλου. Ακριβώς μετά την παράγραφο η οποία αφορά την οικονομική κατάσταση της Πεϊνό, ξεκινά μία διαφορετική παράγραφος με τη χρήση του όρου «Αντίθετα» και συνεχίζει δηλώνοντας ότι ο Γιωτόπουλος «φαίνεται ότι είναι «αόρατος» για την Εφορία» (ό.π.), «Οι αρχές δεν έχουν σαφή εικόνα» (ό.π.) «ίσως η δήλωση να έχει υποβληθεί στο όνομα της συζύγου του» (ό.π.). Ενώ για μία ακόμη φορά αναφέρεται ότι τα δύο σπίτια (το ένα στο Βύρωνα και το εξοχικό στους Λειψούς) είναι στο όνομα της Πεϊνό. Το ερώτημα που προκύπτει είναι γιατί δίνονται όλες αυτές οι λεπτομέρειες για την οικονομική κατάσταση της Πεϊνό. Τι είναι αυτό που επιτυγχάνεται σε επίπεδο αναπαραστάσεων; Η εικόνα της Πεϊνό φαίνεται ότι και σε αυτήν την κατηγορία αναπαραστάσεων δεν ξεφεύγει από το πλαίσιο της εξάρτησης από τον Γιωτόπουλο. Ο λόγος ενώ την απεικονίζει με έναν έμμεσο και αρκετά υπόρρητο τρόπο να έχει μία οικονομική ανεξαρτησία, ωστόσο συγκρίνοντάς την με την οικονομική κατάσταση του Γιωτόπουλου, επαναφέρει την εικόνα της στο περιχαρακωμένο πλαίσιο της έμφυλης ανισότητας. Όλες αυτές οι λεπτομέρειες που παρέχονται σε άρθρα τα οποία ουσιαστικά αφορούν τον Γιωτόπουλο, λειτουργούν με τέτοιον τρόπο ώστε να συνυφαίνουν ένα πλέγμα καχυποψίας, εξάρτησης και έμμεσης ενοχοποίησής της εις βάρος της. Σε ένα υπόρρητο επίπεδο την απεικονίζουν ως «πιόνι», που μέσω των δικών της δηλώσεων καλύπτει το σύντροφό της και τις πιθανές παράνομες δραστηριότητές του. Η εικόνα της ανεξαρτησίας αποδυναμώνεται από την εικόνα των ύποπτων περιουσιακών στοιχείων, για τα οποία υπάρχει ο υπαινιγμός ότι δεν παρέχεται μία επαρκής εξήγηση. Το επάγγελμα όπως και το φύλο της ίσως να μην συνιστούν επαρκείς εξηγήσεις αλλά να υπονοείται ότι δεν αξίζει να έχει αποκλειστικά δικά της περιουσιακά στοιχεία ή ότι είναι δύσκολο να έχει περισσότερα από τον σύντροφό της. Οπότε πιθανότατα αυτό που συνδηλώνεται είναι ότι προσφέρει κάλυψη στον Γιωτόπουλο, ο οποίος μπορεί να είναι ο πραγματικός ιδιοκτήτης, αναπαράγοντας με αυτόν τρόπο αντιλήψεις που θέλουν τις γυναίκες εξαρτημένες και κατώτερες των ανδρών σε οικονομικό επίπεδο. Επομένως, ως προς τις αναπαραστάσεις αυτό που επιτυγχάνεται είναι ένας επαναπροσδιορισμός της απεικόνισης της Πεϊνό μέσα στα κυρίαρχα πλαίσια της θηλυκότητας, τα οποία συντελούν στην ενίσχυση της έμφυλης ανισότητας.

Η περίπτωση της Σωτηροπούλου εμφανίζει μία πολυπλοκότητα καθώς ο λόγος κινείται μεταξύ δύο εικόνων: της εξαρτημένης άνεργης γυναίκας που θρέφεται κυρίως από τον Ξηρό και της ανεξάρτητης οικονομικά γυναίκας που έχει το δικό της επάγγελμα, αυτό της μελισσοκόμου. Αυτό ωστόσο, που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ότι οι δύο εικόνες δομούνται κυρίως μέσα από την παρουσίαση περιγραφών και σχολίων που προέρχονται από τους δύο άνδρες με τους οποίους είχε σχέση η ίδια και επιπλέον από άλλους δύο άνδρες από την οικογένεια Ξηρού, τον πατέρα-Τριαντάφυλλο και τον Χριστόδουλο Ξηρό.

Πιο συγκεκριμένα, όταν παρατίθενται οι πληροφορίες από τον Ξηρό και την οικογένειά του διαμορφώνεται η εικόνα μιας γυναίκας άνεργης-όσο χρονικό διάστημα ήταν παντρεμένη με τον ίδιο- η οποία όχι μόνο συντηρούνταν εξολοκλήρου από τον ίδιο αλλά επιπλέον απεικονίζεται να τον εκμεταλλεύεται με τις παράλογες απαιτήσεις της, γεγονός που προσθέτει στοιχεία δαιμονοποίησης στην απεικόνισή της.

Σε άρθρο της εφημερίδας *Το Βήμα*, οι αφηγήσεις που παρατίθενται από τον Ξηρό («Οι σχέσεις και η ζωή της Σωτηροπούλου με τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», 02.07.2002) παρουσιάζουν μία γυναίκα που συντηρείται εξολοκλήρου από τον ίδιο και τον Κουφοντίνα. Ο Ξηρός υποστηρίζει:

> «Μετά το 1989 η πρώην σύζυγός μου δεν εργάστηκε και τα εισοδήματά της ήταν τα χρήματα τα οποία της έδινα πότε εγώ και ο Κουφοντίνας. Νομίζω ότι ο Κουφοντίνας δεν είχε κάποια δουλειά, αλλά μόνο τα τελευταία χρόνια εργαζόταν ως μελισσοκόμος» (ό.π.).

Ιδιαιτέρως χαρακτηριστικές είναι οι αφηγήσεις του Παπά-Τριαντάφυλλου και του Χριστόδουλου Ξηρού στις 02.07.2002, σε ένα δεύτερο άρθρο του *Βήματος* («Παπα-Τριαντάφυλλος: Αυτή παρέσυρε τον γιο μου»), οι οποίες ενδυναμώνουν την απεικόνιση της οικονομικής εξάρτησης, αλλά παράλληλα αναδεικνύουν στοιχεία δαιμονοποίησης:

> «…ως πριν από λίγο καιρό τους συντηρούσε ο γιος μου Σάββας. Τελευταία, όμως, η πρώην νύφη μου δεν έχει σχέσεις μαζί μας δεν θέλει να μας δει και έχω να δω το παιδί περίπου 10 χρόνια…».
>
> «Εκείνη την εποχή ο Σάββας εργαζόταν στις οικοδομές προσπαθώντας να ανταπεξέλθει στις αυξημένες απαιτήσεις της γυναίκας του. Ενδεικτικά αναφέρω ότι αυτή δεν εργαζόταν κάπου και άλλοτε του ζητούσε ωδείο και πιάνο και άλλοτε σχολές δημοσιογραφίας. Όλα αυτά απαιτούσαν έξοδα, στα οποία προσπαθούσε να ανταπεξέλθει ο Σάββας.» (ό.π.)

Σύμφωνα με το πρώτο απόσπασμα, η Σωτηροπούλου μαζί με το παιδί της απεικονίζεται πλήρως εξαρτημένη οικονομικά από τον Ξηρό και επιπλέον προβάλλεται ένα είδος αγνωμοσύνης εκ μέρους της, καθώς προβάλλεται να μην επιθυμεί σχέσεις με την οικογένεια του Ξηρού παρόλο που αυτός συντηρεί την ίδια με το παιδί της. Τα λόγια του Τ. Ξηρού, αν και είναι λακωνικά, είναι μεστά σε νόημα, αφού παρουσιάζουν μία καθαρή στερεοτυπική εικόνα μιας κατώτερης, αδύναμης γυναίκας, η οποία παράλληλα εμφανίζει στοιχεία αγνωμοσύνης, εκμετάλλευσης ίσως και κακής, ανάρμοστης συμπεριφοράς σύμφωνα με τα πρότυπα της θηλυκότητας, τα οποία ωστόσο ενισχύουν μία από τις κυρίαρχες εικόνες στα ΜΜΕ σε διεθνές επίπεδο αυτό της γυναίκας «βαμπ», «σειρήνας» (Benedict,1992).

Στο ίδιο άρθρο η προβαλλόμενη αφήγηση του Χριστόδουλου Ξηρού, ενισχύει την εν λόγω εικόνα με έναν πιο πρόδηλο φραστικά τρόπο. Εδώ, η δαιμονοποίηση της Σωτηροπούλου είναι ξεκάθαρη αφού απεικονίζεται να εκμεταλλεύεται τον Ξηρό, για να ικανοποιήσει τις παράλογες επιθυμίες της. Η εναλλαγή των επιθυμιών σε συνδυασμό με τον όρο «αυξημένες απαιτήσεις» (ό.π.), καθώς και το είδος του επαγγέλματος που αναφέρεται ότι έκανε ο Ξηρός για να μπορέσει να ανταπεξέλθει οικονομικά, δομούν την εικόνα του καλού, αθώου συζύγου που γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης από μία γυναίκα σειρήνα, η οποία μέσω μιας ασταθούς συμπεριφοράς, τον παρασύρει. Η αναπαράστασή της συμπεριλαμβάνει δυο κυρίαρχα και συχνά στοιχεία, της κακίας και ανισορροπίας, στις απεικονίσεις των γυναικών που εμπλέκονται σε βίαιες ενέργειες, γεγονός το οποίο συντελεί στην απογύμνωση των πολιτικών ενεργειών από τη λογική σκέψη και τα ιδεολογικά κίνητρα.

Εν αντιθέσει με την προηγούμενη εικόνα, η οποία αναδεικνύει μία οικονομική εξάρτηση και εργασιακή αδράνεια, σε αυτήν που ακολουθεί η Σωτηροπούλου απεικονίζεται να εργάζεται ως μελισσοκόμος, να μη συμβάλλει κανείς στη διαβίωσή της και να έχει ένα σπίτι στο Βαρνάβα και κτήμα για τις αγροτικές της δραστηριότητες στην Πλάκα Κερατέας. Οι παράγοντες οι οποίοι συμβάλλουν στη διαφοροποίηση της εικόνας είναι καταρχάς το διαφορετικό χρονικό πλαίσιο δημοσίευσης των άρθρων και κατά δεύτερον οι διαφορετικές πηγές πληροφόρησης. Η εικόνα της εξάρτησης εντοπίζεται σε άρθρα που δημοσιεύτηκαν τις πρώτες μέρες των γεγονότων και δεν ήταν γνωστή η δεύτερη σχέση της Σωτηροπούλου με τον

Κουφοντίνα. Έπειτα αυτοί που επιλέγονται από τις εφημερίδες να μιλούν για την επαγγελματική και οικονομική κατάστασή της είναι κυρίως η ίδια η Σωτηροπούλου και ο νυν σύντροφός της Κουφοντίνας, οι οποίοι βέβαια αναφέρονται στην τωρινή κατάστασή της και όχι σε παρελθοντική, στην οποία πιθανότατα αναφέρεται η οικογένεια Ξηρού.

Τα αποσπάσματα που ακολουθούν προέρχονται επίσης από κεντρικά άρθρα («Τι είπε η Σωτηροπούλου στον εφέτη-ανακριτή για Κουφοντίνα και γιάφκες», *Το Βήμα,* 18.10.2002,«Ο «Λουκάς» για την Αγγελική», *Καθημερινή,* 19.09.2002, «Τι ερευνά ο ανακριτής- οι ερωτήσεις στον Κουφοντίνα», *Το Βήμα,* 18.09.2002) που έχουν δημοσιευθεί, όχι κατά τη διάρκεια των πρώτων ημερών του Ιουλίου του 2002, στην αρχή των γεγονότων, αλλά το Σεπτέμβριο του 2002 μετά την παράδοση του Κουφοντίνα στις Αρχές και τις συλλήψεις της Σωτηροπούλου. Τα άρθρα περιέχουν αρκετά αποσπάσματα από τις απολογίες και τις καταθέσεις των Κουφοντίνα και Σωτηροπούλου, στις οποίες και οι δύο προβάλλουν μία οικονομική ανεξαρτησία της Σωτηροπούλου**.** Ειδικότερα, *Το Βήμα* και η *Καθημερινή* παραθέτουν αυτούσια αποσπάσματα από την απολογία του Κουφοντίνα στα οποία ερωτάται και απαντά ως εξής (το απόσπασμα έχει δημοσιευθεί ίδιο σε δύο διαφορετικές εφημερίδες: «Ο «Λουκάς» για την Αγγελική», *Καθημερινή,* 19.09.2002, «Τι ερευνά ο ανακριτής- οι ερωτήσεις στον Κουφοντίνα», *Το Βήμα,* 18.09.2002):

> Αν: «Εσείς ή η Αγγελική Σωτηροπούλου εργαστήκατε ποτέ; Αν ναι, πού και με ποιες αποδοχές»;
>
> Κουφ: «Όσον αφορά εμένα δεν έχω να καταθέσω τίποτα, όσον αφορά την Αγγελική Σωτηροπούλου, έχει νόμιμη επαγγελματική απασχόληση».
>
> Αν: «Ποια είναι αυτή η απασχόληση και από πότε την έχει»;
>
> Κουφ: «Τα τελευταία χρόνια εργάζεται ως μελισσοκόμος».
>
> Αν: «Πριν από τα τελευταία χρόνια γνωρίζετε αν εργαζόταν»;
>
> Κουφ: «Γνωρίζω ότι εργαζόταν, αλλά δεν θυμάμαι σε ποιες εργασίες».
>
> Αν: «Στη διαβίωσή της είχατε εσείς συμμετοχή; Και συγκεκριμένα στις απαιτούμενες διά την διαβίωσιν αυτής δαπάνες»;
>
> Κουφ: «Η Αγγελική Σωτηροπούλου έχει εισοδήματα από νόμιμες πηγές, τα οποία μπορεί να αιτιολογήσει. Στη διαβίωση της Αγγελικής Σωτηροπούλου εγώ δεν συνέβαλα καθ' οιονδήποτε τρόπο». («Ο «Λουκάς» για την Αγγελική», *Καθημερινή*, 19.09.2002)

Στην πρώτη απάντηση που δίνει ο Κουφοντίνας, όπως φαίνεται, ξεκαθαρίζει ότι δε θα μιλήσει για τη δική του εργασιακή κατάσταση αλλά για αυτήν της Σωτηροπούλου, για την οποία διαβεβαιώνει ότι έχει νόμιμη επαγγελματική απασχόληση, ότι τα εισοδήματά της είναι νόμιμα και ότι δεν έχει συμβάλλει στη διαβίωσή της με κανένα τρόπο. Η επιλογή των εφημερίδων να παραθέτουν αυτούσιο το συγκεκριμένο απόσπασμα ίσως να μην έχει απόλυτα το αποτέλεσμα της απεικόνισης μιας ανεξάρτητης γυναίκας αλλά πιο πολύ την αναπαράσταση του Κουφοντίνα που αγωνιά για την πιθανή ενοχοποίηση της συντρόφου του. Η επανάληψη της νομιμότητας των εισοδημάτων και ο τονισμός ότι δεν έχει συμβάλλει στη διαβίωσή της οικονομικά, αναδεικνύει αυτήν την προσπάθεια αποσύνδεσης από τη δική του δράση και παράλληλα συνθέτει την εικόνα του προστάτη άνδρα που προσπαθεί να προστατεύσει τη σύντροφό του από ενδεχόμενη ενοχοποίησή της.

Στο ίδιο πλαίσιο αναπαράστασης παρουσιάζεται και η απολογία της ίδιας Σωτηροπούλου («Τι είπε η Σωτηροπούλου στον εφέτη-ανακριτή για Κουφοντίνα και γιάφκες», *Το Βήμα,* 18.10.2002*)*, η οποία στην 13σελίδη απολογία της παρουσιάζεται να αρνείται τις κατηγορίες που της είχαν αποδοθεί και επιπλέον αναφέρεται αναλυτικά στην περιουσία της: ότι απόκτησε τα ακίνητά της μέσω της επιδότησης που της χορηγήθηκε, μέσω δανείου και μέσω των δωρεών από τις αδελφές της. Ενώ απεικονίζεται να είναι ιδιαίτερα δραστήρια εργασιακά, να παίρνει επιδοτήσεις και να αναφέρεται με πλήρη γνώση στα περιουσιακά της στοιχεία, ωστόσο αυτή η έμφαση στην λεπτομέρεια εκ μέρους της εφημερίδας συμβάλλει στη δόμηση μιας εικόνας της Σωτηροπούλου που προσπαθεί πολύ με την παράθεση όλων αυτών των λεπτομερειών να πείσει ότι εργάζεται και ότι έχει αποκτήσει την περιουσία της με νόμιμο τρόπο. Έμμεσα, αυτό σημαίνει ότι τίθεται αμφισβήτηση απέναντι στην εικόνα μιας ανεξάρτητης οικονομικά γυναίκας, σα να μη δικαιούται ή να μην έχει τις κατάλληλες ικανότητες για να αποκτήσει μόνη της[3] όλη αυτήν την περιουσία, επιβεβαιώνοντας μία εκδοχή της θηλυκότητας που παραπέμπει στις κυρίαρχες αντιλήψεις περί

[3] Χαρακτηριστικό είναι ότι σε σχετικό άρθρο της *Καθημερινής* («Ενα αποτύπωμα πρόδωσε τη Σωτηροπούλου», 13.09.02) αναφέρεται ότι η περιουσία που αφορά το σπίτι στο Βαρνάβα και το κτήμα με τα μελίσσια στην Πλάκα Κερατέας αποκτήθηκαν από κοινού με τον Δ. Κουφοντίνα: «Μαζί έφτιαξαν το σπίτι στο Βαρνάβα όπου ζούσαν τα τελευταία χρόνια και απέκτησαν κτήμα στη θέση Πλάκα Κερατέας, όπου εγκατέστησαν μελίσσια, καθώς ασχολούνταν με τη μελισσοκομία.»

οικονομικής κατωτερότητας, επαγγελματικής μειονεξίας των γυναικών και γενικότερης ανισότητας μεταξύ των δύο φύλων.
Η περίπτωση της Αθανασάκη αν και παρουσιάζει διαφορές με τις τρεις προηγούμενες γυναίκες, επιβεβαιώνει το προαναφερθέν συμπέρασμα καθώς εδώ η οικονομική κατωτερότητα πρώτον αναδεικνύεται μέσω της σύγκρισης με τα υπόλοιπα μέλη-άνδρες του ΕΛΑ και δεύτερον λειτουργεί ως ένα υποβόσκον επεξηγηματικό πλαίσιο της προβαλλόμενης συμμετοχής της στην οργάνωση.

Ο λόγος που αρθρώνεται γύρω από την κοινωνικό-οικονομική θέση της Αθανασάκη δίνει έμφαση αρχικά, στην επαγγελματική της ιδιότητα-ιδιωτική υπάλληλος-χωρίς όμως να αναφέρεται το ακριβές επάγγελμά της και έπειτα, στην έλλειψη μονιμότητας. Παράλληλα, δεν γίνεται καμία αναφορά στο μορφωτικό της επίπεδο σε αντίθεση με τους άλλους δύο συλληφθέντες για τους οποίους τονίζεται η σαφώς ανώτερη κοινωνικό-οικονομική τάξη στην οποία ανήκουν. Ειδικότερα για τον Αγγελέτο Κανά αναφέρεται συνεχώς ότι είναι κοινοτάρχης Κιμώλου ενώ για τον Κώστα Αγαπίου ότι είναι πολιτικός μηχανικός («Άβυσσος μεταξύ ΕΛΑ-17Ν», *Τα Νέα*, 06.02.2003, «Και άλλοι τρεις στο στόχαστρο της ΕΛ.ΑΣ.», *Τα Νέα*, 03.02.2003, «Μία πενηντάχρονη …έδωσε «πρόσωπα και πράγματα»», *Τα Νέα*, 03.02.2003, «Τρεις κωδικοί απέκτησαν … ταυτότητα», *Τα Νέα*, 03.02.2003, «Οι δύο συγκλονιστικές καταθέσεις της πρώην συζύγου που ξεκλείδωσαν την πόρτα του ΕΛΑ», *Το Βήμα,* 04.02.2003, «Άρχισε ο νέος κύκλος των προαναγγελθεισών συλλήψεων», *Ριζοσπάστης,* 04.02.2003, «Απολογούνται σήμερα οι 4 κατηγορούμενοι», *Ριζοσπάστης,* 06.02.2003).

Στο εξώφυλλο για παράδειγμα της εφημερίδας *Το Βήμα*[4] ανακοινώνονται οι συλλήψεις «του πολιτικού μηχανικού **Κώστα Αγαπίου**, της ιδιωτικής υπαλλήλου **Ειρήνης Αθανασάκη** και του κοινοτάρχη Κιμώλου **Αγγελέτου Κανά**» («Γιατί τους έπιασαν», 04.02.2003, έμφαση στο πρωτότυπο). Συγκεκριμένα, για τον Κανά από τις πρώτες ημέρες της σύλληψής του υπογραμμίζεται ότι είναι κοινοτάρχης Κιμώλου, παρουσιάζοντάς τον με αυτήν την ιδιότητα ως προεξάρχουσα στην ταυτότητά του («Καίνε τον ΕΛΑ οι γιάφκες και οι μαρτυρίες…», *Καθημερινή*, 04.02.2003, «Η ιστορική εκκαθάριση του ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 04.02.2003, «Ο Κώστας Αγαπίου

[4] Στο ίδιο στυλ βλέπε επίσης τα εξής εξώφυλλα στο Παράρτημα ΙΙΙ: «Και άλλοι τρεις στο στόχαστρο της ΕΛ.ΑΣ.», *Τα Νέα*, 03.02.2003, «Πώς έπιασαν τον ΕΛΑ», *Το Βήμα,* 06.02.2003.

ανέλαβε τα ηνία μετά τον θάνατο του Χρήστου Κασσίμη», *Καθημερινή*, 04.02.2003, «Ξεσκονίζουν όλες τις παλιές δικογραφίες», *Τα Νέα*, 07.02.2003, «Και γυναίκα με κωδικό «Μαρία», *Τα Νέα,* 06.02.2003, «Οι πέντε γιάφκες του ΕΛΑ στην Αθήνα», *Τα Νέα,* 04.02.2003, «Είδα στη γιάφκα τον Κανά, τη "Μυρτώ" και τον Αγαπίου», *Τα Νέα*, 04.02.2003, «Το παρασκήνιο των αποκαλύψεων και ο δεύτερος γύρος συλλήψεων», *Το Βήμα,* 04.02.2003).

Με αυτήν την έμφαση στην πολιτική δράση του καθενός από τους τρεις, δημιουργείται αναπόφευκτα μία σύγκριση μεταξύ τους από την οποία μη ευνοημένη αποβαίνει η Αθανασάκη. Ενώ δηλαδή από τη μία αναπαρίσταται ως μέλος της ηγετικής ομάδας του ΕΛΑ, παράλληλα η πρόσδωση των προαναφερθέντων χαρακτηριστικών από το λόγο των εφημερίδων οδηγεί στην υποτίμησή της και στην αναπαραγωγή του έμφυλου στερεοτύπου που θέλει τις γυναίκες να εντάσσονται σε τρομοκρατικές οργανώσεις όχι για ιδεολογικό-πολιτικούς λόγους αλλά πιθανότατα για έτερους λόγους που συνδέονται με μία αδύναμη και απολιτική φύση τους.

Το συγκεκριμένο στερεότυπο ενδυναμώνεται από μία χαρακτηριστική φωτογραφία (Φωτογραφία 20) που δημοσιεύτηκε στις 03.02.2003 στο άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα*, «Η ΕΛ.ΑΣ. «χτυπούσε» ημέρες την πόρτα του ΕΛΑ».

Φωτογραφία 20. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Η ΕΛ.ΑΣ «χτυπούσε» ημέρες την πόρτα του ΕΛΑ», *Τα Νέα*, 03.02.2003.

Το άρθρο ενώ αναφέρεται και στις τρεις συλλήψεις παραθέτει μόνο μία φωτογραφία και δη στην αρχή της πρώτης σελίδας του, η οποία απεικονίζει το σπίτι της Αθανασάκη στο Περιστέρι με τα εξής σχόλια: «Το σπίτι της Ειρήνης Αθανασάκη στο Περιστέρι. Κανείς από τη γειτονιά δεν κατάλαβε τίποτα από την επιχείρηση προσαγωγής της» (ό.π.). Όπως φαίνεται στη φωτογραφία πρόκειται για ένα σπίτι παλαιό, όχι ιδιαίτερα φροντισμένο το οποίο παραπέμπει σε χαμηλά κοινωνικό-οικονομικά στρώματα. Ταυτόχρονα, η δήλωση ότι βρίσκεται στην περιοχή του

Περιστερίου η οποία αποτελεί μία ιστορικά εργατική περιοχή των Αθηνών επιβεβαιώνει χωρίς όμως να εκφράζεται ξεκάθαρα, την τάξη στην οποία ανήκει η Αθανασάκη. Η «πόρτα» επομένως που χτύπησε η ελληνική αστυνομία οδήγησε σε ένα μέλος που ανήκει σε κατώτερη τάξη και ταυτόχρονα είναι γένους θηλυκού. Η σύνδεση μεταξύ αυτών των δύο χαρακτηριστικών αποτελεί και το επεξηγηματικό πλαίσιο της συμμετοχής της Αθανασάκη στον ΕΛΑ γεγονός που για ακόμη μία φορά συμβάλλει στην υποβάθμιση της πολιτικής ιδιότητας των γυναικών**.**

Σχεδόν ενάμιση χρόνο μετά τις πρώτες αντιδράσεις του υπό μελέτη ελληνικού τύπου κατά τη διάρκεια της πρώτης δίκης του ΕΛΑ, η εφημερίδα *Καθημερινή* συνδέει την έλλειψη σταθερής εργασίας της Αθανασάκη με την απόρριψη αιτήματος για χορήγηση αναστολής. Στο απόσπασμα όπου αναλύεται η απόρριψη του εν λόγω αιτήματος, παρατίθεται η αιτιολογία του εισαγγελέα Ελευθέριου Πατσή για καθένα από τους κατηγορημένους τονίζοντας το γεγονός ότι δε συντρέχει κανένας λόγος οικονομικής βλάβης για την κράτησή τους. Ειδικά «Για την Ειρήνη Αθανασάκη ο εισαγγελέας υποστήριξε ότι δεν είχε σταθερή εργασία από την οποία θα απουσιάσει λόγω της κράτησής της» («Πέλεκυς κατά των τεσσάρων του ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 10.10.2004). Τη συγκεκριμένη στιγμή η έλλειψη εργασίας παρουσιάζεται να χρησιμοποιείται από τη δικαστική εξουσία ως αιτία φυλάκισης της Αθανασάκη, ενώ ένα χρόνο μετά ο *Ριζοσπάστης* ανακοινώνει ότι:

> «Το Πενταμελές Εφετείο Αναστολών έκανε δεκτό το αίτημα της αναστολής εκτέλεσης της ποινής της, προκειμένου να συμπαρασταθεί στους υπέργηρους και ασθενείς γονείς της, αλλά και για να εργαστεί, ώστε να συμπληρώσει τα αναγκαία για τη συνταξιοδότησή της ένσημα». («Προσωρινά ελεύθερη η Αθανασάκη», *Ριζοσπάστης*, 08.11.2005)

Η εργασιακή και κατ' επέκταση οικονομική αστάθεια της Αθανασάκη παρουσιάζεται να χρησιμοποιείται και να ερμηνεύεται από τη δικαστική εξουσία με δύο διαμετρικά αντίθετους τρόπους. Στην πρώτη περίπτωση το δικαστήριο δε θεωρεί ότι η έλλειψη σταθερής εργασίας αποτελεί πρόβλημα για την προφυλάκισή της, ενώ στη δεύτερη αντιθέτως το ίδιο στοιχείο παρουσιάζεται ως η βασική αιτία της αποφυλάκισής της. Ο τρόπος που προβάλλεται να λειτουργεί η εξουσία επηρεάζει τη διαμόρφωση της εικόνας της Αθανασάκη. Η δικαστική εξουσία εμφανίζεται στην αρχή άτεγκτη καθώς θεωρεί την κατηγορούμενη ικανή να έχει διαπράξει έγκλημα. Η έμφαση της εφημερίδας σε αυτό το σημείο σε συνδυασμό με την προβαλλόμενη επίσημη άποψη

ότι δε συντρέχει κανένας ιδιαίτερος λόγος για αποφυλάκιση ενισχύει την απεικόνισή της ως αρκετά σκληρής και πιθανότατα επικίνδυνης γυναίκας.

Ωστόσο, στο τέλος της δεύτερης δίκης η δικαστική εξουσία παρουσιάζεται περισσότερο φιλεύσπλαχνη απέναντι στην Αθανασάκη αφού αποφασίζεται να αποφυλακιστεί για να μπορέσει να εργαστεί και να εξασφαλίσει τα απαραίτητα ένσημα για τη συνταξιοδότησή της.

Είναι εμφανές ότι η αναπαράσταση που δομείται γύρω από την Αθανασάκη επικεντρώνεται στην οικονομική της αδυναμία και με έμμεσο τρόπο συνδέεται με την εμπλοκή της στην οργάνωση του ΕΛΑ. Η έμφαση στον τρόπο απονομής δικαιοσύνης σε συνδυασμό με την εκάστοτε συγκυρία προβάλλει μία στερεότυπη συμπεριφορά της δικαιοσύνης απέναντι στις γυναίκες γενικότερα. Για παράδειγμα είναι ενδεικτική η έλλειψη παντελούς σχολιασμού εκ μέρους του τύπου, όσον αφορά την προφανή αντίφαση στην οποία υποπίπτουν οι αρχές, η οποία οδηγεί στην απεικόνιση μιας δίκαιης εξουσίας έναντι μιας ένοχης -άλλοτε σκληρής άλλοτε αδύναμης- αλλά πάντα κοινωνικά κατώτερης Αθανασάκη.

Η Αθανασάκη αναπαρίσταται να βρίσκεται σε μία κατώτερη κοινωνικο-οικονομική θέση με έναν ιδιαίτερα λεπτό και μη ευδιάκριτο τρόπο από το λόγο των ελληνικών εφημερίδων. Αυτό πιθανότατα να συμβαίνει σε μία προσπάθεια του τύπου να αιτιολογήσει την απρόσμενη συμπεριφορά μίας γυναίκας που απεικονίζεται να εντάσσεται σε τρομοκρατική οργάνωση, να αποτελεί κεντρικό στέλεχος της και κυρίως να οδηγείται σε βίαιες ενέργειες που θεωρείται ότι δε συνάδουν με το φύλο της. Σε ένα υπόρρητο επίπεδο η προβαλλόμενη κατώτερη οικονομική θέση, και όχι οι ιδεολογικές τοποθετήσεις, λειτουργεί ως μία λογική αιτία η οποία ώθησε την Αθανασάκη να ενταχθεί στον ΕΛΑ με σκοπό να βρει ένα στήριγμα και μία διέξοδο από τη δυσάρεστη κατάστασή της. Είναι πιο εύκολο επομένως, να συνδέεται η φτώχεια με το γυναικείο φύλο με σκοπό την επεξήγηση της συμμετοχής των γυναικών σε παρεκκλίνουσες δραστηριότητες και ταυτόχρονα την περιχαράκωσή τους στα ήδη γνωστά και παραδοσιακά όρια του φύλου τους.

Συνοψίζοντας, οι αναπαραστάσεις που αναλύθηκαν σε αυτήν την κατηγορία παρουσιάζουν μία αμφισημία. Από τη μία πλευρά παρατηρείται η προβολή του στοιχείου της οικονομικής ανεξαρτησίας, από την άλλη ωστόσο ο λόγος εμφανίζει τις

υπό μελέτη γυναίκες είτε ως οικονομικά εξαρτημένες από τους συντρόφους τους είτε να βρίσκονται σε μία οικονομική δυσμένεια. Πιο συγκεκριμένα, η περίπτωση της Αθανασάκη λειτουργεί ως ένα εύγλωττο ερμηνευτικό πλαίσιο της προβαλλόμενης συμμετοχής της στον ΕΛΑ. Αν και η περίπτωσή της διαφοροποιείται καθώς δεν απεικονίζεται να εξαρτάται οικονομικά από κάποιον ερωτικό σύντροφο, εντούτοις η προβαλλόμενη χαμηλή οικονομική της θέση συντελεί στο να ερμηνευθεί η εμπλοκή της στην οργάνωση. Σε γενικές γραμμές ο τύπος μέσω αυτής της διττής αναπαράστασης οδηγείται στην υποβάθμιση της πολιτικής υπόστασης των γυναικών και παράλληλα περιφρουρεί τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τη θηλυκότητα.

5.1.2. Εθνικότητα

Η εθνική καταγωγή αποτελεί ένα στοιχείο που προβάλλεται σε έντονο βαθμό στις αναπαραστάσεις των δύο εκ των τεσσάρων γυναικών, της Κορτές και της Πεϊνό, σε σημείο που αποτελεί ένα από τα κεντρικά στοιχεία της κοινωνικής ταυτότητάς τους, που διαμορφώνει ο τύπος.

Ειδικότερα, το χαρακτηριστικό της εθνικότητας παρουσιάζεται κυρίως μέσω της χρήσης των επιθέτων «Ισπανίδα» και «Γαλλίδα» και δευτερευόντως μέσω συγκεκριμένων σχολιασμών για την εθνική καταγωγή τους. Ένα κοινό και κυρίαρχο επομένως σχήμα σύμφωνα με το οποίο αναδεικνύεται ως προεξάρχον συστατικό της προβαλλόμενης ταυτότητας των δύο γυναικών είναι η χρήση του όρου Ισπανίδα και Γαλλίδα, είτε μόνος του, είτε ως επιθετικός προσδιορισμός της συντροφικής ιδιότητας των δύο γυναικών, δηλαδή ως «Ισπανίδα σύντροφος», «Ισπανίδα φίλη», «Γαλλίδα σύζυγος» ή «Γαλλίδα σύντροφος».

Αυτό που παρατηρείται και προκύπτει ως κεντρικό συμπέρασμα σε αυτήν την κατηγορία αναπαράστασης είναι ότι η προβολή της εθνικής καταγωγής εμφανίζεται σχεδόν πάντα σε συνδυασμό με τη συντροφική ιδιότητά τους, ειδικά κατά τη διάρκεια των πρώτων ημερών του Ιουλίου κατά τη διάρκεια των οποίων έγιναν οι πρώτες συστάσεις αλλά και σε άρθρα στη συνέχεια τα οποία κυρίως περιέγραφαν τη σχέση των εν λόγω γυναικών με τους δύο άνδρες, κατηγορούμενους για συμμετοχή στην τρομοκρατική οργάνωση 17Νοέμβρη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ανάδειξη της εθνικής καταγωγής ως βασικό στοιχείο της ταυτότητας των γυναικών, στην αναπαράστασή τους ως ο Άλλος, ως οι μη Ελληνίδες, γεγονός που περιφρουρεί το

πρότυπο της σωστής Ελληνίδας γυναίκας, ερμηνεύει την πιθανή συμμετοχή στην τρομοκρατία αφού εν μέρει ενοχοποιεί αλλά ταυτόχρονα υποβαθμίζει την πολιτική ιδιότητά τους.

Όσον αφορά την Κορτές ο όρος Ισπανίδα χρησιμοποιείται σε 30 άρθρα, και από τις τέσσερις εφημερίδες, στα οποία παρουσιάζεται ως η Ισπανίδα Αλίθια Κορτές[5], ως η Ισπανίδα[6] χωρίς την αναφορά του ονόματός της, ως Ισπανίδα φίλη[7] του Σάββα Ξηρού και ως Ισπανίδα σύντροφος[8] του Ξηρού. Ο όρος Ισπανίδα παρατηρήθηκε ότι χρησιμοποιείται και από τις τέσσερις εφημερίδες σε μία ποικιλία γεγονότων και με διάφορους συνδυασμούς αλλά πάντα ως ένα βασικό χαρακτηριστικό στην προβαλλόμενη ταυτότητα της Κορτές.

Αν και παρατηρείται μία ποικιλία όσον αφορά τα προβαλλόμενα γεγονότα στα οποία χρησιμοποιούνται οι όροι Ισπανίδα και Γαλλίδα, ωστόσο η προβολή της εθνικότητας της Κορτές προκύπτει σε άρθρα τα οποία αναλύουν τη συμμετοχή του Ξηρού στη 17Ν και την πιθανή συμμετοχή της με την οργάνωση. Χαρακτηριστικά άρθρα είναι πρώτον αυτό στο οποίο αναλύονται οι διαπραγματεύσεις του Ξηρού για να μη

---

[5] «Άλλη μία αναμενόμενη σύλληψη», *Ριζοσπάστης,* 13.09.2002, «Μιλούν για αγώνα αντοχής», *Τα Νέα*, 03.07.2002, «Πρόσωπο κλειδί η Ισπανίδα», *Τα Νέα*, 02.07.2002, «Ένα κελί γεμάτο αντιφάσεις», *Τα Νέα,* 03.09.2002 «Το παζάρι με τον Σάββα Ξηρό στον Κορυδαλλό», *Το Βήμα*, 14.09.2002, «Γυναίκες στις παρυφές της «17 Νοέμβρη»», *Καθημερινή*, 21.07.2002, «Αγιογράφος, φοιτητής, επιχειρηματίας, τρομοκράτης», *Καθημερινή,*07.07.2002, «Η «17Ν» στον Κορυδαλλό με οδηγό τον Σάββα Ξηρό», *Καθημερινή,*30.07.2002

[6] «Η αλήθεια θα φανεί», *Τα Νέα,* 03.07.2002, «Πρόσωπο κλειδί η Ισπανίδα», *Τα Νέα*, 02.07.2002, ««Δεν γνώρισα ποτέ τον Ξηρό»», *Τα Νέα*, 08.07.2002, «Στα ίχνη της 17Ν», *Τα Νέα,* 02.07.2002.

[7] «Η αλήθεια θα φανεί», *Τα Νέα,* 03.07.2002, «Πρόσωπο κλειδί η Ισπανίδα», *Τα Νέα*, 02.07.2002, «Πειραιάς - Πατήσια - Παγκράτι!», *Τα Νέα*, 08.07.2002, «ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΞΗΡΟΥ «Ό,τι κι αν έκανε, θα είμαστε μαζί του»», *Τα Νέα*, 08.07.2002, «10 κλειδιά του παζλ «Ξηρός»», *Τα Νέα*, 03.07.2002, «Στα ίχνη της 17Ν», *Τα Νέα*, 02.07.2002, «Τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις γιάφκες της Δαμάρεως και της Πάτμου», *Τα Νέα*, 13.09.2002, «Το παζάρι με τον Σάββα Ξηρό στον Κορυδαλλό εξώφυλλο και κυρίως άρθρο», *Το Βήμα*, 14.09.2002, «Επτά νέα πρόσωπα αναζητούν ρόλο στη 17Ν», *Το Βήμα*, 03.09.2002, «Τα πρακτικά ημέρα πρώτη», *Το Βήμα*, 04.03.2003, «Ο Λύκος φοβήθηκε όταν τραυματίστηκε ο Σάββας», *Καθημερινή,* 31.08.2002, «Ο Σάββας συνεχίζει την «εξομολόγηση», η Αλίσια αγωνιά», *Καθημερινή,* 25.07.2002, «Αγιογράφος, φοιτητής, επιχειρηματίας, τρομοκράτης», *Καθημερινή*, 07.07.2002, «Πρώτες «επαφές» με τον Ξηρό στον Ευαγγελισμό», *Καθημερινή*, 05.07.2002, «Ο Ξηρός έρχεται σιγά σιγά σε επαφή με το περιβάλλον», *Καθημερινή*, 04.07.2002, «Εκατό προσαγωγές και ο κύκλος διευρύνεται», *Καθημερινή*, 03.07.2002, «Το περίστροφο σημαδεύει τη «17 Νοέμβρη»», *Καθημερινή*, 02.07.2002.

[8] «Τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις γιάφκες της Δαμάρεως και της Πάτμου», *Τα Νέα*, 13.09.2002, «Σε «ανοιχτή ακρόαση» τα μέλη και οι συγγενείς», *Το Βήμα*, 31.08.2002, «Ένας μήνας καταιγιστικών εξελίξεων», *Καθημερινή,* 28.07.2002, «Η εβδομάδα που συγκλόνισε την Ελλάδα», *Καθημερινή,* 07.07.2002.

συλληφθεί η ίδια («Το παζάρι με τον Σάββα Ξηρό στον Κορυδαλλό», *Το Βήμα,* 14.09.2002), αυτό στο οποίο παρουσιάζεται ως ένα από τα «Επτά νέα πρόσωπα αναζητούν ρόλο στη 17Ν» (*Το Βήμα,* 03.09.2002), ως η Ισπανίδα σύντροφός του Αλίσια Ρομέρο «που προσάγεται στην Αντιτρομοκρατική» («Γυναίκες στις παρυφές της «17 Νοέμβρη»», *Καθημερινή,* 21.07.2002). Επίσης, η προβολή της εθνικότητας παρατηρείται στις αρχές των γεγονότων μετά την έκρηξη της βόμβας. Εδώ παρέχονται οι πρώτες πληροφορίες για τον Ξηρό, οπότε παρουσιάζεται η ίδια ως η Ισπανίδα φίλη, που ζούσε με τον Ξηρό τα τελευταία χρόνια, απεικονίζεται ως το πρόσωπο-κλειδί σύμφωνα με τον ομώνυμο τίτλο του άρθρου στην εφημερίδα *Τα Νέα*. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι «συνελήφθη η φίλη του Ξηρού και ανακρίνεται», η οποία απεικονίζεται, εκτός του τίτλου, και στη συνέχεια του κειμένου ως το «πρόσωπο-κλειδί για τις έρευνες». Σε όλο το άρθρο παρουσιάζεται επανειλημμένα ως η «Ισπανίδα» για την οποία ελάχιστα στοιχεία είναι γνωστά, ως η Ισπανίδα φίλη του Ξηρού για την οποία αναζητείται η ύπαρξη βασκικής καταγωγής και η πιθανότητα σχέσης με την οργάνωση ΕΤΑ ή βασκικούς αυτονομιστικούς πυρήνες (ό.π., *Τα Νέα*).

Ο τονισμός της εθνικής καταγωγής εδώ συντελεί στην απεικόνισή της ως ο Άλλος, ως η μη Ελληνίδα που συνάπτει σχέση με ένα μέλος τρομοκρατικής οργάνωσης και που πιθανότατα υπάρχουν υποψίες για τη δική της συμμετοχή. Μέσω της προβολής του όρου «Ισπανίδα» σε συνδυασμό πολλές φορές με τη συντροφική ιδιότητά της λειτουργεί στο να απεικονιστεί μία αντισυμβατική συμπεριφορά, από μία μη Ελληνίδα, από μία ξένη, περιφρουρώντας με αυτόν τον τρόπο την εκδοχή της ταυτότητας των Ελληνίδων γυναικών.

Αυτή η προσπάθεια αναδεικνύεται σε εντονότερο βαθμό στο άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα* (09.07.2002), «Όλοι οι άνθρωποι του Ξηρού» στο οποίο παρουσιάζονται «οι άνθρωποι του Ξηρού» και η ίδια ως το τρίτο άτομο που:

> προσπαθούσε να ενταχθεί στην ελληνική πραγματικότητα, ακολουθώντας τα ελληνικά έθιμα, έχοντας αποφασίσει να ζήσει στην Ελλάδα μαζί, όμως με τον άνθρωπο που πλέον συνδέεται με στοιχεία με τη 17 Νοέμβρη.

Σε αυτό το απόσπασμα ο λόγος δεν χρησιμοποιεί την ετικέτα της Ισπανίδας, αλλά περιγράφει τη σχέση της με την ελληνική πραγματικότητα. Η χρήση του όρου «προσπαθούσε» συντελεί στην απεικόνιση μίας «ξένης» γυναίκας που ήθελε και προσπαθούσε να ενταχθεί στην ελληνική κοινωνία χωρίς όμως να το επιτυγχάνει

απόλυτα. Ιδιαίτερα, όταν προβάλλεται το γεγονός ότι αποφάσισε να ζήσει στην Ελλάδα με έναν άνθρωπο που απεδείχθη ότι συνδέεται με την οργάνωση 17Ν. Το γεγονός αυτό περιγράφεται με τέτοιον τρόπο που να συντελεί στην αποδυνάμωση αυτής της προσπάθειας, στην αποτυχία να ενταχθεί στην ελληνική κοινωνία αφού έχει σχέση με άτομο που κατηγορείται ότι συμμετέχει σε μία οργάνωση κατακριτέα από την ελληνική κοινωνία. Η εικόνα του Άλλου εδώ, όχι μόνο αναδεικνύεται με έμφαση αλλά λαμβάνει και αρνητικά στοιχεία, εμφανίζεται ως ο επικίνδυνος Άλλος, οι πράξεις του οποίου υφίστανται αποδοκιμασία καθώς συναναστρέφεται με επικίνδυνα, βίαια άτομα.

Στην περίπτωση της Πεϊνό η εικόνα του Άλλου, δομείται με παρόμοιους αφηγηματικούς τρόπους αλλά όχι με την ίδια ένταση που παρατηρείται στην Κορτές. Απεικονίζεται ως η «Γαλλίδα» ή «Γαλλίδα Μαρί Τερέζ Πινό»[9], η «Γαλλίδα σύντροφος»[10], η «Γαλλίδα σύζυγος»[11], η «Γαλλίδα καθηγήτρια»[12]. Τα στοιχεία της συζύγου και της καθηγήτριας που συνοδεύουν τον όρο Γαλλίδα, αποτελούν περισσότερο αποδεκτούς κοινωνικά όρους, έχουν μεγαλύτερο κοινωνικό κύρος και αποδοχή με αποτέλεσμα η εικόνα του Άλλου εδώ να μετριάζεται από τη χρήση των συγκεκριμένων κανονιστικών όρων. Ωστόσο, όπως στην Κορτές έτσι και στην αναπαράσταση της Πεϊνό η χρήση του όρου «Γαλλίδα» παρατηρείται σε άρθρα που αφορούν τις έρευνες της Αντιτρομοκρατικής στο σπίτι τους, την προσαγωγή της ίδιας και τις καταθέσεις της, τη μακροχρόνια σχέση της με το Γιωτόπουλο αλλά και τη βασκική καταγωγή της.

[9] «Ο Γιωτόπουλος αρνήθηκε πρόταση της Αντιτρομοκρατικής», *Τα Νέα*, 03.03.2003,«Επιασαν τον αρχηγό», *Τα Νέα*, 18.07.2002, «Στην Αντιτρομοκρατική η Μ. Πινό», *Τα Νέα*, 19.07.2002.

[10] «Κόκκινο πανί το... ροζ σπίτι», *Τα Νέα*, 19.07.2002, «Διχάζουν οι κάμερες», *Τα Νέα*, 05.03.2003, «ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΜΑ ΤΑ ΚΛΕΙΔΙΑ», *Τα Νέα*, 19.07.2002, «Με συκοφαντήσατε», *Τα Νέα*, 06.03.2003, -ΑΠΟΝΤΕΣ, ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ, *Το Βήμα*, 28.07.2002, «Μαϊτέ Πενό, σκληρή αλλά καλλιεργημένη», *Καθημερινή*, 19.07.2002.

[11] «Από καταθέσεις έφτασαν στον Γιωτόπουλο», *Τα Νέα*, 18.07.2002, «Οικονόμου = Γιωτόπουλος Πρόλαβε και πέταξε στοιχεία από το σπίτι του στους Λειψούς», *Τα Νέα*, 18.07.2002, «Μιχάλης και Μαϊτέ, το ζεύγος του καλού κόσμου των Αθηνών», *Καθημερινή,* 19.07.2002, «Ο αρχηγός της «17Ν» στα χέρια της ΕΛ.ΑΣ.», *Καθημερινή*, 18.07.2002.

[12] «Μια καλή εκπαιδευτικός», *Τα Νέα,* 19.07.2002.

Ενδεικτικά αποσπάσματα την παρουσιάζουν ως «τη Γαλλίδα σύζυγο» του Γιωτόπουλου με τον οποίο διέμενε στο διαμέρισμα της οδού Βουτζά 40 («Από καταθέσεις έφτασαν στον Γιωτόπουλο», *Τα Νέα,* 16.07.2002), ως τη «Γαλλίδα Μαρί-Τερέζ Πινό» με την οποία δήλωνε παντρεμένος, ο προβαλλόμενος ως «ιστορικός ηγέτης της 17Ν», ως η «Γαλλίδα Μαρί Τερέζ Πινό» που προσήχθη στην Αντι-τρομοκρατική («Στην αντιτρομοκρατική η Μ.Πινό», *Τα Νέα,* 19.07.2002), ως η «Γαλλίδα σύντροφος του Αλ.Γιωτόπουλου» που καταθέτει στο Τριμελές Εφετείο («ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΜΑ ΤΑ ΚΛΕΙΔΙΑ», *Τα Νέα*, 19.07.2002) και μένει στην Ελλάδα σχεδόν δύο δεκαετίες («Μαϊτέ Πενό, σκληρή αλλά καλλιεργημένη», *Καθημερινή,* 19.07.2002) αλλά και ως η Γαλλίδα «βασκικής καταγωγής» σύζυγος ή γυναίκα του Α. Γιωτόπουλου («Το τέλος της «17 Νοέμβρη» - Συνελήφθη ο αρχηγός της», *Καθημερινή,* 18.07.2002). Το στοιχείο της βασκικής καταγωγής τονίζεται από την εφημερίδα *Τα Νέα* και την *Καθημερινή*, καθώς η δεύτερη όπως αναφέρθηκε την παρουσιάζει ως η «Γαλλίδα σύζυγος, βασκικής καταγωγής» (ό.π.) και η πρώτη εφημερίδα, *Τα Νέα*, παραθέτει τις δηλώσεις συναδέλφων της που υποστηρίζουν ότι την πείραζαν για τη βασκική καταγωγή της αλλά η ίδια αντιδρούσε με χιούμορ και γελούσε («Μία καλή εκπαιδευτικός», *Τα Νέα,* 19.07.2002). Το συγκεκριμένο αφηγηματικό σχήμα συντελεί στην πρόσθεση ενός στοιχείου που συνδέεται, χωρίς όμως να δηλώνεται ρητά, με τις βασκικές αυτονομιστικές οργανώσεις προσφέροντας με αυτόν τον τρόπο μία επιπλέον ερμηνεία στην απεικόνισή της ως μιας ξένης γυναίκας που πιθανόν να εμπλέκεται με την τρομοκρατική οργάνωση 17Νοέμβρη. Επομένως, η σχέση της με τον Γιωτόπουλο, η μη ελληνική καταγωγή της και ειδικότερα η βασκική καταγωγή, συντελούν στη διαμόρφωση της εικόνας μιας ξένης γυναίκας που πιθανόν είναι μέλος της 17Ν και αποτελεί ένα πρότυπο, διαφορετικό από αυτό των Ελληνίδων γυναικών.

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο προέκυψε από το υλικό, μία μικρή διαφοροποίηση με την αντίστοιχη αναπαράσταση της Κορτές. Υπάρχουν δύο άρθρα, ένα του *Ριζοσπάστη* («Για χυδαιότητες καταγγέλλει τις διωκτικές αρχές η Μ. Πεϊνό», 19.07.2003) και ένα από την εφημερίδα *Τα Νέα* («Μια καλή εκπαιδευτικός», 19.07.2002), που αποδυναμώνουν το αρνητικό, ενοχοποιητικό πλαίσιο αναπαράστασης της εθνικής καταγωγής της Πεϊνό. Στο άρθρο της εφημερίδας *Ριζοσπάστης,* η Πεϊνό παρουσιάζεται να δηλώνει ότι αν δεν ήταν άρρωστη και Γαλλίδα θα βρισκόταν και η

ίδια στη φυλακή. Με αυτόν τον τρόπο η εθνική καταγωγή προβάλλεται περισσότερο ως ένα στοιχείο εθνικού ελιτισμού, ένα στοιχείο που ενδυναμώνει την εικόνα του Άλλου, που θεωρείται αποδεκτός από την ελληνική κοινωνία, κάτι το οποίο δεν παρατηρείται στην περίπτωση της Κορτές. Επιπλέον, η προβολή του χιουμοριστικού τρόπου αντιμετώπισης της βασκικής καταγωγής εκ μέρους των συναδέλφων της στη εφημερίδα *Τα Νέα*, αποδυναμώνει το ενοχοποιητικό, αρνητικό πλαίσιο αναπαράστασης της εθνικής καταγωγής της και παραπέμπει περισσότερο στα κανονιστικά πλαίσια της θηλυκότητας. Ειδικά, η αναφορά στο γέλιο της Πεϊνό ως τρόπου αντιμετώπισης, αναπαριστά την ίδια κυρίως με όρους κανονιστικής θηλυκότητας και λιγότερο με τους όρους του απειλητικού Άλλου.

Παρόλα αυτά, η προβολή της εθνικής καταγωγής στον τρόπο απεικόνισης των δύο γυναικών δεν παύει να συντελεί στην αναπαραγωγή της ανισότητας καθώς απεικονίζει το διαφορετικό μέσα στο πλαίσιο της παρεκκλίνουσας θηλυκότητας. Ενώ παράλληλα, η λειτουργία του ως ερμηνευτικού πλαισίου συμβάλλει εν μέρει, μαζί με την συντροφική ιδιότητα, στην υποβάθμιση ενός σημαντικότερου παράγοντα αυτού της πολιτικής ιδιότητας.

5.1.3. Κανονιστικά έμφυλα χαρακτηριστικά

Μητρότητα-οικογένεια

Η μητρότητα στην περίπτωση της Σωτηροπούλου αναδεικνύεται μέσω του έντυπου λόγου σε ένα κεντρικό και προεξάρχον στοιχείο στην αναπαράσταση της ταυτότητάς της καθώς εμφανίζεται σε μία ποικιλία γεγονότων από την αρχή των εξελίξεων που αφορούσαν την οργάνωση 17Ν. Έχει ενδιαφέρον ότι η μητρική της ιδιότητα απεικονίζεται σε άρθρα που αφορούσαν τη σχέση της με τον Ξηρό[13], τη σχέση της με τον Κουφοντίνα[14], τις επαφές της πριν και μετά τη σύλληψη του Κουφοντίνα[15] και

[13] Ενδεικτικά: «Αγιογράφος, φοιτητής, επιχειρηματίας», *Καθημερινή*, 07.07.2002, «Κοντά στην οργάνωση η πρώην σύζυγός του», *Καθημερινή*, 07.07.2002, ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΞΗΡΟΥ «Ό,τι κι αν έκανε θα είμαστε μαζί του, *Τα Νέα,* 08.07.2002.

[14] Ενδεικτικά: «Πώς γνώρισα τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», *Το Βήμα*, 31.08.2002, «Οι σχέσεις και η ζωή της Σωτηροπούλου με τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», *Το Βήμα*, 13.09.2002, «Τι είπε η Σωτηροπούλου στον εφέτη-ανακριτή για Κουφοντίνα και γιάφκες», *Το Βήμα*, 18.10.2002.

βέβαια σε άρθρα που περιγράφουν τη δική της σύλληψη και παραμονή στις φυλακές Κορυδαλλού[16].

Ο τονισμός της μητρότητας στις αναπαραστάσεις της Σωτηροπούλου επιτυγχάνεται μέσω τριών κεντρικών αφηγηματικών σχημάτων. Το πρώτο συνίσταται στον τρόπο με τον οποίο ο τύπος παρουσιάζει τη σχέση της Σωτηροπούλου με τον Ξηρό και τον Κουφοντίνα, καθώς παράλληλα με τη συντροφική της ιδιότητα προβάλλεται από τον τύπο η μητρική της ιδιότητα. Το δεύτερο απεικονίζει τη συμπεριφορά και τα συναισθήματά της απέναντι στον γιο της Έκτορα. Ενώ, στο τρίτο σχήμα τονίζεται η ειδική μεταχείριση που δέχθηκε η Σωτηροπούλου κατά τη διάρκεια της σύλληψης και φυλάκισής της, λόγω του παιδιού της.

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν οι θεματικές μέσω των οποίων προβάλλεται η μητρότητα σε συνδυασμό με τη συντροφική ιδιότητα της Σωτηροπούλου. Κατά τη διάρκεια των πρώτων ημερών του Ιουλίου 2002, όταν οι υπό μελέτη εφημερίδες δημοσιοποιούσαν τις πρώτες πληροφορίες για τον Ξηρό, αναφέρονταν στη Σωτηροπούλου ως «τη γυναίκα την οποία στη συνέχεια παντρεύτηκε και απέκτησε μαζί της ένα παιδί 12 ετών» («Αγιογράφος, φοιτητής, επιχειρηματίας, τρομοκράτης», *Καθημερινή*, 07.07.2002), «την πρώην σύζυγο/τη γυναίκα την οποία παντρεύτηκε το 1984 και απέκτησε μαζί της ένα παιδί («Αγιογράφος, φοιτητής, επιχειρηματίας, τρομοκράτης», *Καθημερινή*, 07.07.2002, «Κοντά στην οργάνωση η πρώην σύζυγος», *Καθημερινή*, 07.07.2002), ως την «πρώην σύζυγο του Σ. Ξηρού που τώρα μένει στο Βαρνάβα με το γιο της» («Στοιχειοθετούν κατηγορίες κατά τουλάχιστον τριών ατόμων», *Ριζοσπάστης*, 06.07.2002) και ως «σύντροφος» και μητέρα μαζί» («Δύο γυναίκες χέρι-χέρι σε κοινή πορεία», *Τα Νέα,* 06.09.2002). Μέσω αυτών των αναφορών ο τύπος επιβεβαιώνει την κυρίαρχη αντίληψη της ελληνικής κοινωνίας περί ταυτότητας των γυναικών που περιέχουν τη μητρότητα, ως ένα από τα βασικά συστατικά της.

---

[15] Ενδεικτικά: «Είμαι ο Κουφοντίνας», *Τα Νέα*, 06.09.2002, «Ελάτε κ. Γιωτόπουλε να απολογηθείτε», *Το Βήμα*, 02.09.2003, «Τον Κουφοντίνα ήθελαν γι'αυτό είμαι εγώ εδώ», *Καθημερινή*, 02.09.2003.

[16]Ενδεικτικά: «Τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις γιάφκες της Δαμάρεως και της Πάτμου», *Τα Νέα*, 13.09.2002, «Αντιμετωπίζει βαριές κατηγορίες», *Καθημερινή*, 13.09.2002, «Θα βλέπει Λουκά και Έκτορα», *Τα Νέα*, 19.09.2002, «Σήμερα η απολογία της Α. Σωτηροπούλου», *Ριζοσπάστης*, 14.09.2002.

Επιπλέον, η Σωτηροπούλου απεικονίζεται να βρίσκεται με το γιο της σε μία ποικιλία περιστατικών που αφορούσαν κυρίως την εξάρθρωση της τρομοκρατικής οργάνωσης και συγκεκριμένα την παράδοση και σύλληψη του Κουφοντίνα, με αποτέλεσμα αυτό να ενισχύει την ανάδειξη της μητρικής της ιδιότητας ως προεξάρχον στοιχείο της προβαλλόμενης ταυτότητάς της. Συγκεκριμένα, στη συνέχεια της ενότητας θα αναλυθούν πώς τύπος παρουσιάζει τη Σωτηροπούλου να βρίσκεται με τον γιο της όταν ο Κουφοντίνας της αποκαλύπτει τη συμμετοχή του στην οργάνωση 17Ν, όταν τον επισκέπτεται στη ΓΑΔΑ μετά την παράδοσή του καθώς και πώς ο τύπος προβάλλει την ίδια σε συνδυασμό με το γιο της, ως το βασικό μοχλό πίεσης για την παράδοση του Κουφοντίνα.

Ειδικότερα, ο λόγος απεικονίζει τη Σωτηροπούλου να αφηγείται τη συζήτηση-αποκάλυψη που είχε με τον Κουφοντίνα, τη βραδιά της έκρηξης βόμβας στα χέρια του Σ. Ξηρού, παρουσία του γιου της με τον εξής τρόπο: «Εκείνο τον βράδυ ήμασταν έξω. Ο Δημήτρης με έβαλε σε ένα ταξί με το παιδί και μου είπε ότι θα έρθει αργότερα στο σπίτι, στο Βαρνάβα, γιατί είχε ένα πρόβλημα», «Την επόμενη μέρα πήγαμε σε μια παιδική χαρά στο Χολαργό. Το παιδί έπαιζε, εμείς καθίσαμε σε ένα παγκάκι και μου είπε ποιος τραυματίστηκε» («Τον Κουφοντίνα ήθελαν γι'αυτό είμαι εγώ εδώ», *Το Βήμα,*02.09.2003, αλλά βλέπε επίσης «Ελάτε κ.Γιωτόπουλε να απολογηθείτε», *Το Βήμα*, 02.09.2003).

Η επιλογή να παρατεθεί αυτούσια η αφήγηση της Σωτηροπούλου, συντελεί στην προβολή μιας έντονης απεικόνισης του περιστατικού. Ένα παιδί παίζει στην παιδική χαρά, κατόπιν επιλογής των γονέων να είναι μαζί τους. Ο πατέρας του παιδιού Κουφοντίνας, ανακοινώνει, σε ένα παγκάκι παιδικής χαράς, την έκρηξη βόμβας στα χέρια του Ξηρού, βιολογικού πατέρα του παιδιού, καθώς και την επικείμενη απουσία του από το σπίτι της οικογένειας. Το στοιχείο του παιδιού και της παιδικής χαράς από τη μία πλευρά ίσως προσθέτει στην απεικόνιση της Σωτηροπούλου μία αφέλεια, μία άγνοια και μία παιδική αθωότητα εκ μέρους της. Από την άλλη πλευρά όμως η επιλογή των εφημερίδων να παραθέσουν αυτούσια την αφήγησή της που αναδεικνύει στοιχεία ανάρμοστης συμπεριφοράς εκ μέρους της Σωτηροπούλου αλλά και του Κουφοντίνα, έχει ως αποτέλεσμα την αναπαράστασή τους ως κακών γονέων που θέτουν σε κίνδυνο το παιδί τους, αλλά και μία διάσταση δαιμονοποίησης ιδιαίτερα της μητέρας αυτής.

Με έναν πιο έντονο τρόπο αυτό παρατηρείται στον τρόπο που αναπαρίσταται η Σωτηροπούλου όταν επισκέπτεται μαζί με το γιο της, τον Κουφοντίνα στη ΓΑΔΑ, κατόπιν της παράδοσής του. Οι εφημερίδες *Τα Νέα* («Είμαι ο Κουφοντίνας…», 06.09.2002*)* και *Καθημερινή* («Η είδηση της παράδοσης έσκασε σαν βόμβα στα χέρια της αστυνομίας», *Καθημερινή*, 06.09.2002) αναφέρουν την επίσκεψη της Σωτηροπούλου, τονίζοντας το γεγονός ότι μαζί της ήταν και ο γιος της Έκτορας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει η εφημερίδα *Τα Νέα* η οποία σε υποενότητα του άρθρου που έχει τον τίτλο «Με τον γιο της», περιγράφει ολόκληρη τη διαδικασία μεταφοράς και επίσκεψης του γιου της Έκτορα, στον Κουφοντίνα:

> Η Αλίσια Ρομέρο Κορτές ξαναγύρισε στην Αστυνομική Διεύθυνση γύρω στις 7 το βράδυ έχοντας αυτή τη φορά στο κάθισμα του συνοδηγού τον γιο της Σωτηροπούλου Έκτορα. Ήταν φανερά εκνευρισμένη από την παρουσία δημοσιογράφων και επέλεξε να πάει από το γκαράζ στην πίσω πλευρά του κτιρίου. Εκεί άφησε το αυτοκίνητό της και ένας αστυνομικός ήρθε και πήρε το παιδί για να το ανεβάσει στον 12ο όροφο. Ένα τέταρτο αργότερα, η Σωτηροπούλου με τον Έκτορα έμπαιναν ξανά στο αυτοκίνητο της Κορτές για να φύγουν. («Είμαι ο Κουφοντίνας…», 06.09.2002)

Η απεικόνιση της επίσκεψης αυτής στη ΓΑΔΑ προσθέτει δύο ίσως αντιφατικά στοιχεία στην αναπαράσταση της Σωτηροπούλου και του Κουφοντίνα. Αρχικά, σε ένα πρώτο επίπεδο συντελεί στην αναπαράσταση δύο καλών και στοργικών γονέων, ιδιαίτερα όσον αφορά τον Κουφοντίνα, αφού απεικονίζεται να επιθυμεί εντόνως να δει το παιδί του. Σε ένα δεύτερο ωστόσο επίπεδο, η επιλογή της εφημερίδας να προβάλλει την επίσκεψη καθώς και ο τονισμός του εκνευρισμού της Σωτηροπούλου έμμεσα αναδεικνύει στοιχεία κακής/ανάρμοστης μητρικής συμπεριφοράς εκ μέρους της. Παράλληλα, συνδηλώνεται και ποιες πρέπει να είναι οι σωστές πρακτικές αντιμετώπισης των αρχών απέναντι σε μία μητέρα, με αποτέλεσμα να επιβεβαιώνει και να ενδυναμώνει τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τη μητρότητα και κατ'επέκταση τη γυναικείας ταυτότητας. Σύμφωνα με την Mortensen (2015) η προβολή από τα Μ.Μ.Ε. τέτοιων συμπεριφορών συνιστά μία τακτική μέσω της οποίας αναδεικνύεται ποια πρέπει να είναι η σωστή συμπεριφορά των μητέρων και γενικότερα των γυναικών.

Στο επόμενο αφηγηματικό σχήμα της μητρικής συμπεριφοράς της Σωτηροπούλου, αναδεικνύεται το στερεοτυπικό στοιχείο της αδυναμίας εκ μέρους της, σε σύγκριση με την προβολή του Κουφοντίνα ως πατρικής φιγούρας που προστατεύει την ίδια και το παιδί της. Αυτό συμβαίνει γιατί η Σωτηροπούλου και ο γιος της απεικονίζονται

από τον τύπο να λειτουργούν ως μοχλός πίεσης για την παράδοση του Κουφοντίνα. Συγκεκριμένα, η εθελούσια παράδοση του Κουφοντίνα στις αστυνομικές αρχές απεικονίζεται ως αποτέλεσμα της πίεσης που του ασκήθηκε μέσω της απειλής σύλληψης της Σωτηροπούλου και την αναπόδραστη συνέπεια να μείνει το παιδί της μόνο και «ορφανό», όπως χαρακτηριστικά δηλώνεται στην εφημερίδα *Τα Νέα* («Τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις γιάφκες της Δαμάρεως και της Πάτμου», 13.09.2002). Ο Κουφοντίνας στην προκειμένη περίπτωση, παρουσιάζεται από τις εφημερίδες *Τα Νέα*, *Καθημερινή* και *Ριζοσπάστης* να παραδίδεται «όχι μόνον γιατί είχε φτάσει σε αδιέξοδο, αλλά και για να προστατέψει τη σύντροφό του και το παιδί τους, όταν ο κλοιός είδε ότι έσφιγγε γύρω της» («Αντιμετωπίζει βαριές κατηγορίες», *Καθημερινή,* 13.09.2002, αλλά βλέπε και «Δημοσιεύματα του Τύπου», *Ριζοσπάστης*, 14.09.2002 για παρόμοια διατύπωση). Εδώ, ο λόγος δομεί την εικόνα μιας παραδοσιακής οικογένειας, παρόλα τα παράδοξα στοιχεία. Ο Κουφοντίνας απεικονίζεται μέσα στα πλαίσια μιας εκδοχής της αρρενωπότητας σύμφωνα με την οποία ο άνδρας θεωρείται ισχυρός και προστάτης. Η εικόνα που δομείται συνάδει απόλυτα με τη συγκεκριμένη αντίληψη καθώς ο Κουφοντίνας απεικονίζεται ότι αποφασίζει να παραδοθεί στις Αστυνομικές αρχές γιατί θέλει να προστατεύσει τη Σωτηροπούλου αλλά και το παιδί της. Ο προβαλλόμενος κίνδυνος να μείνει μόνο του το παιδί και ορφανό παρουσιάζεται να πιέζει συναισθηματικά τον Κουφοντίνα[17], συντελώντας με αυτόν τον τρόπο στην ανάδειξη της μητρότητας ως υπέρτατης κοινωνικής αξίας, η οποία αναγνωρίζεται ακόμη και από ανθρώπους που εμπλέκονται σε βίαιες και παράνομες δραστηριότητες. Επιπλέον, η εικόνα αυτή συντελεί στην επισκίαση της πιθανής σχέσης ή και δράσης της ίδιας στην οργάνωση με αποτέλεσμα τον παραγκωνισμό της πολιτικής ιδιότητας και τον υπερτονισμό της μητρότητας ως κυρίαρχου στοιχείου στην προβαλλόμενη ταυτότητά της.

Εν κατακλείδι, η μητρότητα παρουσιάζεται να επισκιάζει τη δράση και των δύο προσώπων, να τους διαπερνά και να τους ξεπερνά καθώς αναπαρίστανται πρωτίστως ως γονείς, σεβόμενοι πάνω από όλα το παιδί τους αλλά και την ανάγκη της μητρικής φροντίδας.

[17] Για το προφίλ του τρυφερού και στοργικού πατέρα βλέπε επίσης «Δημήτρης Κουφοντίνας, ο «γλυκός εκτελεστής», *Το Βήμα*, 06.09.2002 , «Εμφανιζόταν ως τρυφερός κηδεμόνας», ό.π.

Στο επόμενο σχήμα η μητρική ιδιότητα της Σωτηροπούλου απεικονίζεται σε σχέση με τον Ξηρό και τον Κουφοντίνα αλλά σε ένα πλαίσιο αμφισβητούμενης ηθικής και δαιμονοποίησης. Τα παρακάτω άρθρα των εφημερίδων *Το Βήμα* και *Καθημερινή* παρουσιάζουν σε εκτενείς αναφορές και με αρκετές λεπτομέρειες, όχι μόνο τις δύο διαφορετικές σχέσεις με τους δύο άνδρες αλλά κυρίως και περισσότερο περιγράφεται με λεπτομέρεια η χρονική στιγμή της εγκυμοσύνης με τη χρονική στιγμή του χωρισμού της από τον Ξηρό καθώς και τη μετέπειτα κοντινή σύναψη σχέσης με τον Κουφοντίνα. Στα αποσπάσματα που ακολουθούν ο τύπος παρουσιάζει όλη αυτήν πορεία της Σωτηροπούλου μέσω της παράθεσης των δικών της λόγων, του Τριαντάφυλλου Ξηρού, του Χριστόδουλου Ξηρού και ενός φίλου του Σάββα Ξηρού, του Ι. Ξυλίνα.

Ειδικότερα, η Σωτηροπούλου απεικονίζεται να μιλά για την εγκυμοσύνη της ως εξής: «Το 1989, εντωμεταξύ, ενώ ήμουν ακόμη έγκυος, χωρίσαμε με τον Σάββα λόγω του ότι είχα πάψει να τον βλέπω ως σύζυγο» («Πώς γνώρισα τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», *Το Βήμα,* 31.08.2002)

και

> «*Τον Δημήτριο Κουφοντίνα τον γνώρισα στη Γαύδο, το καλοκαίρι του 1989. Είχαμε πάει παρέα με τον πρώην σύζυγό μου (Σάββας Ξηρός) και ήταν μαζί. Μου τον σύστησε ως Δημήτρη Λαμπρόπουλο. Όταν επιστρέψαμε στην Αθήνα, τον Σεπτέμβριο, άρχισα να έχω σχέσεις με τον Κουφοντίνα. Από τα τέλη του Μαΐου του 1990, οπότε γεννήθηκε το παιδί μου, ήρθε και έμεινε μαζί μου…* («Τι είπε η Σωτηροπούλου στον εφέτη-ανακριτή για Κουφοντίνα και γιάφκες», *Το Βήμα*, 18.10.2002, έμφαση στο πρωτότυπο)

Ο Τριαντάφυλλος Ξηρός απεικονίζεται να υποστηρίζει τα εξής:

> «Τρία-τέσσερα χρόνια αργότερα ο γάμος λύθηκε, όμως το 1990 απέκτησαν έναν γιο που τον ονόμασαν Έκτορα και τον οποίο ο γιος μου Σάββας αναγνώρισε» («Η Σωτηροπούλου και οι κακές παρέες παρέσυραν τον Σάββα», *Το Βήμα,* 31.08.2002, εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

Ο Χριστόδουλος Ξηρός αναφέρει ότι:

> «Η Σωτηροπούλου, χωρίς να ξέρω πότε, έμεινε έγκυος, χώρισαν κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και εκείνη γέννησε ένα αγοράκι» («Οι σχέσεις και η ζωή της Σωτηροπούλου με τον Σάββα Ξηρό», *Το Βήμα,* 13.09.2002, εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

Σε όλα τα παραπάνω αποσπάσματα αναφέρεται ότι η Σωτηροπούλου χώρισε με τον Ξηρό ενώ ήταν έγκυος και επιπλέον σε μερικά εξ αυτών δηλώνεται ότι ενώ ήταν

ακόμη έγκυος γνώρισε τον Κουφοντίνα με τον οποίο συνήψε σχέσεις ερωτικές. Ενώ, ο τύπος δε σχολιάζει με κανένα τρόπο (θετικό ή αρνητικό) όλη αυτή την προβαλλόμενη συμπεριφορά της Σωτηροπούλου, ωστόσο η επιλογή που κάνει να παραθέσει τις δηλώσεις των εν λόγω προσώπων υποδεικνύει μία τάση τού να προσθέσει πιθανόν στοιχεία ανηθικότητας ή ελευθεριότητας στην προβαλλόμενη ταυτότητά της. Από τη μία πλευρά αναδεικνύεται το στοιχείο της εγκυμοσύνης, χωρίς να υπάρχει ιδιαίτερος λόγος αφού δε σχετίζεται με τη σχέση της και συμμετοχή της στην οργάνωση 17Ν και από την άλλη η έμφαση σε όλες αυτές τις λεπτομέρειες για τα χρονικά πλαίσια χωρισμού -εγκυμοσύνης- νέας σχέσης συντελεί στην αναπαράστασή της πρωτίστως ως συντρόφου και μητέρας. Με αυτόν τον τρόπο ενδυναμώνεται μία παραδοσιακή και κυρίαρχη κατηγορία αναπαράστασης των γυναικών που την τοποθετεί και την περιορίζει στα πλαίσια της ιδιωτικής ζωής και ειδικότερα της οικογένειας, αναπαράγοντας έμμεσα έμφυλες ανισότητες.

Ειδικότερα, όσον αφορά τη Σωτηροπούλου, οι αναπαραστάσεις του τύπου όχι μόνο συντελούν στην προβολή μιας παραδοσιακής εκδοχής της θηλυκότητας αλλά παράλληλα, επιτυγχάνουν τη δαιμονοποίησή της και έμμεσα υποδεικνύουν ποια πρέπει να είναι η αποδεκτή ταυτότητα και συμπεριφορά των γυναικών. Η εικόνα της Σωτηροπούλου παραδόξως, συμπεριλαμβάνει με έναν επιτυχημένο τρόπο αυτά τα δύο αντιφατικά στοιχεία της συμβατικής μητρότητας και της αμυδρώς ανήθικης μητρικής συμπεριφοράς, καθώς απεικονίζεται να αποφασίζει να χωρίσει με τον πατέρα του παιδιού της, ενώ είναι ακόμη έγκυος και μετά από σύντομο χρονικό διάστημα γνωρίζει και συνάπτει σχέσεις με έναν άλλο άνδρα. Ιδιαίτερα καυστικός εμφανίζεται ο λόγος ενός φίλου του Σ. Ξηρού, που παραθέτει *Το Βήμα*, για αυτήν την επιλογή της, ο οποίος προσδίδει χαρακτηριστικά της γυναίκας «πόρνης» ή «δαίμονα» με τον εξής τρόπο:

> Η κατάθεση όμως του **Ι. Ξυλίνα**, φίλου του Σάββα Ξηρού, δείχνει ότι ο 40χρονος βομβιστής έκρυβε μέσα του παράπονο για την Κική, όπως τη φώναζαν οι φίλοι. *«ήθελε από μένα μόνο ένα παιδί»* φέρεται να είχε πει ο Σάββας Ξηρός στον φίλο του, συμπληρώνοντας για τον Δημήτρη ότι *«ήθελε να φαίνεται ως φυσικός πατέρας του παιδιού»*. («Οι σχέσεις και η ζωή της Σωτηροπούλου με τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», *Το Βήμα,* 13.09.2002, έμφαση στο πρωτότυπο*)*

Στο απόσπασμα διαμορφώνονται δύο εικόνες που συντελούν στην ανατροπή των κυρίαρχων κανονιστικών εκδοχών της αρρενωπότητας και θηλυκότητας. Αυτό

συμβαίνει γιατί ο Ξηρός απεικονίζεται ως θύμα, το οποίο υφίσταται σεξουαλική εκμετάλλευση από την Σωτηροπούλου και επιπλέον ψυχολογική κακομεταχείριση καθώς αν και βιολογικός πατέρας, δεν αναγνωρίζεται. Η Σωτηροπούλου επομένως, απεικονίζεται ως μια δαιμόνια γυναίκα που εκμεταλλεύεται τους άνδρες όπως η ίδια επιθυμεί, αφού αναπαρίσταται να παρουσιάζει ως φυσικό πατέρα τον Κουφοντίνα και όχι τον Ξηρό. Η προβολή όλων αυτών των λεπτομερειών από τη μία πλευρά λειτουργεί ως αμφισβήτηση των κυρίαρχων αντιλήψεων περί θηλυκότητας που θέλουν τις γυναίκες παθητικές και υποτακτικές. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, αν λάβουμε υπόψη όλο το πλαίσιο αναπαράστασης της σχέσης της με τους δύο άνδρες που συμμετείχαν στην οργάνωση 17Ν, την εναλλαγή των συντρόφων και το χειρισμό που υπέστησαν, ολόκληρη η εικόνα παρουσιάζει μία συνέπεια. Η ανηθικότητα, που υπόρρητα αναδεικνύεται σε συνδυασμό με τη μητρότητα και τη συμπεριφορά της, καθώς παρουσιάζεται να συγκαλύπτει τον πραγματικό πατέρα, λειτουργεί και ως ένα ερμηνευτικό πλαίσιο της πιθανής συμμετοχής της σε πράξεις πολιτικής βίας. Συνολικά, η δαιμονοποίηση που συντελείται απεικονίζει μία γυναίκα σε ένα έντονα αρνητικό συγκείμενο το οποίο ως τελικό αποτέλεσμα επιτυγχάνει να περιφρουρήσει τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τη γυναικεία φύση.

Στη συνέχεια της ανάλυσης θα παρουσιαστεί το επόμενο κεντρικό αφηγηματικό σχήμα σύμφωνα με το οποίο ο τονισμός της μητρότητας επιτυγχάνεται μέσω της περιγραφής της σχέσης που είχε η Σωτηροπούλου με το γιο της, το ενδιαφέρον και τη συμπεριφορά της απέναντί του. Προβάλλεται ένα έντονο ενδιαφέρον της Σωτηροπούλου για το γιο της σε διάφορες φάσεις των γεγονότων όπως κατά τη σύλληψη και μετά κατά τη διάρκεια της προφυλάκισης αλλά και στην αρχή των γεγονότων.

Σε γενικές γραμμές ο τύπος απεικονίζει τη Σωτηροπούλου και ως μητέρα, αφού η μητρική ιδιότητα όπως αναλύθηκε συμπεριλαμβάνεται στην παρουσίαση σχεδόν όλων των υπό μελέτη περιστατικών, ωστόσο αυτό που δεν αναλύεται σε έντονο βαθμό είναι η ποιότητα της μητρικής ιδιότητας. Έμμεσα, αυτό που αναδεικνύεται είναι περισσότερο η εικόνα μιας μητέρας που θέτει το παιδί της σε μία σειρά δύσκολων και σκληρών καταστάσεων. Κατ' επέκταση, με αυτόν τον τρόπο δομείται μία εικόνα μητέρας, η οποία βέβαια συνάδει με όλο το πλαίσιο αναπαράστασής της ως μιας γυναίκας σκληρής, ψυχρής που δε χαμογελά και δε συνεργάζεται με τις

αστυνομικές αρχές. Ακόμη και όταν προβάλλεται ένα είδος ενδιαφέροντος για το γιο της, αυτό συμβαίνει μέσα σε πλαίσια ψυχρότητας ή ακόμη και σκληρότητας εκ μέρους της.

Ειδικά τις πρώτες μέρες του Ιουλίου μετά την έκρηξη της βόμβας στα χέρια του Ξηρού η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται ως μία σκληρή και δυναμική γυναίκα η οποία καταγγέλλει τις αρχές γιατί «άρπαξαν την ίδια και το 11χρονο παιδί της και τους κράτησαν για 12 ώρες στην Ασφάλεια» («Εντείνεται η σεναριολογία», *Ριζοσπάστης,* 10.07.2002). Παράλληλα απεικονίζεται απόμακρη και ψυχρή, αφού ο λόγος την παρουσιάζει όχι μόνο να μη θέλει να δει την οικογένειά του Σ. Ξηρού αλλά να απομακρύνει και το παιδί της από αυτήν. Σε δύο άρθρα («ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΞΗΡΟΥ «Ό,τι κι αν έκανε, θα είμαστε μαζί του»**,** *Τα Νέα*, 08.07.2002, «Η Σωτηροπούλου και οι κακές παρέες παρέσυραν τον Σάββα»*, Το Βήμα,* 31.08.2002) μέσα από τα προβαλλόμενα λόγια του αδελφού και πατέρα του Ξηρού, διαμορφώνεται η εικόνα μιας αυστηρής και κυριαρχικής μητέρας που απομακρύνει το παιδί της από την οικογένεια του πατέρα του καθώς δεν τους επιτρέπει να το βλέπουν. Και οι δύο άνδρες δηλώνουν ότι δεν θέλει να τους δει, δεν έχει σχέση μαζί τους και ότι το παιδί τον είδαν «μόνο μία φορά» (*Τα Νέα,* 08.07.2002). Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Χριστόδουλου Ξηρού για την ίδια ότι ήταν «δύσκολος άνθρωπος», «δεν μας ήθελε φαίνεται να μπαίνουμε στα πόδια της» (ό.π.). Μέσω αυτών των περιγραφών το πλαίσιο αναπαράστασης της ίδιας λαμβάνει περισσότερο στοιχεία δαιμονοποίησης και ψυχολογικής ανισορροπίας καθώς απεικονίζεται ως μία μητέρα που δε θέλει το παιδί της να βλέπει τους στενούς συγγενείς του, έχει τον απόλυτο και ίσως αυταρχικό έλεγχο επάνω του, ενώ παράλληλα όλη αυτή η συμπεριφορά αποκλίνει από τα πρότυπα συμπεριφοράς των Ελληνίδων μητέρων.

Ελάχιστα άρθρα, μόλις δύο, αναφέρουν ξεκάθαρα ένα μητρικό ενδιαφέρον απέναντι στο παιδί. Και τα δύο έχουν δημοσιευθεί στην εφημερίδα *Τα Νέα*, στις 13 και 14 Σεπτεμβρίου 2002. Στο πρώτο άρθρο («Η οργισμένη γυναίκα», 13.09.2002) αναφέρεται ως «υπερπροστατευτική με το γιο της» η οποία στις διακοπές της με τον Κουφοντίνα προτιμούσαν να περνούν «τις ημέρες τους μαζί με το παιδί, χωρίς να επιδιώκουν πολλά πολλά με τις παρέες» (ό.π.). Εδώ η Σωτηροπούλου απεικονίζεται ως «δύσκολος» και όχι εύκολα προσεγγίσιμος άνθρωπος που επιθυμεί να ασχολείται με το παιδί της με έναν υπερπροστατευτικό τρόπο. Η εικόνα του ψυχρού ανθρώπου

αποδυναμώνεται έως ένα σημείο από την προβαλλόμενη αποκλειστική ενασχόληση με το παιδί της, παρόλο που δεν αναδεικνύεται κανένα ίχνος συναισθηματισμού εκ μέρους της. Αυτή η εικόνα ανατρέπεται στο δεύτερο άρθρο της εφημερίδας («Θα αρνηθεί τις τρεις κατηγορίες η Αγγελική Σωτηροπούλου», 14.09.2002), όπου-αν και στο κύριο σώμα του άρθρου δεν αναφέρεται τίποτα-κάτω από τη φωτογραφία της Σωτηροπούλου, σε μία εκτενή αναφορά δηλώνεται ότι ο 12χρονος Έκτορας επισκέφθηκε τα γραφεία της Αντιτρομοκρατικής Υπηρεσίας με συνοδεία μιας θείας του «όπως είχε ζητήσει η μητέρα του που ανυπομονούσε να το δει. Παρέμεινε με τη μητέρα του για αρκετή ώρα, μέχρι που πήρε το δρόμο της επιστροφής… » (ό.π.). Ο λόγος εδώ γίνεται εμφανώς περισσότερο συναισθηματικός, καθώς παρουσιάζει έμφυλα χαρακτηριστικά. Η Σωτηροπούλου, συλλειφθείσα και κρατούμενη πλέον, απεικονίζεται ως μία γυναίκα που βρίσκεται σε δύσκολη και αδύναμη θέση, μακριά από το γιο της τον οποίο ανυπομονεί να δει. Η χρήση του όρου «ανυπομονεί» ενισχύει την εικόνα μιας κρατούμενης γυναίκας στην οποία ωστόσο, κυριαρχεί η μητρική της ιδιότητα και μέσω αυτού, ένας συναισθηματισμός που δεν εμφανιζόταν μέχρι την ώρα της σύλληψής και κράτησής της. Η επανειλημμένη χρήση του όρου «μητέρα» αντί του ονόματός της, δεν είναι τυχαία αλλά έμμεσα ίσως να υποδεικνύει μέσω αυτής της προβαλλόμενης συναισθηματικότητας ένα έντονο ενδιαφέρον. Σε αυτό το πλαίσιο, η αναφορά σε μία πρέπουσα συμπεριφορά εκ μέρους των μητέρων αλλά και των γυναικών γενικότερα, ενδεχομένως να δρα κατασταλτικά προς μία αναπαράσταση της Σωτηροπούλου ως πολιτικό υποκείμενο ή/και αγωνίστρια.

Στην τρίτη και τελευταία υποενότητα της αναπαράστασης της μητρικής ιδιότητας της Σωτηροπούλου, αναδεικνύεται από τον τύπο η έμφαση σε μία ειδική μεταχείριση που δέχθηκε η ίδια κατά τη σύλληψή της και προφυλάκισή της στις φυλακές Κορυδαλλού, λόγω της μητρικής ιδιότητας.

Ειδικότερα, οι εφημερίδες *Τα Νέα*, *Το Βήμα* και ο *Ριζοσπάστης* (με έναν ίσως πιο λακωνικό τρόπο) αφηγηθήκαν το χρονικό της δεύτερης σύλληψης της Σωτηροπούλου, αναφέροντας ότι όλη η διαδικασία της σύλληψης έγινε κατόπιν συνεννόησης με την ίδια έτσι ώστε να προστατευτεί ο γιος της συναισθηματικά. Σύμφωνα με πληροφορίες «είχε ενημερωθεί το πρωί από τους διώκτες της για το τι θα επακολουθούσε . «Της ζητήσαμε να βγει από το σπίτι της οδού Ιωνίας όπου βρισκόταν το παιδί και το δέχθηκε» («Τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις γιάφκες της Δαμάρεως και της Πάτμου, *Τα Νέα,* 13.09.2002). Άλλωστε όπως υποστηρίζεται από *Το Βήμα* :

> Οι δικαστικές αρχές είχαν μεριμνήσει τα δέοντα προκειμένου η σύλληψη της Αγγελικής Σωτηροπούλου να πραγματοποιηθεί με τον δυνατόν ανώδυνο τρόπο για το 12χρονο γιο της Σύμφωνα με τα όσα οι ίδιες πηγές αναφέρουν, η κατηγορούμενη είχε ενημερωθεί για την επικείμενη σύλληψή της και είχε συμφωνήσει να πραγματοποιηθεί, αφού νωρίτερα εκείνη θα είχε απομακρυνθεί από το σπίτι, προστατεύοντας παράλληλα και τον γιο της από την εμπειρία αυτή. («Τα δακτυλικά αποτυπώματα «διέταξαν» τη σύλληψη της Αγγελικής Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*).

Ο λόγος εδώ περιέχει πολλά σημεία προς ανάλυση καθώς σε επίπεδο αναπαράστασης συντελεί στη δημιουργία πολλών υπόρρητων νοημάτων. Αρχικά, ο τρόπος που περιγράφεται η αφήγηση σε αυτό το άρθρο αλλά και σε τρία άλλα πιο λεπτομερή, απεικονίζουν περισσότερο μία «μητέρα» που συλλαμβάνεται παρά μία κατηγορούμενη για άσκηση πολιτικής βίας. Η προσοχή σε αρκετά σημεία δίνεται στη συμπεριφορά όλων απέναντι στο παιδί παρά στην ίδια τη συλληφθείσα. Επιπλέον, το γεγονός ότι ο τύπος τονίζει τη μέριμνα των αστυνομικών και δικαστικών αρχών, καθώς και το σεβασμό απέναντι στο παιδί αλλά και στην ίδια τη Σωτηροπούλου λόγω της μητρικής ιδιότητας, αναδεικνύει τη μητρότητα ως ένα αξιοσέβαστο και επομένως ένα χαρακτηριστικό των γυναικών περιχαρακωμένο και προστατευμένο. Αυτή η προβαλλόμενη αναγνώριση των θεσμών από τη μία συντελεί στη θετική απεικόνιση των κρατικών αρχών και στη δημιουργία μιας εικόνας της Σωτηροπούλου ως αδύναμης αλλά και έμμεσα ίσως μη ικανής μητέρας, που θέτει το παιδί σε τόσο δύσκολες συνθήκες συναισθηματικά, με αποτέλεσμα να έχει την ανάγκη προστασίας από τις επίσημες αρχές. Συνοψίζοντας, η προβαλλόμενη αναγνώριση της προστασίας του παιδιού με αποτέλεσμα την ευνοϊκή μεταχείριση της Σωτηροπούλου λόγω ακριβώς της μητρικής ιδιότητας, αναδεικνύει τη μητρότητα ως ένα προεξάρχον και φυσικά καθορισμένο χαρακτηριστικό της ταυτότητας των γυναικών.

Αυτό αναδεικνύεται ίσως σε πιο έντονο βαθμό στα παρακάτω αποσπάσματα στα οποία ο τύπος άμεσα ή έμμεσα, ουσιαστικά επιτίθεται στις δικαστικές αρχές για τη σύλληψη της Σωτηροπούλου. Η επίθεση έτσι όπως προβάλλεται δεν επικεντρώνει στην υπεράσπιση της Σωτηροπούλου, ως πολιτικού όντος, αλλά ως μητέρας. Οι εφημερίδες *Τα Νέα* και *Το Βήμα* παραθέτουν τις δηλώσεις της δικηγόρου, της Ιωάννας Κούρτοβικ, η οποία υποστηρίζει ότι η «Σωτηροπούλου δεν είναι ύποπτη φυγής… είναι μητέρα…Φοβάμαι ότι η δικαιοσύνη σφάλλει» («Θα βλέπει Λουκά και Έκτορα, *Τα Νέα*, 19.09.2002, αλλά βλέπε και *Το Βήμα*, «Πατησίων και Αγ. Μελετίου το «ραντεβού» με την αστυνομία» 18.09.2002). Η προβολή της μητρικής ιδιότητας, αυτή τη φορά παρουσιάζεται να προέρχεται από την πλευρά της ίδιας της Σωτηροπούλου, από τη συνήγορό της. Αυτή η εικόνα που δομείται συντελεί στην ενδυνάμωση της απεικόνισής της με ένα έντονο στερεοτυπικό χαρακτήρα,

αφού η συνήγορός της παρουσιάζεται να επικαλείται τη μητρική της ιδιότητα για να αποδείξει την αθωότητά της. Η δήλωση ότι είναι «μητέρα ενός παιδιού» (*Τα Νέα*, 19.09.2002) καταδεικνύει μία στρατηγική προσπάθεια της δικηγόρου να καταστείλει ανταγωνιστικές αναπαραστάσεις της Σωτηροπούλου ως υποκείμενο με σκέψη και δράση στο πεδίο της μη συμβατικής πολιτικής ή/και ως εγκληματία ενισχύει την ύπαρξη των βαθιά ριζωμένων κανονιστικών αντιλήψεων για τη μητρική φύση των γυναικών και τις αποδυναμώνει ως πολιτικά όντα.

Ομοίως, αλλά με έναν πιο άμεσο και πρόδηλο τρόπο, η εφημερίδα *Καθημερινή* («Η ουρά του γαϊδάρου», 14.09.2002) μέσω ενός άρθρου της, επιβεβαιώνει τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί μητρότητας, αφού σχεδόν ξεκάθαρα υποστηρίζει ότι δεν χρειαζόταν η προφυλάκισή της μέχρι τη δίκη, κυρίως λόγω της ύπαρξης ενός παιδιού. Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι «το να είσαι κάτω από αυτές τις συνθήκες μητέρα ενός μικρού παιδιού είναι πολύ δύσκολη υπόθεση, που δεν επιτρέπεται να την αγνοούμε» ασχέτως εάν πρόκειται για παιδί των θυμάτων ή των δραστών «η δυστυχία ενός παιδιού είναι από μόνη της δυστυχία» (ό.π.). Μία συντηρητική δεξιά εφημερίδα παρουσιάζεται από τη μία πλευρά να κατακρίνει τις αρχές για τη δυστυχία ενός παιδιού που μένει χωρίς μητέρα, γεγονός που από τη μία πλευρά ίσως να φαίνεται ακραίο εκ μέρους της από την άλλη όμως είναι αιτιολογημένο. Η χρήση επιθετικού αλλά και συναισθηματικά φορτισμένου λόγου, εντείνει την απεικόνιση της μητρότητας ως ένα ανώτερο ιδανικό, φυσικά προκαθορισμένο, το οποίο πρέπει να χαίρει εκτίμησης, σεβασμού και να αποτελεί λόγο συμπόνιας. Και σε αυτό το άρθρο, με έναν εμφανώς πιο έντονο λόγο, η αναπαράσταση της Σωτηροπούλου επικεντρώνεται στη μητρική της ιδιότητα ανάγοντάς της σε κεντρικό χαρακτηριστικό της ταυτότητάς της και επισκιάζοντας ταυτόχρονα την πολιτική της ιδιότητα.

Οι τρεις θεματικές ενότητες που παρουσιάστηκαν στην παραπάνω υποενότητα αναδεικνύουν ένα κοινό συμπέρασμα για την απεικόνιση της μητρικής ιδιότητας της Σωτηροπούλου. Ο λόγος των εφημερίδων χρησιμοποιώντας είτε ένα συναισθηματικό είτε ένα έντονο δαιμονοποιητικό λόγο παρουσιάζει τη μητρότητα ως ένα κεντρικό χαρακτηριστικό της γυναικείας ταυτότητας ενισχυμένο και περιφρουρούμενο από απόπειρες αποδυνάμωσής της. Με αυτόν τον τρόπο αν και οι γυναίκες παρουσιάζονται να συμμετέχουν στο δημόσιο βίο παρόλα αυτά εξακολουθεί να ενισχύεται και να ανάγεται ως πιο σημαντική η συμμετοχή τους στον ιδιωτικό βίο ως μητέρες σε σημείο που παρατηρείται να αξιοποιείται και από τις υπερασπιστικές γραμμές της συνηγόρου της Σωτηροπούλου.

Εξωτερική εμφάνιση

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία (Bielby, 2007, Nacos, 2005, Talbot, 2001) οι αναπαραστάσεις που αφορούν την εξωτερική εμφάνιση των γυναικών που συμμετέχουν σε τρομοκρατικές οργανώσεις αναδεικνύουν είτε μία έμφαση στη στερεότυπη θηλυκότητα είτε μία έλλειψη θηλυκότητας μέσω της ανάδειξης αρρενωπών χαρακτηριστικών ή μη ελκυστικής εμφάνισης. Στις περιπτώσεις ωστόσο, των γυναικών που μελετώνται στα πλαίσια της διατριβής οι αναπαραστάσεις της εξωτερικής εμφάνισής τους παρουσιάζουν ορισμένες διαφοροποιήσεις από τα προαναφερθέντα σχήματα. Ενώ παρατηρήθηκαν αναφορές στην εξωτερική εμφάνιση των γυναικών, αυτές δεν έγιναν με αρνητικό και υποτιμητικό ύφος, τουλάχιστον σε άμεσο γλωσσικό επίπεδο αλλά περισσότερο βρέθηκε ένας έμμεσος, λεπτός και υπαινικτικός λόγος σε συνδυασμό με την εικόνα, ο οποίος ανέδειξε παραδοσιακές αντιλήψεις για το φύλο. Στην περίπτωση μάλιστα της Αθανασάκη η εικόνα της βρέθηκε να παραπέμπει στις στερεότυπες θρησκευτικές ιδέες περί καλού και κακού σε μία απόπειρα του τύπου να περιφρουρήσει την κανονιστική θηλυκότητα[18].

Όσον αφορά την Πεϊνό και τη Σωτηροπούλου παρατηρήθηκε ένας παρόμοιος τρόπος απεικόνισης της εξωτερικής εμφάνισης, ο οποίος εστίαζε στις σωματικές διαστάσεις των εν λόγω γυναικών. Η Πεϊνό «παρουσιάζεται ως «μικρόσωμη και αδύνατη, με κοντά ξανθά μαλλιά» («Μαϊτέ Πενό, σκληρή αλλά καλλιεργημένη», *Καθημερινή*, 19.07.2002) και η Σωτηροπούλου ως «η μικροκαμωμένη καστανή γυναίκα με τα μακριά μαλλιά» («Η οργισμένη γυναίκα», *Τα Νέα*, 13.09.2002). Ο τρόπος με τον οποίο περιγράφεται το σώμα των γυναικών ως μικρόσωμο και μικροκαμωμένο συμβάλλει στη δόμηση μιας κανονιστικού τύπου απεικόνισης του γυναικείου σώματος το οποίο δε διαθέτει τις αντίστοιχες ανδρικές διαστάσεις, προσδίδοντας με αυτόν τον τρόπο τη θηλυκότητα και το χαρακτηριστικό της αδυναμίας στην εικόνα τους. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ότι στην περίπτωση της Σωτηροπούλου ενώ ο τίτλος του άρθρου είναι «Η οργισμένη γυναίκα», ωστόσο ο λόγος στο κείμενο την

[18] Όσον αφορά τη διάσταση της θρησκείας στον τρόπο απεικόνισης των γυναικών ευχαριστώ την κα Τσίγκανου για τις σημαντικές παρατηρήσεις της.

παρουσιάζει ως μία γυναίκα που δεν παρεκκλίνει από έναν παραδοσιακό τύπο γυναικών, που έχει μακριά μαλλιά[19] και μικροκαμωμένο σώμα.

Αυτό το σχήμα ενδυναμώνεται επιπλέον μέσω μιας πολύ ενδιαφέρουσας φωτογραφίας (Φωτογραφία 21), πυκνής σε υποβόσκοντα νοήματα, η οποία δημοσιεύτηκε στο εξώφυλλο της εφημερίδας *Το Βήμα* («Ανοίγει ο «κύκλος των γυναικών»», 13.09.2002) όταν έγινε η σύλληψη της Σωτηροπούλου. Συγκεκριμένα, η φωτογραφία την απεικονίζει σε μία προφίλ στάση, να κοιτάζει πλάγια και τα μακριά μαλλιά της να κυματίζουν στον αέρα. Ύφος αλαζονικό, σκληρό το οποίο ωστόσο μετριάζεται καθώς το γενικό στυλ της φωτογραφίας με το φακό να εστιάζει στα κυματιστά μαλλιά παραπέμπει σε φωτογραφίες με μοντέλα που ποζάρουν προφίλ με τον άνεμο να κυματίζει τα μαλλιά τους. Παράλληλα, μελετώντας τη φωτογραφία σε συνδυασμό με τον τίτλο, ότι «ανοίγει ο κύκλος των γυναικών» και τον υπέρτιτλο ότι «Συνελήφθη χθες η Σωτηροπούλου για συμμετοχή στη 17 Νοέμβρη», αυτό που προκύπτει είναι ότι η επιλογή της συγκεκριμένης φωτογραφίας εδώ λειτουργεί με στόχο ίσως να μετριάσει την αναπαράσταση της Σωτηροπούλου ως ενός πολιτικού όντος που συλλαμβάνεται για τη συμμετοχή της σε βίαιες, έκνομες πολιτικές δραστηριότητες. Αυτό που επιτυγχάνεται είναι ένας περιορισμός της απεικόνισης της πολιτικής της ιδιότητας μέσω της έμφασης που δίνεται σε μία κανονιστικού τύπου φωτογραφία. Η εκ των πραγμάτων εστίαση στην εξωτερική εμφάνιση της Σωτηροπούλου, στο μπλαζέ ύφος, στα μαλλιά που ανεμίζουν, υποβαθμίζουν την ιδιότητα του πολίτη και αναδεικνύουν ως προεξάρχον χαρακτηριστικό τη γυναικεία εμφάνιση και κατ' επέκταση την αναπαράσταση της σύλληψής της ως ένα ιδιαίτερο, σπάνιο γεγονός καθώς «ανοίγει ο κύκλος» συλλήψεων μιας ξεχωριστής κατηγορίας, στα πλαίσια των τρομοκρατικών οργανώσεων, ο οποίος απεικονίζεται να διαφέρει από αυτών των ανδρών. Με αυτόν τον τρόπο νομιμοποιείται η απεικόνιση της συμμετοχής των γυναικών σε αντίστοιχες οργανώσεις ως κάτι μη φυσικό, ως κάτι που δεν αρμόζει στη γυναικεία φύση αλλά στην ανδρική. Το ίδιο υπογραμμίζεται από την

[19] Η έμφαση στα μακριά μαλλιά της Σωτηροπούλου όταν περιγράφεται από τον υπό μελέτη τύπο παρατηρήθηκε επιπλέον στα εξής άρθρα: «Οι κατηγορούμενοι δεν θέλησαν να φωτογραφηθούν», *Καθημερινή*, 04.03.2003, «Δυο γυναίκες χέρι - χέρι σε κοινή πορεία», *Τα Νέα*, 06.09.2002.

αντίθεση ανάμεσα στα ξένοιαστα με στερεοτυπική θηλυκότητα μαλλιά και το ανεπιτήδευτο και με σκληρό μορφασμό πρόσωπο.

Φωτογραφία 21. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Ανοίγει ο «κύκλος των γυναικών»», *Το Βήμα*, 13.09.2002.

Στην περίπτωση της Κορτές, οι αναφορές του τύπου στην εξωτερική εμφάνισή της είναι ελάχιστες, ωστόσο όταν αυτό προκύπτει ο λόγος επικεντρώνεται σε δύο στοιχεία αυτής-τα οποία απεικονίζονται και σε δύο αντίστοιχες φωτογραφίες (Βλέπε Φωτογραφία 22 και 23): τα έθνικ κοσμήματα και η μπαντάνα στα μαλλιά της. Στο πρώτο άρθρο («Δυο γυναίκες χέρι-χέρι σε κοινή πορεία», *Τα Νέα,*06.09.2002) η Κορτές αναπαρίσταται ως «Η γυναίκα με την μπαντάνα στα μαλλιά και τα έθνικ κοσμήματα, η σύντροφος της ζωής του Σάββα Ξηρού τα τελευταία δέκα χρόνια».

Λίγο πιο κάτω σε μία υποενότητα του ίδιου άρθρου με τον τίτλο «Σιωπή και έκρηξη» αναφέρεται ότι:

> «Η Αλίσια με το χαμηλό προφίλ και τη φωτογένεια τήρησε στάση σιωπής τις πρώτες ημέρες μετά την έκρηξη και αντιμετώπισε με ιδιαίτερη ευγένεια όλους τους δημοσιογράφους... Τουλάχιστον σε όσους δεν έκλεισε το τηλέφωνο...»

Φωτογραφία 22. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Δυο γυναίκες χέρι-χέρι σε κοινή πορεία», *Τα Νέα,* 06.09.2002.

Η ίδια εφημερίδα σε ένα δεύτερο άρθρο της, αρκετούς μήνες μετά, κατά τη διάρκεια της δίκης («Απετάξατο» τον Κουφοντίνα!», 07.03.2003) σχολιάζει την απουσία της Κορτές στα δικαστήρια με τον εξής τρόπο:

> Εκτός από την πρώτη μέρα της δίκης που βρέθηκε μεν στον Κορυδαλλό αλλά αποφάσισε τελικά να μην μπει στη δικαστική αίθουσα, η 43χρονη μακιγιέζ με τα άπταιστα ελληνικά, τα έθνικ κοσμήματα και τη θυελλώδη προσωπικότητα δεν έχει ξαναπεράσει από την οδό Σολωμού που οδηγεί στις γυναικείες φυλακές, όπου διαδραματίζεται η δίκη.

Φωτογραφία 23. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Απετάξατο» τον Κουφοντίνα!», *Τα Νέα*, 07.03.2003.

Η εξωτερική εμφάνιση και στα δύο άρθρα, με μία μεγαλύτερη βαρύτητα στο δεύτερο, τοποθετείται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αναπαράστασης της Κορτές, το οποίο χαρακτηρίζεται από στοιχεία ιδιαιτερότητας, ανισορροπίας ίσως και δαιμονοποίησης. Το γεγονός ότι ο τύπος επιλέγει αυτά τα δύο στοιχεία της μπαντάνας και των κοσμημάτων για να περιγράψει την εξωτερική της εμφάνιση σε ένα πλαίσιο το οποίο παράλληλα σκιαγραφεί την προσωπικότητά της ως θυελλώδη και τη συμπεριφορά της με στοιχεία αντιφατικότητας, από τη μία ευγενική και από την άλλη δυναμική και αγενής απέναντι στους δημοσιογράφους συνιστά μία τακτική η οποία δρα ώστε αν όχι

να δαιμονοποιήσει, τουλάχιστον να αναπαραστήσει την Κορτές ως μία γυναίκα παρορμητική με απρόβλεπτη συμπεριφορά. Η προβολή αυτών των στοιχείων της εξωτερικής εμφάνισης μπορεί από τη μία να θέλουν να αναδείξουν τη φιλαρέσκεια ως ένα φυσικό χαρακτηριστικό της γυναικείας ταυτότητας, από την άλλη ωστόσο ο συγκεκριμένος τρόπος περιγραφής ενισχύει τη γενικότερη απεικόνισή της ως μία ιδιάζουσα περίπτωση γυναίκας η οποία οδηγείται σε αντιφατικές ενέργειες και παραπέμπει σε σχιζοειδή προσωπικότητα. Με αυτόν τρόπο αν και η αναπαράσταση της εξωτερικής εμφάνισής της δεν προβάλλει αρνητικά και υποτιμητικά στοιχεία, ωστόσο σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάλυσης συνδέεται με χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς της τα οποία παραπέμπουν σε εικόνες νοητικής και ψυχολογικής αστάθειας και παράλληλα συντελούν στην περιθωριοποίηση και υποτίμησή της ως πολιτικού δρώντος υποκειμένου.

Όσον αφορά στη συνέχεια την περίπτωση της Αθανασάκη αυτό που προέκυψε επίσης ως εύρημα είναι η έλλειψη εμφανών αρνητικών σχολίων για την εμφάνισή της, αν και μία έλλειψη θηλυκότητας αναδεικνύεται στις αναπαραστάσεις μέσω των επανειλημμένων φωτογραφιών που δημοσιεύτηκαν, ειδικά κατά τη διάρκεια των πρώτων ημερών της εξάρθρωσης του ΕΛΑ. Ειδικότερα, παρατηρήθηκε ότι η εμφάνιση της Αθανασάκη χρησιμοποιείται μέσω των φωτογραφιών για να δομήσει δύο διαφορετικές εικόνες γυναικών σε δύο διαφορετικά χρονικά πλαίσια: η κακή, ένοχη κατηγορούμενη με την αθώα, αδικημένη αποφυλακισθείσα, μετά το τέλος της δίκης. Οι φωτογραφικές αναπαραστάσεις της Αθανασάκη από τις υπό μελέτη εφημερίδες παραπέμπουν στις στερεότυπες αντιλήψεις της θρησκείας περί ασχήμιας και ομορφιάς, κατά τις οποίες η ασχήμια ταυτίζεται με το κακό ενώ η ομορφιά με το καλό θυμίζοντας περιγραφές του διαβόλου και των αγίων αντίστοιχα. Στην περίπτωση της Αθανασάκη η ασχήμια, η μη φροντισμένη εμφάνιση συνδέεται με την ενοχή της και η όμορφη, θηλυπρεπής εμφάνιση με την αθωότητα σε δύο διαφορετικές χρονικές συγκυρίες.

Στο πλαίσιο της πρώτης κατηγορίας η Αθανασάκη εμφανίζεται κυρίως σε φωτογραφίες αστυνομικού τύπου άβαφη, με ύφος σοβαρό και χωρίς κανένα σχολιασμό για τα ρούχα της (Φωτογραφίες 24, 25, 26, 27). Το στόμα της εμφανίζεται αρκετά σφιχτό, δεν αναδεικνύεται το στοιχείο της ηρεμίας αλλά αντιθέτως της δυσαρέσκειας ίσως και μιας υποβόσκουσας νευρικότητας. Επιπλέον, αυτό που

παρατηρείται στις φωτογραφίες όπου απεικονίζεται με τους άνδρες συγκατηγορούμενούς της είναι μία τάση ίσως εξομοίωσης, σε επίπεδο εικόνας, το οποίο από τη μία επιτυγχάνει μία άφυλου τύπου, ισότιμου ίσως, αναπαράσταση από την άλλη όμως λειτουργεί ως ένα επεξηγηματικό πλαίσιο για τη συμμετοχή μιας γυναίκας σε βίαιες ενέργειες. Αυτό συμβαίνει γιατί η Αθανασάκη απεικονίζεται όχι σαν μία παραδοσιακή γυναίκα αλλά σαν μία γυναίκα που μοιάζει ή θέλει να μοιάσει στους άνδρες, σα μία γυναίκα που παρεκκλίνει από τα πρότυπα της θηλυκότητας και για αυτό ίσως το λόγο συμμετέχει σε μία τρομοκρατική οργάνωση, γεγονός που παράλληλα συντελεί στην υποβάθμιση της πολιτικής ιδιότητάς της ως γυναίκας.

Φωτογραφία 24. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Άρχισε ο νέος κύκλος των προαναγγελθεισών συλλήψεων», *Ριζοσπάστης*, 04.02.2003.

Φωτογραφία 25. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Είδα στη γιάφκα τον Κανά, τη "Μυρτώ" και τον Αγαπίου», *Τα Νέα*, 04.02.2003.

Φωτογραφία 26. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Οι δύο «συγκλονιστικές» καταθέσεις της πρώην συζύγου που ξεκλείδωσαν την πόρτα του ΕΛΑ», *Το Βήμα,* 04.02.2003.

Φωτογραφία 27. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Και άλλα στοιχεία για τον ΕΛΑ αναζητούν οι ανακριτές σε 35 παλαιές δικογραφίες», *Το Βήμα*, 13.02.2003 και ακριβώς η ίδια σε εξώφυλλο με τίτλο «Πώς έπιασαν τον ΕΛΑ», *Το Βήμα,* 06.02.2003.

Η ενίσχυση αυτού του συμπεράσματος πηγάζει και από μία πέμπτη φωτογραφία η οποία διαφοροποιείται από τις αστυνομικού τύπου φωτογραφίες, αλλά παρόλα αυτά χαρακτηρίζεται από μία πυκνότητα νοημάτων και από μία ένταση σε επίπεδο εικόνας.

Στις 07.02.2003 η εφημερίδα *Το Βήμα* δημοσιεύει ένα άρθρο με τον τίτλο «Τρεις του ΕΛΑ επικαλούνται την παραγραφή», στο οποίο δε σχολιάζεται η εμφάνισή της, αλλά η κεντρική του φωτογραφία (Φωτογραφία 28) με τον τίτλο που ακολουθεί, συμβάλλει στην κατασκευή μιας Αθανασάκη που δεν έχει πολλές ομοιότητες με τις καθημερινές παραδοσιακές γυναίκες. Στο κέντρο σχεδόν της αρχικής σελίδας απαθανατίζεται η Αθανασάκη, άβαφη με μαύρα γυαλιά μεταξύ των τριών ανδρών, ένας εκ των οποίων -ο οδηγός- φοράει μαύρη κουκούλα. Το σχόλιο που ακολουθεί τη φωτογραφία έχει ως εξής:

> Η Ε. Αθανασάκη, φορώντας σκούρα γυαλιά, στο τζιπ της Αντιτρομοκρατικής κατά τη χθεσινή της προσαγωγή στον εφέτη-ανακριτή. Μετά την απολογία της κρίθηκε προφυλακιστέα και αναμένεται να μεταχθεί σήμερα στις φυλακές Κορυδαλλού. Κατηγορείται για ένταξη και συμμετοχή στην τρομοκρατική οργάνωση του ΕΛΑ. («Τρεις του ΕΛΑ επικαλούνται την παραγραφή», *Το Βήμα*, 07.02.2003)

Φωτογραφία 28. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Τρεις του ΕΛΑ επικαλούνται την παραγραφή», *Το Βήμα*, 03.02.2003.

Το σοβαρό ύφος, τα σφιγμένα -πιθανόν- χείλια και οι λεπτομέρειες που παρέχονται στη λεζάντα της φωτογραφίας όσον αφορά την προφυλάκισή της και τις κατηγορίες για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση αποτελούν στοιχεία που συνυφαίνουν την εικόνα μιας γυναίκας, πιθανόν ένοχης, που κρύβεται πίσω από τα μαύρα γυαλιά. Η απεικόνιση της ελλιπούς φροντισμένης εμφάνισης σύμφωνα με τα πρότυπα της θηλυκότητας συντελεί μαζί με όλα τα προηγούμενα στοιχεία στη δημιουργία ενός επεξηγηματικού πλαισίου για τη συμμετοχή των γυναικών σε βίαιες πολιτικές ενέργειες και ενδυναμώνει τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί απολίτικης φύσης της θηλυκότητας.

Το επόμενο αφηγηματικό σχήμα που αφορά την εξωτερική εμφάνιση της Αθανασάκη, δε λειτουργεί αντιφατικά σε σχέση με το προηγούμενο αλλά αντιθέτως επιβεβαιώνει τις αντιλήψεις για τη σχέση των γυναικών με τη βία. Σε αυτό το σχήμα η Αθανασάκη μέσω των αντίστοιχων φωτογραφιών (Φωτογραφία 29 και 30) εμφανίζεται χαμογελαστή, με περιποιημένη εμφάνιση, μαλλιά, ρούχα και κοσμήματα. Η διαφορά στις φωτογραφίες έγκειται στο γεγονός ότι τα άρθρα τα οποία συμπεριλαμβάνουν τις φωτογραφίες αναφέρονται στο τέλος της δίκης και στην επικείμενη αθώωση και αποφυλάκισή της.

Σε σχετικό άρθρο με τίτλο «Η ετυμηγορία του Τριμελούς Εφετείου» (*Το Βήμα*, 07.10.2004), η Αθανασάκη παρουσιάζεται χαμογελαστή σε μία φωτογραφία (Βλέπε Φωτογραφία 29), χωρίς να φοράει τα γυαλιά της αλλά με σκουλαρίκια και ένα φανταχτερό χαμόγελο, γέρνοντας το κεφάλι με ένα θηλυκό τρόπο που παραπέμπει σε κλασικές ελαφριού τύπου φωτογραφίες γυναικών, σε αντίθεση με τις φωτογραφίες των υπολοίπων τεσσάρων ανδρών που εμφανίζονται σκυθρωποί και σοβαροί. Παρόλο που το περιεχόμενο του αποσπάσματος αναφέρεται στο σημαντικό και ενεργό ρόλο της στην οργάνωση, στην ενοχή της για 158 κακουργήματα και για συνεργία σε μία δολοφονία, εντούτοις στο τέλος η αθώωσή της, λόγω παραγραφής των αδικημάτων, ίσως να επεξηγεί την παράθεση μίας τόσο «χαριτωμένης» φωτογραφίας της.

Η εμφάνιση της Αθανασάκη σε αυτές τις τρεις φωτογραφίες απεικονίζει μία αλλαγμένη γυναίκα από αυτήν στις αρχές των γεγονότων, κατά τη διάρκεια της σύλληψής της. Εδώ η προβαλλόμενη εμφάνιση συνάδει με την αθωότητά της ενώ στην πρώτη κατηγορία φωτογραφιών συνάδει με την ενοχή. Η αντίθεση της όμορφης αποφυλακισμένης, αθωωμένης με την άσχημη συλληφθείσα υπόρρητα συνδέεται με την καλοσύνη και την κακία, ενισχύοντας την αντίληψη που πρεσβεύει ότι οι όμορφες, κανονικές γυναίκες δεν εμπλέκονται σε βίαιες ενέργειες ενώ οι άσχημες, οι αρρενωπές, οι μη φυσιολογικές εμπλέκονται. Μέσω της συγκεκριμένης αφηγηματικής τεχνικής που επικεντρώνεται στην πριν και μετά την αποφυλάκιση, εξωτερική εμφάνιση ο λόγος ενισχύει τις κυρίαρχες αντιλήψεις για την θηλυκότητα. Σε γενικές γραμμές η έμφαση σε αρνητικά ή ιδιόμορφα στοιχεία στην εξωτερική εμφάνιση των γυναικών ή στην έντονη αλλαγή προς τα παραδοσιακά πρότυπα γυναικών συντελεί στην υποτίμηση της πολιτικής τους ιδιότητας.

Φωτογραφία 29. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Η ετυμηγορία του Τριμελούς Εφετείου», *Το Βήμα*, 07.10.2004.

Φωτογραφία 30. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Έπεσε η αυλαία στη δίκη του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 12.10.2004.

Αφέλεια, έλλειψη λογικής

Η περιθωριοποίηση της πολιτικής υπόστασης των γυναικών και η ανάδειξη κανονιστικών χαρακτηριστικών για τις γυναίκες, όπως αυτά της έλλειψης λογικής, της νοητικής κατωτερότητας και της αφέλειας συνιστά μία στερεότυπη στρατηγική του έντυπου λόγου όσον αφορά τον τρόπο απεικόνισης των γυναικών που συμμετέχουν σε πολιτικές ενέργειες (Alexander,1999, Young, 1990, Nacos, 2005). Ειδικότερα, στο πεδίο των ακραίων και μη νόμιμων πολιτικών δράσεων, η έμφαση στη νοητική κατωτερότητα των γυναικών παρουσιάζεται ως μία λογική αιτία ενασχόλησης με τέτοιου είδους δράσεις. Στις περιπτώσεις της 17Ν και του ΕΛΑ οι οποίες μελετώνται, οι γυναίκες που απεικονίζονται να εμπλέκονται παρουσιάζουν τα εν λόγω χαρακτηριστικά μέσω δύο κεντρικών αφηγηματικών σχημάτων. Το πρώτο σχήμα το οποίο αφορά την Κορτές, την Πεϊνό και τη Σωτηροπούλου, αναδεικνύει το στοιχείο της άγνοιας ως προς τη δράση και συμμετοχή των συντρόφων τους στη 17Ν.

Ωστόσο, μελετώντας το συγκείμενο σε ορισμένα σημεία η άγνοια παρατηρείται ότι η άγνοια συνυποδηλώνει υποκρισία και παραπέμπει σε εικόνες πονηριάς. Το δεύτερο σχήμα, το οποίο συμπεριλαμβάνει την Αθανασάκη, προσθέτει στις εν λόγω αναπαραστάσεις χαρακτηριστικά παιδικοποίησης όπως είναι η νοητική αφέλεια-ελαφρότητα, η χαρούμενη διάθεση και η τσαχπινιά.

Ειδικότερα, στο πρώτο σχήμα η δήλωση της άγνοιας παρουσιάζεται να προέρχεται είτε από τις ίδιες είτε από άλλα πρόσωπα, όπως είναι οι σύντροφοι τους, ή τέλος από την ίδια την εφημερίδα. Στην περίπτωση της Κορτές η εφημερίδα *Τα Νέα* («Εγώ σκότωσα Σόντερς και Περατικό», 12.08.2002) τονίζει ότι «όλα αυτά τα χρόνια» δεν είχε υποψιαστεί το παραμικρό» για την πιθανή συμμετοχή του Ξηρού σε εγκληματική οργάνωση, γεγονός το οποίο επιβεβαιώνεται και από το συνήγορο του –σύμφωνα με το άρθρο- ο οποίος δήλωσε ότι η Αλίσια «ανησυχούσε λόγω του… άτακτου ωραρίου του Σάββα Ξηρού, αλλά και τότε πάλι το μυαλό της δεν πήγαινε σε έκνομες δραστηριότητες[20]». Το ενδιαφέρον σε αυτήν την περιγραφή είναι ότι μέσα από τρεις φράσεις δομείται μία ξεκάθαρη στερεοτυπική εικόνα της Κορτές η οποία αναδεικνύει με γλαφυρό τρόπο δύο έμφυλα στοιχεία: το συναισθηματισμό και τη νοητική κατωτερότητα (ή έλλειψη λογικής σκέψης). Συγκεκριμένα, η Κορτές απεικονίζεται να μην έχει «υποψιαστεί το παραμικρό» για τη δράση του συντρόφου της και ότι ακόμη και όταν έβλεπε ύποπτες συμπεριφορές εκ μέρους του, πάλι δεν είχε τη νοητική ικανότητα να το επεξεργαστεί καθώς «το μυαλό της» όπως χαρακτηριστικά δηλώνεται δεν πήγαινε στις παράνομες δραστηριότητές του. Αν και όπως τονίζεται «ανησυχούσε» για το περίεργο ωράριο του Ξηρού ωστόσο δεν σκεφτόταν, αλλά όπως έμμεσα υποδηλώνεται από το συναισθηματικά φορτισμένο ρήμα «ανησυχούσε», λειτουργούσε περισσότερο συναισθηματικά παρά με τη λογική. Η Κορτές αναπαριστάται ως μία σύντροφος –γυναίκα που δεν έχει ιδιαίτερα στοιχεία πονηριάς, καθώς σκέφτεται με έναν αφελή, συναισθηματικό τρόπο και δε γνωρίζει ορισμένα βασικά στοιχεία για τη ζωή του συντρόφου της. Αυτή η εικόνα ενισχύεται ακόμη περισσότερο από τα λεγόμενα του αδερφού του Ξηρού, Βασίλη Ξηρού και από ένα άλλο κατηγορούμενο για μέλος της 17Ν, Διονύση Γεωργιάδη. Στην πρώτη περίπτωση ο Βασίλης Ξηρός «ξεκαθαρίζει ότι η Ρομέρο δεν γνώριζε το παραμικρό» (*Τα Νέα*,

[20] Παρομοίως, η άγνοια της Κορτές απεικονίζεται να επιβεβαιώνεται και σε άρθρο της *Καθημερινής* («Τι δεν είπαν στις ομολογίες τους τα μέλη της «17Ν»», 28.07.2002) από τον Βασίλη Ξηρό ο οποίος εμφανίζεται να «ξεκαθαρίζει ότι η Ρομέρο δεν γνώριζε το παραμικρό».

12.08.2002) ενώ στη δεύτερη ο Γεωργιάδης αναφέρει ότι της είχε δοθεί το ψευδώνυμο «δεντρολιβανιά» και «μάλιστα… εν αγνοία της» (ό.π.).

Τρεις διαφορετικές πηγές επομένως, ο συνήγορος, ο αδελφός και ένας συνεργάτης του Ξηρού, δομούν μέσω του προβαλλόμενου λόγου τους μία εικόνα πλήρους άγνοιας και αφέλειας για την Κορτές σε μία προσπάθεια να ενταχθεί σε ένα έμφυλο πλαίσιο που θέλει ακόμη και τις γυναίκες που παρουσιάζονται να έχουν σχέση με άτομα ενός βίαιου πολιτικού χώρου, να μην παρεκκλίνουν από τα όρια της δεδομένης στερεοτυπικής πρόσληψης της θηλυκότητας.

Στην περίπτωση της Πεϊνό το στοιχείο της άγνοιας εξακολουθεί να τονίζεται αλλά αυτή τη φορά, η πηγή είναι η ίδια η Πεϊνό και γι' αυτό η εικόνα που δομείται εμφανίζει ορισμένες διαφοροποιήσεις. Υπάρχει μία σειρά από άρθρα («ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΜΑ ΤΑ ΚΛΕΙΔΙΑ», *Τα Νέα*, 19.07.2003, «Τον ξέρει μόνο ως Μιχάλη, ήλθε μαζί του εδώ το 1974», *Καθημερινή*, 24.07.2002, «Οι ντάμες της τρομοκρατίας», *Το Βήμα*, 15.09.2002, «Απόντες, συγγενείς και κατηγορούμενοι», *Το Βήμα*, 28.07.2002) στα οποία η Πεϊνό απεικονίζεται να δηλώνει άγνοια για τη δράση και την πραγματική ταυτότητα του Γιωτόπουλου. Ειδικά, στο άρθρο όπου παρατίθεται η δεύτερη κατάθεσή της («Τον ξέρει μόνο ως Μιχάλη, ήλθε μαζί του εδώ το 1974», *Καθημερινή*) παρουσιάζεται να δίνει λεπτομέρειες για τη γνωριμία της με τον Γιωτόπουλο, οι οποίες ωστόσο-όπως αποδείχθηκε- δεν είναι έγκυρες, αν και η ίδια αναπαρίσταται να τις πιστεύει. Η άγνοια για την πραγματική ταυτότητα και δράση του συντρόφου της δηλώνεται έμμεσα σε ολόκληρο το άρθρο. Στην αρχή ωστόσο, και στο τέλος του άρθρου τονίζεται επανειλημμένα με ιδιαίτερη έμφαση αλλά και με έναν αντιφατικό τρόπο εκ μέρους της. Ειδικότερα, το κείμενο ξεκινά με τη φράση:

> Πλήρη άγνοια για την πραγματική ταυτότητα του ανθρώπου που αυτή γνώριζε ως Μιχάλη Οικονόμου, εκφράζει στην απολογία της η σύντροφος του Αλέξανδρου Γιωτόπουλου, Μαϊτέ Πενό. Η γυναίκα που, όπως λέει, συνόδευσε τον Γιωτόπουλο στην επιστροφή του από το Παρίσι στην Αθήνα το 1974, δηλώνει ότι όχι μόνο δεν γνωρίζει, αλλά ούτε πιστεύει ότι ο σύντροφός της σχετίζεται με τη «17 Νοέμβρη (ό.π.).

Και το ίδιο ακριβώς νόημα αναδεικνύεται μέσω των πληροφοριών που παρατίθενται στο τέλος, με τη μορφή ερωταποκρίσεων μεταξύ των αρχών και της Πεϊνό, η οποία παρουσιάζεται να δηλώνει τα εξής:

> Σήμερα πληροφορήθηκα από εσάς, ότι το πραγματικό όνομα του ανθρώπου που γνώρισα ως Μιχάλη Οικονόμου, είναι ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Αλέξανδρος του Δημητρίου και της Ζωής, γεν. το 1944 στο Παρίσι, οικονομολόγος. Το γεγονός αυτό, μου επιβεβαίωσε και ο ίδιος. ΕΡΩΤΗΣΗ: Γνωρίζεις τον λόγο για τον οποίο ο άνθρωπος αυτός απέκρυπτε τα πραγματικά στοιχεία ταυτότητάς του; ΑΠΟΚΡΙΣΗ: Όχι, δεν γνωρίζω. ΕΡΩΤΗΣΗ: Γνωρίζεις ποια η σχέση του ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Αλέξανδρου με την επαναστατική οργάνωση 17 Νοέμβρη; ΑΠΟΚΡΙΣΗ: Όχι μόνο δεν το γνωρίζω, αλλά και ούτε το πιστεύω. (ό.π.)

Εν περιλήψει, όπως αποδεικνύεται από τα παραπάνω αποσπάσματα η Πεϊνό απεικονίζεται ως μία σύντροφος η οποία δεν υποπτεύεται το σύντροφό της, έχει πλήρη άγνοια για τη συμμετοχή και δράση του και κυρίως όταν της αποκαλύπτουν την πραγματική ταυτότητά του, εμφανίζεται να μην πιστεύει ότι όλες αυτές οι πληροφορίες είναι αληθινές, ειδικά για τη συμμετοχή στη 17Ν. Η εικόνα που δομείται γύρω από αυτήν τη γυναίκα ναι μεν έχει ως κεντρικό στοιχείο την άγνοια, χωρίς όμως αυτή να παραπέμπει στην αφέλεια ή στην έλλειψη λογικής αλλά περισσότερο παρουσιάζεται να συνδέεται με την απολυτή συνειδητή πίστη απέναντι στον Γιωτόπουλο. Μέσα από το δικό της λόγο αλλά και από το λόγο της εφημερίδας, η Πεϊνό δεν απεικονίζεται ως αφελής ή κατώτερη νοητικά αλλά ως μία νηφάλια, λογική, πλήρως συνειδητοποιημένη γυναίκα όσον αφορά τη σχέση της και τις επιλογές της. Ακόμα και όταν της αποκαλύπτουν ότι ο σύντροφός της, της έλεγε ψέματα αυτή τον υποστηρίζει με ένα νηφάλιο, ξεκάθαρο και απόλυτο τρόπο, όπως αναδεικνύεται από το λιτό, κοφτό ύφος με τον οποίο δίνει τις απαντήσεις της.

Εδώ, η εικόνα που δομείται παρεκκλίνει εν μέρει από τα έμφυλα πλαίσια καθώς αναδεικνύονται στοιχεία ψυχραιμίας και λογικής συγκρότησης. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η άγνοια της Πεϊνό να τοποθετείται σε ένα συγκείμενο καχυποψίας και αμφισβήτησης το οποίο επιτρέπει να γίνει κατανοητή η στάση και η ταυτότητά της βάσει έμφυλων όρων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά το άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα* («Κατασκεύασμα τα κλειδιά», 19.07.2003) στο οποίο η Πεϊνό σύμφωνα με την κατάθεσή της στο Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων «επέμεινε ότι αγνοούσε την πραγματική ταυτότητα του συντρόφου της και γι' αυτήν ακόμη και σήμερα είναι ο «Μισέλ Οικονόμου» ». Αυτή η στάση άγνοιας που παρουσιάζεται να τηρεί η Πεϊνό προβάλλεται με μία καχυποψία μέσω δύο τεχνικών, της αφήγησης και της προβολής φωτογραφιών. Σύμφωνα με την πρώτη τεχνική παρατηρείται ότι στη συνέχεια του

άρθρου αναπτύσσεται μία επιχειρηματολογία γύρω από το γεγονός ότι η Πεϊνό δεν πείθει το δικαστήριο για την άγνοιά της. Αφού τονίζεται αρχικά αυτή η αμφισβήτηση των απαντήσεών της, στη συνέχεια αναφέρεται ότι «Η έδρα αναρωτήθηκε πώς ήταν δυνατόν η μάρτυρας, ενώ ζούσε μαζί με το Γιωτόπουλο από το 1978, να μην γνώριζε ούτε την αδελφή του.». Μέσω αυτής της άμεσης αμφισβήτησης η εικόνα που διαμορφώνεται για την Πεϊνό, ενώ έχει ως βασικό στοιχείο την τυφλή πίστη και υποστήριξη απέναντι στον Γιωτόπουλο, τώρα παρουσιάζει ορισμένα χαρακτηριστικά ύποπτης και υποκριτικής συμπεριφοράς εκ μέρους της. Η ψύχραιμη και επίμονη προβολή της άγνοιας τοποθετείται σε ένα πλαίσιο ψεύδους και υποκρισίας. Επιπλέον, σύμφωνα με την δεύτερη τεχνική, η συγκεκριμένη απεικόνιση ενδυναμώνεται από τη φωτογραφία (Φωτογραφία 31) που υπάρχει στην αρχή του άρθρου. Όπως παρατηρείται όλη η εμφάνιση και στάση της Πεϊνό- το κάπνισμα του τσιγάρου, τα μαύρα γυαλιά, η σκληρή έκφραση του προσώπου και του σώματος- ενώ παραπέμπει σε μία δυναμική, ισχυρή προσωπικότητα, ωστόσο τα σχόλια στο κάτω μέρος της φωτογραφίας αποδυναμώνουν εν μέρει την εν λόγω αναπαράσταση: «Μαϊτέ Πινό. Επιμένει πως αγνοούσε την πραγματική ταυτότητα του συντρόφου της. Τον ήξερε μόνο ως «Μιχάλη Οικονόμου» ». Με τη χρήση του όρου «επιμένει» τίθεται σε αμφιβολία η άγνοιά της, ενώ έμμεσα αναδεικνύονται στην ταυτότητά της στοιχεία ανυποληψίας και υποκρισίας. Με αυτόν τον τρόπο καθίσταται περισσότερο αντιληπτή η εικόνα μιας γυναίκας που δεν παρουσιάζει χαρακτηριστικά αφέλειας αλλά περισσότερο ψυχραιμίας, λογικής ίσως και πονηριάς, η οποία επιλέγει ως τακτική να λειτουργήσει με αυτόν τον τρόπο για να εξαπατήσει το σύστημα δικαιοσύνης. Επιχειρείται μία απόπειρα δαιμονοποίησης της Πεϊνό αλλά με έναν ιδιαίτερα λεπτό χειρισμό του λόγου, το περιεχόμενο του οποίου υπαινικτικά παραπέμπει στις εικόνες δαιμόνιων, σκληρών γυναικών η συμπεριφορά των οποίων ανατρέπει τα πρότυπα της θηλυκότητας, ενώ παράλληλα μέσω της έμμεσης απειλής τους ενισχύονται και αναπαράγονται.

Στην περίπτωση της Σωτηροπούλου ωστόσο, το αφηγηματικό σχήμα της άγνοιας

Φωτογραφία 31. «Μαϊτέ Πινό. Επιμένει πως αγνοούσε την πραγματική ταυτότητα του συντρόφου της. Τον ήξερε μόνο ως «Μιχάλη Οικονόμου»» (Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Κατασκεύασμα τα κλειδιά», *Τα Νέα*, 19.07.2003).

συνδέεται με τη δαιμονοποίηση με έναν πιο εμφανή τρόπο. Ειδικότερα, αυτό που παρατηρείται είναι η εξύφανση δύο διαφορετικών, αντιφατικών εικόνων: η πρώτη συνδέει την άγνοια με την αφέλεια και την αθωότητα. Ενώ η δεύτερη τη συνδέει με την υποκρισία, το ψέμα και την προσπάθεια εξαπάτησης εκ μέρους της ίδιας, γεγονός που αναδεικνύει στοιχεία δαιμονοποίησης. Στην πρώτη εικόνα-περίπτωση παρατηρείται ότι ο τύπος ακολουθεί την τακτική της άμεσης παράθεσης των λεγόμενων της Σωτηροπούλου αλλά και των Ξηρού και Κουφοντίνα. Μέσα από την επιλογή των εφημερίδων να παραθέσουν τις καταθέσεις δομείται η εικόνα μιας αφελούς και αθώας Σωτηροπούλου («Virgin» κατά Benedict, 1992). Ενώ στη δεύτερη περίπτωση ο τύπος υιοθετεί μία διαφορετική στρατηγική του λόγου, σύμφωνα με την οποία αναδεικνύεται μία άμεση αμφισβήτηση της προβαλλόμενης άγνοιας για τη δράση των δύο ανδρών. Εδώ, περιορίζονται οι παραθέσεις μεγάλων αποσπασμάτων από τα λεγόμενα των τριών προσώπων-Σωτηροπούλου, Ξηρού και Κουφοντίνα- και παρατηρείται η απόδοση των δηλώσεών τους σε πλάγιο λόγο. Ενώ παράλληλα, αυτό που κυριαρχεί είναι ένας άμεσος και έμμεσος σχολιασμός αυτών των δηλώσεων με αποτέλεσμα αρχικά την αμφισβήτηση της ειλικρίνειας της Σωτηροπούλου και κατ' επέκταση τη δόμηση μιας εικόνας που παραπέμπει στην στερεοτυπική εικόνα της «βαμπ» (Benedict, 1992).

Ειδικότερα, όσον αφορά το πρώτο θεματικό σχήμα σύμφωνα με το οποίο η Σωτηροπούλου απεικονίζεται ως αθώα και απονήρευτη γυναίκα, υπάρχει μία σειρά

από άρθρα[21] στα οποία ο τύπος παραθέτει αποσπάσματα από καταθέσεις, απολογίες ή δηλώσεις της ίδιας της Σωτηροπούλου, του Ξηρού και του Κουφοντίνα στα οποία αναδεικνύεται το ίδιο συμπέρασμα, η άγνοια της Σωτηροπούλου όσον αφορά τη συμμετοχή και δράση των δύο ανδρών.

Στα αποσπάσματα που παρατίθενται στη συνέχεια ο Ξηρός και ο Κουφοντίνας απεικονίζονται να δηλώνουν στις απολογίες τους ότι η Σωτηροπούλου δε γνώριζε τίποτα όσον αφορά τη σχέση των δύο ανδρών με την οργάνωση 17Ν. Συγκεκριμένα ο Κουφοντίνας στην απολογία του δηλώνει ότι η Σωτηροπούλου «δεν είχε καμία γνώση και συμμετοχή όσον αφορά τις δραστηριότητες της «17 Νοέμβρη» («Τι ερευνά ο ανακριτής», *Το Βήμα*, 18.09.2002, «Μίλησε μόνο για τη Σωτηροπούλου, *Τα Νέα*, 18.09.2002). Ενώ στην περίπτωση του Ξηρού το δημοσιευμένο απόσπασμα από την απολογία του χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη πυκνότητα νοημάτων:

> «Στην πρώην σύζυγο μου τον Κουφοντίνα τον παρουσίασα ως φίλο μου και όχι ως μέλος της οργάνωσης, διότι δεν είχε και γνώση πολλών πραγμάτων η πρώην σύζυγός μου. Η πρώην σύζυγος μου ήξερε ότι κάτι ύποπτο συνέβαινε αόριστα, λόγω του περίεργου ωραρίου που είχα, αλλά δεν ήξερε ούτε μπορούσε να προσδιορίσει τι ακριβώς συνέβαινε.» («Οι σχέσεις και η ζωή της Σωτηροπούλου με τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», *Το Βήμα,*13.09.2002, εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

Στην εικόνα που δομείται εδώ, οι άνδρες αναπαρίστανται να επιβεβαιώνουν την αθωότητα και αφέλειά της. Η επιλογή της αυτούσιας παράθεσης των συγκεκριμένων αποσπασμάτων ενισχύει τις κυρίαρχες έμφυλες αναπαραστάσεις οι οποίες απεικονίζουν τους άνδρες ως νοήμονα πολιτικά όντα, ενώ τις γυναίκες με ένα κατώτερο νοητικό επίπεδο και με μία άγνοια όσον αφορά την πολιτική αρένα. Αυτό που επιτυγχάνεται είναι ένας υπόρρητος διαχωρισμός μεταξύ των ανδρών ως πολιτικών όντων και των γυναικών ως απολίτικων, των ανδρών που είναι φυσικά καθορισμένοι για το δημόσιο βίο και των γυναικών για τον ιδιωτικό. Αυτή η επιλογή του τύπου να παραθέτει τις επιβεβαιώσεις των δύο ανδρών για την αθωότητα και την άγνοια της Σωτηροπούλου ενισχύει την αναπαράστασή της ως αθώας και αγνής

[21] «Τι είπε η Σωτηροπούλου στον εφέτη ανακριτή», *Το Βήμα*, 18.10.2002, «Τι ερευνά ο ανακριτής», *Το Βήμα*, 18.09.2002, «Ελάτε κ. Γιωτόπουλε να απολογηθείτε», *Το Βήμα*, 02.09.2003, «Όλοι οι άνθρωποι του Ξηρού, *Τα Νέα*, 09.07.2002, «Μίλησε μόνο για τη Σωτηροπούλου, *Τα Νέα*, 18.09.2002, «Σήμερα η απολογία της Α. Σωτηροπούλου, *Ριζοσπάστης*, 14.09.2002.

γυναίκας που δεν εμπλέκεται ούτε πονηρεύεται για τις δραστηριότητες των δύο ανδρών με τους οποίους διατηρούσε σχέσεις.

Ειδικότερα, ο λόγος στο απόσπασμα της απολογίας του Ξηρού επιτυγχάνει να προσδώσει με αρκετή ευκρίνεια μία αφέλεια, άγνοια αλλά και νοητική κατωτερότητα στην εικόνα της Σωτηροπούλου. Παρουσιάζεται να αγνοεί τη συμμετοχή και των δύο ανδρών, να μην καταλαβαίνει ότι εμπλέκεται σε περίεργου τύπου ενέργειες ο σύζυγός της και να πιστεύει με ευκολία ό,τι της λέει. Αυτό που αναδεικνύεται εδώ ως κεντρικό στοιχείο στην αναπαράστασή της είναι η συζυγική -και κατόπιν με τον Κουφοντίνα- συντροφική ιδιότητά της με καθένα από τους δύο άνδρες, με κανονιστικούς όρους. Απεικονίζεται ως μία σύζυγος, αφελής, αθώα-καθώς δεν πονηρεύεται εύκολα- και αδαής, η οποία δεν γνωρίζει πολλά από πολιτικές δραστηριότητες. Σε αντίθεση -όπως συνδηλώνεται- με τον Ξηρό και δευτερευόντως με τον Κουφοντίνα, και οι δύο απεικονίζονται έμμεσα με όρους της στερεότυπης εκδοχής της ανδρικής ταυτότητας, καθώς παρουσιάζονται ενεργοί πολιτικά και νοητικά ανώτεροι. Ειδικά αυτό αναδεικνύεται στο σημείο όπου ο Ξηρός δηλώνει ότι ο ίδιος γνώρισε τον Κουφοντίνα στη Σωτηροπούλου, ως φίλο και όχι ως μέλος της οργάνωσης, γεγονός το οποίο παραπέμπει στην παιδικοποίησή της, καθώς η εικόνα που δομείται θυμίζει την στερεοτυπική εικόνα γονέα/πατέρα που καθοδηγεί το αθώο, αφελές και αδύναμο παιδί του.

Παρόλα αυτά, στο πλαίσιο του ίδιου αφηγηματικού σχήματος το οποίο αναδεικνύει μία άγνοια στην απεικόνιση της Σωτηροπούλου, η μελέτη ενός μέρους του υπό μελέτη υλικού ανέδειξε τη δαιμονοποίηση της Σωτηροπούλου, μέσω της έμμεσης αμφισβήτησης των καταθέσεών της από τον τύπο.

Ενώ υπάρχουν για παράδειγμα άρθρα («Τι είπε η Σωτηροπούλου στον εφέτη-ανακριτή για Κουφοντίνα και γιάφκες», *Το Βήμα*, 18.10.2002, «Οι σχέσεις και η ζωή της Σωτηροπούλου με τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», *Το Βήμα*, 13.09.2002) τα οποία παραθέτουν αυτούσια και χωρίς έναν έμμεσο υπαινιγμό τις διαβεβαιώσεις της για την άγνοια της δράσης των δύο ανδρών, ωστόσο αυτό που κυριαρχεί στο υπό μελέτη υλικό είναι μία καχυποψία όσον αφορά την προβαλλόμενη άγνοιά της. Χαρακτηριστικά είναι τα εξής αποσπάσματα:

> Κάνει την ανήξερη για όλα. «Καλύπτει τους συντρόφους της, δεν λέει κουβέντα για τον «φόνο» και αποκαλύπτει πώς εκείνη γνώρισε τον Κουφοντίνα στον Ξηρό. («Το παζλ των αποκαλυπτικών καταθέσεων», *Το Βήμα*, 31.08.2002)

> Αξίζει να σημειωθεί ότι στις καταθέσεις της - πολλά σημεία των οποίων έχουν εκ των υστέρων διαψευσθεί από όσα έχουν γίνει γνωστά έως τώρα για τη 17Ν - τον αναφέρει ως Δημήτρη Λαμπρόπουλο, όπως τον γνώριζαν τότε οι διωκτικές αρχές. Ακόμη και στις 8 Ιουλίου, όταν εκλήθη για δεύτερη φορά προκειμένου να τον αναγνωρίσει από τις φωτογραφίες, αφού τον αναγνώρισε στη μία από τις έξι που της επιδείχθηκαν, δήλωσε πως είχε να δει τον Δημήτρη Λαμπρόπουλο από τις 3 Ιουλίου και ότι δεν γνώριζε πού βρισκόταν. («Τι είπε στην πρώτη της κατάθεση», *Τα Νέα,* 13.09.2002)

> Στις καταθέσεις της ισχυριζόταν ότι αγνοούσε το πραγματικό όνομα του Δημ. Κουφοντίνα. Τον γνώριζε, είπε, ως Δημ. Λαμπρόπουλο. Έδειχνε, επίσης, να μη γνωρίζει τίποτα για την εμπλοκή του συντρόφου της στη «17Ν», ενώ δυσανασχετούσε τον πρώτο καιρό για την παρακολούθησή της από την Αστυνομία. («Άλλη μία αναμενόμενη σύλληψη», *Ριζοσπάστης*, 13.09.2002)

Και στα τρία αποσπάσματα ο λόγος λειτουργεί με τέτοιον τρόπο ώστε να προβάλλει μία αμφισβήτηση για τα όσα έχει καταθέσει η Σωτηροπούλου για τον Κουφοντίνα. Η εφημερίδα *Το Βήμα* την κατηγορεί ευθέως ότι προσποιείται την ανήξερη, ενώ οι άλλες δύο εφημερίδες χρησιμοποιούν έναν πιο έμμεσο λόγο για να αναδειχτεί η εικόνα της γυναίκας που υποκρίνεται και λέει ψέματα ενώ γνωρίζει πολλά για τη δράση των δύο ανδρών. Οι εκφράσεις του τύπου ότι «έδειχνε να μη γνωρίζει» ή ότι «οι καταθέσεις διαψεύσθηκαν» ενώ η ίδια υποστηρίζει πάλι ότι δεν γνωρίζει για τις ενέργειες του Κουφοντίνα, με αποκορύφωση βέβαια τη φράση ότι «Κάνει την ανήξερη για όλα» για να καλύψει τους συντρόφους συντελούν στην ενίσχυση της καχυποψίας και της απεικόνισής της ως μία γυναίκα δόλια, πανούργα, πονηρή και υποκρίτρια.

Παράλληλα, υπάρχει μία σειρά άρθρων από την εφημερίδα *Καθημερινή* («Πρόσωπο–κλειδί η πρώην σύζυγος του Σάββα Ξηρού», 05.07.2002, «Πρόσωπο–κλειδί ο ενοικιαστής της οδού Δαμάρεως», 10.07.02, «Ένα αποτύπωμα πρόδωσε τη Σωτηροπούλου», 13.09.2002, «Η ουρά του γαϊδάρου», 14.09.02) στα οποία δηλώνεται ευθέως πλέον η ίδια άποψη, με σχεδόν τον ίδιο φραστικό τρόπο για την άγνοια της Σωτηροπούλου. Υποστηρίζεται συγκεκριμένα ότι δεν υπήρχε περίπτωση να μη γνωρίζει για τη δράση του Κουφοντίνα ή του Ξηρού:

> δεν μπορεί να μη γνώριζε τίποτα για τη δράση του πρώην συζύγου της, με τον οποίο παρέμεινε παντρεμένη για επτά χρόνια («Πρόσωπο–κλειδί η πρώην σύζυγος του Σάββα Ξηρού», 05.07.2002)

> η Σωτηροπούλου δεν μπορεί παρά να γνώριζε για τη δράση του Ξηρού. («Πρόσωπο–κλειδί ο ενοικιαστής της οδού Δαμάρεως», 10.07.02)
>
> δεν μπορεί να μην ήξερε, να μην είχε αντιληφθεί τι ακριβώς συνέβαινε («Ένα αποτύπωμα πρόδωσε τη Σωτηροπούλου, 13.09.2002)
>
> δεν υπάρχει κανένας με κοινό νου που να πιστεύει ότι δεν αντελήφθη τίποτα! Το ισχυρίζεται η ίδια και αδικεί τον εαυτό της, γιατί δεν φαίνεται τόσο αφελής. Και όχι μόνο τον αδικεί αλλά τον ζημιώνει κάθε φορά που με θρασύτητα εμφανίζει τον εαυτό της ως θύμα ανελευθερίας και αντιδημοκρατικής συμπεριφοράς. Κανείς δεν την πιστεύει, ενώ πολλοί θα εκτιμούσαν τη σιωπή της. Αυτά όμως είναι δική της υπόθεση. («Η ουρά του γαϊδάρου»,14.09.02)

Χαρακτηριστικό είναι ότι η εφημερίδα επικαλείται τον κοινό νου για να αποδείξει την προβαλλόμενη επίπλαστη άγνοια της Σωτηροπούλου. Ειδικά, στο τελευταίο απόσπασμα ο συντάκτης όχι μόνο επιβεβαιώνει ως δεδομένη την υποκριτική άγνοιά της αλλά υποστηρίζοντας ότι με αυτήν την στάση αδικεί τον εαυτό της, ενώ δε φαίνεται καθόλου αφελής, συντελεί στην εικόνα μιας γυναίκας που ίσως να μη βρίσκεται σε απόλυτη νοητική και ψυχολογική ισορροπία, ότι είναι μία γυναίκα που πιθανόν απεικονίζεται να μην μπορεί να χειριστεί τέτοιου είδους καταστάσεις, ίσως να βρίσκεται και σε ένα πανικό σε μία προσπάθεια να αμυνθεί και να προστατεύσει τον εαυτό της αλλά και τους δύο άνδρες. Επιπλέον, φτάνοντας στο συμπέρασμα ότι καλύτερα θα ήταν να μη μιλάει αλλά να σωπάσει, αναδεικνύει μία κυρίαρχη στερεοτυπική αντίληψη για τις ικανότητες των γυναικών να διαχειρίζονται δύσκολες καταστάσεις. Προσθέτει το στοιχείο της αδυναμίας και της ελλιπούς νοητικής ή/και ψυχολογικής ικανότητας στην απεικόνισή της και την απογυμνώνει από την ιδιότητα του πολίτη.

Το δεύτερο κεντρικό αφηγηματικό σχήμα απεικονίζει τις τρεις εκ των τεσσάρων γυναικών -Κορτές, Σωτηροπούλου, Αθανασάκη- μέσα στα πλαίσια της λεγόμενης «παιδοποίησης». Οι γυναίκες αυτές αναπαρίστανται να παρουσιάζουν, μέσω συγκεκριμένων συμπεριφορών που θα αναλυθούν στη συνέχεια, χαρακτηριστικά όπως η έλλειψη λογικής σκέψης, σοβαρότητας και ωριμότητας, καθώς και χαρούμενη, ίσως εκτός ορίου, διάθεση. Ειδικότερα, η Κορτές και η Σωτηροπούλου αναπαρίστανται να συμπεριφέρονται με έναν ανώριμο, κοριτσίστικο τρόπο ο οποίος ωστόσο στη συνέχεια δαιμονοποιείται και παρουσιάζει στοιχεία ανισορροπίας εκ μέρους τους. Η Αθανασάκη αναπαρίσταται μέσα στα πλαίσια της παιδικότητας αλλά με έναν διαφορετικό τρόπο, μέσω της προβολής στοιχείων όπως είναι η αφέλεια και η μειωμένη κριτική σκέψη που την οδηγεί σε απερίσκεπτες συμπεριφορές.

Η κυρίαρχη εικόνα που δομείται σε αυτήν την κατηγορία όσον αφορά την Κορτές και τη Σωτηροπούλου, επικεντρώνεται σε μία κίνηση που είχαν κάνει οι δύο γυναίκες να περπατούν χέρι-χέρι, χαμογελαστές έξω από το νοσοκομείο Ευαγγελισμός παρουσία των τηλεοπτικών καμερών και γενικότερα των Μ.Μ.Ε. Από ό,τι έδειξε η έρευνα ο τύπος έδωσε έμφαση σε αυτό το γεγονός και το περιέγραψε μέσω του λόγου αλλά και των αντίστοιχων φωτογραφιών. Οι δύο εφημερίδες που ασχολήθηκαν αποκλειστικά με αυτό το συμβάν είναι *Τα Νέα* και *Το Βήμα*, οι οποίες το αναπαριστούν μέσω ενός διττού τρόπου. Αρχικά, απεικονίζουν τις δύο γυναίκες να εμφανίζονται πιασμένες χέρι-χέρι σε ένα πλαίσιο συντροφικότητας και αλληλο-υποστήριξης, ενώ στη συνέχεια μέσω συγκεκριμένων σχολίων προσθέτουν το στοιχείο της νοητικής και ψυχολογικής ανισορροπίας.

Η επανειλημμένη έμφαση σε αυτήν την εικόνα των δύο γυναικών μπορεί να ερμηνευτεί με ποικίλους τρόπους ανάλογα με την εστίαση. Εάν δοθεί έμφαση στον τίτλο «Δύο γυναίκες χέρι-χέρι σε κοινή πορεία» σε συνδυασμό με τη δημοσιευμένη φωτογραφία (Φωτογραφία 32) αναδεικνύεται η κοινή μοίρα και ο ετεροκαθορισμός της ζωής τους από τον Ξηρό. Εάν όμως, δοθεί έμφαση σε περιγραφές του κειμένου όπως: «Από την πρώτη στιγμή η Αγγελική, και η φίλη του Σάββα Ξηρού, Αλίσια, εμφανίστηκαν πιασμένες χέρι χέρι έξω από τον Ευαγγελισμό» (ό.π.) αναδεικνύεται το στοιχείο της αλληλοϋποστήριξης αλλά ίσως και της ανάγκης να πάρει δύναμη η μία από την άλλη.

Η έμφαση ωστόσο σε αυτήν την κίνηση υπόρρητα παραπέμπει και στις εικόνες έφηβων κοριτσιών-παιδιών που προχωρούν χέρι-χέρι, τρέχουν, χορεύουν και παίζουν, γεγονός που συντελεί στην ανάδειξη μιας παιδικότητας εκ μέρους τους. Ο συνδυασμός της εικόνας των δύο χέρι-χέρι με το σχολιασμό ότι είναι δύο γυναίκες που έδεσαν την τύχη τους με τους τρομοκράτες Σάββα Ξηρό και Δημήτρη Κουφοντίνα θυμίζει εικόνες μικρών παιδιών που φοβούνται, πιάνονται χέρι χέρι για να αντιμετωπίσουν το φόβο τους και εξαρτώνται από τον πατέρα τους, που στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ο σύντροφός τους.

Φωτογραφία 32. Αναδημοσίευση από τα άρθρα «Δύο γυναίκες χέρι-χέρι σε κοινή πορεία», *Τα Νέα,* 06.09.2002, «Η οργισμένη γυναίκα*», Τα Νέα,* 13.09.2002.

Στη συνέχεια ωστόσο, η εικόνα αυτή αντιστρέφεται καθώς η ίδια κίνηση παρουσιάζεται μέσα στα πλαίσια της δαιμονοποίησης ή και ανισορροπίας. Υπάρχει ένα πολύ χαρακτηριστικό απόσπασμα το οποίο αφορά την Σωτηροπούλου και αναπαριστά αυτήν την κίνηση ως «σπασμωδική» και σχεδόν παράλογη:

> Η μόνη φορά που χαμογέλασε ήταν την ημέρα που και πάλι είχε εμφανισθεί να κρατιέται από το χέρι με τη σύντροφο του πρώην συζύγου της, όταν η τελευταία χόρεψε μπροστά στις κάμερες, σε μια σπασμωδική αντίδραση. («Η οργισμένη γυναίκα», *Τα Νέα*, 13.09.2002)

Ειδικότερα, ο λόγος εδώ αναδεικνύει το χαρακτηριστικό της ανισορροπίας στην εικόνα και των δύο γυναικών. Η Σωτηροπούλου εμφανίζεται να παρασύρεται και να χάνει τον αυτοέλεγχό της όταν η Κορτές χορεύει ως αποτέλεσμα μιας ξαφνικής, χωρίς ιδιαίτερη σκέψη, αντίδρασης απέναντι στις πιέσεις που βιώνει από τα ΜΜΕ. Σε αυτήν τη μη συγκροτημένη και χωρίς λογική πράξη την ακολουθεί η προβαλλόμενη ως πιο σκληρή και σοβαρή Σωτηροπούλου, επιβεβαιώνοντας με αυτόν τον τρόπο μία στερεοτυπική εκδοχή της θηλυκότητάς τους που φέρει τα χαρακτηριστικά της χαμηλής νοημοσύνης, του αυθορμητισμού και της ανισορροπίας. Υπόρρητα η εικόνα που δημιουργείται είναι σα να στέλνει ένα μήνυμα ότι δεν έχουν τη δύναμη αλλά και την οξύνοια να αντιδράσουν με ένα ψύχραιμο και ισορροπημένο τρόπο, παρόλο που προσπαθούν.

Στη συνέχεια, μελετώντας την περίπτωση της Αθανασάκη οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις δεν παρουσιάζουν την έλλειψη λογικής ως κεντρικό χαρακτηριστικό της, παρά μόνο έμμεσα, μέσα από το λόγο που αρθρώνει η Σοφία Κυριακίδου.

Δύο εφημερίδες οι οποίες προέρχονται από τον ίδιο εκδοτικό οίκο και εκφράζουν παρόμοιες ιδεολογικές τοποθετήσεις, *Τα Νέα* και *Το Βήμα*[22], παρουσιάζοντας τις καταθέσεις της Κυριακίδου παραθέτουν τα σημεία εκείνα που αφορούν τις «αποκαλύψεις» της «Μυρτούς» (το προβαλλόμενο ως κωδικό όνομα της Αθανασάκη στην οργάνωση του ΕΛΑ) :

> « Η "Μυρτώ" μού αποκάλυψε ότι ήταν μέλος του Συμβουλίου του ΕΛΑ, δηλαδή μαζί με άλλα πρόσωπα αποφάσιζαν την επιλογή των στόχων. Στο Συμβούλιο αυτό μετείχε και ο πρώην σύζυγός μου, όπως ο ίδιος μού είχε πει. Όταν εργαζόμασταν στην Κάλυμνο έφευγε για την Αθήνα προφασιζόμενος δουλειές και κατά την απουσία του γινόταν κάποιο κτύπημα του ΕΛΑ. Σε μία συνάντηση με τη "Μυρτώ" μού είχε αποκαλύψει ότι υπήρχε άλλη γυναίκα με το όνομα "Μαρία", η οποία είχε νοικιάσει και αυτή, όπως εγώ, για τις ανάγκες του ΕΛΑ». («Και γυναίκα με κωδικό «Μαρία» », *Τα Νέα*, 06.02.2003, εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

Σε άλλο σημείο του άρθρου επίσης αναφέρεται και άλλη εξομολόγηση της Αθανασάκη στην Κυριακίδου:

> «Η "Μυρτώ" μού είχε πει πως όταν επιλεγόταν συγκεκριμένος στόχος γινόταν παρακολούθηση και ντύνονταν κατάλληλα για να μην κινούν τις υποψίες. («Και γυναίκα με κωδικό «Μαρία» », *Τα Νέα*, 06.02.2003, εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

Αλλά και η εφημερίδα *Καθημερινή* παραθέτει ένα παρόμοιο απόσπασμα:

> Η ίδια υποστηρίζει ότι ο Κανάς την είχε συστήσει ως «Στέλλα» και ότι σε μία από τις συχνές συναντήσεις που είχε η μάρτυρας με την «Μυρτώ» εκείνη της ομολόγησε πως εκείνη και ο Κανάς ήταν μέλη του Επαναστατικού Συμβουλίου της οργάνωσης. («Το περιεχόμενο της απολογίας του Τσιγαρίδα», *Καθημερινή*, 06.02.2003)

Η Κυριακίδου απεικονίζει την Αθανασάκη να της εκμυστηρεύεται αρκετές και σημαντικές πληροφορίες για το ρόλο της ίδιας στην οργάνωση, για άλλα μέλη που δε γνώριζε η Κυριακίδου και για τις μεθόδους που υιοθετούσαν κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεών τους. Παρουσιάζεται ουσιαστικά να ενοχοποιεί πλήρως τον εαυτό της χωρίς καμιά δυσκολία αφού υποστηρίζει ότι είναι μέλος του Συμβουλίου του ΕΛΑ

[22] Πρόκειται για ένα αρκετά μεγάλο άρθρο που αφορά τις καταθέσεις της Κυριακίδου. Στη δεύτερη κατάθεσή της αναφέρεται στην Αθανασάκη εκτενέστερα και για να αποδείξει το αληθές των καταθέσεών της δηλώνει ότι πολλά στοιχεία για τη δράση των μελών του ΕΛΑ και ειδικά για αυτή του πρώην συζύγου της Αγγελέτου Κανά ενημερωνόταν από την Αθανασάκη: «Η επιλογή των στόχων και των ενεργειών γινόταν από συμβούλιο. Τα μέλη δεν τα γνωρίζω στο σύνολό τους. Συμμετείχαν πάντως ο Κανάς αλλά και η Μυρτώ, όπως μου είχε πει η ίδια» («Οι δύο «συγκλονιστικές καταθέσεις της πρώην συζύγου που ξεκλείδωσαν την πόρτα του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 04.02.2003).

παραβιάζοντας, σε αντίθεση με το σύζυγο της Κυριακίδου, Κανά, τους κανόνες μυστικότητας που ισχύουν σε αυτές τις οργανώσεις. Εμφανίζεται επομένως η Κυριακίδου να γνωρίζει περισσότερες πληροφορίες για τον ΕΛΑ από την Αθανασάκη παρά από το σύζυγό της. Η ευκολία με την οποία εκμυστηρεύεται η Αθανασάκη στην Κυριακίδου -μία γυναίκα προς μία άλλη- περιγράφεται γλαφυρώς από την εφημερίδα με αποτέλεσμα να δομείται η αναπαράσταση ενός αφελούς, χωρίς ιδιαίτερη λογική, μέλους του ΕΛΑ που ουσιαστικά «κουτσομπολεύει» για τις δραστηριότητες και τα μέλη της οργάνωσης.

Σε μία άλλη κατάθεση της Κυριακίδου στις 07.04.2004 κατά τη διάρκεια της δίκης του ΕΛΑ η ίδια μετά από επίμονες ερωτήσεις της προέδρου του δικαστηρίου Ελισάβετ Μπρίλη, αν η «Μυρτώ» έβαζε βόμβες απαντάει ότι: « … η ίδια η Αθανασάκη της είχε πει… για πλάκα» («Η «ακτινογραφία» του ΕΛΑ από τη Σοφία Κυριακίδου», *Το Βήμα*, 07.04.2004). Η αφέλεια της Αθανασάκη στο συγκεκριμένο απόσπασμα αναδεικνύεται εντονότερα με τη φράση «για πλάκα». Το γεγονός ότι ένα μέλος της οργάνωσης ΕΛΑ μπορεί να αστειεύεται με βίαιες δράσεις όπως είναι η τοποθέτηση βομβών, έτσι όπως παρουσιάζεται από το λόγο της Κυριακίδου δεν παραπέμπει στην εικόνα μιας άγριας και σκληρής γυναίκας τρομοκράτη. Αντιθέτως, μέσω αυτού του συμπληρωματικού σχολίου ο λόγος της δομεί την εικόνα της ελαφρόμυαλης, χωρίς ιδιαίτερης σοβαρότητας Αθανασάκη η οποία αστειεύεται με τη θέση της στην οργάνωση και κατ' επέκταση απαξιώνοντας όχι μόνο την οργάνωση αλλά και τη δική της πολιτική δράση. Σε αυτό το σημείο η απεικόνιση της Αθανασάκη μας θυμίζει τους νεαρούς εγκληματίες που χρησιμοποιούν τις λεγόμενες τεχνικές εξουδετέρωσης της αποκλίνουσας συμπεριφοράς τους, κατά Sykes και Matza (1957). Ενώ δηλαδή προβάλλεται να συμμετέχει στην τοποθέτηση βομβών, παράλληλα προσπαθεί να δικαιολογήσει τις ενέργειές της εξηγώντας ότι το έκανε για πλάκα, χωρίς να έχει πρόθεση δηλαδή να βλάψει κάποιον. Με αυτόν τον τρόπο η αναπαράστασή της παραπέμπει εκτός των άλλων και σε μία παιδική ανευθυνότητα, σαν ένα παιδί που αρνείται τις ευθύνες και τις συνέπειες των πράξεων του, γεγονός που συντελεί στην υποβάθμιση και της πολιτικής συμμετοχής εκ μέρους της.

Η εικόνα της Αθανασάκη επανεγγράφεται πάνω στον άξονα μιας στερεότυπης θηλυκότητας που φέρει τα χαρακτηριστικά της ανοησίας, της αφέλειας και του κουτσομπολιού. Παρόλο που είναι ενταγμένη στον κατά βάση ανδρικό χώρο της

βίαιης, παράνομης πολιτικής δράσης ωστόσο αναπαρίσταται να μην υιοθετεί πλήρως αντίστοιχες συμπεριφορές και να αναπαράγει στοιχεία του φύλου της που συντελούν στην περιθωριοποίηση της πολιτικής σκέψης και δράσης των γυναικών.

5.1.4. Με ή χωρίς πολιτικές απόψεις

Όσον αφορά την κατηγορία των πολιτικών απόψεων, από τις τέσσερις γυναίκες που μελετώνται κυρίως η Σωτηροπούλου και δευτερευόντως η Πεϊνό απεικονίζονται να έχουν πολιτική άποψη. Η Αθανασάκη όπως θα παρουσιαστεί στο κεφάλαιο αναπαραστάσεων της δράσης, μολονότι απεικονίζεται ως ένα από τα ηγετικά στελέχη της οργάνωσης του ΕΛΑ και επιμελήτρια των προκηρύξεων, υπάρχουν πολύ λίγες πληροφορίες για πιθανόν πολιτικές θέσεις και απόψεις της.

Ειδικότερα, η Πεϊνό απεικονίζεται να ανήκει στο λεγόμενο «προοδευτικό χώρο» («Μία καλή εκπαιδευτικός», *Τα Νέα,*19.07.2002*)* και να εκφράζει τις απόψεις της για την τρομοκρατία, σύμφωνα με τις οποίες δεν την καταδικάζει αλλά δεν συμφωνεί με αυτές καθώς πιστεύει ότι «δεν οδηγούν πουθενά» («Ο Γιωτόπουλος αρνήθηκε την πρόταση της Αντιτρομοκρατικής», *Τα Νέα*, 03.03.2003). Η Πεϊνό επομένως, αναπαρίσταται να είναι πιο ενήμερη για τις θέσεις και τη δράση της τρομοκρατίας, να έχει μία συγκεκριμένη και τεκμηριωμένη θέση απέναντί της και γενικότερα απέναντι σε παγκόσμια γεγονότα, όπως είναι οι «πόλεμοι σε Αφγανιστάν, Γιουγκοσλαβία, Ιράκ» (ό.π.). Συγκεκριμένα, στο άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα* («ΜΕ ΘΕΩΡΟΥΣΑΝ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ 17Ν», 18.07.2002) απεικονίζεται να υποστηρίζει ότι κατηγορείται ως «η γυναίκα της 17Ν». Στη συνέχεια σε ξεχωριστή υποενότητα του άρθρου (με τον τίτλο «Δεν καταδίκασε») παρουσιάζονται οι θέσεις της για τη 17Ν και γενικότερα για οποιαδήποτε άλλη οργάνωση, με τον εξής τρόπο:

> Αναφερόμενη στη 17Ν, τη δράση της οποίας έχει επανειλημμένως αποκηρύξει ο φερόμενος ως αρχηγός της οργάνωσης, εκείνη αναγνώρισε πολιτικό κίνητρο στα μέλη της και αρνήθηκε να την καταδικάσει λέγοντας: «Είναι μία επαναστατική οργάνωση της Άκρας Αριστεράς, που έκανε πολιτικές και ιδεολογικές αναλύσεις στις οποίες ένιωθα κοντά, αν και ασφαλώς δεν θα χρησιμοποιούσα ποτέ τέτοια μέσα. Δεν μπορώ να καταδικάσω τη βία της 17Ν ή άλλης οργάνωσης αυτού του τύπου που έχουν κάποιο ιδεώδες, κάποιο ιδανικό, αν πριν δεν έχει κριθεί και δεν έχει κατακριθεί η βία που συνθλίβει όλο τον κόσμο». *(*ό.π.)

Σε αυτό το απόσπασμα οι πολιτικές τοποθετήσεις της Πεϊνό συνάδουν με την εικόνα της προοδευτικής πολιτικά γυναίκας, η οποία δε φοβάται να εκφράσει τις απόψεις για την τρομοκρατία αλλά και να ασκήσει κριτική γενικότερα στο παγκόσμιο φαινόμενο

της βίας. Η Πεϊνό μέσω της παράθεσης των απόψεων της εδώ, απεικονίζεται να μη διαφωνεί με τις ιδεολογικές τοποθετήσεις της 17Ν, να μην την καταδικάζει, αν και δηλώνει σαφώς ότι η ίδια δε χρησιμοποιεί βίαια μέσα. Μέσω αυτών των δηλώσεων, απεικονίζεται πολιτικά ενημερωμένη για το ιδεολογικό υπόβαθρο και τη δράση της οργάνωσης, ενώ παράλληλα ασκεί κριτική σε όσους δεν επικρίνουν την καθημερινή βία που «συνθλίβει» όλο τον κόσμο. Η Πεϊνό αναπαρίσταται νηφάλια, ψύχραιμη και με λογικά τεκμηριωμένες απόψεις. Η επιλογή του τύπου να την παρουσιάσει έμμεσα να έχει θέσεις έμμεσα υπέρ της 17Ν, δε συντελεί στη δαιμονοποίηση της εικόνας της καθώς μετριάζεται από τον ψύχραιμο, χωρίς συναισθηματικές εξάρσεις, τεκμηριωμένο λόγο της.

Σε αντίθεση με την περίπτωση της Πεϊνό, ο τύπος δεν αναπαριστά την Αθανασάκη, παρά μόνο αμυδρά σε ένα άρθρο, να έχει και να εκφράζει πολιτικές απόψεις και ιδέες. Μία πιθανή ερμηνεία είναι ότι λόγω της φυλάκισης της και της δίκης, να θεωρείται ήδη εκ των προτέρων μέλος του ΕΛΑ οπότε και οι ιδέες της να γίνονται εύκολα αντιληπτές. Ωστόσο, αυτό εν μέρει καταρρίπτεται καθώς υπάρχουν άρθρα τα οποία αναφέρονται στις ιδεολογικές απόψεις έτερου μέλους, του Αγγελέτου Κανά. Ενώ για την Αθανασάκη υπάρχουν ελάχιστες και αμυδρές, ασαφείς αναφορές στις ιδεολογικές τοποθετήσεις της. Στο άρθρο «ΑΙΧΜΕΣ» που δημοσιεύτηκε από την εφημερίδα *Τα Νέα* (22.03.2004), παρατηρείται για τα τρία κατηγορούμενα άτομα (Κανάς, Αθανασάκη και Αγαπίου) να δηλώνεται ότι μετά τη Χούντα ακολούθησαν «πορείες μοναχικές μακριά από κομματικούς και συνδικαλιστικούς παραγοντισμούς» (ό.π.), απεικονίζοντάς τους έμμεσα ως αμφισβητίες του τρόπου λειτουργίας του πολιτικού συστήματος, οι οποίοι συνειδητά και εκουσίως δεν επιδιώκουν θέσεις εξουσίας αφού αποφεύγουν τους λεγόμενους παραγοντισμούς.

Κινούμενο στα ίδια πλαίσια αλλά με ένα πιο εμφανές και έντονο ύφος η Αθανασάκη αναπαρίσταται να εκφράζει τις απόψεις της με παρρησία και να αμφισβητεί την πολιτική εξουσία, ενδυναμώνοντας μία εικόνα γυναίκας που έχει άποψη αλλά εμφανίζεται να την εκφράζει μέσα σε ένα πλαίσιο αγανάκτησης για τη δικαστική εξουσία. Όλο το άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα* («Μία δίκη χωρίς κανόνες», 22.03.2004) είναι αφιερωμένο στην Αθανασάκη και τις δηλώσεις της για τη δικαστική διαδικασία. Ειδικότερα, απεικονίζεται να εκφράζει με έντονο και επιθετικό ύφος τις απόψεις της κατά της δικαιοσύνης, του δικαστικού συστήματος αλλά και του

πολιτικού σε αρκετά σημεία του άρθρου, των οποίων θα παρατεθούν στη συνέχεια τα πιο έντονα και πυκνά σε νοήματα. Σύμφωνα με την εφημερίδα:

> Η Ειρήνη Αθανασάκη εκφράζει την ανησυχία της για την έως τώρα διαδικασία της δίκης λέγοντας ότι επικρατεί ένα σύννεφο σιωπής. Και εκτιμά πως όλα γίνονται επειδή «υπάρχει μία συμπαιγνία όλου του κρατικού μηχανισμού που σε συνδυασμό με την ένοχη σιωπή των κομμάτων, στοχεύει στην εξόντωση μας για να πείσει, εν όψει των Αγώνων, ότι η χώρα μας κτύπησε το φαινόμενο της τρομοκρατίας». («Μία δίκη χωρίς κανόνες», 22.03.2004)

Επίσης, κατά την Αθανασάκη ο κρατικός μηχανισμός:

> «εκπροσωπείται όχι μόνο από τα κόμματα, τις διωκτικές αρχές, τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία, αλλά φαίνεται πως υπάρχει σύμπραξη όλων-σοσιαλιστών, αριστερών, πνευματικών ανθρώπων- για να καταδικαστούν αυτή τη στιγμή 3-5 άνθρωποι και αύριο ο οποιοσδήποτε». (ό.π., εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

Ενώ παράλληλα στο άρθρο υπάρχει μία φωτογραφία της ίδιας κάτω από την οποία παρατίθεται ο εξής εκτενής τίτλος:

> «Πού είναι εκείνοι που διαδηλώνουν κατά του πολέμου στο Ιράκ; Πού είναι τα πολιτικά κόμματα; Η σιωπή τους είναι θέση. Δεν βλέπουν ότι ο πόλεμος γίνεται μέσα στο σπίτι τους; Όλα προσχεδιασμένα και προμελετημένα». (ό.π.)

Αυτό που αναδεικνύεται σε επίπεδο ιδεολογικής τοποθέτησης είναι ότι η Αθανασάκη, μέσω των συγκεκριμένων παραθέσεων των δηλώσεών της απεικονίζεται κατά βάση να αμφισβητεί, να κριτικάρει το πολιτικό και δικαστικό σύστημα. Κατ' επέκταση μέσω αυτής της κριτικής αναδεικνύεται μία έμμεση πολιτική εναντίωσή της σε δύο κεντρικούς μηχανισμούς εξουσίας. Το γεγονός αυτό που συνάδει με την εικόνα της ως μέλους μιας τρομοκρατικής οργάνωσης, η οποία υποστηρίζεται ότι συστήθηκε μετά τη δικτατορία για να εκφράσει την αμφισβήτησή της στους κρατικούς θεσμούς. Αν και με αυτόν τον τρόπο αναπαράστασης η Αθανασάκη εμφανίζεται ως πολιτικό ον ωστόσο, το επιθετικό ύφος που εκφράζει τον προβαλλόμενο λόγο της, επισκιάζει εν μέρει την πολιτική της ιδιότητα και παραπέμπει σε στοιχεία μιας στερεοτυπικής εκδοχής της θηλυκής ταυτότητας. Η επανειλημμένη χρήση ερωτημάτων μέσω των οποίων απεικονίζεται να επιτίθεται στην πολιτική εξουσία καθώς και η επιλογή του τύπου να παραθέσει αυτούσιες τις συγκεκριμένες δηλώσεις περί συνομωσίας οδηγούν στην ανάδειξη μίας έντονης συναισθηματικής φόρτισης, μίας έλλειψης ψυχραιμίας και μίας επομένως υπόρρητης συναισθηματικής ανισορροπίας στην εικόνα της, με

αποτέλεσμα να υποβαθμίζει, όχι εντελώς, αλλά μέχρι ενός σημείου την ιδιότητά της ως πολιτικού όντος.

Το ίδιο αποτέλεσμα, αλλά με έναν πιο έντονο και ξεκάθαρο τρόπο, παρατηρείται στο λόγο που αφορά την προβολή των πολιτικών απόψεων της Σωτηροπούλου. Η Σωτηροπούλου απεικονίζεται να υιοθετεί τις πολιτικές θέσεις του αναρχικού ιδεολογικού χώρου αλλά όπως προκύπτει από τη μελέτη υπάρχουν σημεία που εντάσσουν τις απόψεις στο πλαίσιο της δαιμονοποίησης.

Αρχικά υπάρχουν άρθρα στις εφημερίδες *Το Βήμα* και *Καθημερινή* τα οποία παρουσιάζουν με έναν ουδέτερο τρόπο τις πολιτικές της απόψεις καθώς είτε υποστηρίζεται ότι «χαρακτηρίζεται άτομο με χαρακτηριστικά του χώρου των αναρχικών» («Πρόσωπο–κλειδί η πρώην σύζυγος του Σάββα Ξηρού»*, Καθημερινή,* 05.07.2002), είτε παρατίθεται απόσπασμα από τις καταθέσεις της όπου η ίδια υποστηρίζει ότι: «τόσο οι δικές μου ιδέες όσο και του Σάββα κινούνται στον αριστερίστικο χώρο, χωρίς ποτέ να εμπλακούμε σε ομάδες και οργανώσεις» («Πώς γνώρισα τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», *Το Βήμα,* 31.08.2002). Με αυτόν τον τρόπο υπάρχει μία ξεκάθαρη αναπαράσταση της Σωτηροπούλου ως ατόμου που έχει συγκεκριμένες ιδεολογικές προτιμήσεις και τις δηλώνει ξεκάθαρα.

Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα άρθρα (ένα στο *Ριζοσπάστη* και δύο στο *Βήμα*) τα οποία μέσω του λόγου τους συνδέουν τις πολιτικές της ιδέες με στοιχεία δαιμονοποίησης. Δύο άρθρα στην εφημερίδα *Το Βήμα* («Η Σωτηροπούλου και οι κακές παρέες παρέσυραν τον Σάββα», «Παπα-Τριαντάφυλλος: Αυτή παρέσυρε το γιο μου», 31.08.2002*)* και ένα στον *Ριζοσπάστη* («ΠΟΛΙΤΙΚΗ», 14.09.2002*)* απεικονίζουν τη Σωτηροπούλου ως το άτομο που παρέσυρε τον Ξηρό στην τρομοκρατία. Σύμφωνα με την εφημερίδα *Το Βήμα* παρουσιάζεται ο πατέρας του Ξηρού, να κατηγορεί τη Σωτηροπούλου ότι «αυτή παρέσυρε τον γιο» (ό.π.) του με τις αναρχικές της ιδέες, γεγονός που απεικονίζει τη Σωτηροπούλου σύμφωνα με το κλασικό πρότυπο της γυναίκας «πόρνης»-«σειρήνας», που παρατηρείται στα Μέσα Ενημέρωσης ειδικά για τις γυναίκες που εμπλέκονται σε φαινόμενα βίας (Βλ. Benedict, 1992, Sjoberg και Gentry, 2007, Young, 1990). Η προβολή ειδικά ενός ιερέα να κατηγορεί την πρώην νύφη του για το γεγονός ότι παρέσυρε το γιο του με τις ιδέες της, συντελεί σε ένα

τύπο *θεσμοθετημένης* (δική μου έμφαση) δαιμονοποίησής της και στην υποβάθμιση της ανάδειξης της πολιτικής ιδιότητας στην προβαλλόμενη κοινωνική της ταυτότητα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο τρόπος που σχολιάζεται από την εφημερίδα *Ριζοσπάστης*, όλο αυτό το γεγονός της προβολής της Σωτηροπούλου:

> Πιάστηκε και η Σωτηροπούλου! Ο ...εγκέφαλος της τρομοκρατίας... (Το 'πε, άλλωστε, κι ο παπα - Τριαντάφυλλος): «Αυτή το παρέσυρε το παιδί»! Ποιο ακριβώς είναι το παιδί; Μα, φυσικά, ο Σάββας...» («ΠΟΛΙΤΙΚΗ»,14.09.2002)

Σε αυτό το απόσπασμα παρατηρείται ένας έντονος καυστικός και ειρωνικός λόγος απέναντι στην προβαλλόμενη πιθανότητα η Σωτηροπούλου να παρέσυρε τον Ξηρό. Αμφισβητείται η κατάθεση και του παπα-Τριαντάφυλλου αλλά και η σύλληψη της Σωτηροπούλου. Παράλληλα, ωστόσο, μέσω αυτού του ειρωνικού ύφους καθώς και της φράσης «Ο…εγκέφαλος της τρομοκρατίας …» επιτυγχάνεται η υποτίμηση της πολιτικής ιδιότητας αλλά και γενικότερα μιας πολιτικής ικανότητας στην αναπαράσταση της Σωτηροπούλου. Η ειρωνεία που επεκτείνεται και στην εικόνα του παιδιού-θύματος Ξηρού απέναντι σε μία εκμεταλλεύτρια-σειρήνα Σωτηροπούλου, έμμεσα έχει ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση των κυρίαρχων αντιλήψεων οι οποίες τοποθετούν τους άνδρες στο δημόσιο και πολιτικό βίο, ενώ τις γυναίκες στον ιδιωτικό, περισσότερο συναισθηματικό βίο. Ενώ ο *Ριζοσπάστης* πιθανότατα, να έχει την πρόθεση να αμφισβητήσει και να κατακρίνει τις κατηγορίες που δέχεται η Σωτηροπούλου, ωστόσο μέσω αυτής της «ειρωνικής» υπεράσπισης επιτυγχάνει περισσότερο την ενδυνάμωση των έμφυλων στερεοτύπων και την επαναφορά της προβαλλόμενης σχέσης σε ένα πλαίσιο οριοθετημένο, με συγκεκριμένους ρόλους και θέσεις.

Εν ολίγοις, το στοιχείο των πολιτικών απόψεων δεν συνιστά κεντρικό χαρακτηριστικό στην απεικόνιση της ταυτότητας των υπό μελέτη γυναικών. Η Πεϊνό αναπαρίσταται ως προοδευτική, η Σωτηροπούλου ως φίλα προσκείμενη στον αναρχικό χώρο, ενώ για την Κορτές και για την Αθανασάκη οι πληροφορίες που προβάλλονται είναι ελάχιστες και παρουσιαζόμενες με υπαινικτικό τρόπο. Μέσω αυτής της ελάχιστης πληροφόρησης ο τύπος αποδυναμώνει την εικόνα των

συγκεκριμένων γυναικών ως πολιτικών όντων και τις περιχαρακώνει σε ένα σεξιστικό πλαίσιο της θηλυκότητας με στοιχεία πολιτικής άγνοιας και απραξίας.

5.2. Δράση

Η μελέτη του επιλεγμένου υλικού οδήγησε στη διαμόρφωση τριών κεντρικών κατηγοριών αναπαράστασης της δράσης των τεσσάρων γυναικών: α) Δυναμικότητα β) ηγετικοί και περιφερειακοί ρόλοι γ) θυματοποίηση[23]. Σε κάθε μία κατηγορία συμπεριλαμβάνεται μία ποικιλία γεγονότων στην οποία προβάλλονται να συμμετέχουν οι γυναίκες με αποτέλεσμα να προκύπτουν διαφορετικές, σχεδόν αυτόνομες θεματικές αναπαράστασης. Αυτό το γεγονός παρατηρήθηκε ιδιαίτερα στις περιπτώσεις της Αθανασάκη και της Σωτηροπούλου οι οποίες αποτέλεσαν τόπους εστίασης μίας πληθώρας διαφορετικών άρθρων για τα γεγονότα που επιλέχθηκαν να μελετηθούν. Ως άμεση συνέπεια προέκυψαν διαφορετικές θεματικές αφήγησης της δράσης τους οι οποίες αν και θα παρουσιαστούν μέσα στο πλαίσιο των δύο κυρίως κεντρικών κατηγοριών, ωστόσο αυτό θα συμβεί με έναν προσωποκεντρικό τρόπο οργάνωσης του υπό ανάλυση λόγου.

5.2.1. Δυναμικότητα

Στην ενότητα που ακολουθεί θα παρουσιαστούν τα κεντρικά αφηγηματικά σχήματα μέσω των οποίων η συμπεριφορά των τεσσάρων υπο μελέτη γυναικών αναπαρίστανται με στοιχεία δυναμικότητας, επιθετικότητας και δαιμονοποίησης. Όπως έχει αναλυθεί και στην αρχή της ενότητας 5.1. η παρουσίαση των ερευνητικών αποτελεσμάτων θα ακολουθήσει μία προσωποκεντρική οργάνωση καθώς η ποικιλία των γεγονότων που αναλύονται σε συνδυασμό με το γεγονός ότι εδώ ο λόγος περιγράφει συμπεριφορές και όχι μεμονωμένα στοιχεία ταυτότητας συνετέλεσε στην διαμόρφωση αυτόνομων θεματικών ενοτήτων για την αναπαράσταση της κάθε υπο μελέτη γυναίκας. Λόγω της μεγαλύτερης ποικιλίας αφηγηματικών σχημάτων που αναδείχθηκαν στην περίπτωση της Αθανασάκη θα παρουσιαστεί πρώτη η δική της απεικόνιση και ακολουθώντας το ίδιο σκεπτικό θα επακολουθήσουν τα σχήματα της Σωτηροπούλου, της Κορτές και της Πεϊνό.

[23] Ο όρος της θυματοποίησης χρησιμοποιείται και στην κατηγορία της μη συμβατικής πολιτικής υπό την έννοια της αθωότητας και της παθητικότητας κατά Benedict (1992).

Η περίπτωση της Αθανασάκη

Στο πλαίσιο αναπαράστασης της δράσης των γυναικών που παρουσιάζονται να συμμετέχουν στο πεδίο της μη συμβατικής πολιτικής, η Αθανασάκη απεικονίζεται ως άτομο που έχει πυγμή, σθένος να εκφράσει τις απόψεις της και πολλές φορές να αντιταχθεί στη δικαστική εξουσία ενώ η ίδια ούσα κατηγορούμενη για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση, βρίσκεται σε μειονεκτική θέση. Η ανάλυση λόγου των υπό μελέτη άρθρων ανέδειξε αρχικά, μία έμφαση στις αντιδράσεις της Αθανασάκη απέναντι στη δικαστική εξουσία ιδιαίτερα όσον αφορά τις κατηγορίες που της απαγγέλθηκαν. Στη συνέχεια και κατά την πορεία της δικαστικής διαδικασίας, ο τύπος επικεντρώνεται με ιδιαίτερη ένταση στις αντιδράσεις της ίδιας και κυρίως των συνηγόρων της όσον αφορά: τη χρήση των αρχείων Στάζι από το δικαστήριο, την επακόλουθη παραίτηση των συνηγόρων της και τον αυτεπάγγελτο διορισμό νέου συνηγόρου. Το τελευταίο γεγονός του διορισμού προκάλεσε την αντίδραση των συνηγόρων της αλλά κυρίως την άρνηση της ίδιας της Αθανασάκη, με αποτέλεσμα να παραιτηθούν οι νέοι δικηγόροι και να επανέλθουν οι αρχικοί. Όλα αυτά τα γεγονότα- τα οποία προκύπτουν αλυσιδωτά- παρουσιάζονται από τον τύπο, γεγονός το οποίο οδήγησε στη διαμόρφωση μιας δεύτερης θεματικής υπερενότητας, με κεντρικό στόχο μία επαρκής, ευκρινής και κατανοητή απόδοση του τρόπου που αναπαρίσταται η συμπεριφορά της Αθανασάκη σε όλη αυτήν την μακρά σειρά γεγονότων.

Αντιδράσεις απέναντι στη δικαστική εξουσία

Σύμφωνα με το πρώτο αφηγηματικό σχήμα η Αθανασάκη, ούσα κατηγορούμενη απεικονίζεται να εκφράζει τη δυσαρέσκειά της για τον τρόπο που λειτουργεί η δικαστική εξουσία με αποτέλεσμα να αναδεικνύεται μία δυναμική συμπεριφορά εκ μέρους της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο τρόπος με τον οποίο η εφημερίδα *Τα Νέα* αφηγείται τις πρώτες αντιδράσεις της Αθανασάκη απέναντι στη δικαστική διαδικασία καθώς σε ένα γενικότερο πλαίσιο οργής και αγανάκτησης παρουσιάζονται οι γραπτές δηλώσεις των τεσσάρων εκ των πέντε κατηγορουμένων όπου καταγγέλλουν –εκτός του Χρήστου Τσιγαρίδα ο οποίος αναλαμβάνει την πολιτική ευθύνη- την έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων από τη δικογραφία. Σύμφωνα με την εφημερίδα η Αθανασάκη ερωτώμενη σχετικά από την Πρόεδρο του δικαστηρίου απαντάει ότι:

«Όλο αυτό τον καιρό με οργή, αγανάκτηση και θυμό περιμένω να δω τους πραγματικούς λόγους που με θέλουν φυλακισμένη και κατηγορούμενη. Ούτε η προδικασία, ούτε το κακογραμμένο "μυθιστόρημα" που ονομάστηκε βούλευμα δίνουν έστω έναν πραγματικό λόγο. Ελπίζω ότι η ακροαματική διαδικασία θα επιβεβαιώσει την αλήθεια». («Ένα «ναι» και τέσσερα «όχι»», *Τα Νέα*, 11.02.2004)

Ολόκληρο το απόσπασμα απεικονίζει την Αθανασάκη να μη φοβάται να εκφράσει την έντονη δυσαρέσκειά της για τον τρόπο λειτουργίας της δικαστικής εξουσίας αφού μέσω των λεγομένων της αμφισβητεί και επικρίνει τις αρμόδιες αρχές που της απήγγειλαν κατηγορίες και τη φυλάκισαν. Χαρακτηριστικό είναι ότι η ίδια περιγράφει τον εαυτό της να βρίσκεται σε μία έντονη συναισθηματική κατάσταση η οποία χαρακτηρίζεται από «οργή, αγανάκτηση και θυμό» γιατί όπως υποστηρίζει περιμένει να δει τους πραγματικούς λόγους που τη θέλουν φυλακισμένη και κατηγορούμενη. Τα προβαλλόμενα συναισθήματά της δομούν μία ενεργητική, γεμάτη ένταση στάση προς το δικαστήριο. Η εναντίωσή της είναι σαφής και την προβάλλει η ίδια μέσω ενός λόγου ο οποίος χρωματίζεται από οργή, ειρωνεία αλλά ταυτόχρονα κινείται γύρω από ένα κεντρικό επιχείρημα. Η εναντίωσή της παίρνει τη μορφή επίθεσης η οποία όμως τεκμηριώνεται από το επιχείρημα το οποίο αναφέρεται στην έλλειψη βάσιμων-πραγματικών αιτιών για τη φυλάκισή της. Ο λόγος της ουσιαστικά μπορεί να παρομοιαστεί με ένα εκκρεμές το οποίο κινείται μεταξύ λογικής νηφαλιότητας και συναισθητικής έκρηξης. Είναι εμφανές ότι δεν κυριαρχεί η σύγχυση στη νοητική κατάσταση της Αθανασάκη. Οι χαρακτηρισμοί, η δικανική ορολογία που απεικονίζεται να χρησιμοποιεί υποδεικνύουν ότι προηγήθηκε γνωστική διεργασία και έγινε επιλογή του τρόπου με τον οποίο θα τοποθετηθεί ενώπιον του δικαστηρίου. Η κριτική που ασκεί η ίδια στην προδικασία και στο περιεχόμενο του βουλεύματος συνιστά στοιχείο το οποίο μαρτυρά ενημέρωση εκ μέρους της και γνώση για τις δικαστικές διαδικασίες που την αφορούν. Δεν παρουσιάζεται βουβή, παθητική ή ανενημέρωτη αντιθέτως απεικονίζεται να επιδεικνύει δυναμικότητα και σθένος. Η ελπίδα επίσης που εκφράζει στο τέλος για μια πιο αισιόδοξη εξέλιξη της υπόθεσής της συνιστά βασικό επιχείρημα της ανάλυσής μας ότι ο λόγος της είναι προσεκτικά δομημένος. Η έντονη κριτική απέναντι στην εξουσία δεν κορυφώνεται έως την πλήρη απαξίωσή της, αντιθέτως ο λόγος της Αθανασάκη με την τελευταία δήλωσή της κατεβάζει τους τόνους. Εκφράζει μέσω αυτής, την πίστη της στη δικαστική εξουσία γνωρίζοντας πιθανόν ότι η απόλυτη απόρριψή της δε συνιστά «έξυπνη» στάση ιδίως όταν η ίδια βρίσκεται στη μειονεκτική θέση της

κατηγορούμενης και εξαρτάται από την κρίση του δικαστηρίου. Τα προβαλλόμενα στοιχεία της συναισθηματικής έντασης εξισορροπούνται από αυτά της λογικής και της ευγένειας- η οποία εκφράζεται με τη χρήση του όρου ελπίζω. Μέσω της προβολής αυτής της συμπεριφοράς ο τύπος κατασκευάζει ναι μεν την αναπαράσταση μιας γυναίκας που τολμά να εκφράσει τις απόψεις της, αλλά χωρίς να ασεβεί πλήρως στη δικαστική εξουσία.

Εντούτοις, η δυναμικότητα της συμπεριφοράς της η οποία επιτείνεται από το συναισθηματικά φορτισμένο λόγο -που χρησιμοποιείται από την Αθανασάκη και προβάλλεται με έμφαση από τον τύπο- οδηγεί σε μερικά σημεία στην επισκίαση της εικόνας της ως νηφάλιας και λογικής. Η «οργή», η «αγανάκτηση» και το «κακογραμμένο μυθιστόρημα» συνιστούν φράσεις τις οποίες αναφέρουν σχεδόν όλες οι εφημερίδες αλλά αυτή που εστιάζει περισσότερο -εκτός από *Τα Νέα*- είναι *Το Βήμα*. Στο άρθρο που δημοσιεύει στις 11.02.2004, το απόσπασμα εκείνο που αφορά την απολογία της Αθανασάκη έχει ως τίτλο το εξής: «**ΕΙΡΗΝΗ ΑΘΑΝΑΣΑΚΗ:** *Με οργή, αγανάκτηση και θυμό*» (έμφαση στο πρωτότυπο) και συνεχίζει στο κυρίως κείμενο :

> «Η Ειρήνη Αθανασάκη χαρακτήρισε «κακογραμμένο μυθιστόρημα» το παραπεμπτικό βούλευμα και συμπλήρωσε πως με «οργή, αγανάκτηση και θυμό» περιμένει να δει τους πραγματικούς λόγους που τη θέλουν φυλακισμένη και κατηγορούμενη σε αυτή τη δίκη.» («Γεύση» απολογιών από τους πέντε του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 11.02.2004)

Διακρίνεται μία σαφής διαφορά στον τρόπο που οργανώνεται ο λόγος στο *Βήμα* σε σχέση με *Τα Νέα*. *Τα Νέα* παρέθεσαν αυτούσια τα λόγια της Αθανασάκη ενώ *Το Βήμα* από την αρχή του αποσπάσματος αφηγείται τις δηλώσεις της επιλέγοντας να θέσει σε εισαγωγικά ορισμένες φράσεις, επιτυγχάνοντας με αυτόν τον τρόπο την εστίαση σε ορισμένα σημεία τα οποία συντελούν σε συγκεκριμένου τύπου αναπαράσταση. Όπως παρατηρούμε, η εφημερίδα *Το Βήμα* -σε αντίθεση με *Τα Νέα*, τα οποία επιχειρούν μία ουδέτερη παρουσίαση- εξάγει ένα κεντρικό συμπέρασμα για την κατάσταση της Αθανασάκη καθώς ξεκινά τοποθετώντας δίπλα στο όνομά της, ως κεντρικό τίτλο, τη φράση «Με οργή, αγανάκτηση και θυμό». Παρατηρείται μία απόπειρα σύνδεσης της Αθανασάκη με μία ταραγμένη συναισθηματική κατάσταση στην οποία μπορεί να υποβόσκει ψυχική και νοητική αστάθεια. Η προβολή της οργής και του θυμού παραπέμπει στις αφηγήσεις τερατοποίησης που ακολουθούν πολλές φορές τα Μ.Μ.Ε.

για να εξηγήσουν την εμπλοκή των γυναικών σε βίαιες ενέργειες. Σύμφωνα με τις Sjoberg και Gentry (2007) η βίαιη γυναίκα θεωρείται η προσωποποίηση του κακού, με μία παράλογη αποστολή γεμάτη θυμό. Η σύγκριση που επιχειρείται με τέρας αφαιρεί από τις γυναίκες όχι μόνο την αποστολή της βίαιης γυναίκας αλλά και την ανθρώπινη υπόστασή της με το να την απογυμνώνει από τη λογική τους σκέψη. Σύμφωνα με αυτήν την αφήγηση οι γυναίκες που συμμετέχουν σε ενέργειες πολιτικής βίας το κάνουν κυρίως για προσωπικούς λόγους οι οποίοι συνήθως είναι παθολογικής φύσεως, με αποτέλεσμα να περιγράφονται ως μη αληθινές γυναίκες, σατανικές και ψυχολογικά ανισόρροπες.

Το αφηγηματικό πρότυπο της τερατοποίησης δεν είναι ξεκάθαρο και τόσο ισχυρό στην απεικόνιση της Αθανασάκη, ωστόσο υπάρχουν ορισμένα ψήγματα τα οποία ενδυναμώνονται όταν μελετώντας ολόκληρο το άρθρο με μία συγκριτική οπτική παρατηρούμε ότι δεν υπάρχει αντίστοιχη περιγραφή των υπολοίπων κατηγορουμένων. Ειδικότερα, για τον Αγαπίου ως τίτλος παρατίθεται η δήλωσή του « Όλα όσα ισχυρίζεστε δεν ισχύουν», για το Κασσίμη η δήλωση «αρνούμαι κατηγορηματικά» και για τον Κανά «Κατάπληξη για τον Τσιγαρίδα». Η μόνη ίσως συναισθηματική απόχρωση που διαβλέπεται είναι η περίπτωση του Κανά η οποία ωστόσο δεν παραπέμπει σε τόσο έντονη συναισθηματική φόρτιση όσο *η οργή, η αγανάκτηση και ο θυμός* (δική μου έμφαση). Η δυναμική συμπεριφορά της Αθανασάκη αποτελεί το κεντρικό στοιχείο στην αναπαράστασή της, η οποία ωστόσο και μέσω του λόγου της εφημερίδας *Το Βήμα* φαίνεται να κινείται μεταξύ δυναμικότητας και επιθετικότητας. Η φράση με την οποία τελειώνει το απόσπασμα εμπεριέχει στοιχεία και των δύο περιπτώσεων. Ειδικότερα, ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζει η εφημερίδα ενισχύει περισσότερο την αναπαράσταση της Αθανασάκη ως γυναίκας που παρεκκλίνει από την ψυχραιμία της και επιτίθεται στις δικαστικές αρχές. Η αυτούσια παράθεση όχι ολόκληρης της δήλωσής της αλλά συγκεκριμένων φράσεων σε συνδυασμό με την επανάληψη της φράσης «κακογραμμένο μυθιστόρημα» συντελούν στην κατασκευή μιας πιο επιθετικής και όχι τόσο δυναμικής Αθανασάκη. Αν και υπάρχουν ορισμένα στοιχεία λογικής στις δηλώσεις που παραθέτει η εφημερίδα όπως ότι το βούλευμα και η ανακριτική διαδικασία δε βασίζονται σε πραγματικούς λόγους για την παραπομπή της, εν τούτοις συγκριτικά με

Τα Νέα η αναπαράστασή της μέσω του *Βήματος* εμπεριέχει πιο έντονα στοιχεία επιθετικότητας και συναισθηματικής ανισορροπίας.

Παρομοίως, ο λόγος της *Καθημερινής* επικεντρώνεται στη συναισθηματική κατάσταση της Αθανασάκη ο οποίος ωστόσο, όντας σύντομος και λακωνικός την αναπαριστά περισσότερο ως συγκροτημένη, αποφασιστική και δυναμική:

> «Με τη σειρά της η Ειρήνη Αθανασάκη ζήτησε να μάθει τα στοιχεία βάσει των οποίων οδηγήθηκε στη δίκη.
>
> ΕΙΡΗΝΗ ΑΘΑΝΑΣΑΚΗ: «Περιμένω με οργή και αγανάκτηση στοιχεία που να αιτιολογούν τη θέση μου εδώ. Το βούλευμα είναι ένα μυθιστόρημα και μάλιστα κακογραμμένο. Ο μόνος που γνώριζα είναι ο Αγαπίου»..»» («Το κεντρικό πρόσωπο της δίκης», *Καθημερινή*, 11.02.2004)

Υπάρχει μία ισορροπία μεταξύ των νηφάλιων και των συναισθηματικά φορτισμένων δηλώσεών της. Ειδικότερα στην αρχή, αυτό που τονίζεται είναι ότι έχει ζητήσει να μάθει τα στοιχεία που την οδήγησαν στη δίκη. Αυτό που αναδεικνύεται στο συγκεκριμένο σημείο είναι ψυχραιμία και λογική εκ μέρους της η οποία ανατρέπεται εν μέρει από την «οργή» και την «αγανάκτηση» με την οποία απεικονίζεται να αναμένει την αιτιολόγηση της παραπομπής της στη δίκη. Αυτή η εναλλαγή στην περιγραφή της νοητικής και συναισθηματικής κατάστασης της Αθανασάκη ναι μεν επαναλαμβάνεται από την *Καθημερινή* αλλά η λακωνικότητα με την οποία συμβαίνει δεν οδηγεί στην αναπαράσταση μίας σχιζοειδούς προσωπικότητας όσο μίας γυναίκας που είναι οργισμένη για αυτό που υφίσταται αλλά και ταυτόχρονα αποφασισμένη να υπερασπιστεί τον εαυτό της και να διεκδικήσει χωρίς φόβο το δίκιο της.

Ο *Ριζοσπάστης* από την άλλη πλευρά, επικεντρώνεται στη διεκδικητική συμπεριφορά της Αθανασάκη χωρίς να αναφέρεται καθόλου στη συναισθηματική της κατάσταση. Σε σχετικό άρθρο το οποίο αφορά τις τοποθετήσεις όλων των κατηγορουμένων επί των κατηγοριών που τους προσάπτουν, αναφέρεται ότι η στάση της Αθανασάκη ήταν ανάλογη των υπολοίπων συλληφθέντων -ήτοι αρνήθηκε τις κατηγορίες- και ότι «επίσης μίλησε και για τις συνθήκες κράτησης, που υποβιβάζουν και υποτιμούν την αξιοπρέπεια του ανθρώπου» («Ανάγνωση κατηγορητηρίου και τοποθετήσεις κατηγορουμένων», *Ριζοσπάστης,* 11.02.2004). Πουθενά στις σύντομες δηλώσεις της δεν περιγράφεται η συναισθηματική της κατάσταση ή τα σχόλια της περί «κακογραμμένου μυθιστορήματος». Ο λόγος του *Ριζοσπάστη* διαφοροποιείται σε

μεγάλο βαθμό από τις προαναφερθείσες εφημερίδες[24] και αυτό που αναδεικνύεται είναι μία πιο ήπια και ψύχραιμη αναπαράσταση της Αθανασάκη. Η εστίαση σε πολύ βασικά σημεία της δήλωσής της σε συνδυασμό με την έκφραση ότι η στάση της ήταν «ανάλογη» των άλλων κατηγορουμένων, αποδυναμώνει τη θέση της σε σχέση με τους άλλους και αναδεικνύει στοιχεία ηπιότητας εκ μέρους της. Ωστόσο, μέσω της αυτούσιας παράθεσης των επικριτικών σχολίων που κάνει για τις συνθήκες κράτησης ο λόγος του *Ριζοσπάστη* προσδίδει στην εικόνα της Αθανασάκη χαρακτηριστικά δυναμικότητας, λογικής κρίσης και αποφασιστικότητας.

Συνοψίζοντας, η απεικόνιση της Αθανασάκη σε αυτήν την περίπτωση εμπεριέχει στοιχεία δυναμικής και νηφάλιας συμπεριφοράς η οποία ωστόσο παρεκκλίνει από τις κυρίαρχες αντιλήψεις της θηλυκότητας που την θέλουν τις γυναίκες αδύναμες και παθητικές. Αυτό όμως παρατηρούμε να υπονομεύεται εν μέρει από τον τύπο, μέσα από την πρόσθεση συναισθηματικών στοιχείων στην αφήγηση της συμπεριφοράς της. Η δυναμικότητα αποδυναμώνεται μερικώς από τον συναισθηματισμό σε μία καταστολή της διασαλευτικής όψης της θηλυκότητας που εκφράζει ή/και σε μία γραμμική προσπάθεια μείωσης της πολιτικής αξίας της δυναμικότητάς της.

Αντιδράσεις για τη χρήση των αρχείων Στάζι

Στην υποενότητα που ακολουθεί παρόμοια χαρακτηριστικά δυναμικότητας και επιθετικότητας προβάλλονται με μεγαλύτερη συχνότητα και ένταση όταν ο τύπος περιγράφει τη στάση και συμπεριφορά της Αθανασάκη αλλά και των συνηγόρων της. Πιο συγκεκριμένα, ο τύπος εστιάζει στις αντιδράσεις που πυροδοτήθηκαν από την απόφαση του δικαστηρίου να χρησιμοποιήσει ως αποδεικτικά στοιχεία έγγραφα της Ανατολικογερμανικής μυστικής υπηρεσίας Στάζι τα οποία δίνουν πληροφορίες για όλους τους κατηγορούμενους συμπεριλαμβανομένης και της ίδιας. Η συγκεκριμένη απόφαση του δικαστηρίου προκάλεσε γενικότερες αντιδράσεις από τους κατηγορούμενους αλλά και από τους συνηγόρους τους καθώς αμφισβήτησαν τη γνησιότητα των εγγράφων και τα θεώρησαν «αμφίβολης προέλευσης και αμφίβολης εγκυρότητας» («Μονίμως στο επίκεντρο τα αρχεία Στάζι», *Καθημερινή*, 18.03.2004).

[24] *Τα Νέα* αποτελούν μία μικρή εξαίρεση τα οποία αναφέρονται πολύ συνοπτικά στην ίδια καταγγελία που έκανε η Αθανασάκη μαζί με τον Κανά και τον Αγαπίου στη μόνιμη στήλη «Τα ΝΕΑ σε 5΄» στις 11.02.2004.

Ειδικότερα, οι αντιδράσεις των δικηγόρων της Αθανασάκη όσον αφορά τις δικαστικές διαδικασίες και πιο συγκεκριμένα τη νομιμοποίηση των αρχείων Στάζι είλκυσε την προσοχή του τύπου και αποτέλεσαν κεντρικό θέμα για ένα σεβαστό αριθμό άρθρων- 29 συνολικά- από όλες τις εφημερίδες που εξετάζονται στην εν λόγω διατριβή. Στις 17.03.2004 η *Καθημερινή* δημοσιεύει ένα άρθρο με τίτλο: «Δίκη ΕΛΑ: διελκυστίνδα με τα Αρχεία Στάζι» όπου αφηγείται ότι ένας μάρτυρας της δίκης ο Βασίλης Ζήσης στάθηκε αιτία για να ανάψουν «τα αίματα στη δικαστική αίθουσα» (ό.π.) αφού προβάλλεται από την εφημερίδα ότι ο δημοσιογράφος διάβασε μία αναφορά, η οποία αναφέρεται σε σχέσεις του επιχειρηματία Σωκράτη Κόκκαλη με τη Στάζι και σε χρηματοδοτήσεις του ΚΚΕ και του ΠΑΣΟΚ από την ίδια υπηρεσία. Αυτή η ανάγνωση τονίζεται από την εφημερίδα ότι προκάλεσε:

> την έντονη αντίδραση του συνηγόρου της Ειρήνης Αθανασάκη κ. Αρη Κωνσταντάκη, ο οποίος κατήγγειλε ότι «εντός της δικαστικής αίθουσας διεξάγεται και μία παράλληλη δίκη που αφορά το ΠΑΣΟΚ και τον Σωκράτη Κόκκαλη, και την οποία επιτρέπει η πρόεδρος» (*Καθημερινή,* 17.03.2004)

Το κείμενο συνεχίζεται περιγράφοντας τα συνεχή αιτήματα των συνηγόρων της Αθανασάκη παρά τις απορριπτικές απαντήσεις που δέχεται από το δικαστήριο, γεγονός που συμβάλλει στη διαμόρφωση μίας συγκεκριμένης εικόνας για τους εν λόγω συνηγόρους. Η επιμονή, η δυναμικότητα, ο έντονος τόνος διεκδίκησης αλλά και η επιθετικότητα σε μερικά σημεία συνιστούν στοιχεία της αναπαράστασης που αφορά όχι μόνο την Αθανασάκη αλλά και τους δικηγόρους της. Η χρήση της φράσης «άναψαν πάλι τα αίματα» στην αρχή του αποσπάσματος παρουσιάζει μία κατάσταση έντονης φόρτισης μέσα στο δικαστήριο για την οποία εμμέσως υπονοείται ότι ευθύνονται οι συνήγοροί της, εφόσον σε ολόκληρο το άρθρο δε γίνεται καμία αναφορά για αντιδράσεις δικηγόρων έτερων κατηγορουμένων. Ωστόσο, αυτή η αρχική ένταση εξασθενεί σταδιακά όταν ο λόγος στην περίπτωση του Δημήτρη Τσοβόλα αποκτά ένα πιο επίσημο, τυπικό ύφος διανθισμένο με δικανική ορολογία. Σε αυτό το σημείο η επιθετικότητα υποχωρεί και αυτό που κυριαρχεί στην απεικόνιση των συνηγόρων της είναι περισσότερο η αποφασιστικότητα, η επιμονή και το σθένος που επιδεικνύουν για να την υπερασπιστούν. Παρόλο που είναι συνήγοροι της μοναδικής γυναίκας κατηγορούμενης, ο λόγος του υπό μελέτη ελληνικού τύπου δεν τους περιθωριοποιεί, ούτε αποσιωπά τις αντιδράσεις τους. Εκτός από την

Καθημερινή, *Τα Νέα*, ο *Ριζοσπάστης* και *Το Βήμα*[25] δημοσιεύουν άρθρα με θέμα την ένταση που δημιουργήθηκε στο δικαστήριο λόγω της νομιμοποίησης των αρχείων Στάζι. Ως άμεσο αποτέλεσμα η εν λόγω κίνηση οδήγησε στην αποχώρηση των συνηγόρων της Αθανασάκη και στον αυτεπάγγελτο διορισμό δύο νέων δικηγόρων.

Με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Παραίτηση διαμαρτυρίας», «Έντονη αντίδραση των συνηγόρων Αθανασάκη μετά την απόφαση για τα αρχεία Στάζι», η εφημερίδα *Τα Νέα* (19.03.2004) δημοσιεύει ένα από τα λίγα σχετικά άρθρα τα οποία αναφέρονται σχεδόν αποκλειστικά στην Αθανασάκη. Το άρθρο από την αρχή αφηγείται την έντονη αντίδραση των δικηγόρων της για την απόφαση του δικαστηρίου να χρησιμοποιήσει τα αρχεία της γερμανικής υπηρεσίας πληροφοριών Στάζι.

> Την άρνησή τους να συμπράξουν στην εκ προοιμίου νομιμοποίηση των αμφιβόλου γνησιότητας εγγράφων από τα αρχεία της Στάζι εκδήλωσαν έμπρακτα χθες στη δίκη τού ΕΛΑ οι συνήγοροι υπεράσπισης της Ειρήνης Αθανασάκη αποχωρώντας από το δικαστήριο. (*Τα Νέα,* 19.03.2004)

Στο κυρίως σώμα περιγράφεται λεπτομερώς η πορεία των εν λόγω γεγονότων, παραθέτοντας επιπλέον ένα απόσπασμα από την αυτούσια στιχομυθία μεταξύ των δικηγόρων της Αθανασάκη, του Αγαπίου, της πρόεδρου του δικαστηρίου και της Αθανασάκη:

> Δημήτρης Τσοβόλας (υπεράσπιση Ειρ. Αθανασάκη): Αποχωρώ από το δικαστήριο γιατί θεωρώ νομικά και ηθικά απαράδεκτο να βγαίνει εκ προοιμίου απόφαση που να θεωρεί γνήσια, πλαστά έγγραφα μυστικών υπηρεσιών, αντίγραφα των οποίων διοχετεύθηκαν επιλεκτικά σε συγκεκριμένα πρόσωπα.
>
> Κατερίνα Ιατροπούλου (υπεράσπιση Ειρ. Αθανασάκη): Ο κ. Β. Ζήσης είναι πράκτορας της ΕΥΠ και δεν ξέρω ποιας άλλης υπηρεσίας. Η υπεράσπιση, βλέποντας ότι έχει οριστεί ως πρώτος μάρτυρας, θεωρήσαμε ότι υπάρχει εκτροπή της δίκης, γιατί εκ πλαγίου γίνεται προσπάθεια νομιμοποίησης αυτών των εγγράφων.
>
> Κώστας Αγαπίου: Η απόφαση που πήρατε σημαίνει ότι αυτοκαταργηθήκατε και καταργήσατε όλα τα δικαστήρια.
>
> Πρόεδρος: Δεν δεχόμαστε κριτική στις αποφάσεις μας.
>
> Ειρ. Αθανασάκη: Οι νόμοι ερμηνεύονται πέρα από τη λογική.

[25] Για τον πλήρη κατάλογο των άρθρων βλέπε Παράρτημα VI.

> Πρόεδρος: Δεν θα κάνουμε διάλογο.
>
> Ειρ. Αθανασάκη: Είμαι ενάμιση χρόνο στη φυλακή. Αναρωτιέμαι, μόνο η Στάζι ασχολήθηκε με αυτά; Γιατί δεν κάνουμε αίτημα... δικαστικής συνδρομής στη CIA και την KGB; (*Τα Νέα,* 19.03.2004)

Η διάσταση που δίνεται στο γεγονός από την εφημερίδα αναδεικνύει σε υψηλό βαθμό τη δυναμικότητα των συνηγόρων της Αθανασάκη, συνεπικουρώντας με αυτόν τον τρόπο στην αναπαράσταση της ίδιας ως δυναμικής και άφοβης απέναντι στην εξουσία. Ειδικά, με την παρουσίαση του παραπάνω διαλόγου στον οποίο συμμετέχουν οι δικηγόροι αλλά και η ίδια, ο λόγος επιτυγχάνει την κατασκευή μίας σταθερής και συμπαγούς αναπαράστασης η οποία έχει ως κεντρικά στοιχεία την αντίσταση και το σθένος, έστω και αν συμβαίνει με ένα διαφορετικό τρόπο μεταξύ των συνηγόρων και της ίδιας. Είναι εμφανές ότι η Αθανασάκη –τουλάχιστον στο εν λόγω απόσπασμα- δεν αναπτύσσει με την ίδια ικανότητα την επιχειρηματολογία της όσον αφορά τα αρχεία Στάζι. Υιοθετεί μία δυναμική συμπεριφορά αλλά ταυτόχρονα ο τρόπος που μιλάει, προβάλλει στοιχεία επιθετικότητας και αρνητισμού. Η χρήση της ειρωνείας εκ μέρους της, στα ερωτήματα που θέτει: «Αναρωτιέμαι, μόνο η Στάζι ασχολήθηκε με αυτά; Γιατί δεν κάνουμε αίτημα... δικαστικής συνδρομής στη CIA και την KGB;» (ό.π.) προσδίδει περισσότερο επιθετικότητα και αντιδραστικότητα στην εικόνα της. Εν αντιθέσει, ο λόγος των συνηγόρων της εξισορροπεί τη συνολική αναπαράσταση καθώς προσθέτει κυρίως μέσω της δικανικής επιχειρηματολογίας που αναπτύσσεται μία λογική και παράλληλα αποφασιστική δυναμική χροιά. Ο λόγος του Αγαπίου από την άλλη πλευρά, καίτοι σύντομος, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι βρίσκεται σε μία ενδιάμεση κατάσταση καθώς επιτίθεται στο δικαστήριο χωρίς όμως να παρουσιάζει συναισθηματική φόρτιση ή μεγάλου βαθμού εντάσεις. Η παρέμβασή του, έτσι όπως προβάλλεται στο άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα* να αναπτύσσει επικριτικά σχόλια στο δικαστήριο, ακριβώς μετά την τοποθέτηση των συνηγόρων της Αθανασάκη προσθέτει μία τάση υπεράσπισης και προστατευτισμού υπέρ της Αθανασάκη. Αναλογιζόμενοι δε ότι υπήρξαν υπαινικτικά σχόλια περί παρελθοντικού ερωτικού δεσμού μεταξύ τους, γίνεται αντιληπτό ότι με αυτόν τον τρόπο επιτείνεται από τη μία πλευρά η προστατευτικότητα και από την άλλη η αδυναμία της ίδιας να υπερασπιστεί μόνη της τις θέσεις της και τον εαυτό της. Αυτό ενισχύεται από την επιμονή του τύπου να προβάλλει τις ενέργειες των δικηγόρων της και του Αγαπίου δημιουργώντας υπόρρητες ενδείξεις ότι η Αθανασάκη δεν έχει το σθένος να

αντιδράσει αυτόνομα αλλά χρειάζεται την υποστήριξή τους. Με αυτόν τον τρόπο στοιχεία θυματοποίησης και αδυναμίας προστίθενται έμμεσα στην απεικόνισή της οδηγώντας στην αποδυνάμωση της ως ατόμου με ικανότητες πολιτικές σκέψης και δράσης.

Αποχώρηση των δικηγόρων και αυτεπάγγελτος διορισμός

Η συμπεριφορά που επέδειξαν οι συνήγοροι της Αθανασάκη είλκυσε ακόμη περισσότερο τον τύπο όταν στις 18.03.2004 απεχώρησαν από το δικαστήριο λόγω της απόφασης που έλαβε το Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων να αποδεχτεί ως γνήσια τα αρχεία της Στάζι και να τα εισαγάγει στην ακροαματική διαδικασία της δίκης του ΕΛΑ. Αμέσως μετά, το δικαστήριο οδηγήθηκε στον άμεσο αυτεπάγγελτο διορισμό δύο νέων συνηγόρων για την Αθανασάκη. Όλες αυτές οι εξελίξεις παρουσιάζονται ως εξής από την *Καθημερινή* :

> Η αποδοχή των αρχείων της Στάζι στη διαδικασία, που αυτομάτως σημαίνει ενίσχυση της κατηγορίας για κάποιους από τους κατηγορουμένους και ιδιαίτερα για τον Κωνσταντίνο Αγαπίου, εξόργισε τους συνηγόρους υπεράσπισης της Ειρήνης Αθανασάκη κ.κ. Δημήτρη Τσοβόλα και Κατερίνα Ιατροπούλου, οι οποίοι αποχώρησαν από το δικαστήριο. Το δικαστήριο άμεσα, διόρισε αυτεπαγγέλτως -όπως προβλέπεται από τον νόμο- ως συνηγόρους της Αθανασάκη τους δικηγόρους Αθηνών κ. Κώστα Αγγελή και Θεοδώρα Δάλλα. Το αν η κατηγορούμενη θα τους αποδεχθεί, δεν έχει γίνει ακόμη γνωστό. Μετά τον διορισμό των νέων συνηγόρων το δικαστήριο διέκοψε και θα συνεχίσει σήμερα την διαδικασία. («Δίκη ΕΛΑ: Αποδεκτά ως γνήσια τα αρχεία της Στάζι», *Καθημερινή,* 19.03.2004).

Παρόλο που όπως διατυπώνεται στο απόσπασμα η αποδοχή των αρχείων θίγει ιδιαίτερα τον Αγαπίου, ωστόσο το άρθρο περιγράφει κυρίως τις αντιδράσεις των συνηγόρων της Αθανασάκη. Ειδικότερα, υπάρχουν δύο κεντρικές φράσεις οι οποίες προσδίδουν σε όλο το πλαίσιο της αναπαράστασης ένταση και συναισθηματική φόρτιση καθώς στην αρχή του κειμένου δηλώνεται ότι η αποδοχή των αρχείων Στάζι εξόργισε τους συνηγόρους υπεράσπισης της Αθανασάκη με αποτέλεσμα να αποχωρήσουν από το δικαστήριο. Στη συνέχεια, όταν γίνεται αναφορά στη συμπεριφορά και στάση του κάθε δικηγόρου για το Δημήτρη Τσοβόλα υπογραμμίζεται ότι

> επανέλαβε τη θέση του ότι τα έγγραφα έχουν παραποιηθεί από μυστικές υπηρεσίες και ζήτησε από το δικαστήριο να ανακαλέσει την απόφασή του. «Δεν

αιτιολογήσατε την απόφασή σας για απόρριψη της ένστασης και αυτό συνιστά παραβίαση της ηθικής νομιμότητας.

Συγχρόνως για την Κατερίνα Ιατροπούλου τονίζεται ότι «επετέθη φραστικά στον μάρτυρα Βασίλη Ζήση αποκαλώντας τον «πράκτορα»» (ό.π.). Και στα δύο σημεία ο λόγος αναπτύσσεται με τέτοιον τρόπο έτσι ώστε να δομεί αναπαραστάσεις δύο δικηγόρων οι οποίοι ναι μεν δε φοβούνται να εκφράσουν τις απόψεις τους και την έντονη κριτική στη δικαστική εξουσία αλλά αγγίζοντας τα όρια της επίθεσης, της συνομωσιολογίας και κατ'επέκταση της νοητικής αστάθειας. Χαρακτηριστικό επίσης, είναι ότι λίγο παρακάτω μετά την ανακοίνωση του αυτεπάγγελτου διορισμού νέων δικηγόρων υπάρχει ένα πρόσθετο σχόλιο εκ μέρους της *Καθημερινής* ότι «Το αν η κατηγορούμενη θα τους αποδεχθεί, δεν έχει γίνει ακόμη γνωστό» (ό.π.). Με αυτόν τον τρόπο ενισχύεται ο αρνητισμός στην αναπαράσταση των συγκεκριμένων ατόμων, καθώς υπονοείται – αν όχι εκφράζεται άμεσα- ότι και η Αθανασάκη θα υιοθετήσει μία εξίσου αρνητική στάση με τους δικηγόρους της. Ωστόσο, για μία ακόμη φορά αυτό που προβάλλεται και δη με έναν ολιστικό τρόπο από την προβολή των λόγων των δικηγόρων αλλά και της ίδιας, είναι μία ενεργητική, άφοβη, άκαμπτη ορισμένες φορές στάση έναντι της δικαστικής εξουσίας, κάτι που δεν ισχύει στην εν λόγω περίπτωση για τον τρόπο απεικόνισης των υπολοίπων κατηγορουμένων. Σύμφωνα με τη Nacos (2005) υπάρχει ένα σύνηθες επεξηγηματικό πλαίσιο αναπαράστασης των γυναικών που συμμετέχουν είτε σε υψηλά πολιτικά αξιώματα είτε σε τρομοκρατικές οργανώσεις, το οποίο τις περιγράφει ως ιδιαιτέρως σκληρές και πολλές φορές σκληρότερες από τους άνδρες συναδέλφους τους. Ειδικότερα για τις γυναίκες τρομοκράτες υπάρχει η αντίληψη- η οποία και προβάλλεται από τα Μ.Μ.Ε.- ότι για να αποδείξει την αξία της και τη θέση της στην εκάστοτε τρομοκρατική οργάνωση τείνει να είναι πιο σκληρή, φανατική και θανατηφόρα.

Όσον αφορά την περίπτωση της Αθανασάκη η εικόνα που προβάλλεται ειδικά σε σύγκριση με τους άνδρες συγκατηγορούμενούς της παραπέμπει στο συγκεκριμένο μοτίβο αναπαράστασης καθώς παρουσιάζεται πιο δυναμική, αποφασιστική και σκληρή από αυτούς. Το διαφορετικό και συνάμα ενδιαφέρον βέβαια, σε αυτού του είδους την αναπαράσταση είναι ότι ο λόγος δεν υιοθετεί ακραία σχήματα για να προβάλλει τη δυναμική και άφοβη συμπεριφορά εκ μέρους της Αθανασάκη και των δικηγόρων της. Δε δαιμονοποιείται, ούτε επικρίνεται για τη στάση της τουλάχιστον

σε άμεσο επίπεδο. Αντιθέτως, προχωρώντας σε μία βαθύτερη ανάγνωση σε ένα παρομοίου ύφους άρθρο του *Ριζοσπάστη* διαβλέπουμε στοιχεία επικριτικής διάθεσης προς το δικαστήριο. Διαβάζοντας τον τίτλο «Το δικαστήριο «νομιμοποιεί» τα λεγόμενα «αρχεία» της Στάζι» (19.03.2004) καθώς και το δεύτερο τίτλο «Αποχώρησαν διαμαρτυρόμενοι οι συνήγοροι της Ειρ. Αθανασάκη, Δ. Τσοβόλας και Κ. Ιατροπούλου» (ό.π.) παρατηρούμε ότι η επιλεγμένη χρήση εισαγωγικών και η φράση «τα λεγόμενα αρχεία» σε συνδυασμό με το «αποχώρησαν διαμαρτυρόμενοι οι συνήγοροι» αναδεικνύει μία σαφώς μη αναμενόμενη και ανεστραμμένη διττή αναπαράσταση μέσω της οποίας αμφισβητείται με ειρωνικό ύφος η δικαστική εξουσία και προβάλλεται ευνοϊκά η συμπεριφορά των συνηγόρων της Αθανασάκη. Στο κυρίως σώμα του άρθρου περιγράφεται λεπτομερώς η αποχώρησή τους, χωρίς όμως να χρωματίζεται επικριτικά:

> Ο Δ. Τσοβόλας αντέδρασε έντονα, χαρακτηρίζοντας απαράδεκτη την απόφαση του δικαστηρίου. «Αποχωρώ όσο καιρό δεν ανακαλείται αυτή την απόφαση, είπε, γιατί τη θεωρώ απαράδεκτη, ηθικά και πολιτικά, με το να κρίνει το δικαστήριο ως γνήσια αποδεικτικά μέσα τα αρχεία της Στάζι. Προσβάλλεται κάθε αρχή ηθικής και νομικής τάξης. Αρχεία ξένης μυστικής οργάνωσης δεν μπορούν να γίνουν δεκτά». Επίσης, καταφέρθηκε κατά του δικαστηρίου, γιατί δεν αιτιολόγησε την απόφασή του και επανέλαβε ότι τα επίμαχα έγγραφα έχουν παραποιηθεί από αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες.
>
> Η Κ. Ιατροπούλου επιτέθηκε φραστικά στο δημοσιογράφο Β. Ζήση, χαρακτηρίζοντάς τον «πράκτορα της ΕΥΠ, της CIA και δεν ξέρω ποιας άλλης ακόμη υπηρεσίας», όπως χαρακτηριστικά είπε. Η Κ. Ιατροπούλου πρόσθεσε ότι η υπεράσπιση από την αρχή που είδε ως «υπ' αριθμόν ένα μάρτυρα» τον Β. Ζήση, θεώρησε από τότε ότι υπήρξε εκτροπή της δίκης, ενώ αποχώρησε από την υπεράσπιση και επιφυλάσσεται μέχρι νεοτέρας. (*Ριζοσπάστης*, 19.03.2004)

Ο *Ριζοσπάστης* σε σύγκριση με την *Καθημερινή* φαίνεται να δίνει μεγαλύτερη έμφαση σε στοιχεία που αναφέρονται σε μυστικές υπηρεσίες και δη στις αμερικάνικες. Αν και χρησιμοποιούνται παρόμοιες σχεδόν φράσεις με αυτές στο άρθρο της *Καθημερινής* όπως: «Στον αέρα τινάζουν τη δίκη του ΕΛΑ τα φερόμενα ως «αρχεία» της Στάζι, «Ο Δ. Τσοβόλας αντέδρασε έντονα, χαρακτηρίζοντας απαράδεκτη την απόφαση του δικαστηρίου» και «η Κ. Ιατροπούλου επιτέθηκε φραστικά στο δημοσιογράφο Β. Ζήση χαρακτηρίζοντας τον πράκτορα της ΕΥΠ», ωστόσο ο λόγος στο *Ριζοσπάστη* παρέχει περισσότερες πληροφορίες από τις δηλώσεις των συνηγόρων της, οι οποίες επικεντρώνονται στη σύνδεση των επίμαχων εγγράφων με τις αμερικάνικες μυστικές

υπηρεσίες. Με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύεται το αντιαμερικανικό πνεύμα που χαρακτηρίζει ούτως ή άλλως το ιδεολογικό υπόβαθρο της εν λόγω εφημερίδας αλλά παράλληλα δομείται μία πιο ευνοϊκή και υποστηρικτική αναπαράσταση για τους δικηγόρους της Αθανασάκη η οποία τους απεικονίζει δυναμικούς και βέβαια δίκαια επιτιθέμενους στις δικαστικές αρχές[26].

Οι έντονες αντιδράσεις των συνηγόρων της προβάλλονται σε αρκετά άρθρα[27] όλων των υπό μελέτη εφημερίδων με αποτέλεσμα πολλές φορές να περιθωριοποιείται η Αθανασάκη καθώς δε γίνεται αναφορά στις δικές της αντιδράσεις και θέσεις. Η κλιμάκωση του εν λόγω φαινομένου παρατηρήθηκε ιδιαίτερα όταν μετά την αποχώρηση των συνηγόρων της, διορίστηκαν αυτεπάγγελτα τρεις νέοι συνήγοροι γεγονός που ενέτεινε περισσότερο τις αντιδράσεις όχι μόνο των αρχικών της συνηγόρων αλλά και γενικότερα όλων των συνηγόρων υπεράσπισης. Η *Καθημερινή* περιγράφει με αρκετή γλαφυρότητα στις 24 και 27 Μαρτίου του 2004 τη συμπεριφορά των συνηγόρων της δίκης. Και στα δύο άρθρα ο λόγος εμφανίζεται αρκετά έντονος ειδικά στην αρχή των κειμένων:

> «Δικονομική αθλιότητα και δικαστικό πραξικόπημα» χαρακτήρισαν οι συνήγοροι της Ειρήνης Αθανασάκη την απόφαση των δικαστών του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων -όπου εκδικάζεται η υπόθεση του ΕΛΑ- να διορίσουν νέους συνηγόρους στην κατηγορούμενη («Δίκη ΕΛΑ: Οι τόνοι ανεβαίνουν συνεχώς», *Καθημερινή*, 24.03.2004)

> Στον αέρα βρίσκεται η εξέλιξη της δίκης των κατηγορουμένων ως μελών του ΕΛΑ, καθώς κορυφώθηκε η «αντιπαράθεση» μεταξύ συνηγόρων υπεράσπισης

[26] Παρόμοια υποστηρικτική διάθεση προς τους κατηγορούμενους καθώς και άσκηση ευθείας κριτικής στις δικαστικές αρχές παρατηρείται σε σχετικό άρθρο του *Ριζοσπάστη* με τίτλο «Απόφαση-κόλαφος για τις λαϊκές ελευθερίες» στις 07.10.2004.

[27] Ενδεικτικά βλέπε: «Αψιμαχίες υπεράσπισης-πολιτικής αγωγής και βροχή ενστάσεων», *Το Βήμα*, 11.02.2004, «ΝΕΑ ΕΝΤΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΗ ΕΛΑ, Ανυποχώρητη η στάση του δικαστηρίου στον διορισμό συνηγόρου της Αθανασάκη», *Τα Νέα*, 20.03.2004, «Δίκη ΕΛΑ: Αποδεκτά ως γνήσια τα αρχεία της Στάζι», *Καθημερινή*, 19.03.2004, «Εμπλοκή με τους συνηγόρους στη δίκη ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 20.03.2004, «Έντονη αντιπαράθεση και διακοπή», *Ριζοσπάστης*, 20.03.2004, «Συνέχεια μετ' εμποδίων μετά τις παραιτήσεις», *Ριζοσπάστης*, 27.03.2004.

> και δικαστών … («ΕΛΑ: ομαδική αντίδραση από τους συνηγόρους», *Καθημερινή,* 27.03.2004)
>
> όλοι οι συνήγοροι της δίκης απείχαν από τη διαδικασία σε ένδειξη διαμαρτυρίας… (ό.π.)

Η αναπαράσταση που δομείται από τη *Καθημερινή* από τη μία αναδεικνύει μία ετοιμότητα και δυναμικότητα των συνηγόρων όσον αφορά τις υπερασπιστικές τους ικανότητες, από την άλλη ωστόσο φωτίζει μία πιο αρνητική διάσταση στη συμπεριφορά τους. Ο λόγος κινείται εις βάρος τους, καθώς το έντονο ύφος αλλά και η χρήση βαρύγδουπων φράσεων όπως ότι η εξέλιξη της δίκης βρίσκεται «στον αέρα» (ό.π.) ή ότι οι δικηγόροι χαρακτήρισαν «δικονομική αθλιότητα και πραξικόπημα» (ό.π.) τον αυτεπάγγελτο διορισμό, αναπαριστά περισσότερο ως προβληματική, επιθετική, αναιδή τη στάση τους προς μία από τις κεντρικές εξουσίες του κράτους[28], τη δικαστική. Επιπλέον, μελετώντας το δεύτερο άρθρο, διαπιστώνουμε ότι στη συνέχεια ο λόγος γίνεται πολύ πιο επικριτικός εις βάρος των συνηγόρων καθώς μάς πληροφορεί για την αντίδραση αυτή τη φορά των δικαστικών αρχών απέναντι στο σχετικό κείμενο διαμαρτυρίας των συνηγόρων υπεράσπισης:

> Ο κ. Πατσής χαρακτήρισε το κείμενο υπερβολικό, αν όχι υβριστικό, ενώ ο αναπληρωτής εισαγγελέας κ. Βομπίρης υποστήριξε ότι οι συνήγοροι υπεράσπισης εκβιάζουν το δικαστήριο να ανακαλέσει την απόφαση αυτεπάγγελτου διορισμού συνηγόρων της Αθανασάκη. Στο σημείο αυτό το δικαστήριο διέκοψε τη συνεδρίαση για τη Δευτέρα, με γνώμονα να εκτονωθεί η ένταση. («ΕΛΑ: ομαδική αντίδραση από τους συνηγόρους», *Καθημερινή,* 27.03.2004)

Σε αντίθεση με το *Ριζοσπάστη*, η *Καθημερινή* δεν παράγει ευνοϊκές αναπαραστάσεις καθώς εμμέσως τους απεικονίζει ως αντιδραστικούς, υπέρμετρα επιθετικούς και αρνητικούς απέναντι στο δικαστήριο, σε σημείο να κατηγορούνται ουσιαστικά ως «εκβιαστές» από τον αναπληρωτή εισαγγελέα. Με αυτόν τον τρόπο η δυναμικότητα μετατρέπεται από το λόγο σε ακραία επιθετικότητα, γεγονός που πάλι εμμέσως αντανακλά στον τρόπο απεικόνισης της Αθανασάκη καθώς κυρίως οι δικοί της δικηγόροι είναι αυτοί που προκάλεσαν αρχικά με την αποχώρησή τους από το δικαστήριο, όλη αυτή την κατάσταση και τα προβλήματα εξέλιξης της δίκης. Από την άλλη πλευρά, μία δεύτερη συνέπεια όλης αυτής της υπερπροβολής των συνηγόρων

[28] Γεγονός που ενδυναμώνεται από την παρουσίαση στη συνέχεια της επίσημης δικαστικής εξουσίας απέναντι τους, με έναν ιδιαίτερα έντονο και επικριτικό ύφος.

ίσως να αποδυναμώνει το ρόλο και τη θέση της Αθανασάκη, επισκιάζοντάς την και αναδεικνύοντας εκ παραλλήλου κυρίως έμφυλα χαρακτηριστικά στην αναπαράστασή της, τα οποία συνδέονται με μία αδυναμία να υπερασπιστεί η ίδια τον εαυτό της, την ανάγκη να προστατευθεί από όλους τους συνηγόρους, παραπέμποντας καταυτόν τον τρόπο στην εικόνα του άνδρα που προστατεύει την αδύναμη, ανήμπορη σύζυγο, μητέρα, κόρη ή αδελφή.

Οι αντιδράσεις της Αθανασάκη στον αυτεπάγγελτο διορισμό συνηγόρου

Η εφημερίδα *Τα Νέα* δίνουν εξίσου έμφαση στις αντιδράσεις των συνηγόρων παρέχοντας όμως σε αντίθεση και με τις δύο υπόλοιπες εφημερίδες περισσότερες και με διαφορετικό τρόπο προβεβλημένες πληροφορίες για τις αντιδράσεις της Αθανασάκη. Ειδικότερα, για το θέμα του αυτεπάγγελτου διορισμού των δύο νέων δικηγόρων γίνεται ξεκάθαρη αναφορά στην πλευρά της Αθανασάκη ότι «δεν φαίνεται διατεθειμένη να τους αποδεχθεί» (*Τα Νέα,* 19.03.2004). Προτού ακόμη διατυπώσει η ίδια η Αθανασάκη την απάντησή της, *Τα Νέα* είναι η μόνη εφημερίδα που αναφέρεται στην πιθανή στάση της, η οποία και επιβεβαιώνεται στη συνέχεια και αναλύεται από όλες τις εφημερίδες με διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετική έκταση. Η εφημερίδα *Τα Νέα* ωστόσο διαφοροποιείται εμφανώς από τις υπόλοιπες αφού όχι μόνο παραχωρεί περισσότερο χώρο στις απόψεις της Αθανασάκη αλλά αναπαριστά την ίδια και το δικαστήριο μέσω ενός εμφανώς διανθισμένου με υποκειμενικά σχόλια λόγου:

> Μετέωρη κινδυνεύει να βρεθεί η δίκη του ΕΛΑ μετά την ανυποχώρητη στάση του δικαστηρίου να εμμείνει στον αυτεπάγγελτο διορισμό του δικηγόρου κ. Κωνσταντίνου Αγγέλη ως συνηγόρου υπεράσπισης της Ειρήνης Αθανασάκη. Η κατηγορουμένη από την πρώτη στιγμή δήλωσε ευθέως ότι δεν τον εμπιστεύεται για να την εκπροσωπήσει σε μία τόσο σοβαρή υπόθεση, ενώ κατόπιν και ο ίδιος αρνήθηκε να αναλάβει την υπόθεση.
>
> Η απόφαση των δικαστών προκάλεσε την εύλογη αντίδραση της κατηγορουμένης, η οποία μάταια διεκδικούσε τον διορισμό συνηγόρων τής απολύτου εμπιστοσύνης της μετά την προχθεσινή αποχώρηση των υπερασπιστών της κ.κ. Δημ. Τσοβόλα και Κατ. Ιατροπούλου με αφορμή την απόφαση για τα αρχεία της Στάζι. Η έκκλησή της, που αποτελούσε και διέξοδο για το δικαστήριο να ξαναδιορίσει τους ήδη αποχωρήσαντες συνηγόρους της, έπεσε στο κενό. («Νέα ένταση στη δίκη ΕΛΑ», *Τα Νέα*, 20.03.2004)

Ο λόγος αναπτύσσεται αντιθετικά ως προς τον τρόπο αναπαράστασης της Αθανασάκη και της δικαστικής εξουσίας. Η στάση της Αθανασάκη από τη μία

πλευρά απεικονίζεται ως απολύτως λογική και δικαιολογημένη, γεγονός που ενδυναμώνει την εικόνα της δυναμικής γυναίκας που έχει άποψη για να διεκδικήσει τα δικαιώματά της όταν θίγονται και επιπλέον έχει λογική σκέψη και νηφαλιότητα. Αντιθέτως, παράλογο κι ακραίο εμφανίζεται στην προκειμένη περίπτωση το δικαστήριο του οποίου η αναπαράσταση ενέχει στοιχεία δογματικότητας και ακραίας εμμονής στις αποφάσεις του σε σημείο που να παρακωλύει τις νόμιμες διαδικασίες. Η εφημερίδα *Τα Νέα* δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη συμπεριφορά αλλά και στις απόψεις της Αθανασάκη, δομώντας με αυτόν τον τρόπο μία πρωτότυπη εικόνα για την ίδια η οποία όταν παύει να εκπροσωπείται από τους δικηγόρους που η ίδια επέλεξε, αναδεικνύει μία ιδιαίτερη αλλά σύμφωνα με την εφημερίδα δικαιολογημένη και έλλογη δυναμικότητα απέναντι στην παράλογη και απόλυτη δικαστική εξουσία. Αυτός ο ξεκάθαρος, άμεσος χρωματισμός της στάσης της Αθανασάκη υπέρ αυτής αποτελεί και το σημείο διαφοροποίησης της εφημερίδας αρχικά με *Το Βήμα* το οποίο στις 20.03.2004 παρουσιάζει όπως και *Τα Νέα* τη στιχομυθία μεταξύ της Αθανασάκη και της προέδρου του δικαστηρίου για το θέμα του αυτεπάγγελτου διορισμού:

> **Ελισάβετ Μπρίλλη** (απευθυνόμενη στην κατηγορούμενη): έχετε αντίρρηση ως προς το πρόσωπό τους;
>
> **Ειρήνη Αθανασάκη**: Ναι πιστεύω ότι δεν μπορούν να με εκπροσωπήσουν.
>
> **Ελισάβετ Μπρίλλη:** Απαιτείται αιτιολογημένη άρνησή σας.
>
> **Ειρήνη Αθανασάκη**: Δεν μπορούν να με εκπροσωπήσουν. Και εσείς που έχετε διαβάσει τη δικογραφία το ξέρετε.
>
> **Ελισάβετ Μπρίλλη:** Και τι θα γίνει; Θα μείνετε χωρίς δικηγόρο;
>
> **Ειρήνη Αθανασάκη**: Σε αυτή την περίπτωση που ο νόμος σας δίνει το δικαίωμα να μου διορίσετε δικηγόρους, γιατί δεν καλείτε τους ίδιους; (σ.σ.. τον **Δ. Τσοβόλα** και την **Κατερίνα Ιατροπούλου**, δηλαδή). («Αρνήθηκε τον διορισμό του ένας εκ των δύο διορισθέντων συνηγόρων», *Το Βήμα*, 20.03.2004.)

Η βασική διαφορά μεταξύ των δύο εφημερίδων είναι ότι *Το Βήμα* δε συμπεριλαμβάνει κανενός είδους εμφανές σχόλιο -επιδοκιμαστικό ή αποδοκιμαστικό- για κανέναν από τους εμπλεκόμενους αλλά παρουσιάζει με μία ουδετερότητα τα τεκταινόμενα. Ωστόσο, μέσω της αυτούσιας παράθεσης του διαλόγου που διημείφθη μεταξύ των δύο γυναικών καθώς και όπως παρατηρούμε στη συνέχεια με την πρόσθεση ακόμη ενός μεγαλύτερου αποσπάσματος από τη στιχομυθία της προέδρου

με την Αθανασάκη και τους συνηγόρους, Αγγελή, Βομπίρη, τον Κούγια και τον εισαγγελέα Πατσή, όπου παρατίθενται επιπλέον δηλώσεις της Αθανασάκη, ο λόγος παρέχει εκείνα τα στοιχεία έτσι ώστε να απεικονίζει την Αθανασάκη με έντονα τα στοιχεία της δυναμικότητας και αποφασιστικότητας. Και στα δύο αποσπάσματα η Αθανασάκη παρουσιάζεται να εκφράζει χωρίς φόβο τις επιθυμίες της και να αντιπαρατίθεται σθεναρά με τη δικαστική εξουσία και δη με την πρόεδρο του δικαστηρίου. Δηλώνει απερίφραστα και κοφτά την άρνησή της για τους αυτεπάγγελτους δικηγόρους και αναπτύσσει επιχειρηματολογία για να στηρίξει την απορριπτική στάση υποστηρίζοντας ότι:

> Είμαστε σε μία δίκη όπου ακόμα και η πολιτική αγωγή ζήτησε διακοπή για να ενημερωθεί από τη δικογραφία. Πρέπει, αν διοριστούν, να διακοπεί η δίκη τουλάχιστον έξι μήνες. Δεν τους ξέρω, αλλά τους θεωρώ πολύ νέους και πιθανόν πολύ άπειρους για να αναλάβουν μία τέτοια υπόθεση. («Αρνήθηκε το διορισμό του ενός εκ των δύο διορισθέντων δικηγόρων», *Το Βήμα*, 20.03.2004)

Σε ένα άλλο σημείο στη συνέχεια του αποσπάσματος όπου η Αθανασάκη δηλώνει ότι εξαιρεί τον Δάλλα και ζητά να καλέσει η πρόεδρος τους δύο παλαιούς δικηγόρους, η πρόεδρος αφού αρνείται τη συγκεκριμένη εξαίρεση η Αθανασάκη παρουσιάζεται πιο επικριτική, να κατηγορεί την πρόεδρο ως εξής: «Μιλάτε με τον τύπο των νόμων και όχι επί της ουσίας» (ό.π.). Αρχικά μπορεί να μην παρατηρείται κανένα εμφανές σχόλιο**.** Ωστόσο, η αυτούσια παράθεση του διαλόγου ενισχύει την εικόνα της αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο γυναικών, οι οποίες βρίσκονται σε δύο διαμετρικά αντίθετες θέσεις ισχύος. Αυτό που επιτυγχάνεται στο επίπεδο των αναπαραστάσεων είναι να απεικονίζεται με μία σχετική αδυναμία/υποτονικότητα η δικαστική εξουσία εν αντιθέσει με την κατηγορούμενη Αθανασάκη η οποία αναπαρίσταται ετοιμόλογη, νηφάλια, σίγουρη για τις αποφάσεις και αποφασισμένη να υποστηρίξει τη στάση της και να διεκδικήσει τα δικαιώματά της σε σημείο που να κατηγορεί το δικαστήριο. Μέσω αυτής της τακτικής η εικόνα που διαμορφώνεται μέχρι εδώ, παρεκκλίνει από τους κυρίαρχους τρόπους αναπαράστασης των γυναικών είτε ως παθητικών είτε επιθετικών, γεγονός που συντελεί στην προβληματοποίηση των κανονιστικών αντιλήψεων που επικρατούν για τη θηλυκότητα.

Στη συνέχεια παρόλα αυτά, η μελέτη του επιλεγμένου υλικού οδήγησε σε διαφορετικά συμπεράσματα. Παρατηρήθηκε ότι τα αντίστοιχα άρθρα που δημοσιεύθηκαν στην *Καθημερινή* και το *Ριζοσπάστη* από τη μία πλευρά δίνουν

έμφαση στην αντιπαράθεση που δημιουργήθηκε στο δικαστήριο για τον αυτεπάγγελτο διορισμό των νέων δικηγόρων. Εντούτοις, αυτό που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής είναι ο διαφορετικός τρόπος αναπαράστασης των γεγονότων και των προσώπων αφού η κάθε μία εφημερίδα αποδίδει τις αιτίες των προβλημάτων που προέκυψαν σε διαφορετικά στρατόπεδα του δικαστηρίου. Μέχρι εδώ από την ανάλυση προέκυψε ότι *Τα Νέα* αναπαριστούν ως υπεύθυνο το δικαστήριο και τη στάση του. *Το Βήμα* χειρίζεται το λόγο πιο ουδέτερα ενώ όπως θα αναδειχθεί στη συνέχεια από την ανάλυση η *Καθημερινή* απεικονίζει ως κύρια υπεύθυνη την Αθανασάκη με την επίμονη άρνησή της να δεχτεί το νέο δικηγόρο και ο *Ριζοσπάστης* διατηρώντας πιο χαμηλούς τόνους υποβαθμίζει το ρόλο της Αθανασάκη και επικεντρώνει στις αντιδράσεις του αυτεπάγγελτου δικηγόρου, του δικαστηρίου αλλά και των αρχικών συνηγόρων της Αθανασάκη.

Ειδικότερα, όσον αφορά την *Καθημερινή*, ο λόγος επικεντρώνεται στη στάση της Αθανασάκη, αλλά ο τρόπος με τον οποίο την αφηγείται οδηγεί σε μία αναπαράσταση με σαφώς αρνητικό και ενοχοποιητικό σημασιολογικό φορτίο για την εμπλοκή που δημιουργήθηκε στη δίκη. Συγκεκριμένα από την αρχή του κειμένου «η άρνηση της κατηγορουμένης Ε. Αθανασάκη να αποδεχθεί ως συνηγόρους της στη δίκη τους δικηγόρους κ. Κωνσταντίνο Αγγελή και Θεοφάνη Δάλλα» («Εμπλοκή με τους συνηγόρους στη δίκη ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 20.03.2004) χαρακτηρίζεται ως «Αιτία» για τη «Νέα εμπλοκή « που σημειώθηκε χθες στη δίκη των πέντε κατηγορουμένων ως μέλος του ΕΛΑ». Αλλά και στη συνέχεια του άρθρου σε ένα απόσπασμα που φέρει τον τίτλο «**Αρνήθηκε**» (έμφαση στο πρωτότυπο) τονίζεται ότι

> Με την έναρξη της διαδικασίας η κατηγορουμένη αρνήθηκε να εκπροσωπηθεί από τους δύο νέους δικηγόρους, ζητώντας να επιστρέψουν στη δίκη οι κ.κ. Τσοβόλας και Ιατροπούλου. «Δεν μπορώ να έχω τους δικηγόρους μου εδώ;», είπε η Ειρήνη Αθανασάκη και πρόσθεσε: «Είμαστε σε μία δίκη που ακόμη και η πολιτική αγωγή ζήτησε διακοπή για να ενημερωθεί για τη δικογραφία. Οι καλύτεροι του κόσμου να είναι δεν χρειάζονται τρεις μήνες για να ενημερωθούν;» («Εμπλοκή με τους συνηγόρους στη δίκη ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 20.03.2004)

Η συμπεριφορά της Αθανασάκη όπως παρατηρούμε εντάσσεται εξαρχής σε ένα διαφορετικό συγκείμενο του λόγου, όπου το δικαστήριο και οι κινήσεις του απεικονίζονται με περισσότερη ουδετερότητα ενώ η στάση της ίδιας συνδέεται με την αρνητικότητα και κατ' επέκταση μετουσιώνεται κατά κάποιο τρόπο σε

αντιδραστικότητα και αβάσιμο, παράλογο πείσμα. Παρόλο που όπως φαίνεται στο δεύτερο απόσπασμα παρατίθεται ένα βασικό επιχείρημα για την άρνησή της να δεχτεί νέους δικηγόρους, το οποίο συνίσταται στο ανεπαρκές χρονικό διάστημα προετοιμασίας και ενημέρωσης για την υπόθεση, ωστόσο ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η αφήγηση του γεγονότος ότι δηλαδή επιλέγονται δύο συγκεκριμένες φράσεις της Αθανασάκη, χωρίς όμως παράλληλα να παρουσιάζεται ολόκληρο το πλαίσιο του διαλόγου μεταξύ της ίδιας και των δικαστικών αρχών, προτάσσει μία ειρωνική και ελαφρώς επιθετική διάθεση εκ μέρους της.

Η εστίαση του λόγου στα προβλήματα που προκλήθηκαν από την επίμονη άρνησή της ενδυναμώνει την εικόνα της ως αντιδραστικής και επιθετικής, επισκιάζοντας εν μέρει τη δύναμη και αποφασιστικότητά της αλλά και, όπως διαφαίνεται από την εξέλιξη των γεγονότων, την υλοποίηση των αιτημάτων της. Ακόμα και όταν αντιμετωπίστηκε το πρόβλημα που προέκυψε στη δίκη με την επιστροφή των δικηγόρων της, η *Καθημερινή* εξακολουθεί να τονίζει με περισσότερο έμμεσο τρόπο αυτήν τη φορά μία υπαιτιότητα της Αθανασάκη. Σε ολόκληρο το άρθρο που δημοσιεύτηκε στις 30.03.2004 με το χαρακτηριστικό τίτλο: «ΕΛΑ: η μεγάλη κόντρα με συνηγόρους Αθανασάκη», ο λόγος αφήνει να εννοηθεί ότι η ίδια αλλά και οι συνήγοροί της ευθύνονται για την παρακώλυση της δικαστικής εξουσίας καθώς από την αρχή του άρθρου αναφέρεται ότι «με την επάνοδο των τριών συνηγόρων της Ε. Αθανασάκη στα υπερασπιστικά τους καθήκοντα έληξε τελικώς το ζήτημα εκπροσώπησης της κατηγορούμενης» (ό.π.) γεγονός, το οποίο όπως υπογραμμίζεται στην ίδια παράγραφο λίγο παρακάτω, « «κόστισε» στην ακροαματική διαδικασία της δίκης του ΕΛΑ καθυστέρηση μιας εβδομάδας και έγινε η αιτία για πολλές εντάσεις, αποχή των συνηγόρων υπεράσπισης» (ό.π.). Παρόλο που απουσιάζει ο έντονα συναισθηματικά φορτισμένος λόγος ωστόσο η έμφαση που δίδεται σε πρόσωπα και συμπεριφορές σε συνδυασμό με τη χρήση συγκεκριμένων φράσεων συνηγορούν στο να αναπαρασταθεί η Αθανασάκη και οι συνήγοροι της ως άνευ λόγου αντιδραστικοί και αρνητικοί. Η έλλειψη παράθεσης της επιχειρηματολογίας που ανέπτυξε η ίδια για να υποστηρίξει την άρνηση των νέων δικηγόρων -όπως είδαμε σε προηγούμενα σχετικά άρθρα- σε συνδυασμό με την έμφαση που δόθηκε από την *Καθημερινή* στη φράση « «κόστισε» …καθυστέρηση» (*Καθημερινή*, 30.03.2004) στη δίκη ισχυροποιεί την εν λόγω αναπαράσταση και αναδεικνύει μία διαφορετική οπτική στη στάση που

κράτησε η ίδια αλλά και οι συνήγοροί της. Η *Καθημερινή* τονίζει τις επιθυμίες της Αθανασάκη αλλά μέσα σε ένα διφορούμενο και αντιφατικό πλαίσιο καθώς η συγκεκριμένη τακτική του λόγου κατά την οποία όμως από τη μία πλευρά προσδίδει δυναμικότητα εκ μέρους της, από την άλλη πλευρά λαμβάνοντας υπόψη και το συγκείμενο του λόγου, προσδίδει μία αρνητική διάσταση στην απεικόνιση της δυναμικότητάς της.

Αυτό παρατηρείται ειδικότερα στον τρόπο που προβάλλονται οι επιθυμίες της Αθανασάκη, οι οποίες αρχικά απεικονίζονται να δημιουργούν προβλήματα στη δικαστική διαδικασία, όπως προαναφέραμε με την παραίτηση ουσιαστικά και των δύο νέων αυτεπάγγελτων δικηγορών. Στη συνέχεια ωστόσο, στην αμέσως επόμενη παράγραφο οι επιθυμίες της για τον επαναδιορισμό των αρχικών δικηγόρων της παρουσιάζονται να «δίνουν» τη λύση και παράλληλα η ίδια παρουσιάζεται να τοποθετείται σε ένα πιο θετικό συγκείμενο του λόγου καθώς δίδεται έμφαση στο δυναμισμό της αλλά και στο γεγονός ότι η ίδια αποφασίζει για την τύχη της και καταφέρνει με τις κινήσεις να ορίσει τον τρόπο υπεράσπισής της:

> Στο σημείο αυτό η κατηγορούμενη Ειρήνη Αθανασάκη ζήτησε τον λόγο και εξέφρασε στο δικαστήριο την επιθυμία της να διοριστούν εκ νέου οι αρχικοί της συνήγοροι κ. Αρης Κωνσταντάκης, Κατερίνα Ιατροπούλου και Δημήτρης Τσοβόλας. Το δικαστήριο έκανε τελικώς δεκτό το αίτημα (σ.σ. η Αθανασάκη είχε υποβάλει και στο παρελθόν το ίδιο αίτημα αλλά τότε δεν είχε γίνει δεκτό), ενώ από την πλευρά τους οι συνήγοροι δήλωσαν ότι θα παραστούν και πάλι στη διαδικασία. («Η μεγάλη κόντρα με τους δικηγόρους Αθανασάκη», *Καθημερινή*, 30.03.2004)

Ομοίως, αλλά σε ένα πιο λιτό, άμεσο και ξεκάθαρο επίπεδο η εφημερίδα *Ριζοσπάστης* υπογραμμίζει στο δεύτερο τίτλο άρθρου της ότι «Τους ίδιους συνηγόρους της ξαναδιόρισε η Ειρ. Αθανασάκη» («Συνεχίζεται η δίκη του ΕΛΑ», 30.03.2004). Αρχικά, σχεδόν ολόκληρο το άρθρο δεν αναφέρεται στη συμπεριφορά αλλά αντιθέτως επικεντρώνεται περισσότερο στην κατάθεση του Ζήση και την εξέτασή του από τους συνηγόρους υπεράσπισης. Ωστόσο, στην αρχή και στο τέλος του κείμενου επισημαίνεται εις διπλούν ότι «η Ε. Αθανασάκη διόρισε και πάλι τους τρεις δικηγόρους της (Κωνσταντάκης, Ιατροπούλου και Τσοβόλας) και η δίκη συνεχίστηκε κανονικά» («Συνεχίζεται η δίκη του ΕΛΑ», *Ριζοσπάστης*, 30.03.2003).

Ο λόγος αναπτύσσεται με έναν πρωτότυπο τρόπο καθώς απεικονίζει την Αθανασάκη να ελέγχει την όλη κατάσταση σε σημείο που να έχει τη δύναμη να διορίζει η ίδια τους δικηγόρους που επιθυμεί και κατ' επέκταση να επηρεάζει την εύρυθμη λειτουργία του δικαστηρίου. Η διπλή χρήση της φράσης «η Ε. Αθανασάκη διόρισε/ξαναδιόρισε» χωρίς να γίνεται αναφορά στο ρόλο του δικαστηρίου ουσιαστικά επιτυγχάνει να αναπαραστήσει την ίδια ως την *κυρίαρχο του δικαστικού παιχνιδιού* και το δικαστήριο αδύναμο να ελέγξει την κατάσταση αφού όπως υπονοείται δεν κατάφερε τελικά να διορίσει τους δικηγόρους που το ίδιο ήθελε αλλά αντιθέτως ικανοποίησε την επιθυμία της Αθανασάκη με στόχο την επανέναρξη της δίκης. Σε αυτό το άρθρο η Αθανασάκη αναπαρίσταται με μία απρόσμενη, εκπληκτική ευκρίνεια ως νικήτρια όλης της αντιπαράθεσης μεταξύ της ίδιας και της δικαστικής εξουσίας. Ο λόγος επικεντρώνει αποκλειστικά στην ίδια και όχι στις κινήσεις των συνηγόρων της (Βλέπε σχετικά «Έντονη αντιπαράθεση και διακοπή», *Ριζοσπάστης*, 20.03.2004). Επιπλέον, με μία ιδιαίτερη λιτότητα απεικονίζει ίσως για πρώτη φορά μία γυναίκα, κατηγορούμενη για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση να αντιστέκεται στις δικαστικές αρχές και να αναδεικνύεται νικήτρια σε μία έντονη διαμάχη η οποία τελικά τονίζεται ότι λύθηκε υπέρ της. Σε αντίθεση η εφημερίδα *Καθημερινή* όπως παραθέσαμε αποδυναμώνει εν μέρει αυτήν την εικόνα της δυναμικότητας καθώς το γλωσσικό συγκείμενο προσθέτει στοιχεία αρνητισμού και επιθετικότητας. Η δυναμική συμπεριφορά άλλωστε συνιστά στοιχείο το οποίο απειλεί τις κυρίαρχες εικόνες της θηλυκότητας με αποτέλεσμα μία συντηρητική εφημερίδα όπως η *Καθημερινή* να προσπαθεί μέσω αυτών των αφηγηματικών τακτικών να την υποβαθμίσει ή και παράλληλα να αναβαθμίσει τη λειτουργία του θεσμού της δικαιοσύνης, που η κατηγορούμενη αμφισβήτησε,

Σε γενικές γραμμές, η Αθανασάκη αναπαρίσταται να προβάλλει μία δυναμική συμπεριφορά η οποία ενίοτε περιέχει στοιχεία επιθετικότητας και οργής. Σε αντίθεση ωστόσο με τις περιπτώσεις της Σωτηροπούλου και της Κορτές, η εικόνα της δεν παρουσιάζει τόσο συχνά και τόσο έντονα το φαινόμενο της δαιμονοποίησης. Η κύρια τάση που παρατηρείται στον τύπο είναι να την αναπαριστά ως έντονα διεκδικητική όσον αφορά τα αιτήματά της, η οποία ορισμένες φορές αγγίζει τα όρια της ακρότητας. Παρόλα αυτά, και σε αυτήν την περίπτωση αναδεικνύονται οι συνηθισμένες τακτικές του τύπου οι οποίες απεικονίζουν αντικανονιστικές

συμπεριφορές μέσα σε πλαίσια αρνητισμού, συντελώντας τόσο σε μία αποδυνάμωση της αναπαράστασης της συγκεκριμένης γυναίκας ως πολιτικό υποκείμενο με ικανότητες κριτικής σκέψης και δράσης όσο και στην περιφρούρηση των κανονιστικών εκδοχών της θηλυκότητας.

Η περίπτωση της Σωτηροπούλου

Η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται να έχει μία δυναμική συμπεριφορά με ορισμένες παρεκκλίσεις από την αρχή των εξελίξεων έως και τη δικαστική διαδικασία. Τα κεντρικά αφηγηματικά σχήματα που υποστηρίζουν την αναπαράσταση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς, την απεικονίζουν να τηρεί μία έντονα αρνητική και μη συνεργάσιμη στάση απέναντι στις αστυνομικές αρχές που την ανέκριναν. Στη συνέχεια παρουσιάζεται να δηλώνει με ψυχραιμία και σταθερότητα την αθωότητά της, κατά τη σύλληψη καθώς και τη δίκη της 17Ν. Παράλληλα, ωστόσο η μελέτη του επιλεγμένου υλικού ανέδειξε μία σειρά άρθρων που απεικονίζουν την ίδια με την Κορτές να παρεκκλίνουν από το πλαίσιο της ψυχραιμίας, να υιοθετούν κυκλοθυμικές συμπεριφορές που παραπέμπουν στις εικόνες ανισόρροπων σχιζοειδών προσωπικοτήτων.

Η Σωτηροπούλου απεικονίζεται να αντιδρά και να μη φοβάται τις Αρχές μέσα σε ένα κυρίαρχο συγκείμενο λόγου που την εμφανίζει κυρίως ως επιθετική, σκληρή και μη συνεργάσιμη με την Αστυνομία. Χρονολογικά αυτό παρατηρείται κυρίως τις πρώτες ημέρες του Ιουλίου, στις αρχές δηλαδή των γεγονότων, λίγες μέρες μετά τη σύλληψη του Ξηρού. Αυτό το χρονικό διάστημα -όπου δεν υπάρχει ακόμη πολύπλευρη πληροφόρηση- η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται ως η πρώην σύζυγος του Ξηρού, του «τραυματισθέντος βομβιστή» η οποία επιδεικνύει μια έλλειψη διάθεσης συνεργασίας με τις Αστυνομικές Αρχές. Αυτή η μη-συνεργατικότητα απεικονίζεται από τον τύπο κυρίως ως επιθετικότητα και αρνητισμός. Στη συνέχεια, σε μία προσπάθεια να αποτυπώσουμε τον τρόπο αναπαράστασης σύμφωνα με την εξέλιξη των γεγονότων, παραθέτουμε σε χρονολογική σειρά τα αντίστοιχα αποσπάσματα από τις εφημερίδες *Καθημερινή* και *Ριζοσπάστη*, στα οποία περιγράφεται η στάση της Σωτηροπούλου απέναντι στην Αστυνομία:

> Η συμπεριφορά της κατά τη διάρκεια της εξέτασης ήταν, όπως ελέχθη χαρακτηριστικά, ιδιαίτερα αρνητική. Ήταν επιθετική και καθόλου συνεργάσιμη. Αρνήθηκε να δώσει στους αστυνομικούς της Αντιτρομοκρατικής οποιαδήποτε

πληροφορία για τη ζωή της και για την εποχή που ήταν ακόμη παντρεμένη με τον Ξηρό. («Πρόσωπο κλειδί η πρώην σύζυγος του Σάββα Ξηρού», *Καθημερινή*, 05.07.2002)[29]

Η εξέταση της Σωτηροπούλου συνεχίσθηκε και χθες. Σύμφωνα με πληροφορίες, οι αστυνομικοί της Αντιτρομοκρατικής κάνουν λόγο για ιδιαίτερα σκληρό και πείσμονα άνθρωπο, καθώς αρνείται να απαντήσει σε οποιοδήποτε από τα ερωτήματα που της έχουν θέσει. («Το ιστορικό αρχείο της «17Ν» βρήκε η ΕΛ.ΑΣ., *Καθημερινή*, 06.07.2002)

Εξάλλου η πρώην σύζυγος του Σ. Ξηρού, Αγγελική Σωτηροπούλου, που μένει στον Βαρνάβα με το γιο της, εξετάστηκε από αξιωματικούς της Ασφάλειας «αλλά δεν ήταν ιδιαίτερα συνεργάσιμη». (« Στοιχειοθετούν κατηγορίες κατά τουλάχιστον τριών ατόμων», *Ριζοσπάστης*, 06.07.2002)

Από την πρώτη στιγμή, όπως αναφέρουν αξιωματικοί της αστυνομίας, η στάση της ήταν ιδιαίτερα αρνητική απέναντι στη διαδικασία. Αρνήθηκε να απαντήσει σε οποιαδήποτε ερώτηση. Ο χαρακτηρισμός που της αποδίδεται είναι ότι πρόκειται για «σκληρό καρύδι», για δύσκολο άνθρωπο. («Κοντά στην οργάνωση η πρώην σύζυγός του», *Καθημερινή*, 07.07.2002)

Η 40χρονη παραμένει, όπως από την πρώτη στιγμή εντοπισμού και προσαγωγής της στην Αντιτρομοκρατική, ιδιαίτερα εχθρική και παρουσιάζεται χωρίς καμιά διάθεση συνεργασίας. (Πρόσωπο–κλειδί ο ενοικιαστής της οδού Δαμάρεως», *Καθημερινή*, 10.07.2002)

Όπως φαίνεται στα παραθέματα η εφημερίδα *Καθημερινή* περισσότερο συγκριτικά με τον *Ριζοσπάστη* απεικονίζει με αρκετές λεπτομέρειες και με γλαφυρότητα τη στάση της Σωτηροπούλου. Αρχικά η συμπεριφορά της περιγράφεται ως ιδιαίτερα αρνητική, έπειτα όμως χρησιμοποιούνται όροι με πιο έντονο σημασιολογικό φορτίο καθώς χαρακτηρίζεται επιθετική, σκληρή, πείσμων και ιδιαίτερα εχθρική. Η άρνησή της να απαντήσει στις ερωτήσεις της Αστυνομίας αναπαρίσταται- με εξαίρεση την εφημερίδα *Ριζοσπάστης*- ως έλλειψη συνεργασίας, ως εχθρικότητα και επιθετικότητα εκ μέρους της. Επιπλέον, όλοι αυτοί οι χαρακτηρισμοί συμπληρώνονται από την ταμπέλα του σκληρού και δύσκολου ανθρώπου με αποτέλεσμα να δομείται μία εικόνα που σαφέστατα παρεκκλίνει από τις στερεότυπες εικόνες των γυναικών. Η αναπαράσταση της Σωτηροπούλου παρουσιάζει περισσότερο ιδιότητες μιας παραδοσιακής αρρενωπότητας. Συμπεριφορές όπως η άρνηση συνεργασίας με τις Αρχές δε συνάδει με τις κυρίαρχες αντιλήψεις που θέλουν τις γυναίκες ήρεμες, παθητικές και υποτακτικές. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το στοιχείο της δυναμικότητας να εντάσσεται σε ένα αρνητικό συγκείμενο, γεγονός που ίσως να ερμηνεύεται από

[29] Στο ίδιο ύφος βλέπε και «Νέα πρόσωπα στο προσκήνιο», *Καθημερινή*, 05.07.2002.

μία απόπειρα περιφρούρησης κανονιστικών εκδοχών της θηλυκότητας, ειδικά εκ μέρους μιας εφημερίδας που παραδοσιακά εκφράζει συντηρητικές πολιτικές ιδέες.

Επιπλέον, το ενδιαφέρον είναι ότι ενώ οι δύο άλλες εφημερίδες *Τα Νέα* και *Το Βήμα* δεν παρουσιάζουν αυτήν την στάση της ελλιπούς συνεργασίας με τις Αρχές (της άρνησής της να μιλήσει στην Αστυνομία) ωστόσο αφιερώνουν άρθρα για να περιγράψουν τη συνολική συμπεριφορά της ίδιας και της Κορτές, εκείνες τις πρώτες ημέρες, μέσα σε ένα εξίσου έμφυλο πλαίσιο το οποίο αναδεικνύει στοιχεία σχιζοειδών προσωπικοτήτων.

Ειδικότερα, δομείται μία εικόνα σχιζοειδών περιπτώσεων και για τις δύο γυναίκες. Σε ένα αρκετά εκτενές άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα* με τίτλο «Η οργισμένη γυναίκα» (13.09.2002) τονίζεται ότι γνωστοί και φίλοι την περιγράφουν ως «Δύσκολο άνθρωπο», «Μία γυναίκα γεμάτη οργή», η οποία είναι «σκληρή με όλους όσοι δημιούργησαν ασφυκτικό κλοιό γύρω της» (ό.π.). Τα χαρακτηριστικά της οργής, της επιθετικότητας και του κλειστού χαρακτήρα είναι αυτά που κυριαρχούν στην περιγραφή της συμπεριφοράς της, η οποία απεικονίζεται να «απαντά στις ερωτήσεις των δημοσιογράφων μέσα από κλειστά πατζούρια του σπιτιού της» (ό.π.) και να παραμένει κρυμμένη από τους δημοσιογράφους. Τονίζεται ότι οι γνωστοί της την περιγράφουν ως «δύσκολο και όχι εύκολα προσεγγίσιμο άνθρωπο» (ό.π.), ο οποίος έθετε στενά όρια στις κοινωνικές της επαφές και περνούσε τον περισσότερο χρόνο με τον Κουφοντίνα και το παιδί της.

Στο ίδιο άρθρο η οργή επανέρχεται ως βασικό στοιχείο στην προβολή της συνολικής συμπεριφοράς της με τα εξής χαρακτηριστικά λόγια:

> Η οργή ήταν αυτό που ξεχείλιζε στα λόγια και τις εκφράσεις του προσώπου της, όλο το διάστημα που πέρασε από τις αρχές του Ιουλίου μέχρι και χθες. Αρχικά, εμφανίστηκε μία οργισμένη γυναίκα, η οποία περιέγραφε τη βίαιη προσαγωγή της στην Αντιτρομοκρατική και μάλιστα μαζί με το παιδί της. Η ίδια οργισμένη γυναίκα διακήρυττε σε όλους τους τόνους ότι «γίνεται προσπάθεια να εμπλέξουν τον νυν σύντροφό της» (*Τα Νέα*, 13.09.2002).

Η χρήση του όρου οργή και οργισμένη όχι μόνο επαναλαμβάνεται στο απόσπασμα αλλά συμπληρώνεται και ενδυναμώνεται από ολόκληρο το συγκείμενο της περιγραφής. Η Σωτηροπούλου αναπαριστάται ως σκληρή, δύσκολη, κλειστός και όχι ιδιαίτερα κοινωνικός χαρακτήρας, που οργίζεται έντονα όταν νιώθει ότι απειλείται η

ίδια και οι οικείοι της. Ωστόσο, στο ίδιο άρθρο, υπάρχουν 3-4 στοιχεία που αντιβαίνουν στην παραπάνω εικόνα καθώς τονίζεται ότι έχει καλή σχέση με τον πρώην σύζυγό της Ξηρό, εμφανίζεται «τρυφερή» όταν μιλάει για τον νυν σύντροφό Κουφοντίνα και ανακουφισμένη μετά την παράδοσή του, αφού «παρουσιάζει το μοναδικό χαμόγελο…» (ό.π.), καθώς και όταν «κρατιέται από το χέρι με τη σύντροφο του πρώην συζύγου της» (*Τα Νέα*, ό.π.). Σε όλα αυτά τα σημεία, η Σωτηροπούλου απεικονίζεται να παρουσιάζει ακριβώς την αντίθετη συμπεριφορά, της τρυφερής και ανακουφισμένης που χαμογελά βέβαια επιλεκτικά και ηρεμεί κοντά στους στενούς ανθρώπους της. Η περιγραφή ολοκληρώνεται με ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον απόσπασμα στο οποίο δηλώνεται ότι η «Αγγελική Σωτηροπούλου πέρασε δύσκολα παιδικά χρόνια. Μακριά από την οικογένειά της, μεγάλωσε σε ορφανοτροφείο» (ό.π.). Μέσω αυτού του αποσπάσματος η εικόνα της Σωτηροπούλου εμπλουτίζεται από την έλλειψη της οικογένειας και εν μέρει προσφέρει ένα επεξηγηματικό πλαίσιο για τον προβαλλόμενο ως δύσκολο, σκληρό, οργισμένο χαρακτήρα της που παρουσιάζει στοιχεία αντιφατικά όπως αυτά της οργής και της τρυφερότητας, με αποτέλεσμα να παραπέμπει σε αναπαραστάσεις ανισόρροπων, σχιζοειδών προσωπικοτήτων. Τα δύσκολα παιδικά χρόνια και ειδικά η ζωή στο ορφανοτροφείο προβάλλονται να τίθενται ως βασική αιτία και από τον αδερφό του Σ. Ξηρού, τον Χριστόδουλο Ξηρό («Τι είχαν πει για την Σωτηροπούλου», *Τα Νέα*, 13.09.2002, «Οι σχέσεις και η ζωή της Σωτηροπούλου με τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», *Το Βήμα,* 13.09.2002*)* για έναν διαπληκτισμό που είχε με την ίδια. Ειδικότερα, σε μια υποενότητα του άρθρου με τίτλο «Τσακωθήκαμε γιατί την είπα κοντή» (*Τα Νέα*, 13.09.2002) παρουσιάζεται να αφηγείται ότι τσακώθηκε μαζί της γιατί αστειευόμενος κάποια φορά, θεώρησε ότι την ειρωνεύτηκε για το ύψος της. Σύμφωνα με τον ίδιο ωστόσο, η αιτία δεν ήταν αυτή αλλά το γεγονός ότι προέρχεται από «μία προβληματική κατάσταση» (ό.π.), όπως ο ίδιος δηλώνει και επεξηγεί στη συνέχεια «ενδεικτικά αναφέρω ότι μεγάλωσε σε ορφανοτροφείο» (ό.π.). Η αντίδραση της Σωτηροπούλου απέναντι σε προσβλητικό, σύμφωνα με την ίδια, σχόλιο αναπαρίσταται σε ένα συγκείμενο λόγου που προσθέτει για μία ακόμη φορά στοιχεία επιθετικότητας και ευερεθιστότητας. Το στοιχείο του ορφανοτροφείου το οποίο προβάλλεται ως κεντρική αιτία για αυτήν την επιθετική συμπεριφορά συμβάλει επιπλέον ως ένα κατανοητό ερμηνευτικό πλαίσιο το οποίο περιφρουρεί τα ταυτισμένα με τη θηλυκότητα στοιχεία της ηρεμίας, της πραότητας, της μη αντίδρασης και

προβάλλει τη Σωτηροπούλου ως ένα παράδειγμα ανισόρροπης, προβληματικής και αντιφατικής προσωπικότητας.

Στο επόμενο άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα* η εικόνα της ανισόρροπης και κυκλοθυμικής συμπεριφοράς δομείται με μεγαλύτερη ευκρίνεια και για τις δύο γυναίκες, τη Σωτηροπούλου και την Κορτές. Το άρθρο με τον τίτλο «Δύο γυναίκες χέρι-χέρι σε κοινή πορεία» (06.09.2002) είναι αφιερωμένο αποκλειστικά στις δύο γυναίκες, καθώς περιγράφει τη συμπεριφορά τους όπως επιβεβαιώνεται από τον υπότιτλο του «Το προφίλ των συντρόφων του Σάββα Ξηρού και του Δημήτρη Κουφοντίνα». Σε ολόκληρο το άρθρο και δη σε κεντρικά σημεία του, όπως οι τίτλοι των υποενοτήτων κυριαρχεί η απεικόνιση μιας κυκλοθυμικής συμπεριφοράς για τις δύο γυναίκες. Χαρακτηριστικό είναι ότι όταν παρουσιάζονται μαζί περιγράφονται ως «άλλοτε ήρεμες κι άλλοτε εκνευρισμένες» (ό.π.), ενώ για την κάθε μία ξεχωριστά, οι κεντρικοί τίτλοι αναφέρουν τα εξής: «ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ. Σκληρή στην αρχή ανακουφισμένη μετά την παράδοση» (ό.π.) και «ΑΛΙΣΙΑ ΡΟΜΕΡΟ ΚΟΡΤΕΣ Ξεκίνησε με υπονοούμενα και καταγγελίες-μετά μαλάκωσε» (ό.π.). Στην περιγραφή της συμπεριφοράς της κάθε μιας, οι τίτλοι επιβεβαιώνονται με αποτέλεσμα η προβαλλόμενη συμπεριφορά να κυμαίνεται ανάμεσα στην δυναμικότητα, την παράλογη επιθετικότητα και την ηρεμία. Ειδικότερα, το άρθρο στην αρχή αναφέρεται εκτενώς στη συμπεριφορά της Σωτηροπούλου, η οποία απεικονίζεται να διαψεύδει με «έντονο και κατηγορηματικό τρόπο» το σενάριο ότι «είναι η «γυναίκα της Λουίζης Ριανκούρ» (ό.π.). Στη συνέχεια ωστόσο, αυτή η προβαλλόμενη δυναμική συμπεριφορά αναπαρίσταται να κλιμακώνεται με έναν αρνητικό τρόπο, καθώς εμφανίζει τους πρώτους εκνευρισμούς, παρουσιάζεται «εκνευρισμένη τις πρώτες ημέρες από τις συνεχείς παρακολουθήσεις των ανδρών της Αντιτρομοκρατικής» (ό.π.), να αντιδρά με καταγγελίες για το γεγονός ότι ανέκριναν το παιδί της και να επιλέγει «να αμυνθεί, για όσα ακούγονται, με εξώδικα σε κανάλια και εφημερίδες» (ό.π.). Η εικόνα κορυφώνεται και συμπληρώνεται από την προβολή της ίδιας να δηλώνει αρχικά «αγανακτισμένη» για την προσπάθεια «κατασκευής ενόχων», να υπερασπίζεται σε όλους τους τόνους τον Κουφοντίνα ως έναν εξαιρετικό άνθρωπο και στη συνέχεια να απεικονίζεται «ανακουφισμένη» για την παράδοση του Κουφοντίνα στις αρχές. Η απεικόνιση της Σωτηροπούλου σε αυτό το σημείο παραπέμπει σε μία γυναίκα με χαρακτηριστικά συμπεριφοράς τα οποία παραπέμπουν

σε ένα είδος ψυχικής αστάθειας, με κυκλοθυμικές αντιδράσεις που κυμαίνονται ανάμεσα στη συναισθηματική έκρηξη και την ηρεμία.

Ωστόσο, ταυτόχρονα σκιαγραφείται η εικόνα μιας γυναίκας με δυναμικότητα που έχει ως στόχο κυρίως για να προστατεύσει το παιδί της και τον σύντροφό της[30]. Απεικονίζεται να εκνευρίζεται για τις ανακρίσεις του παιδιού της, να γίνεται επιθετική και να στέλνει εξώδικα, να αγανακτεί γιατί κατασκευάζουν ενόχους όπως τον σύντροφό της αλλά και από την άλλη να ηρεμεί όταν παραδίνεται στις αρχές. Η εικόνα της επιθετικής, εξοργισμένης αλλά και κυκλοθυμικής γυναίκας εγγράφεται μέσα σε ένα κατά βάθος σεξιστικό πλαίσιο, καθώς όλη αυτή η προβαλλόμενη ως ακραία, μερικές φορές και ανισόρροπη συμπεριφορά, γίνεται για να υπερασπιστεί τα αρσενικά μέλη της οικογένειάς της. Η Σωτηροπούλου εμμέσως παραμένει αναπαραστασιακά ως η γυναίκα, μητέρα και σύντροφος πρωτίστως. Ο λόγος που αναπτύσσει δεν προβάλλεται ως πολιτικός, η ιδιότητα του πολίτη παραμερίζεται στην εικόνα της, ακόμα και όταν δηλώνει ξεκάθαρα τις απόψεις της και εναντιώνεται στις Αρχές και τα ΜΜΕ. Όλη αυτή η συμπεριφορά, μέσω της σύνδεσης με τον γιο της και τον σύντροφό της, ερμηνεύεται, εμμέσως και σε υπόρρητο επίπεδο, από τα χαρακτηριστικά της μητρότητας και συντροφικότητας.

Το στοιχείο της κυκλοθυμικής συμπεριφοράς παρατηρείται πιο έντονα στην περίπτωση της Κορτές. Στο ίδιο άρθρο, αφιέρωμα (*Τα Νέα*, 06.09.2002) ουσιαστικά στις δύο γυναίκες, η συμπεριφορά της αναπαρίσταται μέσα από αντιθετικές εκφράσεις –τίτλους όπως: «Ξεκίνησε με υπονοούμενα και καταγγελίες –μετά μαλάκωσε», «σιωπή και έκρηξη», οι οποίες αρχίζουν να εξυφαίνουν την εικόνα μιας γυναίκας, που απεικονίζεται ως η σύντροφος του Ξηρού που παρουσιάζει μία ασταθή –ή και ανισόρροπη-στάση απέναντι στα ΜΜΕ. Ειδικότερα, παρουσιάζεται να διατηρεί τις πρώτες μέρες μετά την έκρηξη βόμβας ένα «χαμηλό προφίλ» και μία «στάση σιωπής», καθώς και να αντιμετωπίζει «με ιδιαίτερη ευγένεια όλους τους δημοσιογράφους… Τουλάχιστον σε όσους δεν έκλεισε το τηλέφωνο…» (ό.π.). Η εικόνα της σιωπής και της ηρεμίας παρεμβάλλεται από πιο απότομες συμπεριφορές, οι οποίες δεν ερμηνεύονται από το λόγο του άρθρου με αποτέλεσμα να αναδεικνύονται νύξεις παράλογης, σχιζοειδούς συμπεριφοράς, η οποία ενισχύεται

[30] Βλέπε επίσης «Εντείνεται η σεναριολογία», *Ριζοσπάστης,* 10.07.2002.

εμμέσως και από την προβαλλόμενη στη συνέχεια συμπεριφορά της Κορτές ως «Πυθίας». Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζεται να μιλάει «με υπονοούμενα για θεωρίες συνομωσίας», καθώς δηλώνει ότι «όλα θα φανερωθούν μόνα τους» και ότι ««η αλήθεια θα φανεί»…» (ό.π.). Η παράθεση των συγκεκριμένων εκφράσεων γίνεται με τη χρήση εισαγωγικών από την ίδια την εφημερίδα καθώς και με αποσιωπητικά στο τέλος, διαμορφώνοντας με αυτόν τον τρόπο μία υπόρρητη αμφισβήτηση των ισχυρισμών της Κορτές. Στη συνέχεια του άρθρου, ακριβώς στην επόμενη παράγραφο η Κορτές παρουσιάζεται σύμφωνα με τους συναδέλφους της ως ένας καταπληκτικός άνθρωπος «με φοβερή ευγένεια…». Μία ημέρα αργότερα όμως, στο άρθρο υποστηρίζεται ότι η «κ. Κορτές ξεχνούσε την ευγένεια και μαζί με αυτήν την αυτοσυγκράτησή της και την καλή ανατροφή της» αφού εξαπέλυσε «φραστική επίθεση εναντίον των δημοσιογράφων που βρίσκονται έξω από τον Ευαγγελισμό: τους αποκάλεσε «κοράκια» σε άπταιστα ελληνικά» (ό.π.). Αυτές τις πρώτες μέρες η Κορτές απεικονίζεται από τη μία πλευρά να δηλώνει «ορθά κοφτά» ότι δε μιλάει με τους δημοσιογράφους, να τους επιτίθεται και από την άλλη πλευρά να λύνει τη σιωπή της, να ανησυχεί για την «ψυχή του Σάββα» και να καταγγέλλει ως «απαράδεκτες συνθήκες» (ό.π.) τη διαδικασία που υπέστη για να δει τον άνδρα της στον Ευαγγελισμό, αφού της είπαν «να γδυθεί» (ό.π.) για να μπει στο δωμάτιο του Ευαγγελισμού. Υπάρχει προφανώς μία προβαλλόμενη κυκλοθυμία εκ μέρους της Κορτές, η οποία παρουσιάζεται να μην τηρεί μία σταθερή στάση απέναντι στα ΜΜΕ γεγονός που παραπέμπει στην ανισορροπία. Ενδιαφέρον έχει ότι όταν απεικονίζεται να λύνει τη σιωπή της, ο λόγος του άρθρου την παρουσιάζει μέσα σε ένα ερμηνευτικό πλαίσιο ανησυχίας για τον σύντροφό της. Όπως με τη Σωτηροπούλου, έτσι και με τη δική της περίπτωση, η εικόνα της έντονης, ακραίας, άφοβης συμπεριφοράς αποδυναμώνεται από τα προβαλλόμενα κίνητρα, που δεν είναι άλλα από την αγάπη, το ενδιαφέρον και την ανησυχία για τον άνδρα της.

Η Κορτές απεικονίζεται να μην ξέρει πώς να συμπεριφερθεί, να χάνει την ψυχραιμία της, όντας -σύμφωνα με το άρθρο- ένας άνθρωπος που «βρίσκεται σε τόσο δύσκολη κατάσταση» (ό.π.). Οι προβαλλόμενες έντονες αντιδράσεις, οι οποίες έχουν το στοιχείο της επιθετικότητας, του αρνητισμού και της αστάθειας, ερμηνεύονται μέσω αυτού του σχολιασμού και ενδυναμώνει και στη δική της περίπτωση το στοιχείο του έντονου συναισθηματισμού και της μη λογικής συμπεριφοράς λόγω μιας εξάρτησης

από το σύντροφό της[31]. Η μη κανονιστική συμπεριφορά γίνεται περισσότερο αντιληπτή όταν εντάσσεται σε ένα πλαίσιο μιας θηλυκότητας, αδύναμης, εξαρτημένης και κατ' επέκταση άνισης σε σχέση με το ανδρικό φύλο. Τέλος, η σχιζοειδής εικόνα επαναδιατυπώνεται για μία ακόμη φορά στο τέλος της ενότητας, όταν δηλώνεται ότι προκαλεί «ιδιαίτερη εντύπωση» η «αλλαγή της στάσης της προς τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης σε σχέση με τις πρώτες μέρες. Στην αρχή δεν ακολουθούσε καμιά επικοινωνιακή τακτική και απέφευγε τα κανάλια με νευρικές κινήσεις. αργότερα μαλάκωσε μιλώντας ήρεμα» (ό.π.). Η Κορτές εδώ απεικονίζεται να αλλάζει τακτική επικοινωνίας με τα ΜΜΕ γεγονός που αναδεικνύει επιπλέον στοιχεία δαιμονοποίησης. Η προβαλλόμενη αντιφατική συμπεριφορά συνδέεται με τακτική εκ μέρους της και συγκρίνεται με την «σαφώς λιγότερο επικοινωνιακή Αγγελική Σωτηροπούλου» (ό.π.). Μέσω αυτής της σύγκρισης απεικονίζονται περισσότερο ως γυναίκες «βαμπ» που σχεδιάζουν τακτικές συμπεριφοράς για να υποστηρίξει η μία την άλλη. Όλο το συγκείμενο αναπαριστά τη συμπεριφορά τους όχι τόσο στα πλαίσια της δυναμικότητας αλλά της επιθετικότητας, του αρνητισμού, της αντίφασης που ερμηνεύεται κυρίως μέσω των στοιχείων της ανισορροπίας, της συναισθηματικής εξάρτησης αλλά και της δαιμονοποίησης. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται για μία ακόμη φορά η περιθωριοποίηση της πολιτικής υπόστασης των εν λόγω γυναικών.

Η επόμενη θεματική αφορά την απεικόνιση της Σωτηροπούλου, στα τελευταία επιλεγμένα χρονικά γεγονότα που αφηγείται ο τύπος όταν πλέον η Σωτηροπούλου έχει συλληφθεί, φυλακιστεί και βιώνει τη δικαστική διαδικασία. Εδώ η εικόνα που εξυφαίνεται δεν παρουσιάζει στοιχεία σχιζοειδούς προσωπικότητας. Η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται να τηρεί μία σταθερή, δυναμική παρουσία στο δικαστήριο, η οποία εκλαμβάνει διάφορες αποχρώσεις στον τρόπο αφήγησής της από τον τύπο.

Αρχικά, απεικονίζεται να δηλώνει σε «όλους τους τόνους» και να αρνείται κατηγορηματικά είτε το σενάριο «να είναι η «γυναίκα της Λουίζης Ριανκούρ» («Όλοι

[31] Η Κορτές απεικονίζεται να έχει μία παρόμοια ακραία συναισθηματική συμπεριφορά όταν γίνεται η σύλληψη της Σωτηροπούλου. Ο τύπος δίνοντας έμφαση στο γεγονός, αφηγείται το επεισόδιο όπου η Κορτές ενοχλημένη από την παρουσία των δημοσιογράφων βγαίνει με μία κάμερα και τους φωτογραφίζει (Βλέπε: «Αποχαιρέτισε την Αλίσια και τον Έκτορα», *Τα Νέα*, 18.09.2002, «Πατησίων και Αγ. Μελετίου το ραντεβού με την Αστυνομία», *Το Βήμα,*18.09.2002).

οι άνθρωποι του Ξηρού», *Τα Νέα*, 09.07.2002) είτε -όταν έγινε η σύλληψή της– το κατηγορητήριο που της ανακοινώθηκε από τον εισαγγελέα Εφετών, Κυριάκο Καρούτσο («Άλλη μία αναμενόμενη σύλληψη», *Ριζοσπάστης*, 13.09.2002, «Δεν έχω σχέση με τη "17Ν"», *Ριζοσπάστης,* 02.09.2003). Οι εφημερίδες *Ριζοσπάστης* και εν μέρει *Τα Νέα*, προβάλλουν τη συμπεριφορά της Σωτηροπούλου, η οποία αναδεικνύει αυτή τη φορά στοιχεία ψυχραιμίας και σταθερότητας, καθώς απεικονίζεται να δηλώνει με κατηγορηματικό τρόπο ότι δεν συμμετείχε στην οργάνωση 17Ν.

Ο ίδιος τρόπος απεικόνισης συνεχίζεται και κατά τη διάρκεια της δίκης, όπου παρουσιάζεται με ιδιαίτερη πυγμή και σταθερότητα να αρνείται τις κατηγορίες εις βάρος της. Η εφημερίδα *Τα Νέα* στις 02.09.2003 («ΕΒΑΖΕ ΤΗ 17Ν ΠΑΝΩ ΑΠΟ ΜΑΣ») δημοσιεύει ένα άρθρο στο οποίο περιγράφεται η απολογία της στο δικαστήριο. Με ένα σκίτσο (Σκίτσο 2) στην αρχή του άρθρου, όπου απεικονίζεται στο εδώλιο να μιλά αρκετή ήρεμη -αν και ελαφρώς καταπονημένη στο πρόσωπο- παρουσιάζεται ως «Απόλυτη, ευφυής και ετοιμόλογη» να αρνείται τις κατηγορίες, να διαψεύδει τους μάρτυρες και να αντιμετωπίζει «κατά την απολογία της με απρόσμενη ψυχραιμία τις ερωτήσεις που της υποβλήθηκαν» (ό.π.).

Σκίτσο 2. Αναδημοσίευση σκίτσου από το άρθρο «ΕΒΑΖΕ ΤΗ 17Ν ΠΑΝΩ ΑΠΟ ΜΑΣ», *Τα Νέα,* 02.09.2003.

Το άρθρο παραθέτει αυτούσια τμήματα της απολογίας της, όπου προβάλλεται να δηλώνει χωρίς ίχνος συναισθηματισμού τα εξής:

> «Δεν έχω να σας πω και πολλά πράγματα. Δεν έχω καμιά σχέση με τις κατηγορίες. Δεν ήμουν ποτέ μέλος αυτής της οργάνωσης ή οποιασδήποτε άλλης. Δεν πήρα ποτέ μέρος σε καμιά ενέργεια. Εκτός από τους Ξηρούς, δεν γνώριζα κανέναν άλλον. Δεν έχω τίποτε άλλο να σας πω.» (ό.π., εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

Ο τρόπος που αναπαριστάται να μιλάει, να απαντάει στις ερωτήσεις σε συνδυασμό με τα σχόλια του συντάκτη για τη συνολική συμπεριφορά της, αναδεικνύει την εικόνα μιας δυναμικής, ψύχραιμης και ευφυούς γυναίκας, η οποία γνωρίζει πώς να υπερασπιστεί τον εαυτό της.

Η εικόνα της ξεφεύγει από τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά του φόβου, του έντονου συναισθηματισμού και της αδυναμίας. Ωστόσο, μία καλύτερη ανάγνωση στο σχολιασμό του άρθρου περί απρόσμενης ψυχραιμίας εκ μέρους της Σωτηροπούλου, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εξακολουθούν να υπάρχουν υπόρρητοι υπαινιγμοί για το ποια πρέπει να είναι η συμπεριφορά των γυναικών. Ο όρος «απρόσμενη» στο παραπάνω άρθρο από *Τα Νέα* (02.09.2003) υποδεικνύει ότι η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται ως μία γυναίκα που παρεκκλίνει από προηγούμενες αντιδράσεις της ίδιας, ενισχύοντας έμμεσα το στοιχείο της ανισορροπίας στην απεικόνισή της.

Αυτό το συμπέρασμα επιβεβαιώνεται στη συνέχεια από την έρευνα, καθώς η μελέτη του επιλεγμένου υλικού αναδεικνύει διαφορετικές, πιο έντονες και ακραίες-εκτός ορίων συμπεριφορές εκ μέρους της Σωτηροπούλου οι οποίες παραπέμπουν σε στοιχείο δαιμονοποίησης. Αν και συνεχίζει να απεικονίζεται ότι αρνείται τις κατηγορίες εις βάρος της, ωστόσο, αυτό γίνεται αρχικά με το στοιχείο της ελλιπούς ψυχραιμίας και στη συνέχεια με αυτό της έντονης αγανάκτησης και επιθετικότητας. Ειδικότερα, οι εφημερίδες *Τα Νέα* και *Το Βήμα* δημοσιεύουν τα πρακτικά της δίκης της 17Ν, όπου η Σωτηροπούλου απεικονίζεται να αρνείται τις κατηγορίες με έναν πιο έντονο και συναισθηματικά φορτισμένο λόγο:

> Αρνούμαι όλες τις κατηγορίες. Είμαι αθώα, το φωνάζω από την πρώτη στιγμή, είναι άδικες και απαράδεκτες. Διαμαρτύρομαι και εκτίω ποινή προκαταβολικά και μάλιστα κάτω από άθλιες συνθήκες, στο υπόγειο κάτω από σας. Τα υπόλοιπα στην απολογία μου. («Ποιοι κατηγορούμενοι θα προβάλλουν προφίλ «κοινωνικού αγωνιστή», *Το Βήμα*, 05.03.2003», αλλά και «Τα ΠΡΑΚΤΙΚΑ της δίκης της 17Νοέμβρη», ά μέρος, *Τα Νέα*, 06.03.2003)

Σε αυτό το απόσπασμα το στοιχείο της ψυχραιμίας δεν απουσιάζει εντελώς, εφόσον το περιεχόμενο του λόγου έχει μία λογική δομή και συγκρότηση. Παρουσιάζεται να καταγγέλλει τις συνθήκες κράτησής της, να διαμαρτύρεται ότι εκτίει μία ποινή που ουσιαστικά δεν της έχει επιβληθεί ακόμη. Ο λόγος της παρουσιάζει επιχειρήματα ωστόσο, υπάρχουν ορισμένες κομβικές εκφράσεις που φαίνεται να υπερισχύουν αυτών των προβαλλόμενων επιχειρημάτων και τελικά να κυριαρχούν στη

διαμόρφωση της τελικής εικόνας. Η δήλωση της αθωότητάς της μέσω τριών διαφορετικών τρόπων («αρνούμαι τις κατηγορίες») με έμφαση ότι ζει σε ένα υπόγειο κάτω από τους δικαστές, υποδηλώνουν στοιχεία απόγνωσης στην εικόνα της, μιας απέλπιδος προσπάθειας να εισακουστεί το αίτημα της αθώωσης. Η απόγνωση κλιμακώνεται στην απεικόνισή της, όταν δηλώνει τις άθλιες συνθήκες στο υπόγειο όπου κρατείται. Εδώ η εικόνα της απόγνωσης συνδυάζεται με το αίτημα του οίκτου αλλά κυρίως της αγανάκτησης και της επιθετικότητας απέναντι στο δικαστήριο. Σε αυτό το σημείο η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται να κατηγορεί εμμέσως το σωφρονιστικό σύστημα αλλά και ολόκληρο το σύστημα απονομής δικαιοσύνης. Η εικόνα της έντασης και της επιθετικότητας διακόπτεται απότομα με την τελική της δήλωση ότι τα υπόλοιπα θα τα πει στην απολογία της. Μέσω μιας λακωνικότατης φράσης η Σωτηροπούλου απεικονίζεται να ανακτά την ψυχραιμία της χωρίς όμως να χάνει το σθένος της απέναντι στις Αρχές. Εδώ υπόρρητα εμφανίζεται το στοιχείο της αυτοσυγκράτησης, ενώ απεικονίζεται να το χάνει στην πορεία της δήλωσής της, στο τέλος ολοκληρώνει με έναν απότομο αλλά ξεκάθαρο λόγο, που ίσως παραπέμπει στο χαρακτηριστικό της ασέβειας, σε μία προσπάθεια αυτοελέγχου και μη παρεκτροπής.

Στην πορεία ωστόσο της δίκης, ο τύπος έδωσε έμφαση σε γεγονότα στα οποία η Σωτηροπούλου παρουσιάζεται να χάνει ξεκάθαρα την ψυχραιμία της, να ασεβεί απέναντι στο δικαστήριο και να επιτίθεται φραστικά σε μάρτυρα. Ειδικότερα, ένα γεγονός είναι αυτό που είλκυσε περισσότερο τις εφημερίδες: η αντίδραση της Σωτηροπούλου απέναντι στο μάρτυρα Κωνσταντίνο Μηλιώνη, ο οποίος κατέθεσε ότι αναγνωρίζει εκείνη και τον Ξηρό στην περιοχή της Καισαριανής, που πήγαν για να κατοπτεύσουν τον χώρο λίγες μέρες πριν συμβεί η έκρηξη στο λεωφορείο των ΜΑΤ. Και οι τέσσερις εφημερίδες παρουσιάζουν το γεγονός της αντίδρασης. *Τα Νέα* και η *Καθημερινή* παραθέτουν αυτούσια τη συνομιλία της Σωτηροπούλου με το μάρτυρα και τον πρόεδρο του δικαστηρίου, ενώ *Το Βήμα* και ο *Ριζοσπάστης* επιλέγουν να παραθέσουν αποσπασματικά τη συγκεκριμένη συνομιλία. Ωστόσο, και οι τέσσερις επικεντρώνονται στον τρόπο που μίλησε η Σωτηροπούλου στο μάρτυρα που την αναγνώρισε και στο γεγονός ότι τον αποκάλεσε «ψεύτη» και «άθλιο» («Είσαι ψεύτης» - «Αυτό είδα», *Τα Νέα*, 26.03.2003, «Τα πτώματα, ο «ψεύτης» μάρτυρας και η… πόζα», *Το Βήμα*, 25.03.2003 «Ένταση δημιούργησε κατάθεση αστυνομικού», *Ριζοσπάστης*, 25.03.2003, «Ο «πυροσβέστης» κ. πρόεδρος», *Καθημερινή*, 08.04.2003). Η παράθεση

αυτών των όρων στους τίτλους που προηγήθηκαν αποδεικνύουν την τάση του τύπου να δαιμονοποιήσει τη Σωτηροπούλου. Εξαίρεση αποτελεί ο *Ριζοσπάστης* που φαίνεται να διατηρεί αποστάσεις από το γεγονός καθώς δεν παραθέτει επιπρόσθετα σχόλια. Αντιθέτως, με έναν τόνο ουδετερότητας τονίζει ότι στην αναγνώριση που έκανε ο Μηλιώνης «αντέδρασε αμέσως η Αγγελική Σωτηροπούλου, η οποία με έντονο ύφος αποκάλεσε το μάρτυρα «ψεύτη και άθλιο»». Από τη μία πλευρά η αποφυγή του τύπου να παραθέσει σε ευθύ και παραστατικό λόγο τις αντιδράσεις της Σωτηροπούλου σε συνδυασμό με τη χρήση των όρων *αντέδρασε* και *αποκάλεσε* με *έντονο ύφος* (δική μου έμφαση) καταπραΰνει την εικόνα της ακραίας συμπεριφοράς. Από την άλλη όμως, η επιλογή της εφημερίδας να δώσει και αυτή έμφαση στην αντίδρασή της ενισχύει την προβολή της ως μη συμβατική και εκτός των ορίων.

Οι άλλες εφημερίδες, παρουσιάζουν περισσότερες πληροφορίες και σχόλια καθώς και σκίτσα της Σωτηροπούλου μέσω των οποίων διαμορφώνεται η εικόνα μιας οργισμένης, αγανακτισμένης και επιθετικής γυναίκας. Πιο συγκεκριμένα, *Το Βήμα* περιγράφει τη συμπεριφορά της σε μία υποενότητα άρθρου («Τα πτώματα, ο «ψεύτης» μάρτυρας και η… πόζα», 25.03.2003) που έχει τον τίτλο «ΠΟΙΟΣ ΤΗΝ ΚΡΑΤΑ ΤΗΝ ΑΓΓΕΛΙΚΗ», συνδηλώνοντας μία στάση εκτός ορίων. Στην αφήγηση αυτός που παρουσιάζεται να την κρατά είναι ο Κουφοντίνας που «έπιανε την Αγγελική Σωτηροπούλου από το μπράτσο για να την ηρεμήσει» (ό.π.). Η ίδια απεικονίζεται να φωνάζει στο μάρτυρα ότι είναι ψεύτης, ενώ ο πρόεδρος του δικαστηρίου να ζητάει σεβασμό. Παρόλα αυτά, σύμφωνα με την εφημερίδα η Σωτηροπούλου δηλώνει ότι «δικαστήριο το σέβεται, «αυτόν τον άθλιο, όχι» (ό.π., *Το Βήμα*). Σε αυτό το σημείο, σύμφωνα με το απόσπασμα ο πρόεδρος της απαντά ότι «Δεν είναι εκφράσεις αυτές, κυρία Σωτηροπούλου», καθώς όπως χαρακτηριστικά σχολιάζεται στο άρθρο «ο πρόεδρος θέλει πάντα να διατηρούνται η ευπρέπεια και η κοσμιότητα» (ό.π.). Σε ολόκληρη την αφήγηση, ο τρόπος που αναπτύσσεται ο λόγος συντείνει στην σκιαγράφηση μιας Σωτηροπούλου που βρίσκεται εκτός ορίων, δεν μπορεί να συγκρατήσει την ψυχραιμία της, δεν ηρεμεί ούτε με τη μεσολάβηση του συντρόφου της και τελικά επιτίθεται στο μάρτυρα με ύβρεις. Η προβαλλόμενη ως εξοργισμένη στάση της, εντείνεται ακόμη περισσότερο μετά από την παρέμβαση του προέδρου, ο οποίος απεικονίζεται να υπερασπίζεται τις αξίες της ευγένειας και του σεβασμού σε αντίθεση με αυτήν που παρουσιάζεται αναιδής. Σε αυτό το σημείο η

αντίθεση που διαμορφώνεται αναδεικνύει επιπλέον και μία ταξική διαφορά μεταξύ του προέδρου και της Σωτηροπούλου. Αν και απεικονίζεται να απαντά ετοιμόλογα και χωρίς φόβο στο δικαστήριο, ωστόσο το σχόλιο του συντάκτη περί ευπρέπειας και κοσμιότητας, διαμορφώνει ακόμη περισσότερο ένα συγκείμενο λόγου το οποίο προσθέτει στη δυναμικότητα της συμπεριφοράς της στοιχεία απρέπειας, μη αρμόζουσας συμπεριφοράς και κοινωνικής κατωτερότητας. Η Σωτηροπούλου αναπαριστάται να χάνει την ψυχραιμία της, να υπερβαίνει τα όρια της λογικής και να επιτίθεται σε μάρτυρες. Το στοιχείο της έντονης συναισθηματικότητας παρουσιάζεται να κυριαρχεί της λογικής μόνο σε αυτήν, καθώς όλο το δικαστήριο, ακόμη και ο σύντροφός της απεικονίζεται να είναι ψύχραιμος και να προσπαθεί να τη συγκρατήσει. Ο τρόπος με τον οποίο ολοκληρώνεται η εξύφανση αυτής της εικόνας, περί μη ευπρεπούς συμπεριφοράς επιβεβαιώνει το επιχείρημα ότι οι αναπαραστάσεις των γυναικών που συμμετέχουν στη μη συμβατική πολιτική είναι τέτοιες ώστε να χάνεται η αναγνώριση του πολιτικού τους στοχασμού και της δράσης τους.

Στην εφημερίδα *Τα Νέα* («Επίθεση ΚΑΤΑ ΜΑΡΤΥΡΩΝ», 10.04.2003) η εικόνα της εξοργισμένης και επιθετικής γυναίκας, γενικεύεται καθώς παρουσιάζεται να εξοργίζεται και να αντιδρά φραστικά και με την κατάθεση ενός δεύτερου μάρτυρα. Η προβολή της αντίδρασής της συνοδεύεται από ένα πολύ χαρακτηριστικό σκίτσο (Σκίτσο 3) το οποίο ενδυναμώνει την εικόνα της οργής. Σε αυτό το σκίτσο απεικονίζεται η ίδια ανάμεσα στον Κουφοντίνα και τον Χριστόδουλο Ξηρό, να γέρνει μπροστά από τους δύο άνδρες, υψώνοντας το χέρι της και να μιλάει με ιδιαίτερα οργισμένο και άγριο ύφος. Η αγριότητα του προσώπου απεικονίζεται και στον Κουφοντίνα αλλά όχι με την ίδια ένταση, ενώ πιο ήρεμος φαίνεται να στέκεται ο Χρ. Ξηρός. Η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται για μία ακόμη φορά να «εκδηλώνει αμέσως την αγανάκτησή της», όταν ακούει το μάρτυρα Μ.Φιωτάκη να περιγράφει μία γυναίκα -που της μοιάζει- στο σημείο της έκρηξης σε λεωφορείο των ΜΑΤ, επί της οδού Χ.Τρικούπη («Επίθεση ΚΑΤΑ ΜΑΡΤΥΡΩΝ», *Τα Νέα,* 10.04.2003). Σε ολόκληρο το άρθρο η Σωτηροπούλου απεικονίζεται να απαντά και να σχολιάζει τις καταθέσεις των μαρτύρων, γεγονός που προκαλούσε και τις αντιδράσεις του προέδρου του δικαστηρίου. Αναπαρίσταται να μη διστάζει να ειρωνευτεί το μάρτυρα ή το δικαστήριο, όπως ότι πρότεινε να φέρει φωτογραφίες της ίδιας όταν ήταν 20 ετών για να διαλέγουν οι μάρτυρες, αφού σύμφωνα με τα προβαλλόμενα λόγια της:

«αναγνωρίζουν όλοι την ίδια» (ό.π.). Αν και απεικονίζεται ετοιμόλογη, δραστήρια, να παρακολουθεί ενεργά τη δίκη και να βρίσκεται σε εγρήγορση ωστόσο ο συνδυασμός συναισθηματικά φορτισμένου λόγου με το σκίτσο που τη δείχνει σε ένταση ανάμεσα σε δύο συγκριτικά πιο ήρεμους άνδρες οδηγεί σε αντιφατικά συμπεράσματα. Από τη μία πλευρά ο συγκεκριμένος τρόπος αναπαράστασης συντελεί στην προβληματοποίηση των κυρίαρχων αντιλήψεων περί παθητικής, αδύναμης θηλυκότητας. Από την άλλη πλευρά όμως, αυτή η έμφαση στις αντιδράσεις της σε συνδυασμό με το συγκείμενο της οργισμένης συμπεριφοράς υπόρρητα παραπέμπει σε εικόνες δαιμονοποίησης και ψυχολογικής ανισορροπίας. Η εικόνα της δαιμονοποίησης παρατηρείται σε αρκετά σημεία στην συνολική αναπαράσταση της Σωτηροπούλου, γεγονός που ίσως επιβεβαιώνει μία τάση του τύπου να χρησιμοποιεί το ίδιο συγκείμενο ως έναν τρόπο ερμηνείας της συμμετοχής των γυναικών σε οργανώσεις πολιτικής βίας και παράλληλα να περιφρουρεί εκδοχές της κανονιστικής θηλυκότητας.

Σκίτσο 3. «Έντονη ήταν η αντίδραση της Αγγ. Σωτηροπούλου όταν άκουσε από μάρτυρα τη λέξη «γυναίκα»» (Αναδημοσίευση από το άρθρο «Επίθεση ΚΑΤΑ ΜΑΡΤΥΡΩΝ», *Τα Νέα,* 10.04.2003)

Η περίπτωση της Πεϊνό

Η απεικόνιση της συμπεριφοράς της Πεϊνό παρουσιάζει διαφοροποιήσεις από αυτές της Σωτηροπούλου και της Κορτές, καθώς εμφανίζει στοιχεία δυναμικότητας μέσα σε ένα πλαίσιο συναισθηματικής σταθερότητας και νηφαλιότητας. Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση του τύπου ανέδειξε δύο κεντρικά αφηγηματικά σχήματα, σύμφωνα με τα οποία η Πεϊνό αναπαρίσταται πρώτον ως δυναμική, ανεξάρτητη γυναίκα και δεύτερον ως ικανή και ψύχραιμη να κρατήσει μία στάση αντίστασης απέναντι στις αστυνομικές αρχές και τα Μέσα Ενημέρωσης.

Ειδικότερα, η Πεϊνό αποτελεί τη μοναδική εκ των τεσσάρων γυναικών που χαρακτηρίζεται και κατ' επέκταση απεικονίζεται έστω μερικώς ως «δυναμική» γυναίκα. Το εν λόγω σχήμα παρατηρείται στις εφημερίδες *Τα Νέα* και κυρίως στην *Καθημερινή* («Γυναίκες στις παρυφές της 17 Νοέμβρη, 21.07.2002, «Μαϊτέ Πενό, σκληρή αλλά καλλιεργημένη», 19.07.2002) η οποία αφιερώνει ένα ολόκληρο άρθρο για την περιγραφή του χαρακτήρα και της δράσης της. Με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Μαϊτέ Πενό, σκληρή αλλά καλλιεργημένη», η Πεϊνό παρουσιάζεται ως «άνθρωπος με «νεύρο», ένα άτομο «ανεξάρτητο και δυναμικό» που άφησε «ανεξίτηλη τη σφραγίδα της στο ελληνικό γαλλικό σχολείο» στο οποίο εργαζόταν ως εκπαιδευτικός για 17 χρόνια. Σε μία υποενότητα του άρθρου με τον τίτλο «Μαχητική συνδικαλίστρια» παρατίθενται αρκετές λεπτομέρειες οι οποίες συνυφαίνουν την εικόνα μιας δυναμικής γυναίκας με πολιτική δράση και πρωτοβουλία. Ειδικότερα, η αφήγηση επικεντρώνεται στη συνδικαλιστική της δράση στο σχολείο όπου

> ίδρυσε το συνδικάτο των εργαζομένων και παρέμεινε όλα τα χρόνια ιδιαίτερα μαχητική συνδικαλίστρια. Δε δίσταζε να συγκρουσθεί με την ηγεσία του σχολείου για θέματα εκπαιδευτικά, όσο και εργασιακά. Κι όμως η παιδεία της και η ποιότητά της ως εκπαιδευτικού ήταν τέτοια ώστε να γίνει διευθύντρια του γαλλικού προγράμματος σπουδών. (*Καθημερινή*, 19.07.2002)

Η δυναμικότητα εδώ αναφέρεται σε δύο πλαίσια, το πολιτικό και το εργασιακό. Η Πεϊνό απεικονίζεται, με την παράθεση πραγματικών γεγονότων της ζωής της, ως μία γυναίκα που παίρνει ισχυρές πρωτοβουλίες, σε σημείο να ιδρύσει το συνδικάτο των εργαζόμενων στο ελληνογαλλικό σχολείο. Τονίζεται ότι είναι μαχητική, γεγονός που πιστοποιείται από τις συγκρούσεις της με την εργοδοσία. Ωστόσο, το συγκείμενο του λόγου, δεν παραπέμπει σε καταστάσεις δαιμονοποίησης, αφού τονίζεται ότι η μαχητικότητα και οι δυναμικές δράσεις της συνοδεύονται από υψηλού επιπέδου παιδεία και εκπαιδευτικές δεξιότητες ώστε να γίνει διευθύντρια προγράμματος σπουδών. Στη συνέχεια του άρθρου χαρακτηρίζεται ξανά ως «σκληρός συναισθηματικά άνθρωπος», γεγονός που αντιβαίνει στα έμφυλα πρότυπα του γυναικείου φύλου. Ωστόσο, ο λόγος παρουσιάζει ως ισχυρότερα και σημαντικότερα τα στοιχεία της «ιδιαίτερης καλλιέργειας της» και της γενικότερης δυναμικής συμπεριφοράς της. Επιπλέον, χαρακτηριστικό είναι ότι η εφημερίδα δεν παραλείπει, σε δύο άρθρα της, τα σχόλια των συναδέλφων της ή γνωστών της που την περιγράφουν ως άνθρωπο με «νεύρο», «αεικίνητη και συνεχώς σε εγρήγορση» (ό.π.)

και ως «Άτομο ανεξάρτητο και δυναμικό» («Γυναίκες στις παρυφές της «17 Νοέμβρη», *Καθημερινή*, 21.07.2002). Η εικόνα της Πεϊνό ως δυναμικής, δραστήριας και μαχητικής γυναίκας στη συγκεκριμένη περίπτωση συμπληρώνεται και επιβεβαιώνεται από το λόγο γνωστών και συναδέλφων της με αποτέλεσμα να αναπαρίσταται με ένα διαφορετικό τρόπο από τις άλλες υπό μελέτη γυναίκες. Εδώ συναντάμε μία περίπτωση που παρεκκλίνει από τα πλαίσια της πρότυπης θηλυκότητας χωρίς όμως να αναδεικνύονται στοιχεία δαιμονοποίησης, γεγονός που παραπέμπει σε μία ισότιμη θα υποστηρίζαμε, μεταχείριση της εικόνας της, εκ μέρους της συγκεκριμένης εφημερίδας.

Ωστόσο, στην εφημερίδα *Τα Νέα*, σε άρθρο με υπότιτλο «Φυλακισμένες στον χώρο του ασήμαντου» (29.07.2002) η Πεϊνό αν και αποκαλείται δυναμική, το συγκείμενο του λόγου αποδυναμώνει την εικόνα της δυναμικής γυναίκας καθώς την παρουσιάζει- μαζί με τη Σωτηροπούλου- ως μία εκ των συντρόφων μελών της 17Ν, που δέχτηκαν «να παρέχουν κάλυψη «επ'ονόματι τους» κυριολεκτικά σε έννομες τότε τυπικά τουλάχιστον δραστηριότητες των συζύγων τους για προφανείς, προφανέστατους λόγους σήμερα» (ό.π.). Ιδιαίτερα η αρθρογράφος υποστηρίζει ότι αν και η ίδια είναι μάνα και σύζυγος, αδυνατεί να ερμηνεύσει αυτές τις πράξεις της Πεϊνό και της Σωτηροπούλου, την, όπως ονομάζει, «διαθεσιμότητά τους», την αποδοχή τους δηλαδή να χρησιμοποιείται το όνομά τους σε ενοικιαστήρια σπιτιών που μπορεί να μη διέμεναν. Μέσω αυτής της προβαλλόμενης επιχειρηματολογίας, και ιδιαίτερα μέσω της αντινομίας που εμφανίζεται να παρουσιάζει η συμπεριφορά της Πεϊνό, ουσιαστικά εδώ επανεγγράφεται στα πλαίσια μιας θηλυκότητας, που θέλει τις γυναίκες, όσο δυναμικές και αν είναι σε ένα πλαίσιο -όπως το εργασιακό- να υποτάσσονται στις θελήσεις των ανδρών τους. Η Πεϊνό αν και ονομάζεται δυναμική από το λόγο του κειμένου, ωστόσο απεικονίζεται να ριψοκινδυνεύει, ίσως να ψεύδεται και να παρανομεί, ακολουθώντας τις επιθυμίες/υποδείξεις του συντρόφου της γεγονός που διαμορφώνει μία αναπαράσταση παραδοσιακού πατριαρχικού τύπου σχέσης ανάμεσά τους.

Ωστόσο, στο σύνολο των οκτώ άρθρων που μελετήθηκαν εδώ, η προβολή ακραίας συναισθηματικής συμπεριφοράς δεν αποτελεί κεντρικό στοιχείο στην αναπαράσταση της Πεϊνό, γεγονός που επιβεβαιώνεται και στο δεύτερο αφηγηματικό σχήμα. Όπως

παρατηρείται, προβάλλεται να αντιστέκεται σε πιέσεις που δέχεται, μέσα σε ένα πλαίσιο ψυχραιμίας και όχι δαιμονοποίησης.

Ειδικότερα, η Πεϊνό αναπαρίσταται να διατηρεί μία σταθερή στάση σιωπής και αντίστασης όχι μόνο απέναντι στις Αρχές αλλά και στα Μέσα Ενημέρωσης. Σύμφωνα με την εφημερίδα *Τα Νέα* («Με συκοφαντήσατε», 06.03.2003) ενώ «πολιορκήθηκε και χθες από τα κανάλια» τα οποία «προσπάθησαν να της αποσπάσουν μία δήλωση. Ούτε χθες είπε το παραμικρό». Ενδιαφέρον έχει ότι σε αυτήν την περίπτωση όπως και στις επόμενες που θα αναλυθούν, ενώ απεικονίζεται να κατηγορεί τα Μ.Μ.Ε. και τις Αρχές, το συγκείμενο του λόγου δεν παραπέμπει σε εικόνες επιθετικότητας ή δαιμονοποίησης. Σε δύο άρθρα του ο *Ριζοσπάστης* («Υπέρμαχος της δράσης της «17Ν», 18.07.2003, «Για χυδαιότητες καταγγέλλει τις διωκτικές αρχές η Πενό», 19.07.2003) την παρουσιάζει ψύχραιμη, να ελέγχει τη συμπεριφορά της και να συμπεριφέρεται με σταθερότητα και σιγουριά.

Πιο συγκεκριμένα, στο ένα άρθρο προβάλλεται να αποκαλύπτει «ότι οι διωκτικές αρχές της ζήτησαν να συνεργαστεί επειδή δήθεν διέθεταν στοιχεία ότι εκείνη ήταν η γυναίκα της «17 Νοέμβρη»» (18.07.2003) και στο δεύτερο σε πιο έντονο ύφος να δίνει περισσότερες πληροφορίες για την προσαγωγή της και να μιλάει για «χυδαία συμπεριφορά των διωκτικών αρχών» (19.07.2003) εις βάρος της κατά τη διάρκεια της πολύωρης κράτησης και ανάκρισής της. Η Πεϊνό απεικονίζεται να κατηγορεί τη συμπεριφορά των Αρχών για προσπάθεια να «την κάνουν συνεργό τους» καθώς και για το γεγονός ότι είχε δεχτεί από τον εισαγγελέα Διώτη «διάφορες ερωτήσεις προσωπικού χαρακτήρα, αδιάκριτες, πολύ-πολύ χυδαίες» (ό.π). Η ίδια αναπαρίσταται να μη φοβάται να κατηγορήσει τις Αρχές για τη στάση τους, αλλά και η ίδια η εφημερίδα της δίνει χώρο, παραθέτει την επιχειρηματολογία της. Το γεγονός της πολύωρης κράτησης, της πρότασης για τη συνεργασία με τις Αρχές, μέσω ενός προβαλλόμενου ως έμμεσου εκβιασμού καθώς και η χυδαιότητα του περιεχομένου των ερωτήσεων, συντελούν σε μία απεικόνισή της ως ναι μεν επιθετικής αλλά μέσα σε λογικά πλαίσια, καθώς παρουσιάζεται να αιτιολογεί τις δηλώσεις–καταγγελίες με ένα συγκροτημένο λόγο και μία προβαλλόμενη νηφάλια στάση. Σε αντίθεση με τις άλλες δύο γυναίκες, δεν χαρακτηρίζεται αγανακτισμένη, εκνευρισμένη ή εξοργισμένη αλλά νηφάλια και ψύχραιμη να αφηγείται τις εμπειρίες της και ειδικότερα να επικεντρώνεται σε στοιχεία που επιβεβαιώνουν τη στάση της και τα λεγόμενά της. Η

Πεϊνό σύμφωνα με τα άρθρα που μελετήθηκαν σε αυτήν την υποενότητα, αναπαρίσταται να έχει μία πιο σταθερή, συγκροτημένη και παράλληλα δυναμική συμπεριφορά που τη διαφοροποιεί από τον τρόπο αναπαράστασης των άλλων δύο γυναικών και αναδεικνύει στοιχεία περισσότερο ισότιμης μεταχείρισης από το λόγο των εφημερίδων.

5.2.2. Ηγετικοί και περιφερειακοί ρόλοι

Σύμφωνα με τη σύγχρονη βιβλιογραφία **(**Bielby, 2006, 2007, Jamal, 2004 Kemoklidze, 2009, Naaman Dorit, 2007, Nacos, 2005, Sjoberg & Gentry, 2007) οι γυναίκες που συμμετέχουν σε οργανώσεις πολιτικής βίας δεν αναπαρίστανται σε σχέση με το ρόλο και τη θέση που μπορεί να έχουν στις οργανώσεις αλλά παραπέμπουν σε κανονιστικού περιεχομένου ιδιότητες, όπως η μητρότητα και η εξάρτηση από τους άνδρες, υποτιμώντας με αυτόν τον τρόπο την πολιτική ιδιότητά τους. Στην περίπτωση της Ελλάδας η μελέτη του επιλεγμένου υλικού εν μέρει επιβεβαιώνει τα ευρήματα αυτών των ερευνών αλλά παράλληλα με τη διαφοροποίηση στο ότι παρατηρείται να τις απεικονίζει και ως μέλη με σημαντική δράση και ηγετική ιδιότητα.

Πιο συγκεκριμένα, σε θεσμικό επίπεδο, υπάρχουν δύο γυναίκες που κατηγορήθηκαν επίσημα και δικάστηκαν για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση: η Σωτηροπούλου και η Αθανασάκη. Για τις δύο αυτές γυναίκες υπάρχει περισσότερο υλικό όσον αφορά την απεικόνιση της όποιας δράσης τους. Ειδικότερα, η Ε. Αθανασάκη απεικονίζεται ως μέλος της ιδρυτικής και ηγετικής ομάδας του ΕΛΑ, το οποίο συμμετείχε ενεργά στο επιχειρησιακό τμήμα της οργάνωσης αλλά και στη συγγραφή των προκηρύξεών της. Η Σωτηροπούλου αναπαριστάται να γνωρίζει αρκετές πληροφορίες για πρόσωπα και ενέργειες της 17Ν καθώς και να κατηγορείται για συμμετοχή σε κακουργηματικές πράξεις της οργάνωσης, για οπλοκατοχή, κατασκευή και παροχή εκρηκτικών υλών. Για την Πεϊνό το υλικό επικεντρώνεται στην απεικόνισή της ως η «Άννα» της 17Ν και για την Κορτές υπάρχουν ελάχιστες πληροφορίες με αποτέλεσμα να απεικονίζεται αμυδρά, πολύ υπαινικτικά ως περιφερειακό μέλος καθώς και ως μέρος των λεγόμενων «γυναικών» της 17Ν.

Λόγω της διαφορετικότητας που παρουσιάζουν οι εικόνες του τύπου αποφασίστηκε μια περισσότερο προσωποκεντρική οργάνωση της παρουσίασης των αποτελεσμάτων

κυρίως για την Αθανασάκη και τη Σωτηροπούλου. Αρχικά θα παρουσιαστεί η περίπτωση της Αθανάσακη για την οποία προκύπτουν οι πιο ξεκάθαρες θεματικές ενότητες για τη δράση, το ρόλο και τη θέση της στον ΕΛΑ. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν οι κεντρικοί τρόποι απεικόνισης της Σωτηροπούλου και στο τέλος οι περιπτώσεις της Πεϊνό και της Κορτές.

Οι ρόλοι της Αθανασάκη

Η Αθανασάκη ήταν ένα από τα πρώτα άτομα που συνελήφθησαν μαζί με δύο άνδρες τον Κανά και τον Αγαπίου και θεωρήθηκε από τις αστυνομικές αρχές ως ηγετικό μέλος-εξίσου με τους άλλους δύο- της οργάνωσης του ΕΛΑ. Οι υπό μελέτη ελληνικές εφημερίδες δεν αποσιώπησαν ούτε προέβαλαν με ιδιαίτερα έντονο τρόπο το συγκεκριμένο στοιχείο αλλά το παρουσίασαν με ουδέτερο ύφος, όπως έπραξαν και με τους δύο προαναφερθέντες συλληφθέντες. Η έλλειψη δαιμονοποίησης και θυματοποίησης της Αθανασάκη, σε συνδυασμό με τα στοιχεία ισότιμης αναπαράστασης μεταξύ των προαναφερθέντων προσώπων αποτελεί μία πρωτοτυπία καθώς οι γυναίκες που συμμετέχουν στην πολιτική και ιδιαίτερα σε ενέργειες πολιτικής βίας είθισται να απεικονίζονται με στερεοτυπικούς τρόπους, έχοντας ως βασικό στόχο την υποτίμηση του ρόλου τους αλλά και την περιθωριοποίηση των ιδεολογικών τους θέσεων.

Ειδικότερα, τα κεντρικά αφηγηματικά σχήματα που παρατηρήθηκαν αναπαριστούν την Αθανασάκη ως κεντρικό μέλος της ηγεσίας του ΕΛΑ, το οποίο συνέβαλε στην ίδρυση και λειτουργία της οργάνωσης, συμμετείχε στην ενεργή δράση της όπως την κατασκευή βομβών καθώς και στην επιμέλεια των προκηρύξεων. Παρόλα αυτά, υπάρχουν σημεία στον λόγο που δεν ξεφεύγουν από τα παραδοσιακά πλαίσια της θηλυκότητας καθώς την απεικονίζουν να εκτελεί χρέη βοηθητικών μελών, όπως η ενοικίαση και η διακόσμηση διαμερισμάτων. Η κυρίαρχη παρόλα αυτά, αναπαράσταση που εξυφαίνεται την παρουσιάζει ως ένα από τα κεντρικά, ιδρυτικά μέλη της οργάνωσης.

Κεντρικό μέλος της ηγεσίας του ΕΛΑ

Η εξάρθρωση της τρομοκρατικής οργάνωσης του ΕΛΑ διενεργήθηκε με ένα διαφορετικό τρόπο από αυτόν της οργάνωσης 17Ν. Η εξάρθρωση της 17Ν ξεκίνησε

με ένα γεγονός-ατύχημα, όπως χαρακτηρίστηκε, την έκρηξη βόμβας στα χέρια του Σάββα Ξηρού. Το γεγονός αυτό «πρόδωσε» ουσιαστικά την οργάνωση και οδήγησε στη διαδοχική σύλληψη των μελών της. Ο ΕΛΑ εν αντιθέσει, ούσα μία οργάνωση μη ενεργής, εξαρθρώθηκε κυρίως βάσει της μαρτυρίας της Κυριακίδου. Οι αστυνομικές αρχές στη συγκεκριμένη περίπτωση είχαν τις ανάλογες πληροφορίες και τα αποδεικτικά στοιχεία ώστε να προχωρήσουν στη σχεδόν ταυτόχρονη σύλληψη τριών κεντρικών μελών του ΕΛΑ-σύμφωνα με τα προβαλλόμενα λεγόμενα των ιθυνόντων-του Κανά, της Αθανασάκη και του Αγαπίου. Ο υπό μελέτη ελληνικός τύπος κάλυψε ειδησεογραφικά τις συλλήψεις αλλά και τη συνέχεια των γεγονότων απεικονίζοντας τους τρεις συλληφθέντες ως μέλη του κεντρικού πυρήνα της οργάνωσης με αποτέλεσμα η Αθανασάκη να αναπαρίσταται ως ένα από τα ιδρυτικά και ηγετικά μέλη του ΕΛΑ.

Από τις πρώτες μέρες των γεγονότων, το Φεβρουάριο του 2003, οι τρεις συλληφθέντες -μία εκ των οποίων είναι η Αθανασάκη- παρουσιάζονται από τον τύπο μαζί ως ηγετικά μέλη της οργάνωσης:

> Τρία ηγετικά στελέχη του ΕΛΑ, της ιστορικότερης και μαζικότερης ένοπλης οργάνωσης που έδρασε ποτέ στην Ελλάδα, πιστεύουν ότι έχουν στα χέρια τους οι εισαγγελικές και αστυνομικές αρχές που εποπτεύουν τις έρευνες της Αντιτρομοκρατικής Υπηρεσίας. («Μία πενηντάχρονη έδωσε πρόσωπα και πράγματα», *Τα Νέα*, 03.02.2003).

Το απόσπασμα ξεκινά με έντονο και ηχηρό τρόπο καθώς δηλώνεται ότι συνελήφθησαν τρία ηγετικά στελέχη της ιστορικότερης και μαζικότερης ένοπλης οργάνωσης στην Ελλάδα. Με τη χρήση της φράσης «τρία ηγετικά στελέχη» στην αρχή του άρθρου αλλά και της περιόδου, χωρίς παράλληλα να γίνεται καμία ειδικότερη αναφορά στην Αθανασάκη εξισώνεται η θέση και ο ρόλος της με τα άλλα δύο μέλη, γίνεται αναπόσπαστο στοιχείο του ηγετικού πυρήνα και δεν αφήνεται κανένα περιθώριο αμφισβήτησης. Επιπλέον, η πρόσθεση του προσδιορισμού του ΕΛΑ ως η «ιστορικότερη και μαζικότερη ένοπλη οργάνωση» προσδίδει αίγλη στην οργάνωση αφού παρουσιάζεται πρώτον, ως η πιο ιστορική άρα με μεγάλη διάρκεια, ανθεκτική στο χρόνο και τόσο επιδέξια που δύσκολα εξαρθρώνεται και δεύτερον, ως η πιο μαζική με τη μεγαλύτερη δηλαδή συμμετοχή μελών στα χρονικά των ελληνικών ένοπλων οργανώσεων. Το γεγονός ότι η Αθανασάκη παρουσιάζεται να είναι μέλος της ηγεσίας μίας τόσο ισχυρής οργάνωσης χωρίς να γίνεται μνεία στο φύλο της

ισχυροποιεί την ισοτιμία της θέσης της και του ρόλου της. Ωστόσο, στο δεύτερο μέρος του αποσπάσματος ο λόγος εμφανίζει αντιφατικά στοιχεία. Από τη μια πλευρά το γεγονός ότι αυτοί που συνελήφθησαν αποτελούν ηγετικά στελέχη προβάλλεται ως επίσημη δήλωση των αρμόδιων εισαγγελικών και αστυνομικών αρχών, ενδυναμώνει την ισότιμη αναπαράσταση. Από την άλλη, η προβολή του ρήματος «πιστεύουν» αποδυναμώνει τη βεβαιότητα της θεσμικής εξουσίας και θέτει αμφιβολίες για το κατά πόσο αποτελούν ηγετικά στελέχη. Παρόλα αυτά, προβαίνοντας σε μία βαθύτερη ανάγνωση διαπιστώνουμε ότι η σειρά με την οποία τοποθετούνται τα στοιχεία: η φράση «πιστεύουν ότι έχουν…» βρίσκεται στη μέση της περιόδου, ενώ οι χαρακτηρισμοί των συλληφθέντων και της οργάνωσης στην αρχή, οδηγεί στην ανάδειξη της είδησης ότι η εξάρθρωση μιας από τις πιο σημαντικές τρομοκρατικές οργανώσεις, έχει ξεκινήσει με τον εντοπισμό της ηγεσίας της.

Ο *Ριζοσπάστης* παρουσιάζει με ένα διαφορετικό τρόπο το ίδιο γεγονός καθώς σε δύο άρθρα του υιοθετεί την τακτική να παραθέσει σχεδόν αυτούσια τις δηλώσεις του αρχηγού της αστυνομίας Φώτη Νασιάκου:

> Όσοι πιάστηκαν και κατηγορούνται ως μέλη του «ΕΛΑ» αποτελούν την ηγεσία του, δήλωσε χτες ο αρχηγός της Αστυνομίας Φ. Νασιάκος («Προφυλακιστέοι κρίθηκαν οι τέσσερις κατηγορούμενοι», *Ριζοσπάστης*, 07.02.2003).

> Ο αρχηγός της ΕΛ.ΑΣ. δήλωσε προχτές στο Προεδρικό Μέγαρο σε γεύμα που παρέθεσε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, πως «η ηγεσία του 'ΕΛΑ' τελείωσε» («Προφυλακίστηκαν οι τέσσερις», *Ριζοσπάστης*, 08.02.2003).

Εδώ οι αστυνομικές αρχές εκπροσωπούνται από τον αρχηγό τους, ο οποίος παρουσιάζεται να δηλώνει με βεβαιότητα ότι τα άτομα που συνελήφθησαν συνιστούν την ηγεσία του ΕΛΑ. Με αυτόν τον τρόπο η εφημερίδα δημοσιεύει με έναν πιο αποστασιοποιημένο και ουδέτερο τρόπο την είδηση έχοντας όμως το κύρος των λεγομένων του καθ' ύλην αρμόδιου. Ειδικότερα, στο δεύτερο απόσπασμα ο λόγος παρουσιάζει μεγαλύτερη ένταση αφού τονίζεται ότι μέσω του Νασιάκου «η ηγεσία του "ΕΛΑ" τελείωσε». Μία δήλωση η οποία υπογραμμίζεται από την εφημερίδα ότι ειπώθηκε σε εκδήλωση του προεδρικού Μεγάρου. Ο κοφτός λόγος σε συνδυασμό με το φορτισμένο σημασιολογικά ρήμα «τελείωσε» ενισχύει το επιχείρημά μας για την απεικόνιση της Αθανασάκη ως ισότιμου ηγετικού μέλους της οργάνωσης. Η τακτική που ακολουθεί ο *Ριζοσπάστης* να μην πάρει ευθέως θέση επιτυγχάνει την απόδοση ενός είδους αντικειμενικότητας στον λόγο του. Συγχρόνως, η επιλογή που κάνει να

παραθέσει τις συγκεκριμένες δηλώσεις της επίσημης εξουσίας, η οποία δεν παρουσιάζεται αόριστα και ανώνυμα όπως στα προηγούμενα αποσπάσματα αλλά μέσω του ισχυρότερου θεσμικού προσώπου, προσδίδει αντικειμενικότητα στην εικόνα που δομείται για τη θέση της Αθανασάκη. Πιο συγκεκριμένα, δεν παρουσιάζεται να αποτελεί απλώς ένα από τα πολλά ηγετικά μέλη, αλλά ένα στέλεχος της κεντρικής ηγεσίας αφού μέσω των δηλώσεών του ότι «τελείωσε» η ηγετική ομάδα, αποκλείει την ύπαρξη πιθανών άλλων μελών της.

Η εφημερίδα *Το Βήμα*, χωρίς να ξεφεύγει ιδιαίτερα από το μοτίβο της αποστασιοποιημένης αναφοράς, αρθρώνει έναν ακόμα πιο ουδέτερο και ψύχραιμο λόγο αφού επικαλείται ναι μεν τις δηλώσεις των αστυνομικών αρχών αλλά με έναν πιο προσεκτικό τρόπο:

> …από τα ως τώρα στοιχεία της δικογραφίας οι Κ. Αγαπίου, Ειρήνη Αθανασάκη και Αγγ. Κανάς, φέρονται ως μέλη του ΕΛΑ-μάλιστα οι διωκτικές αρχές τους χαρακτηρίζουν ηγετικά στελέχη-, γνωστοί στον χώρο της οργάνωσης με τους κωδικούς «Φιλίπ» ή «Τζιάνι», «Μυρτώ» και «Τζορτζ». («Τι θα πουν στον ανακριτή οι τρεις του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 05.02.2003).

Και σε αυτό το σημείο η Αθανασάκη αναπαρίσταται χωρίς καμία διάκριση ως μέλος του ΕΛΑ και σύμφωνα με τις διωκτικές αρχές ως ηγετικό στέλεχος. Η είδηση ότι αποτελούν οι τρεις συλληφθέντες ηγετικά στελέχη τονίζεται με τη χρήση του «μάλιστα» και επικυρώνεται για μία ακόμη φορά από το γεγονός ότι οι σχετικές πληροφορίες προέρχονται από τις διωκτικές αρχές. Εκτός αυτού, τα στοιχεία που προβάλλονται, λαμβάνουν την επιβεβαίωσή τους από τις αρμόδιες αρχές εις διπλούν, και στην αρχή με τη φράση «από τα ως τώρα στοιχεία της δικογραφίας» (ό.π.) και στη μέση με αυτή που αναφέρεται «στις διωκτικές αρχές» (ό.π.). Η αναπαράσταση επομένως της Αθανασάκη, η οποία κατονομάζεται όπως και οι άλλοι δύο συλληφθέντες, ως ηγετικό στέλεχος του ΕΛΑ επικυρώνεται δύο φορές. Ταυτόχρονα, δίνονται συγκεκριμένες λεπτομέρειες οι οποίες αφορούν τα ψευδώνυμα-κωδικούς των εν λόγω μελών, ένα εκ των οποίων -«Μυρτώ»- ανήκει στην Αθανασάκη, η οποία για επανειλημμένη φορά απεικονίζεται ως ισότιμο μέλος, όχι με έναν αόριστο τρόπο αλλά με συγκεκριμένο: είναι η «Μυρτώ», έχει θέση και όπως αφήνεται να νοηθεί αντίστοιχη δράση με τα άλλα ηγετικά μέλη του ΕΛΑ.

Η ηγεσία του ΕΛΑ και τα πρόσωπα που την απαρτίζουν, προβάλλονται να επικυρώνονται σύμφωνα με τον έντυπο λόγο και μέσω δύο άλλων πηγών, του

Τσιγαρίδα και της Κυριακίδου. Στις 06.02.2003 η εφημερίδα *Το Βήμα* δημοσιεύει ένα εξώφυλλο με τον τίτλο «Πώς έπιασαν τον ΕΛΑ». Στο κέντρο της σελίδας υπάρχουν τέσσερις φωτογραφίες, μία του Τσιγαρίδα, μία του Αγαπίου, μία της Αθανασάκη και μία του Κανά (σύμφωνα με τη σειρά που έχουν τοποθετηθεί στην εφημερίδα, βλέπε Φωτογραφία 34). Κάτω από κάθε φωτογραφία δίνονται συνοπτικά τα βασικά στοιχεία του κάθε συλληφθέντος, ενώ στο πλάι δεξιά σε μία στήλη δύο παραγράφων αρχικά υποστηρίζεται ότι «Οι αστυνομικές αρχές φαίνεται ότι έκλεισαν τον κύκλο των συλλήψεων των ατόμων που θεωρούν μέλη της ιστορικής ηγεσίας του ΕΛΑ…».

Φωτογραφία 34. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Πώς έπιασαν τον ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 06.02.2003.

Λίγο πιο κάτω στη δεύτερη παράγραφο παρατίθεται η διπλή επικύρωση των γεγονότων καθώς

> Η δήλωση του **Χρήστου Τσιγαρίδα** και η κατάθεση της **Σοφία Κυριακίδου** επιβεβαίωσαν πάντως κατά την αστυνομία, την εκδοχή των αρχών για τον «ιστορικό ρόλο» των συλληφθέντων στη διαμόρφωση της δράσης του ΕΛΑ την τελευταία 20ετία (ό.π., έμφαση στο πρωτότυπο)

Ο τίτλος, οι φωτογραφίες και οι πληροφορίες που υπάρχουν στο εξώφυλλο της εφημερίδας *Το Βήμα* συνυφαίνουν μία ισχυρή αναπαράσταση της ηγετικής θέσης που κατέχει η Αθανασάκη στη οργάνωση. Μόνο η φωτογραφία της μεταξύ των τριών ανδρών σε συνδυασμό με τον τίτλο «Πώς έπιασαν τον ΕΛΑ» συνιστά έναν συνδυασμό λόγου εικόνας ο οποίος συμβάλλει στην κατασκευή της εικόνας της Αθανασάκη ως μέλους της «ιστορικής ηγεσίας» του ΕΛΑ. Η Αθανασάκη απεικονίζεται να αποτελεί όχι απλά μέλος, αλλά ιστορικό μέλος που έχει παίξει εξίσου με τα υπόλοιπα πρόσωπα σημαίνοντα ρόλο στην πορεία της οργάνωσης. Παρόλο που η ηγετική ομάδα διευρύνεται με τη σύλληψη του Τσιγαρίδα, η θέση της Αθανασάκη δε φαίνεται να περιθωριοποιείται από τον έντυπο λόγο. Αντιθέτως, ενδυναμώνεται καθώς η ομολογία του Τσιγαρίδα για τη συμμετοχή του στην οργάνωση χρησιμοποιείται από τις αστυνομικές αρχές για να στηρίξουν τις ενέργειές

τους και επιπλέον υπογραμμίζεται από το λόγο της εφημερίδας για να συνυφάνει την εικόνα της ηγετικής ομάδας του ΕΛΑ. Σε αυτήν την εικόνα η Αθανασάκη σύμφωνα με την άποψη των Αρχών έχει διαδραματίσει «ιστορικό ρόλο» (ό.π.) στη διαμόρφωση του ΕΛΑ την τελευταία 20ετία. Ο τύπος για πολλοστή φορά ενώ χρησιμοποιεί έντονο τόνο στο λόγο του επικαλείται τις Αρχές για να πιστοποιήσει την αντικειμενικότητα των πληροφοριών του. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι Αρχές βασίζονται σε δύο πηγές για να αποδείξουν την αλήθεια όσων υποστηρίζουν. Πρώτος είναι ο Τσιγαρίδας, ο μοναδικός συλληφθείς που ομολόγησε τη συμμετοχή του στον ΕΛΑ. Δεύτερη η Κυριακίδου ούσα η βασική μάρτυρας και πρώην σύζυγος του Κανά, συνιστά έναν ισχυρό πυλώνα στήριξης της Αστυνομίας αλλά και του τύπου.

Ειδικότερα, το περιεχόμενο των καταθέσεών της αποτελεί πλούσια πηγή πληροφοριών όσον αφορά την ηγεσία του ΕΛΑ. Τρεις εφημερίδες, *Το Βήμα*, *Τα Νέα* και ο *Ριζοσπάστης*, παρουσιάζουν το γεγονός ότι η Κυριακίδου αναγνωρίζει στις καταθέσεις της, εκτός των άλλων δύο προσώπων, και την Αθανασάκη ως ηγετικό στέλεχος. Χρονικά προηγείται *Το Βήμα* το οποίο στις 04.02.2003, δύο ημέρες μετά τις συλλήψεις, απαριθμεί σε ένα άρθρο του τα κεντρικά σημεία από τις καταθέσεις της Κυριακίδου. Το τρίτο σημαντικότερο σημείο, σύμφωνα με την εφημερίδα, είναι ότι «Αναγνωρίζει τους τρεις συλληφθέντες ως ηγετικά στελέχη του ΕΛΑ, δηλαδή εκτός από τον πρώην σύζυγό της, τον Κώστα Αγαπίου και την Ειρήνη Αθανασάκη..» («Οι δύο συγκλονιστικές καταθέσεις της πρώην συζύγου που ξεκλείδωσαν την πόρτα του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 04.02.2003).

Δύο ημέρες αργότερα δημοσιεύονται τα αντίστοιχα άρθρα στις άλλες δύο εφημερίδες όπου γράφεται:

> Στην κατάθεσή της στον εφέτη ανακριτή **Λ. Ζερβομπεάκο,** η πρώην σύζυγος του Αγγ. Κανά, **Σ. Κυριακίδου,** σύμφωνα με πληροφορίες που διέρρευσαν, ανέφερε ότι ο πρώην σύζυγός της και η Ειρ. Αθανασάκη ήταν μέλη του συμβουλίου του ΕΛΑ, που μαζί με άλλα πρόσωπα αποφάσιζαν την επιλογή των στόχων. («Απολογούνται σήμερα οι 4 κατηγορούμενοι», *Ριζοσπάστης*, 06.02.2003, έμφαση στο πρωτότυπο)

και

> Για πρώτη φορά δε αναφέρθηκε στους ρόλους του καθενός και ειδικότερα του πρώην συζύγου της και της Ειρήνης Αθανασάκη, λέγοντας ότι ήταν μέλη του συμβουλίου του ΕΛΑ, που αποφάσιζαν μαζί με άλλους την επιλογή των στόχων,… («Και γυναίκα με κωδικό «Μαρία» », *Τα Νέα*, 06.02.2003).

Όπως φαίνεται με αρκετή ενάργεια, υπάρχει μία σαφής διαφορά στους όρους που χρησιμοποιούνται για να προσδιοριστεί ο ρόλος των συλληφθέντων στον ΕΛΑ. Στην εφημερίδα *Το Βήμα* χαρακτηρίζονται από την Κυριακίδου ως «ηγετικά στελέχη» ενώ στο *Ριζοσπάστη* και *Τα Νέα* ως «μέλη του συμβουλίου του ΕΛΑ» τα οποία όμως «αποφάσιζαν με άλλους την επιλογή των στόχων».[32] Ο ηγετικός ρόλος στις δύο εφημερίδες αποδυναμώνεται καθώς δε δηλώνεται ρητά ότι συνιστούν τα μοναδικά ηγετικά μέλη του ΕΛΑ αλλά ότι επιπλέον υπάρχουν και άλλα πρόσωπα που αποτελούσαν μέλη της οργάνωσης και συναποφάσιζαν για τις ενέργειές της. Η εξουσία που παρουσιάζεται ότι κατείχαν ως τώρα τα συγκεκριμένα πρόσωπα διασπείρεται μεταξύ περισσοτέρων, αγνώστων προς το παρόν, μελών της οργάνωσης. Ωστόσο, η εικόνα που έχει κατασκευασθεί έως τώρα από τον έντυπο λόγο δεν πλήττεται. Αντιθέτως, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι για μία ακόμη φορά ισχυροποιείται καθώς η κεντρική μάρτυρας μεταξύ άλλων εμφανίζεται να κατονομάζει και στις τρεις εφημερίδες μαζί με τον Κανά, και την Αθανασάκη, καθιστώντας σαφή τη βεβαιότητά της για το ρόλο της συλληφθείσας στην οργάνωση. Παράλληλα, η εστίαση και των τριών εφημερίδων στο γεγονός ότι η κεντρική μάρτυρας έχει υπάρξει σύζυγος του Κανά και κατ' επέκταση, όπως αφήνεται να εννοηθεί, γνώστρια εκ των έσω της οργάνωσης δεν θέτει περιθώρια αμφισβήτησης των όσων υποστηρίζει. Ο λόγος που παρατίθεται δια στόματος της Κυριακίδου είναι σαφής, ξεκάθαρος και κυρίως δεν κάνει διακρίσεις αναφορικά με το ρόλο της Αθανασάκη, δεν παρουσιάζεται υποδεέστερη από τους άλλους, να επιτελεί κατώτερο, βοηθητικό ρόλο αλλά εν αντιθέσει απεικονίζεται να συνιστά ισχυρό μέλος το οποίο συναποφασίζει για τη δράση της οργάνωσης.

Σε ένα πιο επίσημο θεσμικά πλαίσιο η Αθανασάκη αποκτά εκτός από την ιδιότητα του ηγετικού μέλους, αυτή του συνιδρυτή της οργάνωσης. Στις 07.10.2004 η εφημερίδα *Το Βήμα* δημοσιεύει τη δικαστική απόφαση για όλους τους κατηγορούμενους -Τσιγαρίδα, Αγαπίου, Κανά, Αθανασάκη, Κασσίμη (σειρά αναφοράς σύμφωνα με την εφημερίδα) -όπου μεταξύ άλλων υποστηρίζεται ότι «Η 50χρονη ιδιωτική υπάλληλος ήταν, κατά το βούλευμα,

[32] Ο *Ριζοσπάστης* διαφοροποιείται ελαφρώς στη διατύπωση: «που μαζί με άλλα πρόσωπα αποφάσιζαν την επιλογή των στόχων».

μεταξύ των συνιδρυτών της Οργάνωσης …» («Η ετυμηγορία του Τριμελούς Εφετείου», *Το Βήμα*, 07.10.2004). Από τα πέντε πρόσωπα που παραπέμφθηκαν σε δίκη, τρία αναφέρονται ως συνιδρυτές της οργάνωσης σύμφωνα με το παραπεμπτικό βούλευμα: ο Κανάς, η Αθανασάκη και ο Κασσίμης. Η αναπαράσταση της Αθανασάκη ως ηγετικού μέλους, όχι μόνο ενδυναμώνεται μέσω του λόγου της επίσημης δικαστικής εξουσίας αλλά αναβαθμίζεται, καθώς παρουσιάζεται ως ένα από τα τρία πρόσωπα που συμμετείχαν στην ίδρυση της οργάνωσης[33]. Η εικόνα της Αθανασάκη συμπληρώνεται και «σφραγίζεται» με την ιδιότητα του συνιδρυτή, η οποία αποδεικνύει το σημαίνοντα ρόλο της στην ηγεσία του ΕΛΑ. Ο σύντομος, σαφής και πυκνός λόγος ο οποίος χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις δικαστικές αποφάσεις όλων των κατηγορουμένων αναδεικνύει για πολλοστή φορά την ισότιμη μεταχείριση της Αθανασάκη εκ μέρους του τύπου. Η έλλειψη εστίασης στα χαρακτηριστικά του φύλου της αλλά αντιθέτως η έμφαση που δίνεται στο ρόλο και τη θέση που κατείχε η ίδια στην οργάνωση ΕΛΑ, οδηγεί σε μία ισότιμη αναπαράσταση. Το φύλο των συλληφθέντων και κατηγορουμένων δε λαμβάνεται υπόψη και ειδικότερα για την Αθανασάκη ο λόγος δεν ακολουθεί υπερβολικά, δραματικού ύφους, πομπώδη σχήματα αλλά αντιθέτως μέσω ενός λιτού ύφους δηλώνεται ότι υπήρξε συνιδρυτής της οργάνωσης.

Σε γενικές γραμμές η Αθανασάκη απεικονίζεται ως μέλος της ηγετικής ομάδας της οργάνωσης καθώς ο τύπος μέσω μιας ποικιλίας αναφορών και προβαλλόμενων πληροφοριών την παρουσιάζει ως ένα δραστήριο ηγετικό στέλεχος που συνέβαλε στην ίδρυση της οργάνωσης, συμμετείχε στην επιλογή των στόχων και στη διαμόρφωση της γενικότερης πορείας του ΕΛΑ. Ο τρόπος με τον οποίο απεικονίζεται, σε αντίθεση με τις γυναίκες που προβάλλεται να σχετίζονται με την17Ν, αναδεικνύει στοιχεία μιας ισότιμης αναπαράστασης, που αμφισβητεί τον κυρίαρχο διαχωρισμό των ρόλων των δύο φύλων, καθώς την παρουσιάζει να επιτελεί ίδιους ρόλους με τα υπόλοιπα μέλη χωρίς όμως να κάνει ιδιαίτερες έμφυλες αναφορές. Ενδεχομένως αυτό να οφείλεται πρώτον, στο γεγονός ότι λόγω της προβαλλόμενης κατάθεσης της Κυριακίδου υπάρχουν

[33] Εκ των οποίων μόνο ο Κασσίμης αθωώθηκε από το Τριμελές Εφετείο, ενώ η ίδια απαλλάχθηκε λόγω παραγραφής για την κατηγορία ένταξης στην οργάνωση.

σαφείς πληροφορίες για τη συμμετοχή της στην οργάνωση, οι οποίες δε διαφοροποιούν το ρόλο της από τα υπόλοιπα μέλη της οργάνωσης. Δεύτερον, αν και δηλώνεται από τον τύπο ότι διατηρούσε σχέση με τον Αγαπίου, ωστόσο την περίοδο της σύλληψής της η Αθανασάκη δεν απεικονίζεται να συνδέεται ερωτικά με κάποιο μέλος της οργάνωσης ούτως ώστε να ενισχύει μία ξεκάθαρη αιτιολόγηση -και παράλληλα υποβάθμιση- της δράσης της μέσω αυτής της σχέσης.

«Κατασκευάζοντας βόμβες»

Ένα από τα γεγονότα που δεν πέρασαν απαρατήρητα από τον τύπο αλλά αντιθέτως προβλήθηκαν από όλες τις εφημερίδες που εξετάζονται στην παρούσα έρευνα αφορά τη συμμετοχή της Αθανασάκη στην κατασκευή εκρηκτικών μηχανισμών. Μέσω αυτής της έμφασης, ο τύπος εκτός του ότι ενδυναμώνει την εικόνα της συμμετοχής στην οργάνωση του ΕΛΑ παρέχει επιπλέον πληροφορίες για τη δράση αλλά και το ρόλο της ίδιας στο επιχειρησιακό τομέα της οργάνωσης. Εδώ παρατηρείται τροποποίηση της αναπαράστασής της καθώς προβάλλεται να παίρνει μέρος σε βίαιες ενέργειες από κοινού με τους άνδρες-μέλη.

Ειδικότερα, το συγκεκριμένο συμβάν προβάλλεται να αφηγείται η Κυριακίδου και στις δύο καταθέσεις που έδωσε. Αναφερόμενη στα διαμερίσματα-γιάφκες που χρησιμοποιούσε η οργάνωση ο τύπος αναφέρει την δήλωσή της ότι: «Μία μέρα πήγα στο ίδιο διαμέρισμα και είδα τον Κανά, τη Μυρτώ και έναν άντρα γύρω από ένα τραπέζι. Είχαν ρολόγια και κατσαβίδια.» («Είδα στη γιάφκα τον Κανά, τη "Μυρτώ" και τον Αγαπίου», *Τα Νέα*, 04.02.2003) Στη δεύτερη κατάθεσή της αφηγείται το ίδιο περιστατικό με κάποιες διαφοροποιήσεις: «Ένα απόγευμα πήγα στο διαμέρισμα και είδα εκεί τον Κανά, τον Γιάννη και την Μυρτώ. Φορούσαν γυαλιά και ασχολούνταν με την κατασκευή εκρηκτικού μηχανισμού.» (ό.π.). *Τα Νέα* παραθέτοντας αποσπάσματα και από τις δύο καταθέσεις της Κυριακίδου δεν παραλείπουν την επανάληψη της αφήγησης του ίδιου περιστατικού επιτυγχάνοντας με αυτόν τον τρόπο την κατασκευή της εικόνας μιας ομάδας κλειστής, δεμένης, που λειτουργεί συλλογικά για να φέρει εις πέρας τις βίαιες ενέργειες. Σίγουρα οι αφηγήσεις εμφανίζουν ορισμένες βασικές διαφορές. Στην πρώτη περίπτωση ο λόγος της είναι πιο περιγραφικός, αλλά όχι τόσο σαφής, καθώς δίνει λεπτομέρειες για την ακριβή θέση

των τριών προσώπων και ότι είχαν ρολόγια και κατσαβίδια χωρίς ωστόσο να εξηγεί πώς ακριβώς χρησιμοποιούσαν τα συγκεκριμένα εργαλεία. Στη δεύτερη κατάθεση το περιστατικό αποκτά μία πιο ξεκάθαρη εικόνα, τρία πρόσωπα δύο άνδρες και η ίδια γυναίκα, η Μυρτώ, ασχολούνται με την κατασκευή εκρηκτικού μηχανισμού. Η μία εικόνα συμπληρώνει την άλλη μέσω των διευκρινίσεων που δίνει η Κυριακίδου για τον τρόπο χρήσης των ρολογιών και κατσαβιδιών. Παρά τις διαφοροποιήσεις, η Μυρτώ προβάλλεται να είναι παρούσα και στις δύο αφηγήσεις της. Οι λεπτομέρειες που δίνονται επιτυγχάνουν τη δημιουργία μιας ζωντανής απεικόνισης του περιστατικού το οποίο παραπέμπει σε βίαιες ενέργειες της οργάνωσης. Η Αθανασάκη παύει να είναι με ένα γενικό τρόπο ένα ηγετικό στέλεχός της. Η γενικότητα με την οποία περιγραφόταν ο ρόλος της στην προηγούμενη ενότητα αρχίζει και περιορίζεται, καθώς εδώ ο λόγος, προβάλλοντας περισσότερες πληροφορίες, συγκεκριμενοποιεί και προσδίδει μία νέα, βίαιη, στην προκειμένη περίπτωση, διάσταση στην Αθανασάκη.

Η εφημερίδα *Το Βήμα* υιοθετώντας ένα παρόμοιο αφηγηματικό ύφος παρουσιάζει τα βασικά σημεία των δύο καταθέσεων της Κυριακίδου αλλά παραθέτει ένα μεγαλύτερο απόσπασμα από την αφήγησή της για το ίδιο περιστατικό:

> «Μια ημέρα το ίδιο περίπου χρονικό διάστημα πήγα πάλι στο υπόγειο. Άνοιξα και είδα μία γυναίκα που την έλεγαν Μυρτώ και έναν άνδρα άγνωστο σε ένα τραπέζι όπου γύρω γύρω είχαν ρολόγια, κατσαβίδια και καλώδια.» («Οι δύο «συγκλονιστικές καταθέσεις της πρώην συζύγου που ξεκλείδωσαν την πόρτα του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 04.02.2003, εισαγωγικά στο πρωτότυπο)

Η εστίαση του λόγου και σε αυτήν την εφημερίδα γίνεται στα πρόσωπα. Παράλληλα, ενώ δεν υπάρχει στο κείμενο καμία αναφορά στην κατασκευή του εκρηκτικού μηχανισμού, παρατηρούμε στο κέντρο της σελίδας ένα λευκό πλαίσιο στο οποίο αναγράφεται με μεγάλα υπογραμμισμένα γράμματα η εξής δήλωση της Κυριακίδου: «Μπήκα στο διαμέρισμα και τους είδα που φορούσαν γάντια και έφτιαχναν εκρηκτικό μηχανισμό» (ό.π.). Το δεύτερο απόσπασμα συμπληρώνει και ερμηνεύει την εικόνα που έχει κατασκευάσει ο λόγος της Κυριακίδου στο πρώτο απόσπασμα. Ωστόσο, η έμφαση είναι εντονότερη στο άρθρο της εφημερίδας *Το Βήμα* εφόσον από ολόκληρη την κατάθεσή της, αποσπάται η συγκεκριμένη δήλωση. Η συμμετοχή της Αθανασάκη στην κατασκευή εκρηκτικού μηχανισμού παρουσιάζεται να είναι αδιαμφισβήτητη καθώς η βασική μάρτυρας σίγουρη για αυτά που είδε περιγράφει

ακόμη και την εξωτερική εμφάνιση της «Μυρτούς». Εμφανίζεται να γνωρίζει το κωδικό της όνομα και να την αναγνωρίζει μαζί με τους άλλους συμμετέχοντες από τις φωτογραφίες που της παρουσιάζουν οι αρχές. Οι εφημερίδες γενικά δίνουν μεγάλη έμφαση στις καταθέσεις της Κυριακίδου αν και μέσα από την επιλογή που κάνουν για το ποια αποσπάσματα θα παραθέσουν στα άρθρα τους, οδηγούνται σε ένα λεπτό, έμμεσο σχολιασμό επιτυγχάνοντας με αυτήν την τακτική, την κατασκευή συγκεκριμένων αναπαραστάσεων για τους πρωταγωνιστές των γεγονότων. Ειδικότερα για την Αθανασάκη, ο λόγος εμφανίζει μία απρόσμενη ψυχραιμία αφού αντιμετωπίζει τις ενέργειές της χωρίς συναισθηματικούς και στερεοτυπικούς χαρακτηρισμούς. Η ίδια αναπαρίσταται όπως και τα υπόλοιπα πρόσωπα που κατηγορούνται για συμμετοχή στην οργάνωση του ΕΛΑ, και για πολλοστή φορά δε γίνεται ειδική αναφορά στο φύλο της, ούτε κάποια απόπειρα να ερμηνευθεί η συμπεριφορά της βάσει των αντικανονιστικών χαρακτηριστικών που συνήθως προβάλλονται για τις γυναίκες που προβαίνουν σε βίαιες ενέργειες.

Με τον ίδιο τρόπο απεικονίζεται να χειρίζεται και η δικαστική εξουσία τη συμμετοχή της Αθανασάκη στην οργάνωση. Στην κατάθεση που έδωσε αυτήν τη φορά στο δικαστήριο η Κυριακίδου *Τα Νέα* επιλέγουν πάλι να παραθέσουν την αφήγηση του ίδιου περιστατικού μέσα από τη μεταφορά της αυτούσιας στιχομυθίας μεταξύ της Προέδρου του δικαστηρίου και της Κυριακίδου:

> **Πρόεδρος:** Στο διαμέρισμα που είχατε εσείς νοικιάσει, είδατε άλλα πρόσωπα;
>
> **Μάρτυρας:** Μία φορά πήγα τυχαία και είδα έναν άντρα και μία γυναίκα. Ήταν γύρω από ένα τραπέζι, φορούσαν χειρουργικά γάντια και κρατούσαν ρολόγια.
>
> **Πρόεδρος:** Τι έκαναν; Πείτε, μη διστάζετε.
>
> **Μάρτυρας:** Τα χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή βομβών. Εγώ είχα το όνομα «Στέλλα» και ο πρώην σύζυγός μου μού σύστησε τη «Μυρτώ» και τον «Γιάννη». Η «Μυρτώ» ήταν η Αθανασάκη και ο «Γιάννης», με επιφύλαξη, ήταν ο Αγαπίου. («Μοίρασε... ρόλους στον ΕΛΑ», *Τα Νέα*, 07.04.2004)

Εδώ ο λόγος της Κυριακίδου δεν παρουσιάζει αντιφάσεις, αντιθέτως οι ερωτήσεις που της θέτει η Πρόεδρος οδηγούν στο να παρουσιαστεί με σαφήνεια το περιστατικό της κατασκευής βομβών. Ξεκαθαρίζονται όποιες απορίες είχαν δημιουργηθεί όσον αφορά για το ποια πρόσωπα ήταν παρόντα στο συμβάν, πόσοι συμμετείχαν, ποια ήταν τα κωδικά τους ονόματα, ποια τα

αληθινά και πώς τους γνώριζε η μάρτυρας. Η δικαστική εξουσία αρχικά ενδιαφέρεται για τα πρόσωπα, η απάντηση ωστόσο της Κυριακίδου συμπεριλαμβάνει και τις λεπτομέρειες ότι βρίσκονταν γύρω από ένα τραπέζι, ότι φορούσαν χειρουργικά γάντια και κρατούσαν ρολόγια, γεγονός που οδηγεί την Πρόεδρο να τη ρωτήσει τι ακριβώς έκαναν με τα συγκεκριμένα εργαλεία. Η Κυριακίδου απαντά ξεκάθαρα ότι τα χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή βομβών και συμπληρώνει λέγοντας τα κωδικά και αληθινά ονόματα των συμμετεχόντων. Ειδικότερα, αναφέρει με βεβαιότητα ότι η Μυρτώ ήταν η Αθανασάκη ενώ για το Γιάννη δεν είναι σίγουρη. Όλος ο διάλογος απεικονίζει για πολλοστή φορά την Αθανασάκη ως μέλος μιας κλειστής ομάδας η οποία εκτός από το να αποφασίζει για τους στόχους, κατασκευάζει και εκρηκτικούς μηχανισμούς**.** Εν κατακλείδι, εμφανίζεται να συμμετέχει σε αρκετές και βαρύνουσας σημασίας ενέργειες της οργάνωσης.

Από την άλλη πλευρά, η ίδια σκηνή απεικονίζεται στο *Ριζοσπάστη* με περισσότερη ουδετερότητα και έναν πιο επιφυλακτικό λόγο:

> Αναφέρθηκε στο κρησφύγετο της οργάνωσης στην οδό Πολέμωνος 13, στο Παγκράτι, όπου μια μέρα συνάντησε την Ε. Αθανασάκη, τον Α. Κανά και έναν άλλο άνδρα, για τον οποίο δεν ήταν σίγουρη αν ήταν ο Κ. Αγαπίου. Οι τρεις τους ήταν γύρω από ένα τραπέζι που χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή βομβών. («Ξεκίνησε η κατάθεση της Κυριακίδου», *Ριζοσπάστης*, 07.04.2004).

Ενώ με σαφώς διαφοροποιημένο λόγο την περιγράφει η *Καθημερινή* στο άρθρο της, στις 07.04.2004, με τίτλο «Ιστορία του ΕΛΑ μέσω Κυριακίδου»:

> Ειδικότερα, η Σοφία Κυριακίδου, η οποία έφερε το κωδικό όνομα «Στέλλα» - παρά τα όσα έχει καταθέσει προανακριτικά- κράτησε τις επιφυλάξεις της για το αν ο κατηγορούμενος Κ. Αγαπίου ήταν ο άνδρας που είδε στη γιάφκα της Πολέμωνος μαζί με τη «Μυρτώ». Όσον αφορά την Ειρήνη Αθανασάκη, στο πρόσωπό της αναγνώρισε τη «Μυρτώ», ωστόσο σημείωσε ότι «εγώ δεν σας είπα ποτέ ότι έβαζε βόμβες, απλά την είδα γύρω από το τραπέζι με τα ρολόγια και τα κατσαβίδια».

Οι εφημερίδες *Τα Νέα* και *Το Βήμα* επιλέγουν να παραθέσουν αυτούσια αποσπάσματα από τις καταθέσεις της Κυριακίδου και μέσω αυτών να απεικονίσουν με παραστατικότητα το συμβάν. Ο *Ριζοσπάστης* και η *Καθημερινή* μεταφέρουν σε πλάγιο λόγο την μαρτυρία της προσθέτοντας σχόλια επιφυλακτικότητας, δίνοντας παράλληλα λιγότερο χώρο στα αντίστοιχα

άρθρα. Ειδικότερα, στο *Ριζοσπάστη* ο λόγος παρουσιάζεται περισσότερο λιτός, σύντομος χωρίς την παράθεση επιπλέον στοιχείων. Τα πρόσωπα παρουσιάζονται με τα πραγματικά τους ονόματα και η Αθανασάκη αναφέρεται πρώτη χωρίς το ψευδώνυμό της. Το διαμέρισμα ωστόσο ονομάζεται «κρησφύγετο της οργάνωσης» και τα τρία πρόσωπα εμφανίζονται γύρω από ένα τραπέζι για το οποίο δηλώνεται ξεκάθαρα ότι χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή βομβών. Μέχρι εδώ η εικόνα που δομείται είναι σαφής: τρία πρόσωπα σε ένα κρησφύγετο της οργάνωσης βρίσκονται γύρω από ένα τραπέζι το οποίο είθισται να χρησιμοποιείται για την κατασκευή βομβών. Τι είναι όμως αυτό που λείπει και ουσιαστικά δε δηλώνεται ρητά; Τι ακριβώς έκαναν οι παριστάμενοι γύρω από το τραπέζι; Οι υπόρρητες ενδείξεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ασχολούνταν με την κατασκευή βόμβας, ωστόσο το γεγονός ότι δε δηλώνεται ξεκάθαρα συμβάλλει στην ανάδειξη ενός επιφυλακτικού λόγου εκ μέρους του *Ριζοσπάστη*. Παρόλα αυτά, η αναπαράσταση της Αθανασάκη εξακολουθεί να μη διαφέρει σε σχέση με τους άλλους δύο άνδρες, βρίσκεται στο κρησφύγετο γύρω από το εν λόγω τραπέζι και εφόσον δεν αναφέρονται οι ακριβείς ενέργειες του κάθε παρισταμένου, υποδηλώνεται ότι συμμετέχει στη διαδικασία κατασκευής βόμβας. Ο εντονότερος σημασιολογικά όρος «βόμβα» -συγκριτικά με τον όρο «εκρηκτικοί μηχανισμοί» που έχει χρησιμοποιηθεί από *Τα Νέα* και *Το Βήμα*- χρησιμοποιείται σε συνδυασμό με το ότι η Κυριακίδου αναφέρει την Αθανασάκη πρώτη από όλους -άρα την αναγνωρίζει με βεβαιότητα- συντελεί με αυτόν τον τρόπο στην κατασκευή της αναπαράστασης ενός μέλους που δε διακρίνεται από τα υπόλοιπα και λαμβάνει μέρος, ανεξαιρέτως φύλου, ακόμη και σε ακραίες ενέργειες βίαιης μορφής.

Σε ένα πιο επιφυλακτικό συγκείμενο του λόγου, ο ηγετικός ρόλος της Αθανασάκη αμφισβητείται για πρώτη φορά μέσω της *Καθημερινής*. Αν και εμφανίζεται σίγουρη για την παρουσία της Αθανασάκη στη γιάφκα, σημειώνει ότι δεν είπε ποτέ ότι έβαζε βόμβες, απλά ότι την είδε γύρω από το τραπέζι με τα ρολόγια και τα κατσαβίδια. Επομένως, η Κυριακίδου απεικονίζεται να κρατάει αποστάσεις καθώς δε δηλώνει ξεκάθαρα ποιος είναι ο ρόλος της Αθανασάκη στο συμβάν και γενικά δε γνωρίζει αν έβαζε βόμβες. Η *Καθημερινή* με αυτόν τον τρόπο παρεκκλίνει στον τρόπο αναπαράστασης καθώς μέσω των εμφάσεων

και των συγκεκριμένων αποσπασμάτων που παραθέτει, αναπαριστά την Αθανασάκη ως ένα μέλος της οργάνωσης το οποίο δεν έχει εντελώς ξεκάθαρο ρόλο.

Ενώ όσον αφορά τις βίαιες ενέργειες, μέσω μιας ουδέτερης και χωρίς σχολιασμούς παράθεσης της αυτούσιας δήλωσης της Κυριακίδου οδηγείται στην ανάδειξη κανονιστικών προτύπων αναπαράστασης. Αυτό που επιτυγχάνεται εκ μέρους της εφημερίδας είναι να διατηρηθούν αποστάσεις από την απεικόνιση μιας πιο πιθανής συμμετοχής της Αθανασάκης στην κατασκευή εκρηκτικών μηχανισμών. Δεν αναφέρεται ρητά ότι δε συμμετείχε αλλά αφήνει να εννοηθεί. Η *Καθημερινή* είναι σαφές ότι διατηρεί επιφυλάξεις. Από τη μία δηλώνει με σιγουριά ότι η Αθανασάκη είναι η Μυρτώ και βρισκόταν στη γιάφκα γύρω από ένα τραπέζι με κατσαβίδια και ρολόγια, ωστόσο συμπληρώνει κάτι που δεν κάνουν οι άλλες εφημερίδες: ότι δεν είπε ποτέ ότι έβαζε βόμβες. Με αυτόν τον τρόπο και με το γενικότερο τόνο επιφυλακτικότητας που διακατέχει η μεταφορά των λόγων της Κυριακίδου, η αναπαράσταση που κατασκευάζεται έμμεσα παραπέμπει σε κυρίαρχες κανονιστικές αντιλήψεις που αντιμετωπίζουν τις γυναίκες περισσότερο ως βοηθητικά στοιχεία σε αντίστοιχες οργανώσεις παρά ως ενεργούς δράστες.

Αν και ο λόγος στο παραπάνω απόσπασμα λειτουργεί με τρόπο να αμφισβητήσει την αναπαράσταση της Αθανασάκης ως ισότιμου μέλους που δεν παραλείπεται ούτε από το επιχειρησιακό και κατ' επέκταση βίαιο τμήμα της οργάνωσης, ωστόσο η κυρίαρχη αναπαράσταση δεν διασαλεύεται. Η Αθανασάκη απεικονίζεται ως μέλος μιας συμπαγούς ομάδας, χωρίς να τονίζεται με κάποιον ιδιαίτερο τρόπο το φύλο αλλά αντιθέτως υπάρχουν σημεία στο υπό μελέτη λόγο που απογυμνώνουν τους προβαλλόμενους συμμετέχοντες από το φύλο τους δομώντας με αυτό τον τρόπο μία ισότιμη αναπαράσταση της ίδιας.

Επιμελήτρια προκηρύξεων

Μέσα στα πλαίσια της κυρίαρχης αναπαράστασης της Αθανασάκη ως ενεργού και κεντρικού μέλους της οργάνωσης του ΕΛΑ, η μελέτη του επιλεγμένου υλικού προσθέτει επιπλέον το ρόλο της επιμελήτριας των προκηρύξεων της οργάνωσης,

Σε ένα άρθρο όπου συστήνεται η Αθανασάκη, η *Καθημερινή* προβάλλει τρεις αρμοδιότητες στην ίδια όσον αφορά τη συμμετοχή της στην οργάνωση ΕΛΑ. Ενδιαφέρον έχει να παραθέσουμε ολόκληρο το απόσπασμα για να καταστεί κατανοητή η εικόνα που δομείται μέσα από το λόγο της συγκεκριμένης εφημερίδας:

> Η 49χρονη ιδιωτική υπάλληλος Ειρήνη Αθανασάκη είναι, σύμφωνα πάντοτε με τις διωκτικές αρχές, η γυναίκα που βρίσκεται πίσω από το ψευδώνυμο «Μυρτώ». Αυτή η κωδική ονομασία δεν ήταν γνωστή από κάποια άλλη αναφορά και προέκυψε μέσα από τις καταθέσεις που συγκέντρωσαν οι άνδρες της Αντιτρομοκρατικής. Εκτιμάται ότι συμμετείχε στον ΕΛΑ από την ίδρυση της οργάνωσης το 1975 έως την απόφαση για αναστολή της δράσης το 1995. Οι επικεφαλής των ερευνών εκτιμούν ότι συμμετείχε στη συγγραφή των προκηρύξεων και τη διανομή τους και πιθανόν και στην τοποθέτηση εκρηκτικών μηχανισμών. («Ο Κώστας Αγαπίου ανέλαβε τα ηνία μετά τον θάνατο του Χρήστου Κασσίμη», *Καθημερινή*, 04.02.2003)

Ο ρόλος της Αθανασάκη έτσι όπως περιγράφεται αναδεικνύεται πολυσχιδής. Η σύσταση της Αθανασάκη ξεκινά με ένα γενικό χαρακτηριστικό, το ψευδώνυμο που είχε στην οργάνωση. Με αυτόν τον τρόπο κατοχυρώνεται ότι υπήρξε μέλος της και δη όπως συμπληρώνεται παρακάτω ένα από τα παλαιότερα μέλη, αφού συμμετείχε καθ' όλη τη διάρκεια λειτουργίας του ΕΛΑ, από την ίδρυσή του το 1975 έως την αναστολή της δράσης του, το 1995. Συνεχίζοντας στο τελευταίο τμήμα του αποσπάσματος γίνεται αναφορά στο ρόλο της, ο οποίος παρουσιάζεται πολύπλευρος. Πρώτον συμμετείχε στη συγγραφή των προκηρύξεων, δεύτερον στη διανομή τους και τρίτον στην τοποθέτηση εκρηκτικών μηχανισμών. Υπάρχουν δύο σημεία του λόγου που έχουν ιδιαίτερη σημασία. Το πρώτο αφορά το γεγονός ότι γίνεται επίκληση στους επικεφαλής των ερευνών για τα στοιχεία που παραθέτει το άρθρο και με αυτόν τον τρόπο προσδίδεται εγκυρότητα στις πληροφορίες όχι όμως και απόλυτη βεβαιότητα καθώς το ρήμα «εκτιμούν» υποδηλώνει ψήγματα αμφιβολίας. Το δεύτερο σημείο έχει σχέση με το μερίδιο συμμετοχής που αναπαρίσταται να έχει η Αθανασάκη. Συγκεκριμένα, δηλώνεται ότι «συμμετείχε στη συγγραφή των προκηρύξεων και τη διανομή τους και πιθανόν και στην τοποθέτηση εκρηκτικών μηχανισμών.» (ό.π.). Για πρώτη φορά παρουσιάζεται μία γυναίκα να διαδραματίζει ιδεολογικό ρόλο σε τρομοκρατική οργάνωση. Η συμβολή της απεικονίζεται από το λόγο της εφημερίδας και προβάλλεται ως πρώτο στη σειρά στοιχείο που αφορά τον τρόπο και το είδος συμμετοχής στην οργάνωση. Ωστόσο, η ευθύνη δεν είναι αποκλειστική δική της καθώς με τη χρήση της φράσης «συμμετείχε στη συγγραφή» μετριάζεται ο ρόλος της

και υπονοείται ότι υπήρχαν και άλλοι που συνέβαλαν στη συγγραφή των προκηρύξεων. Η αναπαράσταση που δομείται μέσω του λόγου της *Καθημερινής* (ό.π.) αναδεικνύει κυρίως αντισυμβατικά στοιχεία για τη θέση της Αθανασάκη, τα οποία μετριάζονται ναι μεν μέσα από λεπτούς χειρισμούς του λόγου αλλά εξακολουθούν να της αποδίδουν ηγετικής φύσεως χαρακτηριστικά.

Ειδικά, σε ένα δεύτερο άρθρο της *Καθημερινής* αποδίδεται αποκλειστικά στην Αθανασάκη ο ρόλος της συντάκτριας των προκηρύξεων και δη σε ένα χρονικό πλαίσιο στο οποίο η πληροφορία που δίνει η εφημερίδα δεν είναι ιδιαιτέρως απαραίτητη. Συγκεκριμένα, το άρθρο με τον τίτλο «Τι είπαν στον ανακριτή οι «4» (07.02.2003) αφορά όχι τις συλλήψεις αλλά και τις απολογίες των τεσσάρων κατηγορουμένων -Κανά, Τσιγαρίδα, Αθανασάκη και Αγαπίου- στον ανακριτή, έχοντας δηλαδή ήδη γίνει οι πρώτες συστάσεις των συλληφθέντων από τις εφημερίδες. Ωστόσο, στο άρθρο της *Καθημερινής* το οποίο αναφέρεται στην απολογία της Αθανασάκη, επισημαίνεται η συντακτική της ιδιότητα με τον εξής τρόπο: «Στις 4μ.μ. η «Μυρτώ» η Ειρήνη Αθανασάκη, η οποία φέρεται να ήταν η συντάκτρια των προκηρύξεων οδηγήθηκε ενώπιον του εφέτη-ανακριτή» (*Καθημερινή*, 07.02.2003). Οι πληροφορίες που δίνονται εδώ λειτουργούν συνδυαστικά για να αναπαραστήσουν την Αθανασάκη αρχικώς ως αδιαμφισβήτητο μέλος της οργάνωσης και στη συνέχεια ως συγγραφέα των προκηρύξεων. Αυτό επιτυγχάνεται πρώτον με τη χρήση του ψευδώνυμου «Μυρτώ» το οποίο εμφανίζεται στην αρχή πριν από το πραγματικό της όνομα, ως κάτι δεδομένο και εξακριβωμένο αφού ο λόγος δεν επικαλείται τις αρμόδιες αρχές για να το αποδείξει. Δεύτερον, μέσω της παράθεσης συμπληρωματικών στοιχείων αναδεικνύεται ότι η σύνταξη των προκηρύξεων συνιστά τον κύριο ρόλο που διαδραμάτιζε η Αθανασάκη στην οργάνωση. Το ενδιαφέρον σημείο σε όλο το απόσπασμα είναι ότι σκοπός του είναι να ενημερώσει για κάτι πολύ απλό, για το γεγονός ότι η Αθανασάκη οδηγήθηκε στον εφέτη-ανακριτή. Ο τρόπος όμως που προβάλλεται η εν λόγω είδηση, οι επιπλέον πληροφορίες που τη διανθίζουν καθώς και η θέση που κατέχει το κάθε ένα στοιχείο, όλα συντελούν στο να αναδειχθεί ως σημαντικότερη η θέση και η δράση που είχε η Αθανασάκη στην οργάνωση.

Αντιθέτως, η εφημερίδα *Τα Νέα* ενώ επιτυγχάνει παρόμοιο αποτέλεσμα, ακολουθεί διαφορετικό και με μεγαλύτερη ένταση τρόπο απεικόνισης του ρόλου που

διαδραματίζει η Αθανασάκη. Στις 04.02.2003 *Τα Νέα* έχουν στην πρώτη σελίδα ως κεντρικό τίτλο «Και άλλοι τρεις στο στόχαστρο της ΕΛ.ΑΣ.». Υπάρχουν τρεις φωτογραφίες (Φωτογραφία 35), πρώτη από αριστερά η Αθανασάκη, δεύτερος ο Αγαπίου και τρίτος ο Κανάς.

Φωτογραφία 35. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Και άλλοι τρεις στο στόχαστρο της ΕΛ.ΑΣ.» Τα Νέα, 03.02.2003.

Για τον καθένα εκτός από το ονοματεπώνυμό τους παρουσιάζονται η ηλικία, το επάγγελμα, το ψευδώνυμο και ο βασικός τους ρόλος στην οργάνωση. Για τον Κανά αναφέρεται ότι «Τον ταυτίζουν με τον «Τζορτζ» που ήταν ο προμηθευτής των εκρηκτικών», για τον Αγαπίου ότι ««Τον ταυτίζουν με τον «Φιλίπ» που ήταν ο σύνδεσμος με τον Κάρλος» και για την Αθανασάκη ότι «Την ταυτίζουν με τη «Μυρτώ» που ήταν η επιμελήτρια των προκηρύξεων» (ό.π.). Όπως γίνεται κατανοητό από τον τρόπο στησίματος των πληροφοριών, η εστίαση γίνεται στα καθήκοντα που είχε ο καθένας από τους τρεις συλληφθέντες στην οργάνωση. Το μέγεθος των γραμμάτων το οποίο γίνεται πολύ μεγαλύτερο όταν αναφέρεται στα καθήκοντα τους σε συνδυασμό με τη θέση της φωτογραφίας, που βρίσκεται ακριβώς από κάτω, χωρίς να μεσολαβούν άλλα στοιχεία, επιτυγχάνουν την ταύτιση του κάθε προσώπου με ένα συγκεκριμένο ρόλο. Ειδικότερα, η Αθανασάκη ταυτίζεται με το ρόλο της «επιμελήτριας των προκηρύξεων». Υπάρχει μία βασική διαφορά στο χαρακτηρισμό της εφημερίδας *Τα Νέα* σε σχέση με αυτόν της *Καθημερινής,* καθώς δεν παρουσιάζεται ως συντάκτρια αλλά στην προκειμένη περίπτωση ως επιμελήτρια. Ποιες είναι οι σημασιολογικές διαφορές των δύο όρων οι οποίες όμως αλλάζουν έως

ένα βαθμό την αναπαράσταση της Αθανασάκη; *Συντάκτης/κτρια* είναι το πρόσωπο που συντάσσει ή συνέταξε γραπτό κείμενο (συντάσσω = διατυπώνω κάτι εγγράφως, συγγράφω οποιοδήποτε κείμενο) ενώ *επιμελητής/τρια* είναι το πρόσωπο που ασκεί εποπτεία σε συλλογικό έργο για την καλύτερη διεξαγωγή του (Τεγόπουλος-Φυτράκης, 1993, Ελληνικό Λεξικό). *Τα Νέα* χρησιμοποιώντας το χαρακτηρισμό «επιμελήτρια» δημιουργεί ασάφειες ως προς το βαθμό της ιδεολογικής συμβολής της Αθανασάκη στην πολιτική ταυτότητα του ΕΛΑ. Παρουσιάζεται να συμμετέχει στον ιδεολογικό καθορισμό της, χωρίς όμως να έχει την αποκλειστική ευθύνη. Αυτό που υπονοείται είναι ότι δεν έγραφε η ίδια τις προκηρύξεις αλλά κάποιος-οι άλλος-οι, ενώ η ίδια ασκούσε κάποιου είδους -ακαθόριστου- επιμέλεια. Ο προβαλλόμενος ρόλος της σαφέστατα δεν είναι άνευ σημασίας καθώς ακόμη και η επιμέλεια, αναδεικνύει ένα βαθμό ηγετικών καθηκόντων. Ταυτόχρονα, συγκριτικά με τους άλλους δύο συλληφθέντες, παρουσιάζεται ως η μόνη που ασχολείται με την ιδεολογική ταυτότητα του ΕΛΑ. Ωστόσο, ο λόγος γεννά αντιφάσεις και αφαιρεί τη συγγραφική ευθύνη από την ίδια και ενώ της προσδίδει πολιτική υπόσταση παράλληλα την αποδυναμώνει.

Ακολουθώντας το ίδιο μοτίβο *Τα Νέα* στο εσωτερικό του ίδιου φύλλου αναλύουν το «Το who is who των τριών συλληφθέντων» στο άρθρο τους «Τρεις «κωδικοί» απέκτησαν... ταυτότητα» (*Τα Νέα*, 03.02.2003). Στην περίπτωση της Αθανασάκη έχει ενδιαφέρον να παραθέσουμε ολόκληρο το απόσπασμα καθώς και τη φωτογραφία (Φωτογραφία 36) που τη συνοδεύουν, προκειμένου να διευκολυνθεί η ανάλυση που ακολουθεί:

> **ΕΙΡΗΝΗ ΑΘΑΝΑΣΑΚΗ** ***«Μυρτώ»***
>
> ***«Επιμελήτρια των προκηρύξεων»***
>
> **Η συμμετοχή** γυναικών στον ΕΛΑ ήταν κάτι που οι αρχές θεωρούσαν πάντοτε ως δεδομένο: γυναίκες περιγράφονταν στα αρχεία της Στάζι, χωρίς όμως περισσότερα στοιχεία, γυναίκα είχε τηλεφωνήσει αρκετές φορές έπειτα από χτυπήματα για την ανάληψη της ευθύνης ή την υπόδειξη του τόπου όπου βρίσκονταν οι προκηρύξεις. Ωστόσο, για την περίπτωση της «Μυρτώς», ο κωδικός δεν ήταν γνωστός, δεν περιλαμβανόταν στα περίφημα αρχεία και ο ρόλος της, όπως και ο κωδικός της προέκυψαν κατά τη διάρκεια των ερευνών των διωκτικών αρχών. Η «Μυρτώ» ήρθε στη δημοσιότητα μόλις την περασμένη Δευτέρα από «ΤΑ ΝΕΑ». Οι πληροφορίες για 'κείνη επιβεβαιώθηκαν χθες, επισήμως, από τον εκπρόσωπο της Αστυνομίας Λ. Οικονόμου. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που υπάρχουν, η 49χρονη γυναίκα εντάχθηκε στον ΕΛΑ πριν από

το 1976 και φέρεται ότι ήταν η «επιμελήτρια» των προκηρύξεων και επί σειρά ετών διατηρούσε δεσμό με τον Κώστα Αγαπίου. Η Ειρήνη Αθανασάκη, που εργαζόταν ως ιδιωτική υπάλληλος, είναι κάτοικος Περιστερίου.» (*Τα Νέα*, 03.02.2003)

Φωτογραφία 36. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από «Τρεις «κωδικοί» απέκτησαν... ταυτότητα», *Τα Νέα*, 03.02.2003.

Τα πρώτα δύο στοιχεία που δίνονται για την Αθανασάκη είναι ο κωδικός της και ο ρόλος της στην οργάνωση. Ο τρόπος καθώς και η σειρά που εμφανίζονται δομούν την αρχική αλλά και κυρίαρχη αναπαράστασή της ως επιμελήτρια: το ονοματεπώνυμο και δίπλα ακριβώς το κωδικό όνομα σε συνδυασμό με τη φράση που λειτουργεί ως δεύτερος τίτλος « Επιμελήτρια των προκηρύξεων», καθώς επίσης η φωτογραφία στο δεξιό μέρος του αποσπάσματος διαμορφώνουν την πρώτη εικόνα δίνοντας έμφαση στον ιδεολογικό ρόλο που διαδραμάτιζε η ίδια στην οργάνωση του ΕΛΑ. Η αρχή του κυρίως σώματος του αποσπάσματος εξακολουθεί να είναι το ίδιο εντυπωσιακή αφού δηλώνεται ότι η συμμετοχή γυναικών στον ΕΛΑ ήταν δεδομένη, σύμφωνα με τις αρχές, η οποία ωστόσο αφορούσε βοηθητικού τύπου δράση. Το άρθρο δηλαδή παρουσιάζει ότι σύμφωνα με τα αρχεία της Στάζι οι γυναίκες που συμμετείχαν εμπλέκονταν σε ενέργειες δευτερευούσης σημασίας, όπως την ανάληψη ευθύνης μετά από «χτυπήματα» (ό.π.) της οργάνωσης ή την υπόδειξη του τόπου όπου βρίσκονταν οι προκηρύξεις της.

Ωστόσο, η περίπτωση της Αθανασάκη εμφανίζεται να είναι άγνωστη, αφού δεν περιλαμβάνεται στα αρχεία της Στάζι και οι πληροφορίες για τη δράση της να παρέχονται και να επιβεβαιώνονται από την Αστυνομία. Τα στοιχεία που παρέχονται και δημοσιεύονται από *Τα Νέα* της προσδίδουν δύο ιδιότητες, αυτή του παλαιού μέλους της οργάνωσης αφού αναφέρεται ότι εντάχθηκε πριν από το 1976 και αυτή της «επιμελήτριας» των προκηρύξεων. Μετά ακριβώς από αυτές τις πληροφορίες που αφορούσαν το ρόλο της στον ΕΛΑ αναφέρεται και ότι διατηρούσε «επί σειρά ετών»

δεσμό με τον Αγαπίου, έναν εκ των δύο άλλων συλληφθέντων και συγκατηγορούμενό της για συμμετοχή στην οργάνωση. Ο τρόπος της παράθεσης των στοιχείων αναδεικνύει αντιφατικά στοιχεία στην αναπαράσταση της Αθανασάκη. Από τη μία πλευρά δίδεται έμφαση στα καθήκοντα της, τα οποία αφορούσαν το ιδεολογικό τμήμα της οργάνωσης. Ακόμη και το γεγονός ότι δε συνέτασσε αλλά επιμελούνταν τις προκηρύξεις υποδηλώνει ότι είχε ενεργό και σημαντικό ρόλο στο συγκεκριμένο επίπεδο. Από την άλλη, αρκετά στοιχεία του λόγου συμβάλλουν στην υποτίμηση της δράσης της. Ένα από αυτά η εκτενής εισαγωγή του κειμένου η οποία αναφέρεται στους βοηθητικούς ρόλους των γυναικών που συμμετείχαν στον ΕΛΑ, δεύτερον η χρήση του όρου «φέρεται ότι ήταν…» ο οποίος σαφώς προβάλλει επιφυλάξεις για το αν πραγματικά ήταν, τρίτον η χρήση του όρου «επιμελήτρια» συνδηλώνει έναν βοηθητικό ρόλο και όχι αυτόν του εγκεφάλου της οργάνωσης. Τέταρτον η παρουσίαση της πληροφορίας ότι διατηρούσε δεσμό με τον Αγαπίου, η οποία δεν έχει σχέση με τη δράση της αλλά πιθανόν παρέχει ένα επεξηγηματικό πλαίσιο της εμπλοκής της Αθανασάκη στην οργάνωση. Με αυτόν τον τρόπο αν και διαμορφώνεται μία κεντρική αναπαράσταση της ίδιας ως επιμελήτριας των προκηρύξεων, ωστόσο στη συνέχεια τα στοιχεία του λόγου περιορίζουν την προβαλλόμενη συμμετοχή της στην ιδεολογική ταυτότητα της οργάνωσης.

Παρομοίως, αλλά σε μία πολύ πιο συνοπτική περιγραφή του *Ριζοσπάστη* αναφέρεται ότι: «Η Ειρήνη Αθανασάκη, με το ψευδώνυμο **«Μυρτώ»,** φέρεται να εντάχθηκε στον «ΕΛΑ» πριν από το 1976 και να ήταν αυτή που «επιμελούνταν» τις προκηρύξεις του.» («Άρχισε ο νέος κύκλος των προαναγγελθεισών συλλήψεων», 04.02.2003, έμφαση στο πρωτότυπο). Το απόσπασμα αυτό όπου αναλύεται ο ρόλος της Αθανασάκη είναι εμφανώς πιο φειδωλό σε σχέση με τις άλλες εφημερίδες. Ωστόσο, η εστίαση είναι πανομοιότυπη καθώς δηλώνεται το ψευδώνυμό της, το χρονικό σημείο ένταξης στην οργάνωση και η ενασχόλησή της με την επιμέλεια των προκηρύξεων. Ως προς τον τρόπο έκφρασης, παρατηρούμε ότι δεν την παρουσιάζει ως «επιμελήτρια» αλλά ως «αυτή που «επιμελούνταν» τις προκηρύξεις». Με αυτόν τον τρόπο, με το μη χαρακτηρισμό της ως επιμελήτρια, ο λόγος του *Ριζοσπάστη* εμφανίζει έναν υψηλότερο τόνο αποδυνάμωσης του ρόλου της στην οργάνωση. Επιπλέον, σε συνδυασμό με τη χρήση του όρου «φέρεται», αυτό που επιτυγχάνεται και εδώ, είναι μία αναπαράσταση της Ε. Αθανασάκη, περισσότερο ως δευτερεύοντος μέλους το

οποίο δεν είχε ακριβώς τις ίδιες αρμοδιότητες με τα υπόλοιπα δύο μέλη που συνελήφθησαν. Το γεγονός ότι και σε αυτήν την εφημερίδα όπως και στα *Νέα* ο όρος «επιμελούνταν», «επιμελήτρια» αντιστοίχως, τοποθετούνται σε εισαγωγικά ναι μεν δηλώνει έμφαση, από την άλλη όμως προσθέτει ασάφεια καθώς καμία από όλες τις εφημερίδες δε συμπληρώνουν, δεν επεξηγούν τι ακριβώς εννοείται με τον όρο επιμέλεια των προκηρύξεων, ποιες ήταν επακριβώς οι αρμοδιότητες της Αθανασάκη και αν τελικά κάποιος/οι άλλος/οι έγραφε τις προκηρύξεις του ΕΛΑ.

Αυτό που παρουσιάζει επομένως ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην εν λόγω αναπαράσταση της Αθανασάκη είναι η ταυτόχρονη σαφήνεια και ασάφεια του ρόλου που της αποδίδει ο τύπος. Από τη μία πλευρά απεικονίζεται ξεκάθαρα ως ένα από τα ιστορικά μέλη της οργάνωσης με ενεργό επιχειρησιακό και ιδεολογικό ρόλο, καθώς παρουσιάζεται να συμμετέχει στη συγγραφή των προκηρύξεων. Από την άλλη ωστόσο, η χρήση του όρου της επιμελήτριας αποδυναμώνει το ρόλο της, χωρίς ωστόσο να αφαιρεί εντελώς τη βαρύτητα της συμμετοχής της στην οργάνωση. Η Ε. Αθανασάκη μέσω της απεικόνισης της και ως συντάκτριας των προκηρύξεων πιθανότατα οδηγεί σε μία ευθεία αμφισβήτηση των κυρίαρχων κανονιστικών αντιλήψεων για τη θηλυκότητα και ειδικά για τη σχέση των γυναικών με την πολιτική σκέψη και δράση. Το γεγονός αυτό ίσως λειτουργεί ως ένα υφιστάμενο-υποβόσκον ερμηνευτικό πλαίσιο για την εμφάνιση αυτών των έμμεσων, διακριτικών στοιχείων που επαναφέρουν τη θηλυκότητα μέσα σε πλαίσια των κανονιστικών εκδοχών της.

Ένα ισότιμο μέλος με αντιφατικές αρμοδιότητες

Σε γενικές γραμμές ο τύπος αναπαριστά την Αθανασάκη ως μέλος μιας τριμελούς ηγετικής ομάδας που ουσιαστικά συνέβαλε σημαντικά στην ίδρυση και πορεία της οργάνωσης ΕΛΑ. Ωστόσο, εντοπίστηκαν άρθρα τα οποία προβάλλουν την Αθανασάκη να αναλαμβάνει οικιακού τύπου εργασίες για τις ανάγκες της οργάνωσης. Πιο συγκεκριμένα, αναπαρίστανται να νοικιάζει, να διακοσμεί και να καθαρίζει διαμερίσματα της οργάνωσης. Οι εφημερίδες *Τα Νέα* και *Το Βήμα* παραθέτουν κυρίως τις καταθέσεις της βασικής μάρτυρα Κυριακίδου και της Αγλαϊα Τόγκα-, ιδιοκτήτριας διαμερίσματος, οι οποίες προβάλλονται να καταθέτουν ότι η Αθανασάκη ήταν υπεύθυνη για την ενοικίαση ενός διαμερίσματος εκ μέρους της οργάνωσης («Έπεσε έξω στις…διαστάσεις», *Τα Νέα*, 16.04.2004, «Ξεχασμένα…

αποδεικτικά στοιχεία», *Τα Νέα*, «Αρνούνται τις κατηγορίες οι τρεις συλληφθέντες», *Το Βήμα*, 04.02.2003). Εκτός αυτού, η Κυριακίδου παραθέτει επιπλέον πληροφορίες για τις δραστηριότητες της Αθανασάκη καθώς αναφέρει στην κατάθεσή της ότι γνώρισε «τη Μυρτώ» όταν «έπρεπε να διακοσμήσουμε το διαμέρισμα της οδού Πολέμωνος, στο Παγκράτι, που είχε νοικιάσει με ψεύτικο όνομα για τις ανάγκες του ΕΛΑ» («Έπεσε έξω στις…διαστάσεις», *Τα Νέα*, 16.04.2004). Σε αυτό το απόσπασμα ο λόγος αναπαριστά δύο γυναίκες να αναλαμβάνουν παραδοσιακού τύπου αρμοδιότητες όπως η διακόσμηση, οι οποίες αναδεικνύουν τον παραδοσιακά δευτερεύοντα ρόλο των γυναικών σε τέτοιου είδους οργανώσεις. Σε ένα άλλο σημείο της κατάθεσής της ο λόγος της Κυριακίδου ενισχύει την εικόνα του δευτερεύοντα ρόλου για την Αθανασάκη καθώς δηλώνει ότι μεταξύ άλλων «Η Μυρτώ είχε ταχτοποιήσει αφού είχε τα κλειδιά» («Οι δύο συγκλονιστικές καταθέσεις της πρώην συζύγου που ξεκλείδωσαν την πόρτα του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 04.02.2003). Η Αθανασάκη, απεικονίζεται ως έμπιστο μέλος της οργάνωσης αφού παρουσιάζεται να έχει τα κλειδιά, να νοικιάζει σπίτι, ωστόσο παράλληλα ο λόγος προσθέτει στοιχεία βοηθητικών, δευτερευουσών αρμοδιοτήτων που παραδοσιακά συνδέονται με το περιεχόμενο των έμφυλων στερεοτύπων. Η τακτοποίηση και διακόσμηση σπιτιών προβάλλεται να γίνεται από γυναίκες με αποτέλεσμα να ενισχύεται ο έμφυλος διαχωρισμός του δημόσιου και ιδιωτικού βίου καθώς και οι κανονιστικές εκδοχές της θηλυκότητας και αρρενωπότητας. Ειδικά για την Αθανασάκη, αν και σε γενικές γραμμές αναπαρίσταται ως κεντρικό μέλος του ΕΛΑ που συμμετέχει στο επιχειρησιακό και ιδεολογικό μέρος της οργάνωσης, η επιλογή του τύπου να παραθέσει οικιακές εργασίες εκ μέρους της, συντελεί στην μερική αμφισβήτηση των εν λόγω αρμοδιοτήτων και πιθανώς στην υποτίμηση του κεντρικού και κυριότερου ρόλου της στην οργάνωση.

Σε γενικές γραμμές η Αθανασάκη αναπαρίσταται κυρίως ως κεντρικό, ιστορικό και ηγετικό μέλος του ιδρυτικού πυρήνα της οργάνωσης ΕΛΑ. Ο λόγος του τύπου αρθρώνει τρεις διαφορετικούς ρόλους για την ίδια καθώς την απεικονίζει ως συνιδρύτρια, ως μέλος του επιχειρησιακού τμήματος της οργάνωσης και ως συντάκτρια/επιμελήτρια των προκηρύξεων. Παράλληλα, η έλλειψη σύνδεσής της ίδιας με κάποιο άνδρα μέλος του ΕΛΑ καθώς και η απουσία ιδιαίτερης έμφασης στο δικό της ρόλο συντελεί σε μία ισότιμη αναπαράσταση σε σύγκριση με τα υπόλοιπα

μέλη της οργάνωσης. Παρόλα αυτά, η ανάλυση ανέδειξε στοιχεία έμφυλης αναπαράστασης μέσω της έμφασης που έδωσε ο τύπος σε περισσότερο στερεοτυπικούς, βοηθητικούς ρόλους που συνηθίζεται να επιτελούν οι γυναίκες σε αντίστοιχες οργανώσεις. Αν και υπάρχουν οι αντιφάσεις στον τρόπο απεικόνισης των ρόλων της Αθανασάκη, εντούτοις σε αυτήν την περίπτωση ο τύπος αναδεικνύει μία εικόνα η οποία προβληματοποιεί τις κυρίαρχες αντιλήψεις για την θηλυκότητα.

Οι ρόλοι της Σωτηροπούλου

Όσον αφορά την Σωτηροπούλου αποτελεί την πρώτη γυναίκα που συνελήφθη και κατηγορήθηκε για συμμετοχή στην οργάνωση 17Ν. Ο τρόπος που ο τύπος αναπαρέστησε τη δράση και ειδικότερα το ρόλο και τη θέση της στην οργάνωση αφορά κυρίως την περίοδο πριν και μετά τη σύλληψή της, οπότε και παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στα αφηγηματικά σχήματα. Ειδικότερα, πριν από τη σύλληψή της ο τύπος απεικονίζει τη Σωτηροπούλου ως την πρώην γυναίκα του συλληφθέντα και τραυματισθέντα Ξηρού, η οποία προβάλλεται ως πρόσωπο κλειδί, που έχει πληροφορίες για την οργάνωση, ενώ θεωρείται πιθανή η συμμετοχή της σε τρομοκρατικά χτυπήματα. Μετά τη σύλληψή της, η Σωτηροπούλου απεικονίζεται να κατηγορείται για συγκεκριμένους λόγους, με αποτέλεσμα να αναδεικνύεται ένας πιο εξειδικευμένος ρόλος, ο οποίος αναφέρεται σε συμμετοχή της σε κακουργηματικές πράξεις, σε οπλοκατοχή, σε κατασκευή και προμήθεια εκρηκτικής ύλης.

Σύμφωνα με το πρώτο αφηγηματικό σχήμα, κατά τη διάρκεια των πρώτων ημερών του Ιουλίου 2002, αρχίζει να διαμορφώνεται η εικόνα της Σωτηροπούλου ως η γυναίκα ή η πρώην σύζυγος που γνωρίζει πολλά στοιχεία πιθανόν για άτομα και ενέργειες που συνδέονται με την οργάνωση και ότι εμπλέκεται με τον έναν ή άλλον τρόπο σε τρομοκρατικές δραστηριότητες[34].

Πιο συγκεκριμένα, ο τύπος, και ειδικότερα η *Καθημερινή,* παρέχει σε μία σειρά άρθρων πληροφορίες που προέρχονται από αξιωματικούς της Αστυνομίας και της

[34] Βλέπε: «Νέα πρόσωπα στο προσκήνιο, *Καθημερινή*, 05.07.2002, «Πρόσωπο κλειδί η πρώην σύζυγος του Σάββα Ξηρού», *Καθημερινή*, 10.07.2002, «Το ιστορικό αρχείο της «17Ν» βρήκε η ΕΛ.ΑΣ.», *Καθημερινή,* 06.07.2002, «Η εβδομάδα που συγκλόνισε την Ελλάδα», *Καθημερινή,* 07.07.2002, «Κοντά στην οργάνωση η πρώην σύζυγός του», *Καθημερινή*, 07.07.2002.

Αντιτρομοκρατικής Υπηρεσίας, Αντιτρομοκρατικής Υπηρεσίας, σύμφωνα με τις οποίες αναπαρίσταται ως κομβικό πρόσωπο με διοικητική ρόλο έξω από τον πυρήνα της οργάνωσης. Ενδεικτικά, η εφημερίδα *Καθημερινή* παραθέτει τις εξής δηλώσεις των Αξιωματικών για το ρόλο της Σωτηροπούλου:

> γνωρίζει πρόσωπα και πράγματα… («Νέα πρόσωπα στο προσκήνιο», *Καθημερινή*, 05.07.2002)
>
> γνωρίζει πολλά και ότι σίγουρα εμπλέκεται με τον έναν ή τον άλλον τρόπο σε τρομοκρατικές δραστηριότητες. («Το ιστορικό αρχείο της «17Ν» βρήκε η ΕΛ.ΑΣ.», *Καθημερινή,* 06.07.2002)
>
> Δεν αποκλείεται η Σωτηροπούλου να είναι η γυναίκα της "17Ν"», λέει χαρακτηριστικά αξιωματικός της Αστυνομίας, αναφερόμενος στη γυναίκα–μυστήριο, που έχει συμμετάσχει, σύμφωνα με μαρτυρίες αυτοπτών, σε χτυπήματα της οργάνωσης. («Κοντά στην οργάνωση η πρώην σύζυγός του», *Καθημερινή*,07.07.2002)
>
> Με βάση τα στοιχεία που έχουν συγκεντρώσει, οι αξιωματικοί της αστυνομίας πιστεύουν ότι σύντομα θα μπορέσουν να τεκμηριώσουν τη συμμετοχή της Σωτηροπούλου σε επιθέσεις, καθώς θεωρούν ότι αυτή είναι η γυναίκα που μέχρι το 1992 είχε λάβει μέρος σε χτυπήματα της οργάνωσης. («Πρόσωπο–κλειδί ο ενοικιαστής της οδού Δαμάρεως», *Καθημερινή*, 10.07.2002)

Η Σωτηροπούλου απεικονίζεται ως προνομιακός πληροφοριοδότης, που γνωρίζει στοιχεία για τη 17Ν αλλά παράλληλα συμπληρώνεται από τους αστυνομικούς ότι πιθανότατα συμμετείχε η ίδια και ότι ήταν ενεργό μέλος. Σύμφωνα με τα λεγόμενα των αξιωματικών η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται όχι ως ένα υποστηρικτικό ή φίλα προσκείμενο πρόσωπο αλλά ως γυναίκα της 17Ν, η οποία μάλλον συμμετείχε ενεργά στη δράση της οργάνωσης, καθώς, όπως υποστηρίζουν στα παραπάνω αποσπάσματα, πιθανότατα είχε λάβει μέρος σε χτυπήματα-επιθέσεις της 17Ν. Εκφράσεις όπως ότι είχε λάβει μέρος «σε διάφορα χτυπήματα» ή σε «μία σειρά από χτυπήματα» ή ακόμη και στο «σχεδιασμό των χτυπημάτων» παρέχουν ορισμένες επιπλέον πληροφορίες, οι οποίες βέβαια δεν χαρακτηρίζονται από μεγάλη σαφήνεια αλλά αναδεικνύουν έναν πιο κεντρικό, διαρκές και δραστήριο ρόλο στην οργάνωση. Ειδικά στο άρθρο «Πρόσωπο–κλειδί ο ενοικιαστής της οδού Δαμάρεως» (*Καθημερινή*, 10.07.2002) παρουσιάζεται «πληροφορία ότι θεωρείται να είναι η γυναίκα που έλαβε μέρος σε χτυπήματα της οργάνωσης ως το 1992» (ό.π.). Εδώ, η πληροφόρηση γίνεται λίγο πιο σαφής καθώς παρουσιάζεται να οριοθετείται χρονικά η προβαλλόμενη συμμετοχή της στην οργάνωση, με αποτέλεσμα να ενδυναμώνεται η εικόνα της ως ενεργού μέλους της 17Ν. Η συνολική εικόνα που διαμορφώνεται μέχρι εδώ είναι ότι η Σωτηροπούλου

είχε σχέση με την οργάνωση. Η επίκληση στα λεγόμενα των αξιωματικών της Αστυνομίας λειτουργούν ενισχυτικά, σχεδόν νομιμοποιητικά για την συγκεκριμένη εικόνα. Οπότε, σε ένα πρώτο επίπεδο η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται να έχει πιθανή συμμετοχή στη 17Ν αλλά χωρίς να παρέχονται σαφείς πληροφορίες για το ποια ακριβώς ήταν η δράση της[35], η θέση της και τα καθήκοντά της εκτός από τη συμμετοχή της σε χτυπήματα, οπότε σε ενεργό δράση.

Ενδεικτικό είναι ότι η εφημερίδα *Τα Νέα* αναφέρεται με αρκετή ασάφεια και επιφυλακτικότητα σε μία πιθανή συμμετοχή της στην οργάνωση. Παρόλα αυτά όμως, αυτά που υποστηρίζει όπως ότι «για την εμπλοκή» της «στην εγκληματική δραστηριότητα της 17 Νοέμβρη υπήρχαν υπόνοιες από την αρχή» («Τι είπε στην πρώτη της κατάθεση», *Τα Νέα*, 13.09.2002) συντελούν στην αντίστοιχη αναπαράσταση της Σωτηροπούλου ως μέλος της οργάνωσης, για το οποίο βέβαια δεν υπάρχουν πιο σαφή στοιχεία. Μέσω αυτών των προβαλλόμενων πληροφοριών ενισχύεται η εικόνα της ενεργού δράσης της Σωτηροπούλου και παράλληλα αναδεικνύεται μία αναπαράσταση που διαφέρει από τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις των γυναικών ως θυμάτων που εμπλέκονται σε τρομοκρατικές οργανώσεις μέσω της βίας ή της αποπλάνησης από άνδρες μέλη. Συγχρόνως, δεν αποτυπώνεται-έως τώρα- κάποιο σαφές στοιχείο δαιμονοποίησής της.

Επιπλέον, η Σωτηροπούλου, σε αντίθεση με τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις, απεικονίζεται να παίζει αυτή το ρόλο του στρατολογητή. Ειδικότερα, απεικονίζεται μεταξύ όλων των παραπάνω, σύμφωνα πάντα με τις δηλώσεις των αξιωματικών της Αστυνομίας τις οποίες επιλέγει ο τύπος να μεταφέρει, να είχε επαφές με την τρομοκρατική οργάνωση πριν από τον Ξηρό και να είναι εκείνη που τον μύησε στον χώρο» («Πρόσωπο-κλειδί ο ενοικιαστής της οδού Δαμάρεως», *Καθημερινή*, 10.07.2002) ή να τον «πρωτοέφερε σε επαφή» «με τον χώρο της τρομοκρατίας» («Το ιστορικό αρχείο της «17Ν» βρήκε η ΕΛ.ΑΣ.», *Καθημερινή*, 06.07.2002). Σε αυτά τα δύο αποσπάσματα η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται να έχει και το ρόλο της

[35]Ενδεικτικό της ασάφειας είναι και η διατύπωση σε άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα*, σύμφωνα με το οποίο «Η 40χρονη πρώην σύζυγος του Σάββα Ξηρού βρέθηκε στο επίκεντρο των γεγονότων από τις πρώτες ημέρες» («Δύο γυναίκες χέρι-χέρι σε κοινή πορεία», *Τα Νέα,* 06.09.2002).

στρατολόγησης στην οργάνωση. Η προβαλλόμενη δράση της, εμφανίζεται πολυσχιδής, καθώς όχι μόνο συμμετέχει σε επιχειρήσεις αλλά εμμέσως στρατολογεί μέλη για την οργάνωση. Μέσω αυτού του τελευταίου στοιχείου η εικόνα της συμμετοχής ενδυναμώνεται και επιπλέον προστίθεται έμμεσα το στοιχείο της πίστης και προσήλωσης στην οργάνωση. Η φράση «μύησε στον χώρο» δεν παραπέμπει στις εικόνες της σειρήνας αλλά περισσότερο σε μία αντικανονιστική εικόνα που παρουσιάζει μία γυναίκα να έχει ενεργό και νευραλγικό ρόλο σε μία οργάνωση την οποία η συγκεκριμένη μερίδα του εγχώριου ειδησεογραφικού τύπου αναπαριστά ως σαφώς τρομοκρατική[36].

Η εφημερίδα *Τα Νέα* υιοθετεί έναν πιο έμμεσο τρόπο αφήγησης για να διαμορφώσει παρόλα αυτά μία παρόμοια εικόνα. Πιο συγκεκριμένα στο άρθρο της με τίτλο «Τι είπε στην πρώτη της κατάθεση» (05.07.2002) παραθέτει ολόκληρη την κατάθεσή της που έδωσε στις 4 Ιουλίου 2002 ξεκινώντας με έναν τίτλο σε μαύρα τονισμένα γράμματα: «Εγώ γνώρισα το ’89 τον Σάββα στον Δημήτρη» (ό.π.). Ο τίτλος αντιστοιχεί σε ένα λακωνικό σχόλιο της ίδιας: «Τον Δημήτρη εγώ τον γνώρισα στον Σάββα μετά από ένα διάστημα γίναν φίλοι» (ό.π.) και όχι στο κεντρικό νόημα της απολογίας της καθώς αυτή αναφέρεται με λεπτομέρειες περισσότερο στη σχέση που είχε η ίδια με τους δύο άνδρες, τον Ξηρό και τον Κουφοντίνα και τα στοιχεία που γνώριζε για τους ίδιους. Μέσω της παράθεσης αυτού του τίτλου η εφημερίδα τονίζει το γεγονός της γνωριμίας και το αναδεικνύει ως σημαντική πληροφορία. Σε επίπεδο αναπαραστάσεων, αυτή η έμφαση υπόρρητα παραπέμπει σε μία εικόνα στρατολογητή αλλά και σειρήνας, της γυναίκας που παρασέρνει τους άνδρες σε έκνομες δραστηριότητες. Με αυτόν τον τρόπο έμμεσα η δράση της απεικονίζεται να καταπραΰνεται τρόπον τινά, μέσω μιας σύνδεσης με κυρίαρχα χαρακτηριστικά της

[36] Για τη χρήση του όρου «τρομοκρατική οργάνωση» από τον τύπο, βλέπε ενδεικτικά: «Οι τρεις γιάφκες της οργάνωσης», *Καθημερινή*, 04.02.2003, «Το περιεχόμενο της απολογίας του Τσιγαρίδα», *Καθημερινή*, 06.02.2003, «Δύο μήνες κράτησε το θρίλερ», *Τα Νέα*, 06.09.2002, «Η οργισμένη γυναίκα...», *Τα Νέα*,13.09.2002, «Στη φυλακή και η Α. Σωτηροπούλου», *Ριζοσπάστης*, 18.09.2002, «Νέες κατηγορίες κατά Α. Σωτηροπούλου», *Ριζοσπάστης*, 16.10.2002, «Ανέλαβε και την ποινική ευθύνη για τη δράση της 17Ν ο κυνικός «Λουκάς» », *Το Βήμα*, 08.03.2003, «Πολλάκις ισόβια στους τρομοκράτες», *Το Βήμα*, 09.12.2003 (εξώφυλλο).

θηλυκότητας που περιορίζουν την πολιτική συμμετοχή καθώς περιγράφουν τις γυναίκες που ασχολούνται με την πολιτική δράση με χαρακτηριστικά ανισορροπίας ή ηθικής παρέκκλισης.

Σε γενικές γραμμές, τόσο στα *Νέα* όσο και στην *Καθημερινή* η εικόνα που διαμορφώνεται όσον αφορά το ρόλο της Σωτηροπούλου είναι ότι η ίδια είχε συμμετοχή ή έστω σχέση με την οργάνωση και μάλιστα έλλογη. Δηλαδή δεν αποδίδεται σε αιτίες όπως μία (θηλυκή) αδυναμία ήθους ή σε συναισθηματικούς παράγοντες. Αν και δεν παρέχονται πολλές πληροφορίες ωστόσο, προβάλλεται μία γνώση εκ μέρους της και μία πιθανή συμμετοχή σε χτυπήματα της οργάνωσης.

Στη συνέχεια ωστόσο, η εικόνα της ενεργού δράσης και συμμετοχής ενισχύεται μέσω του δεύτερου σχήματος, μετά τη σύλληψη της Σωτηροπούλου, όταν παρουσιάζονται οι κατηγορίες που της αποδίδονται βάσει του δικαστικού βουλεύματος. Πιο συγκεκριμένα, η Σωτηροπούλου συνελήφθη δύο φορές, στις 12 και 17 Σεπτέμβρη 2002. Την πρώτη φορά στις 12.09.2002 ο τύπος παρουσιάζει τις κατηγορίες που της απαγγέλθηκαν σύμφωνα με τις οποίες απεικονίζεται να συμμετέχει ενεργά στη οργάνωση. Μετά τη δεύτερη σύλληψή της (17.09.2002) η εικόνα της συμμετοχής ενδυναμώνεται και συμπληρώνεται με το στοιχείο της επικινδυνότητας καθώς ο τύπος παρουσιάζει το σκεπτικό των Αρχών για την αναγκαιότητα της προσωρινής κράτησής της.

Ο προβαλλόμενος ρόλος της Σωτηροπούλου απεικονίζεται με μεγαλύτερη σαφήνεια μετά την πρώτη σύλληψή της, στις 13.09.2002, όπου όλες σχεδόν οι εφημερίδες[37] παρουσιάζουν τις κατηγορίες που της απαγγέλθηκαν. Μέσω αυτών η Σωτηροπούλου απεικονίζεται να «αντιμετωπίζει τρεις κατηγορίες κακουργηματικού χαρακτήρα» («Σήμερα η απολογία της Α. Σωτηροπούλου», *Ριζοσπάστης,* 14.09.2002) οι οποίες είναι:

[37] Βλέπε: «Ένα αποτύπωμα πρόδωσε τη Σωτηροπούλου», *Καθημερινή*, 13.09.2002, «Αντιμετωπίζει βαριές κατηγορίες», *Καθημερινή*, 13.09.2002, «Σήμερα η απολογία της Α. Σωτηροπούλου» *Ριζοσπάστης*, 14.09.2002, «Άλλη μία αναμενόμενη σύλληψη», *Ριζοσπάστης*,13.09.2002, «Στο δρόμο για τον Κορυδαλλό η Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*, 18.09.2002, «Το δικαστικό Συμβούλιο θα αποφασίσει για τη Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*, 17.09.2002, «Τα δακτυλικά αποτυπώματα «διέταξαν» τη σύλληψη της Αγγελικής Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*, 13.09.2002.

> α) συγκρότηση και ένταξη σε εγκληματική οργάνωση, β)κατασκευή, προμήθεια και κατοχή εκρηκτικών υλών από κοινού και γ) διακεκριμένη περίπτωση οπλοκατοχής, κατά συναυτουργία. (ό.π.,βλέπε και «Τα δακτυλικά αποτυπώματα «διέταξαν» τη σύλληψη της Αγγελικής Σωτηροπούλου», *Το Βήμα,* 13.09.2002)

Σε αυτό το σημείο η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται ουσιαστικά να συμμετέχει στην οργάνωση ενεργά, επιτελώντας διάφορους ρόλους που παρεκκλίνουν από τον προβαλλόμενο ως υποτιμημένο και δευτερεύοντα ρόλο των γυναικών σε τέτοιου είδους οργανώσεις. Μέσω επομένως αυτών των κατηγοριών οι οποίες χαρακτηρίζονται σε άρθρο της *Καθημερινής* («Αντιμετωπίζει βαριές κατηγορίες», 13.09.2002) ως «βαριές» και «βαρύτατες» διαμορφώνεται η εικόνα ενός ενεργού μέλους, το οποίο συμμετείχε σε κεντρικές επιχειρήσεις της οργάνωσης και ιδιαίτερα σε επιθέσεις αφού παρουσιάζεται να κατέχει όπλο, να προμηθεύει και έχει στην κατοχή της εκρηκτικές ύλες. Η χρήση παρόλ' αυτά του όρου «βαριές» και «βαρύτατες» κατηγορίες συνδηλώνει πιθανότατα μία έκπληξη όσον αφορά τις κατηγορίες που δέχεται η Σωτηροπούλου, αντανακλώντας ενδεχομένως τις κυρίαρχες αντιλήψεις για την σχέση των γυναικών με οργανώσεις πολιτικής βίας.

Σε αντίθεση με την εικόνα του ενεργού μέλους, η Σωτηροπούλου στη συνέχεια απεικονίζεται ως μέλος ειδικής κατηγορίας που υποστηρίζει ναι μεν την οργάνωση αλλά δεν εμπλέκεται σε βίαιες οργανώσεις. Ειδικά, η πρώτη σύλληψη της Σωτηροπούλου προβλήθηκε σε ορισμένα άρθρα ως μέρος ενός νέου γύρου συλλήψεων που αιφνιδίασε γιατί είχε δημιουργηθεί η εντύπωση ότι η εξάρθρωση της τρομοκρατίας «θα επικεντρωθεί στον «στενό πυρήνα» στελεχών της 17Ν που έχουν επιχειρησιακή δράση και «αίμα στα χέρια τους» («Προειδοποιούν για δεύτερο γύρο», *Τα Νέα,*14.09.2002). Σύμφωνα με τον τύπο η κυβέρνηση μέχρι τώρα «απέφυγε να εμπλέξει «γυναίκες, περιφερειακούς και συμπαθούντες» (ό.π.). Η Σωτηροπούλου απεικονίζεται ως μέλος μιας συγκεκριμένης κατηγορίας ατόμων που αποτελούν όχι τον στενό πυρήνα αλλά τον περιφερειακό, που δεν συμμετείχε σε αιματηρές, βίαιες επιχειρήσεις της οργάνωσης αλλά πιθανότατα επιτελούσε κάποιους βοηθητικούς ρόλους.

Μέσα σε ένα παρόμοιο πλαίσιο αναπαράστασης, στα επόμενα άρθρα της, η εφημερίδα *Το Βήμα* αναπαριστά την Σωτηροπούλου ως μέρος μιας πιο ειδικής κατηγορίας αυτής του κύκλου των γυναικών, επιτυγχάνοντας με αυτόν τον τρόπο την αναπαράστασή της όχι ως ισότιμο μέλος της οργάνωσης αλλά ως μέλος που λόγω του

φύλου της αποτελεί μία σπάνια, διαφορετική περίπτωση. Πιο συγκεκριμένα ο τύπος την παρουσιάζει ως μέλος του «κύκλου των γυναικών» («Ανοίγει ο κύκλος των γυναικών», *Το Βήμα*, 13.09.2002), ως η «πρώτη γυναίκα που συλλαμβάνεται για συμμετοχή στην τρομοκρατική οργάνωση «17Νοέμβρη» («Στην αντιτρομοκρατική με έτοιμο τον σάκο», *Το Βήμα*, 13.09.2002) ή ακόμη ως μιας από τις λεγόμενες «ντάμες της τρομοκρατίας» («Οι ντάμες της τρομοκρατίας», *Το Βήμα*, 15.09.2002). Ειδικότερα, στο τελευταίο άρθρο της εφημερίδας *Το Βήμα*, αναφέρεται ότι «Η σύλληψη της Αγγελικής Σωτηροπούλου άνοιξε το κεφάλαιο της γυναικείας ταυτότητας της «17 Νοέμβρη»» (ό.π.) καθώς όπως τονίζεται υπάρχουν υποθέσεις για τη συμμετοχή και άλλων γυναικών. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Αξιωματικό της Αστυνομίας δεν βιάζονται γιατί «οι γυναίκες είχαν μόνο υποστηρικτικό ρόλο. Δεν ανήκαν στον εκτελεστικό βραχίονα, γι'αυτό λέμε ότι επιχειρησιακά η οργάνωση έχει κλείσει» (ό.π.). Με την προβολή τους ως ξεχωριστή κατηγορία και ως δεύτερες χρονικά συλλήψεις, παράλληλα με την ένταξή τους στον λεγόμενο υποστηρικτικό κύκλο, ο λόγος συμβάλλει στην υποβάθμιση του ρόλου των γυναικών και στην ενίσχυση της έμφυλης ανισότητας. Οι γυναίκες εδώ αναπαρίστανται να 'χουν διαφορετικούς, υποβαθμισμένους ρόλους από τους άνδρες με αποτέλεσμα να αναπαράγεται μία υποτίμησης της δικής τους πολιτικής ιδιότητας και σκέψης.

Μετά τη δεύτερη σύλληψή της όμως παρατηρείται μία ενδυνάμωση της απεικόνισής της ως ενεργού μέλους του εκτελεστικού πυρήνα. Υπάρχει μία σειρά άρθρων[38] που δημοσιεύτηκαν μετά την τελική σύλληψή της, στα οποία τονίζονται οι λόγοι αποφυλάκισης και κράτησής της στις φυλακές.

> Σύμφωνα με το σκεπτικό του βουλεύματος η προσωρινή κράτηση της Αγγελικής Σωτηροπούλου κρίνεται αναγκαία καθώς:
>
> - Από τα στοιχεία της ανάκρισης προέκυψαν εις βάρος της κατηγορούμενης σοβαρές ενδείξεις ενοχής για τη διάπραξη κακουργηματικών πράξεων.
> - Η κατηγορούμενη κρίνεται ύποπτη φυγής και άρα δεν μπορεί να διασφαλιστεί με βεβαιότητα η παρουσία της ενώπιον του ακροατηρίου.
> - Τα σε βάρος της στοιχεία είναι τέτοια που δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι στην περίπτωση που θα αφηνόταν ελεύθερη δεν θα προχωρούσε στη διάπραξη και

[38] «Το δικαστικό Συμβούλιο θα αποφασίσει για την Α. Σωτηροπούλου, *Το Βήμα*, 17.09.2002 , «Στο δρόμο για τον Κορυδαλλό η Σωτηροπούλου», *Το Βήμα,* 18.09.2002, «Την έκριναν ύποπτη φυγής», *Τα Νέα*, 18.09.2002.

νέων αδικημάτων. («Στο δρόμο για τον Κορυδαλλό η Σωτηροπούλου», 18.09.2002)

Η Σωτηροπούλου σύμφωνα με τους τρεις εφέτες θεωρείται ότι είναι «ύποπτη φυγής και επικίνδυνη για τη διάπραξη νέων αξιόποινων πράξεων» («Την έκριναν ύποπτη φυγής», *Τα Νέα*, 18.09.2002) και κυρίως ότι «εις βάρος της προκύπτουν σοβαρές ενδείξεις ενοχής ότι έχει προβεί σε διάπραξη κακουργημάτων» («Το δικαστικό Συμβούλιο θα αποφασίσει για την Α.Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*, 17.09.2002). Ο τύπος δίνει έμφαση στην επιχειρηματολογία υπέρ της κράτησης, καθώς της παρέχει χώρο στο άρθρο και παράλληλα παρουσιάζει με ένα ξεκάθαρο τρόπο, χωριστά μία-μία τις αιτίες προφυλάκισης, με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται η διαμόρφωση της εικόνας μιας ένοχης, επικίνδυνης γυναίκας, η οποία θεωρείται πολύ πιθανό να διαπράξει ξανά αδικήματα. Με αυτόν τον τρόπο η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται όχι μόνο ως ένα -σχεδόν βέβαιο- μέλος της οργάνωσης αλλά και ως ένα επικίνδυνο μέλος για να κυκλοφορεί δημόσια. Η εικόνα που διαμορφώνεται αντιβαίνει τα κυρίαρχα έμφυλα στερεότυπα για τις γυναίκες-μέλη των τρομοκρατικών οργανώσεων που τις παρουσιάζουν αφελείς, παρασυρμένες και σε βοηθητικούς ρόλους.

Παρόλα αυτά, η σύλληψη της Σωτηροπούλου αναπαρίσταται με έναν διαφορετικό τρόπο από αυτόν των αντίστοιχων ανδρών καθώς η αφήγηση του αντίστοιχου γεγονότος, αναδεικνύει μία διαφορετική μεταχείρισή της από τις Αστυνομικές αρχές. Αν και όπως αναλύθηκε προηγουμένως, ο τύπος τόνισε την αναγκαιότητα της κράτησής της λόγω της επικινδυνότητας να διαπράξει ξανά κακούργημα, ωστόσο παράλληλα τονίστηκε από τον τύπο ότι για τη «μεταγωγή της τα μέτρα ασφαλείας ήταν χαλαρότερα σε σχέση με τα υπόλοιπα μέλη της 17Ν» («Θα βλέπει Λουκά και Έκτορα», *Τα Νέα,* 19.09.2002). Συγκεκριμένα, το άρθρο αναφέρει ότι δεν διακόπηκε η κυκλοφορία στους δρόμους της Αθήνας κατά τη μεταγωγή της στις φυλακές όπως επίσης ότι δεν φόρεσε χειροπέδες. Η έμμεση σύγκριση με τον τρόπο σύλληψης των ανδρών μελών γίνεται πιο εμφανής στη συνέχεια: «Τα μέτρα ήταν λιγότερα αυστηρά σε σχέση με τις προηγούμενες μεταγωγές» (ό.π.) καθώς δεν έκλεισαν οι δρόμοι, όπως αναφέρεται ξανά στο άρθρο, αλλά οι τροχονόμοι έκαναν «πολύ μικρές διακοπές στην κυκλοφορία για να περάσουν τα αυτοκίνητα» (ό.π.). Μέσω αυτής της αφήγησης έμμεσα αυτό που αναδεικνύεται από τον τρόπο που παρουσιάζεται η σύλληψή της, είναι ότι δε θεωρείται εξίσου με τους άνδρες επικίνδυνη από την ίδια την αστυνομία και γι’ αυτό τα μέτρα είναι «πιο χαλαρά», έκφραση που επαναλαμβάνεται -μέσω

παραλλαγών- τρεις φορές στο άρθρο. Επιπλέον, η Σωτηροπούλου και σε αυτό το άρθρο παρουσιάζεται ως «η πρώτη γυναίκα που συνελήφθη για υπόθεση τρομοκρατίας» (ό.π.).

Η έμφαση στην έλλειψη αυστηρών μέτρων αλλά και η λεπτομερής περιγραφή της χαλαρής μεταφοράς της -για την κίνηση, διακοπή της κυκλοφορίας και την έλλειψη χειροπέδων- σε συνδυασμό με την αναφορά της ως «πρώτη γυναίκα» που συλλαμβάνεται για συμμετοχή στην τρομοκρατία συντελεί ταυτόχρονα στην αναπαράσταση των αρχών ως σχεδόν ήπιοι ή «ευγενικοί» στη μεταχείρισή της, αναδεικνύοντας μία πατερναλιστική αναπαράσταση του κράτους και στην αποδυνάμωση έως και αποδόμηση της εικόνας της ως ισότιμου μέλους της 17Ν. Αναπαρίσταται περισσότερο ως μία ειδική περίπτωση που λόγω του φύλου της, δεν θεωρείται ιδιαίτερα επικίνδυνο μέλος, παραπέμποντας και σε αυτήν την περίπτωση στις στερεότυπες αντιλήψεις που υποβόσκουν στα ΜΜΕ περί υποστηρικτικού ρόλου των γυναικών στις τρομοκρατικές οργανώσεις.

Επιπλέον, πέρα από τον τρόπο αφήγησης της σύλληψης η στερεοτυπική απεικόνιση παρατηρήθηκε στη συνέχεια στον τρόπο παρουσίασης του κατηγορητηρίου. Υπάρχουν άρθρα που χαρακτηρίζουν το κατηγορητήριο ως βαρύ «Έδωσε εξηγήσεις για το νέο, βαρύ κατηγορητήριο», 18.10.2002, *Το Βήμα*. Σε αυτό το άρθρο η Σωτηροπούλου απεικονίζεται να έχει συμμετάσχει σε τρεις ενέργειες της 17Ν καθώς υποστηρίζεται ότι υπάρχουν στοιχεία

> που καταδεικνύουν ότι η Αγγελική Σωτηροπούλου ήταν συνεργός σε τρεις ενέργειες της «17 Νοέμβρη»-συγκεκριμένα, στη δολοφονία του Στίβεν Σόντερς, στην απόπειρα δολοφονίας εναντίον του Ι. Παλαιοκρασσά και στην τελευταία, δηλαδή την έκρηξη βόμβας στον Πειραιά.

Αν και αναπαρίσταται να συμμετέχει στον «εκτελεστικό πυρήνα της οργάνωσης» ωστόσο στο ίδιο άρθρο λίγο πιο κάτω προστίθεται ότι το νέο κατηγορητήριο την παρουσιάζει να επιτελεί περιφερειακό ρόλο στην εκτελεστική ομάδα. Η τελευταία προσθήκη που την παραθέτουμε**,** πιθανόν αποτελεί σχόλιο του συντάκτη καθώς αποδυναμώνει εν μέρει το ρόλο της. Απεικονίζεται να αντιμετωπίζει βαρύ κατηγορητήριο, να έχει ενεργό δράση και ρόλο στην οργάνωση, χωρίς όμως να αποτελεί μέλος του ηγετικού πυρήνα. Η χρήση αυτής της φράσης την απεικονίζει να συμμετέχει σε ένα νευραλγικό και σημαντικό πυρήνα της οργάνωσης, όπως ο

εκτελεστικός από τη μία αναδεικνύει ότι αναπαρίσταται να έχει έναν αντισυμβατικό ρόλο καθώς δεν έκανε τις παραδοσιακές γυναικείες εργασίες σε μία οργάνωση. Ωστόσο, η εικόνα που δομείται εδώ την παρουσιάζει να λειτουργεί περιφερειακά. Ο συγκεκριμένος περιφερειακός ρόλος ενδυναμώνεται και συγκεκριμενοποιείται λίγο περισσότερο αφού στο προηγούμενο άρθρο επικρατεί μία ασάφεια ως προς σε τι ακριβώς συνίσταται αυτός ο περιφερειακός ρόλος. Στο επόμενο εντούτοις άρθρο «Οι κρυφοί μάρτυρες και οι καταθέσεις-κλειδιά» (*Το Βήμα*, 08.03.2003), όπου υποστηρίζεται ότι σύμφωνα με μαρτυρία μιας γυναίκας η Σωτηροπούλου «εμπλέκεται στην προεργασία της δολοφονίας του Βρετανού ταξίαρχου Στίβεν Σόντερς» (ό.π.). Αν και δεν προβάλλονται σχεδόν καθόλου στοιχεία και λεπτομέρειες για αυτόν τον περιφερειακό ρόλο της, το παραπάνω απόσπασμα ίσως να αποτελεί ένα παράδειγμα αποσαφήνισης μιας αρκετά θολής και ασαφούς εικόνας για τον προβαλλόμενο ρόλο της Σωτηροπούλου στον εκτελεστικό πυρήνα της 17Ν. Μέσω αυτής της διατύπωσης η Σωτηροπούλου απεικονίζεται όντως να συμμετάσχει μεν σε μία δολοφονία, του Σόντερς, αλλά βοηθητικά δε, επιβεβαιώνοντας με αυτόν τον τρόπο ένα τμήμα της διεθνούς βιβλιογραφίας σύμφωνα με τον οποίο οι γυναίκες παρουσιάζονται κυρίως σε δευτερεύοντες, βοηθητικούς ρόλους στις τρομοκρατικές οργανώσεις.

Συνοψίζοντας, οι αναπαραστάσεις της Σωτηροπούλου ακολουθούν κατά κάποιον τρόπο την πορεία εξέλιξης των γεγονότων. Αρχικά, απεικονίζεται λίγο αόριστα ως πρόσωπο κλειδί που γνωρίζει «πρόσωπα και πράγματα», είναι εχέμυθο και που συμμετείχε σε δράσεις-χτυπήματα. Στη συνέχεια μετά τις συλλήψεις της και σύμφωνα με το κατηγορητήριο παρουσιάζεται να κατηγορείται για α) συγκρότηση και ένταξη σε εγκληματική οργάνωση, β) κατασκευή, προμήθεια και κατοχή εκρηκτικών υλών από κοινού και γ) διακεκριμένη περίπτωση οπλοκατοχής, κατά συναυτουργία. Αν και παρατηρείται να δίνεται έμφαση από τον τύπο στην δράση και τους ρόλους για τους οποίους κατηγορείται ωστόσο υπάρχουν στοιχεία που συντελούν σε μία άμβλυνση της επικινδυνότητάς της. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζεται να ανήκει σε μία ειδική κατηγορία περιφερειακών μελών της 17Ν ή ως μέρος των λεγόμενων γυναικόπαιδων. Η έμφαση του τύπου σε έναν δευτερεύοντα ρόλο ενισχύεται και με την προβολή της σύλληψής της η οποία τονίζεται να έχει γίνει κάτω από διαφορετικές συνθήκες -σε σχέση με αυτήν των ανδρών- χωρίς δρακόντεια

μέτρα. Αν και ο τύπος την αναπαριστά να συμμετέχει στην οργάνωση, και μάλιστα σε άμεσα βίαιες πρακτικές εντούτοις το γλωσσικό συγκείμενο αναδεικνύει τα στοιχεία της αδυναμίας, της εξάρτησης από τους άνδρες. Αξιοσημείωτο είναι ότι η προβαλλόμενη σχέση της Σωτηροπούλου με την οργάνωση σε όλο τον υπό εξέταση τύπο εν μέρει αναπαρίσταται να στηρίζεται στις δύο ερωτικές σχέσεις της με τους δύο άνδρες κατηγορούμενους για συμμετοχή στη 17Ν. Ο λόγος επομένως, αρθρώνεται με τέτοιον τρόπο ώστε ακόμα και η συμμετοχή της στην βίαιη δράση της οργάνωσης να καταπραΰνεται μέσω μιας απόδοσης μειωμένης πολιτική γνώσης και δράσης των γυναικών.

Οι δύο «ντάμες της τρομοκρατίας»

Όσον αφορά τις Πεϊνό και την Κορτές οι εικόνες που διαμορφώνονται χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ασάφεια αλλά και από πιο έντονη συσχέτιση της πιθανής δράσης τους με τους ερωτικούς συντρόφους- μέλη της οργάνωσης 17Ν. Πιο συγκεκριμένα, η Πεϊνό αναπαρίσταται ως μία γυναίκα, παλαιό μέλος της 17Ν που είχε λάβει μέρος σε αρχικές ενέργειες της 17Ν, ενώ για την Κορτές αν και παρουσιάζεται ως ντάμα της τρομοκρατίας, αναφέρονται ελάχιστα για την δράση της.

Για την Πεϊνό υπάρχει ένα κεντρικό σχήμα το οποίο την ταυτίζει σχεδόν με την λεγόμενη «Άννα της 17Ν», τη γυναίκα που φημολογείται ότι έλαβε μέρος στα πρώτα χτυπήματα της οργάνωσης. Ουσιαστικά, η Πεϊνό δεν έχει κατηγορηθεί επισήμως ούτε έχει δικαστεί για συμμετοχή στη 17Ν, ωστόσο ο τύπος εμφανίζει μία προτίμηση να επιλέγει να προβάλλει αποσπάσματα εκ μέρους των επίσημων αρχών, που τη συνδέουν ή την ταυτίζουν με την «Άννα» της 17Ν.

Ειδικότερα, η *Καθημερινή* και *Τα Νέα* παρουσιάζουν το γεγονός ότι ο εισαγγελέας στην εισαγγελική του πρόταση συνέδεσε την Πεϊνό με την Άννα της 17Ν (τη γυναίκα που θεωρείται σύμφωνα με τον τύπο η γυναίκα της 17Ν). Οι δύο εφημερίδες αναφερόμενες σε αυτό το γεγονός γράφουν ότι «Ο Χρ.Λάμπρου «φωτογράφισε στο πρόσωπο της συντρόφου του Γιωτόπουλου τη γυναίκα-μυστήριο» («Υπαινιγμοί για «Άννα…Πινό», *Τα Νέα*,10.09.2003 αλλά παρόμοια διατύπωση «Δίκη εγκλημάτων, όχι ιδεολογίας», *Καθημερινή*, 10.09.2003). Με περισσότερες λεπτομέρειες *Τα Νέα* παραθέτουν την αφήγηση του ακριβούς περιστατικού καθώς και την πλήρη

επιχειρηματολογία του εισαγγελέα ο οποίος διερωτάται «Ποια είναι αυτή η Άννα;» (ό.π.) και «Τι ρόλο έχει παίξει στην εγκληματική δράση της 17Ν» (ό.π.). Αμέσως μετά τις ερωτήσεις δίνει τη δική του απάντηση, σύμφωνα με το άρθρο, τονίζοντας τη στενή σχέση που είχε ο Γιωτόπουλος από το 1973 με την Πεϊνό. Υποστηρίζει ότι «αυτοί οι άνθρωποι έζησαν από τότε ενωμένοι» (ό.π.) και ότι σύμφωνα με τις δηλώσεις της «δεν της έκανε εντύπωση που ο άνδρας με τον οποίο ζούσε μια ζωή την εξαπατούσε εμφανιζόμενος με ψεύτικο όνομα…» (ό.π.) και επιπλέον με ψεύτικη άδεια οδήγησης» (ό.π. *Τα Νέα*, 10.09.2003). Η παράθεση του κεντρικού επιχειρήματος που χρησιμοποιεί ο εισαγγελέας για να φωτογραφίσει ή συνδέσει τη Πεϊνό, ως την «Άννα» της 17Ν βασίζεται στη σχέση της με τον Γιωτόπουλο. Υπάρχουν επομένως, ορισμένα σημεία του λόγου τα οποία λειτουργούν έτσι ώστε να ενισχύσουν την εικόνα της συμμετοχής της: η στενή και πολύχρονη σχέση καθώς επίσης η άγνοια περί της δράσης του συντρόφου της, που προκαλεί «εντύπωση» και συνδηλωτικά αμφισβητείται. Με αυτόν τον τρόπο αν και απεικονίζεται να φωτογραφίζεται από τον εισαγγελέα ως η «Άννα» της 17Ν, ωστόσο αυτό επιτυγχάνεται μέσα στα πλαίσια μιας αναπαράστασης που προσβάλλει τις γυναίκες ως ετερόνομα πολιτικά όντα, επηρεασμένα και καθοδηγούμενα από τους άνδρες με τους οποίους έχουν πατρική, αδελφική ή συντροφική σχέση (Βλέπε Nacos, 2005).

Ο *Ριζοσπάστης* διαφοροποιείται μερικώς, καθώς αναφέρεται στη φωτογράφιση που έκανε ο εισαγγελέας όσον αφορά το ρόλο της Πεϊνό ως η «Άννα» της 17Ν μέσα όμως σε ένα πλαίσιο αρνητισμού και αποδοκιμασίας, παρεκκλίνοντας από ένα ουδέτερο ύφος παρουσίασης των εν λόγω πληροφοριών. Συγκεκριμένα, δύο άρθρα της εφημερίδας απεικονίζουν την Πεϊνό να κατηγορεί τις διωκτικές αρχές για «χυδαιότητες» («Για χυδαιότητες καταγγέλλει τις διωκτικές αρχές η Μ.Πεϊνό», *Ριζοσπάστης*, 19.07.2002) αναφερόμενη στην προσαγωγή της, στην «πολύωρη κράτησή και ανάκρισή της, για κατηγορίες που είχαν ξεστομιστεί εις βάρος της ότι είναι η «Άννα της 17Ν»» (ό.π.) .

Ενώ, σε ένα πιο έντονου ύφους άρθρο η εφημερίδα *Ριζοσπάστης* τονίζει για τον εισαγγελέα ότι «ξεπερνώντας κάθε όριο, «φωτογράφισε» τη σύντροφο του Αλ. Γιωτόπουλου Μαρί Τερέζ Πεϊνό ως την περιβόητη «Άννα», παραβλέποντας προκλητικά το γεγονός ότι η εν λόγω κυρία δεν είναι κατηγορούμενη.» («Βαριές ποινές προανήγγειλε ο εισαγγελέας», 10.09.2003). Ο λόγος εδώ εμφανίζεται ιδιαίτερα

επικριτικός στην προβαλλόμενη ταύτιση της Πεινό ως την «Άννα» της 17Ν, ένα από τα αρχικά στελέχη της οργάνωσης. Παρόλα αυτά, η γενική εικόνα που διαμορφώνεται περιέχει πολλά στοιχεία ασάφειας καθώς δε δίνονται ακριβείς πληροφορίες για τον προβαλλόμενο ρόλο ή την πιθανή δράση που είχε στη 17Ν. Αυτό επιβεβαιώνεται από άρθρα που ενίοτε την εντάσσουν στα γυναικόπαιδα, ενίοτε στον υποστηρικτικό κύκλο της οργάνωσης ή στις «ντάμες» της τρομοκρατίας («Οι ντάμες της τρομοκρατίας», *Το Βήμα*, 15.09.2003, «Γυναίκες στις παρυφές της 17 Νοέμβρη», *Καθημερινή*, 21.07.2002). Ενώ ενδεικτικός είναι ο τίτλος της «πρώτης κυρίας» της οργάνωσης, που της αποδίδεται («Οι ντάμες της τρομοκρατίας», *Το Βήμα*, 15.09.2003), λόγω της ερωτικής σχέσης της με τον Γιωτόπουλο, τον προβαλλόμενο ως αρχηγό της 17Ν. Ο συγκεκριμένος τίτλος παραπέμπει στις αμερικανικού τύπου πρώτες κυρίες, συζύγους των προέδρων και των πρωθυπουργών οι οποίες όμως, δεν ξεφεύγουν από τον επίσης υποστηρικτικό και δευτερεύοντα ρόλο τους, ο οποίος περιορίζεται σε συμπεριφορές υποστηρικτικές της δράσης και του κύρους των συντρόφων τους.

Σε γενικές γραμμές, η Πεϊνό απεικονίζεται με υπαινιγμούς όσον αφορά το ρόλο της και όταν γίνεται σύνδεση με την οργάνωση 17Ν, ο ρόλος της απεικονίζεται να εξαρτάται από τη σχέση της με τον σύντροφό της, σαν να συμμετείχε λόγω αυτού του δεσμού, με αποτέλεσμα να υποβαθμίζεται η ιδιότητα του πολίτη.

Στην περίπτωση της Κορτές, η αρθρογραφία μειώνεται καθώς επικεντρώνεται περισσότερο στην περιγραφή της ίδιας και στη σχέση που έχει με τον Ξηρό. Η Κορτές δεν αναπαρίσταται ως μέλος, ούτε ως πρόσωπο που γνώριζε στοιχεία-πληροφορίες για τη δράση της 17Ν. Οι εφημερίδες *Καθημερινή* και *Ριζοσπάστης* δεν παρουσιάζουν στο επιλεγμένο σώμα άρθρων, στοιχεία για οποιαδήποτε δράση της Κορτές, ενώ *Τα Νέα* και *Το Βήμα* απεικονίζουν με έναν αδύναμο τρόπο μια πιθανή σχέση της ίδιας με την οργάνωση.

Ειδικότερα, *Τα Νέα* στις 13.09.2002 μετά τη σύλληψη της Σωτηροπούλου σε ένα άρθρο τους, μέσω του κεντρικού τίτλου, αναρωτιούνται «Για ποιον χτυπά η καμπάνα;». Παράλληλα, βάζοντας σε κεντρικό σημείο, στην αρχή του άρθρου, ένα σκίτσο της Κορτές (Σκίτσο 4) δίνεται η απάντηση ότι «Μετά τη σύλληψη της Σωτηροπούλου, τα μάτια είναι στραμμένα στην Αλίσια Ρομέρο Κορτές» (*Τα Νέα*,

13.09.2002). Ωστόσο, συνεχίζει το άρθρο, πηγές που έχουν γνώση των ερευνών επιμένουν ότι «δεν υπάρχουν προς το παρόν στοιχεία εις βάρος της». Παρόλα αυτά,

Σκίτσο 4. Αναδημοσίευση σκίτσου του Σπύρου Ορνεράκη από το άρθρο «Για ποιον χτυπά η καμπάνα;», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

σύμφωνα με το κείμενο, και στην περίπτωση της Σωτηροπούλου «η σύλληψη δεν ήταν αναμενόμενη». Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο λόγος αναπτύσσεται με τέτοιον τρόπο ώστε να διαμορφώνεται η εικόνα μιας πιθανής συμμετοχής της Κορτές στην οργάνωση. Αν και δηλώνεται ξεκάθαρα ότι δεν υπάρχουν στοιχεία για την ενοχή της, το ακριβώς επόμενο σχόλιο της εφημερίδας ότι και η Σωτηροπούλου δε θεωρούνταν ύποπτη αλλά συνελήφθη, εμμέσως δημιουργεί αμφιβολίες για την αθωότητα της Κορτές και συνδηλώνει πιθανή συμμετοχή της.

Στο επόμενο άρθρο, το οποίο προέρχεται από *Το Βήμα*, η Κορτές απεικονίζεται με μία μεγαλύτερη πιθανότητα ως μέλος της οργάνωσης. Στην υποενότητα που φέρει τον τίτλο «Η Ισπανίδα αισθητικός» («Οι ντάμες της τρομοκρατίας», *Το Βήμα*, 15.09.2002) περιγράφεται περισσότερο η σχέση της με τον Ξηρό και οι δηλώσεις της περί άγνοιας της δράσης του ίδιου. Ειδικότερα δηλώνεται ότι πρόκειται για τη γυναίκα που «διαδέχθηκε την Αγγελική Σωτηροπούλου στο πλευρό του Σάββα Ξηρού και έζησε μαζί του δέκα ολόκληρα χρόνια χωρίς να υποψιαστεί- όπως λέει η ίδια - τίποτε.». Η προβαλλόμενη μεγάλη σε χρονική διάρκεια σχέση σε συνδυασμό με το σχολιασμό της εφημερίδας ότι η Κορτές υποστηρίζει πως δεν γνώριζε για τη συμμετοχή του Ξηρού διαμορφώνει την εικόνα μιας γυναίκας που παρουσιάζει ίχνη ανειλικρινούς στάσης και παραπέμπει σε πιθανή συμμετοχή της.

Στη συνέχεια του ίδιου άρθρου υποστηρίζεται ότι «φημολογείται ότι υπάρχουν ευρήματα στη γιάφκα της Δαμάρεως που την ενοχοποιούν» (ό.π.) και ότι «Το μέλλον της δείχνει να είναι στα χέρια του Σάββα Ξηρού και να εξαρτάται από το αν θα

συνεχίσει τις αποκαλύψεις για την τρομοκρατία» (ό.π.). Η Κορτές απεικονίζεται να ενοχοποιείται από δακτυλικά αποτυπώματα χωρίς όμως να παρέχονται περισσότερες και πιο συγκεκριμένες λεπτομέρειες για την πιθανή δράση της. Στη συνέχεια, η εικόνα αποδυναμώνεται εμμέσως καθώς αναπαριστάται να εξαρτάται πλήρως από τον Ξηρό και από τις αποκαλύψεις που θα κάνει ο ίδιος για την οργάνωση. Ο τρόπος που διατυπώνεται όλη αυτή η σχέση, αρχικά διαμορφώνει την εντύπωση ότι και η προβαλλόμενη δράση της σαν να καθορίζεται από τον Ξηρό. Αν και αυτό που δηλώνεται είναι ότι είναι σχεδόν σίγουρη η συμμετοχή της στην οργάνωση, έπειτα η ενοχοποίησή της απεικονίζεται να εξαρτάται από τα λεγόμενα του Ξηρού. Εδώ ο τύπος παρουσιάζει ένα είδος θεσμικής ευγένειας που μεταφράζεται σε σεξιστική αντιμετώπιση καθώς απαλείφει την αυτενέργεια και δυνάμει την ισότιμη πολιτική σκέψη και δράση της. Η χρήση αμφιλεγόμενων πληροφοριών σε συνδυασμό με την προβολή μιας εξαρτημένης σχέσης με τον σύντροφό της συντελούν σε μία νεφελώδη και αποδυναμωμένη εικόνα συμμετοχής στην 17Ν. Η Κορτές ειδικά στο τελευταίο παράδειγμα αναπαρίσταται περισσότερο μέσα στο πλαίσιο της θυματοποίησης που προβάλλει τις γυναίκες όχι μόνο να παρασύρονται από τις ερωτικές τους σχέσεις, αλλά όπως αναδεικνύεται να εξαρτώνται πλήρως από αυτούς.

Αν και στο επιλεγμένο υλικό, όπως το ορίσαμε, δεν προκύπτει ευρεία βάση σχετικού υλικού, σε αυτό που μελετήθηκε διαπιστώθηκε ότι η εικόνα της εξάρτησης αποτελεί ένα κυρίαρχο ερμηνευτικό πλαίσιο στην περίπτωση των δύο γυναικών. Ο τύπος παρουσιάζει μία διστακτικότητα ως προς τον τρόπο αναπαράστασης της δράσης τους. Παρόλο που σε γενικές γραμμές μέσω της προβολής ασαφών πληροφοριών σκιαγραφείται μία πιθανή συμμετοχή τους στη 17Ν ωστόσο, αυτή παρουσιάζεται πάντα σε σχέση με τους ερωτικούς τους συντρόφους. Η προβολή των γυναικών θυμάτων σε αντίθεση με τους άνδρες που παρασύρουν αλλά και αποφασίζουν για το μέλλον τους, συντελεί στην αναπαράσταση αυτών των γυναικών ως υποκείμενα χωρίς δική τους πολιτική σκέψη και δράση, ανεξαρτήτως των προσωπικών τους σχέσεων.

5.2.3. Θυματοποίηση-όργανο των αρχών

Το φαινόμενο της θυματοποίησης παρατηρείται γενικότερα στην απεικόνιση των συγκεκριμένων γυναικών καθώς η ανάλυση του επιλεγμένου υλικού έχει αναδείξει

ένα ευρύτερο σεξιστικό πλαίσιο αναπαράστασής τους. Η προβολή στοιχείων όπως η εξάρτησή τους από άνδρες μέλη, η έμφαση στη μητρική ιδιότητα ή σε μία αδύναμη οικονομική κατάσταση εξυφαίνει μια εικόνα αδυναμίας και θυματοποίησής τους.

Εστιάζοντας στη συνέχεια τη μελέτη μας, σε ένα σύνολο εννέα άρθρων που αφορούν την αναπαράσταση της Σωτηροπούλου ως αντικείμενο εκμετάλλευσης, αποτυπώνεται μία εξειδικευμένη περίπτωση απεικόνισής της σαν θύμα. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε ότι ο λόγος αρθρώνει δύο σχετικά αφηγηματικά σχήματα. Σύμφωνα με το πρώτο απεικονίζεται να λειτουργεί ως μοχλός πίεσης για την παράδοση του Κουφοντίνα. Το ενδιαφέρον σε αυτήν την κατηγορία είναι ότι ο τύπος δεν αναφέρει πολλές λεπτομέρειες για πιθανή συμμετοχή της στην οργάνωση 17Ν αλλά περισσότερο την παρουσιάζει να βρίσκεται στο κέντρο εξελίξεων ανάμεσα σε μία διαμάχη μεταξύ των αστυνομικών αρχών και του Κουφοντίνα. Ειδικότερα, στις 06.09.2002 οι υπό μελέτη εφημερίδες παρουσιάζουν την παράδοσή του ως μία «Συμφωνημένη παράδοση» (*Ριζοσπάστης*, 06.09.2002). Αυτό που τονίζουν οι εφημερίδες *Καθημερινή*, *Ριζοσπάστης*, *Τα Νέα* και *Το Βήμα* είναι ότι ο Κουφοντίνας παραδόθηκε στις Αρχές κατόπιν διαπραγμάτευσης με στόχο «να εξασφαλίσει το αδίωκτο της συντρόφου του Σωτηροπούλου» («Ανεμοδείκτης», *Καθημερινή*, 13.09.02). Αυτό συνέβη σύμφωνα και με τις 4 εφημερίδες γιατί η αντιτρομοκρατική ασκούσε «απειλητική πίεση» («Έκθετος ο Γιωτόπουλος», *Καθημερινή,* 06.09.2002) στη Σωτηροπούλου η οποία αφορούσε πιθανότατα σύμφωνα με τον *Ριζοσπάστη* «φήμες ότι θα ασκηθεί δίωξη σε βάρος της» («Συμφωνημένη παράδοση Κουφοντίνα», *Ριζοσπάστης*, 06.09.2002). Η Σωτηροπούλου εδώ απεικονίζεται να χρησιμοποιείται ως μοχλός πίεσης σε ένα παιχνίδι εξουσίας ανάμεσα στις Αρχές και τον Κουφοντίνα. Η ίδια παρουσιάζεται ουσιαστικά ως ένα πολύτιμο αντικείμενο προς διαπραγμάτευση με στόχο όμως ένα πολυτιμότερο, την παράδοση του Κουφοντίνα. Η ιδιότητα που εμφανίζεται επανειλημμένα στην εικόνα της Σωτηροπούλου είναι αυτή της αθώας και περισσότερο ίσως ανήμπορης συντρόφου και μητέρας που δεν μπορεί να προστατέψει τον εαυτό της, ούτε το παιδί της μόνη της. Προβάλλεται επομένως να δημιουργείται ένας ασφυκτικός κλοιός γύρω της εκ μέρους της Αστυνομίας, με σκοπό να εντοπιστεί ο Κουφοντίνας (Βλέπε «Η οργισμένη γυναίκα», *Τα Νέα*, 13.09.2002), γεγονός που επιτυγχάνεται και εντέλει ενισχύει την εικόνα του υποχείριου οργάνου. Ενδεικτικό είναι ότι ο τύπος την παρουσιάζει ως« δόλωμα»

(«Τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις γιάφκες της Δαμάρεως και της Πάτμου», *Τα Νέα,* 13.09.2002) χαρακτηρισμός που ενισχύει το επιχείρημά μας για την αντικειμενοποίηση της Σωτηροπούλου και την προβολή της ως μιας έντονα εξαρτημένης γυναίκας από τον σύντροφό της.

Σε ακόμη πιο έντονο βαθμό η χρήση του όρου δόλωμα παρατηρείται στον τίτλο και τον υπότιτλο ενός άρθρου που βρίσκεται στο εξώφυλλο της εφημερίδας *Τα Νέα*, συνοδευόμενο από μία φωτογραφία (Φωτογραφία 33), με αφορμή τη σύλληψή της στις 13.09.2002. Ειδικότερα, στον τίτλο αναφέρεται ότι: «Το δόλωμα πάει τώρα φυλακή» και στον υπότιτλο ότι:

> «Δόλωμα» για τη σύλληψη του Κουφοντίνα ήταν η Αγγελική Σωτηροπούλου, που συνελήφθη χθες, ενώ οι αρχές είχαν εντοπίσει αποτυπώματά της στις γιάφκες της 17Ν εδώ και έναν μήνα.

Φωτογραφία 33. Αναδημοσίευση από το άρθρο «Το δόλωμα πάει τώρα φυλακή», *Τα Νέα*,13.09.2002.

Σε αυτό το απόσπασμα το οποίο συνοδεύεται από την εικόνα της Σωτηροπούλου και του Κουφοντίνα τονίζεται ότι το δόλωμα πάει φυλακή. Η έλλειψη αναφοράς του ονόματός της σε συνδυασμό με την εικόνα του Κουφοντίνα συμβάλλει στην ενίσχυση της εικόνας μιας γυναίκας χωρίς πολιτική βούληση και δράση. Αν και σημειώνεται η ύπαρξη αποτυπωμάτων στις γιάφκες της 17Ν, ωστόσο δε γίνεται καμία αναφορά στον πιθανό ρόλο, δράση ή πολιτικές ιδέες της ίδιας. Επιπλέον, η φωτογραφία συμπληρώνει και ενισχύει την εικόνα του υποχείριου οργάνου, καθώς αν και την παρουσιάζει σοβαρή με υψωμένο το χέρι και το δάκτυλο, σαν να υποδεικνύει κάτι,

εντούτοις η προβολή στο πίσω μέρος της φωτογραφίας του Κουφοντίνα ενδυναμώνει την προβεβλημένη άρρηκτη σχέση της με αυτόν. Η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται να μην έχει αυτονομία σκέψης και δράσης κάτι που επιβεβαιώνεται στο επόμενο κεντρικό αφηγηματικό σχήμα.

Σύμφωνα με αυτό, η σύλληψή της προβάλλεται να γίνεται όχι τόσο για την πιθανή συμμετοχή της στην οργάνωση 17Ν αλλά με στόχο να σταλεί ένα μήνυμα «προς κρατούμενους και συνηγόρους» («Τελεσίγραφο σε 17ν-περίγυρο», *Τα Νέα*, 14.09.2002), «προς τον κοινωνικό και πολιτικό περίγυρο της ελληνικής τρομοκρατίας» (ό.π). Ο λόγος του τύπου τονίζει ότι οι αρχές ήθελαν να δώσουν ένα μήνυμα με πολλούς αποδέκτες ότι δεν θα υπάρξει άλλη ανοχή («Προειδοποιούν για δεύτερο γύρο», *Τα Νέα,* 14.09.2002, βλ. και «Αποτύπωμα πρόδωσε τη Σωτηροπούλου», *Καθημερινή*, 13.09.02). Εδώ ο λόγος εξυφαίνει μία αντίθεση: η σκληρή στάση των αρχών απέναντι σε μία γυναίκα-θύμα που ουσιαστικά χρησιμοποιείται για να δοθεί ένα μήνυμα επίσης σκληρότητας απέναντι στους συμπαθούντες της 17Ν. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι ο τύπος δίνει μία αυθαίρετη ερμηνεία για τη σύλληψη της Σωτηροπούλου που συντελεί στην υποτίμηση οποιασδήποτε δράσης ή στάσης απέναντι στην οργάνωση 17Ν. Αν και αναφέρεται η ύπαρξη και κατοχή αποδεικτικών στοιχείων εκ μέρους των Αρχών, ωστόσο επιλέγεται να δοθεί μία ερμηνεία μέσα στο πλαίσιο των παραδοσιακών αντιλήψεων για τη θηλυκότητα και αρρενωπότητα. Ενδεικτικά στο άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα* («Προειδοποιούν για δεύτερο γύρο», 14.09.2002) υποστηρίζονται τα εξής:

> Σύμφωνα με ασφαλείς ενδείξεις, με τη σύλληψη της Σωτηροπούλου, οι αρχές ήθελαν να δώσουν ένα μήνυμα με πολλούς αποδέκτες ότι «δεν θα υπάρξει άλλη ανοχή». Πηγές με γνώση του θέματος υπενθυμίζουν τη σκληρότητα των τοποθετήσεων του Πρωθυπουργού για την τρομοκρατία στη συνέντευξη Τύπου στη ΔΕΘ. Προβληματισμός, σε ανώτατο επίπεδο, υπήρχε στην κυβέρνηση και για τις απορίες σε τμήμα της κοινής γνώμης «γιατί μένει ασύλληπτη η Σωτηροπούλου», ενώ διέρρεαν στα ΜΜΕ πληροφορίες για το αποτύπωμα στη Δαμάρεως.

Ο τύπος τονίζει ότι ενώ υπήρχαν αποτυπώματα οι Αρχές δεν προέβησαν σε σύλληψη παρά μόνο όταν αποφασίστηκε μία περισσότερο σκληρή συμπεριφορά απέναντι στην εγχώρια τρομοκρατία. Διενεργώντας μία δεύτερη βαθύτερη ανάγνωση του αποσπάσματος γίνεται αντιληπτό ότι υπονοείται μία υποτίμηση του ρόλου της Σωτηροπούλου και γενικότερα της οποιασδήποτε γυναίκας που μπορεί να συμμετείχε

στην οργάνωση. Οι γυναίκες εδώ απεικονίζονται μέσω του παραδείγματος της Σωτηροπούλου ως μία ιδιαίτερη, ίσως ευπαθέστερη ομάδα ή ακόμη και ακίνδυνη καθώς έμμεσα μέσω της καθυστερημένης σύλληψής της, προβάλλεται η αντίληψη ότι μάλλον δε συνιστά κίνδυνο. Αντιθέτως, δίνεται σημασία στη σκοπιμότητα της σύλληψής της και όχι στην πιθανή δράση της. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η Σωτηροπούλου να αναπαρίσταται ως υποδεέστερο πιθανό μέλος της οργάνωσης, το οποίο ετεροφωτίζεται και αποκτά αξία, μέσω της σχέσης της με τον Κουφοντίνα. Το γυναικείο φύλο σε συνδυασμό με τη συντροφική ιδιότητα προβάλλονται ως στοιχεία αδυναμίας σε σημείο που να συντελούν στην εικόνα του θύματος.

Από την άλλη πλευρά, αυτή η έμφαση του τύπου στην εικόνα του υποχείριου οργάνου, ειδικά κατά τη σύλληψή της, πιθανόν να αντανακλά μία ανάγκη ερμηνείας ενός πρωτόγνωρου γεγονότος για την ελληνική κοινωνία. Η Σωτηροπούλου αποτελεί σύμφωνα με τα λεγόμενα του τύπου[39] την πρώτη γυναίκα που συνελήφθη για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση. Η σύλληψη εκ των πραγμάτων προβληματοποιεί τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τη θηλυκότητα γεγονός που κινητοποιεί την ανάγκη περιφρούρησής της. Αυτό κατ' επέκταση, επιτυγχάνεται μέσω της υποτιμημένης προβολής της σύλληψής της και της προβολής της ως αντικείμενο εκμετάλλευσης.

5.2.4. Συμπεράσματα

Η ανάλυση του επιλεγμένου υλικού ανέδειξε μία ποικιλία αναπαραστάσεων των γυναικών που συμμετείχαν στη μη συμβατική πολιτική.

Πιο συγκεκριμένα, στο επίπεδο της ταυτότητας οι κεντρικές θεματικές που προέκυψαν αφορούν την οικονομική κατάσταση των γυναικών, την εθνικότητα, τη μητρότητα, την εξωτερική εμφάνιση, την παιδική αφέλεια και την πολιτική ιδεολογία. Ο λόγος εδώ κινείται ανάμεσα σε δύο πόλους. Από τη μία πλευρά οι γυναίκες απεικονίζονται μέσα σε ένα έμφυλο πλαίσιο είτε ως θύματα[40] και εξαρτημένες των ερωτικών τους συντρόφων είτε προβάλλοντας στοιχεία δαιμονοποίησης. Ειδικότερα,

[39] Ενδεικτικά βλέπε: «Οι ντάμες της τρομοκρατίας», *Το Βήμα*, 15.09.2002.

[40] Για τη νοηματοδότηση του όρου βλέπε: Benedict, 1992, Fox & Bailenson, 2009, Jiwani, 2009, Kemoklidze, 2009, Lawson, 2018, West, 2004-2005.

αναπαρίστανται να είναι οικονομικά εξαρτημένες ή φτωχές, με άσχημη εξωτερική εμφάνιση, θύματα μιας παιδικής αφέλειας και «γυναικείου» συναισθηματισμού πιστεύουν τυφλά τους συντρόφους τους, χωρίς αυτόνομες πολιτικές ιδέες αλλά μέσα πάλι στο πλαίσιο του ετεροκαθορισμού από τους ερωτικούς τους συντρόφους.

Η δεύτερη αφηγηματική τεχνική είναι η δαιμονοποίηση. Σύμφωνα με αυτήν χαρακτηριστικά της προβαλλόμενης ταυτότητας όπως η μητρότητα, η εξωτερική εμφάνιση, η πολιτική ιδεολογία ακόμη και η αφέλεια παρουσιάζονται εντός του γλωσσικού συγκείμενου ψυχολογικής ανισορροπίας, ακρότητας και δαιμονοποίησης. Ενδεικτικά παραδείγματα που παρατέθηκαν στην ανάλυση είναι η απεικόνιση της Σωτηροπούλου να παρασύρει τον Ξηρό στο χώρο της πολιτικής βίας, η Κορτές να χορεύει χέρι-χέρι με την Σωτηροπούλου και η Πεϊνό να υποκρίνεται άγνοια για τη δράση του συντρόφου της.

Από την άλλη πλευρά, ο υπό μελέτη λόγος πρόβαλλε μία αμφιταλάντευση ή/και αμηχανία απέναντι σε αυτές τις γυναίκες καθώς άρθρωσε στοιχεία στην προβαλλόμενη ταυτότητα που δεν εμπίπτουν σε έμφυλα κανονιστικά πλαίσια αλλά αντιθέτως οδηγούνται στην προβληματοποίηση αυτών. Παρατηρήθηκε ότι υπήρχαν αφηγηματικά σχήματα που εστίαζαν σε εικόνες οικονομικής και πολιτικής ανεξαρτησίας, χωρίς να γίνεται αναφορά στις ερωτικές τους σχέσεις. Επιπλέον, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι ο τύπος ανέδειξε στις αναπαραστάσεις, ειδικά για την Κορτές και την Πεϊνό μία οικονομική ανωτερότητα σε σχέση με τους συντρόφους τους, γεγονός που έθεσε σε αμφισβήτηση όχι μόνο τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τη θηλυκότητα αλλά και για την αρρενωπότητα.

Μελετώντας στη συνέχεια τη θεματική του κεφαλαίου που αφορά τη δράση των γυναικών, αυτό που παρατηρείται είναι μία περισσότερο συχνή και ευκρινής παρουσία εικόνων που αναγνωρίζουν ικανότητες πολιτικής σκέψης και δράσης των γυναικών. Η ανάλυση ανέδειξε την προβολή πρώτον δυναμικών συμπεριφορών και δεύτερον, των πιθανών ρόλων των γυναικών στις αντίστοιχες οργανώσεις. Όσον αφορά την πρώτη κεντρική κατηγορία παρατηρήθηκε η αναπαράσταση των υπό μελέτη γυναικών μέσα σε γλωσσικά συγκείμενα δυναμικότητας, επιθετικότητας και δαιμονοποίησης. Οι περιπτώσεις κυρίως της Αθανασάκη και δευτερευόντως της Πεϊνό διαφοροποιούνται αρκετά από αυτές της Σωτηροπούλου και της Κορτές, καθώς

απεικονίζονται να είναι δυναμικές και διεκδικητικές χωρίς να παρεκκλίνουν από τα όρια της ψυχολογικής ισορροπίας. Η Αθανασάκη σε όλη την εξέλιξη των γεγονότων, από τη σύλληψη, τη δίκη μέχρι την αποφυλάκισή της προβάλλεται να διατηρεί μία δυναμική στάση η οποία ενίοτε περιέχει στοιχεία επιθετικότητας και οργής, χωρίς όμως αυτά να αποδίδονται με τρόπο που να την δαιμονοποιεί. Η Πεϊνό επίσης απεικονίζεται, αν και όχι με τόση έκταση, να είναι ψύχραιμη, να εκφέρει αντίλογο και να αντιστέκεται σε πιέσεις των ΜΜΕ αλλά με μία ψυχολογική και νοητική σταθερότητα.

Από την άλλη πλευρά, η Σωτηροπούλου και η Κορτές προβάλλονται μέσα σε ένα έντονα αρνητικό γλωσσικό συγκείμενο το οποίο προσδίδει στις συμπεριφορές τους στοιχεία δαιμονοποίησης, ψυχολογικής και νοητικής ανισορροπίας. Ειδικότερα, για τη Σωτηροπούλου, αν και παρατηρήθηκαν εικόνες να την αναπαριστούν δυναμική και άφοβη, ωστόσο το γλωσσικό συγκείμενο που εμφανίζεται επανειλημμένα δίνει έμφαση σε στοιχεία έντονων συναισθηματικών εκρήξεων και επιθετικότητας. Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο τύπος χρησιμοποιεί και σε αυτήν τη θεματική της δράσης, την αφηγηματική τεχνική της δαιμονοποίησης, η οποία παρατηρείται επανειλημμένα στις περιπτώσεις γυναικών που προβαίνουν ή προβάλλονται να προβαίνουν σε βίαιες συμπεριφορές (Αβδελά, 2002, Chesney-Lind & Eliason, 2006, Halkias, 1999, 2008). Με αυτόν τον τρόπο ο τύπος συντελεί στην κατασκευή κοινωνικών αναπαραστάσεων που βοηθά τους ανθρώπους να αντιμετωπίζουν ανοίκεια γεγονότα (Χρυσοχόου, 2011, 234) όπως είναι η συμμετοχή των γυναικών σε τρομοκρατικές οργανώσεις και κατ' επέκταση οδηγεί στην υποτίμηση της πολιτικής ιδιότητάς τους.

Παρόλα αυτά, η έρευνα ανέδειξε ειδικά για την περίπτωση της Αθανασάκη αρκετά στοιχεία ισότιμης μεταχείρισης εκ μέρους του υπό μελέτη ελληνικού τύπου. Εξετάζοντας στη συνέχεια τα αποτελέσματα της ανάλυσης λόγου που αφορούν την απεικόνιση των ρόλων που φέρεται να είχαν οι γυναίκες, η Αθανασάκη παρουσιάζει εμφανείς διαφορές καθώς αναπαρίσταται με ευκρίνεια ως ηγετικό και συνιδρυτικό μέλος της οργάνωσης ΕΛΑ. Η έλλειψη θυματοποίησής της σε συνδυασμό με τα στοιχεία ισότιμης αναπαράστασης-συγκριτικά με τα άλλα τρία μέλη -άνδρες του ΕΛΑ- αποτελεί μία πρωτοτυπία. Όπως παρουσιάστηκε στην επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας οι γυναίκες που συμμετέχουν στην πολιτική και ιδιαίτερα σε ενέργειες

πολιτικής βίας είθισται να απεικονίζονται με τρόπους που υποτιμούν το ρόλο τους και τις ιδεολογικές τους πεποιθήσεις. Η παρούσα διατριβή μέχρι ενός σημείου επιβεβαίωσε τον κυρίαρχο τρόπο αναπαράστασης των εν λόγω γυναικών. Ωστόσο, η ανάλυση του επιλεγμένου υλικού ανέδειξε στοιχεία που αντιβαίνουν στους συνηθισμένους τρόπους απεικόνισης εκ μέρους των ΜΜΕ.

Ο τύπος στη θεματική της δράσης, απεικονίζει στερεοτυπικά τις γυναίκες καθώς επικεντρώνεται σε βοηθητικούς ρόλους, τις παρουσιάζει ως μία ειδική κατηγορία περιφερειακών μελών με υποτιμημένη δράση ή ως αδύναμες να ανταπεξέλθουν σε αντίξοες συνθήκες καθότι εξαρτημένες από τους ερωτικούς συντρόφους τους, μέλη της οργάνωσης. Οι αφηγηματικές τεχνικές της θυματοποίησης και του ετεροκαθορισμού από τους άνδρες συνιστά ένα από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά των αναπαραστάσεών τους.

Εντούτοις, εξίσου κεντρικό χαρακτηριστικό αποτελεί η ισότιμη μεταχείριση που δέχτηκε κυρίως η Αθανασάκη από τον υπό μελέτη ελληνικό τύπο. Απεικονίστηκε ως ισότιμο μέλος της ηγετικής ιδρυτικής ομάδας, ως συντάκτρια των προκηρύξεων της οργάνωσης ΕΛΑ και ως μέλος της ομάδας που κατασκεύαζε τους εκρηκτικούς μηχανισμούς. Ο ρόλος της προβάλλεται πολυσχιδής, χωρίς να απουσιάζουν τα παραδείγματα συμμετοχής της σε στερεοτυπικές έμφυλες δράσεις, όπως η ενοικίαση και διακόσμηση σπιτιών. Ωστόσο, ο λόγος δίνει λιγότερη έμφαση στους περιφερειακούς ρόλους και αναδεικνύει ως κεντρικό τη συμμετοχή της στην ηγετική ομάδα που λαμβάνει αποφάσεις και φέρει εις πέρας τις επιχειρήσεις.

Συνοψίζοντας, οι αναπαραστάσεις δράσης της Σωτηροπούλου, και περισσότερο της Κορτές και της Πεϊνό επικεντρώνονται σε ρόλους είτε δευτερεύοντες είτε απλά υποστηρικτικούς μέσα από ένα λόγο που χαρακτηρίζεται από ελλιπή και ασαφή στοιχεία. Ωστόσο, η απεικόνιση της Αθανασάκη αναδεικνύει συμμετοχή σε μία ποικιλία ρόλων μέσα στην οργάνωση ΕΛΑ και κυρίως στον ηγετικό πυρήνα της ομάδας. Ποιοι είναι επομένως οι λόγοι που μπορεί να οδήγησαν σε αυτήν τη διαφορετική ειδησεογραφική κάλυψη; Ενδεχομένως, ένας σημαντικός παράγοντας είναι η διαφορά στην πληροφόρηση που υπήρχε εκ μέρους του τύπου όσον αφορά τη δράση των συγκεκριμένων γυναικών. Η Αθανασάκη εκ των πραγμάτων προκάλεσε το ενδιαφέρον του τύπου γιατί συνελήφθη σχεδόν ταυτόχρονα με τα υπόλοιπα

κατηγορούμενα ως μέλη του ΕΛΑ, γεγονός που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Επιπλέον, η σύλληψή της σύμφωνα με την ειδησεογραφία βασίστηκε στην κατάθεση της Κυριακίδου η οποία απεικονίστηκε ως ο βασικός μάρτυρας που παρείχε τις περισσότερες πληροφορίες και για τα τέσσερα συλληφθέντα πρόσωπα. Στην περίπτωση των τριών γυναικών της 17Ν αυτό δεν ισχύει καθώς οι ίδιες έγιναν γνωστές κυρίως λόγω της σχέσης τους με άνδρες-μέλη της οργάνωσης. Οι δύο δε συνελήφθησαν καθώς δεν υπήρχαν στοιχεία και η τρίτη γυναίκα, η Σωτηροπούλου, αν και συνελήφθη -καθυστερημένα- η προβαλλόμενη δράση της συνδέθηκε και σχεδόν αιτιολογήθηκε από την ερωτική της σχέση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο τύπος μέσω αυτών των εμφάσεων να υποβαθμιστεί ή οποιαδήποτε πιθανή συμμετοχή τους στην οργάνωση και να απεικονιστούν περισσότερο ως περιφερειακά μέλη.

6. Σύγκριση Κοινωνικών Αναπαραστάσεων

6.1. Ταυτότητα

Η μελέτη της ειδησεογραφικής κάλυψης ανέδειξε κεντρικές ομοιότητες και διαφορές στις αναπαραστάσεις των γυναικών. Πιο συγκεκριμένα, τα στοιχεία της οικονομικής κατάστασης, της μητρότητας, της εξωτερικής εμφάνισης και της αφέλειας-παιδοποίησης υπάρχουν στην προβαλλόμενη ταυτότητα και των δύο κατηγοριών. Όσον αφορά τις διαφορές, παρατηρήθηκαν χαρακτηριστικά που απεικονίζονται μόνο στην κατηγορία της συμβατικής πολιτικής, όπως η ιδιότητα της εργαζόμενης γυναίκας και χαρακτηριστικά που αναφέρονται μόνο στη μη συμβατική πολιτική, όπως η εθνικότητα και η έκφραση πολιτικών απόψεων. Η σύγκριση που θα διεξαχθεί στη συνέχεια της υποενότητας θα ακολουθήσει αυτόν τον αδρομερή σχεδιασμό, αναλύοντας εκ παραλλήλου τα γλωσσικά συγκείμενα εμφάνισης των ομοιοτήτων και διαφορών.

Ολοκληρώνοντας το κεφάλαιο παραθέτουμε αρχικά τα κεντρικά συμπεράσματα που αφορούν τις υπό μελέτη περιπτώσεις και έπειτα προβαίνουμε σε σκέψεις σχετικά με το πώς μπορεί να συνδέονται οι αναπαραστάσεις των συγκεκριμένων γυναικών με κάποιες ευρύτερες τάσεις στο πεδίο των αναπαραστάσεων στον ειδησεογραφικό λόγο.

Επάγγελμα-οικονομική κατάσταση

Η οικονομική κατάσταση αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά της προβαλλόμενης ταυτότητας των γυναικών. Ειδικότερα, παρατηρήθηκε ότι ο λόγος διαμόρφωσε δύο εικόνες, αυτή της οικονομικής ανεξαρτησίας και αυτή της οικονομικής εξάρτησης. Οι γυναίκες εργαζόμενες εμφανίζονται σε μία δύσκολη οικονομική θέση λόγω του κλεισίματος των τριών επιχειρήσεων, ενώ οι γυναίκες που συμμετέχουν στη μη συμβατική πολιτική παρουσιάζουν και τις δύο εικόνες.

Επιπλέον, αυτό που παρατηρείται στην κατηγορία των εργαζόμενων γυναικών είναι ότι το στοιχείο της οικονομικής κατάστασης προβάλλεται με έναν πιο έμμεσο τρόπο καθώς συναρθρώνεται με τις θεματικές της μητρότητας, του καλού εργαζόμενου-κακού αφεντικού και της θυματοποίησης. Στην απεικόνιση της μητρότητας, συγκεκριμένα αναπαρίστανται να ανησυχούν για το πώς θα μπορέσουν να

ανταπεξέλθουν στην ανατροφή και τις σπουδές των παιδιών τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα* με τον τίτλο «Ποιος θα θρέψει τώρα τα τρία μου παιδιά;» (21.05.2003) όπου το στοιχείο της δυσχερούς οικονομικής κατάστασης συναρθρώνεται με την απελπισία και τις κραυγές απόγνωσης που προβάλλεται να εκφράζουν οι γυναίκες εργαζόμενες για το μέλλον τους, για την επιβίωσή τους, τη σύνταξή τους. Παρομοίως σε ένα γλωσσικό συγκείμενο απελπισίας οι γυναίκες θυματοποιούνται καθώς απεικονίζονται να δηλώνουν απεγνωσμένες ότι δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν οικονομικά τώρα που απολύθηκαν. Στην κατηγορία του καλού εργαζόμενου και κακού αφεντικού, οι εργοδότες αναπαρίστανται να εκμεταλλεύονται τους εργαζόμενους και να κερδίζουν χρήματα εις βάρος των εργαζόμενων γυναικών, οι οποίες απεικονίζονται ως θύματα εκμετάλλευσης, αναγκασμένες να δεχτούν τις «ψωροαποζημιώσεις», να πεταχτούν στο δρόμο βιώνοντας το «δράμα της ανεργίας» (Βλέπε ενδεικτικά: «Το δράμα των εργαζομένων σε "Αντωνόπουλο"-"Υβόννη"», *Καθημερινή* «Τους ζητούν να συναινέσουν στο κλείσιμο», *Ριζοσπάστης,* 20.05.2003, «Μοιράστηκαν χτες τα χαρτιά της απόλυσης», *Ριζοσπάστης* 18.06.2003, «Τα χρέη έπνιξαν την Υβόννη», *Τα Νέα*, 19.05.2003).

Στη μη συμβατική πολιτική η οικονομική κατάσταση και ειδικότερα το επάγγελμα, προβάλλεται χωρίς όμως να αναδεικνύεται το στοιχείο της θυματοποίησης. Οι αναπαραστάσεις εδώ παρουσιάζουν μία αμφισημία όπως και στοιχεία δαιμονοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την Πεϊνό, την Κορτές και τη Σωτηροπούλου δίδεται έμφαση στο στοιχείο της οικονομικής εξάρτησης, ενώ για την Αθανασάκη και εν μέρει για τη Σωτηροπούλου της οικονομικής εξάρτησης αλλά και της δαιμονοποίησης. Παράλληλα, όταν η Σωτηροπούλου και η Πεϊνό αναπαρίστανται οικονομικά ανεξάρτητες αυτό συμβαίνει μέσα σε ένα γλωσσικό συγκείμενο που αναδεικνύει καχυποψία για την οικονομική τους αυτονομία σα να μην είναι ικανές για αυτό. Αντιθέτως, στην περίπτωση που τονίζεται η οικονομική δυσμένεια η Σωτηροπούλου δαιμονοποιείται, απεικονίζεται ως σειρήνα που εκμεταλλεύεται τον Ξηρό και τον Κουφοντίνα. Στην περίπτωση της Αθανασάκη η οικονομική δυσχέρεια λειτουργεί περισσότερο ως επεξηγηματικό πλαίσιο της συμμετοχής της στην οργάνωση, καθώς ο τύπος δίνει έμφαση στους οικονομικούς λόγους που επικαλέστηκε το δικαστήριο για να την αποφυλακίσει, επισκιάζοντας την ικανότητά της για πολιτική σκέψη και δράση.

Όσον αφορά τη μη συμβατική πολιτική, ο τύπος αναπαριστά την Κορτές ως πολύ ικανή στο επάγγελμα της μακιγιέζ και κληρονόμο μιας περιουσίας με αποτέλεσμα να παρουσιάζεται οικονομικά ανεξάρτητη και σε ορισμένα σημεία οικονομικά ανώτερη από τον Ξηρό. Η Πεϊνό απεικονίζεται ως μία πολύ καλή εκπαιδευτικός με ακίνητη περιουσία και επαρκές εισόδημα, οικονομικά δεδομένα τα οποία όμως αμφισβητούνται γεγονός που οδηγεί στη μερική αποδυνάμωση της εικόνας που αναφέρεται στην οικονομική ανεξαρτησία. Το στοιχείο της δυσμενούς οικονομικής κατάστασης στην περίπτωση της Αθανασάκη χρησιμοποιείται ως ερμηνευτικό πλαίσιο συμμετοχής στην οργάνωση ενώ στη Σωτηροπούλου συναρθρώνεται με στοιχεία ανισορροπίας και κακίας που παραπέμπουν στην εικόνα της γυναίκας-βαμπ κατά Benedict (1992). Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί το άρθρο από την εφημερίδα *Το Βήμα* («Παπα-Τριαντάφυλλος: Αυτή παρέσυρε τον γιο μου», 02.07.2002) το οποίο την παρουσιάζει να εκμεταλλεύεται τον -τότε- άνδρα της Ξηρό, ο οποίος προβάλλεται να εργάζεται «στις οικοδομές προσπαθώντας να ανταπεξέλθει στις αυξημένες απαιτήσεις της γυναίκας του».

Όταν στη συνέχεια προβάλλεται το στοιχείο της οικονομικής ανεξαρτησίας στις αναπαραστάσεις της Κορτές, της Πεϊνό και της Σωτηροπούλου αναδεικνύονται ψήγματα προβληματισμού λόγω της υπερκέρασης των παραδοσιακών αντιλήψεων για την οικονομική κατωτερότητα των γυναικών. Ωστόσο, οι περιπτώσεις της Πεϊνό και της Σωτηροπούλου συναρθρώνονται με την καχυποψία και την αμφισβήτηση, με αποτέλεσμα να ενοχοποιούνται.

Συνοψίζοντας, το στοιχείο της οικονομικής αδυναμίας παρουσιάζεται στις αναπαραστάσεις και των δύο κατηγοριών των γυναικών συναρθρωμένο με την εξάρτηση και την ανικανότητα. Ωστόσο, αυτό συμβαίνει με διαφορετικό τρόπο καθώς στη συμβατική πολιτική όλα αυτά συντελούν στην ανάδειξη της θυματοποίησης ενώ στη μη συμβατική της δαιμονοποίησης.

Παράλληλα όμως, στην κατηγορία της μη συμβατικής πολιτικής παρατηρήθηκε η προβολή μερικών εκ των γυναικών ως οικονομικά ανεξάρτητων. Σε αυτές τι περιπτώσεις η ανεξαρτησία αμφισβητήθηκε και συνδέθηκε υπόρρητα με τη συμμετοχή τους στην οργάνωση ή με τη συμμετοχή των συντρόφων τους στην

οργάνωση υποβαθμίζοντας την ικανότητά τους όχι μόνο για οικονομική ανεξαρτησία αλλά και για πολιτική σκέψη και δράση.

Μητρότητα

Στην Ελλάδα, υποστηρίζει ο Ευθύμιος Παπαταξιάρχης (1994 στο Καντσά, 2006, 361) το μοντέλο της συζυγικής ετερόφυλης οικογένειας επιμένει και αναπαράγεται ακόμη και μέσα σε συνθήκες που αλλάζουν, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την έμφαση που δείχνει ο υπο μελέτη ελληνικός τύπος όταν αναπαριστά τις εργαζόμενες γυναίκες καθώς και αυτές που συμμετέχουν σε βίαιες πολιτικές οργανώσεις. Η μητρότητα είναι η επόμενη κοινή θεματική αναπαράστασης μεταξύ των δύο κατηγοριών των γυναικών με δύο όμως κεντρικές διαφορές: πρώτον, στη μη συμβατική πολιτική εντοπίζεται μόνο στην περίπτωση της Σωτηροπούλου καθώς είναι η μοναδική που έχει παιδί ενώ στη συμβατική η μητρότητα παρουσιάζεται ως ένα γενικότερο χαρακτηριστικό στην προβαλλόμενη ταυτότητα των εργαζόμενων γυναικών. Δεύτερον, η προβολή της μητρικής ιδιότητας στη Σωτηροπούλου συναρθρώνεται ναι μεν με τα παραδοσιακά στοιχεία της ευαισθησίας αλλά κυρίως με στοιχεία δαιμονοποίησης. Οι εργαζόμενες γυναίκες από την άλλη πλευρά αναπαρίστανται μέσα σε ένα γλωσσικό συγκείμενο έντονου συναισθηματισμού, ως παραδοσιακές μητέρες που έχουν ως βασική μέριμνα την ανατροφή των παιδιών και την αγωνία για το μέλλον τους.

Πιο συγκεκριμένα, στη συμβατική πολιτική η μητρότητα αποτελεί ένα από τα κεντρικά στοιχεία στις αναπαραστάσεις ταυτότητας των εργαζόμενων γυναικών καθώς απεικονίστηκαν ως εργαζόμενες μητέρες, ως μητέρες που εργάζονται αποκλειστικά για τα παιδιά τους, ως μητέρες της εργατικής τάξης ακόμη και ως γιαγιάδες. Το κεντρικό συμπέρασμα είναι ότι ο λόγος απεικονίζει τις γυναίκες να διεκδικούν την εργασία τους, να κινητοποιούνται πολιτικά με στόχο να προστατεύσουν τα παιδιά τους και να διασφαλίσουν το μέλλον τους. Με αυτόν τον τρόπο ο λόγος επιτυγχάνει ένα διττό στόχο καθώς αναδεικνύει την κυρίαρχη αντίληψη για τη σχέση των γυναικών με την οικογένεια στην Ελλάδα, την υποχρέωσή τους δηλαδή να εργάζονται και να φροντίζουν τα παιδιά τους γεγονός που επιβεβαιώνεται και στα χρόνια της κρίσης (Θανοπούλου & Τσίγκανου, 2016) και παράλληλα περιθωριοποιεί την πολιτική σκέψη και δράση τους.

Ειδικότερα, ο τύπος επιλέγει να προβάλλει περιπτώσεις γυναικών που μιλούν για τα παιδιά τους, εκφράζουν τις ανησυχίες τους για αυτά αλλά και για τις συνέπειες που θα έχει η απόλυσή τους στην ανατροφή τους. Επιπλέον, η απεικόνιση της μητρότητας ενισχύεται από τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται τα βασικά στοιχεία των εργαζόμενων γυναικών καθώς μαζί με το όνομα, την ηλικία τους, τα χρόνια υπηρεσίας στην επιχείρηση, παρατίθεται η οικογενειακή τους κατάσταση: αν είναι μητέρες, χήρες με παιδιά ή εγκυμονούσες. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο *Ριζοσπάστης* στο άρθρο του «ΕΡΓΑΤΙΚΑ» (25.05.2003) έδωσε έμφαση σε μία εγκυμονούσα προβάλλοντας την κατάστασή της και μέσω φωτογραφιών (Βλέπε Φωτογραφίες 20, 33 στο Παράρτημα ΙΙ) ενισχύοντας το στοιχείο του συναισθηματισμού αλλά παράλληλα και της αδυναμίας.

Ακόμα και όταν εμφανίζονται ορισμένα χαρακτηριστικά που προβληματοποιούν τις παραδοσιακές αντιλήψεις περί φύλου, το συγκείμενο του λόγου τα επανεγγράφει σε ένα έμφυλο πλαίσιο αναπαράστασης. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα μιας εργαζόμενης στην Πάλκο η οποία αν και προβάλλεται να ενδιαφέρεται για το ποδόσφαιρο και να παρακολουθεί αγώνες στο γήπεδο μαζί με τις κόρες της, ωστόσο ο λόγος στη συνέχεια προσπαθεί να αμβλύνει τη συγκεκριμένη εικόνα παρουσιάζοντάς τις να προτιμούν τις ήσυχες θύρες και να συλλέγουν πετσέτες κουζίνας της ομάδας που αγαπούν («Από σήμερα πλέον μπαίνω στην ανεργία», *Καθημερινή*, 25.05.2003).

Στην περίπτωση της Σωτηροπούλου η μητρότητα παρουσιάζεται επίσης ως ένα προεξάρχον στοιχείο της ταυτότητάς της. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι η μητρική ιδιότητα παρατηρείται σε άρθρα που αφορούσαν τη σχέση της με τον Ξηρό[1], τη σχέση της με τον Κουφοντίνα[2], τις επαφές της πριν και μετά τη σύλληψη του

[1] Ενδεικτικά: «Αγιογράφος, φοιτητής, επιχειρηματίας», *Καθημερινή*, 07.07.2002, «Κοντά στην οργάνωση η πρώην σύζυγός του», *Καθημερινή*, 07.07.2002, ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΞΗΡΟΥ «Ό,τι κι αν έκανε θα είμαστε μαζί του, *Τα Νέα,* 08.07.2002.

[2] Ενδεικτικά: «Πώς γνώρισα τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», *Το Βήμα*, 31.08.2002, «Οι σχέσεις και η ζωή της Σωτηροπούλου με τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», *Το Βήμα*, 13.09.2002, «Τι είπε η Σωτηροπούλου στον εφέτη-ανακριτή για Κουφοντίνα και γιάφκες», *Το Βήμα*, 18.10.2002.

Κουφοντίνα[3] και βέβαια σε άρθρα που περιγράφουν τη δική της σύλληψη και παραμονή στις φυλακές Κορυδαλλού[4].

Η Σωτηροπούλου, από τη μία πλευρά απεικονίζεται μέσα στο πλαίσιο της συμβατικής μητρότητας να ενδιαφέρεται για το παιδί της κατά τη διάρκεια της σύλληψής της και της κράτησής της στη φυλακή. Ειδικότερα, ο τύπος δίνει έμφαση στη συμφωνία που έκανε η ίδια με τις αστυνομικές αρχές να συλληφθεί με τέτοιον τρόπο ώστε να προστατεύσει το γιο της από αυτήν την εμπειρία (Βλέπε «Τα δακτυλικά αποτυπώματα «διέταξαν» τη σύλληψη της Αγγελικής Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*», 13.09.2002, «Τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις γιάφκες της Δαμάρεως και της Πάτμου», *Τα Νέα* 13.09.2002) και μέσα σε ένα περισσότερο συναισθηματικό πλαίσιο προβάλλεται να ανυπομονεί να δει το παιδί της κατά την πρώτη σύλληψή της.

Παρόλα αυτά, ο τύπος αν και δίνει έμφαση στη μητρική της ιδιότητα την απεικονίζει κυρίως μέσω των χαρακτηριστικών της ψυχρότητας, της σκληρότητας και της δαιμονοποίησης. Η Σωτηροπούλου αναπαρίσταται ως ένας δύσκολος άνθρωπος που απομακρύνει το παιδί της από την οικογένεια του Ξηρού, υιοθετεί μία επιθετική συμπεριφορά για να το προστατεύσει από τα Μέσα Ενημέρωσης και τις αστυνομικές αρχές, είναι υπερπροστατευτική και αυταρχική. Όλα αυτά τα στοιχεία συντελούν στην ανάδειξη στοιχείων ψυχολογικής ανισορροπίας και δαιμονοποίησης. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι η έμφαση που δίνει ο τύπος στο γεγονός ότι χώρισε με τον Ξηρό, τονίζοντας ότι τον χρησιμοποίησε για να μείνει έγκυος και σχεδόν αμέσως σύνηψε σχέσεις με τον Κουφοντίνα. Ο τύπος εδώ της προσδίδει χαρακτηριστικά της γυναίκας «Πόρνης» ή ακόμη και του δαίμονα που εκμεταλλεύεται δύο άνδρες όπως η ίδια επιθυμεί, τους εναλλάσσει με ευκολία και παράλληλα θέτει σε κίνδυνο το παιδί της, καθώς χωρίζει με τον προβαλλόμενο ως βιολογικό πατέρα του.

Η μητρότητα εν κατακλείδι, ανάγεται ως κεντρικό χαρακτηριστικό στην προβαλλόμενη ταυτότητα των γυναικών και των δυο κατηγοριών, είτε μέσα στο πλαίσιο της θυματοποίησης

[3] Ενδεικτικά: «Είμαι ο Κουφοντίνας», *Τα Νέα*, 06.09.2002, «Ελάτε κ. Γιωτόπουλε να απολογηθείτε», *Το Βήμα*, 02.09.2003, «Τον Κουφοντίνα ήθελαν γι'αυτό είμαι εγώ εδώ», *Καθημερινή*, 02.09.2003.

[4]Ενδεικτικά: «Τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις γιάφκες της Δαμάρεως και της Πάτμου», *Τα Νέα*, 13.09.2002, «Αντιμετωπίζει βαριές κατηγορίες», *Καθημερινή*, 13.09.2002, «Θα βλέπει Λουκά και Έκτορα», *Τα Νέα*, 19.09.2002, «Σήμερα η απολογία της Α. Σωτηροπούλου», *Ριζοσπάστης*, 14.09.2002.

είτε σε αυτό της δαιμονοποίησης, επιτυγχάνοντας ένα κοινό αποτέλεσμα: την περιθωριοποίηση της ικανότητας αυτών των γυναικών για πολιτική σκέψη και δράση.

Εξωτερική εμφάνιση

Η προβολή της εξωτερικής εμφάνισης παρατηρήθηκε στις απεικονίσεις των γυναικών και των δύο μορφών πολιτικής συμμετοχής αλλά όχι με μεγάλη ένταση. Όταν γίνεται αναφορά στην εξωτερική εμφάνιση διαπιστώθηκε ένα κοινό στοιχείο αυτό που παραπέμπει στην αδυναμία του σώματος.

Ειδικότερα στη συμβατική πολιτική, το προβαλλόμενο σώμα συναρθρώνεται με την ηλικία και την αντοχή για να αναδείξει την αδυναμία. Στα αποσπάσματα που ακολουθούν τα οποία αφορούν την Υβόννη και την Πάλκο ο λόγος παρουσιάζει με μία ιδιαίτερη σαφήνεια αυτή τη σχέση φύλου, εργασίας και ηλικίας με αποτέλεσμα να προωθεί το ιδανικό της νεανικής θηλυκότητας. Συγκεκριμένα στο άρθρο της εφημερίδας *Καθημερινή* («Καθημερινές Βολές», 20.05.2003) ο συντάκτης αναφερόμενος στους άνεργους της Πάλκο, της Υβόννη και πολλών άλλων επιχειρήσεων αναρωτιέται «Πού μπορούν να βρουν εργασία αυτοί οι άνθρωποι; Πολύ δύσκολα θα μπορούσαν να αναζητήσουν και να βρουν ανάλογη εργασία… Ιδίως αν είναι γυναίκες και μεγαλύτερης ηλικίας …» (ό.π.).

Στην περίπτωση της μη συμβατικής πολιτικής παρατηρήθηκαν αναφορές στην εξωτερική εμφάνιση των γυναικών, που δεν έγιναν με αρνητικό και υποτιμητικό ύφος, τουλάχιστον σε άμεσο γλωσσικό επίπεδο αλλά περισσότερο βρέθηκε ένας έμμεσος, λεπτός και υπαινικτικός λόγος σε συνδυασμό με την εικόνα, ο οποίος ανέδειξε κανονιστικές αντιλήψεις για το φύλο. Η Πεϊνό παρουσιάζεται ως μικρόσωμη, αδύνατη με κοντά μαλλιά, η Σωτηροπούλου ως μικροκαμωμένη καστανή γυναίκα με μακριά μαλλιά, αναπαραστάσεις που προσδίδουν χαρακτηριστικά αδυναμίας στην εικόνα των γυναικών. Αντιθέτως, στην περίπτωση της Κορτές η εξωτερική εμφάνιση προβάλλεται μέσα στο συγκείμενο της δαιμονοποίησης καθώς περιγράφεται με στοιχεία ιδιαιτερότητας και ανισορροπίας. Από την άλλη, μελετώντας το λόγο για την Αθανασάκη διαπιστώνουμε ότι η προβολή της εξωτερικής εμφάνισης γίνεται κυρίως μέσω φωτογραφιών. Ειδικότερα, οι φωτογραφικές απεικονίσεις παραπέμπουν σε δυτικές στερεότυπες αντιλήψεις περί

ασχήμιας και ομορφιάς, κατά τις οποίες η ασχήμια ταυτίζεται με το κακό ενώ η ομορφιά με το καλό και την αγνότητα (Bielby, 2007).

Η έμφαση σε αρνητικά ιδιόμορφα στοιχεία στην εξωτερική εμφάνιση των γυναικών η οποία παρατηρείται και στις δύο κατηγορίες των προβαλλόμενων γυναικών, έχει ως αποτέλεσμα να προβάλλονται ως «σώματα εξωτικά και αδιανόητα και εντέλει μη βιώσιμα» (Μιχαηλίδου & Χαλκιά, 2006, 18) θέτοντας παράλληλα τα όρια του φυσιολογικού. Στη συμβατική πολιτική η εμφάνιση συναρθρώνεται με την ηλικία για να σχηματίσουν την εικόνα της αδυναμίας. Στη μη συμβατική πολιτική αρνητικά στοιχεία τονίζονται συντελώντας στη δημιουργία ενός ερμηνευτικού πλαισίου της συμμετοχής των γυναικών σε οργανώσεις πολιτικής βίας και παράλληλα στην περιφρούρηση της κανονιστικής θηλυκότητας. Ωστόσο, και στις δύο περιπτώσεις ο λόγος συντελεί σε μία ελλιπή προβολή της πολιτικής σκέψης και δράσης των γυναικών.

Παιδοποίηση

Το επόμενο κοινό στοιχείο στις αναπαραστάσεις της ταυτότητας των γυναικών που συμμετέχουν στις δύο μορφές πολιτικής συμμετοχής είναι το στοιχείο της παιδοποίησης. Η εικόνα της παιδοποίησης παρατηρείται μέσω της προβολής από τη μία πλευρά μιας αθωότητας για τις προβαλλόμενες συνδικαλίστριες και από την άλλη των χαρακτηριστικών της αφέλειας και της έλλειψης λογικής για τις γυναίκες της μη συμβατικής πολιτικής. Η εικόνα της αφέλειας ναι μεν είναι κοινή μόνο όμως ως προς τον άξονα της αθωότητας, του θύματος, της παιδοποίησης. Ωστόσο, στις αναπαραστάσεις των γυναικών στη μη συμβατική πολιτική παρατηρείται η συνάρθρωση της άγνοιας, της αφέλειας με την υποκρισία και κατ' επέκταση η απεικόνισή τους σε ένα πλαίσιο δαιμονοποίησης.

Ειδικότερα, στη συμβατική πολιτική το στοιχείο τη αθωότητας προβάλλεται μέσα από τη στρατηγική της αντιπαραβολής. Συγκεκριμένα, οι εργαζόμενες από τη μία πλευρά αναπαρίστανται ως αθώες και απονήρευτες απέναντι σε μία σκληρή και ανήθικη εργοδοσία, ενώ από την άλλη κυρίως στην περίπτωση των Κλωστηριών Ναούσης απεικονίζονται ως αδύναμες να διαχειριστούν τη δύσκολη κατάσταση που βιώνουν με αποτέλεσμα να εξαρτώνται από τον εργοδότη τους για να τους σώσει και να τους προστατέψει. Σύμφωνα με τη θεματική ενότητα του καλού εργαζόμενου

έναντι του κακού εργοδότη οι γυναίκες προβάλλονται -κυρίως από το *Ριζοσπάστη* και λιγότερο από την *Καθημερινή*- μέσα σε ένα πλαίσιο συναισθηματισμού και άγνοιας για τις απολύσεις, αδύναμες να διαχειριστούν το εργασιακό τους μέλλον απέναντι σε ψυχρά, δόλια και σκληρά «αφεντικά» που τις απολύουν, τις εκβιάζουν και τις εκμεταλλεύονται.

Στην επόμενη περίπτωση η οποία αναφέρεται κυρίως στα Κλωστήρια Ναούσης ο εικόνα του Λαναρά ως ευεργέτη της πόλης, επιτυχημένου επιχειρηματία που ενδιαφέρεται για τους υπαλλήλους του και προσπαθεί να τους σώσει από την ανεργία, παραπέμπει σε μία πατριαρχικού τύπου εικόνα με έντονα τα χαρακτηριστικά της κανονιστικής εκδοχής της αρρενωπότητας. Από την άλλη, η αναπαράσταση των εργαζομένων παραπέμπει περισσότερο στην εικόνα των αγαπημένων αλλά απροστάτευτων, αθώων παιδιών ή και κορών, η οποία συνάδει περισσότερο με την εικόνα της παιδοποίησης των γυναικών και παράλληλα υποσκελίζει τις ιδιότητες τους ως εργαζόμενες και συνδικαλίστριες γυναίκες

Αυτό που παρατηρείται και στα δύο κεντρικά αφηγηματικά σχήματα είναι ότι το στοιχείο της παιδοποίησης συναρθρώνεται με αυτά της αθωότητας, της αδυναμίας και της ανάγκης για προστασία γεγονός που δεν ισχύει απόλυτα στις αντίστοιχες αναπαραστάσεις παιδοποίησης των γυναικών που συμμετέχουν στη μη συμβατική πολιτική.

Στις περιπτώσεις της 17Ν και του ΕΛΑ οι οποίες μελετώνται στην παρούσα διατριβή, οι γυναίκες που εμφανίζονται να εμπλέκονται παρουσιάζουν τα εν λόγω χαρακτηριστικά μέσω δύο κεντρικών αφηγηματικών σχημάτων. Το πρώτο σχήμα το οποίο αφορά την Κορτές, την Πεϊνό και τη Σωτηροπούλου, αναδεικνύει το στοιχείο της άγνοιας ως προς τη δράση και συμμετοχή των συντρόφων τους στη 17Ν. Αντιθέτως, το δεύτερο, το οποίο συμπεριλαμβάνει την Αθανασάκη, προσθέτει στις εν λόγω αναπαραστάσεις χαρακτηριστικά παιδικοποίησης όπως είναι η νοητική αφέλεια-ελαφρότητα, η χαρούμενη διάθεση και η τσαχπινιά.

Όσον αφορά το δεύτερο σχήμα της παιδοποίησης, η Κορτές και η Σωτηροπούλου αναπαρίστανται να συμπεριφέρονται με έναν ανώριμο, κοριτσίστικο τρόπο- καθώς περπατάνε χεράκι χεράκι χορεύοντας- ο οποίος ωστόσο στη συνέχεια δαιμονοποιείται και παρουσιάζεται ως στοιχείο ανισορροπίας εκ μέρους τους. Η Αθανασάκη

αναπαρίσταται μέσα στα πλαίσια της παιδικότητας αλλά με έναν διαφορετικό τρόπο, μέσω της προβολής στοιχείων όπως είναι η αφέλεια και η μειωμένη κριτική σκέψη που την οδηγεί σε απερίσκεπτες συμπεριφορές. Αυτό εδώ γίνεται με έναν πιο έμμεσο τρόπο, μέσω της επιλογής του τύπου να παραθέσει αφηγήσεις της κεντρικής μάρτυρος Κυριακίδου, που την παρουσιάζει να αστειεύεται για το ρόλο της στην οργάνωση και να κουτσομπολεύει με αφέλεια για τις δραστηριότητες και τα μέλη του ΕΛΑ.

Ως προς την προβαλλόμενη άγνοια ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν οι Σωτηροπούλου και η Πεϊνό. Στη μεν Σωτηροπούλου η έλλειψη γνώσης για τη δράση του Κουφοντίνα και του Ξηρού, συναρθρώνεται με το ψέμα και την προσπάθεια εξαπάτησης, με αποτέλεσμα να δομείται μία εικόνα που παραπέμπει στη στερεοτυπική εικόνα της «βαμπ» (Benedict, 1992). Ακόμη και στην περίπτωση της Πεϊνό η άγνοια επειδή δε συμβαδίζει με στοιχεία παιδοποίησης συναρθρώνεται με γλωσσικούς όρους και φωτογραφίες που συνδηλώνουν καχυποψία. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο της εφημερίδας *Τα Νέα* («Κατασκεύασμα τα κλειδιά», 19.07.2003) στο οποίο η Πεϊνό σύμφωνα με την κατάθεσή της στο Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων «επέμεινε ότι αγνοούσε την πραγματική ταυτότητα του συντρόφου της και γι' αυτήν ακόμη και σήμερα είναι ο «Μισέλ Οικονόμου»». Στη συνέχεια του άρθρου αναπτύσσεται μία επιχειρηματολογία γύρω από το γεγονός ότι η Πεϊνό δεν πείθει το δικαστήριο για την άγνοιά της. Αφού τονίζεται αρχικά αυτή η αμφισβήτηση των απαντήσεών της, στη συνέχεια αναφέρεται ότι «Η έδρα αναρωτήθηκε πώς ήταν δυνατόν η μάρτυρας, ενώ ζούσε μαζί με το Γιωτόπουλο από το 1978, να μην γνώριζε ούτε την αδελφή του.». Μέσω αυτής της άμεσης αμφισβήτησης η εικόνα που διαμορφώνεται για την Πεϊνό, ενώ έχει ως βασικό στοιχείο την τυφλή πίστη και υποστήριξη απέναντι στον Γιωτόπουλο, τώρα παρουσιάζει ορισμένα χαρακτηριστικά ύποπτης και υποκριτικής συμπεριφοράς εκ μέρους της. Η ψύχραιμη και επίμονη προβολή της άγνοιας τοποθετείται σε ένα πλαίσιο ψεύδους και υποκρισίας.

Αν και τα σχήματα της παιδοποίησης διαφέρουν εν μέρει στις αναπαραστάσεις των δύο κατηγοριών υπάρχει το κοινό στοιχείο της προβολής φωτογραφιών οι οποίες συντελούν στην ενίσχυση της συγκεκριμένης θεματικής (Βλέπε Φωτογραφίες 8 και 32) και παράλληλα οδηγούν στην υποτίμηση των γυναικών είτε ως συνδικαλίστριες είτε ως μέλη μη συμβατικών πολιτικών οργανώσεων.

Οι διαφορετικές κατηγορίες: η εργασιακή ιδιότητα, η εθνικότητα, η πολιτική άποψη

Πέρα από τους όμοιους τρόπους αναπαράστασης των υπό μελέτη γυναικών, η ανάλυση του δημοσιογραφικού λόγου ανέδειξε τρεις κατηγορίες απεικόνισης που δεν επαναλαμβάνονται. Η πρώτη που αφορά τη συμβατική πολιτική αναπαριστά τις γυναίκες ως εργαζόμενες και οι άλλες δύο, η εθνικότητα και η πολιτική άποψη, περιλαμβάνονται στη μη συμβατική.

Η εργασιακή ιδιότητα αποτελεί το βασικό στοιχείο που αναδεικνύεται σε αυτό το είδος αναπαράστασης καθώς παρατηρήθηκε ότι σε μία πληθώρα άρθρων -από όλες τις υπό μελέτη εφημερίδες- όταν γίνεται αναφορά στις εργαζόμενες γυναίκες δε δίνεται έμφαση στο φύλο τους αλλά κυρίως στην εργασιακή τους ιδιότητα. Αυτό επιτυγχάνεται γιατί ο λόγος δεν τονίζει το φύλο των εργαζομένων αλλά τις απεικονίζει χρησιμοποιώντας ποικίλες παραλλαγές του όρου εργαζόμενος δημιουργώντας παράλληλα ένα γενικότερο συγκείμενο μέσω του οποίου δίνονται πληροφορίες για την εργασιακή τους κατάσταση.

Πιο συγκεκριμένα αυτό εντοπίζεται στην ειδησεογραφική κάλυψη μιας ποικιλίας γεγονότων όπου προβάλλονται ως *εργαζόμενοι*, ως *άτομα*, ως *εργάτες* (δική μου έμφαση) που έχουν απολυθεί και κινητοποιούνται συνδικαλιστικά για να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Ωστόσο, παρατηρήθηκε ότι υπάρχει και ένα σώμα άρθρων όπου δίδεται έμφαση στο φύλο (π.χ. «ειδικά γυναίκες») όταν γίνεται αναφορά στην απόλυση των εργαζομένων τονίζοντας έμμεσα χαρακτηριστικά αδυναμίας και κατωτερότητας. Με αυτόν τον τρόπο, οι γυναίκες ανάγονται σε μία ξεχωριστή κατηγορία εργαζομένων που απεικονίζονται να αδυνατούν να ανταπεξέλθουν σε αντίξοες συνθήκες όπως η απόλυση και η ανεργία.

Από τη μία πλευρά επομένως, η απεικόνιση των εργαζόμενων γυναικών μέσω της συγκεκριμένης θεματικής συντελεί στην ανάδειξη στοιχείων ισότιμης αναπαράστασης, από την άλλη όμως η θυματοποίηση που παρατηρείται ενισχύει όπως και στην περίπτωση των γυναικών στη μη-συμβατική πολιτική, την εικόνα της ανικανότητας των γυναικών για πολιτική σκέψη και δράση.

Στο επίπεδο της μη συμβατικής πολιτικής, η εθνική καταγωγή αποτελεί ένα στοιχείο που προβάλλεται σε έντονο βαθμό στις αναπαραστάσεις των δύο εκ των τεσσάρων

γυναικών, της Κορτές και της Πεϊνό, σε σημείο που αποτελεί ένα από τα κεντρικά στοιχεία της κοινωνικής ταυτότητάς τους, που διαμορφώνει ο υπό μελέτη τύπος.

Ειδικότερα, το χαρακτηριστικό της εθνικότητας παρουσιάζεται κυρίως μέσω της χρήσης των επιθέτων «Ισπανίδα» και «Γαλλίδα» και δευτερευόντως μέσω συγκεκριμένων σχολιασμών για την εθνική καταγωγή τους. Ένα κοινό και κυρίαρχο επομένως σχήμα σύμφωνα με το οποίο αναδεικνύεται ως προεξάρχον συστατικό της προβαλλόμενης ταυτότητας των δύο γυναικών είναι η χρήση του όρου Ισπανίδα και Γαλλίδα, είτε μόνος του, είτε ως επιθετικός προσδιορισμός της συντροφικής ιδιότητας των δύο γυναικών, δηλαδή ως Ισπανίδα σύντροφος, Ισπανίδα φίλη, Γαλλίδα σύζυγος ή Γαλλίδα σύντροφος.

Αυτό που παρατηρείται και προκύπτει ως κεντρικό συμπέρασμα σε αυτήν την κατηγορία αναπαράστασης είναι ότι η προβολή της εθνικής καταγωγής εμφανίζεται σχεδόν πάντα σε συνδυασμό με τη συντροφική ιδιότητά τους, ειδικά κατά τη διάρκεια των πρώτων ημερών του Ιουλίου κατά τη διάρκεια των οποίων έγιναν οι πρώτες συστάσεις αλλά και σε άρθρα στη συνέχεια τα οποία κυρίως περιέγραφαν τη σχέση των εν λόγω γυναικών με τους δύο άνδρες, κατηγορούμενους για συμμετοχή στην τρομοκρατική οργάνωση 17 Νοέμβρη. Ειδικότερα η Κορτές παρουσιάζεται ως η ισπανίδα Αλίθια Κορτές[5], ως η Ισπανίδα[6] χωρίς την αναφορά του ονόματός της, ως Ισπανίδα φίλη[7] του Σάββα Ξηρού και ως Ισπανίδα σύντροφος[8] του Σ. Ξηρού. Στην

[5] «Άλλη μία αναμενόμενη σύλληψη», *Ριζοσπάστης,* 13.09.2002, «Μιλούν για αγώνα αντοχής», *Τα Νέα*, 03.07.2002, «Πρόσωπο κλειδί η Ισπανίδα», *Τα Νέα*, 02.07.2002, «Ένα κελί γεμάτο αντιφάσεις», *Τα Νέα*, 03.09.2002 «Το παζάρι με τον Σάββα Ξηρό στον Κορυδαλλό», *Το Βήμα*, 14.09.2002, «Γυναίκες στις παρυφές της «17 Νοέμβρη»», *Καθημερινή*, 21.07.2002, «Αγιογράφος, φοιτητής, επιχειρηματίας, τρομοκράτης», *Καθημερινή,* 07.07.2002, «Η «17Ν» στον Κορυδαλλό με οδηγό τον Σάββα Ξηρό», *Καθημερινή,*30.07.2002

[6] «Η αλήθεια θα φανεί», *Τα Νέα,* 03.07.2002, «Πρόσωπο κλειδί η Ισπανίδα», *Τα Νέα*, 02.07.2002, ««Δεν γνώρισα ποτέ τον Ξηρό»», *Τα Νέα*, 08.07.2002, «Στα ίχνη της 17Ν», *Τα Νέα,* 02.07.2002.

[7] «Η αλήθεια θα φανεί», *Τα Νέα,* 03.07.2002, «Πρόσωπο κλειδί η Ισπανίδα», *Τα Νέα*, 02.07.2002, «Πειραιάς - Πατήσια - Παγκράτι!», *Τα Νέα*, 08.07.2002, «ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΞΗΡΟΥ «Ό,τι κι αν έκανε, θα είμαστε μαζί του»», *Τα Νέα*, 08.07.2002, «10 κλειδιά του παζλ «Ξηρός»», *Τα Νέα*, 03.07.2002, «Στα ίχνη της 17Ν», *Τα Νέα*, 02.07.2002, «Τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις γιάφκες της Δαμάρεως και της Πάτμου», *Τα Νέα*, 13.09.2002, «Το παζάρι με τον Σάββα Ξηρό στον Κορυδαλλό εξώφυλλο και κυρίως άρθρο», *Το Βήμα*, 14.09.2002, «Επτά νέα πρόσωπα αναζητούν ρόλο στη 17Ν»,*Το Βήμα*, 03.09.2002, «Τα πρακτικά ημέρα πρώτη», *Το Βήμα*, 04.03.2003, «Ο Λύκος φοβήθηκε όταν τραυματίστηκε ο Σάββας», *Καθημερινή,* 31.08.2002, «Ο Σάββας συνεχίζει την «εξομολόγηση», η Αλίσια αγωνιά», *Καθημερινή,* 25.07.2002, «Αγιογράφος, φοιτητής, επιχειρηματίας, τρομοκράτης», *Καθημερινή*,07.07.2002, «Πρώτες «επαφές» με τον Ξηρό

περίπτωση της Πεϊνό στην αναπαράσταση της Πεϊνό η χρήση του όρου «Γαλλίδα» παρατηρείται σε άρθρα που αφορούν τις έρευνες της Αντιτρομοκρατικής στο σπίτι τους, την προσαγωγή της ίδιας και τις καταθέσεις της, τη μακροχρόνια σχέση της με τον Γιωτόπουλο αλλά και τη βασκική καταγωγή της.

Ενδεικτικά αποσπάσματα την παρουσιάζουν ως «τη Γαλλίδα σύζυγο»[9] του Γιωτόπουλου με τον οποίο διέμενε στο διαμέρισμα της οδού Βουτζά 40, ως τη «Γαλλίδα Μαρί-Τερέζ Πινό» με την οποία δήλωνε παντρεμένος-ο προβαλλόμενος- ως «ιστορικός ηγέτης της 17Ν», ως η «Γαλλίδα Μαρί Τερέζ Πινό» που προσήχθη στην Αντι-τρομοκρατική[10], ως η «Γαλλίδα σύντροφος του Αλ.Γιωτόπουλου» που καταθέτει στο Τριμελές Εφετείο[11] και μένει στην Ελλάδα σχεδόν δύο δεκαετίες αλλά και ως η Γαλλίδα «βασκικής καταγωγής» σύζυγος ή γυναίκα του Γιωτόπουλου[12].

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ανάδειξη της εθνικής καταγωγής ως βασικό στοιχείο της ταυτότητας των γυναικών, στην αναπαράστασή τους ως ο Άλλος, ως οι μη Ελληνίδες γεγονός που περιφρουρεί το κανονιστικό πρότυπο της Ελληνίδας γυναίκας και ταυτόχρονα ερμηνεύει την πιθανή συμμετοχή στην τρομοκρατία αφού εν μέρει ενοχοποιεί αλλά ταυτόχρονα υποβαθμίζει την πολιτική ιδιότητά τους.

Εν συνεχεία και προσεγγίζοντας το στοιχείο των πολιτικών απόψεων των υπό μελέτη γυναικών, διαπιστώνεται ότι το στοιχείο αυτό δεν συνιστά θεμελιώδες χαρακτηριστικό στην απεικόνιση της ταυτότητάς τους. Συγκεκριμένα, η Πεϊνό αναπαρίσταται ως προοδευτική, η Σωτηροπούλου ως φίλα προσκείμενη στον

στον Ευαγγελισμό», *Καθημερινή*, 05.07.2002, «Ο Ξηρός έρχεται σιγά σιγά σε επαφή με το περιβάλλον», *Καθημερινή*, 04.07.2002, «Εκατό προσαγωγές και ο κύκλος διευρύνεται», *Καθημερινή*, 03.07.2002, «Το περίστροφο σημαδεύει τη «17 Νοέμβρη»», *Καθημερινή*, 02.07.2002.

[8] «Τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις γιάφκες της Δαμάρεως και της Πάτμου», *Τα Νέα*, 13.09.2002, «Σε «ανοιχτή ακρόαση» τα μέλη και οι συγγενείς», *Το Βήμα*, 31.08.2002, «Ένας μήνας καταιγιστικών εξελίξεων», *Καθημερινή,* 28.07.2002, «Η εβδομάδα που συγκλόνισε την Ελλάδα», *Καθημερινή,* 07.07.2002.

[9] «Από καταθέσεις έφτασαν στον Γιωτόπουλο», *Τα Νέα,* 16.07.2002.

[10] «Στην αντιτρομοκρατική η Μ.Πινό», *Τα Νέα,* 19.07.2002.

[11] «ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΜΑ ΤΑ ΚΛΕΙΔΙΑ», *Τα Νέα*, 19.07.2002, «Μαϊτέ Πενό, σκληρή αλλά καλλιεργημένη», *Καθημερινή,* 19.07.2002.

[12] «Το τέλος της «17 Νοέμβρη» - Συνελήφθη ο αρχηγός της», *Καθημερινή,* 18.07.2002.

αναρχικό χώρο, ενώ για τις Κορτές και Αθανασάκη οι πληροφορίες που προβάλλονται είναι ελάχιστες και παρουσιαζόμενες με υπαινικτικό τρόπο. Χαρακτηριστικό είναι ότι στις περιπτώσεις των Αθανασάκη και Σωτηροπούλου παρατηρήθηκε ότι όταν γίνονται πιο εκτεταμένες αναφορές στις πολιτικές τους απόψεις, αυτές εντάσσονται σε ένα πλαίσιο συναισθηματικής ανισορροπίας και δαιμονοποίησης. Η Αθανασάκη εμφανίζεται να χάνει την ψυχραιμία της όταν εκφράζει τις πολιτικές θέσεις ενώ η Σωτηροπούλου απεικονίζεται ως το άτομο που παρέσυρε τον Ξηρό στην τρομοκρατία, παραπέμποντας έτσι στην εικόνα της γυναίκας-σειρήνας.

Μέσω αυτών των δύο τακτικών: της ελάχιστης πληροφόρησης και δαιμονοποίησης, ο τύπος αποδυναμώνει την εικόνα των συγκεκριμένων γυναικών ως πολιτικά όντα και τις περιχαρακώνει σε ένα σεξιστικό πλαίσιο της θηλυκότητας με στοιχεία πολιτικής άγνοιας και απραξίας.

6.2. Δράση

Παρατηρούμε ότι υπάρχουν ομοιότητες στους κεντρικούς τρόπους αναπαράστασης των γυναικών που συμμετέχουν στη συμβατική και μη συμβατική πολιτική. Ειδικότερα, η δράση αναπαρίσταται μέσα από δύο κοινές θεματικές που είναι η δυναμικότητα και η θυματοποίηση. Ωστόσο, υπάρχει μία κεντρική διαφορά στο ότι δεν παρατηρείται στη συμβατική πολιτική η αναφορά σε συγκεκριμένους ρόλους των συνδικαλιστριών. Η συγκεκριμένη διαφορά εν μέρει είναι αναμενόμενη καθώς η ειδησεογραφική κάλυψη επικεντρώνεται σε μαζικές κινητοποιήσεις και σε συνεντεύξεις που δεν είχαν στόχο να αναδείξουν ρόλους ή θέσεις αλλά περισσότερο να αποτυπώσουν την εν λόγω στάση γυναικών απέναντι στο πρόβλημα του κλεισίματος των εργοστασίων και ειδικότερα απέναντι στην κατάσταση της ανεργίας. Από την άλλη πλευρά, οι οργανώσεις πολιτικής βίας αφορούν πιο μικρές και κλειστές ομάδες των οποίων τα μέλη επιτελούν διαφορετικούς ρόλους για να φέρουν σε πέρας τις επιχειρήσεις. Οπότε είναι λογικό ο τύπος στην προσπάθεια κάλυψης της δράσης των υπό μελέτη γυναικών να αναφέρεται σε πιθανούς ρόλους μέσα στην οργάνωση.

Δυναμικότητα

Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε με ποια σχήματα αναπαρίσταται η δυναμικότητα σε κάθε κατηγορία πολιτικής συμμετοχής, αναδεικνύοντας τις ομοιότητες και διαφορές τους.

Τα κεντρικά αφηγηματικά σχήματα που αφορούν τη δραστηριοποίηση των γυναικών και τη συμμετοχή τους στην ενεργή πολιτική δράση είναι τα εξής: στην περίπτωση της Πάλκο και των Κλωστηρίων παρέχονται πολλές πληροφορίες για τη διεξαγωγή των κινητοποιήσεων, υπάρχουν χαρακτηρισμοί των διαδηλώσεων και της δράσης γενικότερα των γυναικών και παράλληλα, όλες αυτές οι πληροφορίες που δίνονται συνοδεύονται από αντίστοιχες φωτογραφίες (βλέπε Παράρτημα ΙΙ), οι οποίες απεικονίζουν τις κινητοποιήσεις τους. Ενδεικτικά οι εργαζόμενες παρουσιάζονται να δίνουν «ενωμένο και δυναμικό αγώνα», «να παλεύουν ενάντια στο κλείσιμο του εργοστασίου» καθώς και στην περίπτωση των Κλωστηρίων, να συμμετέχουν μαζί με τους εργαζόμενους της πόλης της Νάουσας σε «μία μαζική και μαχητική διαδήλωση» («Στους δρόμους της Νάουσας για την αποβιομηχανοποίηση», *Καθημερινή*, 16.09.2004)

Στην περίπτωση της επιχείρησης Υβόννη παρατηρείται μία σημαντική μείωση της αρθρογραφίας όσον αφορά την απεικόνιση της συμμετοχής των εργαζόμενων γυναικών σε διαδηλώσεις. Ωστόσο, ο τύπος τις αναπαριστά σε ένα πλαίσιο μαζικής συμμετοχής και διαδήλωσης για την προάσπιση των συμφερόντων τους. Αν και δεν παρατηρείται η ίδια ένταση στο λόγο σε σχέση με τις αναπαραστάσεις των γυναικών της Πάλκο και των Κλωστηρίων Ναούσης, ωστόσο οι απολυμένες εργαζόμενες απεικονίζονται να συμμετέχουν σε συνελεύσεις για να οργανώσουν τις κινητοποιήσεις τους («Έκλεισαν «Υβόννη Στορς» και «Αντωνόπουλος»», *Ριζοσπάστης*, 17.05.2003) καθώς και να διαδηλώνουν σε μαζικές κινητοποιήσεις μαζί με απολυμένους άλλων επιχειρήσεων.

Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε ο τύπος προβάλλει τις γυναίκες να αρθρώνουν λόγο θαρραλέο και διεκδικητικό. Απεικονίζονται να έχουν αποφασίσει συνειδητά να συμμετάσχουν με πείσμα και συνέπεια σε έναν αγώνα που θα έχει διάρκεια, ένταση και δυσκολίες. Οι εργαζόμενες προβάλλονται να δηλώνουν ότι θα συνεχίσουν τον αγώνα, ότι «δεν το βάζουν κάτω, δεν κουράζονται και επιμένουν» («Ούτε μια απόλυση κανείς στην ανεργία», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003), «ότι δεν είναι

διατεθειμένες να παζαρέψουν τίποτα» («Δεν είναι μόνες σ'αυτόν τον αγώνα», 09.05.2003), ότι είναι «αποφασισμένες να συνεχίσουν τον αγώνα για να μην κλείσει το εργοστάσιο» («Τους ζητούν να συναινέσουν στο κλείσιμο», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003), ότι «δεν πρόκειται να πάρουν τις αποζημιώσεις και ότι σκοπεύουν να προσφύγουν στα Δικαστήρια, θεωρώντας τις απολύσεις παράνομες και καταχρηστικές» («Είπαν», *Τα Νέα*, 26.05.2003). Σε όλα αυτά τα παραθέματα η εικόνα που εξυφαίνεται παραπέμπει σε γυναίκες που δε φοβούνται όχι μόνο να αγωνιστούν αλλά και να μιλήσουν για αυτό. Ο υπό μελέτη τύπος μέσω της επιλογής του να παραθέσει εκφράσεις σύντομες, κοφτές, έντονες σε ύφος αλλά και με ορισμένα νοήματα αναπαριστά με ιδιαίτερη ευκρίνεια μία έντονη δυναμικότητα εκ μέρους των εργαζόμενων γυναικών συντελώντας με αυτόν τον τρόπο στην προβληματοποίηση του ηγεμονικού λόγου για την ελλιπή πολιτική συμμετοχή των γυναικών.

Παρόλα αυτά, η επιλογή του τύπου να παραθέσει εικόνες, λεπτομέρειες και δηλώσεις των γυναικών συνδικαλιστριών που δηλώνουν αποφασιστικότητα, ενεργητικότητα και έλλειψη φόβου συντελεί στην προβληματοποίηση των στερεοτυπικών αντιλήψεων που θέλουν τις γυναίκες να μην έχουν πολιτική σκέψη και δράση. Αν και υπάρχουν στοιχεία έμφυλης αναπαράστασης ωστόσο, υπερισχύει η έμφαση στη δυναμικότητα και την αποφασιστικότητα χωρίς να παρατηρούνται στοιχεία συναισθηματικής ακρότητας, επιθετικότητας ή ανισορροπίας, γεγονός το οποίο διαπιστώνεται ξεκάθαρα στις αναπαραστάσεις δυναμικότητας των γυναικών που συμμετέχουν στη μη-συμβατική πολιτική.

Μελετώντας εν συνεχεία, τα αφηγηματικά σχήματα που συντελούν στην αναπαράσταση μιας δυναμικής συμπεριφοράς εκ μέρους των γυναικών της μη συμβατικής πολιτικής παρατηρούμε ότι οι περιπτώσεις κυρίως της Αθανασάκη και δευτερευόντως της Πεϊνό διαφοροποιούνται αρκετά από αυτές της Σωτηροπούλου και της Κορτές, καθώς απεικονίζονται να είναι δυναμικές και διεκδικητικές χωρίς να παρεκκλίνουν από τα όρια της ψυχολογικής ισορροπίας. Η Αθανασάκη σε όλη την εξέλιξη των γεγονότων, από τη σύλληψη, τη δίκη μέχρι την αποφυλάκισή της προβάλλεται να διατηρεί μία δυναμική στάση η οποία ενίοτε περιέχει στοιχεία επιθετικότητας και οργής, χωρίς όμως αυτά να αποδίδονται με τρόπο που να την δαιμονοποιεί. Η Πεϊνό επίσης απεικονίζεται, αν και όχι με τόση έκταση, να είναι

ψύχραιμη, να εκφέρει αντίλογο και να αντιστέκεται σε πιέσεις των ΜΜΕ αλλά με μία ψυχολογική και νοητική σταθερότητα.

Από την άλλη πλευρά, η Σωτηροπούλου και η Κορτές προβάλλονται μέσα σε ένα έντονα αρνητικό γλωσσικό συγκείμενο το οποίο προσδίδει στις συμπεριφορές τους στοιχεία δαιμονοποίησης, ψυχολογικής και νοητικής ανισορροπίας. Ειδικότερα, για τη Σωτηροπούλου, αν και παρατηρήθηκαν εικόνες να την αναπαριστούν δυναμική και άφοβη, ωστόσο το γλωσσικό συγκείμενο που εμφανίζεται επανειλημμένα δίνει έμφαση σε στοιχεία έντονων συναισθηματικών εκρήξεων και επιθετικότητας. Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο τύπος χρησιμοποιεί και σε αυτήν τη θεματική της δράσης, την αφηγηματική τεχνική της δαιμονοποίησης.

Η Αθανασάκη απεικονίζεται ως άτομο που έχει πυγμή, σθένος να εκφράσει τις απόψεις της και πολλές φορές να αντιταχθεί στη δικαστική εξουσία ενώ η ίδια ούσα κατηγορούμενη για συμμετοχή σε τρομοκρατική οργάνωση, βρίσκεται σε μειονεκτική θέση. Η ανάλυση του λόγου των υπό μελέτη άρθρων ανέδειξε αρχικά, μία έμφαση στις αντιδράσεις της Αθανασάκη απέναντι στη δικαστική εξουσία ιδιαίτερα όσον αφορά τις κατηγορίες που της απαγγέλθηκαν. Στη συνέχεια και κατά την πορεία της δικαστικής διαδικασίας, ο τύπος επικεντρώνεται με ιδιαίτερη ένταση στις αντιδράσεις της ίδιας και κυρίως των συνηγόρων της στα ακόλουθα γεγονότα: τη χρήση των αρχείων Στάζι από το δικαστήριο, την επακόλουθη παραίτηση των συνηγόρων της και τον αυτεπάγγελτο διορισμό νέου συνηγόρου.

Η ίδια προβάλλεται να ελέγχει την κατάσταση, να διορίζει δικηγόρους όπως επιθυμεί και να αντιδρά με δυναμισμό και θάρρος στη δικαστική εξουσία. Η εικόνα της Αθανασάκη φαίνεται να συμπεριλαμβάνει το στοιχείο μίας δυναμικότητας που κλιμακώνεται και φτάνει στην επιθετικότητα αλλά χωρίς να αγγίζει τα όρια μιας νοητικά ασταθούς συμπεριφοράς. Αυτό φαίνεται για παράδειγμα σε άρθρο της *Καθημερινής* όπου ο λόγος περιγράφει την Αθανασάκη να εμφανίζει μία οριοθετημένη έλλογη, συγκρατημένη οργή καθώς απεικονίζεται να δηλώνει

> «Περιμένω με οργή και αγανάκτηση στοιχεία που να αιτιολογούν τη θέση μου εδώ. Το βούλευμα είναι ένα μυθιστόρημα και μάλιστα

κακογραμμένο. Ο μόνος που γνώριζα είναι ο Αγαπίου»..»» («Το κεντρικό πρόσωπο της δίκης», *Καθημερινή*, 11.02.2004)

Αυτό που παρατηρείται είναι ότι αν και δε λείπει η προβολή μιας έντονης συναισθηματικής κατάστασης ωστόσο παράλληλα η ίδια αναπαρίσταται να ελέγχει αυτήν την αγανάκτηση, να μιλά με λακωνικότητα και επιπλέον να αρθρώνει επιχειρήματα με στόχο να υπερασπίσει την αθωότητά της. Η κύρια τάση επομένως που παρατηρείται στο τύπο είναι ότι την απεικονίζει ως έντονα διεκδικητική η οποία ορισμένες φορές αγγίζει τα όρια της ακρότητας όχι όμως της δαιμονοποίησης.

Η Σωτηροπούλου επίσης αναπαρίσταται να έχει μία δυναμική συμπεριφορά αλλά με ορισμένες παρεκκλίσεις από την αρχή των εξελίξεων έως και τη δικαστική διαδικασία. Τα κεντρικά αφηγηματικά σχήματα που υποστηρίζουν την αναπαράσταση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς, την απεικονίζουν να τηρεί μία έντονα αρνητική και μη συνεργάσιμη στάση απέναντι στις αστυνομικές αρχές που την ανέκριναν. Στη συνέχεια παρουσιάζεται να δηλώνει με ψυχραιμία και σταθερότητα την αθωότητά της, κατά τη σύλληψη της καθώς και τη δίκη της 17Ν. Παράλληλα, ωστόσο η μελέτη του επιλεγμένου υλικού ανέδειξε μία σειρά άρθρων που απεικονίζουν την ίδια, αλλά και να παρεκκλίνουν από το πλαίσιο της ψυχραιμίας, να υιοθετούν κυκλοθυμικές συμπεριφορές που παραπέμπουν στις εικόνες ανισόρροπων σχιζοειδών προσωπικοτήτων. Ενδεικτικές είναι οι περιγραφές του τύπου όσον αφορά από τη μία πλευρά τις έντονες επιθέσεις των δύο απέναντι στα Μέσα Ενημέρωσης και από την άλλη την τήρηση χαμηλού προφίλ και ευγενικής συμπεριφοράς εκ μέρους τους.

Η Σωτηροπούλου ειδικότερα παρουσιάζεται μέσω μιας εικόνας που έχει το στοιχείο της δυναμικότητας συναρθρωμένο με αυτά της σκληρότητας, της επιθετικότητας και ενίοτε της νοητικής ανισορροπίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η επιλογή του τύπου να αναδείξει πληροφορίες από την παιδική ηλικία της και συγκεκριμένα την εμπειρία του ορφανοτροφείου σε μία προσπάθεια του τύπου να ερμηνεύσει την προβαλλόμενη ως ανισόρροπη συμπεριφορά της. Η ίδια αναπαρίσταται παράλληλα επιθετική απέναντι στα ΜΜΕ και τις αρχές, ακόμη και στον αδερφό του Ξηρού, Χριστόδουλο, όταν αυτός αστειεύεται για το ύψος της, και τρυφερή στους κοντινούς της ανθρώπους. Ταυτόχρονα στα ίδια άρθρα («Τι είχαν πει για την Σωτηροπούλου»,

Τα Νέα, 13.09.2002, «Οι σχέσεις και η ζωή της Σωτηροπούλου με τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», *Το Βήμα,* 13.09.2002*)* τονίζεται ότι πέρασε δύσκολα παιδικά χρόνια, μακριά από την οικογένειά της. Αυτή η έμφαση στις κυκλοθυμικές αντιδράσεις της σε συνδυασμό με τη δύσκολη παιδική ηλικία, όχι μόνο αναδεικνύει στοιχεία δαιμονοποίησης αλλά λειτουργεί και ως ένα ερμηνευτικό πλαίσιο της συμμετοχής των γυναικών σε οργανώσεις πολιτικής βίας.

Θυματοποίηση

Η θυματοποίηση συνιστά μία αφηγηματική τεχνική που παρατηρήθηκε στις αναπαραστάσεις της δράσης των γυναικών και των δύο κατηγοριών συντελώντας με αυτόν τον τρόπο στην υποτίμηση της ικανότητάς τους για πολιτική δραστηριοποίηση. Στη συμβατική πολιτική η θυματοποίηση αποτελεί τη δεύτερη κεντρική θεματική των αναπαραστάσεων δράσης ενώ στη μη συμβατική αν και παρατηρείται γενικότερα στην απεικόνιση των συγκεκριμένων γυναικών, διαπιστώνεται ευκρινέστερα στην περίπτωση της Σωτηροπούλου.

Ειδικότερα, οι εργαζόμενες απεικονίζονται να μην αντιμετωπίζουν με ψύχραιμο τρόπο το κλείσιμο της εκάστοτε επιχείρησης και την επικείμενη απόλυσή τους. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από δύο κεντρικά σχήματα. Σύμφωνα με το πρώτο οι γυναίκες απεικονίζονται να αγωνιούν και να φοβούνται για το εργασιακό τους μέλλον. Ειδικότερα, αναπαρίστανται να βιώνουν ανασφάλεια, αγωνία και απόγνωση. Ο τύπος τις παρουσιάζει να «αισθάνονται απελπισμένες» («Τα χρέη έπνιξαν την Υβόννη», 19.05.2003) γιατί είναι δύσκολο να βρουν δουλειά, να χάνουν την ανεξαρτησία «κάτω από τα πόδια τους» (ό.π.) με αποτέλεσμα να προβάλλονται αδύναμες να διαχειριστούν σε επίπεδο ψυχολογικό αλλά και συμπεριφοράς την κατάσταση της ανεργίας. Η θυματοποίηση εδώ επιτυγχάνεται καθώς οι γυναίκες αναπαρίστανται αδύναμες να διαχειριστούν σε επίπεδο ψυχολογικό αλλά και συμπεριφοράς την κατάσταση της ανεργίας.

Το δεύτερο αφηγηματικό σχήμα συμπεριλαμβάνει εκτός από τις περιγραφές της συναισθηματικής κατάστασης των γυναικών εργαζομένων, αποσπάσματα από το λόγο των ίδιων των γυναικών όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο βιώνουν και αντιμετωπίζουν το κλείσιμο των επιχειρήσεων, την ανεργία και το γενικότερο μέλλον τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η τεχνική των ερωτήσεων που

χρησιμοποιεί ο τύπος για να αρθρώσει ένα λόγο απόγνωσης, αδυναμίας και θυματοποίησης. Εκφράσεις του τύπου: «Τι θα κάνουμε;», «Πώς θα ζήσουμε;», «Πού θα βρω δουλειά τώρα;» ενισχύουν την εικόνα της θυματοποίησης και υποβαθμίζουν αυτή των γυναικών που έχουν πολιτική σκέψη και δράση.

Όσον αφορά τη μη συμβατική πολιτική το φαινόμενο της θυματοποίησης παρατηρείται σε διάφορα σημεία της συνολικής αναπαράστασης των γυναικών, καθώς η ανάλυση του επιλεγμένου υλικού έχει αναδείξει ένα ευρύτερο σεξιστικό πλαίσιο αναπαράστασής τους. Η προβολή στοιχείων όπως η εξάρτησή τους από άνδρες μέλη, η έμφαση στη μητρική ιδιότητα ή σε μία αδύναμη οικονομική κατάσταση εξυφαίνει μια εικόνα αδυναμίας και θυματοποίησής τους.

Αφηγηματικά σχήματα όπως η εξάρτηση των γυναικών από άνδρες μέλη των υπό μελέτη οργανώσεων, η έμφαση στη μητρική ιδιότητα, ειδικά όταν προβάλλεται ως στοιχείο/επιχείρημα αθωότητας, οι προβαλλόμενες προσπάθειες προστασίας και στήριξης των ανδρών -Ξηρός και Κουφοντίνας- απέναντι στις Κορτές και Σωτηροπούλου, ακόμη και η εικόνα μιας δυσμενούς οικονομικής κατάστασης (όπως στην περίπτωση της Αθανασάκη) συνετέλεσαν στην εξύφανση αναπαραστάσεων θύματος.

Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση θυματοποίησης της Σωτηροπούλου, η οποία απεικονίζεται είτε ως «δόλωμα», είτε ως αντικείμενο εκμετάλλευσης που χρησιμοποιείται για να πιέσει την παράδοση του Κουφοντίνα στις Αρχές. Στο πλαίσιο του πρώτου αφηγηματικού σχήματος απεικονίζεται να λειτουργεί ως μοχλός πίεσης για την παράδοση του Κουφοντίνα. Το ενδιαφέρον σε αυτήν την κατηγορία είναι ότι ο τύπος δεν αναφέρει πολλές λεπτομέρειες για πιθανή συμμετοχή της στην οργάνωση 17Ν αλλά περισσότερο την παρουσιάζει να βρίσκεται στο κέντρο εξελίξεων ανάμεσα σε μία διαμάχη μεταξύ των αστυνομικών αρχών και του Κουφοντίνα. Ειδικότερα, στις 06.09.2002 οι υπό μελέτη εφημερίδες παρουσιάζουν την παράδοσή του ως μία «Συμφωνημένη παράδοση» (*Ριζοσπάστης*, 06.09.2002). Αυτό που τονίζουν οι εφημερίδες *Καθημερινή*, *Ριζοσπάστης*, *Τα Νέα* και *Το Βήμα* είναι ότι ο Κουφοντίνας παραδόθηκε στις Αρχές κατόπιν διαπραγμάτευσης με στόχο «να εξασφαλίσει το αδίωκτο της συντρόφου του Σωτηροπούλου» («Ανεμοδείκτης», *Καθημερινή*, 13.09.02).

Σύμφωνα με το δεύτερο σχήμα, η σύλληψή της προβάλλεται να γίνεται όχι τόσο για την πιθανή συμμετοχή της στην οργάνωση 17Ν αλλά με στόχο να σταλεί ένα μήνυμα «προς κρατούμενους και συνηγόρους» («Τελεσίγραφο σε 17ν-περίγυρο», *Τα Νέα*, 14.09.2002), «προς τον κοινωνικό και πολιτικό περίγυρο της ελληνικής τρομοκρατίας» (ό.π). Ο λόγος του τύπου τονίζει ότι οι αρχές ήθελαν να δώσουν ένα μήνυμα με πολλούς αποδέκτες ότι δεν θα υπάρξει άλλη ανοχή («Προειδοποιούν για δεύτερο γύρο», *Τα Νέα,* 14.09.2002, βλ. και «Αποτύπωμα πρόδωσε τη Σωτηροπούλου», *Καθημερινή*, 13.09.02). Εδώ ο λόγος εξυφαίνει μία αντίθεση: η σκληρή στάση των αρχών απέναντι σε μία γυναίκα-θύμα που ουσιαστικά χρησιμοποιείται για να δοθεί ένα μήνυμα επίσης σκληρότητας απέναντι στους συμπαθούντες της 17Ν. Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το γεγονός ότι ο τύπος δίνει μία αυθαίρετη ερμηνεία για τη σύλληψη της Σωτηροπούλου που συντελεί στην υποτίμηση οποιασδήποτε δράσης της ίδιας απέναντι στην οργάνωση 17Ν.

Και στις δύο περιπτώσεις ωστόσο, η θυματοποίηση συνετέλεσε στην υποβάθμιση της πολιτικής ιδιότητας, επισκίασε την ενδεχόμενη πολιτική σκέψη και δράση των εν λόγω γυναικών, τονίζοντας παραδοσιακές αντιλήψεις για τη θηλυκότητα.

Ρόλοι

Η συγκεκριμένη θεματική αναπαράστασης δεν παρατηρείται στην απεικόνιση των εργαζόμενων γυναικών. Αυτό, όπως σχολιάστηκε και στην αρχή του κεφαλαίου, συμβαίνει πιθανόν γιατί οι γυναίκες απεικονίζονται να συμμετέχουν γενικά ως εργαζόμενες και συνδικαλίστριες που κινητοποιούνται συλλογικά. Ενώ οι οργανώσεις πολιτικής βίας ενεργούν ως μικρές -κυρίως- κλειστές ομάδες των οποίων τα μέλη έχουν πολύ συγκεκριμένες αρμοδιότητες.

Στο επίπεδο επομένως της μη συμβατικής πολιτικής η μελέτη του επιλεγμένου υλικού ανέδειξε ότι η Αθανασάκη απεικονίζεται ως μέλος της ιδρυτικής και ηγετικής ομάδας του ΕΛΑ, η οποία συμμετείχε ενεργά στο επιχειρησιακό τμήμα της οργάνωσης αλλά και στη συγγραφή των προκηρύξεών της. Η Σωτηροπούλου αναπαριστάται να γνωρίζει αρκετές πληροφορίες για πρόσωπα και ενέργειες της 17Ν καθώς και να κατηγορείται για συμμετοχή σε κακουργηματικές πράξεις της οργάνωσης, για οπλοκατοχή, κατασκευή και παροχή εκρηκτικών υλών. Για την Πεϊνό το υλικό επικεντρώνεται στην απεικόνισή της ως η «Άννα» της 17Ν και για την Κορτές

υπάρχουν ελάχιστες πληροφορίες με αποτέλεσμα να απεικονίζεται αμυδρά, πολύ υπαινικτικά ως περιφερειακό μέλος καθώς και ως μέρος των λεγόμενων «γυναικών» της 17Ν.

Μελετώντας επομένως τις περιπτώσεις της Αθανασάκη και της Σωτηροπούλου βρέθηκε ότι η Σωτηροπούλου απεικονίζεται ως κομβικό άτομο, ενίοτε με διοικητικό ρόλο και ενίοτε με συμμετοχή στον επιχειρησιακό τομέα της επιχείρησης. Παρόλο που ο τύπος την αναπαριστά να συμμετέχει στην οργάνωση, και μάλιστα σε άμεσα βίαιες πρακτικές εντούτοις το γλωσσικό συγκείμενο αναδεικνύει τα στοιχεία της αδυναμίας, της εξάρτησης από τους άνδρες. Η έμφαση στο ότι γνώριζε πολλές πληροφορίες λόγω της σχέσης της με τους δύο άνδρες-μέλη της οργάνωσης καθώς και η προβολή του γεγονότος ότι η σύλληψή της έγινε κάτω από διαφορετικές συνθήκες σε σύγκριση με αυτές των ανδρών, χωρίς δρακόντεια μέτρα δηλαδή, συντελεί στην απεικόνισή της περισσότερο ως δευτερεύον, περιθωριακό μέλος της οργάνωσης. Ο λόγος επομένως, αρθρώνεται με τέτοιον τρόπο ώστε ακόμα και η συμμετοχή της στην βίαιη δράση της 17Ν να καταπραΰνεται μέσω της απόδοσης μειωμένης πολιτική γνώσης και δράσης των γυναικών. Η εικόνα της Αθανασάκη ωστόσο διαφοροποιείται και συνιστά μία πρωτοτυπία καθώς η κυρίαρχη αναπαράσταση που εξυφαίνεται την παρουσιάζει ως ένα από τα κεντρικά μέλη της οργάνωσης. Ενδεικτικό είναι ότι από τις πρώτες μέρες των γεγονότων, το Φεβρουάριο του 2003, οι τρεις συλληφθέντες -μία εκ των οποίων είναι η Αθανασάκη- παρουσιάζονται από τον τύπο μαζί ως ηγετικά μέλη της οργάνωσης:

> Τρία ηγετικά στελέχη του ΕΛΑ, της ιστορικότερης και μαζικότερης ένοπλης οργάνωσης που έδρασε ποτέ στην Ελλάδα, πιστεύουν ότι έχουν στα χέρια τους οι εισαγγελικές και αστυνομικές αρχές που εποπτεύουν τις έρευνες της Αντιτρομοκρατικής Υπηρεσίας. («Μία πενηντάχρονη έδωσε πρόσωπα και πράγματα», *Τα Νέα*, 03.02.2003).

Σε γενικές γραμμές η Αθανασάκη αναπαρίσταται κυρίως ως κεντρικό, ιστορικό και ηγετικό μέλος του ιδρυτικού πυρήνα της οργάνωσης ΕΛΑ. Ο λόγος του τύπου αρθρώνει τρεις διαφορετικούς ρόλους για την ίδια καθώς την απεικονίζει ως συνιδρύτρια, ως μέλος του επιχειρησιακού τμήματος της οργάνωσης και ως συντάκτρια των προκηρύξεων. Παράλληλα, η έλλειψη σύνδεσης της ίδιας με κάποιο

άνδρα μέλος του ΕΛΑ καθώς και η απουσία ιδιαίτερης έμφασης στο δικό της ρόλο συντελεί σε μία ισότιμη αναπαράσταση σε σύγκριση με τα υπόλοιπα μέλη της οργάνωσης. Η ανάλυση παρόλα αυτά, ανέδειξε στοιχεία έμφυλης αναπαράστασης μέσω της έμφασης που έδωσε ο τύπος σε περισσότερο στερεοτυπικούς, βοηθητικούς ρόλους που συνηθίζεται να επιτελούν οι γυναίκες σε αντίστοιχες οργανώσεις. Αν και υπάρχουν αντιφάσεις στον τρόπο απεικόνισης των ρόλων της Αθανασάκη, εντούτοις σε αυτήν την περίπτωση ο τύπος αναδεικνύει μία εικόνα η οποία προβληματοποιεί τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί περιορισμένης, υποτιμημένης θέσης και δράσης των γυναικών σε αντίστοιχες οργανώσεις μη συμβατικής πολιτικής.

6.3. Συμπεράσματα

Ανακεφαλαιώνοντας, οι γυναίκες που συμμετείχαν στα δύο είδη πολιτικής συμμετοχής απεικονίστηκαν μέσω των κοινών θεματικών της μητρότητας, της εξωτερικής εμφάνισης, της οικονομικής κατάστασης, της παιδοποίησης, της δυναμικής δράσης καθώς και της θυματοποίησης.

Σε πρώτο επίπεδο, εντοπίστηκαν σημαντικές ομοιότητες στα αφηγηματικά σχήματα μερικών εκ των παραπάνω θεματικών. Πιο συγκεκριμένα, στην ενότητα της μητρότητας οι γυναίκες και των δύο κατηγοριών αναπαραστάθηκαν ως μητέρες που ενδιαφέρονται και αγωνιούν για τα παιδιά τους. Στην ενότητα της εξωτερικής εμφάνισης προβλήθηκε το στοιχείο της σωματικής μειονεξίας και στην οικονομική κατάσταση αυτό της οικονομικής εξάρτησης και δυσμένειας. Επιπλέον, κοινό σημείο ήταν ότι αναπαραστάθηκαν μέσα σε ένα πλαίσιο παιδοποίησης ως αφελείς και αθώες. Στη συνέχεια όσον αφορά την ενότητα της δράσης, οι γυναίκες αναπαραστάθηκαν από τη μία πλευρά να υιοθετούν δυναμικές συμπεριφορές είτε για να διεκδικήσουν τα εργασιακά τους δικαιώματα είτε για να υπερασπιστούν την αθωότητά τους. Από την άλλη πλευρά, απεικονίστηκαν ως θύματα τα οποία υπέστησαν εκμετάλλευση από διαφορετικές πηγές εξουσίας όπως τους εργοδότες τους ή τις αστυνομικές αρχές.

Προβαίνοντας στη συνέχεια σε ένα βαθύτερο επίπεδο ανάλυσης, διαπιστώνουμε ότι αυτές οι όμοιες θεματικές αναπαράστασης έχουν μία βασική διαφορά καθώς τα γλωσσικά συγκείμενα παραπέμπουν σε δύο διαφορετικές κεντρικές εικόνες: για τις γυναίκες της συμβατικής πολιτικής σε αυτήν της γυναίκας «Παρθένας» (Benedict,

1992) και για τις γυναίκες της μη συμβατικής σε αυτήν της γυναίκας «βαμπ» ή «Πόρνης» (ό.π.). Ειδικότερα, αυτό επιτυγχάνεται μέσω αφηγηματικών σχημάτων τα οποία αναδεικνύουν για τις εργαζόμενες γυναίκες στοιχεία κανονιστικών εκδοχών της θηλυκότητας όπως η αθωότητα, η άγνοια, η αδυναμία, ο έντονος συναισθηματισμός και κατ' επέκταση η θυματοποίηση. Ενώ, στη περίπτωση των γυναικών που κατηγορούνται να εμπλέκονται στις δύο οργανώσεις πολιτικής βίας, η ειδησεογραφική κάλυψη τείνει να τις αναπαριστά μέσα στο πλαίσιο της δαιμονοποίησης, με χαρακτηριστικά έντονης επιθετικότητας, πονηριάς, ενοχής, ανηθικότητας και νοητικής ή ψυχολογικής ανισορροπίας.

Το ζητούμενο είναι πώς συντελούν όλες αυτές οι εικόνες στην προβολή τους ως πολιτικά υποκείμενα; Η έμφαση που δίνει ο τύπος σε αυτά τα στοιχεία οδηγεί στην περιθωριοποίηση και υποτίμηση των ικανοτήτων τους για πολιτική σκέψη και δράση. Ο λόγος περιγράφοντας την ταυτότητα και τη δράση των γυναικών μέσω χαρακτηριστικών της συμβατικής θηλυκότητας τις απεικονίζει ως στοργικές μητέρες, ως γυναίκες που προσδιορίζονται και κατευθύνονται από τις οικογένειές τους ή τους συντρόφους τους, ενισχύοντας το ρόλο της οικογένειας ως έναν ισχυρό θεσμό πανοπτικού κοινωνικού ελέγχου[13] (Τσίγκανου, 2002, 64-65). Ο τύπος δηλαδή μέσω της έμφασης στο ρόλο της μητέρας ενισχύει και το ρόλο της οικογένειας ως θεσμού που διαφυλάττει τις κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές και κατ' επέκταση τους έμφυλους ρόλους. Επιπλέον, προβλήθηκαν να εξαρτώνται οικονομικά και ιδεολογικά από αυτούς, ως αδύναμες να διαχειριστούν δύσκολες συνθήκες όπως η ανεργία, ως αφελείς και αθώες που υφίστανται εύκολα εκμετάλλευση και εξαπάτηση. Ως αποτέλεσμα όλων αυτών επιτείνονται οι συγκεκριμένες εικόνες και υποβαθμίζεται η προβολή τους ως γυναίκες συνδικαλίστριες ή ως μέλη μη συμβατικών πολιτικών οργανώσεων.

Από την άλλη πλευρά απεικονίζοντάς τες με στοιχεία δαιμονοποίησης που αντιτίθενται στις εκδοχές της παραδοσιακής θηλυκότητας όχι μόνο αμβλύνει την αναπαράστασή τους ως πολιτικά υποκείμενα, αλλά παράλληλα προσφέρει ένα ερμηνευτικό πλαίσιο για τη συμμετοχή τους σε οργανώσεις πολιτικής βίας. Στις

[13] Για το ρόλο της οικογένειας ως μηχανισμός άσκησης κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα βλέπε αναλυτική επιχειρηματολογία στο Τσίγκανου Ι. (1999). Η οικογένεια ως μηχανισμός άσκησης κοινωνικού ελέγχου στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 121-136.

περιπτώσεις ιδιαίτερα γυναικών που εμπλέκονται σε φαινόμενα βίας παρατηρείται αυτή η στρατηγική της τερατοποίησης εκ μέρους του τύπου (Αβδελά, 2002, Halkias, 1999, 2008) η οποία έχει ως στόχο την υποβάθμιση των ίδιων και της πολιτικής δράσης τους.

Ο τύπος ωστόσο, ανέδειξε μία αμφιταλάντευση ή/και αμηχανία απέναντι σε αυτές τις γυναίκες καθώς άρθρωσε στοιχεία στην προβαλλόμενη ταυτότητα που δεν εμπίπτουν σε έμφυλα πλαίσια αλλά αντιθέτως οδηγούνται στην προβληματοποίηση αυτών. Ειδικότερα, παρατηρήθηκε ότι οι υπό μελέτη εφημερίδες αρθρώνουν ένα λόγο που τις παρουσιάζει δυναμικές -και στα δύο είδη πολιτικής συμμετοχής- να διεκδικούν και να αγωνίζονται για τα πιστεύω τους. Οι εργαζόμενες για παράδειγμα απεικονίζονται να διαδηλώνουν και η Αθανασάκη να κατέχει ηγετικό ρόλο στην οργάνωση του ΕΛΑ. Και σε αυτές τις περιπτώσεις όμως διαπιστώνεται ότι μέσα από μία φωτογραφία, από σχόλια ή νύξεις ο τύπος επιτυγχάνει να τις επανεγγράφει στον άξονα της συμβατικής θηλυκότητας, που τις θέλει να είναι μητέρες, στο σπίτι, αδύναμες εντέλει να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του δημόσιου βίου και ειδικά της πολιτικής αρένας.

Συμπερασματικά, μέσω αυτών των περιπτώσεων διακρίνουμε ότι ο ειδησεογραφικός λόγος ακολουθεί ορισμένες ευρύτερες τάσεις στον τρόπο αναπαράστασης των γυναικών. Τα στοιχεία του τονισμού της μητρότητας, της εξωτερικής εμφάνισης και μίας απόδοσης έλλειψης νοημοσύνης ενισχύουν αντιλήψεις για τη θηλυκότητα που θέλουν τις γυναίκες στοργικές μητέρες, όμορφες και χωρίς ιδιαίτερα υψηλή νοημοσύνη. Η εξάρτηση από τους άνδρες συνιστά επίσης ένα πρότυπο αφηγηματικό σχήμα που απεικονίζει τις γυναίκες αν όχι να καθορίζονται, να επηρεάζονται οικονομικά και πολιτικά από αυτούς. Η προβολή της αθωότητας και της αδυναμίας στις εικόνες τους επιτείνει αυτήν την αντίληψη της εξάρτησης και της ανάγκης για ανδρική προστασία γεγονός που επιβεβαιώνει τον σημαίνοντα ρόλο του τύπου στην περιφρούρηση των κυρίαρχων έμφυλων αντιλήψεων.

Παράλληλα, παρατηρείται ότι όταν οι γυναίκες εμφανίζονται να παρεκκλίνουν από τους στερεοτυπικούς ρόλους τους ο τύπος χρησιμοποιεί στρατηγικές λόγου με στόχο ακριβώς τη διαφύλαξη της κανονιστικής θηλυκότητας. Η δαιμονοποίηση συνιστά μία κεντρική τακτική εκ μέρους του ειδησεογραφικού λόγου και στην Ελλάδα όσον αφορά τις περιπτώσεις που μελετήθηκαν καθώς προβάλλει με ιδιαίτερη ένταση

στοιχεία πονηριάς, ανηθικότητας, απρεπούς συμπεριφοράς και ασυνήθιστης επιθετικότητας που θυμίζουν εικόνες «μαγισσών» και «σειρήνων» και συντελούν στην υποβάθμιση των γυναικών που διαφοροποιούνται από τα έμφυλα πρότυπα συμπεριφοράς.

Οι γυναίκες είτε στον συνδικαλισμό είτε στην τρομοκρατία δεν απεικονίστηκαν να εκφράζουν τις πολιτικές τους απόψεις, δεν τους δόθηκε χώρος έκφρασης της πολιτικής τους σκέψης. Οι συνδικαλίστριες της Πάλκο για παράδειγμα διένυσαν ένα μήνα έντονων κινητοποιήσεων και ο τύπος έδωσε εξίσου έμφαση σε συναισθηματικές καταστάσεις του φόβου και της απελπισίας. Η Αθανασάκη συνελήφθη και δικάστηκε για συμμετοχή στην ηγετική ομάδα της οργάνωσης και δεν προβλήθηκαν οι πολιτικές της ιδέες. Αυτό σε συνδυασμό με την έμφαση που έδωσε ο ειδησεογραφικός λόγος σε στερεοτυπικά χαρακτηριστικά όπως η μητρότητα, η αφέλεια, η εξάρτηση και η αδυναμία για να αναπαραστήσει γυναίκες που συμμετέχουν σε δύο πολύ διαφορετικές μορφές πολιτικής δράσης, εκ των οποίων η μία είναι νόμιμη και αποδεκτή από την κοινωνία ενώ η δεύτερη θεωρείται μη συμβατική και μη νομιμοποιημένη ενισχύει τη θέση μας ότι τα Μέσα Ενημέρωσης αποτελούν έναν τόπο διαπραγμάτευσης λόγων που παράγουν συγκεκριμένου είδους πολιτικά υποκείμενα.

Επικεντρώνοντας στη σχέση των γυναικών με την πολιτική, κατά ένα χρονικό διάστημα με ιδιαίτερα πυκνή πολιτική δραστηριότητα, η παρούσα έρευνα επιβεβαιώνει το σημαντικό ρόλο του τύπου στην περιθωριοποίηση της πολιτικής σκέψης και δράσης τους, στην περιφρούρηση της κανονιστικής θηλυκότητας και παράλληλα στην κατασκευή συγκεκριμένων τύπων έμφυλων υποκειμένων. Τόσο οι γυναίκες που συμμετέχουν σε συνδικαλιστική δράση όσο και αυτές που απεικονίζονται να έχουν σχέση με δράση που ορίζεται ως τρομοκρατική, δέχονται παρόμοια αντιμετώπιση από τον ειδησεογραφικό λόγο κατά το χρονικό διάστημα που μελετήθηκε. Η έρευνα αναδεικνύει τις επικρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις για την πρέπουσα σχέση των γυναικών με την πολιτική ενώ παράλληλα περιφρουρεί τις κανονιστικές αντιλήψεις περί θηλυκότητας και αρρενωπότητας. Ενώ δεν καταργεί την δυνατότητα για πολιτική σκέψη και δράση, ωστόσο, ο ειδησεογραφικός λόγος προσπαθεί να την αναδείξει μέσα σε ένα πλαίσιο το οποίο δεν απειλεί την

πολιτισμική επιταγή που θέλει τις γυναίκες να έχουν περιορισμένη συμμετοχή στο δημόσιο πολιτικό βίο.

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

Αρχείο της εφημερίδας *Το Βήμα*, Χρήστου Λαδά 1, Αθήνα.

Αρχείο Εφημερίδων της Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων: Βιβλιοθήκη Πόλης - Πρώην Δημόσιο Καπνεργοστάσιο - Λένορμαν 218, Αθήνα.

Ηλεκτρονικό αρχείο της εφημερίδας *Καθημερινή: http://www.kathimerini.gr/search*

Ηλεκτρονικό αρχείο της εφημερίδας *Ριζοσπάστης: https://www.rizospastis.gr/*

Ηλεκτρονικό αρχείο της εφημερίδας *Το Βήμα: http://www.tovima.gr/*

Ηλεκτρονικό αρχείο της εφημερίδας *Τα Νέα: http://www.tanea.gr/*

Ελληνόγλωσση

Αβδελά, Έ. (2003). *Για λόγους τιμής: Για συναισθήματα και αξίες στην μετεμφυλιακή Ελλάδα*. Αθήνα: Νεφέλη.

Βαρίκα, Ε. (2000). *Με διαφορετικό πρόσωπο*: *Φύλο, διαφορά και οικουμενικότητα*. Αθήνα: Κατάρτι.

Βαρχαλαμά, Ε., Μπουκουβάλας, Κ. & Παπαγεωργίου, Ε. (2015). Η Συμμετοχή των Γυναικών στα Όργανα Διοίκησης των Συνδικαλιστικών Οργανώσεων Δομής της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας. Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Βερβενιώτη, Τ. (1994). *Η γυναίκα της Αντίστασης*: *Η είσοδος των γυναικών στην πολιτική*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Blackledge, D., & Hunt B. (1994). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.

Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία* (επιμ.μετφρ.Δ. Τσαούσης). Αθήνα: Gutenberg.

Δοξιάδης, Κ. (1995). *Εθνικισμός, Ιδεολογία, Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*. Αθήνα: ΠΛΕΘΡΟΝ.

Δοξιάδης, Κ. (2008). *Ανάλυση Λόγου*. Αθήνα: Πλέθρον.

Δουλκέρη, Τ. (1990). *Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και ισότητα των δύο φύλων*. Αθήνα: Παπαζήση.

Δουλκέρη, Τ. (2009). «Απεικονίζοντας στις εφημερίδες τις γυναίκες πολιτικούς και πρωταθλήτριες κατά την περίοδο των Ολυμπιακών Αγώνων «Αθήνα 2004»» στο Ψύλλα, Μ. (επιμ.) (2009). *Δημόσιος Χώρος και Φύλο,* 215-226. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Evans, M. (2004). *Φύλο και Κοινωνική Θεωρία* (επιμ.μτφρ. Α. Κουπκιολής). Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.

Καντσά, Β. (2006). «Οικογενειακές Υποθέσεις. Μητρότητα και ομόφυλες ερωτικές σχέσεις» στο Ευθύμιος Παπαταξιάρχης (επιμ.) *Περιπέτειες της ετερότητας. Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*, 355-381, Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Κασιμέρης, Γ. (2001). *Η επαναστατική οργάνωση 17 Νοέμβρη*. Αθήνα: Καστανιώτη.

ΚΕΘΙ (2006). *Η συμμετοχή των γυναικών στα Κέντρα Λήψης αποφάσεων*. Ανάκτηση από:https://kethi.gr/wp-content/uploads/2009/01/126_GYNAIKES_SYMMETOXH_KLPA.pdf

Κομνηνού, Μ. & Λυριντζής, Χ. (επιμ.) (1989). *Κοινωνία Εξουσία & Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Αθήνα: Παπαζήση.

Κωνσταντινίδου, Χ. (2007). ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ. ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΑΜΗΧΑΝΙΑ. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών,* 123 Β, 79-112.

Κωνσταντινίδου, Χ. (2011). *Οπτικός Πολιτισμός και Κοινωνικές Ανισότητες*. Αθήνα: Futura.

Κωνσταντοπούλου, Χ. (2014). *Κοινωνικές Αναπαραστάσεις: Επικοινωνιακά Μέσα και Εξουσία*. Αθήνα: Παπαζήση.

Λάμνιας, Κ. (2002). *Κοινωνιολογική θεωρία και εκπαίδευση*. Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.

Λυδάκη, Ά. (2016). *Αναζητώντας το χαμένο παράδειγμα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Λύτρας, Α.Ν. (2007). *Αναλύσεις περί Κοινωνικής Δομής*. Αθήνα: Παπαζήση.

Μιχαηλίδου, Μ. & Χαλκιά, Α. (επιμ.) (2006). *Η παραγωγή του κοινωνικού σώματος*. Αθήνα: Κατάρτι & Δίνη, Φεμινιστικό Περιοδικό.

Μοσχοβάκου, Ν. (2015). *Κατά Φύλο Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών του 2015*, Αθήνα: ΚΕΘΙ. Ανάκτηση από:
https://gynaikes-politiki.gr/sites/default/files/nea/file_attachments/ekloges_2015_0.pdf

Μπόση, Μ. (1996). *Ελλάδα & Τρομοκρατία*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλα.

Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1992). *Γυναίκες και πολιτική: Η πολιτική φυσιογνωμία των Ελληνίδων*. Αθήνα: Gutenberg.

Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2002). *Το φύλο της Δημοκρατίας*: *Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα.* Αθήνα: Σαββάλας.

Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2014). *Δομές Πολιτικής Εξουσίας*, ΚΕΘΙ.

Ανάκτηση από: https://kethi.gr/wp-content/uploads/2016/02/enotita-2_0.pdf

Σεραφετινίδου, Μ. (2003). *Κοινωνιολογία των ΜΜΕ*. Αθήνα: Gutenberg.

Τσίγκανου, Ι. (1999). Η οικογένεια ως μηχανισμός άσκησης κοινωνικού ελέγχου στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, *98-99*, 121-136.

Τσίγκανου, Ι. (επιμ.) (2002). *Οι εγκληματολογικές όψεις του κοινωνικού αποκλεισμού*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Θανοπούλου, Μ. & Τσίγκανου, Ι. (επιμ.) (2016). *Γυναίκες ανάμεσα στην εργασία και την οικογένεια εν μέσω κρίσης*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Χαλκιά, Α. (2007). *Το άδειο λίκνο της δημοκρατίας: Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Χαλκιά, Α. (2011). *Έμφυλες Βιαιότητες*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Χιωτάκη-Πούλου, Ε. (2008). Πολιτικός λόγος, «φύλο» και «έμφυλη υποκειμενικότητα» στο Μαριάννα Ψύλλα (επιμ.) (2009). *Δημόσιος Χώρος και Φύλο*. (71-99). Αθήνα: Τυπωθήτω.

Χρυσοχόου, Ξ. (2011). *ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ*. Αθήνα: Πεδίο.

Ψύλλα, Μ. (επιμ.) (2009). *Δημόσιος Χώρος και Φύλο*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Ψύλλα, Μ. & Σεραφής, Δ. (2014). Έντυπος λόγος και Εξουσία: κοινωνικοπολιτική και πολυτροπική προσέγγιση στο Χριστιάνα Κωνσταντοπούλου (2014). *Κοινωνικές Αναπαραστάσεις: Επικοινωνιακά Μέσα και Εξουσία*, (109-123). Αθήνα: Παπαζήση.

Ψυχογιός, Δ. (2004). *Τα Έντυπα Μέσα Επικοινωνίας*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Ξενόγλωσση

Aday, S. & Devitt, J. (2001). Style over Substance: Newspaper Coverage of Elizabeth Dole's Presidential Bid. *Press/Politics, 6(2)*, 52-73.

Adcock, C. (2010). The Politician, The Wife, The Citizen, and her Newspaper. *Feminist Media Studies, 10(2)*, 135-159.
Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1080/14680771003672254
Ashley, L. & Olson, B. (1998). Constructing Reality: Print Media's Framing of the Women's Movement, 1966 to 1986. *Journalism & Mass Communication Quarterly, 75(20)*, 263-277.

Barakso, M. & Schaffner, B. F. (2006). Winning Coverage: News Media Portrayals of the Women's Movement, 1969-2004. *The Harvard International Journal of Press and Politics, 11(4)*, 22-44.

Bathla, S. (1998*). Women, Democracy and the Media, Cultural and Political Representations in the Indian Press*. Delhi: Sage Publications.

Bee, C. & Kaya, A. (2017). Conventional versus non-conventional political participation in Turkey: dimensions, means, and consequences. *Turkish Studies*, *18(1)*, 1-9. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1080/14683849.2016.1272049

Benedict, H. (1992). *Virgin or Vamp: How the press covers sex crimes*. New York: Oxford University Press.

Berger, P. L. & Luckmann, T. (1984). *The Social Construction of Reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth: Penguin.

Bielby, C. (2006). "Bonnie und Kleid": Female Terrorists and the Hysterical Feminine. *The University of Edinburgh PostGraduate Journal of Culture and the Arts*, 2, 1-18. Ανάκτηση από: www.forumjournal.org/article/download/551/836

Bielby, C. (2007). Attacking the Body Politic: the Terroristin in 1970s German Media. *Reconstruction: Studies in contemporary culture, 7(1)*.

Brown, K. E. (2011). Muriel's Wedding: News Media Representations of Europe's first female suicide terrorist. *European Journal of Cultural Studies, 14(6)*, 705-726. Ανάκτηση από: http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1367549411419976?journalCode=ecsa

Bryman, A. (2001). *Social Research Methods*. New York: Oxford University Press.

Byerly, C. M. & Ross, K. (2006). *Women & Media*. United Kingdom: Blackwell.

Charles, N. (2002). *Gender in Modern Britain*. New York: Oxford University Press.

Chesney-Lind, M. & Eliason, M. (2006). From invisible to incorrigible: The demonization of marginalized women and girls. *Crime Media Culture, 2(1),* 29-47. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1177/1741659006061709

Chim, P. & Chew, L. (2001). Political Women in Singapore: A socio-linguistic analysis. *Women's Studies International Forum, 24(6)*, 727-736.

Cockburn, C. (1997). Gender in an International Space: Trade Union women as European Social Actor. *Women's Studies International Forum, 20(4)*, 459-470. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1016/S0277-5395(97)00035-6

Collins L. R. (2011). Content Analysis of Gender Roles in Media: Where Are We Now and Where Should We Go? Sex Roles, *64(3-4)*, 290-298. Ανάκτηση από: https://link.springer.com/article/10.1007/s11199-010-9929-5

Corsun, A. (1991). Group Profile: The Revolutionary Organization 17 November in Greece, *Studies in Conflict and Terrorism, 14(2)*, 77-104. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1080/10576109108435860

Cunningham, K. (2003). Cross-Regional Trends in Female Terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism, 26*, 171-195. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1080/10576100390211419

Danielsen, H., Jegerstedt, Muriaas and Ytre-Arn (2016). *Gendered Citizenship and the Politics of Representation*. United Kingdom:Palgrave Macmillan.

Davis, J. (2006). Women and Terrorism in Radical Islam: Planners, perpetrators, patrons? Revolution or Evolution? Emerging Threats to Security in the 21st Century. First Annual Graduate Symposium Dalhousie University, Halifax, N.S. Canada. Ανάκτηση από: https://www.researchgate.net/publication/270959680_Women_and_radical_islamic_terrorism_planners_perpetrators_patrons

Davis, J. (2013). Evolution of the Global *Jihad*: Female Suicide Bombers in Iraq. *Journal of Conflict &Terrorism, 36(4)*, 279-291. Ανάκτηση από: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1057610X.2013.763598

Danielsen, H., Jegerstedt, K., Muriaas, L. M. & Ytre-Arne, B. (επιμ.) (2016). *Gender Citizenship and the Politics of Representation*. London: Palgrave Macmillan.

Dolan, J. & Kropf, J. (2004). Credit Claiming from the U.S. House, Gendered Communication Styles? *Harvard Journal of Press and Politics, 9(1)*, 41-59. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1177/1081180X03260073

Easteal, P., Bartels, L., Nelson, N. & Holland, K. (2015). How are women who kill portrayed in newspaper media? Connections with social values and the legal system. *Women's Studies International Forum, 51*, 31–41. Ανάκτηση από: http://dx.doi.org/10.1016/j.wsif.2015.04.003

Edwards, J. L. & Chen, H-R. (2000). The First Lady/First Wife in editorial cartoons: rhetorical visions through gendered lenses. *Women's Studies in Communication*, *23(1)*, 367-391. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1080/07491409.2000.11735774

Faith, K. (1993). *Unruly Women, The politics of confinement and resistance,* Vancouver-Canada: Press Gang Publishers.

Fishman, G. & Weimann, G. (1988). Attribution of Responsibility: Sex-based Bias in Press Reports on Crime. *European Journal of Communication* 3:415-430. Ανάκτηση από: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0267323188003004004

Fox, J. & Bailenson, J. N. (2009). Virtual Virgins and Vamps: The Effects of Exposure to Female Characters' Sexualized Appearance and Gaze in an Immersive Virtual Environment. *Sex Roles*, *61*, 147–157.

Garcia-Blanco, I. & Wahl-Jorgensen, K. (2012). The Discursive Construction of Women Politicians in the European Press. *Feminist Media Studies, 12(3)*, 422-441. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1080/14680777.2011.615636

Gerbner, G. & Gross, L. (1976). *The Violence Profile,* Reprinted From Journal of Communication, Spring 1976 Volume 26:2 1976 by The Annenberg School of Communications.

Gidengil, E. & Everitt, J. (2000). «Talking Tough: Gender and Reported Speech in Campaign News Coverage», στο The Joan Shorenstein Center on The Press, Politics and Public Policy, Working Papers Series, Harvard University, John F. Kennedy School of Government.

Gilmartin, P. & Brunn D., S. (1998). The Representation of Women in Political Cartoons of the 1995 World Conference on Women. *Women's Studies International Forum, 21(5)*, 535-549. Ανάκτηση από: https://www.researchgate.net/publication/222177364_The_Representation_of_Women_in_Political_Cartoons_of_the_1995_World_Conference_on_Women

Giotis, C. (2019). More than a victim: Thinking through foreign correspondent's representations of women in conflict. Στο R. Shackel & L. Fiske (επιμ.), *Rethinking Transitional Gender Justice*, Gender, Development and Social Change (97-117). Switzerland: Palgrave Macmillan.
Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1007/978-3-319-77890-7_6

Gitlin, T. (1980). *The Whole World Is Watching.* Berkeley: University of California Press.

Goffman E. (1979). *Gender Advertisements*. London: Macmillan.

Harp, D. & Struckman, S. (2010). The Articulation of Lynndie England to Abu Ghraib: Gender Ideologies, War, and the Construction of Reality. *Journal of Magazine & New Media Research* 1, *11 (2)*, 1-23. Ανάκτηση από: https://aejmcmagazine.arizona.edu/Journal/Spring2010/HarpStruckman.pdf

Halkias, A. (1999). From Social Butterfly to Modern Day Media: Elizabeth Broderick's Portrayal in the Press. *Critical Studies in Mass Communication, 16*, 289-307.

Halkias, A. (2008). Nationalism, Lipstick, and Kitchen Knives: Representations of Power and Society in the Case of Vazirani. Στο S. Shifrin (επιμ.), *Re-framing Representations of Women* (225-240)*,* Hampshire, England: Ashgate Publishing.

Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, London: Sage.

Hammersley, M. (1997). On the Foundations of Critical Discourse Analysis. *Language and Communication, 17(3)*, 237-248. Ανάκτηση από: https://www.sciencedirect.com/journal/language-and-communication/vol/17/issue/3

Havick, J. (1997), Determinants of National Media Attention. *Journal of Communication*, *47(2)*, 97-111. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1997.tb02708.x

Isaacs, D. & Mthembu, J. (2018). “I forgive him. It wasn’t easy for him”. Social representations of perpetrators of intimate partner violence in the Western Cape Province media, Critical Studies in Media Communication, *35(5)*, 468-482. Ανάκτηση από: DOI:10.1080/15295036.2018.1501157

Jacques, K. & Taylor, J.P. (2009), Female Terrorism: A Review. *Terrorism and Political Violence*, *21(3)*, 499-515.

Ανάκτηση από: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09546550902984042

Jamal, A. (2004). Feminist Media Discourse in Palestine and the Predicament of Politics. *Feminist Media Studies, 4(2)*, 129-146. Ανάκτηση από: http://people.socsci.tau.ac.il/mu/amaljamal/files/2018/02/Amal-Jamal-Feminist-Media-Politics-Published.pdf

Jiwani, Y. (2009). Helpless Maidens and Chivalrous Knights: Afghan Women in the Canadian Press. *University of Toronto quarterly*, *78 (2)*, 728-744. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.3138/utq.78.2.728

Kahn, F. K. & Goldenberg, N. E. (1991).Women Candidates in the News: An Examination of Gender Differences in U.S. Senate Campaign Coverage. *Public Opinion Quarterly*, *55(2)*, 180–199. Ανάκτηση από: http://people.socsci.tau.ac.il/mu/amaljamal/files/2018/02/Amal-Jamal-Feminist-Media-Politics-Published.pdf

Kahn, F. K. (1994). The Distorted Mirror: Press Coverage of Women Candidates for Statewide Office. *Journal of Politics, 56(1)*, 154-173.

Kassimeris, G. (1995). Greece: Twenty years of political terrorism. *Terrorism and Political Violence, 7(2)*, 74-92.
Ανάκτηση από: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09546559508427300

Kassimeris, G. (2004). Fighting for revolution? The Life and Death of Greece’s Revolutionary Organization 17 November, 1975–2002. *Journal of Southern Europe and the Balkans, 6(3)*, 259-273.

Ανάκτηση από: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1461319042000296813

Khodair, A.A. & Hassib, B. (2015). Women's Political Participation in Egypt: the Role of the National Council for Women. *International Journal of Political Science and development*, *3(7)*, 326-337.

Kemoklidze, N. (2009). Victimisation of Female Suicide Bombers: The Case of Chechnya. *Caucasian Review of International Affairs, 3(2)*, 181-188.

Laster K. & Erez E. (2015). Sisters in Terrorism? Exploding Stereotypes. *Women & Criminal Justice*, *25(1-2)*, 83-99.

Lawson, C.E. (2018). Innocent victims, creepy boys: discursive framings of sexuality in online news coverage of the celebrity nude photo hack. *Feminist Media Studies*, *18 (5)*, 825-841. Ανάκτηση από: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14680777.2017.1350197

Lawton, E. (2009). Gender Advertisements: Replication of a Classic Work Examining Women, Magazines, and Facebook Photographs The Honors Program Senior Capstone Project. Ανάκτηση από: https://digitalcommons.bryant.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=honors_communication

Lemish, D. & Barzel, I. (2000). 'Four Mothers', the Womb in the Public Sphere. *European Journal of Communication, 15(2)*, 147-169. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1177/0267323100015002001

Lemish, D. (2005). The Media Gendering of War and Conflict. *Feminist Media Studies, 5(3)*, 275-278.
Ανάκτηση από: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14680770500271628

Len-Ríos, E. M., Rodgers, S., Thorson, E., Yoon, D. (2005). Representation of Women in News and Photos: Comparing Content to Perceptions. *Journal of*

Communication, 55(1), 152-168. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2005.tb02664.x

Liebes T., Kampf Z. (2009). Black and White and Shades of Gray. *International Journal of Press/Politics, 14(4)*, 434-453. Ανακτήθηκε από: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.883.7590&rep=rep1&type=pdf

Lithgow, L. (2000), «A Question of Relativity: The Role of the News Media in Shaping the View of Women in Asian Political Dynasties», στο The Joan Shorenstein Center on The Press, Politics and Public Policy, Working Papers Series, Harvard University, John F. Kennedy School of Government.

Lombroso Ferrero, G. (1911). *Criminal man. According to the classification of Cesare Lombroso*, New York: Putnam.

Ανάκτηση από: https://archive.org/details/criminalmanaccor1911lomb/page/n12

Lovenduski, J. (1986). *Women and European Politics*: *Contemporary Feminism and Public Policy*, Amherst: The University of Massachusetts Press.

Luthra, R. (1999). The Women's Movement and the Press in India: The Construction of Female Foeticide as a Social Issue. *Women's Studies in Communication*, *22(1)*, 1-24.

Ανάκτηση από: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07491409.1999.10162559

Mendick, H., Moreau, M.P. (2013). New media, old images: constructing online representations of women and men in science, engineering and technology. *Gender and Education*, *25(3)*, 325-339.
Ανάκτηση από: http://dx.doi.org/10.1080/09540253.2012.740447

Minic, D. (2008). What Makes An Issue A *Woman's Hour* Issue? *Feminist Media Studies*, *8(3)*, 301-315.

Naaman, D. (2007). Brides of Palestine/Angels of Death: Media, Gender, and Performance in the Case of the Palestinian Female Suicide Bombers. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, *32(4)*, 933-955.

Ανάκτηση από: https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/512624

Nacos, B. (2005). The Portrayal of Female Terrorists in the Media: Similar Framing Patterns in the new Coverage of Women in Politics and in Terrorism. *Studies in Conflict and Terrorism, 28(5)*, 435-451.

Ανάκτηση από: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10576100500180352

Nilsson, G. (2018). Rape in the news: on rape genres in Swedish news coverage. *Feminist Media Studies,* 1-17. Ανάκτηση από:

https://doi.org/10.1080/14680777.2018.1513412

Nivat, A. (2005). The Black Widows: Chechen Women Join the Fight for Indepedence-and Allah. *Studies in Conflict and Terrorism, 28(5)*, 413-419.
Ανάκτηση από: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10576100500180394

Norris, P. (1997). *Women, Media and Politics*, New York: Oxford University Press.

Nwabueze, C., PhD., & Oduah, F. (2015). Media re-victimization of rape victims in a shame culture? Exploring the framing and representation of rape cases in nigerian dailies. *Global Media Journal, 13(24)*, 1-20. Ανάκτηση από: https://search-proquest-com.ezp.sub.su.se/docview/1697223686?accountid=38978

Patkin, T. T. (2004). Explosive Baggage: Female Palestinian Suicide Bombers and the Rhetoric of Emotion. *Women and Language, 27(2)*, 79-88.

Pazarzi, N. & Tsangaris, M. (2008). Constructing Women's Image in TV Commercials: The Greek Case. *Indian Journal of Gender Studies, 15(1)*, 29-50. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1177/097152150701500102

Perry, B. (2013). Gendered Islamophobia: hate crime against Muslim women. *Social Identities, 20 (1)*, 1-16. Ανάκτηση από: DOI:10.1080/13504630.2013.864467

O'Neilla, D., Savigny, H. & Cann,V. (2016). Women politicians in the UK press: not seen and not heard? *Feminist Media Studies*, *16(2)*, 293-307. Ανάκτηση από http://dx.doi.org/10.1080/14680777.2015.1092458

Phalen, P. & Algan, E. (2001). (Ms) taking Context for Content: Framing the Fourth World Conference on Women. *Political Communication, 18(3)*, 301-319.

Plaza, J.F., Rivas-Nieto, P. & Rey-García, P. (2017). Representation of women as Terrorists and victims of terrorism in the Spanish press. The case of El País Newspaper. *Revista Latina de Comunicación Social, (72)*, 129 -144.
Ανάκτηση από: http://www.revistalatinacs.org/072paper/1157/07en.html
DOI: 10.4185/RLCS-2017-1157

Poirot, K. (2004). Mediating a Movement, Authorizing Discourse: Kate Millett, Sexual Politics, and Feminism's Second Wave. *Women's Studies in Communication, 27(2)*, 204-235. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1080/10584600152400356

Rakow, L. & Kranich, K. (1991). Women as Sign in Television News, *Journal of Communication, 41(1)*, 8-23.

Randall, V. (1987). *Women and Politics*, London: Macmillan Education.

Reinares, F. (2004). Who Are the Terrorists? Analyzing Changes in Sociological Profile among Members of ETA. *Studies in Conflict & Terrorism, 27(6)*, 465–488. Ανάκτηση από: doi/abs/10.1080/10576100490519741?journalCode=uter20

Robson, D.C. (2000). Stereotypes and the Female Politician: A Case Study of Senator Barbara Mikulski. *Communication Quarterly*, *48(3)*, 205-222. Ανάκτηση από: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01463370009385593

Roncarolo, F. (2000). A Woman at the Quirinal? Thanks, But No Thanks. *The European Journal of Women's Studies, 7(1),* 103-126. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1177/135050680000700113

Ross, K. (2003). Women Politicians and Malestream Media: A Game of Two Sides, *Centre of Advancement of Women in Politics*, School of Politics, Belfast, Queens University, 1-13.

Ανάκτηση από: https://www.qub.ac.uk/cawp/research/media.PDF

Ross, K. & Sreberny, A. (2000). Women in The House: Media Representation of British Politicians. Στο A. Sreberny, L. Van Zoonen (επιμ.), *Gender, Politics and Communication* (79-101)*,* New Jersey: Hampton Press.

Rowbotham, S. (1992). *Women in Movement: Feminism and Social Action*, New York: Routledge.

Shadmi, E. (2000). Between Resistance and Compliance, Feminism and Nationalism: Women in Black in Israel. *Women's Studies International Forum, 23(1)*, 23–34. Ανάκτηση από: https://www.sciencedirect.com/journal/womens-studies-international-forum/vol/23/issue/1

Sjoberg, L. & Gentry, E. C. (2007). *Mothers, Monsters, Whores*, New York: Zed Books.

Smith, G. (1996). Gender Advertisements Revisited: A Visual Sociology Classic? *Electronic Journal of Sociology*. Ανάκτηση από: https://www.sociology.org/ejs-archives/vol002.001/smith.html

Smith, K. (1997). When All's Fair: Signs of Parity in Media Coverage of Female Candidates. *Political Communication, 14*, 71-82.

Sreberny-Mohammadi, A. & Ross, K. (1996). Women MPs and the Media: Representing the Body Politic. *Parliamentary Affairs*, 49(1), 103-115. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.pa.a028661

Sreberny, A. & Van Zoonen, L. (2000). *Gender, Politics and Communication.* New Jersey: Hampton Press.

Speckhard, A. (2008). The Emergence of Female Suicide Terrorists. *Studies in Conflict & Terrorism, 31(11)*, 995-1023.

Steeves, H. L. (1997). *Gender violence and the press: The St. Kizito story.* Athens, OH: Ohio University Center for International Studies.

Tan, N. (2015). Party Quotas and Rising Women Politician in Singapore. *Politics & Gender*, *11(1*), 196-207.

Talbot, R. (2001). Myths in the Representation of Women Terrorists. *Eire-Ireland, 35(3/4)*, 165-186.

Thanopoulou, M. &, Tsiganou, J. (2005). Representations of Gender in Public Rhetoric. The Case of Law-making on Immigration in the Greek Parliament. *The Greek Review of Social Research, 117(B')*, 169-187.

Van Dijk, T. (1991). *Racism and the Press*. New York: Routledge.

Van Zoonen, L. (1988). Rethinking Women and the News. *European Journal of Communication, 3(1)*, 35-53.

Van Zoonen, L. (1996). *Feminist Media Studies*. Sage: London.

Sreberny A. & Van Zoonen L. (επιμ.) (2000). *Gender, Politics and Communication.* Cresskill, New Jersey: Hampton Press.

Vavrus, M. (2000). From Women of the Year to "Soccer Moms": The Case of the Incredible Shrinking Women. *Political Communication, 17(2)*, 193-213.

Von Knop, K. (2007). The Female Jihad: Al Qaeda's Women. *Studies in Conflict & Terrorism*, *30(5)*, 397-414.

Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1080/10576100701258585

Weinberg, L. & Eubank, W. L. (1987). Italian women terrorists. *Studies in Conflict &Terrorism*, *9(3)*, 241 -262.
Ανάκτηση από URL: http://dx.doi.org/10.1080/10576108708435630

West, J. (2004-2005). FEMINIST IR AND THE CASE OF THE ‘BLACK WIDOWS’: REPRODUCING GENDERED DIVISIONS. *Innovations: a Journal of politics, 5*, 1-16.
Ανάκτηση από: https://www.ucalgary.ca/innovations/files/innovations/inv2005spr-2.pdf

Wood, R. M. & Thomas, L. J. (2017). Women on the frontline: Rebel group ideology and women’s participation in violent rebellion. *Journal of Peace Research*, *54(1)*, 31–46. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1177/0022343316675025

Worthington, N. (2003). Shifting Identities in the Kenyan Press: Representations of Wangari Maathai’s Media Complex Protest. *Women’s Studies in Communication, 26(2)*, 143-164. Ανάκτηση από: https://doi.org/10.1080/07491409.2003.10162457

Young, A. (1990). *Feminity in Dissent*. London: Routledge.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ι. ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ εντός της διατριβής

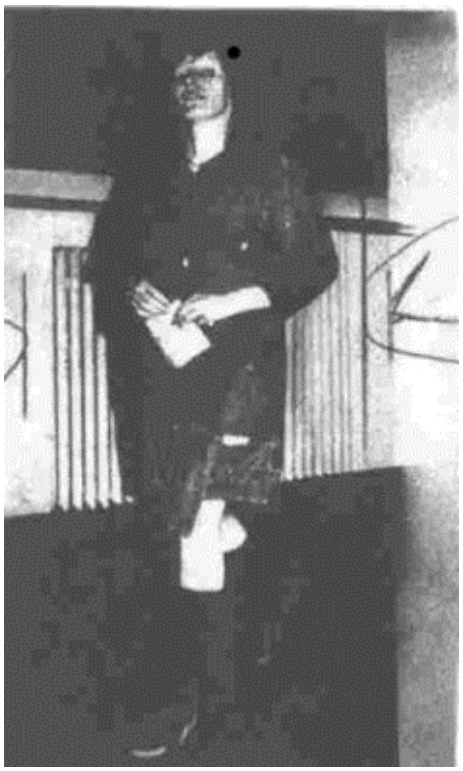

Φωτογραφία 1. Η Ensslin στη φυλακή (Αναδημοσίευση από το άρθρο «Es kann», *Spiegel,* 18.11.1974:38 στο Bielby, 2006,6).

MORDVERSUCH

in Berlin

10.000 DM BELOHNUNG

Am Donnerstag, dem 14. Mai 1970, gegen 11.00 Uhr wurde anläßlich der Ausführung des Strafgefangenen ANDREAS BAADER in Berlin-Dahlem, Miquelstr. 83, und seiner dabei durch mehrere bewaffnete Täter erfolgten Befreiung der Institutsangestellte Georg Linke durch mehrere Pistolenschüsse lebensgefährlich verletzt. Auch zwei Justizvollzugsbeamte erlitten Verletzungen.

Der Beteiligung an der Tat dringend verdächtig ist die am 7. Oktober 1934 in Oldenburg geborene Journalistin

Ulrike Meinhof

geschiedene ROHL.

Personenbeschreibung: 35 Jahre alt, 1,65 m groß, schlank, längliches Gesicht, langes mittelblondes Haar, braune Augen.

Die Gesuchte hat am Tattage ihren Wohnsitz in Berlin-Schöneberg, Kufsteiner Str. 12, verlassen und ist seitdem flüchtig. Wer kann Hinweise auf ihren jetzigen Aufenthalt geben?

Für Hinweise, die zur Aufklärung des Verbrechens und zur Ergreifung der an der Tat beteiligten Personen führen, hat der Polizeipräsident in Berlin eine Belohnung von 10.000.- DM ausgesetzt. Die Belohnung ist ausschließlich für Personen aus der Bevölkerung bestimmt und nicht für Beamte, zu deren Berufspflichten die Verfolgung strafbarer Handlungen gehört. Ihre Zuerkennung und Verteilung erfolgt unter Ausschluß des Rechtsweges.

Mitteilungen, die auf Wunsch vertraulich behandelt werden, nehmen die Staatsanwaltschaft in Berlin, 1 Berlin 21, Turmstr. 91 (Telefon 3501 11) und der Polizeipräsident in Berlin, 1 Berlin 42, Tempelhofer Damm 1 - 7 (Telefon 69 10 91) sowie jede andere Polizeidienststelle entgegen.

Berlin im Mai 1970

Der Generalstaatsanwalt bei dem Landgericht Berlin

Φωτογραφία 2. Η διάσημη φωτογραφία της Meinhof τύπου «Καταζητείται» που δημοσιεύτηκε σε διάφορες εφημερίδες σύμφωνα με τη Bielby (Αναδημοσίευση από Bielby, 2006, 8).

Φωτογραφία 3. Η Meinhof επί των ημερών που ήταν δημοσιογράφος (Αναδημοσίευση από Bielby, 2006, 8, αρχείο Verlag Klaus Wagenbach).

Φωτογραφία 4. «ΙωάνναΤριαντοπούλου: «Όταν γυρίσαμε στο σπίτι την ημέρα που απέλυσαν εμένα και τον άνδρα μου, τα παιδιά ρώτησαν. "Και τώρα μαμά τι θα γίνει;"»» (Αναδημοσίευση από το άρθρο «Ποιος θα θρέψει τώρα τα τρία παιδιά μου;», *Τα Νέα*, 21.05.2003)

Φωτογραφία 5. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Χρειάζεται πάλη για την ανατροπή αυτής της πολιτικής, *Ριζοσπάστης*, 23.05.2003.

Φωτογραφία 6. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Κύμα πτωχεύσεων στην αγορά», *Καθημερινή*, 20.05.2003.

Φωτογραφία 7. «Η Μαρίνα είναι στους σημερινούς απολυμένους, η μητέρα της, η κυρία Βασιλική, έπιασε δουλειά το '70 στη «Σίσσερ», την απολύσανε 52 χρονών γυναίκα το 1999 κι ακόμα δεν έχει βρει δουλειά για να συμπληρώσει τα ένσημα της σύνταξης. Η μικρή Θεανώ κάνει τα πρώτα της βήματα κάτω από μια μαύρη σημαία. Και στο σπίτι υπάρχει ακόμα ένα βρέφος...»(Αναδημοσίευση από το άρθρο «Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003).

Φωτογραφία 8. Αναδημοσίευση από το άρθρο «Έκλεισαν «Υβόννη Στορς» και «Αντωνόπουλος»», 23.05.2003.

Φωτογραφία 9. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Σπάσιμο νεύρων και αντικομμουνισμός για να δεχτούν τις αποζημιώσεις», *Ριζοσπάστης*, 28.05.2003.

Φωτογραφία 10. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Σε υποχρεωτική άδεια 500 εργάτες», *Ριζοσπάστης*, 08.07.2004.

Φωτογραφία 11. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Ούτε μία απόλυση, κανείς στην ανεργία», *Ριζοσπάστης*, (10.05.2003).

Φωτογραφία 12. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Ούτε μία απόλυση, κανείς στην ανεργία», *Ριζοσπάστης*, (10.05.2003).

Φωτογραφία 13.Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Ο ανταγωνισμός των κεφαλαιοκρατών για υπερκέρδη έβαλε το λουκέτο», 11.05.2003.

Φωτογραφία 14. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Αγώνας ενάντια στην πολιτική που στηρίζει την πλουτοκρατία», 21.05.2003.

Φωτογραφία 15. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», 11.05.2003.

Φωτογραφία 16. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Απαιτείται σύγκρουση του λαού μ' αυτή την πολιτική», 15.05.2003.

Φωτογραφία 17. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Από αυτά τα χέρια έκαναν αυτοί εκατομμύρια», 07.05.2003.

Φωτογραφία 18. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», 11.05.2003.

Φωτογραφία 19. Νίκη Ζαχιώτη: «Πού θα βρω δουλειά τώρα, αφού όλα τα κλωστήρια έκλεισαν;» (Αναδημοσίευση από το άρθρο «Δεν μας παίρνουν ούτε για καθαρίστριες» λένε οι απολυόμενες της Schiesser-Palco», *Τα Νέα,* 07.05.2003).

Φωτογραφία 20. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Η ΕΛ.ΑΣ «χτυπούσε» ημέρες την πόρτα του ΕΛΑ», *Τα Νέα*, 03.02.2003.

Φωτογραφία 21.Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Ανοίγει ο «κύκλος των γυναικών»», *Το Βήμα*, 13.09.2002.

Φωτογραφία 22. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Δυο γυναίκες χέρι-χέρι σε κοινή πορεία», *Τα Νέα,*06.09.2002.

Φωτογραφία 23. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Απετάξατο» τον Κουφοντίνα!», *Τα Νέα*, 07.03.2003.

Φωτογραφία 24. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Άρχισε ο νέος κύκλος των προαναγγελθεισών συλλήψεων», *Ριζοσπάστης*, 04.02.2003.

Φωτογραφία 25. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Είδα στη γιάφκα τον Κανά, τη "Μυρτώ" και τον Αγαπίου», *Τα Νέα*, 04.02.2003.

Φωτογραφία 26. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Οι δύο «συγκλονιστικές» καταθέσεις της πρώην συζύγου που ξεκλείδωσαν την πόρτα του ΕΛΑ», *Το Βήμα,* 04.02.2003.

Φωτογραφία 27. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Και άλλα στοιχεία για τον ΕΛΑ αναζητούν οι ανακριτές σε 35 παλαιές δικογραφίες», *Το Βήμα*, 13.02.2003 και ακριβώς η ίδια σε εξώφυλλο με τίτλο «Πώς έπιασαν τον ΕΛΑ», *Το Βήμα,* 06.02.2003.

Φωτογραφία 28. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Τρεις του ΕΛΑ επικαλούνται την παραγραφή», *Το Βήμα*, 03.02.2003.

Φωτογραφία 29. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Η ετυμηγορία του Τριμελούς Εφετείου», *Το Βήμα*, 07.10.2004.

Φωτογραφία 30. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Έπεσε η αυλαία στη δίκη του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 12.10.2004.

Φωτογραφία 31. «Μαϊτέ Πινό. Επιμένει πως αγνοούσε την πραγματική ταυτότητα του συντρόφου της. Τον ήξερε μόνο ως «Μιχάλη Οικονόμου»»(Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Κατασκεύασμα τα κλειδιά», *Τα Νέα*, 19.07.2003).

Φωτογραφία 32. Αναδημοσίευση από τα άρθρα «Δύο γυναίκες χέρι-χέρι σε κοινή πορεία», *Τα Νέα,* 06.09.2002, «Η οργισμένη γυναίκα*», Τα Νέα,* 13.09.2002.

Φωτογραφία 33. Αναδημοσίευση από το άρθρο «Το δόλωμα πάει τώρα φυλακή», *Τα Νέα*,13.09.2002.

Φωτογραφία 34. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Πώς έπιασαν τον ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 06.02.2003.

Φωτογραφία 35. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από το άρθρο «Και άλλοι τρεις στο στόχαστρο της ΕΛ.ΑΣ.» Τα Νέα, 03.02.2003.

Φωτογραφία 36. Αναδημοσίευση φωτογραφίας από «Τρεις «κωδικοί» απέκτησαν... ταυτότητα», *Τα Νέα*, 03.02.2003.

ΙΙ. 39 ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΠΟ *ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ* ΓΙΑ ΔΥΝΑΜΙΚΟΤΗΤΑ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΡΙΩΝ

1. «Αφού τους ρούφηξε το αίμα τις πετάει στο δρόμο...», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003.

2. «Μονόδρομος ο ανυπότακτος αγώνας», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003.

2. «Δεν είναι μόνες σ' αυτόν τον αγώνα», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

3. «Δεν είναι μόνες σ' αυτόν τον αγώνα», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

4. «Δεν είναι μόνες τους σ' αυτόν τον αγώνα», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

5. «Στους δρόμους θα κριθεί το δίκιο», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

6. ««Ούτε μια απόλυση, κανείς στην ανεργία»», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

7. ««Ούτε μια απόλυση, κανείς στην ανεργία»», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

8. «ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ», 11.05.2003.

9. «Ο ανταγωνισμός των κεφαλαιοκρατών για υπερκέρδη έβαλε το λουκέτο», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

10. «Ο ανταγωνισμός των κεφαλαιοκρατών για υπερκέρδη έβαλε το λουκέτο», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

11. «Ο ανταγωνισμός των κεφαλαιοκρατών για υπερκέρδη έβαλε το λουκέτο», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

12. «Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

13. «Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

14. «Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

15. «Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

16. «Συγκέντρωση αλληλεγγύης για τις εργάτριες της «Σίσσερ - Πάλκο»», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

17. «Συγκέντρωση αλληλεγγύης για τις εργάτριες της «Σίσσερ - Πάλκο»», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

18. «ΑΛΕΚΑ ΠΑΠΑΡΗΓΑ Θα βρούμε το δίκιο μας, ενωμένοι και αποφασισμένοι!», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

19. «ΑΛΕΚΑ ΠΑΠΑΡΗΓΑ Θα βρούμε το δίκιο μας, ενωμένοι και αποφασισμένοι!», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

20. «ΑΛΕΚΑ ΠΑΠΑΡΗΓΑ Θα βρούμε το δίκιο μας, ενωμένοι και αποφασισμένοι!», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

21. «Εργάτες και απολυόμενοι μια φωνή, μια γροθιά, μια απόφαση», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

22. «Εργάτες και απολυόμενοι μια φωνή, μια γροθιά, μια απόφαση», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

23. «Εργάτες και απολυόμενοι μια φωνή, μια γροθιά, μια απόφαση», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

24. «Μαζί στο δρόμο εργάτες και απολυόμενοι», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

25. «Εμπρακτη αλληλεγγύη απ' όλο τον κλάδο», *Ριζοσπάστης*, 16.05.2003.

26. «Γαζώτριες, υφάντρες και τσαγκαράδες έμπρακτα στο πλευρό των απολυόμενων εργατριών», *Ριζοσπάστης*, 16.05.2003.

27. «Συνεχίζουν αγωνιστικά οι εργάτριες», *Ριζοσπάστης*, 17.05.2003.

28. «ΕΡΓΑΤΙΚΑ», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

29. «Συζητούν ήδη για νέες επιδοτήσεις!», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

30. «Τους ζητούν να συναινέσουν στο κλείσιμο», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

31. ««Σας προσφέρουμε 20% αύξηση της εντατικοποίησης»», *Ριζοσπάστης*, 22.05.2003.

32. ««Καμιά απόλυση, καμιά στην ανεργία»», *Ριζοσπάστης*, 24.05.2003.

33. «Η Κωνσταντίνα περιμένει μωρό», *Ριζοσπάστης*, 25.05.2003.

34. «Σπάσιμο νεύρων και αντικομμουνισμός για να δεχτούν τις απολύσεις», *Ριζοσπάστης*, 28.05.2003.

35. «Τις θεωρούν ήδη «απασχολήσιμες»», *Ριζοσπάστης*, 31.05.2003

36. «Αγώνας ταξικός χωρίς αυταπάτες», *Ριζοσπάστης*, 08.06.2003.

37. «Αγώνας ταξικός χωρίς αυταπάτες», *Ριζοσπάστης*, 08.06.2003.

39. «Κλείδωσαν τις εργάτριες απέξω», *Ριζοσπάστης*, 10.06.2003.

ΙΙΙ.Εξώφυλλα

ΤΟ ΒΗΜΑ

ΑΡΧΕΙΟ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ Δ.Σ.: ΧΡΗΣΤΟΣ Δ. ΛΑΜΠΡΑΚΗΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΣΤΑΥΡΟΣ Π. ΨΥΧΑΡΗΣ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 13 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2002

Συνελήφθη χθες η Σωτηροπούλου για συμμετοχή στη 17Ν

Ανοίγει ο «κύκλος των γυναικών»

Υπάρχει δακτυλικό αποτύπωμα και άλλης στη γιάφκα

Οι έρευνες για την «Αννα» και οι φίλες του «Λουκά» στην Αίγινα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ

Τι συμφώνησε ο υπουργός με τους καθηγητές

Ελπίζει η απεργία – αρχίζουν οι εξετάσεις και τα μαθήματα

ΣΕΛ. Α14

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Συναγερμός για τον πληθωρισμό

Μέτρα για τη συγκράτηση των τιμών στη διυπουργική

ΙΝΚΑ: νέο (τετραήμερο) μποϊκοτάζ από Δευτέρα

ΡΕΠΟΡΤΑΖ ΣΤΙΣ ΣΕΛ. Γ1,2

ΠΡΟΕΚΛΟΓΙΚΑ

Μετρό στον Πειραιά υποσχέθηκε ο κ. Σημίτης

ΣΕΛ. Α15

ΤΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ των εγκληματολογικών εργαστηρίων ανοίγουν τον «κύκλο των γυναικών» στις συλλήψεις για συμμετοχή στη 17Ν. Η σύλληψη της **Αγγελικής Σωτροπούλου**, συμβίας του **Δ. Κουφοντίνα**, θεωρείται μόνο η αρχή των ενέργειών των διωκτικών αρχών για το «ασθενές φύλο» των τρομοκρατικών οργανώσεων, το οποίο είχαν προστατεύσει με τις καταθέσεις τους οι συλληφθέντες-μέλη της 17Ν. Οι αξιωματικοί της ΕΛ.ΑΣ., εκτός από τα ήδη αξιοποιηθέντα τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις δύο γιάφκες της 17Ν, διαθέτουν παρόμοια «πειστήρια» και για τουλάχιστον άλλη μία γυναίκα. Επιπλέον φαίνεται να έχουν και άλλα αποτυπώματα ή δείγματα βιολογικού υλικού από γυναίκες που έδιναν το «παρών» στις δύο γιάφκες, ενώ εξετάζουν και τουλάχιστον δύο γνώριμες του «Λουκά» της 17Ν που συμμετείχαν πιθανόν στο δίκτυο υποστήριξής του. Η Σωτηροπούλου έλαβε προθεσμία για να απολογηθεί και ως αργά χθες το βράδυ αρνούνταν οποιαδήποτε σχέση με τη δράση της 17Ν. ΣΕΛ. Α3-6

Τελεσίγραφο Μπους προς Σαντάμ

«Αφοπλισμός ή πόλεμος» είναι το μήνυμα που έστειλε ο αμερικανός πρόεδρος στο Ιράκ

ΑΜΕΣΟ και δίχως όρους αφοπλισμό του Ιράκ απαιτεί ο αμερικανός πρόεδρος **Τζορτζ Μπους** για να μη βομβαρδίσει την αραβική χώρα: παρ' ότι μιλούσε στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, ο πρόεδρος των ΗΠΑ δεν διέστασε να πει ότι θα επιτεθεί στο Ιράκ μονομερώς αν ο **Σαντάμ Χουσεΐν** δεν συμμορφωθεί με τους αμερικανικούς όρους· τόνισε μάλιστα εμφαντικά ότι οι (πολεμικές) προθέσεις των ΗΠΑ δεν πρέπει να αμφισβητούνται. Ο πρεσβευτής του Ιράκ στον ΟΗΕ χαρακτήρισε αναξιόπιστη την ομιλία Μπους («*μία μακρά σειρά από ψεύδη*»), κρίνοντας ότι το κίνητρο του «πλανητάρχη» είναι η εκδίκηση και οι πολιτικές φιλοδοξίες. Ευρωπαίοι διπλωμάτες απέφυγαν να σχολιάσουν το τελεσίγραφο Μπους. ΣΕΛ. Α16

Προεκλογικό αίμα στα Σκόπια

Νεκρός ένας αστυνομικός έπειτα από επιδρομή αλβανών ανταρτών

ΣΕΛ. Α17

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ

Μελιτζάνα και Κουφοντίνας

* * *

Η τρομοκρατία του πληθωρισμού

Του ΝΙΚΟΥ ΜΠΑΚΟΥΝΑΚΗ

Ενα ερώτημα βασανίζει αυτόν τον καιρό τους επιτελείς του υπουργείου Οικονομικών. Τι είναι πιο επικίνδυνο στις μέρες μας; Ο Κουφοντίνας, που έτσι κι αλλιώς κρατείται (από χθες κρατείται και η Αγγελική - Κική Σωτηροπούλου), ή οι μελιτζάνες,

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ Α9

Βαρύτατες ποινές για νέους οδηγούς

ΚΑΚΑ μαντάτα για κακούς οδηγούς: η επί το αυστηρότερον αναμόρφωση του ποινικού νόμου (τώρα λέγεται σύστημα ελέγχου συμπεριφοράς) ίσως συνεπίσει τους «ραλίστες», ιδιαίτερα τους νεαρούς επιχαρτωτές της γονικής τροχοφόρου περιουσίας. Οι παραβάτες του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας θα τιμωρούνται με βαριές ποινές και πρόστιμα, όσοι δεν συμπληρώνουν τριετία στο βολάν με τρεις επιπλέον βαθμούς ποινής, στους 25 βαθμούς θα αφαιρείται το δίπλωμα, όπως ακριβώς και όσων θα οδηγούν υπό την επήρεια οινοπνεύματος, θα αναπτύσσουν υπερβολική ταχύτητα και θα συμμετέχουν σε αυτοσχέδιους αγώνες. ΣΕΛ. Α14

Νέα μεγάλη πτώση στις αγορές

Μετά τις δηλώσεις Γκρίνσπαν για τον κίνδυνο των ελλειμμάτων

Οι ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΣΕΙΣ του προέδρου της κεντρικής τράπεζας των ΗΠΑ **Αλαν Γκρίνσπαν** για την επισφαλή πορεία της αμερικανικής οικονομίας και τον κίνδυνο των ελλειμμάτων γκρέμισαν τα χρηματιστήρια και στις δύο όχθες του Ατλαντικού. Ο κ. Γκρίνσπαν προειδοποίησε, μεταξύ άλλων, ότι «*η επιστροφή στη δημοσιονομική πειθαρχία είναι ουσιώδης για την υγεία της αμερικανικής οικονομίας*», καθώς ο προϋπολογισμός των ΗΠΑ θα κλείσει εφέτος με «τρύπα» 300 δισ. δολ. και θα είναι ελλειμματικός ως το 2005. Μεγάλα ποσοστά πτώσης σημειώθηκαν στην Ευρώπη (Παρίσι -4,57%, Φραγκφούρτη -4,54%, Λονδίνο -2,99%), ενώ με οδυνηρές απώλειες έκλεισε και η Wall Street. ΣΕΛ. Γ5

ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑ

	Κλείσιμο	Μεταβολή	Μεταβολή %
Λονδίνο	4.084,90	-125,80	-2,99
Φραγκφούρτη	3.421,87	-162,82	-4,54
Παρίσι	3.241,84	155,10	-4,57
Dow Jones	8.379,41	-201,76	-2,35
Nasdaq	1.279,64	-35,81	-2,72
Nikkei	9.415,23	+15,15	+0,16

Γενικός Δείκτης ΧΑΑ

ΑΡΧΕΙΟ

ΤΟ ΒΗΜΑ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ Δ.Σ.: ΧΡΗΣΤΟΣ Δ. ΛΑΜΠΡΑΚΗΣ ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΣΤΑΥΡΟΣ Π. ΨΥΧΑΡΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΑΜΠΡΑΚΗΣ Ετος έκδοσης 1922 Ετος ΠΕ' - Αριθ. 13780 • Τιμή: € 1.00 • ΠΕΜΠΤΗ 6 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2003 • Βραδυνών Εμπορικ. Φύλλου παρ. Κυριάκων • Ανατολή 07.27 - Δύση 17.53 Σελίδα 5 ημερών
© το ΒΗΜΑ Εκδίδεται από τον Δημοσιογραφικό Οργανισμό Λαμπράκη Α.Ε. Κεντρικά γραφεία: Χρήστου Λάδα 3, 102 37 Αθήνα • 210 33 33 555 E-Mail: tovima@dolnet.gr Internet: http://tovima.dolnet.gr

ΠΙΝΑΚΕΣ

Οι μισθοί και οι συντάξεις για το 2003

Ολες οι αυξήσεις στο Δημόσιο ανά κατηγορία και έτη υπηρεσίας

ΣΕΛΙΔΕΣ Γ1, 5

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΟΝΟΜΑΧΙΕΣ

Συνεχίζεται και εκτός Βουλής η σύγκρουση για τη διαφθορά

Δύο νέες δημοσκοπήσεις αναμένονται τις προσεχείς ημέρες

ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ προσδοκίες της για σκάνδαλα τόσο δύσοσμα που θα φλόμωναν προχθές το Κοινοβούλιο δεν δικαιώθηκαν, αλλά η ΝΔ παρηγορείται στην ιδέα ότι ο πρόεδρός της **Κ. Καραμανλής** κέρδισε τις εντυπώσεις ύστερα από την πρωθυπουργική «γκάφα» με τα κουντικά εγχειρίδια – *«Μας έβγαλε από δύσκολη θέση»* λένε στη Πνύκα. Χθες η κυβέρνηση επιτέθηκε πάλι στη ΝΔ για τις απώλειες της περί διαφθοράς, και η μάχη των εντυπώσεων θα συνεχιστεί και τις επόμενες ημέρες σε επίπεδο γκάλοπ. ΣΕΛΙΔΕΣ Α14-15

ΤΑ ΣΥΝ ΚΑΙ ΤΑ ΠΛΗΝ

Η Κομισιόν «βαθμολογεί» την ελληνική εκπαίδευση

Οι επιδόσεις της Παιδείας μας με βάση τα πέντε κριτήρια της ΕΕ

ΣΤΟ «ΚΑΛΟΥΠΙ» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής πρέπει να χωρέσει η ελληνική εκπαίδευση: οι Βρυξέλλες καθόρισαν πέντε κριτήρια για τη συγκριτική αξιολόγηση των εκπαιδευτικών συστημάτων των χωρών της ΕΕ, οι οποίες πρέπει να συμμορφωθούν ως το 2010. Βάσει μετρήσεων διεθνών οργανισμών (ΟΟΣΑ), που στηρίχτηκαν όμως σε αγγλοσαξονικά στάνταρ, η Ελλάδα, όπως και άλλες ευρωπαϊκές χώρες με ιδιαίτερη κουλτούρα (Ιταλία, Γερμανία κ.ά.), φαίνεται να υστερεί όσον αφορά τις μαθητικές επιδόσεις στην ανάγνωση και κατανόηση κειμένου, στα μαθηματικά και στις φυσικές επιστήμες. ΣΕΛΙΔΑ Α20

Ο Κόλιν Πάουελ δεν τους έπεισε

Γάλλοι, Ρώσοι και Κινέζοι παραμένουν στις προηγούμενες θέσεις τους για την επίθεση

ΜΕ «ΠΑΡΑΣΤΑΤΕΣ» του τους ελληνικής καταγωγής **Τζορτζ Τένετ** (αριστερά – διευθυντής της CIA) και **Τζον Νεγκροπόντε** (πρεσβευτής των ΗΠΑ στον ΟΗΕ), ο υπουργός Εξωτερικών του **Μπους, Κόλιν Πάουελ,** αναπτύσσει στο Συμβούλιο Ασφαλείας τις απόψεις του Λευκού Οίκου για τα όπλα του Ιράκ και για τις σχέσεις του **Σαντάμ Χουσεΐν** με την Αλ Κάιντα. Τα «αποδεικτικά στοιχεία» των Αμερικανών δεν συγκίνησαν παρά τους Βρετανούς. ΣΕΛΙΔΕΣ Α6-9

Τα πρόσωπα και τα γεγονότα που οδήγησαν στις συλλήψε

Πώς έπιασαν τον ΕΛΑ

Ο «παππούς», η Στάζι, οι γυναίκε

Η κατάθεση της πρώην συζύγου στον Εισαγγελέ

Χρήστος Τσιγαρίδας
Ο 64χρονος πολιτικός μηχανικός, ο «Αντριού», σύμφωνα με τα αρχεία της Στάζι. Ομολόγησε τη συμμετοχή του

Κωνσταντίνος Αγαπίου
Ο 56χρονος αρχιτέκτονας, ο «Φίλιπ», σύμφωνα με τα αρχεία της Στάζι. Αρνείται τις κατηγορίες

Ειρήνη Αθανασάκη
Η 49χρονη ιδιωτική υπάλληλος, η «Μυρτώ», σύμφωνα με τα αρχεία της Στάζι. Αρνείται τις κατηγορίες

Αγγελέτος Κανάς
Ο 52χρονος ηλεκτρολόγος, ο «Τζορτζ» του ΕΛΑ. Φέρεται ως ο «βομβιστής» της οργάνωσης. Αρνείται τις κατηγορίες

Καθώς οι αστυνομικές αρχές φαίνεται ότι έκλεισαν τον κύκλο των συλληφθέντων ατόμων που θεωρούν μέλη της ιστορικής ηγεσίας του ΕΛΑ, αρχίσε χθες η δικαστική διερεύνηση στοιχείων που προέκυψαν από την προανάκριση. Ο εφέτης ανακριτής κ. **Λεωνίδας Ζερβομπέακος** κάλεσε την πρώην σύζυγο του **Αγγελέτου Κανά Σοφία Κυριακίδου,** η οποία έδωσε κατάθεση.

Η δήλωση του **Χρήστου Τσιγαρίδα** και η κατάθεση της Σοφίας Κυριακίδου επιβεβαίωσαν πληρώς, κατά την Αστυνομία, την εικασία των Αρχών για τον «ιστορικό πρόδρομο» των συλληφθέντων στη διαμόρφωση της δράσης του ΕΛΑ την τελευταία 20ετία. ΣΕΛΙΔΕΣ Α3

Εωλες χαρακτήρισε χθες με ομόφωνη απόφαση τις καταγγελίες του Μητροπολίτη κ. Χρυσόστομο

Η Ιερά Σύνοδος καταδικάζει τον Ζακύνθου

«Με την άκρως αντιδεοντολογική ενέργειά του προσπαθεί να πλήξει το σώμα της Ιεραρχίας»

ΟΙ ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΕΣ του περί εκβιασμού εθνέντων ιεραρχών χαρακτηρίστηκαν «έωλες» και ο ίδιος «δεν νώς παρεκτραπείς που σκανδάλισε το ορθόδοξο πλήρωμα» – η Διαρκής Ιερά Συνοδος εξέδωσε ομόφωνη ανακοίνωση, καταδικαστική των δηλώσεων του Μητροπολίτη Ζακύνθου **Χρυσόστομου** που εγκαλείται ακόμη γιατί «ενέπλεξε, χωρίς να προσκομίζει αποδείξεις, στις κατηγορίες του και τα σεπτά πρόσωπα των προκαθημένων των αδελφών ορθοδόξων Εκκλησιών, οι οποίοι, ευρισκόμενοι μακριά από τον ελλαδικό χώρο και μακόμενοι για την προάσπιση της ορθοδοξίας, δεν έχουν τη δυνατότητα προάσπισής τους». ΣΕΛΙΔΑ Α18

ΒΗΜΑsport

Θρύλος: ο Κατεργιαννάκης δηλώνει ετοιμοπόλεμος...

...αλλά ο Ελευθερόπουλος διστάζει να μπει νυστέρι στην τραυματισμένη ωμοπλάτη του

ΣΕΛΙΔΑ Β1

ΠΑΟ: το Αιγάλεω σταμάτησε το απίτητο του Μαρκαριάν

ΣΕΛΙΔΑ Β3

Η λιποταξία κράτησε τον Τάρλατς στη Μαδρίτη

ΣΕΛΙΔΑ Β7

Ο γιατρός του Ρονάλντο (προ)βλέπει νέα δράματα

ΣΕΛΙΔΕΣ Β4-5

ΑΡΧΕΙΟ

ΤΟ ΒΗΜΑ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ Δ.Σ.: ΧΡΗΣΤΟΣ Δ. ΛΑΜΠΡΑΚΗΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΣΤΑΥΡΟΣ Π. ΨΥΧΑΡΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΛΑΜΠΡΑΚΗΣ Έτος ιδρύσεως 1922 Έτος ΠΚ' • Αριθ. 13780 • Τιμή: € 1,00 • ΤΡΙΤΗ 4 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2003 • Νικολάου Αμπατιέλου, Καβάλα Πλουσιάτου • Ανατολή 07.29 - Δύση 17.50 Σελίνη 3 ημέρων
© ΤΟ ΒΗΜΑ Εκδίδεται από τον Δημοσιογραφικό Οργανισμό Λαμπράκη Α.Ε. Κεντρικά γραφεία: Χρήσου Λαδά 3, 102 37 Αθήνα • 210-33.33.555 E-Mail: tovima@dolnet.gr Internet: http://tovima.dolnet.gr

ΔΥΣΑΡΕΣΤΑ ΝΕΑ

Δήλωση Σόλμπες:

Δεν έχετε τελειώσει με το Ασφαλιστικό

Ζητεί και νέες μεταρρυθμίσεις

Ο ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ οικονομικών υποθέσεων της ΕΕ **Πέδρο Σόλμπες** προέτρεψε χθες την ελληνική κυβέρνηση να πάρει νέα μέτρα για τις συντάξεις και τα Ταμεία, λέγοντας επί λέξει – και παρουσία του υπουργού Οικονομίας **Ν. Χριστοδουλάκη** – τα εξής: *«Δεν τελειώσατε με το Ασφαλιστικό. Οι συνταξιοδοτικές δαπάνες πρέπει να είναι υπό συνεχή παρακολούθηση, δεδομένου και του μεγάλου δημοσίου χρέους της Ελλάδας. Πρέπει να γίνουν μεταρρυθμίσεις και να αυξηθεί η απασχόληση»*. Ο κ. Σόλμπες χαρακτήρισε σχετικά καλή την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας και επισήμανε ως πρωτεύουσα αναγκαιότητα την τιθάσευση του πληθωρισμού. ΣΕΛΙΔΑ Γ3

Μετά την τραγωδία του «Columbia»

Η NASA ντρέπεται τους Ρώσους!

Ποιος θα πάρει τους αστροναύτες από τον διαστημικό σταθμό

ΜΑΛΛΟΝ σε καταστροφή της θερμικής θωράκισής του οφείλεται η διάλυση του «Columbia», αλλά πέρα από την τραγωδία αυτή καθεαυτή οι ΗΠΑ πλέον βρίσκονται στην προσβλητική θέση να μην μπορούν να ανταποκριθούν στις διαστημικές υποχρεώσεις τους και να εξαρτώνται από τη ρωσική βοήθεια: στον Διεθνή Διαστημικό Σταθμό ζουν τρεις αστροναύτες που κανονικά θα επέστρεφαν στη Γη τον Μάρτιο· μετά το δυστύχημα και ώσπου να διασφαλιστούν τα διαστημικά ταξίδια, η παραμονή τους παρατείνεται και πολύδαπανα προγράμματα κινδυνεύουν. Πάντως η Μόσχα έστειλε στους αστροναύτες νερό, τρόφιμα και οξυγόνο, ενώ στη διάθεσή τους υπάρχει ρωσικός θαλαμίσκος διαφυγής σε περίπτωση ανάγκης. ΣΕΛΙΔΕΣ Α9-10

Αύριο απολογούνται οι κατηγορούμενοι για τον ΕΛΑ

Γιατί τους έπιασαν

Το κατηγορητήριο και οι μαρτυρίες

Πού οδηγεί ο δεύτερος γύρος των συλλήψεων

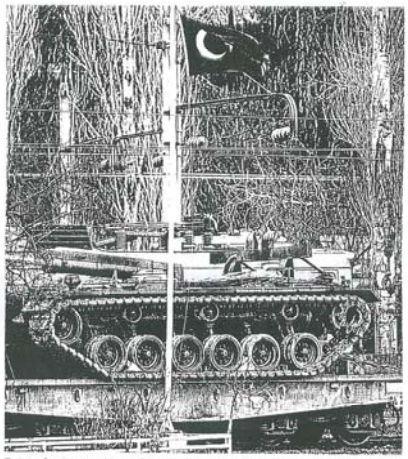

Πολεμικές προετοιμασίες στην Τουρκία: πάνω σε πλατφόρμα φορτηγού τρένου ένα τεθωρακισμένο άρμα μάχης μεταφέρεται από την Κωνσταντινούπολη στα νοτιοανατολικά, κοντά στα σύνορα με το Ιράκ, διά παν ενδεχόμενο – στο ίδιο τρένο επέβαιναν και στρατιώτες

Περιμένοντας τον Πάουελ

Αύριο ο αμερικανός υπ. Εξωτερικών **Κόλιν Πάουελ** θα παρουσιάσει στο Συμβούλιο Ασφαλείας τις αποδείξεις που διατείνονται ότι έχουν οι ΗΠΑ για τα όπλα του Ιράκ και για τη μη συμμόρφωση του **Σαντάμ Χουσεΐν** προς το ψήφισμα του ΟΗΕ. Η Βαγδάτη επιμένει ότι τα στοιχεία των Αμερικανών θα είναι χαλκευμένα και ο επικεφαλής των επιθεωρητών **Χανς Μπλιξ** ζητεί από την Ουάσιγκτον στέρεες αποδείξεις και συγκεκριμένες τοποθεσίες. ΣΕΛΙΔΑ Α22

ΑΚΟΜΗ τρία άτομα θα προσαχθούν από την Αντιτρομοκρατική Υπηρεσία για την υπόθεση του Επαναστατικού Λαϊκού Αγώνα (ΕΛΑ): η Αστυνομία βασίζεται στα κωδικά ονόματα των αρχείων της Στάζι (ήταν η μυστική υπηρεσία της Ανατολικής Γερμανίας) και έχει πλέον την πεποίθηση ότι σχημάτισε την πλήρη εικόνα του ΕΛΑ όσον αφορά τα πρόσωπα, τη δράση του, τις διαφωνίες που αναπτύχθηκαν στους κόλπους του και τις διασπάσεις ή τις «αποστρατείες», τις συνεργασίες του με τρομοκρατικές οργανώσεις και ομάδες (με τη «17 Νοέμβρη» αλλά και με το διεθνές δίκτυο του Κάρλος) κτλ. Οπως έγινε γνωστό, για τη σύλληψη του πολιτικού μηχανικού **Κώστα Αγαπίου**, της ιδιωτικής υπαλλήλου **Ειρήνης Αβαγασάκη** και του καντοπόρτη **Κυμώλου Αγγελέτου Κανά** – που κατηγορούνται για συμμετοχή στον ΕΛΑ και απολογούνται αύριο – καθοριστικές αποδείχθηκαν δύο «λεπτομερειακές», όπως τις χαρακτήρισαν δικαστικοί κύκλοι, καταθέσεις ενός προσώπου: της **Σοφίας Κυριακίδου**, πρώην συζύγου του Κανά.

Κώστας Αγαπίου

Ειρήνη Αβαγασάκη

Αγγελέτος Κανάς

ΤΟ ΘΕΜΑ ■ ΣΕΛΙΔΕΣ Α3-8

ΒΗΜΑ

Συμβόλαια με γκολ από Λυμπερόπουλο και Γιαννακόπουλο

Οι ΔΙΕΘΝΕΙΣ μεσοεπιθετικοί του Παναθηναϊκού και του Ολυμπιακού, **Νίκος Λυμπερόπουλος** και **Στέλιος Γιαννακόπουλος** αντίστοιχα, κερδίζουν πόντους για τις ανανεώσεις των συμβολαίων τους με το Τριφύλλι και τον Θρύλο σκοράροντας για τρία μετά πρωταθλήματος στη σειρά τα τέρματα που πρόσφεραν πολύτιμους βαθμούς στις ομάδες τους. ΣΕΛΙΔΕΣ Β1, 2

ΟΔΗΓΟΣ

Τα συνήθη λάθη των φορολογικών δηλώσεων

Τι πρέπει να προσέξετε

ΠΩΣ θα συμπληρώσουμε σωστά τις φορολογικές δηλώσεις μας – τα σημεία με τα περισσότερα λάθη εντοπίστηκαν από τη Γενική Γραμματεία Πληροφορικών Συστημάτων και το υπ. Οικονομικών δίνει στους φορολογουμένους τις σχετικές οδηγίες για ορθή σύνταξη των δηλώσεων. ΣΕΛΙΔΑ Γ4

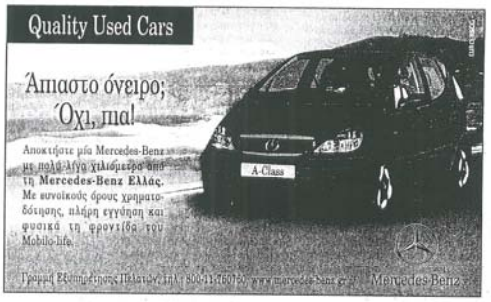

Μετά την παράδοση Κουφοντίνα

Το δόλωμα πάει τώρα φυλακή

Τρία αποτυπώματα τής Σωτηροπούλου στις 2 γιάφκες
Ερωτηματικά για τον χρόνο σύλληψης

«Δόλωμα» για τη σύλληψη του Κουφοντίνα ήταν η Αγγελική Σωτηροπούλου, που συνελήφθη χθες, ενώ οι αρχές είχαν εντοπίσει αποτυπώματά της στις γιάφκες της 17Ν εδώ και έναν μήνα.

σελίδες 7 - 11

IV. ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

Αναδημοσίευση από https://www.eihea.com.gr/eihea.php?contentid=67

ΔΕΛΤΙΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ 2002

Α/Α	ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ	ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΦΥΛΛΑ ΑΘΗΝΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΕΠΑΡΧΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΑΘ.	ΕΠ.	ΜΕΣΗ ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΑΘΗΝΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΕΠΑΡΧΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΟΣΟΣΤΑ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ
Πρωινές (περιλαμβάνονται οι εκδόσεις της Κυριακής)										
1	TRAFFIC NEWSPAPER	1.002.101	1.091.624	2.093.725	350	350	2.863	3.119	5.982	5,13%
2	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ	96.996	19.371	116.367	22	22	4.409	881	5.289	4,54%
3	Η ΑΥΓΗ	454.150	203.231	657.381	298	298	1.524	682	2.206	1,89%
4	Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ	8.079.038	4.551.797	12.630.835	298	298	27.111	15.274	42.385	36,38%
5	Η ΝΙΚΗ	320.484	12.873	333.357	298	297	1.075	43	1.119	0,96%
6	Ο ΛΟΓΟΣ	125.394	9.747	135.141	297	298	422	33	455	0,39%
7	ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ	1.543.809	1.588.947	3.132.756	300	300	5.146	5.296	10.443	8,96%
8	ΤΟ ΒΗΜΑ	7.022.648	7.470.821	14.493.469	298	298	23.566	25.070	48.636	41,74%
	ΣΥΝΟΛΟ	18.644.620	14.948.411	33.593.031	2.161	2.161	66.117	50.398	116.515	100,00%
Οικονομικές										
1	ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟ	1.431.525	309.242	1.740.767	295	295	4.853	1.048	5.901	100,00%
	ΣΥΝΟΛΟ	1.431.525	309.242	1.740.767	295	295	4.853	1.048	5.901	100,00%
Απογευματινές (δεν περιλαμβάνονται οι εκδόσεις της Κυριακής)										
1	ESPRESSO	3.219.086	4.345.331	7.564.417	298	298	10.802	14.582	25.384	7,34%
2	ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ	2.001.284	1.075.643	3.076.927	298	298	6.716	3.610	10.325	2,99%
3	ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ (ΜΗΤΣΗΣ)	729.194	63.538	792.732	298	295	2.447	215	2.662	0,77%
4	ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ	3.662.842	2.752.633	6.415.475	298	298	12.291	9.237	21.528	6,23%
5	ΑΥΡΙΑΝΗ	761.777	500.651	1.262.428	298	298	2.556	1.680	4.236	1,23%
6	ΕΘΝΟΣ	5.981.110	9.139.615	15.120.725	298	298	20.071	30.670	50.741	14,68%
7	ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΩΡΑ	63.921	5.769	69.690	24	24	2.663	240	2.904	0,84%
8	ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΩΡΑ *	806.797	102.743	909.540	296	283	2.726	363	3.089	0,89%
9	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ	1.320.278	468.561	1.788.839	298	298	4.430	1.572	6.003	1,74%
10	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ	5.116.368	6.673.136	11.789.504	298	298	17.169	22.393	39.562	11,44%
11	ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	10.985.323	12.588.341	23.573.664	298	298	36.864	42.243	79.106	22,88%
12	ΕΣΤΙΑ	746.939	220.965	967.904	298	298	2.507	741	3.248	0,94%
13	Η ΒΡΑΔΥΝΗ	1.258.381	252.870	1.511.251	298	298	4.223	849	5.071	1,47%
14	Η ΧΩΡΑ	1.169.778	1.499.160	2.668.938	298	298	3.925	5.031	8.956	2,59%
15	ΤΑ ΝΕΑ	13.789.561	10.901.523	24.691.084	298	298	46.274	36.582	82.856	23,97%
	ΣΥΝΟΛΟ	51.612.639	50.590.479	102.203.118	4.194	4.178	175.664	170.008	345.672	100,00%

Κυριακάτικες									
1 ESPRESSO ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	483.152	744.519	1.227.671	52	52	9.291	14.318	23.609	2,71%
2 ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	115.972	15.282	131.254	52	52	2.230	294	2.524	0,29%
3 ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙ	332.486	200.244	532.730	52	52	6.394	3.851	10.245	1,18%
4 ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	18.990	7.800	26.790	4	4	4.748	1.950	6.698	0,77%
5 ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	473.537	461.198	934.735	52	52	9.106	8.869	17.976	2,07%
6 ΑΥΡΙΑΝΗ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ	110.870	73.617	184.487	52	52	2.132	1.416	3.548	0,41%
7 ΕΘΝΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	3.102.058	4.743.448	7.845.506	52	52	59.655	91.220	150.875	17,34%
8 ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΩΡΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	15.281	1.309	16.590	4	4	3.820	327	4.148	0,48%
9 ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΩΡΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ *	194.163	20.020	214.183	51	49	3.807	409	4.216	0,48%
10 Η ΒΡΑΔΥΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	316.265	96.789	413.054	52	52	6.082	1.861	7.943	0,91%
11 Η ΕΠΟΧΗ	74.825	39.304	114.129	48	48	1.559	819	2.378	0,27%
12 Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	3.245.680	2.528.347	5.774.027	52	52	62.417	48.622	111.039	12,76%
13 Η ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΑΥΓΗ	138.086	89.703	227.789	52	52	2.656	1.725	4.381	0,50%
14 Η ΝΙΚΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	120.748	3.996	124.744	52	52	2.322	77	2.399	0,28%
15 Η ΧΩΡΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	262.971	384.059	647.030	52	52	5.057	7.386	12.443	1,43%
16 ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	4.137.841	5.185.278	9.323.119	52	52	79.574	99.717	179.291	20,60%
17 Ο ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	20.709	2.960	23.669	52	52	398	57	455	0,05%
18 ΠΡΙΝ	49.158	44.079	93.237	52	52	945	848	1.793	0,21%
19 ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟΣ	504.723	725.699	1.230.422	52	52	9.706	13.956	23.662	2,72%
20 ΣΤΟ ΚΑΡΦΙ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	662.265	862.399	1.524.664	52	52	12.736	16.585	29.320	3,37%
21 ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	4.743.614	5.788.534	10.532.148	52	52	91.223	111.318	202.541	23,27%
22 ΤΟ ΠΑΡΟΝ	211.380	125.226	336.606	52	52	4.065	2.408	6.473	0,74%
23 ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	1.249.049	1.993.187	3.242.236	52	52	24.020	38.331	62.351	7,16%
ΣΥΝΟΛΟ	20.583.823	24.136.997	44.720.820	1.095	1.093	403.945	466.362	870.306	100,00%

ΔΕΛΤΙΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ 2003

Α/Α ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ	ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΦΥΛΛΑ			ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ		ΜΕΣΗ ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ			ΠΟΣΟΣΤΑ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ
	ΑΘΗΝΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΕΠΑΡΧΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΘ.	ΕΠ.	ΑΘΗΝΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΕΠΑΡΧΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ	
Πρωινές (περιλαμβάνονται οι εκδόσεις της Κυριακής)									
1 TRAFFIC NEWSPAPER	715.737	730.425	1.446.162	353	353	2.028	2.069	4.097	3,56%
2 Η ΑΥΓΗ	410.939	198.479	609.418	301	301	1.365	659	2.025	1,76%
3 Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ	8.352.412	5.079.519	13.431.931	301	301	27.749	16.875	44.624	38,77%
4 Η ΝΙΚΗ	189.786	9.982	199.768	301	301	631	33	664	0,58%
5 Ο ΛΟΓΟΣ	111.324	8.687	120.011	301	301	370	29	399	0,35%
6 ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ	1.524.655	1.624.651	3.149.306	304	304	5.015	5.344	10.360	9,00%
7 ΤΟ ΒΗΜΑ	7.391.788	8.545.179	15.936.967	301	301	24.557	28.389	52.947	45,99%
ΣΥΝΟΛΟ	18.696.641	16.196.922	34.893.563	2.162	2.162	61.715	53.400	115.114	100,00%
Οικονομικές									
1 ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟ	971.190	377.669	1.348.859	298	298	3.259	1.267	4.526	100,00%
ΣΥΝΟΛΟ	971.190	377.669	1.348.859	298	298	3.259	1.267	4.526	100,00%
Απογευματινές (δεν περιλαμβάνονται οι εκδόσεις της Κυριακής)									
1 ESPRESSO	2.910.717	3.679.671	6.590.388	301	301	9.670	12.225	21.895	6,49%
2 POST	48.034	39.398	87.432	29	29	1.656	1.359	3.015	0,89%
3 ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ	1.847.715	915.463	2.763.178	301	301	6.139	3.041	9.180	2,72%
4 ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ (ΜΗΤΣΗΣ)	464.079	62.474	526.553	300	299	1.547	209	1.756	0,52%
5 ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ	3.474.925	2.780.821	6.255.746	301	301	11.545	9.239	20.783	6,16%
6 ΑΠΟΦΑΣΗ	635.106	592.624	1.227.730	251	251	2.530	2.361	4.891	1,45%
7 ΑΥΡΙΑΝΗ	782.707	559.135	1.341.842	301	301	2.600	1.858	4.458	1,32%
8 ΕΘΝΟΣ	6.908.372	10.413.508	17.321.880	301	301	22.951	34.596	57.548	17,06%
9 ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΩΡΑ	812.749	59.859	872.608	301	301	2.700	199	2.899	0,86%
10 ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ	1.375.271	422.226	1.797.497	301	301	4.569	1.403	5.972	1,77%
11 ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ	4.837.583	6.479.357	11.316.940	301	301	16.072	21.526	37.598	11,15%
12 ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	10.554.817	11.904.176	22.458.993	301	301	35.066	39.549	74.615	22,12%
13 ΕΣΤΙΑ	719.769	221.359	941.128	301	301	2.391	735	3.127	0,93%
14 Η ΒΡΑΔΥΝΗ	1.349.652	234.379	1.584.031	300	300	4.499	781	5.280	1,57%
15 Η ΧΩΡΑ	894.625	1.073.599	1.968.224	301	301	2.972	3.567	6.539	1,94%
16 ΤΑ ΝΕΑ	12.982.703	10.417.152	23.399.855	301	301	43.132	34.608	77.740	23,05%
ΣΥΝΟΛΟ	50.598.824	49.855.201	100.454.025	4.492	4.491	170.040	167.256	337.295	100,00%

Κυριακάτικες									
1 ESPRESSO ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	444.637	649.501	1.094.138	52	52	8.551	12.490	21.041	2,34%
2 ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	82.017	16.760	98.777	52	52	1.577	322	1.900	0,21%
3 ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙ	303.159	167.569	470.728	52	52	5.830	3.222	9.052	1,01%
4 ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	426.786	413.107	839.893	52	52	8.207	7.944	16.152	1,79%
5 ΑΥΡΙΑΝΗ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ	123.246	93.454	216.700	52	52	2.370	1.797	4.167	0,46%
6 ΕΘΝΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	3.616.489	5.576.322	9.192.811	52	52	69.548	107.237	176.785	19,64%
7 ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΩΡΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	197.290	14.407	211.697	52	52	3.794	277	4.071	0,45%
8 Η ΒΡΑΔΥΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	340.710	153.896	494.606	52	52	6.552	2.960	9.512	1,06%
9 Η ΕΠΟΧΗ	73.681	38.106	111.787	47	47	1.568	811	2.378	0,26%
10 Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	3.289.263	2.675.884	5.965.147	52	52	63.255	51.459	114.714	12,74%
11 Η ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΑΥΓΗ	128.104	91.302	219.406	52	52	2.464	1.756	4.219	0,47%
12 Η ΝΙΚΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	60.671	2.920	63.591	52	52	1.167	56	1.223	0,14%
13 Η ΧΩΡΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	195.043	291.834	486.877	52	52	3.751	5.612	9.363	1,04%
14 ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	4.362.100	5.541.234	9.903.334	52	52	83.887	106.562	190.449	21,16%
15 ΜΙΤΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	48.910	5.280	54.190	4	4	12.228	1.320	13.548	1,51%
16 Ο ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	17.801	2.600	20.401	52	52	342	50	392	0,04%
17 ΠΡΙΝ	48.589	43.000	91.589	52	52	934	827	1.761	0,20%
18 ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟΣ	522.491	781.663	1.304.154	52	52	10.048	15.032	25.080	2,79%
19 ΣΤΟ ΚΑΡΦΙ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	506.930	598.025	1.104.955	52	52	9.749	11.500	21.249	2,36%
20 ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	4.827.518	6.159.650	10.987.168	52	52	92.837	118.455	211.292	23,47%
21 ΤΟ ΠΑΡΟΝ	245.804	152.388	398.192	52	52	4.727	2.931	7.658	0,85%
22 ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	1.065.442	1.746.531	2.811.973	52	52	20.489	33.587	54.076	6,01%
ΣΥΝΟΛΟ	20.926.681	25.215.433	46.142.114	1.091	1.091	413.874	486.209	900.082	100,00%

ΔΕΛΤΙΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ 2004

Α/Α	ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ	ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΦΥΛΛΑ ΑΘΗΝΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΕΠΑΡΧΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΑΘ.	ΕΠ.	ΜΕΣΗ ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΑΘΗΝΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΕΠΑΡΧΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΟΣΟΣΤΑ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ
Πρωινές (περιλαμβάνονται οι εκδόσεις της Κυριακής)										
1	TRAFFIC NEWSPAPER	617.102	560.716	1.177.818	351	351	1.758	1.597	3.356	2,67%
2	Η ΑΥΓΗ	456.771	238.841	695.612	301	301	1.518	793	2.311	1,84%
3	Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ	9.362.808	6.283.127	15.645.935	300	300	31.209	20.944	52.153	41,43%
4	Η ΝΙΚΗ	140.694	12.224	152.918	300	295	469	41	510	0,41%
5	Ο ΛΟΓΟΣ	98.046	9.151	107.197	300	300	327	31	357	0,28%
6	ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ	1.657.285	1.740.530	3.397.815	301	301	5.506	5.782	11.288	8,97%
7	ΤΟ ΒΗΜΑ	7.814.594	9.017.606	16.832.200	301	301	25.962	29.959	55.921	44,42%
	ΣΥΝΟΛΟ	20.147.300	17.862.195	38.009.495	2.154	2.149	66.749	59.148	125.897	100,00%
Οικονομικές										
1	ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟ	359.679	246.220	605.899	296	296	1.215	832	2.047	100,00%
	ΣΥΝΟΛΟ	359.679	246.220	605.899	296	296	1.215	832	2.047	100,00%
Απογευματινές (δεν περιλαμβάνονται οι εκδόσεις της Κυριακής)										
1	ESPRESSO	2.658.848	3.260.549	5.919.397	300	300	8.863	10.868	19.731	5,70%
2	THE DAILY TIMES	178.809	165.196	344.005	56	56	3.193	2.950	6.143	1,78%
3	ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ	1.924.044	1.071.656	2.995.700	300	300	6.413	3.572	9.986	2,89%
4	ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ (ΜΗΤΣΗΣ)	234.040	44.787	278.827	300	300	780	149	929	0,27%
5	ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ	3.693.233	3.323.250	7.016.483	300	300	12.311	11.078	23.388	6,76%
6	ΑΠΟΦΑΣΗ	644.787	557.739	1.202.526	301	301	2.142	1.853	3.995	1,15%
7	ΑΥΡΙΑΝΗ	670.403	500.160	1.170.563	300	300	2.235	1.667	3.902	1,13%
8	ΕΘΝΟΣ	6.377.025	9.573.951	15.950.976	300	300	21.257	31.913	53.170	15,36%
9	ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΩΡΑ	781.767	44.015	825.782	300	300	2.606	147	2.753	0,80%
10	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ	1.482.788	412.343	1.895.131	300	300	4.943	1.374	6.317	1,83%
11	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ	4.776.146	6.336.689	11.112.835	300	300	15.920	21.122	37.043	10,70%
12	ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	11.476.555	13.005.807	24.482.362	300	300	38.255	43.353	81.608	23,58%
13	ΕΣΤΙΑ	721.586	234.884	956.470	300	300	2.405	783	3.188	0,92%
14	Η ΒΡΑΔΥΝΗ	1.169.625	372.693	1.542.318	300	300	3.899	1.242	5.141	1,49%
15	Η ΧΩΡΑ	713.437	857.953	1.571.390	300	299	2.378	2.869	5.248	1,52%
16	ΤΑ ΝΕΑ	13.439.554	11.615.009	25.054.563	300	300	44.799	38.717	83.515	24,13%
	ΣΥΝΟΛΟ	50.942.647	51.376.681	102.319.328	4.557	4.556	172.399	173.658	346.057	100,00%
Κυριακάτικες										
1	ESPRESSO ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	529.512	770.021	1.299.533	51	51	10.383	15.098	25.481	2,48%
2	ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	44.974	13.775	58.749	51	51	882	270	1.152	0,11%
3	ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙ	307.152	186.235	493.387	51	51	6.023	3.652	9.674	0,94%
4	ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	500.085	636.926	1.137.011	51	51	9.806	12.489	22.294	2,17%
5	ΑΥΡΙΑΝΗ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ	100.039	80.004	180.043	51	51	1.962	1.569	3.530	0,34%
6	ΕΘΝΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	3.677.786	5.262.346	8.940.132	51	51	72.113	103.183	175.297	17,03%
7	ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΩΡΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	186.098	10.603	196.701	51	51	3.649	208	3.857	0,37%
8	Η ΒΡΑΔΥΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	365.430	343.058	708.488	51	51	7.165	6.727	13.892	1,35%
9	Η ΕΠΟΧΗ	75.013	40.125	115.138	46	46	1.631	872	2.503	0,24%
10	Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	4.061.025	3.607.101	7.668.126	51	51	79.628	70.727	150.355	14,61%
11	Η ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΑΥΓΗ	133.438	101.478	234.916	51	51	2.616	1.990	4.606	0,45%
12	Η ΝΙΚΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	34.301	3.639	37.940	51	51	673	71	744	0,07%
13	Η ΧΩΡΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	152.561	239.988	392.549	51	51	2.991	4.706	7.697	0,75%
14	ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	5.267.867	6.832.538	12.100.405	51	51	103.292	133.971	237.263	23,05%
15	ΜΙΤΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	243.375	17.538	260.913	26	26	9.361	675	10.035	0,98%
16	Ο ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	15.324	2.582	17.906	51	51	300	51	351	0,03%
17	ΠΡΙΝ	49.904	42.685	92.589	51	51	979	837	1.815	0,18%
18	ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟΣ	631.618	870.467	1.502.085	51	51	12.385	17.068	29.453	2,86%
19	ΣΤΟ ΚΑΡΦΙ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	164.005	186.920	350.925	11	11	14.910	16.993	31.902	3,10%
20	ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	5.218.613	6.717.776	11.936.389	51	51	102.326	131.721	234.047	22,74%
21	ΤΟ ΠΑΡΟΝ	365.229	250.765	615.994	53	53	6.891	4.731	11.623	1,13%
22	ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	999.746	1.633.447	2.633.193	51	51	19.603	32.028	51.631	5,02%
	ΣΥΝΟΛΟ	23.123.095	27.850.017	50.973.112	1.054	1.054	469.566	559.637	1.029.203	100,00%

ΔΕΛΤΙΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ 2005

Α/Α	ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ	ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΦΥΛΛΑ ΑΘΗΝΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΦΥΛΛΑ ΕΠΑΡΧΙΩΝ	ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΦΥΛΛΑ ΣΥΝΟΛΟ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΑΘ.	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΕΠ.	ΜΕΣΗ ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΑΘΗΝΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΜΕΣΗ ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΕΠΑΡΧΙΩΝ	ΜΕΣΗ ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΣΥΝΟΛΟ	ΠΟΣΟΣΤΑ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ
Πρωινές (περιλαμβάνονται οι εκδόσεις της Κυριακής)										
1	TRAFFIC NEWSPAPER	601.263	551.271	1.152.534	351	351	1.713	1.571	3.284	2,79%
2	ΑΝΩ ΚΑΤΩ	788.093	265.098	1.053.191	238	238	3.311	1.114	4.425	3,77%
3	Η ΑΥΓΗ	417.300	218.971	636.271	299	299	1.396	732	2.128	1,81%
4	Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ	8.591.522	5.456.819	14.048.341	299	299	28.734	18.250	46.984	39,98%
5	Η ΝΙΚΗ	160.032	10.004	170.036	299	298	535	34	569	0,48%
6	Ο ΛΟΓΟΣ	135.330	8.893	144.223	299	299	453	30	482	0,41%
7	ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ	1.579.109	1.712.061	3.291.170	299	299	5.281	5.726	11.007	9,37%
8	ΤΟ ΒΗΜΑ	6.703.100	7.839.536	14.542.636	299	299	22.418	26.219	48.638	41,39%
	ΣΥΝΟΛΟ	18.975.749	16.062.653	35.038.402	2.383	2.382	63.842	53.675	117.517	100,00%
Οικονομικές										
1	ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟ	444.178	358.997	803.175	298	298	1.491	1.205	2.695	100,00%
	ΣΥΝΟΛΟ	444.178	358.997	803.175	298	298	1.491	1.205	2.695	100,00%
Απογευματινές (δεν περιλαμβάνονται οι εκδόσεις της Κυριακής)										
1	ESPRESSO	2.510.966	3.022.930	5.533.896	298	298	8.426	10.144	18.570	5,94%
2	PRESS TIME	347.213	272.350	619.563	61	61	5.692	4.465	10.157	3,25%
3	ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ	1.986.784	1.088.055	3.074.839	298	298	6.667	3.651	10.318	3,30%
4	ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ (ΜΗΤΣΗΣ)	164.062	65.019	229.081	286	286	574	227	801	0,26%
5	ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ	2.930.367	2.546.441	5.476.808	298	298	9.833	8.545	18.379	5,88%
6	ΑΠΟΦΑΣΗ	383.086	243.718	626.804	166	166	2.308	1.468	3.776	1,21%
7	ΑΥΡΙΑΝΗ	653.385	503.836	1.157.221	298	298	2.193	1.691	3.883	1,24%
8	ΕΘΝΟΣ	5.160.320	8.219.644	13.379.964	298	298	17.317	27.583	44.899	14,36%
9	ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΩΡΑ	763.006	33.496	796.502	298	298	2.560	112	2.673	0,86%
10	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ	1.472.859	389.464	1.862.323	298	298	4.942	1.307	6.249	2,00%
11	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ	4.717.118	6.502.186	11.219.304	298	298	15.829	21.819	37.649	12,04%
12	ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	9.719.880	11.242.655	20.962.535	298	298	32.617	37.727	70.344	22,50%
13	ΕΣΤΙΑ	662.534	209.837	872.371	300	300	2.208	699	2.908	0,93%
14	Η ΒΡΑΔΥΝΗ	860.970	233.574	1.094.544	298	298	2.889	784	3.673	1,17%
15	Η ΧΩΡΑ	526.183	585.312	1.111.495	298	298	1.766	1.964	3.730	1,19%
16	ΤΑ ΝΕΑ	11.841.348	10.389.973	22.231.321	298	298	39.736	34.866	74.602	23,86%
	ΣΥΝΟΛΟ	44.700.081	45.548.490	90.248.571	4.389	4.389	155.558	157.053	312.611	100,00%
Κυριακάτικες										
1	ESPRESSO ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	829.812	1.533.371	2.363.183	53	53	15.657	28.932	44.588	3,93%
2	PRESS TIME ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	85.764	107.734	193.498	8	8	10.721	13.467	24.187	2,13%
3	ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	30.264	14.768	45.032	50	50	605	295	901	0,08%
4	ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙ	321.796	190.463	512.259	53	53	6.072	3.594	9.665	0,85%
5	ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	493.123	614.982	1.108.105	53	53	9.304	11.603	20.908	1,84%
6	ΑΥΡΙΑΝΗ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ	112.931	94.212	207.143	53	53	2.131	1.778	3.908	0,34%
7	ΕΘΝΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	3.387.249	4.768.704	8.155.953	53	53	63.910	89.976	153.886	13,57%
8	ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΩΡΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	191.162	9.432	200.594	53	53	3.607	178	3.785	0,33%
9	Η ΒΡΑΔΥΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	294.331	352.274	646.605	53	53	5.553	6.647	12.200	1,08%
10	Η ΕΠΟΧΗ	72.298	37.420	109.718	49	49	1.475	764	2.239	0,20%
11	Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	3.656.288	3.061.436	6.717.724	53	53	68.987	57.763	126.750	11,18%
12	Η ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΑΥΓΗ	131.680	105.154	236.834	53	53	2.485	1.984	4.469	0,39%
13	Η ΝΙΚΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	41.438	3.310	44.748	53	53	782	62	844	0,07%
14	Η ΧΩΡΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	273.366	393.252	666.618	53	53	5.158	7.420	12.578	1,11%
15	ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	4.481.934	5.826.086	10.308.020	53	53	84.565	109.926	194.491	17,15%
16	Ο ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	22.595	3.351	25.946	53	53	426	63	490	0,04%
17	ΠΡΙΝ	48.940	41.797	90.737	53	53	923	789	1.712	0,15%
18	ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ	3.796.427	5.659.756	9.456.183	45	45	84.365	125.772	210.137	18,53%
19	ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟΣ	640.859	920.752	1.561.611	53	53	12.092	17.373	29.464	2,60%
20	ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	4.875.038	6.345.610	11.220.648	53	53	91.982	119.728	211.710	18,67%
21	ΤΟ ΠΑΡΟΝ	400.102	293.312	693.414	53	53	7.549	5.534	13.083	1,15%
22	ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	1.068.819	1.689.535	2.758.354	53	53	20.166	31.878	52.044	4,59%
	ΣΥΝΟΛΟ	25.256.216	32.066.711	57.322.927	1.106	1.106	498.515	635.525	1.134.040	100,00%

ΔΕΛΤΙΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ 2006

Α/Α	ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ	ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ ΦΥΛΛΑ ΑΘΗΝΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΕΠΑΡΧΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΑΘ.	ΕΠ.	ΜΕΣΗ ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΑΘΗΝΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΕΠΑΡΧΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ	ΠΟΣΟΣΤΑ ΑΝΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ
Ιρωινές (περιλαμβάνονται οι εκδόσεις της Κυριακής)										
1	TRAFFIC NEWSPAPER	261.685	194.027	455.712	173	173	1.513	1.122	2.634	2,06%
2	ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ	33.459	6.448	39.907	147	147	228	44	271	0,21%
3	ΑΝΩ ΚΑΤΩ	260.579	7.048	267.627	147	147	1.773	48	1.821	1,42%
4	Η ΑΥΓΗ	206.532	95.292	301.824	147	147	1.405	648	2.053	1,61%
5	Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ	5.124.927	3.734.012	8.858.939	147	147	34.863	25.401	60.265	47,12%
6	Η ΝΙΚΗ	49.499	4.121	53.620	146	146	339	28	367	0,29%
7	Ο ΛΟΓΟΣ	43.975	3.854	47.829	147	147	299	26	325	0,25%
8	ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ	759.930	759.157	1.519.087	148	148	5.135	5.129	10.264	8,02%
9	ΤΟ ΒΗΜΑ	3.515.837	3.820.490	7.336.327	147	147	23.917	25.990	49.907	39,02%
	ΣΥΝΟΛΟ	10.256.423	8.624.449	18.880.872	1.349	1.349	69.471	58.437	127.908	100,00%
Οικονομικές										
1	ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟ	354.726	294.928	649.654	147	147	2.413	2.006	4.419	100,00%
	ΣΥΝΟΛΟ	354.726	294.928	649.654	147	147	2.413	2.006	4.419	100,00%
Απογευματινές (δεν περιλαμβάνονται οι εκδόσεις της Κυριακής)										
1	ESPRESSO	1.363.523	1.408.646	2.772.169	148	148	9.213	9.518	18.731	6,66%
2	PRESS TIME	484.110	231.441	715.551	97	97	4.991	2.386	7.377	2,62%
3	ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ	998.034	482.799	1.480.833	148	148	6.743	3.262	10.006	3,56%
4	ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ	1.268.017	846.479	2.114.496	148	148	8.568	5.719	14.287	5,08%
5	ΑΥΡΙΑΝΗ	247.927	158.840	406.767	148	148	1.675	1.073	2.748	0,98%
6	ΕΘΝΟΣ	2.532.335	3.766.610	6.298.945	148	148	17.110	25.450	42.560	15,13%
7	ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΩΡΑ	355.690	16.595	372.285	148	148	2.403	112	2.515	0,89%
8	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ	733.908	176.378	910.286	148	148	4.959	1.192	6.151	2,19%
9	ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ	2.436.032	3.084.207	5.520.239	148	148	16.460	20.839	37.299	13,26%
10	ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	4.477.086	4.492.275	8.969.361	148	148	30.251	30.353	60.604	21,54%
11	ΕΣΤΙΑ	343.016	95.633	438.649	148	148	2.318	646	2.964	1,05%
12	Η ΒΡΑΔΥΝΗ	323.380	85.661	409.041	148	148	2.185	579	2.764	0,98%
13	Η ΧΩΡΑ	209.509	201.712	411.221	137	137	1.529	1.472	3.002	1,07%
14	ΜΕΣΗΜΒΡΙΝΗ	11.142	3.794	14.936	74	74	151	51	202	0,07%
15	ΤΑ ΝΕΑ	5.790.090	4.587.965	10.378.055	148	148	39.122	31.000	70.122	24,93%
	ΣΥΝΟΛΟ	21.573.799	19.639.035	41.212.834	2.084	2.084	147.678	133.653	281.331	100,00%
Κυριακάτικες										
1	ESPRESSO ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	374.103	727.425	1.101.528	25	25	14.964	29.097	44.061	3,76%
2	PRESS TIME ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	134.291	191.152	325.443	16	16	8.393	11.947	20.340	1,73%
3	ΑΔΕΣΜΕΥΤΟΣ ΤΥΠΟΣ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙ	149.637	80.393	230.030	25	25	5.985	3.216	9.201	0,78%
4	ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	149.026	139.746	288.772	25	25	5.961	5.590	11.551	0,98%
5	ΑΥΡΙΑΝΗ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ	44.086	30.931	75.017	25	25	1.763	1.237	3.001	0,26%
6	ΕΘΝΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	1.525.033	2.198.274	3.723.307	25	25	61.001	87.931	148.932	12,69%
7	ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΩΡΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	85.206	4.025	89.231	25	25	3.408	161	3.569	0,30%
8	Η ΒΡΑΔΥΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	128.296	170.690	298.986	25	25	5.132	6.828	11.959	1,02%
9	Η ΕΠΟΧΗ	37.897	18.765	56.662	25	25	1.516	751	2.266	0,19%
10	Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	2.137.214	1.934.591	4.071.805	25	25	85.489	77.384	162.872	13,88%
11	Η ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΑΥΓΗ	64.212	46.574	110.786	25	25	2.568	1.863	4.431	0,38%
12	Η ΝΙΚΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	8.164	1.264	9.428	25	25	327	51	377	0,03%
13	Η ΧΩΡΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	85.140	120.883	206.023	25	25	3.406	4.835	8.241	0,70%
14	ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ	2.391.284	3.049.439	5.440.723	25	25	95.651	121.978	217.629	18,55%
15	Ο ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	6.642	1.631	8.273	25	25	266	65	331	0,03%
16	ΠΡΙΝ	23.743	18.247	41.990	25	25	950	730	1.680	0,14%
17	ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ	2.298.531	3.224.461	5.522.992	25	25	91.941	128.978	220.920	18,83%
18	ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟΣ	281.924	391.415	673.339	25	25	11.277	15.657	26.934	2,30%
19	ΤΟ ΒΗΜΑ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	2.427.884	2.992.303	5.420.187	25	25	97.115	119.692	216.807	18,48%
20	ΤΟ ΠΑΡΟΝ	178.433	116.293	294.726	25	25	7.137	4.652	11.789	1,00%
21	ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ	466.868	691.961	1.158.829	25	25	18.675	27.678	46.353	3,95%
	ΣΥΝΟΛΟ	12.997.614	16.150.463	29.148.077	516	516	522.926	650.319	1.173.246	100,00%

V. Κατάλογος 35 άρθρων *Ριζοσπάστη* για κινητοποιήσεις των εργαζομένων γυναικών (τα άρθρα παρατίθενται με χρονολογική σειρά δημοσίευσης)

1. Ανώνυμος, ««Από αυτά τα χέρια έκαναν αυτοί εκατομμύρια»», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003.

2. Ανώνυμος, «Μονόδρομος ο ανυπότακτος αγώνας», 07.05.2003

3. Ανώνυμος, «Δεν είναι μόνες τους σ' αυτόν τον αγώνα», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

4. Ανώνυμος, «Πανελλαδική στάση εργασίας για τη «ΣΙΣΣΕΡ»», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

5. Ανώνυμος, «Στους δρόμους θα κριθεί το δίκιο», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

6. Ανώνυμος, «Κάλεσμα για ένα πλατύ κίνημα αλληλεγγύης», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

7. Ανώνυμος, ««Ούτε μια απόλυση, κανείς στην ανεργία»», 10.05.2003.

8. Ανώνυμος, «Συγκέντρωση αλληλεγγύης», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

9. Ανώνυμος, «Από μέρα σε μέρα Οι πανηγυρισμοί...», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

10. Ανώνυμος, «ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ», 11.05.2003.

11. Ζαχαρόπουλος Γ., «Ο ανταγωνισμός των κεφαλαιοκρατών για υπερκέρδη έβαλε το λουκέτο»,11.05.2003.

12. Ανώνυμος «Συγκέντρωση αλληλεγγύης για τις εργάτριες της «Σίσσερ - Πάλκο»», 13.05.2003.

13. Ανώνυμος, «Μόνη προοπτική ο αγώνας ενάντια στην πολιτική ΠΑΣΟΚ – ΝΔ», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

14. Αυγερινός Τ., «Η φάμπρικα», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

15. Μπογιόπουλος Ν., «Μαζί στο δρόμο εργάτες και απολυόμενοι», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

16. Ανώνυμος, «Εργάτες και απολυόμενοι μια φωνή, μια γροθιά, μια απόφαση», 15.05.2003.

17. Ανώνυμος, «Πρόταση στη συνέλευση για απόφαση κατάληψης», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

18. Ανώνυμος, «Γαζώτριες, υφάντρες και τσαγκαράδες έμπρακτα στο πλευρό των απολυόμενων εργατριών», 16.05.2003.

19. Ανώνυμος, «Έμπρακτη αλληλεγγύη απ' όλο τον κλάδο», 16.05.2003.

20. Ανώνυμος, «Συνεχίζουν αγωνιστικά οι εργάτριες», 17.05.2003.

21. Ανώνυμος, «Διαδηλώσεις από το λιμάνι έως τη Βουλή», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

22. Ανώνυμος, «Συζητούν ήδη για νέες επιδοτήσεις!», 20.05.2003.

23. Ανώνυμος, «Τους ζητούν να συναινέσουν στο κλείσιμο», 20.05.2003.

24. Ανώνυμος, «Αλληλεγγύη απ' όλο τον κόσμο», *Ριζοσπάστης*, 21.05.2003.

25. Ανώνυμος, «Στο πλευρό των εργατριών της «Σίσσερ»», *Ριζοσπάστης*, 22.05.2003.

26. Ανώνυμος, ««Σας προσφέρουμε 20% αύξηση της εντατικοποίησης»», 22.05.2003.

27. Ανώνυμος, ««Καμιά απόλυση, καμιά στην ανεργία»», 24.05.2003.

28. Ανώνυμος, «Συλλαλητήρια αλληλεγγύης στις 5 Ιούνη», *Ριζοσπάστης*, 24.05.2003.

29. Ανώνυμος, «Η Κωνσταντίνα περιμένει μωρό», *Ριζοσπάστης*, 25.05.2003.

30. Ανώνυμος, «Σπάσιμο νεύρων και αντικομμουνισμός για να δεχτούν τις απολύσεις», 28.05.2003.

31. Ανώνυμος, «Διαδηλώνουμε με το ΠΑΜΕ», *Ριζοσπάστης*, 28.05.2003.

32. Ανώνυμος, «Τις θεωρούν ήδη «απασχολήσιμες»», 31.05.2003.

33. Ανώνυμος, «Αγώνας ταξικός χωρίς αυταπάτες», 08.06.2003.

34. Ανώνυμος, «Κλείδωσαν τις εργάτριες απέξω», 10.06.2003.

35. Ανώνυμος, «Μοιράστηκαν χτες τα χαρτιά της απόλυσης», 18.06.2003.

VI. Άρθρα που αφορούν την Αθανασάκη και τις αντιδράσεις της απέναντι στη δικαστική απόφαση για τη χρήση των αρχείων Στάζι

Καθημερινή

Καραμανώλη Ε., «Δίκη ΕΛΑ: διελκυστίνδα με τα αρχεία Στάζι», *Καθημερινή*, 17.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «Μονίμως στο επίκεντρο τα αρχεία Στάζι», *Καθημερινή*, 18.03.2004.

Ανώνυμος, «Αναγνωστέα έγγραφα Στάζι», *Καθημερινή*, 19.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «Δίκη ΕΛΑ: Αποδεκτά ως γνήσια τα αρχεία της Στάζι», *Καθημερινή*, 19.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «Εμπλοκή με τους συνηγόρους στη δίκη ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 20.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «Δίκη ΕΛΑ: Οι τόνοι ανεβαίνουν συνεχώς», *Καθημερινή*, 24.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «ΕΛΑ: ομαδική αντίδραση από τους συνηγόρους», *Καθημερινή*, 27.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «ΕΛΑ: η μεγάλη κόντρα με τους συνηγόρους Αθανασάκη», *Καθημερινή*, 30.03.2004.

Ριζοσπάστης

Ανώνυμος, «Ζητήθηκαν διευκρινίσεις από τον Β. Ζήση», *Ριζοσπάστης*, 17.03.2004.

Ανώνυμος, « «Αξιοποιήσιμα» όλα τα έγγραφα», *Ριζοσπάστης*, 18.03.2004.

Ανώνυμος, «Το δικαστήριο «νομιμοποιεί» τα λεγόμενα «αρχεία» της Στάζι», *Ριζοσπάστης*, 19.03.2004.

Ανώνυμος, «Έντονη αντιπαράθεση και διακοπή», *Ριζοσπάστης*, 20.03.2004.

Ανώνυμος, «Συνέχεια μετ' εμποδίων μετά τις παραιτήσεις», *Ριζοσπάστης*, 27.03.2004.

Ανώνυμος, «Συνεχίζεται η δίκη του ΕΛΑ», *Ριζοσπάστης*, 30.03.2004.

Ανώνυμος**,** «Απόφαση - κόλαφος για τις λαϊκές ελευθερίες», *Ριζοσπάστης*, 07.10.2004.

Τα Νέα

Μουστάκα Μ., «Νέα ένταση για τα αρχεία Στάζι», *Τα Νέα,* 17.03.2004.
Μουστάκα Μ., «Πλαστά τα αρχεία Στάζι», *Τα Νέα*, 18.03.2004.

Μουστάκα Μ., «Παραίτηση διαμαρτυρίας», *Τα Νέα*, 19.03.2004.

Παπαδόπουλος Θ., «Τα ΝΕΑ σε 5'», *Τα Νέα*, 19.03.2004.

Τζάθας Δ., «Προαποφασισμένο το αποτέλεσμα», *Τα Νέα*, 19.03.2004.

Μουστάκα Μ., «ΝΕΑ ΕΝΤΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΗ ΕΛΑ, Ανυποχώρητη η στάση του δικαστηρίου στον διορισμό συνηγόρου της Αθανασάκη», *Τα Νέα*, 20.03.2004.

Καμπύλης Τ., «ΑΙΧΜΕΣ Ντροπές...», *Τα Νέα*, 22.03.2004.

Παπαδόπουλος Θ., «Τα ΝΕΑ σε 5'», *Τα Νέα*, 22.03.2004.

Τζάθας Δ., «Μία δίκη χωρίς κανόνες», *Τα Νέα*, 22.03.2004.

Ανώνυμος, «ΔΙΚΗ ΕΛΑ, Προειδοποιούν με αναφορά στον Άρειο Πάγο οι δικηγόροι», *Τα Νέα*, 24.03.2004.

Μουστάκα Μ., «ΔΙΚΗ ΕΛΑ: Πρόταση του εισαγγελέα Ελ. Πατσή «Να συνεχίσουμε χωρίς τους συνηγόρους»!», *Τα Νέα,* 27.03.2004.

Μουστάκα Μ., «ΔΙΚΗ ΕΛΑ, Αμφισβητήθηκε η αξιοπιστία μάρτυρα», *Τα Νέα*, 30.03.2004.

Το Βήμα

Τσώλη Μ., «Αψιμαχίες υπεράσπισης-πολιτικής αγωγής και βροχή ενστάσεων», *Το Βήμα*, 11.02.2004.

Μπρούσαλη Δ., «Αρνήθηκε τον διορισμό του ένας εκ των δύο διορισθέντων συνηγόρων», *Το Βήμα*, 20.03.2004.

VII. ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΑΡΘΡΩΝ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

ΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΚΛΩΣΤΗΡΙΑ ΝΑΟΥΣΑΣ

Καθημερινή

Ανώνυμος, «Ολυμπιακή κάθοδος για τα «Κλωστήρια Ναούσης»», *Καθημερινή*, 13.07.2004.

Ανώνυμος, «»Μπλόκο» σε νέες προβληματικές», *Καθημερινή*, 20.07.2004.

Ανώνυμος, «Η Σοφοκλέους παρασύρει στην κρίση επιχειρήσεις», *Καθημερινή,* 20.07.2004.

Κοψίνη Χ., «Προληπτική δράση αποφυγής κρίσεων σε βιομηχανίες», *Καθημερινή*, 20.07.2004.

Ανώνυμος, «Απεργούν οι εργαζόμενοι του ιδιωτικού τομέα στον Έβρο», *Καθημερινή*, 21.07.2004.

Ανώνυμος, «Κλωστοϋφαντουργία: η προσαρμογή στα νέα δεδομένα, μονόδρομος», *Καθημερινή*, 22.07.2004.

Ανώνυμος, «Τραπεζικές ελπίδες στα Κλωστήρια Ναούσης», *Καθημερινή*, 22.07.2004.

Κοψίνη Χ., «ΚΛΩ-ΝΑ: η τελική λύση από τις πιστώτριες τράπεζες», *Καθημερινή*, 24.07.2004.

Ντόκα Α., «Σενάρια για τα «νέα κανόνια της Σοφοκλέους»», *Καθημερινή*, 24.07.2004.

Κοψίνη Χ., «Μεταολυμπιακές ελπίδες για τις κατασκευαστικές», *Καθημερινή*, 25.07.2004.

Τζίμα Σ., «Η αποβιομηχάνιση ερημώνει τον Έβρο και απειλεί με νέο κύμα μετανάστανευσης», *Καθημερινή*, 25.07.2004.

Ντόκας Α., «Εκρηκτική άνοδο η μικρή κεφαλαιοποίηση», *Καθημερινή*, 28.07.2004.

Ανώνυμος, «Υπό την επίβλεψιν των «4» το σχέδιο διάσωσης των «Κλωστηρίων Ναούσης»», *Καθημερινή*, 29.07.2004.

Ντόκας Α., «Με «όπισθεν» ο δείκτης υψηλής κυκλοφοριακής ταχύτητας», *Καθημερινή*, 31.07.2004.

Ανώνυμος, «AGENDA», *Καθημερινή*, 31.07.2004.

Ανώνυμος, «Παράταση αγωνίας για τους εργαζόμενους και νέα απεργία για τα Κλωστήρια Ναούσης», *Καθημερινή*, 05.08.2004.

Ανώνυμος, «Ο ΔΗΚΤΗΣ», *Καθημερινή*, 06.08.2004.

Λεμπέση Μ., «Ανησυχία διεθνώς για την κλωστοϋφαντουργία», *Καθημερινή*, 07.08.2004.

Κουλούρης Βασ., «Ο υπερδανεισμός θα φέρει πτωχεύσεις επιχειρήσεων», *Καθημερινή*, 08.08.2004.

Ντόκας Α., «Αδιαφορία, συνεδριάσεις διαδικαστικού χαρακτήρα», *Καθημερινή*, 12.08.2004.

Ανώνυμος, «Προς τελική λύση για «Κλωστήρια Ναούσης», *Καθημερινή*, 17.08.2004.

Παπαδογιάννης Γ., « «Φίλιες δανειοδοτήσεις» τέλος ειδικά από κρατικές τράπεζες», *Καθημερινή*, 22.08.2004.

Λεμπέση Μ., «Πολύ δύσκολα θα εκτονωθεί η κρίση στον κλάδο της κλωστοϋφαντουργίας», *Καθημερινή*, 22.08.2004.

Ανώνυμος, «Κλείνει οριστικά το εργοστάσιο Τρικολάν της Fanco», *Καθημερινή*, 15.09.2004.

Ανώνυμος, «Απεργίες στη Νάουσα για το κλείσιμο της «ΤΡΙΚΟΛΑΝ», *Καθημερινή*, 16.09.2004.

Ανώνυμος, «ΕΝ ΣΥΝΤΟΜΙΑ», *Καθημερινή*, 17.09.2004.

Ανώνυμος, «Στους δρόμους της Νάουσας για την αποβιομηχάνιση», *Καθημερινή*, 23.09.2004.

Λεμπέση Μ., «Η ΚΛΩΝΑΤΕΞ εκκαθάρισε και τη θυγατρική-ναυτιλιακή Kingship Marine», *Καθημερινή*, 23.09.2004.

Ανώνυμος, «Η «Κλωστήρια Ναούσης» απορροφάει την «Ολυμπιακή Κλωστοϋφαντουργία», *Καθημερινή*, 07.10.2004.

Ανώνυμος, «Ο ΔΗΚΤΗΣ», *Καθημερινή*, 08.09.2005.

Παπαδιόχος Κ.Π., « «Αγκάθια» ΠΑΣΟΚ Μάνος και Ο.Α.», *Καθημερινή*, 14.09.2005.

Ανώνυμος, «Ύστατες προσπάθειες αποτροπής «λουκέτων» στη Sex Form και στα Κλωστήρια Πρεβέζης», *Καθημερινή*, 14.09.2005.

Νικολάου Ν., «ΑΝΑΛΥΣΗ», *Καθημερινή*, 14.09.2005.

Κοψίνη Χ., «Τα τελευταία κρούσματα μιας πολύ παλαιάς επιδημία…», *Καθημερινή*, 18.09.2005.

Καστριώτης Δ., «Με κομμένα φτερά», *Καθημερινή*, 18.09.2005.

Ανώνυμος, «Κατηγορίες εργαζομένων», *Καθημερινή*, 20.09.2005.

Ανώνυμος, «Κινητοποιήσεις για τα «λουκέτα σε επιχειρήσεις κλωστοϋφαντουργίας», *Καθημερινή*, 20.09.2005.

Νικολάου Ν., «ΑΝΑΛΥΣΗ», *Καθημερινή*, 21.09.2005.

Ριζοσπάστης

Ανώνυμος, «Με τους εργάτες και τις εργάτριες της «Τρικολάν»», *Ριζοσπάστης*,19.02.2004.

Ανώνυμος, «Προς απεργιακή κινητοποίηση», *Ριζοσπάστης*, 27.05.2004.

Ανώνυμος, «Σε υποχρεωτική άδεια 500 εργάτες», *Ριζοσπάστης*, 08.07.2004.

Ανώνυμος, «Βγήκαν στο δρόμο ν' αγωνιστούν», *Ριζοσπάστης*, 09.07.2004.

Ανώνυμος, «Στους δρόμους για το δικαίωμα στη δουλειά», *Ριζοσπάστης*, 09.07.2004.

Ανώνυμος, «Αγωνιστική απάντηση στον εμπαιγμό της εργοδοσίας», *Ριζοσπάστης*, 10.07.2004.

Ανώνυμος, «Περιφρουρούν το δικαίωμα στη δουλειά», *Ριζοσπάστης*, 10.07.2004.

Ανώνυμος, «Αγώνα για ζωή και προοπτική στην περιοχή», *Ριζοσπάστης*,11.07.2004.

Ανώνυμος, «Απεργιακό «μπλακ άουτ» στην πόλη», *Ριζοσπάστης*, 13.07.2004.

Ανώνυμος, «Στο πόδι όλη η Νάουσα σήμερα», *Ριζοσπάστης*,13.07.2004.

Ανώνυμος, «Υπάρχουν πολιτικές ευθύνες» , *Ριζοσπάστης*,13.07.2004.

Ανώνυμος, «Στο δρόμο του ταξικού αγώνα», *Ριζοσπάστης*,16.07.2004.

Ανώνυμος, «Κλιμακώνουν τον αγώνα τους», *Ριζοσπάστης*, 22.07.2004.

Ανώνυμος, «Απαιτούν νέες επιδοτήσεις», *Ριζοσπάστης*, 24.7.2004.

Ανώνυμος, «Στην «κόψη» της ανεργίας», *Ριζοσπάστης*, 25.07.2004.

Ανώνυμος, «Νέα 24ωρη απεργία», *Ριζοσπάστης*, 29.07.2004.

Ανώνυμος, «Στη Βουλή τα προβλήματα εργαζομένων του Έβρου», *Ριζοσπάστης*, 31.07.2004.

Ανώνυμος, «Μέτρα για τους εργαζόμενους στον Έβρο», *Ριζοσπάστης*, 31.07.2004.

Ανώνυμος, «Με νέα ορμή στον αγώνα για το δικαίωμα στη δουλειά», *Ριζοσπάστης*, 03.08.2004.

Ανώνυμος, «Επιστροφή στη δουλιά και στον αγώνα», *Ριζοσπάστης*, 05.08.2004.

Ανώνυμος, «Ξεσηκώθηκαν οι πάντες στην πόλη», *Ριζοσπάστης*, 06.08.2004.

Ανώνυμος, «Το ΝΑΤΟ μάς ... προστατεύει από το ΝΑΤΟ!!!», *Ριζοσπάστης*, 06.08.2004.

Ανώνυμος, «Αρνούνται να γίνουν όμηροι του Λαναρά», *Ριζοσπάστης*, 10.08.2004.

Ανώνυμος, «Σήμερα διαδηλώνουν στη Βέροια», *Ριζοσπάστης*, 11.08.2004.

Ανώνυμος, «Ούτε βήμα πίσω!», *Ριζοσπάστης*, 12.08.2004.

Ανώνυμος, «Μαύρη σελίδα...», *Ριζοσπάστης*,12.08.2004.

Ανώνυμος, «Σε αναμονή και αγωνιστική επιφυλακή», *Ριζοσπάστης*,14.08.2004.

Ανώνυμος, «Ετοιμάζουν κλιμάκωση των κινητοποιήσεων», *Ριζοσπάστης*,17.08.2004.

Ανώνυμος, «Από τις 23 Αυγούστου ξανά στο δρόμο», *Ριζοσπάστης*,18.08.2004.

Ανώνυμος, «Συμφωνία Λαναρά – τραπεζών», *Ριζοσπάστης*, 20.08.2004.

Ανώνυμος, «Εργαζόμενοι και αγρότες σε κοινό συλλαλητήριο», *Ριζοσπάστης*, 20.08.2004.

Ανώνυμος, «Κανείς δεν ξέρει τους όρους της συμφωνίας», *Ριζοσπάστης*, 21.08.2004.

Ανώνυμος, «Άνοιξαν τα εργοστάσια», *Ριζοσπάστης*, 24.08.2004.

Ανώνυμος, «Κάλεσμα για μαζική συμμετοχή στο συλλαλητήριο», *Ριζοσπάστης*, 25.08.2004.

Ανώνυμος, «Επαγρύπνηση και ετοιμότητα», *Ριζοσπάστης*, 28.08.2004.

Ανώνυμος, «Τα ... περήφανα», *Ριζοσπάστης*, 28.08.2004.

Ανώνυμος, «Με όλες τις δυνάμεις στην τελική ευθεία», *Ριζοσπάστης*, 02.09.2004.

Ανώνυμος, «Η Αλέκα Παπαρήγα στη Θεσσαλονίκη», *Ριζοσπάστης*,12.09.2004.

Ανώνυμος, ««Η μόνη ελπίδα είναι στα δικά σας χέρια»», 14.09.2004.

Ανώνυμος, «ΑΛΕΚΑ ΠΑΠΑΡΗΓΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ», *Ριζοσπάστης*, 14.09.2004.

Ανώνυμος, «Μονόδρομος η ταξική συσπείρωση», *Ριζοσπάστης*, 15.09.2004.

Ανώνυμος, «Αφού άρπαξε τις επιδοτήσεις βάζει λουκέτο!», *Ριζοσπάστης*, 15.09.2004

Ανώνυμος, «Όλοι για έναν και ένας για όλους», *Ριζοσπάστης*, 16.09.2004.

Ανώνυμος, «Αποκαλύπτεται η συμπαιγνία κυβέρνησης – Λαναρά», *Ριζοσπάστης*, 17.09.2004.

Ανώνυμος, «Καμιά διαπραγμάτευση για το πόσα κορμιά εργατών θα πέσουν», *Ριζοσπάστης*,18.09.2004.

Ανώνυμος, «Η «Τρικολάν» αποκαλύπτει ποιος είναι με ποιον», *Ριζοσπάστης*, 19.09.2004.

Ανώνυμος, «Υπόθεση όλης της πόλης η «Τρικολάν»», *Ριζοσπάστης*, 23.09.2004.

Ανώνυμος, «Η εργατιά δεν είναι μόνη!», *Ριζοσπάστης*, 24.09.2004.

Ανώνυμος, «κινητοποιήσεις», *Ριζοσπάστης*, 28.09.2004.

Ανώνυμος, «Προκαλεί με νέες απολύσεις», *Ριζοσπάστης*, 02.10.2004.

Ανώνυμος, «Απαίτησαν δουλιά και όχι ανεργία», *Ριζοσπάστης*, 05.10.2004.

Ανώνυμος, «Λεφτά για τους εργάτες και όχι για τον Λαναρά!», *Ριζοσπάστης*, 05.10. 2004.

Ανώνυμος, ««Συνάδελφοι το νου σας! Δυναμώστε την αλληλεγγύη!»», *Ριζοσπάστης*, 08.10.2004.

Ανώνυμος, «ΜΠΙΖΝΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ», *Ριζοσπάστης*, 08.10.2004.

Ανώνυμος, «Να εκφραστεί η αλληλεγγύη όλου του κλάδου έξω από το εργοστάσιο», *Ριζοσπάστης*, 09.10.2004.

Ανώνυμος, «Ένοχος γιατί απεργούσε!», *Ριζοσπάστης*, 15.10.2004.

Ανώνυμος, «Βήμα συντονισμού και ταξικής αντεπίθεσης», *Ριζοσπάστης*, 19.10.2004

Ανώνυμος, «Τετράωρη αύριο σε όλη την «Κλωνατέξ»», *Ριζοσπάστης*, 28.10.2004.

Ανώνυμος, «Ξέσπασε η καταιγίδα», *Ριζοσπάστης*,10.09.2005.

Ανώνυμος, «Πρόγραμμα αγωνιστικής δράσης», *Ριζοσπάστης*,13.09.2005.

Ανώνυμος, «Αποκούμπι στον αγώνα τους το ΠΑΜΕ», *Ριζοσπάστης*,13.09.2005.

Ανώνυμος, «Αγωνιστική απάντηση από τους εργαζόμενους», *Ριζοσπάστης*, 14.09.2005.

Ανώνυμος, «Επικίνδυνη προσπάθεια υπονόμευσης», *Ριζοσπάστης*,14.09.2005.

Ανώνυμος, «Μέτωπο αντίστασης στα αντεργατικά σχέδια», *Ριζοσπάστης*,14.09.2005.

Ανώνυμος, «Στο πόδι όλη η πόλη», *Ριζοσπάστης*, 15.09.2005.

Ανώνυμος, «Ενάντια στην ασυδοσία του Λαναρά», *Ριζοσπάστης*, 16.09.2005.

Ανώνυμος, «Στη μάχη της απεργίας», *Ριζοσπάστης*, 17.09.2005.

Ανώνυμος, «Καμιά χαμένη θέση εργασίας», *Ριζοσπάστης*, 17.09.2005.

Ανώνυμος, «Όλη η πόλη μια φωνή», *Ριζοσπάστης*, 20.09.2005.

Ανώνυμος, «Σύσκεψη στη Νάουσα», *Ριζοσπάστης*, 20.09.2005.

Ανώνυμος, «Μονόδρομος η ρήξη με τους «Λαναράδες» και τα κόμματά τους», *Ριζοσπάστης*, 21.09.2005.

Τα Νέα

Φιντικάκης Γ., Πουλερές Γ., «Ασφυξία ελλείψει ρευστού», *Τα Νέα,*16.07.2004.

Στεργίου Λ., «Στο κόκκινο επιχειρήσεις – νοικοκυριά», *Τα Νέα,* 28.07.2004. Χρυσολωρά Ε., «Στο κόκκινο επιχειρήσεις – νοικοκυριά», *Τα Νέα,* 28.07.2004. Πουλερές Γ., «Τα πέτρινα χρόνια της κλωστοϋφαντουργίας», *Τα Νέα,* 14.08.2004.

Ανώνυμος, «ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ, Έρχονται «μαύρες μέρες»», *Τα Νέα,* 21.08.2004.

Πουλερές Γ., «Κλωνατέξ: σε τεντωμένη κλωστή», *Τα Νέα,* 21.08.2004.
Πουλερές Γ., «Λουκέτο και στο εργοστάσιο της Fanco στη Νάουσα», *Τα Νέα,* 15.09.2004.

Χάτσιος Γ., «Στον δρόμο για τη δουλειά τους στην Τρικολάν», *Τα Νέα,* 05.10.2004.

Καμπύλης Τ., «Ενστάσεις», *Τα Νέα,* 24.12.2004.

Πουλερές Γ., Φιντικάκης Γ., «Σοφοκλέους: Από τις «φούσκες» του '99 στα... κανόνια του 2005», *Τα Νέα,*16.07.2005.

Πουλερές Γ., «Πυρετός πτωχεύσεων», *Τα Νέα,* 10.09.2005.

Ντελέζος Κ., «Δεν προλαβαίνουν τις... ακυρώσεις», *Τα Νέα,* 14.09.2005.

Πολίτης Γ.Λ., «ΤΟ ΣΤΙΓΜΑ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ», *Τα Νέα,*14.09.2005.

Πουλερές Γ., Φιντικάκης Γ., «Ο ΟΜΙΛΟΣ ΛΑΝΑΡΑ Έφυγε αφού άντλησε 200 δισ. δραχμές!» , *Τα Νέα,* 14.09.2005.

Πουλερές Γ., Φιντικάκης Γ., «Νέα λουκέτα στον ορίζοντα», *Τα Νέα,* 14.09.2005.

Πουλερές Γ.,» ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ /ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΣ ΝΟΜΟΣ Τα Επτά + 1 θανάσιμα... αμαρτήματα», *Τα Νέα,*24.09.2005.

Χρυσολωρά Ε., «Πήραν τις επιχορηγήσεις και αγόρασαν... λουκέτα!», *Τα Νέα,* 24.09.2005.

Πουλερές Γ., «Θηλιά υπερχρέωσης για εισηγμένες», *Τα Νέα,* 24.10.2005.

Ανώνυμος, «Διαδήλωση κατά παρελάσεων», *Τα Νέα,* 29.10.2005.

Το Βήμα

Κώτσης Β., «Τι συμβαίνει στην Κλωνατέξ», *Το Βήμα*, 10.07.2004.

Ανώνυμος, «Δεν κλείνει εργοστάσια η Κλωνατέξ», *Το Βήμα*, 13.07.2004.

Ανώνυμος, «Δεν κλείνει κανένα εργοστάσιο η Κλωνατέξ», *Το Βήμα*, 13.07.2004.

Ανώνυμος, « Η κυβέρνηση αγωνιά για νέες προβληματικές», *Το Βήμα*, 16.07.2004.

Κασιμάτης Αλ., «Με τραπεζικά κριτήρια η στήριξη των επιχειρήσεων», *Το Βήμα*, 16.07.2004.

Κασιμάτης Αλ., «Έρχεται κύμα εξαγορών στη Σοφοκλέους», *Το Βήμα*, 25.07.2004.

Κτενάς ΣΠ., «Οι «πρωταθλητές» των ελληνικών εξαγωγών το 2005», *Το Βήμα*, 11.09.2005.

Παπαδής Κ., «Κύμα αποβιομηχάνισης σαρώνει την Ελλάδα», *Το Βήμα*, 18.09.2005.

ΠΑΛΚΟ

Καθημερινή

Ανώνυμος, «Και η «Palco» φεύγει για φθηνότερες χώρες», *Καθημερινή*, 06.05.2003.

Ανώνυμος, «Έλλειμμα ανταγωνιστικότητας κλείνει παραγωγικές μονάδες», *Καθημερινή*, 06.05.2003.

Ανώνυμος, «ΣΗΜΕΡΑ», *Καθημερινή*, 07.05.2003.

Ανώνυμος, «Οι πεντακόσιες της Palco», *Καθημερινή*, 07.05.2003.

Κοψίνη Χ., «Σε ναυάγιο οι διαβουλεύσεις για την Schiesser Pallas», *Καθημερινή*, 07.05.2003.

Ο Εκηβόλος, «Καθημερινές Βολές», *Καθημερινή*, 07.05.03.

Ανώνυμος, «Ο ΔΗΚΤΗΣ», *Καθημερινή*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, «Ανάγκη οικονομικής στρατηγικής,», *Καθημερινή*, 08.05.2003.

Καλαϊτζόγλου Α., «Στα Βαλκάνια μετακομίζει η ελληνική ένδυση», *Καθημερινή*, 08.05.2003.

Ο Εκηβόλος, «Καθημερινές Βολές», *Καθημερινή*, 09.05.2003.

Καρακούσης Α., «Αντιμέτωποι με την παγκοσμιοποίηση», *Καθημερινή*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, ««Ακριβή η εργασία στην Ελλάδα»», *Καθημερινή*, 11.05.2003.

Ανώνυμος, «Η ελληνική αδυναμία», *Καθημερινή*, 11.05.2003.

Ανώνυμος, «ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΣΚΟΠΕΥΤΗΣ», *Καθημερινή*, 11.05.2003.

Κοψίνη Χ., ««Φεύγουμε, γιατί αναζητούμε τη φτηνή εργασία»», *Καθημερινή*, 11.05.2003.

Λουκάκης Δ., «Ελληνικό κατάντημα», *Καθημερινή*, 11.05.2003.

Ο Εκηβόλος, «Κυριακάτικες Βολές», *Καθημερινή*,11.05.2003.

Οικονομόπουλος Θ., «Ανεμοδεικτης», *Καθημερινή*, 11.05.2003.

Παπαδοκωστόπουλος Δ.Γ., «Όλοι οι δείκτες παραπέμπουν σε κρίση», *Καθημερινή*, 11.05.2003.

Κοτόφωλος Γ., «Η «Παπαστράτος», η Palco και το... ιπτάμενο κεφάλαιο», *Καθημερινή*, 11.05.2003

Τζώρτζη Ε., «ΔΕΥΤΕΡΗ ΜΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΠΟΥ ΠΕΡΑΣΕ...», *Καθημερινή*, 11.05.2003.

Ανώνυμος, «ΣΥΝΤΟΜΑ», *Καθημερινή*, 13.05.2003.

Ο Εκηβόλος, «Καθημερινές Βολές», *Καθημερινή*, 13.05.2003.

Ανώνυμος, «Παρεμβάσεις ευρωβουλευτών υπέρ των απολυμένων της Schiesser», *Καθημερινή*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Πολιτικά ευάλωτη η οικονομία», *Καθημερινή*, 16.05.2003.

Ανώνυμος, «Σήμα ύφεσης οι πτωχεύσεις», *Καθημερινή*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Σήμα ύφεσης οι πτωχεύσεις», *Καθημερινή*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Κύμα πτωχεύσεων στην αγορά», *Καθημερινή*, 20.05.2003.

Ο Εκηβόλος, «Καθημερινές Βολές», *Καθημερινή*, 20.05.2003.

Ο Εκηβόλος, «Καθημερινές Βολές», *Καθημερινή*, 21.05.2003.

Καραϊσκάκη Τ., «Η φούσκα έσκασε», *Καθημερινή*, 23.05.2003.

Καρακούσης Α., «Σε κύκλο φθοράς η οικονομία», *Καθημερινή*, 25.05.2003.

Κολοβός Γ., «Από σήμερα πλέον μπαίνω στην ανεργία», *Καθημερινή*, 25.05.2003.

Τζιαντζή Μ., «Αποτυπώματα», Καθημερινή, *Καθημερινή*, 25.05.2003.

Ο Εκηβόλος, «Καθημερινές Βολές», *Καθημερινή*, 29.05.2003.

Ανώνυμος, «Ο ΔΗΚΤΗΣ», Καθημερινή, 29.05.2003.

Ο Εκηβόλος, «Καθημερινές Βολές», *Καθημερινή*, 18.06.2003.

Ριζοσπάστης

Ανώνυμος, «Πετάει στο δρόμο 500 εργάτριες», *Ριζοσπάστης*, 06.05.2003.

Ανώνυμος, «ΠΟΛΙΤΙΚΗ», *Ριζοσπάστης*, 06.05.2003.

Ανώνυμος, «Μονόδρομος η σύγκρουση μ' αυτήν την πολιτική», *Ριζοσπάστης*, 06.05.2003.

Ανώνυμος, «Στον αγώνα για την υπεράσπιση της δουλειάς», *Ριζοσπάστης*, 06.05.2003.

Ανώνυμος, «Αφού τους ρούφηξε το αίμα τις πετάει στο δρόμο...», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003.

Ανώνυμος, «ΔΙΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003.

Ανώνυμος, «Χρειάζεται μέτωπο για ριζικές πολιτικές αλλαγές», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003.

Ανώνυμος, «Μονόδρομος ο ανυπότακτος αγώνας», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003.

Ανώνυμος, «ΗΜΕΡΟΔΡΟΜΟΣ», *Ριζοσπάστης*, 07.05. 2003.

Ανώνυμος, «Τα... ισοφαρισμένα», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003.

Ανώνυμος, ««Από αυτά τα χέρια έκαναν αυτοί εκατομμύρια»», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003.

Ανώνυμος, «Οι «διαμαρτυρίες» των ΣΥΝενόχων», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003.

Ανώνυμος, «Περί ανταγωνιστικότητας», *Ριζοσπάστης*, 07.05.2003.

Ανώνυμος, «Ο Δ. Ρέππας προεξοφλεί το κλείσιμο», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, «ΠΟΛΙΤΙΚΗ», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, «Τα αναπτυξιακά...», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, «ΓΙΑ ΤΗΝ «ΑΝΑΠΤΥΞΗ»», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, ««Να συνηθίσουμε στο κλείσιμο των επιχειρήσεων»», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, ««Στην καρδιά» της διαπλοκής...», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, ««Αυτή η πολιτική γεννάει και θρέφει την ανεργία»», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, «Με τις ευλογίες και την οικονομική στήριξη της κυβέρνησης», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, «ΓΙΑ ΤΗΝ «ΑΝΑΠΤΥΞΗ»», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, «Στον αέρα εργαζόμενοι και δικαιώματα», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, «Ανάρπαστος και χτες ο «Ριζοσπάστης»», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Κάκαλης Π., «Πάλι η «παγκοσμιοποίηση»...», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Λεκάτης Θ., «Στον πόλεμο του κεφαλαίου», *Ριζοσπάστης*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, «Ανεργία και απολύσεις δημιουργεί η πολιτική της κυβέρνησης», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Ενοχλεί την εταιρία η παρουσία του «Ρ»», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Οι αυξήσεις μισθών αυξάνουν τα προβλήματα των επιχειρήσεων!», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Μηνύματα αλληλεγγύης και συμπαράστασης», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «ΔΙΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Απροσχημάτιστη λογοκρισία», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Στο κόλπο δε χωρούσε ο «παρείσακτος»», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Τι λένε τώρα;», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «ΠΟΛΙΤΙΚΗ», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Δωράκι 2,5 εκατ. ευρώ στην «Πάλκο»», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Δεν είναι μόνες τους σ' αυτόν τον αγώνα», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Απλά πράγματα!», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Για να μην υπάρχουν αμφιβολίες», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Δώστε τα όλα...», *Ριζοσπάστης*, *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Τι θα κάνει δηλαδή;», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Πανελλαδική στάση εργασίας για τη «ΣΙΣΣΕΡ»», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Ο λαός να πιστέψει στη δύναμή του, να μη χάσει τη διάθεση αντίστασης», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Κακουλίδης Γ., «Τα παλικάρια της φακής», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Παφίλης Θ., «Η συντριβή του φασισμού και η ευρωπαϊκή φιέστα», *Ριζοσπάστης*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Στο δρόμο της «Σίσσερ» με περικοπές προσωπικού», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Στους δρόμους θα κριθεί το δίκιο», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Η Αλέκα Παπαρήγα τη Δευτέρα στη «Σίσσερ»», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, ««Ούτε μια απόλυση, κανείς στην ανεργία»», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «ΗΜΕΡΟΔΡΟΜΟΣ», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Κάλεσμα για ένα πλατύ κίνημα αλληλεγγύης», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Εμπαίζει τους εργάτες ο Χριστοδουλάκης», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, ««Αρνητική εξέλιξη»!», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Ρεσιτάλ υποκρισίας», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, ««Μπούμερανγκ» η διείσδυση στα Βαλκάνια», 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Συναγερμός και πολύμορφη δράση σ' όλους τους χώρους δουλειάς», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «ΠΟΛΙΤΙΚΗ», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Τα εργατικά...», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Μπράβο πρόεδρε!», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Υπόθεση όλων των εργαζομένων», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Η ανταπόκρισή τους μας χρέωσε καθήκοντα», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Σήμα κινδύνου για όλο τον κλάδο», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Απαιτήστε κλιμάκωση των αγώνων», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Καρατζαφέρη Ι., «Αντιφάσεις...», *Ριζοσπάστης*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Ανώνυμος, «Τη Δευτέρα στη «Σίσσερ» η Αλέκα Παπαρήγα», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Ανώνυμος, «Συγκέντρωση αλληλεγγύης», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Ανώνυμος, «Από μέρα σε μέρα Οι πανηγυρισμοί...», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Ανώνυμος, «Είναι μόνο η κορυφή του παγόβουνου», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Ανώνυμος, «Τετράωρη στάση και συγκέντρωση», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Γιαννούση Α., «Το Ελληνικό Κοινωνικό Φόρουμ και οι διεθνείς αναζητήσεις του», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Ζαχαρόπουλος Γ., «Ο ανταγωνισμός των κεφαλαιοκρατών για υπερκέρδη έβαλε το λουκέτο», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Θ.Κ., «Μια υπόθεση που αφορά μόνον το κεφάλαιο», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Κανέλλη Λ., «RES: ο εργάτης – πράγμα», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Κάκαλης Π., «Στο «κέντρο» της διαπλοκής», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Μιχαηλάρης Γ., «Μπήκαν παιδιά στο εργοστάσιο και τις έστυψαν», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Μπογιόπουλος Ν., «Πίσω από την μπόχα...», *Ριζοσπάστης*, 11.05.2003.

Ανώνυμος, ΑΛΕΚΑ ΠΑΠΑΡΗΓΑ ΣΤΗ «ΣΙΣΣΕΡ ΠΑΛΚΟ», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Ανώνυμος, «Συγκέντρωση αλληλεγγύης για τις εργάτριες της «Σίσσερ - Πάλκο»», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Ανώνυμος, «Κι ο ένας κι ο άλλος...», *Ριζοσπάστης*,13.05.2003.

Ανώνυμος, «Οι «προτάσεις» της κυβέρνησης», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Ανώνυμος, ΑΛΕΚΑ ΠΑΠΑΡΗΓΑ «Συνάντηση σήμερα με την ΟΕΚΙΔΕ», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Ανώνυμος, «Κυβέρνηση της «Σίσσερ»...», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Ανώνυμος, «Υποκρισία», *Ριζοσπάστης*,13.05.2003.

Ανώνυμος, «Κυνηγούν περισσότερα κέρδη», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Ανώνυμος, «Όραμα - εφιάλτης!», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Ανώνυμος, «Μόνη προοπτική ο αγώνας ενάντια στην πολιτική ΠΑΣΟΚ – ΝΔ», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Ανώνυμος, «Όραμα - εφιάλτης!», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Αυγερινός Τ., «Η φάμπρικα», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Ανώνυμος, «Τα αριστερά καλέσματα...», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Ανώνυμος, «ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΙ», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Παπαβασιλείου Δ., «Φτηνό επικοινωνιακό τρικ», *Ριζοσπάστης*, 13.05.2003.

Ανώνυμος, «Απέρριψαν την κινητοποίηση που πρότεινε το ΠΑΜΕ», *Ριζοσπάστης*, 14.05.2003.

Ανώνυμος, «Επιχείρηση αποπροσανατολισμού», *Ριζοσπάστης*, 14.05.2003.

Ανώνυμος, «Χρειάζεται αγώνας για βαθύτερες πολιτικές αλλαγές», *Ριζοσπάστης*, 14.05.2003.

Ανώνυμος, «Η ανταγωνιστικότητα απαιτεί... μεροκάματα Τουρκίας», *Ριζοσπάστης*, 14.05.2003.

Ανώνυμος, «Ευαίσθητοι άνθρωποι...», *Ριζοσπάστης*, 14.05.2003.

Ανώνυμος, «ΠΟΛΙΤΙΚΗ», *Ριζοσπάστης*, 14.05.2003.

Ανώνυμος, «Να μη δεχτούν τον εκβιασμό», *Ριζοσπάστης*, 14.05.2003.

Ανώνυμος, «Γυρίζει την πλάτη στους απολυμένους», *Ριζοσπάστης*, 14.05.2003.

Ανώνυμος, «Σήμερα η συγκέντρωση αλληλεγγύης για τη «ΣΙΣΣΕΡ»», *Ριζοσπάστης*, 14.05.2003.

Ανώνυμος, «Αλληλεγγύη στις εργάτριες της ΣΙΣΣΕΡ», *Ριζοσπάστης*, 14.05.2003.

Ανώνυμος, «Στο στόχαστρο της δημοκρατίας τους οι διαδηλώσεις, *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Έλεος...», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Πήραν «γραμμή» και οι υπόλοιποι», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΩΝ», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Δε βρίσκονται στην ίδια όχθη», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Εργάτες και απολυόμενοι μια φωνή, μια γροθιά, μια απόφαση», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Τα... αναπτυξιακά», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Καθημερινή συμπαράσταση», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Ακόμα 70 εργάτες στο δρόμο», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Ποιον ωφελεί η «ανταγωνιστικότητα»;», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Έχουν θράσος οι ΣΥΝένοχοι», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Νέα προνόμια για το κεφάλαιο», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, ««Είμαι ο άνθρωπός σας»!», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Απαιτείται σύγκρουση του λαού μ' αυτή την πολιτική», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Πρόταση στη συνέλευση για απόφαση κατάληψης», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Οι απόντες και η εργάτρια», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Μπογιόπουλος Ν., «Μαζί στο δρόμο εργάτες και απολυόμενοι», *Ριζοσπάστης*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «ΠΟΛΙΤΙΚΗ», *Ριζοσπάστης*, 16.05.2003.

Ανώνυμος, «Κανένας μόνος του», *Ριζοσπάστης*, 16.05.2003.

Ανώνυμος, «Γαζώτριες, υφάντρες και τσαγκαράδες έμπρακτα στο πλευρό των απολυόμενων εργατριών», *Ριζοσπάστης*, 16.05.2003.

Ανώνυμος, «Βιάζονται να το κλείσουν;», *Ριζοσπάστης*, 16.05.2003.

Ανώνυμος, «ΔΙΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ», *Ριζοσπάστης*, 16.05.2003.

Ανώνυμος, «Όλοι την Κυριακή στις πορείες Ειρήνης», *Ριζοσπάστης*, 16.05.2003.

Ανώνυμος, «Έμπρακτη αλληλεγγύη απ' όλο τον κλάδο», *Ριζοσπάστης*, 16.05.2003.

Κάκαλης Π., «Οι «αδιάφθοροι» της συμφοράς», *Ριζοσπάστης*, 16.05.2003.

Κακουλίδης Γ., «Ό,τι πεις αφεντικό...», *Ριζοσπάστης*, 16.05.2003.

Ανώνυμος, «Συμμετέχουμε μαζικά στις πορείες ειρήνης», *Ριζοσπάστης*, 17.05.2003.

Ανώνυμος, «Ο πανικός της «Αυγής»», *Ριζοσπάστης*, 17.05.2003.

Ανώνυμος, «Εκλεισαν «Υβόννη Στορς» και «Αντωνόπουλος»», *Ριζοσπάστης*, 17.05.2003.

Ανώνυμος, «Συνεχίζουν αγωνιστικά οι εργάτριες», *Ριζοσπάστης*, 17.05.2003.

Ανώνυμος, «Απάντηση στους πανικόβλητους της «Αυγής» και του «Φόρουμ»», *Ριζοσπάστης*, 17.05.2003.

Ανώνυμος, «ΚΥΜΑ ΑΠΟΛΥΣΕΩΝ», *Ριζοσπάστης*, 17.05.2003.

Ανώνυμος, «Με τους αγώνες μας να αποκρούσουμε τις απολύσεις», *Ριζοσπάστης*, 17.05.2003.

Ανώνυμος, «Κίνητρα πριμοδότησης της ασυδοσίας του κεφαλαίου», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

Ανώνυμος, «Η ισχυρή οικονομία με ... «ισχυρή ανεργία»», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

Ανώνυμος, «Για τις εθνικές διαφορές των μισθών εργασίας», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

Ανώνυμος, «Δώστε όλοι το «παρών»», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

Ανώνυμος, «Διαδηλώσεις από το λιμάνι έως τη Βουλή», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

Θ.Κ., «ΕΡΓΑΤΙΚΑ», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

Μαϊλης Μ., «Στο πλευρό της Κούβας αταλάντευτα!», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

Μπογιόπουλος Ν., ««Η χώρα κυβερνάται καλά»!», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

Σ. Κ., «Πάλη ενάντια στην ανεργία σε ποια προοπτική;», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

Τόκας Λ., «Η ισχυρή οικονομία με ... «ισχυρή ανεργία»», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

Ανώνυμος, «Καμία λύπηση!», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «... και το πραγματικό πρόβλημα», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, ««Κρουαζιέρα θα σε πάω» (ω! ω! ω!)», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Ο κατάλογος μακραίνει επικίνδυνα», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Νέα προπαγανδιστική συνταγή», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Η περίπτωση της «ΣΙΣΣΕΡ - ΠΑΛΚΟ»...», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Συζητούν ήδη για νέες επιδοτήσεις!», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Τους ζητούν να συναινέσουν στο κλείσιμο», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Τα φανελάκια», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Συντονισμένος αγώνας τώρα!», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «ΑΠΟΛΥΣΕΙΣ – ΑΝΕΡΓΙΑ», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

Παπαβασιλείου Δ., «Χωρίς αυταπάτες», *Ριζοσπάστης*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, ««ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΑ ΣΦΑΛΜΑΤΑ» ΚΑΙ «ΠΤΩΧΕΥΣΕΙΣ»», *Ριζοσπάστης*, 21.05.2003.

Ανώνυμος, «Αλληλεγγύη απ' όλο τον κόσμο», *Ριζοσπάστης*, 21.05.2003.

Ανώνυμος, «Εκβιάζουν και οι φαρμακοβιομήχανοι», *Ριζοσπάστης*, 21.05.2003.

Ανώνυμος, «Από τη ΣΙΣΣΕΡ έως την ΑΤΤΑΛΟΥΣ ένας ο εχθρός, μία η διέξοδος», *Ριζοσπάστης*, 21.05.2003.

Ανώνυμος, «Συντονισμός του αγώνα όλων των εργαζομένων», *Ριζοσπάστης*, 21.05.2003.

Ανώνυμος, «Κοκορεύεται γιατί τα δίνει όλα στους βιομήχανους!», *Ριζοσπάστης*, 21.05.2003.

Ανώνυμος, «Αγώνας ενάντια στην πολιτική που στηρίζει την πλουτοκρατία», *Ριζοσπάστης*, 21.05.2003.

Ανώνυμος, ««ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΑ ΣΦΑΛΜΑΤΑ» ΚΑΙ «ΠΤΩΧΕΥΣΕΙΣ»», *Ριζοσπάστης*, 21.05.2003.

Ανώνυμος, «ΑΠΟΛΥΣΕΙΣ – ΛΟΥΚΕΤΑ», *Ριζοσπάστης*, 21.05.2003.

Λεκάτης Θ., «Κοινοί συκοφάντες», *Ριζοσπάστης*, 21.05.2003.

Τόκας Λ., «Δεν «πτωχεύουν» τ' αφεντικά», *Ριζοσπάστης*, 21.05.2003.

Ανώνυμος, «Παπαγαλίζει ό,τι λέει η πολυεθνική», *Ριζοσπάστης*, 22.05.2003.

Ανώνυμος, «Στο πλευρό των εργατριών της «Σίσσερ»», *Ριζοσπάστης*, 22.05.2003.

Ανώνυμος, ««Να μην πεταχτούν στο δρόμο»», *Ριζοσπάστης*, 22.05.2003.

Ανώνυμος, ««Σας προσφέρουμε 20% αύξηση της εντατικοποίησης»», *Ριζοσπάστης*, 22.05.2003.

Ανώνυμος, «Αναφαίρετο δικαίωμα η μόνιμη και σταθερή εργασία», *Ριζοσπάστης*, 22.05.2003.

Ανώνυμος, «Με το ΠΑΜΕ της ανυπακοής στη Θεσσαλονίκη», *Ριζοσπάστης*, 22.05.2003.

Ανώνυμος, «Αντεργατική επέλαση κυβέρνησης και εργοδοσίας», *Ριζοσπάστης*, 22.05.2003.

Ανώνυμος, «Σε συντονισμό καλεί το ΠΑΜΕ», *Ριζοσπάστης*, 22.05.2003.

Ανώνυμος, «Όταν το 'να χέρι...», *Ριζοσπάστης*, 23.05.2003.

Ανώνυμος, «Κυβέρνηση και ΝΔ στηρίζουν την ολομέτωπη επίθεση του κεφαλαίου», *Ριζοσπάστης*, 23.05.2003.

Ανώνυμος, «Χρειάζεται πάλη για την ανατροπή αυτής της πολιτικής», *Ριζοσπάστης*, 23.05.2003.

Ανώνυμος, «Διαβουλεύσεις για κλείσιμο με χαμηλό πολιτικό κόστος», *Ριζοσπάστης*, 23.05.2003.

Ανώνυμος, «Αναγγέλλει νέα επίθεση στην κοινωνική ασφάλιση», *Ριζοσπάστης*, 23.05.2003.

Θ. Λ., «Δε σκεπάζονται οι πομπές τους», *Ριζοσπάστης*, 23.05.2003.

Μπογιόπουλος Ν., Μηλάκας Δ., «Συγκρίνετε...», *Ριζοσπάστης*, 23.05.2003.

Ανώνυμος, «Συλλαλητήρια αλληλεγγύης στις 5 Ιούνη», *Ριζοσπάστης*, 24.05.2003.

Ανώνυμος, «Τα ... ανεξήγητα», *Ριζοσπάστης*, 24.05.2003.

Ανώνυμος, «Επαγρύπνηση και ετοιμότητα», *Ριζοσπάστης*, 24.05.2003.

Ανώνυμος, ««Καμιά απόλυση, καμιά στην ανεργία»», *Ριζοσπάστης*, 24.05.2003.

Ανώνυμος, «Η «καλή εργοδοσία» δεν έχει σχέση με το όνειρο του Άγγελου και της Σοφίας», *Ριζοσπάστης*, 25.05.2003.

Ανώνυμος, «Κανένας μοιραίος και άβουλος!», *Ριζοσπάστης*, 25.05.2003.

Ανώνυμος, «Η Κωνσταντίνα περιμένει μωρό», *Ριζοσπάστης*, 25.05.2003.

Κάκαλης Π., «Παρατεταμένη επίθεση δημαγωγίας», *Ριζοσπάστης*, 25.05.2003.

Μπογιόπουλος Ν., ««Ολα βαίνουν καλώς»!», *Ριζοσπάστης*, 25.05.2003.

Ανώνυμος, «Προσπαθεί να εκτονώσει τις αγωνιστικές διαθέσεις», *Ριζοσπάστης*, 27.05.2003.

Ανώνυμος, «Βάζει πλάτες για την ανατροπή του ωραρίου», *Ριζοσπάστης*, 27.05.2003.

Ανώνυμος, «Μέτρα για την ανακούφιση των ανέργων και των οικογενειών τους», *Ριζοσπάστης*, 27.05.2003.

Ανώνυμος, «Σπάσιμο νεύρων και αντικομμουνισμός για να δεχτούν τις απολύσεις», *Ριζοσπάστης*, 28.05.2003.

Ανώνυμος, «Διαδηλώνουμε με το ΠΑΜΕ», *Ριζοσπάστης*, 28.05.2003.

Ανώνυμος, «Ποιος αγώνας ενάντια στην ανεργία», *Ριζοσπάστης*, 28.05.2003.

Λεκάτης Θ., «Καθ' οδόν προς Θεσσαλονίκη», *Ριζοσπάστης*, 28.05.2003.

Ανώνυμος, «Το θράσος τους δεν έχει όρια», *Ριζοσπάστης*, 29.05.2003.

Ανώνυμος, «Αυξάνονται τα καλέσματα για συμμετοχή», *Ριζοσπάστης*, 29.05.2003.

Ανώνυμος, «ΠΟΛΙΤΙΚΗ», *Ριζοσπάστης*, 30.05.2003.

Ανώνυμος, «Οι «συνωμότες»...», *Ριζοσπάστης*, 30.05.2003.

Ανώνυμος, ««Στο σπίτι του κρεμασμένου... »», *Ριζοσπάστης*, 30.05.2003.

Μποζίκης Λ. , «Τα σύνορα της Κούβας», *Ριζοσπάστης*, 30.05.2003.

Ανώνυμος, ««Δούρειος Ίππος» για γενίκευση της μερικής απασχόλησης», *Ριζοσπάστης*, 31.05.2003.

Ανώνυμος, «Τις θεωρούν ήδη «απασχολήσιμες»», *Ριζοσπάστης*, 31.05.2003.

Ανώνυμος, «ΤΟΠΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ «Δούρειος Ίππος» για γενίκευση της μερικής απασχόλησης», *Ριζοσπάστης*, 31.05.2003.

Ανώνυμος, «Ο αγώνας έχει προοπτική», *Ριζοσπάστης*, 31.05.2003.

Ανώνυμος, «Αγώνας ταξικός χωρίς αυταπάτες», *Ριζοσπάστης*, 08.06.2003.

Ανώνυμος, «Κλείδωσαν τις εργάτριες απέξω», *Ριζοσπάστης*, 10.06.2003.

Ανώνυμος, «Ασπίδα αλληλεγγύης», *Ριζοσπάστης*, 10.06.2003.

Ανώνυμος, «Κλείνουν άλλες δυο επιχειρήσεις στη Λάρισα», *Ριζοσπάστης*,10.06.2003.

Ανώνυμος, «Τα κροκοδείλια...», *Ριζοσπάστης*, 10.06.2003.

Ανώνυμος, «Μοιράστηκαν χτες τα χαρτιά της απόλυσης», *Ριζοσπάστης*, 18.06.2003.

Τα Νέα

Πουλερές Γ., «Κλείνει το εργοστάσιο των Palco στην Αθήνα Μένουν άνεργοι 500 εργαζόμενοι στην Schiesser Pallas», *Τα Νέα,* 06.05.2003.

Πουλερές Γ., «Κλείνει το εργοστάσιο των Palco στην Αθήνα», *Τα Νέα*, 06.05.2003.

Βραδέλης Σ., ««Δεν μας παίρνουν ούτε για καθαρίστριες» λένε οι απολυόμενες της Schiesser-Palco», *Τα Νέα,* 07.05.2003.

Πουλερές Γ., Φιντικάκης Γ., «Η μεγάλη φυγή των επενδύσεων Δεκάδες χιλιάδες θέσεις εργασίας μεταναστεύουν * Γιατί κλείνουν ή φεύγουν βιομηχανίες», *Τα Νέα*, 07.05.2003.

Πουλερές Γ., Φιντικάκης Γ., «Η μεγάλη φυγή των επενδύσεων», *Τα Νέα,* 07.05.2003.

Ανώνυμος, «Μέτρα στήριξης των απολυομένων της Palco», *Τα Νέα*, 08.05.2003.

Ανώνυμος, «ΥΠΟΘΕΣΗ PALCO Δέσμευση για μέτρα ζητούν τρεις βουλευτές», *Τα Νέα*, 09.05.2003.

Σκούφου Δ., «Ο ΣΕΒ βλέπει εκτίναξη ανεργίας», *Τα Νέα*, 09.05.2003.

Τσαλαπάτης Δ., «Η ΑΛΛΗ ΟΨΗ Για ποιους είναι ακριβή η απασχόληση;», *Τα Νέα*, 09.05.2003.

Ανώνυμος, «Θύελλα αντιδράσεων ξεσήκωσε ο ΣΕΒ», *Τα Νέα*, 10.05.2003.

Γαλιατσάτος Π., «6 μέρες», *Τα Νέα*, 10.05.2003.

Χρυσολωρά Ε., «Μόνο με επενδύσεις θα αυξηθεί η απασχόληση», *Τα Νέα*, 10.05.2003.

Ανώνυμος, «Δεν θα γίνουμε Κίνα Ο Χριστοδουλάκης απαντά στον ΣΕΒ», *Τα Νέα*, 12.05.2003.

Γεωργάκης Η., «Στο τραπέζι το 39ωρο χωρίς μείωση αποδοχών», *Τα Νέα,*14.05.2003.

Γεωργάκης Η., «Στο τραπέζι το 39ωρο χωρίς μείωση αποδοχών», *Τα Νέα*, 14.05.2003.

Πουλερές Γ., «Η ΑΛΛΗ ΟΨΗ Ξένες επενδύσεις; Δύσκολο...», *Τα Νέα*, 14.05.2003.

Πίμπλης Μ., «ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ «Μια Ελλάδα στο τελευταίο βαγόνι του καλύτερου τρένου», *Τα Νέα*, 15.05.2003.

Ανώνυμος, «Όχι σε μισθούς Κίνας», *Τα Νέα*, 16.05.2003.
Ανώνυμος, «ΚΗΡΥΞΕ ΠΤΩΧΕΥΣΗ», *Τα Νέα*, 17.05.2003.

Ανώνυμος, «Μένουν στον δρόμο 110 εργαζόμενοι της «Υβόννης», *Τα Νέα*, 17.05.2003.

Φιντικάκης Γ., «Κλάδοι πρωταθλητές στην ανεργία Ένδυση, κλωστοϋφαντουργία και δερμάτινα είδη, είχαν τις μεγαλύτερες απώλειες θέσεων εργασίας την τελευταία δεκαετία», *Τα Νέα*, 17.05.2003.

Φιντικάκης Γ., «Κλάδοι πρωταθλητές στην ανεργία Ένδυση, κλωστοϋφαντουργία και δερμάτινα είδη, είχαν τις μεγαλύτερες απώλειες θέσεων εργασίας την τελευταία», *Τα Νέα,*17.05.2003.

Μανωλάς Χ., Φιντικάκης Γ., Χαραλαμπάκης Μ., «χρέη έπνιξαν τα «Υβόννη» », *Τα Νέα*, 19.05.2003.

Τσαλίκογλου Φ., «ΤΡΙΤΗ ΑΠΟΨΗ Η ανεργία ως βίωμα», *Τα Νέα*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Ποιος θα θρέψει τώρα τα τρία παιδιά μου;», *Τα Νέα*, 21.05.2003.

Ανώνυμος, «Η ΑΛΛΗ ΟΨΗ Το ένα πρόβλημα φέρνει τ' άλλο...», *Τα Νέα*, 22.05.2003.

Ανώνυμος, «ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗΣ Νέα φιλοσοφία για τις εξαγωγές», *Τα Νέα*, 23.05.2003.

Ανώνυμος, «Ναυαγεί η προσπάθεια σωτηρίας της Palco», *Τα Νέα*, 24.05.2003.

Ανώνυμος, «Είπαν», *Τα Νέα*, 26.05.2003.

Ανώνυμος, «Ανισότητα στις αποζημιώσεις εργατοτεχνιτών – υπαλλήλων», *Τα Νέα*, 29.05.2003.

Ανώνυμος, «ΓΣΕΕ: Στα δικαστήρια η υπόθεση της Πάλκο», *Τα Νέα*, 18.06.2003.

Ανώνυμος, «ΕΓΡΑΨΑΝ», *Τα Νέα*, 18.06.2003.

Το Βήμα

Ανώνυμος, «Οι βιομήχανοι σε νέο ρόλο», *Το Βήμα*, 11.05.2003.

Ανώνυμος, «ΒΗΜΑτοδότης», *Το Βήμα*, 11.05.2003.

Κορφιάτης Χρ., «Η νέα βιομηχανική επανάσταση», *Το Βήμα*,11.05.2003.

Κυψελιώτης Δ., «Το επταήμερο του Διόδωρου», *Το Βήμα*, 11.05.2003.

Λιανός Θ.Π., «Το κεφάλαιο μας αποφεύγει», *Το Βήμα*, 11.05.2003.

Μπίτσικα Π., «Οι 512 της Palco στο απόσπασμα», *Το Βήμα*, 11.05.2003.

Νικολάου Ν., «Η αποβιομηχάνιση, *Το Βήμα*, 11.05.2003.

Νικολάου Ν., «Η γυμνή αλήθεια για τη βιομηχανία, *Το Βήμα*,11.05.2003.

Χριστοδουλάκης Α.Γ., «Ο ΣΕΒ αναζητεί νέο ρόλο στην οικονομία και στην κοινωνία», *Το Βήμα*, 11.05.2003.

Ανώνυμος, «ΑΠΟΛΥΜΕΝΟΙ ΣΙΣΣΕΡ Και… κοσμήματα κατά της ανεργίας», *Το Βήμα*, 17.05.2003.

Κορφιάτης Χρ., «Βιομηχανία τριών ταχυτήτων», *Το Βήμα*, 18.05.2003.

Μαρίνος Γ., «Χωρίς ανταγωνιστικότητα είναι αναπόφευκτη η μεγάλη ανεργία», *Το Βήμα*, 18.05.2003.

Νικολάου Ν., «Η διαφθορά», *Το Βήμα*, 18.05.2003.

Παπαγιαννίδης Α.Δ., « Η κόντρα και η παράλυση», *Το Βήμα*, 18.05.2003.

Χριστοδουλάκης Α.Γ., «Αγωνία αλλά και γκρίνιες στην «κλειστή» συνεδρίαση του ΣΕΒ», *Το Βήμα*, 18.05.2003.

Χριστοδουλάκης Α.Γ., « «Ιδού γιατί φρενάρουν οι επενδύσεις» », *Το Βήμα*, 18.05.2003.

Κτένας ΣΠ., «Με «τεχνητές αναπνοές» προσπαθεί να επιβιώσει το λιανικό εμπόριο», *Το Βήμα*, 20.05.2003.

Χαροντάκης Δ., «Χάθηκαν 35.000 θέσεις εργασίας στις περιοχές της Β. Ελλάδας, της Αττικής και της Θεσσαλίας», *Το Βήμα*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Η ΓΣΕΕ καταγγέλλει: Υπάρχει σχέδιο του ΣΕΒ», *Το Βήμα*, 21.05.2003.

Χαροντάκης Δ., Κωτσης Β., «Αποφασισμένη να κλείσει το εργοστάσιο η Σίσσερ Παλλάς», *Το Βήμα*, 24.05.2003.

Νικολάου Ν., « Η ανεργία μεγαλώνει», *Το Βήμα*, 08.06.2003.

Ανώνυμος, «Μπήκε λουκέτο στην Πάλκο», *Το Βήμα*, 10.06.2003.

ΥΒΟΝΝΗ ΣΤΟΡΣ

Καθημερινή

Ανώνυμος, «Η ύφεση πτωχεύει τα «Υβόννη Stores», *Καθημερινή*, 18.05.2003.

Τερζής Γ., « «Λουκέτο» στις αλυσίδες Υβόννη και Αντωνόπουλος», *Καθημερινή*, 18.05.2003.

Ανώνυμος, «Καθημερινές Βολές», *Καθημερινή*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Κύμα πτωχεύσεων στην αγορά», *Καθημερινή*, 20.05.2003.

Ζούλα Κ., «Η κυβέρνηση παρακολουθεί αμήχανη…», *Καθημερινή*, 20.05.2003.

Κοψίνη Χ., «Κινήσεις προστασίας από τους εργαζόμενους», *Καθημερινή*, 20.05.2003.

Σιδέρη Μ., «Ντόμινο πτωχεύσεων στην εύθραυστη αγορά», *Καθημερινή*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, « «Ναυάγησε» και η νέα παρέμβαση του υπ. Εργασίας για τη Σίσσερ Παλλάς», *Καθημερινή*, 21.05.2003.

Ανώνυμος, «Περιστασιακές ανησυχίες, προσωρινές λύσεις», *Καθημερινή*, 22.05.2003.

Κοψίνη Χ., «Φως στο τούνελ για «Υβόννη» και «Αντωνόπουλος», *Καθημερινή*, 22.05.2003.

Καραϊσκάκη Τ., «Η φούσκα έσκασε», *Καθημερινή*, 23.05.2003.

Κοψίνη Χ., «Απαξίωση, συσκότιση, χαιρεκακία…», *Καθημερινή*, 23.05.2003.

Ανώνυμος, «Στο προσκήνιο η αγωνία της βιωσιμότητας», *Καθημερινή*, 25.05.2003.

Κασσίμη Α., «Το δράμα των εργαζομένων σε «Αντωνόπουλο»- «Υβόννη Stores», *Καθημερινή*, 25.05.2003.

Κοντονίκα Κ., «Φόβοι για νέα μεγάλα «κανόνια» στην αγορά», *Καθημερινή*, 25.05.2003.

Κοψίνη Χ., «Χωρίς μακροπρόθεσμη πολιτική απασχόλησης», *Καθημερινή*, 25.05.2003.

Τζώρτζη Ε., «ΔΕΥΤΕΡΗ ΜΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΠΟΥ ΠΕΡΑΣΕ…», *Καθημερινή*, 25.05.2003.

Ριζοσπάστης

Ανώνυμος, «Έκλεισαν «Υβόννη Στορς και «Αντωνόπουλος»», *Ριζοσπάστης*, 17.05.2003.

Ανώνυμος, «ΚΥΜΑ ΑΠΟΛΥΣΕΩΝ», *Ριζοσπάστης,* 17.05.2003.

Ανώνυμος, «Απέναντι στις ευθύνες της η κυβέρνηση», *Ριζοσπάστης*, 18.05.2003.

Μπογιόπουλος Ν., Μηλάκας Δ., «Καμία λύπηση!», *Ριζοσπάστης,* 20.05.2003.

Ανώνυμος, «ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΑ ΣΦΑΛΜΑΤΑ» ΚΑΙ «ΠΤΩΧΕΥΣΕΙΣ», *Ριζοσπάστης*, 21.05. 2003.

Ανώνυμος, «Με το ΠΑΜΕ της ανυπακοής στη Θεσσαλονίκη», *Ριζοσπάστης,* 22.05.2003.

Ανώνυμος, «Όταν το ΄να χέρι…», *Ριζοσπάστης*, 23.05.2003.

Μπογιόπουλος Ν., Μηλάκας Δ., «Συγκρίνετε…», *Ριζοσπάστης,* 23.05.2003.

Ανώνυμος, «Τι Μαντούδι, τι «Υβόννη Στορς»», *Ριζοσπάστης,* 25.05.2003.

Ανώνυμος, «Ξαφνιάζονται ή κάτι θέλουν;», *Ριζοσπάστης,* 25.05.2003.

Μπογιόπουλος Ν., «Όλα βαίνουν καλώς!», *Ριζοσπάστης,* 25.05.2003.

Τα Νέα

Ανώνυμος, «ΚΥΡΗΞΕ ΠΤΩΧΕΥΣΗ», *Τα Νέα*, 17.05.2003.

Μανωλάς Χ., Φιντικάκης Γ., Χαραλαμπάκης Μ., «Τα χρέη έπνιξαν τα «Υβόννη»», *Τα Νέα*, 17.05.2003.

Φιντικάκης Γ., «Απασχόληση- Κλάδοι πρωταθλητές στην ανεργία», *Τα Νέα*, 17.05.2003.

Ανώνυμος, «ΑΝΤΙΡΡΗΣΕΙΣ», *Τα Νέα*, 19.05.2003.

Μανωλάς Χ., Φιντικάκης Γ., Χαραλαμπάκης Μ., «Τα χρέη έπνιξαν την Υβόννη», *Τα Νέα*, 19.05.2003.

Ανώνυμος, «Αγωνία για ντόμινο πτωχεύσεων», *Τα Νέα*, 20.05.2003.

Δημητρέλης Σ., Σκούφου Δ., Στεργίου Λ., Μανωλάς Χ., Χαραλαμπάκης, Μ., «Τους… ξύπνησαν τα «κανόνια»», *Τα Νέα*, 20.05.2003.

Δαμιανίδη Α., «ΑΝΑΛΩΣΙΜΑ Ξέρω ποιος φταίει», *Τα Νέα*, 21.05.2003.

Μανωλάς Χ., Χαραλαμπάκης Μ., Βραδέλης Σ., ««Εφιάλτης το τέλος του μήνα»», *Τα Νέα*, 21.05.2003.

Χρυσολώρα Ε., «Δεν φταίμε εμείς. Φταίνε οι άλλοι…», *Τα Νέα*, 21.05.2003.

Γεωργάκης Η., «Ελπίδες στους εργαζομένους», *Τα Νέα*, 22.05.2003.

Γαλιατσάτος Π., «6 μέρες», *Τα Νέα*, 24.05.2003.

Παπαχρήστος ΧΡ. Γ., «[ΤΟ ΣΤΙΓΜΑ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ], *Τα Νέα*, 24.05.2003.

Σκούφου Δ., Μανωλάς Χ., «Μοιραία λάθη αφάνισαν εμπορικούς θρύλους», *Τα Νέα*, 24.05.2003.

Το Βήμα

Ανώνυμος, «Στον «αέρα» 110 εργαζόμενοι στα Υβόννη Stores», *Το Βήμα*, 17.05.2003.

Ανώνυμος, «Διαμαρτυρίες και επαφές στο υπουργείο Εργασίας», *Το Βήμα*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Η περίπτωση των Υβόννη Stores», *Το Βήμα*, 20.05.2003.

Κτένας ΣΠ., «Με «τεχνητές αναπνοές» προσπαθεί να επιβιώσει το λιανικό εμπόριο», *Το Βήμα*, 20.05.2003.

Χαροντάκης Δ., «Βαθαίνει η κρίση, έρχονται και άλλα «λουκέτα»», *Το Βήμα*, 20.05.2003.

Ανώνυμος, «Η ΓΣΕΕ καταγγέλλει: Υπάρχει σχέδιο του ΣΕΒ», *Το Βήμα*, 21.05.2003.

Παπαδής Κ., «Ενδιαφέρον για την εξαγορά των Σουπερμάρκετ Αντωνόπουλοι και Υβόννη», *Το Βήμα*, 22.05.2003.

Παπαϊωάννου Γ., «Δε θα υπάρξουν επιπτώσεις στην οικονομία από τις επιχειρήσεις που πτώχευσαν», *Το Βήμα*, 22.05.2003.

Κτενάς ΣΠ., «Ο θάνατος του εμποράκου», *Το Βήμα*, 25.05.2003.

Κυψελιώτης Δ., «Το επταήμερο του Διόδωρου», *Το Βήμα*, 25.05.2003.

Ανώνυμος, «Επιδοτούμενα προγράμματα καταρτίζει ο ΟΑΕΔ για τους 500 εργαζόμενους της Palco», *Το Βήμα*, 29.05.2003.

ΜΗ ΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΕΙΡΗΝΗ ΑΘΑΝΑΣΑΚΗ

Καθημερινή

Ανώνυμος, «Ο Κώστας Αγαπίου ανέλαβε τα ηνία μετά τον θάνατο του Χρήστου Κασσίμη», *Καθημερινή*, 04.02.2003.

Ανώνυμος, «Καίνε τον ΕΛΑ οι γιάφκες και οι μαρτυρίες...», *Καθημερινή*, 04.02.2003.

Αντωνίου Δ., «Η «ιστορική εκκαθάριση» του ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 04.02.2003.

Δ.Α., «Οι τρεις γιάφκες της οργάνωσης», *Καθημερινή*, 04.02.2003.

Ε.Κ., «Με ποιο νόμο θα δικαστούν;», *Καθημερινή*, 04.02.2003.

Ανώνυμος, «Ο Τσιγαρίδας αναλαμβάνει ευθύνη για ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 05.02.2003.

Καραμανώλη Ε., «Το περιεχόμενο της απολογίας του Τσιγαρίδα», *Καθημερινή*, 06.02.2003.

Ανώνυμος, «Νέες συλλήψεις σε λίγες ημέρες», *Καθημερινή*, 07.02.2003.

Καραμανώλη Ε., «Τι είπαν στον ανακριτή οι «4»», *Καθημερινή*, 07.02.2003.

Καραμανώλη Ε., « Όλα δύσκολα για τον ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 08.02.2003.

Ανώνυμος, «Η πρώτη ημέρα της δίκης ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 10.02.2004.

Καραμανώλη Ε., «Το κεντρικό πρόσωπο της δίκης», *Καθημερινή*, 11.02.2004.

Καραμανώλη Ε., «Το δικαστήριο δεν θα γίνει θέατρο», *Καθημερινή*, 12.02.2004.

Καραμανώλη Ε., «Δίκη ΕΛΑ: διελκυστίνδα με τα αρχεία Στάζι», *Καθημερινή*, 17.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «Μονίμως στο επίκεντρο τα αρχεία Στάζι», *Καθημερινή*, 18.03.2004.

Ανώνυμος, «Αναγνωστέα έγγραφα Στάζι», *Καθημερινή*, 19.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «Δίκη ΕΛΑ: Αποδεκτά ως γνήσια τα αρχεία της Στάζι», *Καθημερινή*, 19.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «Εμπλοκή με τους συνηγόρους στη δίκη ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 20.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «Δίκη ΕΛΑ: Οι τόνοι ανεβαίνουν συνεχώς», *Καθημερινή*, 24.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «ΕΛΑ: ομαδική αντίδραση από τους συνηγόρους», *Καθημερινή*, 27.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «ΕΛΑ: η μεγάλη κόντρα με τους συνηγόρους Αθανασάκη», *Καθημερινή*, 30.03.2004.

Καραμανώλη Ε., «Εντάσεις για την κατάθεση Κυριακίδου», *Καθημερινή*, 06.04.2004.

Καραμανώλη Ε., «Ιστορία του ΕΛΑ μέσω Κυριακίδου», *Καθημερινή*, 07.04.2004.

Ανώνυμος, «ΣΥΝΤΟΜΑ», *Καθημερινή*, 15.04.2004.

Καραμανώλη Ε., «Κυριακίδου: «Δεν μετανιώνω για τη συμμετοχή στον ΕΛΑ»», *Καθημερινή*, 16.04.2004.

«Κυριακίδου: Από φόβο ομολόγησα», *Καθημερινή*, 22.04.2004.

Καραμανώλη Ε., «Προς το εδώλιο πάλι ο Σερίφης», *Καθημερινή*, 23.04.2004.

Ανώνυμος, «Παρατηρητής από ΔΣΑ στη δίκη ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 24.04.2004.

Ανώνυμος, «ΕΛΑ: ολοκλήρωσε η Κυριακίδου», *Καθημερινή*, 04.05.2004.

Καραμανώλη Ε., «Αύριο η απόφαση για τους πέντε κατηγορουμένους του ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 14.09.2004.

Καραμανώλη Ε., «Μια «καλοζυγισμένη» απόφαση», *Καθημερινή*, 05.10.2004.

Καραμανώλη Ε., «Εκρηκτικό φινάλε στον ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 07.10.2004.

Καραμανώλη Ε., «Αυλαία στη δίκη ΕΛΑ με ανακοίνωση ποινών», *Καθημερινή*, 08.10.2004.

Καραμανώλη Ε., «Πέλεκυς κατά των τεσσάρων του ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 10.10.2004.

Καραμανώλη Ε., «Πυρά συνηγόρων για την απόφαση στη δίκη του ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 12.10.2004.

Καραμανώλη Ε., «Με το «καλημέρα» αναβολή», *Καθημερινή*, 04.02.2005.

Σουλιώτης Γ., «Πού είναι ο παλαιός συνωστισμός;», *Καθημερινή*, 08.02.2005.

Ανώνυμος, «Αθώοι όλοι για τον ΕΛΑ Β΄», *Καθημερινή*, 02.07.2005.

Καραμανώλη Ε., «Αθώοι και οι 6 στη δεύτερη δίκη ΕΛΑ», *Καθημερινή*, 02.07.2005.

Καραμανώλη Ε., «Ελεύθερη με όρους η Ειρήνη Αθανασάκη», *Καθημερινή*, 08.11.2005.

Ριζοσπάστης

Ανώνυμος, «Άρχισε ο νέος κύκλος των προαναγγελθεισών συλλήψεων», *Ριζοσπάστης*, 04.02.2003.

Ανώνυμος, «Δημοσιεύματα του Τύπου», *Ριζοσπάστης*, 05.02.2003.

Ανώνυμος, «Και 4η σύλληψη χτες για τον ΕΛΑ», *Ριζοσπάστης*, 05.02.2003.

Ανώνυμος, «Απολογούνται σήμερα οι 4 κατηγορούμενοι», *Ριζοσπάστης*, 06.02.2003.

Ανώνυμος, «Προφυλακιστέοι κρίθηκαν οι τέσσερις κατηγορούμενοι», *Ριζοσπάστης*, 07.02.2003.

Ανώνυμος, «Προφυλακίστηκαν οι τέσσερις», *Ριζοσπάστης*, 08.02.2003.

Ανώνυμος, «Άλλος ένας γύρος στα περί «τρομοκρατίας»», *Ριζοσπάστης*, 09.02.2003.

Ανώνυμος, «Άρχισε η δίκη», *Ριζοσπάστης*, 10.02.2004.

Ανώνυμος, «Άρχισε η δίκη του ΕΛΑ», *Ριζοσπάστης*, 10.02.2004.

Ανώνυμος, «Ανάγνωση κατηγορητηρίου και τοποθετήσεις κατηγορουμένων», *Ριζοσπάστης*, 11.02.2004.

Ανώνυμος, «Απορρίφθηκε η ένσταση για τη σύνθεση του δικαστηρίου», *Ριζοσπάστης*, 12.02.2004.

Ανώνυμος, «Σήμερα η απόφαση για την τηλεοπτική κάλυψη», *Ριζοσπάστης*, 13.02.2004.

Ανώνυμος, «Ζητήθηκαν διευκρινίσεις από τον Β. Ζήση», *Ριζοσπάστης*, 17.03.2004.

Ανώνυμος, « «Αξιοποιήσιμα» όλα τα έγγραφα», *Ριζοσπάστης*, 18.03.2004.

Ανώνυμος, «Το δικαστήριο «νομιμοποιεί» τα λεγόμενα «αρχεία» της Στάζι», *Ριζοσπάστης*, 19.03.2004.

Ανώνυμος, «Έντονη αντιπαράθεση και διακοπή», *Ριζοσπάστης*, 20.03.2004.

Ανώνυμος, «Συνέχεια μετ' εμποδίων μετά τις παραιτήσεις», *Ριζοσπάστης*, 27.03.2004.

Ανώνυμος, «Συνεχίζεται η δίκη του ΕΛΑ», *Ριζοσπάστης*, 30.03.2004.

Ανώνυμος, «Ξεκίνησε η κατάθεση της Κυριακίδου», *Ριζοσπάστης*, 07.04.2004.

Ανώνυμος, «Αντιφάσεις στην κατάθεση της Κυριακίδου», *Ριζοσπάστης,* 16.04.2004.

Ανώνυμος, «Έλεγχος αξιοπιστίας της βασικής μάρτυρα κατηγορίας», *Ριζοσπάστης*, 17.04.2004.

Ανώνυμος, «Αντιφάσεις, υπεκφυγές και σύγχυση...», *Ριζοσπάστης*, 21.04.2004.

Ανώνυμος, «Θύματα τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», *Ριζοσπάστης*, 22.04.2004.

Ανώνυμος, «Αστυνομικά μέτρα με πρόσχημα τη διακίνηση έντυπου υλικού!», *Ριζοσπάστης*, 23.04.2004.

Ανώνυμος, «Για ψευδορκία κατηγορούν οι συνήγοροι την Κυριακίδου», *Ριζοσπάστης*, 24.04.2004.

Ανώνυμος, «Προκαλεί αντιδράσεις η πρόεδρος του δικαστηρίου», *Ριζοσπάστης*, 30.04.2004.

Ανώνυμος, «Απορρίφθηκε αίτημα για την παραπομπή της Κυριακίδου», *Ριζοσπάστης*, 04.05.2004.

Ανώνυμος**,** «Απόφαση - κόλαφος για τις λαϊκές ελευθερίες», *Ριζοσπάστης*, 07.10.2004.

Ανώνυμος, «Ποινή 972 χρόνων πρότεινε ο εισαγγελέας», *Ριζοσπάστης*, 08.10.2004.

Ανώνυμος, «Αιχμές για την κατάθεση της Κυριακίδου», *Ριζοσπάστης*, 12.10.2004.

Ανώνυμος, «Αθωώθηκαν οι κατηγορούμενοι», *Ριζοσπάστης*, 02.07.2005.

Ανώνυμος, «Προσωρινά ελεύθερη η Αθανασάκη», *Ριζοσπάστης*, 08.11.2005.

Τα Νέα

Ανώνυμος, εξώφυλλο, «Και άλλοι τρεις στο στόχαστρο της ΕΛ.ΑΣ.», *Τα Νέα*, 03.02.2003.

Ανώνυμος, «ΣΥΝΗΓΟΡΟΙ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗΣ, «Η πράξη που τους αποδίδεται έχει ήδη παραγραφεί»», *Τα Νέα*, 03.02.2003.

Ηρειώτου Μ. «Τρεις «κωδικοί» απέκτησαν... ταυτότητα», *Τα Νέα*, 03.02.2003.

Ηρειώτου Μ., «Η ΕΛ.ΑΣ. «χτυπούσε» ημέρες την πόρτα του ΕΛΑ», *Τα Νέα*, 03.02.2003.

Μητρόπουλος Δ., «Γιάφκες με «μισθωτήρια στο όνομα του Κανά»», *Τα Νέα*, 03.02.2003.

Χατζίδης Κ., «Μια πενηντάχρονη... έδωσε «πρόσωπα και πράγματα»», *Τα Νέα*, 03.02.2003.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., «Είδα στη γιάφκα τον Κανά, τη "Μυρτώ" και τον Αγαπίου», *Τα Νέα*, 04.02.2003.

Χατζίδης Κ., «Οι πέντε γιάφκες του ΕΛΑ στην Αθήνα», *Τα Νέα*, 04.02.2003.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., «Μίλησε για Τσιγαρίδα – Σερίφη», *Τα Νέα*, 05.02.2003.

Ανώνυμος, «Και γυναίκα με κωδικό «Μαρία»», *Τα Νέα*, 06.02.2003.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., «Άβυσσος μεταξύ ΕΛΑ - 17Ν», *Τα Νέα*, 06.02.2003.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., ««Ξεσκονίζουν» όλες τις παλιές δικογραφίες», *Τα Νέα*, 07.02.2003.

Νασόπουλος Δ., «Πήγαινε - ΕΛΑ με 17Ν», *Τα Νέα*, 07.02.2003.

Ανώνυμος, «Δεν θέλει συνήγορο στη νέα δίκη για τον ΕΛΑ ο Κώστας Αγαπίου», *Τα Νέα*, 08.02.2004.

Μουστάκα Μ., «Ένα «ναι» και τέσσερα «όχι»», *Τα Νέα*, 11.02.2004.

Παπαδόπουλος Θ., «Τα ΝΕΑ σε 5'», *Τα Νέα*, 11.02.2004.

Μουστάκα Μ., «Ξανά - ως συνήθως - στον ανακριτή» , *Τα Νέα*, 12.02.2004

Μουστάκα Μ., «Νέα ένταση για τα αρχεία Στάζι», *Τα Νέα,* 17.03.2004

Μουστάκα Μ., «Πλαστά τα αρχεία Στάζι», *Τα Νέα*, 18.03.2004.

Μουστάκα Μ., «Παραίτηση διαμαρτυρίας», *Τα Νέα*, 19.03.2004.

Παπαδόπουλος Θ., «Τα ΝΕΑ σε 5'», *Τα Νέα*, 19.03.2004.

Τζάθας Δ., «Προαποφασισμένο το αποτέλεσμα», *Τα Νέα*, 19.03.2004.

Μουστάκα Μ., «ΝΕΑ ΕΝΤΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΚΗ ΕΛΑ, Ανυποχώρητη η στάση του δικαστηρίου στον διορισμό συνηγόρου της Αθανασάκη», *Τα Νέα*, 20.03.2004.

Καμπύλης Τ., «ΑΙΧΜΕΣ Ντροπές...», *Τα Νέα*, 22.03.2004.

Παπαδόπουλος Θ., «Τα ΝΕΑ σε 5'», *Τα Νέα*, 22.03.2004.

Τζάθας Δ., «Μία δίκη χωρίς κανόνες», Ειρ. Αθανασάκη: Ανοίγουν οι ασκοί για όποιον είναι στόχος του κρατικού μηχανισμού, *Τα Νέα*, 22.03.2004.

Ανώνυμος, «ΔΙΚΗ ΕΛΑ, Προειδοποιούν με αναφορά στον Άρειο Πάγο οι δικηγόροι», *Τα Νέα*, 24.03.2004.

Μουστάκα Μ., «ΔΙΚΗ ΕΛΑ: Πρόταση του εισαγγελέα Ελ. Πατσή «Να συνεχίσουμε χωρίς τους συνηγόρους»!», *Τα Νέα,* 27.03.2004.

Μουστάκα Μ., «ΔΙΚΗ ΕΛΑ, Αμφισβητήθηκε η αξιοπιστία μάρτυρα», *Τα Νέα*, 30.03.2004.

Μουστάκα Μ., «Μοίρασε... ρόλους στον ΕΛΑ», *Τα Νέα*, 07.04.2004.

Παπαδόπουλος Θ., «Τα ΝΕΑ σε 5'», *Τα Νέα*, 07.04.2004.

Μουστάκα Μ., «Έπεσε έξω στις... διαστάσεις», *Τα Νέα*, 16.04.2004.

Μουστάκα Μ., «ΔΙΚΗ ΕΛΑ, Περνούν από «κόσκινο» τις καταθέσεις Κυριακίδου», *Τα Νέα*, 21.04.2004.

Μουστάκα Μ., «ΔΙΚΗ ΕΛΑ, Τέσσερις εκδοχές Κυριακίδου για Αθανασάκη», *Τα Νέα*, 22.04.2004.

Μουστάκα Μ., «Αστυνομική αυθαιρεσία στη δίκη του ΕΛΑ», *Τα Νέα,* 23.04.2004.

Μουστάκα Μ., «Ξεχασμένα... αποδεικτικά στοιχεία στο προσκήνιο», *Τα Νέα*, 03.05.2004.

Μουστάκα Μ., «Απορρίφθηκε αίτημα της υπεράσπισης να διωχθεί η Κυριακίδου για ψευδορκία», *Τα Νέα*, 04.05.2004.

Μουστάκα Μ., «Απόφαση με ελλιπή στοιχεία», *Τα Νέα*, 05.10.2004.

Ανώνυμος, «Αντιδρούν κι οι 2 πλευρές», *Τα Νέα*, 07.10.2004.

Καμπύλης Τ., «ΑΙΧΜΕΣ Εξουσία», *Τα Νέα*, 07.10.2004.

Μουστάκα Μ., «Ένοχοι χωρίς στοιχεία!», *Τα Νέα*, 07.10.2004.

Μουστάκα Μ., «Μάχη των «4» για αναστολή», *Τα Νέα*, 08.10.2004.

Καμπύλης Τ., «ΑΙΧΜΕΣ Ομοιότητες...», *Τα Νέα*, 12.10.2004.

Μουστάκα Μ., «Συλλογικά στη φυλακή...», *Τα Νέα*, 12.10.2004.

Μουστάκα Μ., «20 ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΜΙΧΑΛΗΣ ΚΑΣΣΙΜΗΣ Μονόδρομος η αθώωσή μου», *Τα Νέα*, 13.10.2004.

Μουστάκα Μ., «Η μεγάλη ανατροπή στη δεύτερη δίκη του ΕΛΑ», *Τα Νέα,* 02.07.2005.

Ανώνυμος, «ΣΗΜΕΡΑ Κρίνεται η αποφυλάκιση της Αθανασάκη», *Τα Νέα*, 07.11.2005.

Ανώνυμος, «Τα ΝΕΑ σε 5'», *Τα Νέα*, 08.11.2005.

Μουστάκα Μ., «Ομόφωνο «ναι» για την αποφυλάκιση Αθανασάκη», *Τα Νέα*, 08.11.2005.

Ανώνυμος, «Η γραφειοκρατία κράτησε στη φυλακή την Ειρήνη Αθανασάκη», *Τα Νέα*, 09.11.2005.

Το Βήμα

Ανώνυμος, εξώφυλλο, «Γιατί τους έπιασαν», *Το Βήμα*, 04.02.2003.

Μπρούσαλη Δ., Τσώλη Μ., «Οι δύο «συγκλονιστικές καταθέσεις της πρώην συζύγου που ξεκλείδωσαν την πόρτα του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 04.02.2003.

Μπρούσαλη Δ., «Τι κατάθεσαν οι μάρτυρες για τις γιάφκες της οργάνωσης», *Το Βήμα,* 04.02.2003.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Το παρασκήνιο των αποκαλύψεων και ο δεύτερος γύρος συλλήψεων», *Το Βήμα,* 04.02.2003.

Τσώλη Μ., «Αρνούνται τις κατηγορίες οι τρεις συλληφθέντες», *Το Βήμα*, 04.02.2003.

Ανώνυμος, «Ο ρόλος των γυναικών της οργάνωσης και οι πληροφορίες για τη λειτουργία της», *Το Βήμα*, 05.02.2003.

Μπρούσαλη Δ., «Τι θα πουν σήμερα στον ανακριτή οι τρεις του ΕΛΑ», *Το Βήμα,* 05.02.2003.

Ανώνυμος, εξώφυλλο, «Πώς έπιασαν τον ΕΛΑ, Ο «παππούς», η Στάζι, οι γυναίκες», *Το Βήμα*, 06.02.2003.

Τσώλη Μ., Ροζάκος Μ., «Τρεις του ΕΛΑ επικαλούνται την παραγραφή», *Το Βήμα*, 07.02.2003.

Ανώνυμος, «Σε κελιά της ειδικής πτέρυγας και οι τέσσερις του ΕΛΑ», *Το Βήμα,* 08.02.2003.

Ανώνυμος, «Υπομνήματα για τις καταθέσεις των μαρτύρων», *Το Βήμα,* 08.02.2003.

Τσώλη Μ., «Στο Δικαστικό Συμβούλιο το θέμα της παραγραφής για τα μέλη του ΕΛΑ», *Το Βήμα,* 11.02.2003.

Τσώλη Μ., «Μαζί στο προαύλιο των φυλακών οι κατηγορούμενοι για τη 17Ν», *Το Βήμα*, 11.02.2003.

Τσώλη Μ., «Και άλλα στοιχεία για τον ΕΛΑ αναζητούν οι ανακριτές σε 35 παλαιές δικογραφίες», *Το Βήμα*, 13.02.2003.

Τσώλη Μ., «Στην τελική ευθεία για την έναρξη της δίκης για ΕΛΑ-«1η Μάη»», *Το Βήμα*, 19.12.2003.

Ανώνυμος, «Οι τοποθετήσεις των συνηγόρων υπεράσπισης», *Το Βήμα*, 10.02.2004.

Τσώλη Μ., «Πρεμιέρα με ενστάσεις για ΕΛΑ-«1η Μάη»», *Το Βήμα*, 10.02.2004.

Μπρούσαλη Δ., ««Γεύση» απολογιών από τους πέντε του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 11.02.2004.

Τσώλη Μ., «Αψιμαχίες υπεράσπισης-πολιτικής αγωγής και βροχή ενστάσεων», *Το Βήμα*, 11.02.2004.

Μπρούσαλη Δ., «Αρνήθηκε τον διορισμό του ένας εκ των δύο διορισθέντων συνηγόρων», *Το Βήμα*, 20.03.2004.

Μπρούσαλη Δ., «Η «ακτινογραφία» του ΕΛΑ από τη Σοφία Κυριακίδου», *Το Βήμα*, 07.04.2004.

Μπρούσαλη Δ., ««Αναλάβετε τις ευθύνες σας» λέει η πρώην σύζυγος του Κανά», *Το Βήμα*, 16.04.2004.

Μπρούσαλη Δ., «Εισαγγελική πρόταση για κάθειρξη 4.000 ετών στους τέσσερις του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 06.10.2004.

Μπρούσαλη Δ., «Ένοχοι για 90 κακουργήματα οι 4 του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 07.10.2004.

Μπρούσαλη Δ., « Η ετυμηγορία του Τριμελούς Εφετείου», *Το Βήμα,* 07.10.2004.

Ανώνυμος, «Ποινές κάθειρξης 25 ετών και για τους τέσσερις ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 12.10.2004, εξώφυλλο.

Μπρούσαλη Δ., «Έπεσε η αυλαία στη δίκη του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 12.10.2004.

Μπρούσαλη Δ., «Μετ' εμποδίων η νέα δίκη του ΕΛΑ», *Το Βήμα*, 08.02.2005.

Ανώνυμος, «ΣΥΝΤΟΜΕΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ», *Το Βήμα*, 02.07.2005.

ΜΑΡΙ ΤΕΡΕΖ ΠΕΪΝΟ

Καθημερινή

Ανώνυμος, «Οι αποκαλύψεις έκαναν έξαλλους τους φίλους του», *Καθημερινή*, 18.02.2002.

Ανώνυμος, «Ο αρχηγός της «17Ν» στα χέρια της ΕΛ.ΑΣ.», *Καθημερινή*, 18.07.2002.

Ανώνυμος, «Το τέλος της «17 Νοέμβρη»- Συνελήφθη ο αρχηγός της», *Καθημερινή*, 18.07.2002.

Ανώνυμος, «Μαϊτέ Πενό, σκληρή αλλά καλλιεργημένη», *Καθημερινή*, 19.07.2002.

Ανώνυμος, «Μιχάλης και Μαϊτέ, το ζεύγος του καλού κόσμου των Αθηνών», *Καθημερινή*, 19.07.2002.

Ανώνυμος, «Ο αρχηγός της «17 Ν» δίνει διευκρινίσεις…», *Καθημερινή*, 19.07.2002.

Αντωνίου Δ., «Σαββατοκύριακο συλλήψεων για «17Ν»», *Καθημερινή*, 20.07.2002.

Ανώνυμος, «Γυναίκες στις παρυφές της «17 Νοέμβρη», *Καθημερινή*, 21.07.2002.

Ανώνυμος, «Τον ξέρει μόνον ως Μιχάλη, ήλθε μαζί του εδώ το 1974», *Καθημερινή*, 24.07.2002.

Ντάνου Μ., «Ένας μήνας καταιγιστικών εξελίξεων», *Καθημερινή*, 28.07.2002.

Μπαρδούνιας Ν., «Επετράπη να έχουν βιβλία, όχι ραδιοφωνάκι», *Καθημερινή*, 06.08.2002.

Μπαρδούνιας Ν., «Πρώτη επαφή των εγκλείστων με τον Τύπο», *Καθημερινή*, 08.08.2002.

Καραμανώλη Ε., «Ταχεία διερεύνηση τραπεζικών λογαριασμών», *Καθημερινή*, 10.08.2002.

Μπαρδούνιας Ν., « «Βελτιώνονται οι συνθήκες κράτησης των μελών της 17Ν»», *Καθημερινή*, 10.08.2002.

Γιάνναρου Λ., «Η κλοπή των όπλων σε στρατόπεδο της Κω «σημάδεψε» την εβδομάδα που πέρασε», *Καθημερινή*, 11.08.2002.

Καραμανώλη Ε., «Απολογείται ο Σάββας για «όλους και για όλα»», *Καθημερινή*, 11.08.2002.

Ανώνυμος, «Οι κατηγορούμενοι δεν θέλησαν να φωτογραφηθούν», *Καθημερινή*, 04.03.2003.

Μπαρδούνιας Ν., «Περιμένουμε δικαίωση, λένε οι συγγενείς των θυμάτων της «17Ν», *Καθημερινή*, 04.03.2003.

Μπίστικα Ε., «Καταπτοημένοι, μουδιασμένοι και αμίλητοι στον κλωβό», *Καθημερινή*, 06.03.2003.

Μπίστικα Ε., «Μοναξιές και χαμηλό βαρομετρικό στο εδώλιο», *Καθημερινή*, 08.03.2003.

Καραμανώλη Ε., «17Ν: Κατάθεση Πενό για τον «Μιχάλη που γνώρισα», *Καθημερινή*, 18.07.2003.

Καραμανώλη Ε., «Ο Μιχάλης γεννήθηκε τρομοκράτης λόγω ονόματος», *Καθημερινή*, 19.07.2003.

Καραμανώλη Ε., «Δίκη εγκλημάτων, όχι ιδεολογίας», *Καθημερινή,* 10.09.2003.

Ριζοσπάστης

Ανώνυμος, «Συνεχίζονται σενάρια και αποκαλύψεις», *Ριζοσπάστης*, 26.07.2002.

Ανώνυμος, «Δημοσιεύματα του Τύπου», *Ριζοσπάστης*, 06.08.2002.

Αντωνίου Κ., «Η παράσταση… άρχισε», *Ριζοσπάστης*, 04.03.2003.

Ανώνυμος, «ΤΗΛΕ…ΠΑΘΗ», *Ριζοσπάστης*, 05.03.2003.

Ανώνυμος, «Δεύτερη βδομάδα με κατάλογο μαρτύρων», *Ριζοσπάστης*, 12.03.2003.

Ανώνυμος, «Υπέρμαχος της δράσης της «17Ν», *Ριζοσπάστης*, 18.07.2003.

Ανώνυμος, «Για χυδαιότητες καταγγέλλει τις διωκτικές αρχές η Μ.Πεϊνό», *Ριζοσπάστης*, 19.07.2003.

Ανώνυμος, «Βαριές ποινές προανήγγειλε ο εισαγγελέας», *Ριζοσπάστης*, 10.09.2003.

Τα Νέα

Ανώνυμος, «Ο αρχηγός στα χέρια της ΕΛ.ΑΣ.», *Τα Νέα*,18.07.2002, εξώφυλλο.

Ηρειώτου Μ., «Οικονόμου= Γιωτόπουλος», *Τα Νέα*, 18.07.2002.

Τζανάκης Σ., Χατζίδης Κ., «Έπιασαν τον αρχηγό», *Τα Νέα*, 18.07.2002.

Χατζίδης Κ., «Από καταθέσεις έφτασαν στον Γιωτόπουλο», *Τα Νέα*, 18.07.2002.

Ανώνυμος, «Στην αντιτρομοκρατική η Μ.Πινό», *Τα Νέα*, 19.07.2002.

Ζαχαριάδης Γ., Χαραλαμπάκης Μ., «Κόκκινο πανί το… ροζ σπίτι», *Τα Νέα*, 19.07.2002.

Ρούτση Κ., « «Μια καλή εκπαιδευτικός» Λένε οι συνάδελφοι της Μαϊτέ Πινό», *Τα Νέα*, 19.07.2002.

Στεργίου Λ., Δημητρέλης Σ., Κανελλόπουλος Γ., Φιντικάκης Γ., « «Αόρατος» για την Εφορία», *Τα Νέα*, 19.07.2002.

Φιντικάκης Γ., «1.3 εκατ.δρχ. η τελευταία δήλωση της Πινό», *Τα Νέα*, 20.07.2002.

Γαλατσιάτος Π., «Έβγαλαν καπνό χωρίς φωτιά», *Τα Νέα*, 25.07.2002.

Ανώνυμος, «ΓΝΩΜΗ Η ιδεολογική κατάχρηση της γυναίκας», *Τα Νέα*, 29.07.2002.

Τατσόπουλος Π., «ΑΠΟΨΗ Ο ουρανός στο κεφάλι μας», *Τα Νέα*, 02.08.2002.

Χατζίδης Κ., «Όπου αρχηγός και γιάφκα», *Τα Νέα*, 05.08.2002.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., «Οι «φίλοι του Γιωτόπουλου», *Τα Νέα*, 29.08.2002.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., «Τα είπα-ξείπα του Παύλου Σερίφη», *Τα Νέα,* 31.08.2002.

Αλεξίου Σ., «ΠΡΟΒΟΛΕΙΣ Τα ρετάλια στη βιτρίνα», *Τα Νέα,* 02.09.2002.

Ανώνυμος, «Με συνθήματα υπέρ της 17Ν», *Τα Νέα*, 02.10.2002.

Ανώνυμος, «ΜΑΡΙ ΤΕΡΕΖ ΠΙΝΟ, «Ο Γιωτόπουλος αρνήθηκε πρόταση της αντιτρομοκρατικής», *Τα Νέα*, 03.03.2003.

Ανώνυμος, «Η… ακτινοβολία του «φαρμακοχέρη»», *Τα Νέα*, 04.03.2003.

Ανώνυμος, « «Εδώ θα κάνουμε μία δίκαιη δίκη» », *Τα Νέα*, 04.03.2003.

Ανώνυμος, «Διχάζουν οι κάμερες», *Τα Νέα*, 05.03.2003.

Ανώνυμος, «Με συκοφαντήσατε», *Τα Νέα*, 06.03.2003.

Ανώνυμος, «Τα ρολόγια γύρισαν… μία ώρα πίσω», *Τα Νέα*, 07.03.2003.

Ανώνυμος, « «Απεταξάτο» τον Κουφοντίνα!», *Τα Νέα*, 07.03.2003.

Αλεξίου Σ.(Συντονισμός), Μουστάκα Μ., Νασόπουλος Δ., «ΜΕ ΘΕΩΡΟΥΣΑΝ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ 17Ν», *Τα Νέα*, 18.07.2003.

Ανώνυμος, « «ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΜΑ ΤΑ ΚΛΕΙΔΙΑ» », *Τα Νέα*, 19.07.2003.

Ανώνυμος, «Υπαινιγμοί για «Άννα»… Πινό», *Τα Νέα*, 10.09.2003.

Γιαννόπουλος Ν., «Η ειλικρίνεια του εισαγγελέα», *Τα Νέα*, 11.09.2003.

Το Βήμα

Θεοδωράκης Σ., «ΑΠΟΝΤΕΣ, ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ», *Το Βήμα*, 28.07.2002.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Σφίγγει ο κλοιός γύρω από τους συγγενείς και τους φίλους», *Το Βήμα*, 01.08.2002.

Βαξεβάνης Κ., «Η πρώτη εβδομάδα στον Κορυδαλλό», *Το Βήμα*, 04.08.2002.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Οι 10 εκκρεμότητες της ΕΛ.ΑΣ.», *Το Βήμα*, 04.08.2002.

Νέδος Π., «Ποιες εφημερίδες ζήτησαν και διάβασαν οι υπόδικοι», *Το Βήμα*, 08.08.2002.

Ανώνυμος, «Ο Γιωτόπουλος, ο «Λάκης» και ο Περατικός», *Το Βήμα,* 27.08.2002.

Μπρούσαλη Δ., Τσώλη Μ., «Νέα μαρτυρία-«φωτιά» κατά του Γιωτόπουλου», *Το Βήμα*, 28.08.2002.

Τσώλη Μ., «Σε «ανοιχτή ακρόαση» τα μέλη και οι συγγενείς», *Το Βήμα,* 31.08.2002.

Τσιμπούκης Π., «Νέο πακέτο μέτρων κατά τρομοκρατών προωθείται μέσα στο φθινόπωρο», *Το Βήμα*, 12.09.2002.

Κρουστάλλη Δ., «Οι ντάμες της τρομοκρατίας», *Το Βήμα*, 15.09.2002.

Τσιμπούκης Π., «Σύννομοι με το ευρωπαϊκό και το ελληνικό Δίκαιο οι όροι κράτησης των φερόμενων ως μελών της 17Ν», *Το Βήμα*, 26.09.2002.

Μαργωμένου Μ., « «Εχθροπραξίες» για ένα πλάνο οιουδήποτε μάρτυρα», *Το Βήμα*, 04.03.2003.

Μπίτσικα Π., Τσώλη Μ., «Η καλημέρα του προέδρου και ο «άγνωστος» Γ. Σερίφης», *Το Βήμα*, 04.03.2003.

Πρετεντέρης Ι.Κ., «Το Καρναβάλι του Κορυδαλλού», *Το Βήμα*, 04.03.2003.

Μαργωμένου Μ., «Ήρωες δημοσιογραφικής φαντασίας», *Το Βήμα*, 09.03.2003.

Τσώλη Μαρία, « Πρόεδρος: «Φοράει φουστάνια ο αρχηγός;» », *Το Βήμα*, 18.07.2003.

Μπρούσαλη Δ., Τσώλη Μ., « «Ελάτε κ. Γιωτόπουλε να απολογηθείτε» », *Το Βήμα,* 02.09.2003.

ΑΛΙΘΙΑ ΡΟΜΕΡΟ ΚΟΡΤΕΣ

Καθημερινή

Αντωνίου Δ., «Το περίστροφο σημαδεύει τη «17 Νοέμβρη»», *Καθημερινή*, 02.07.2002.

Ανώνυμος, «Αναζητούν στο Σουδάν πιθανές διασυνδέσεις», *Καθημερινή*, 03.07.2002.

Αντωνίου Δ., «Εκατό προσαγωγές και ο κύκλος διευρύνεται», *Καθημερινή*, 03.07.2002.

Ανώνυμος, «Ο Ξηρός έρχεται σιγά σιγά σε επαφή με το περιβάλλον», *Καθημερινή*, 04.07.2002.

Λιάλος Γ., Μπουλουτζά Π., «Πρώτες «επαφές» με τον Ξηρό στον Ευαγγελισμό», *Καθημερινή*, 05.07.2002.

Αντωνίου Δ., «Η εβδομάδα που συγκλόνισε την Ελλάδα», *Καθημερινή*, 07.07.2002.

Καραμανώλη Ε., «Αγιογράφος, φοιτητής, επιχειρηματίας, τρομοκράτης», *Καθημερινή*, 07.07.2002.

Αντωνίου Δ., «Σαββατοκύριακο συλλήψεων για «17Ν»», *Καθημερινή*, 20.07.2002.

Ανώνυμος, «Γυναίκες στις παρυφές της «17 Νοέμβρη»», *Καθημερινή*, 21.07.2002.

Λιάλος Γ., « «Το είχαμε οικογενειακό»…», *Καθημερινή*, 21.07.2002.

Καραμανώλη Ε., « Ο Σάββας συνεχίζει την «εξομολόγηση», η Αλίσια αγωνιά», *Καθημερινή*, 25.07.2002.

Λιάλος Γ., Μπουλούτζα Π., «Τα ονόματα, οι κωδικοί και το λεξιλόγιο της οργάνωσης», *Καθημερινή*, 28.07.2002.

Λιάλος Γ., «Τι δεν είπαν στις ομολογίες τους τα μέλη της «17Ν»», *Καθημερινή*, 28.07.2002.

Ντάνου Μ., «Ένας μήνας καταιγιστικών εξελίξεων», *Καθημερινή*, 28.07.2002.

Ανώνυμος, «Η «17Ν» στον Κορυδαλλό με οδηγό τον Σάββα Ξηρό», *Καθημερινή*, 30.07.2002.

Ανώνυμος, «Απολογία-εξομολόγηση Σάββα», *Καθημερινή*, 13.08.2002.

Αντωνίου Δ., Καραμανώλη Ε., «Η απολογία-ποταμός του Σάββα Ξηρού», *Καθημερινή*, 13.08.2002.

Καραμανώλη Ε., «Ανοίγουν λογαριασμοί των μελών αλλά και Πινό, Κορτέζ, Σωτηροπούλου», *Καθημερινή*, 13.08.2002.

Μπουρδάρα Γ.Σ., «Καθημερινά Και Άλλα», *Καθημερινή*, 13.08.2002.

Ανώνυμος, «Ο Ξηρός, αιτία να κοπεί ταινία από Φεστιβάλ», *Καθημερινή*, 14.08.2002.

Ανώνυμος, «Δεσμεύονται ομόλογα και ρέπος», *Καθημερινή*, 14.08.2002.

Ανώνυμος, «Συγγενείς και φίλοι καταθέτουν για τη «17 Νοέμβρη»», *Καθημερινή*, 31.08.2002.

Ανώνυμος, «Ο Λύκος φοβήθηκε όταν τραυματίστηκε ο Σάββας», *Καθημερινή*, 31.08.2002.

Ανώνυμος, «Άρση απορρήτου τηλεφώνων και επιστολών», *Καθημερινή*, 31.08.2002.

Ανώνυμος, «ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ ΞΗΡΟΣ», *Καθημερινή*, 31.08.2002.

Καραμανώλη Ε., «Συγγενείς και φίλοι μιλούν για τη «17 Νοέμβρη»», *Καθημερινή*, 31.08.2002.

Ανώνυμος, «ΜΟΣΧΟΥΛΑ ΞΗΡΟΥ: Μοναχικός, δεν έκανε εύκολα φίλους», *Καθημερινή*, 03.09.2002.

Αντωνίου Δ., Μπαρδούνιας Ν., « Ο Σάββας Ξηρός στη φυλακή- ο πρώτος κύκλος έκλεισε», *Καθημερινή*, 03.09.2002.

Καραμανώλη Ε., «Δημήτρης και Νίκος Ξηρός: Ταξίδι στην Ισπανία, σπίτι στην Ευρυτανία», *Καθημερινή*, 03.09.2002.

Καραμανώλη Ε., «Καταθέσεις που μοιάζουν με… αγιογραφία», *Καθημερινή*, 03.09.2002.

Ανώνυμος, «Αντιμετωπίζει βαριές κατηγορίες», *Καθημερινή*, 13.09.2002.

Καραμανώλη Ε., «Πρώτη νύχτα στην Ασφάλεια για τη Σωτηροπούλου», *Καθημερινή*, 18.09.2002.

Μπαρδούνιας Ν., «Περιμένουμε δικαίωση, λένε οι συγγενείς των θυμάτων της «17Ν», *Καθημερινή*, 03.03.2003.

Ριζοσπάστης

Ανώνυμος, «Χαμηλώνει τους τόνους τώρα η κυβέρνηση», *Ριζοσπάστης*, 03.07.2002.

Ανώνυμος, «Υπόθεση με πολλά ερωτήματα», *Ριζοσπάστης*, 03.07.2002.

Ανώνυμος, «Δημοσιεύματα του Τύπου», *Ριζοσπάστης*, 25.07.2002.

Ανώνυμος, «Δημοσιεύματα του Τύπου», *Ριζοσπάστης*, 31.07.2002.

Ανώνυμος, «ΠΟΛΙΤΙΚΗ», *Ριζοσπάστης*, 13.08.2002.

Ανώνυμος, «Νέα διαρροή προανακριτικού υλικού», *Ριζοσπάστης*, 14.08.2002.

Ανώνυμος, «Σε πλήρη εφαρμογή ο τρομονόμος», *Ριζοσπάστης*, 31.08.2002.

Ανώνυμος, «Στον Κορυδαλλό και ο Σάββας Ξηρός», *Ριζοσπάστης*, 03.09.2002.

Ανώνυμος, «Άλλη μία αναμενόμενη σύλληψη», *Ριζοσπάστης*, 13.09.2002.

Αντωνίου Κ., «Η παράσταση… άρχισε», *Ριζοσπάστης*, 04.03.2003.

Τα Νέα

Ανώνυμος, «Πρόσωπο κλειδί η Ισπανίδα», *Τα Νέα*, 02.07.2002.

Τσίγγανας Θ., Χατζηιωαννίδου Έ., «Ένας φιλήσυχος αγιογράφος που δεν έδινε αφορμές…», *Τα Νέα*, 02.07.2002.

Χατζίδης Κ., Γιόγακας Π., Κουκλάκη Δ., Πελώνη Α., Χαραλαμπάκης Μ., «Στα ίχνη της 17Ν», *Τα Νέα*, 02.07.2002.

Ανώνυμος, «μιλούν για αγώνα αντοχής», *Τα Νέα*, 03.07.2002.

Ανώνυμος, «Σφίγγει ο κλοιός για 5 υπόπτους», *Τα Νέα*, 03.07.2002, εξώφυλλο.

Ηρειώτου Μ., «10 κλειδιά του παζλ «Ξηρός»», *Τα Νέα*, 03.07.2002.

Ηρειώτου Μ., «Πειραιάς-Πατήσια-Παγκράτι!», *Τα Νέα*, 08.07.2002.

Πελώνη Α., « «Η αλήθεια θα φανεί», *Τα Νέα*, 03.07.2002.

Χατζίδης Κ., «Στα ίχνη των 4 σπιτιών που άλλαξε ο Ξηρός», *Τα Νέα*, 06.07.2002.

Πελώνη Α., « «Δεν γνώρισα ποτέ τον Ξηρό» », *Τα Νέα*, 08.07.2002.

Χατζίδης Κ., «ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΞΗΡΟΥ «Ό,τι κι αν έκανε θα είμαστε μαζί του»», *Τα Νέα*, 08.07.2002.

Ηρειώτου Μ., «Όλοι οι άνθρωποι του Ξηρού», *Τα Νέα*, 09.07.2002.

Γεωργιάδης Δ., « «Δεν ήξερε», «δεν γνώριζε» για τη 17Ν», *Τα Νέα*, 24.07.2002.

Πολίτης Γ. Λ., «Τα 7 «συνωμοτικά» λάθη», *Τα Νέα*, 25.07.2002.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., «Κάλυψε όλα τα κενά ο Σάββας», *Τα Νέα*, 29.07.2002.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., «Εκτελούσα κατ'εντολήν «Λάμπρου»», *Τα Νέα*, 30.07.2002.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., ««Εγώ σκότωσα Σόντερς και Περατικό»», *Τα Νέα*, 12.08.2002.

Νασόπουλος Δ., «Ένα κελί γεμάτο αντιφάσεις», *Τα Νέα*, 03.09.2002.

Ανώνυμος, «Τι είχαν πει για τη Σωτηροπούλου», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

Μητρόπουλος Δ., «ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΕΣ Για ποιον χτυπά η καμπάνα;», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

Χατζίδης Κ., «Τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις γιάφκες της Δαμάρεως και της Πάτμου», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

Ηρειώτου Μ., «Η οργισμένη γυναίκα…», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., «Την έκριναν ύποπτη φυγής», *Τα Νέα*, 18.09.2002.

Πολίτης Γ. Λ., «[ΤΟ ΣΤΙΓΜΑ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ], *Τα Νέα*, 18.09.2002.

Νεσφυγέ Λ., «Αποχαιρέτισε την Αλίσια και τον Έκτορα», *Τα Νέα*, 18.09.2002.

Ανώνυμος, «Όταν οι δικηγόροι… έγιναν δημοσιογράφοι», *Τα Νέα*, 04.03.2003.

Το Βήμα

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Σφίγγει ο κλοιός γύρω από τους συγγενείς και τους φίλους», *Το Βήμα*, 01.08.2002.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Τα βιβλιάρια, τα εμβάσματα, και οι παραλήπτες», *Το Βήμα*, 02.08.2002.

Ανώνυμος, «Η ΕΛ.ΑΣ. πιστεύει ότι είναι κοντά στον «Λουκά» », *Το Βήμα*, 03.08.2002.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Θρίλερ με τους τραπεζικούς λογαριασμούς και με τα δύο αποτυπώματα που ζητούν πρόσωπο», *Το Βήμα*, 03.08.2002.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Ερωτηματικά για το ηλεκτρονικό «άλμπουμ» με τις είκοσι φωτογραφίες στο ηλεκτρονικό αρχείο του Σάββα Ξηρού», *Το Βήμα*, 06.08.2002.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Στο στόχαστρο τα «σταγονίδια» της τρομοκρατίας», *Το Βήμα* 10.08.2002.

Τσώλη Μ,, « «Ο "Λάμπρος" δεν θα δεχόταν πλάι του συναρχηγό» », *Το Βήμα*, 21.08.2002.

Ανώνυμος, «Αθηνά και Λύκος: τα νέα πρόσωπα που απασχολούν τις διωκτικές αρχές», *Το Βήμα*, 29.08.2002.

Ανώνυμος, «Η ατζέντα του Γιωτόπουλου», *Το Βήμα*, 29.08.2002. εξώφυλλο.

Μάνδρου Ι., «Αλυσίδα αποκαλύψεων για τη 17Ν», *Το Βήμα*, 29.08.2002.

Τσώλη Μ., «Σε «ανοιχτή ακρόαση» τα μέλη και οι συγγενείς», *Το Βήμα*, 31.08.2002.

Μπρούσαλη Δέσποινα, «Η ΚΑΤΑΘΕΣΗ ΤΗΣ ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ», *Το Βήμα*, 31.08.2002.

Μπρούσαλη Δ., « «Η Σωτηροπούλου και οι κακές παρέες παρέσυραν τον Σάββα» », *Το Βήμα*, 31.08.2002.

Μπρούσαλη Δ., «Μοσχούλα Ξηρού: «Ο γιος μου ήθελε να γίνει καλόγερος», *Το Βήμα*, 31.08.2002.

Τσώλη Μ., «Σε «ανοιχτή ακρόαση» τα μέλη και οι συγγενείς», *Το Βήμα,* 31.08.2002.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Επτά νέα πρόσωπα αναζητούν ρόλο στη 17Ν», *Το Βήμα*, 03.09.2002.

Ανώνυμος, «Στο ίδιο κελί με τον αδελφό του Χριστόδουλο ο Σάββας Ξηρός», *Το Βήμα,* 03.09.2002.

Ανώνυμος, «Το τηλεφώνημα, η συζήτηση στο ταξί και ο έκπληκτος αστυνομικός», *Το Βήμα*, 06.09.2002.

Μπρούσαλη Δ., «Στη γραμμή Κουφοντίνα και οι Ξηροί για τη «χαμένη αξιοπρέπειά τους»», *Το Βήμα*, 07.09.2002.

Νέδος Β., «Μόνος του στο προαύλιο θα βγαίνει και ο Κουφοντίνας», *Το Βήμα*, 10.09.2002.

Ανώνυμος, «Στην αντιτρομοκρατική με έτοιμο τον σάκο», *Το Βήμα*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Παπα-Τριαντάφυλλος: Αυτή παρέσυρε τον γιο μου», *Το Βήμα*, 13.09.2002.

Πρετεντέρης Ι.Κ., «Το παιδί του Κουφοντίνα», *Το Βήμα*, 13.09.2002.

Τσώλη Μ., «Τα δακτυλικά αποτυπώματα «διέταξαν» τη σύλληψη της Αγγελικής Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Το παζάρι με τον Σάββα Ξηρό για τη Ρομέρο», *Το Βήμα*, 14.09.2002. εξώφυλλο.

Ανώνυμος, «Το παζάρι με τον Σάββα Ξηρό στον Κορυδαλλό», *Το Βήμα*, 14.09.2002.

Ανώνυμος, «Πατησίων και Αγ. Μελετίου το «ραντεβού» με την Αστυνομία», *Το Βήμα*, 18.09.2002.

Ανώνυμος, «ΠΑΝΔΩΡΑ», *Το Βήμα*, 27.09.2002.

Ανώνυμος, «Σε απεργία πείνας η νεόνυμφη Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*, 12.12.2002.

Ανώνυμος, «Τα πρακτικά», *Το Βήμα*, 04.03.2003.

Σωμερίτης Ρ., «Όταν δικάζεται η πολυφίλητη τηλεόραση», *Το Βήμα*, 06.03.2003.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Σε κλοιό τώρα ο «Λουκάς» με τη μέθοδο του… delivery», *Το Βήμα*, 08.08.2003.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ

Καθημερινή

Ανώνυμος, «Νέα πρόσωπα στο προσκήνιο», *Καθημερινή*, 05.07.2002.

Αντωνίου Δ., «Πρόσωπο-κλειδί η πρώην σύζυγος του Σάββα Ξηρού», *Καθημερινή*, 05.07.2002.

Αντωνίου Δ., «Το ιστορικό αρχείο της «17Ν» βρήκε η ΕΛ.ΑΣ.», *Καθημερινή*, 06.07.2002.

Αντωνίου Δ., «Η εβδομάδα που συγκλόνισε την Ελλάδα», *Καθημερινή*, 07.07.2002.

Αντωνίου Δ., «Κοντά στην οργάνωση η πρώην σύζυγός του», *Καθημερινή*, 07.07.2002.

Καραμανώλη Ε., «Αγιογράφος, φοιτητής, επιχειρηματίας, τρομοκράτης», *Καθημερινή*, 07.07.2002.

Αντωνίου Δ., «Κλείνει σήμερα ο πρώτος κύκλος των ερευνών για τη «17Ν», *Καθημερινή*, 10.07.2002.

Αντωνίου Δ., «πρόσωπο-κλειδί ο ενοικιαστής της οδού Δαμάρεως», *Καθημερινή*, 10.07.2002.

Ανώνυμος, «Ύποπτος από το 1985 και μετά εξαφανισμένος», *Καθημερινή*, 06.09.2002..

Ανώνυμος, «Οι κινήσεις του «Λουκά» μετά την έκρηξη στον Πειραιά», *Καθημερινή*, 06.09.2002.

Ανώνυμος, «Σήμερα οδηγείται στον εφέτη-ανακριτή», *Καθημερινή*, 06.09.2002.

Αντωνίου Δ., «Η 17Ν τελείωσε, «ομολογεί» ο Κουφοντίνας», *Καθημερινή*, 06.09.2002.

Λυγερός Σ., «Έκθετος ο Γιωτόπουλος», *Καθημερινή*, 06.09.2002.

Μπίστικα Ε., «Η είδηση της παράδοσης έσκασε σαν βόμβα στα χέρια της αστυνομίας», *Καθημερινή*, 06.09.2002.

Οικονομόπουλος Θ., «Ανεμοδείκτης», *Καθημερινή*, 06.09.2002.

Ανώνυμος, «Αντιμετωπίζει βαριές κατηγορίες», *Καθημερινή*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Τα γάντια της «17 Νοέμβρη» και η δολοφονία Σόντερς», *Καθημερινή*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Σάββας: Ήξερε ότι κάτι ύποπτο συνέβαινε», *Καθημερινή*, 13.09.2002.

Αντωνίου Δ., «Ένα αποτύπωμα πρόδωσε τη Σωτηροπούλου», *Καθημερινή*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Καθημερινές Βολές», *Καθημερινή*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Αποτύπωμα πρόδωσε τη Σωτηροπούλου», *Καθημερινή*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Ο Σύρος στον Κορυδαλλό για την ασφάλεια της 17Ν», *Καθημερινή*, 14.09.2002.

Ανώνυμος, «Σειρά έχει και δεύτερη γυναίκα…», *Καθημερινή*, 14.09.2002.

Καρκαγιάννης Α., «Η ουρά του γαϊδάρου», *Καθημερινή*, 14.09.2002.

Μπουρδάρας Γ.Σ., «Καθημερινά Και Άλλα», *Καθημερινή*, 14.09.2002.

Ανώνυμος, «Η Σωτηροπούλου πέρασε στην ομάδα κρατουμένων», *Καθημερινή*, 18.09.2002.

Ανώνυμος, «Ο «Λουκάς» για την Αγγελική», *Καθημερινή*, 18.09.2002.

Καραμανώλη Ε., «Πρώτη νύχτα στην Ασφάλεια για τη Σωτηροπούλου…», *Καθημερινή*, 18.09.2002.

Καραμανώλη Ε., «Μεγάλωσε η παρέα του Κορυδαλλού», *Καθημερινή*, 19.09.2002.

Καπράνος Δ., «Συνομιλίες και βλέμματα στο εδώλιο», *Καθημερινή*, 04.03.2003.

Μπίστικα Ε., «Οι κατηγορούμενοι δεν θέλησαν να φωτογραφηθούν», *Καθημερινή*, 04.03.2003.

Μπίστικα Ε., « «Εγώ έχω και τα άσπρα μαλλιά, έχω και τη φρόνηση…», *Καθημερινή*, 04.03.2003.

Ανώνυμος, «Οι τοποθετήσεις των υπολοίπων κατηγορουμένων», *Καθημερινή*, 05.03.2003.

Ανώνυμος, «Οι συνήγοροι προβλέπουν μικρή διάρκεια της δίκης», *Καθημερινή*, 05.03.2003.

Αντωνίου Δ., «Μακροσκελές κατηγορητήριο για τους «19» », *Καθημερινή*, 05.03.2003.

Καραμανώλη Ε., «Αρνήθηκαν με μανιφέστα και ιδεολογήματα», *Καθημερινή*, 05.03.2003.

Μπίστικα Ε., «Στάθηκαν «γυμνοί» μπροστά στο βήμα», *Καθημερινή*, 05.03.2003.

Τζιαντζή Μ., «Ρόλο θύματος διεκδικούν τώρα οι τηλε-αστέρες», *Καθημερινή*, 05.03.2003.

Ανώνυμος, «Τιμητές και υπερόπτες Γιωτόπουλος, Κουφοντίνας…», *Καθημερινή*, 06.03.2003.

Καραμανώλη Ε., «Ένσταση της υπεράσπισης για τη σύνθεση δικαστηρίου», *Καθημερινή*, 06.03.2003.

Μπίστικα Ε., «Καρέ καρέ η πρώτη φωτογράφηση των κατηγορουμένων», *Καθημερινή*, 07.03.2003.

Καραμανώλη Ε., «Το δικαστήριο καλείται να νομολογήσει», *Καθημερινή*, 08.03.2003.

Μπίστικα Ε., «Μοναξιές και χαμηλό βαρομετρικό στο εδώλιο», *Καθημερινή*, 08.03.2003.

Καραμανώλη Ε., «Η υπερασπιστική γραμμή των κατηγορουμένων», *Καθημερινή*, 09.03.2003.

Καπράνος Δ., «Τα καλύτερα των πρώτων ημερών», *Καθημερινή*, 09.03.2003.

Ανώνυμος, «Εξηγήσεις για τη συνομιλία με Κουφοντίνα», *Καθημερινή*, 02.09.2003.

Ανώνυμος, « «Τον Κουφοντίνα ήθελαν γι' αυτό είμαι εγώ εδώ» », *Καθημερινή*, 02.09.2003.

Ανώνυμος, «Σε 60 σελίδες η δράση 15 ενόχων…», *Καθημερινή*, 09.12.2003.

Ανώνυμος, «Απόφαση λεπτών ισορροπιών», *Καθημερινή*, 09.12.2003.

Ανώνυμος, «Δηλώσεις από αθωωθέντες και οι αντιδράσεις ενόχων», *Καθημερινή*, 09.12.2003.

Ανώνυμος, «Τα πρώτα σχόλια των συνηγόρων», *Καθημερινή*, 09.12.2003.

Ανώνυμος, «Τώρα ο εισαγγελέας κάνει «προσθαφαιρέσεις»», *Καθημερινή*, 09.12.2003.

Καπράνος Δ., «Απόφαση λεπτών ισορροπιών για 17Ν», *Καθημερινή*, 09.12.2003.

Καραμανώλη Ε., «Σε τέσσερις αναγνωρίσθηκε η ειλικρινής μεταμέλεια», *Καθημερινή*, 09.12.2003.

Καραμανώλη Ε., «Οι δύο ώρες που έγραψαν ιστορία», *Καθημερινή*, 09.12.2003.

Μπίστικα Ε., «Γκρίζα «πρεμιέρα», χθες, για το κλείσιμο της Αυλαίας της Δίκης 17Ν», *Καθημερινή*, 09.12.2003.

Ο Εκκηβόλος, «Καθημερινές Βολές», *Καθημερινή*, 09.12.2003.

Ριζοσπάστης

Ανώνυμος, «Πλήθος πληροφοριών, σεναρίων και υποθέσεων», *Ριζοσπάστης*, 05.07.2002.

Ανώνυμος, «Στοιχειοθετούν κατηγορίες κατά τουλάχιστον τριών ατόμων», *Ριζοσπάστης*, 06.07.2002.

Ανώνυμος, «Πληροφορίες και σενάρια», *Ριζοσπάστης*, 06.07.2002.

Ανώνυμος, «Εντείνεται η σεναριολογία», *Ριζοσπάστης*, 10.07.2002.

Ανώνυμος, «Συμφωνημένη παράδοση Κουφοντίνα», *Ριζοσπάστης*, 06.09.2002.

Ανώνυμος, «Άλλη μία αναμενόμενη σύλληψη», *Ριζοσπάστης*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Σήμερα η απολογία της Α. Σωτηροπούλου», *Ριζοσπάστης*, 14.09.2002.

Ανώνυμος, «Δημοσιεύματα του Τύπου», *Ριζοσπάστης*, 14.09.2002.

Ανώνυμος, «ΔΙΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ», *Ριζοσπάστης*, 14.09.2002.

Ανώνυμος, «ΠΟΛΙΤΙΚΗ», *Ριζοσπάστης*, 14.09.2002.

Ανώνυμος, «ΠΙΝΟΚΙΟ», *Ριζοσπάστης*, 18.09.2002.

Ανώνυμος, «Στη φυλακή και η Α. Σωτηροπούλου», *Ριζοσπάστης*, 18.09.2002.

Ανώνυμος, «Δημοσιεύματα του Τύπου», *Ριζοσπάστης*, 19.09.2002.

Ανώνυμος, «Περιορίζεται σε «υποδείξεις» και «συστάσεις», *Ριζοσπάστης*, 19.09.2002.

Ανώνυμος, «ΗΜΕΡΟΔΡΟΜΟΣ», *Ριζοσπάστης*, 04.03.2003.

Ανώνυμος, «Η παράσταση… άρχισε», *Ριζοσπάστης*, 04.03.2003.

Ανώνυμος, «Απόφαση στο πλαίσιο προειλημμένων στοχεύσεων», *Ριζοσπάστης*, 09.12.2003.

Τα Νέα

Χατζίδης Κ., «Βρέθηκε το φονικό 45άρι», *Τα Νέα*, 05.07.2002.

Ηρειώτου Μ., «Πειραιάς-Πατήσια-Παγκράτι!», *Τα Νέα*, 08.07.2002.

Χατζίδης Κ., «ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΞΗΡΟΥ «Ό,τι κι αν έκανε, θα είμαστε μαζί του», *Τα Νέα*, 08.07.2002.

Ηρειώτου Μ., «Όλοι οι άνθρωποι του Ξηρού», *Τα Νέα*, 09.07.2002.

Χατζίδης Κ., «Ψάχνουν τους λογαριασμούς», *Τα Νέα*, 09.07.2002.

Ανώνυμος, «Ψάχνουν σχέσεις της γιάφκας στη Δαμάρεως με το στενό περιβάλλον Ξηρού», *Τα Νέα*, 10.07.2002.

Ηρειώτου Μ., «Δύο μήνες κράτησε το θρίλερ», *Τα Νέα*, 06.09.2002.

Μητρόπουλος Δ., «Ασφυκτικός κλοιός στο δίκτυο υποστήριξης», *Τα Νέα*, 06.09.2002.

Νεσφυγέ Λ., Κρίκκης Σ., Μανωλάς Χ., Κουκλάκη Δ., «Είμαι ο Κουφοντίνας…», *Τα Νέα*, 06.09.2002.

Πελώνη Α., «Δυο γυναίκες χέρι-χέρι σε κοινή πορεία», *Τα Νέα*, 06.09.2002.

Ανώνυμος, «Τι είχαν πει για την Σωτηροπούλου», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Υστερόγραφα», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, « «Σε καλά χέρια» ο Έκτορας», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Το δόλωμα πάει τώρα φυλακή», *Τα Νέα*, 13.09.2002, εξώφυλλο.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., «Τι είπε στην πρώτη της κατάθεση», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

Ηρειώτου Μ., «Η οργισμένη γυναίκα…», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

Μητρόπουλος Δ., «ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΕΣ Για ποιον χτυπά η καμπάνα;», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

Μητρόπουλος Δ., «Σενάρια για τη σύλληψη», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

Χατζίδης Κ., «Τρία αποτυπώματα της Σωτηροπούλου στις γιάφκες της Δαμάρεως και της Πάτμου», *Τα Νέα*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Θα αρνηθεί τις τρεις κατηγορίες η Αγγελική Σωτηροπούλου», *Τα Νέα*, 14.09.2002.

Ανώνυμος, «Τελεσίγραφο σε 17Ν-περίγυρο», *Τα Νέα*, 14.09.2002, εξώφυλλο.

Ακρίτα Έ., «Κουφο-Ντίσνεϊ», *Τα Νέα*, 14.09.2002.

Μητρόπουλος Δ., «Προειδοποιούν για δεύτερο γύρο», *Τα Νέα*, 14.09.2002.

Μητρόπουλος Δ., «Κυβέρνηση δύο ταχυτήτων», *Τα Νέα*, 14.09.2002.

Ο ΜΙΚΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ, «Περιέργεια Σημίτη…», *Τα Νέα*, 14.09.2002.

Παπαχρήστος Γ. Χρ., «[ΤΟ ΣΤΙΓΜΑ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ]», *Τα Νέα*, 14.09.2002.

Ανώνυμος, «Διχάζουν οι συνεντεύξεις», *Τα Νέα*, 18.09.2002, εξώφυλλο.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., «Μίλησε μόνο για τη Σωτηροπούλου», *Τα Νέα*, 18.09.2002.

Αλεξίου Σ., Μουστάκα Μ., «Την έκριναν ύποπτη φυγής», *Τα Νέα*, 18.09.2002.

ΝΕΟΚΟΠΟΣ, «ΑΝΤΙΡΡΗΣΕΙΣ Δικαιώματα», *Τα Νέα*, 18.09.2002.

Νεσφυγέ Λ., «Αποχαιρέτησε την Αλίσια και τον Έκτορα», *Τα Νέα*, 18.09.2002.

Πολίτης Γ. Λ., «[ΤΟ ΣΤΙΓΜΑ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ], *Τα Νέα*, 18.09.2002.

Δανίκας Δ., «ΣΤΗΛΗ ΑΛΑΤΟΣ Το κουρελόχορτο», *Τα Νέα*, 19.09.2002.

Νασόπουλος Δ., «Θα βλέπει «Λουκά» και Έκτορα», *Τα Νέα*, 19.09.2002.

Ανώνυμος, «Σιωπηλοί άκουσαν το δριμύ κατηγορώ», *Τα Νέα*, 05.03.2003.

Διαμαντάκου Π., «Έγιναν τα ρεπορτάζ μονόπρακτα», *Τα Νέα*, 05.03.2003.

Ανώνυμος, «Διχάζουν οι κάμερες», *Τα Νέα*, 05.03.2003.

Ανώνυμος, «ΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ της δίκης της 17 Νοέμβρη ά μέρος», *Τα Νέα*, 05.03.2003.

Ανώνυμος, «Μπλόκο στην TV λόγω διαφωνιών», *Τα Νέα*, 06.03.2003, εξώφυλλο.

Ανώνυμος, « «ΣΒΗΝΟΥΝ» οι κάμερες», *Τα Νέα*, 06.03.2003.

Ανώνυμος, « «Θέλουν τη δίκη ριάλιτι σόου», *Τα Νέα*, 06.03.2003.

Ανώνυμος, «Με συκοφαντήσατε», *Τα Νέα*, 06.03.2003.

Ανώνυμος, « «Απεταξάτο» τον Κουφοντίνα», *Τα Νέα*, 07.03.2003.

Ανώνυμος, «Τώρα δεν θέλουν ούτε να φωτογραφηθούν», *Τα Νέα*, 08.03.2003.

Αλεξίου Σ.(συντονισμός), Μουστάκα Μ., Νασόπουλος Δ., Γιόγακας Π. & Κασιμέρης Γ.(ρεπορτάζ), «Για τον νόμο η νέα μάχη», *Τα Νέα*, 08.03.2003.

Ηρειώτου Μ., «ΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ της δίκης της 17 Νοέμβρη», *Τα Νέα*, 08.03.2003.

Το Βήμα

Ανώνυμος, «Τα πτώματα, ο «ψεύτης» μάρτυρας και η… πόζα», *Το Βήμα*, 25.03.2002.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Σφίγγει ο κλοιός γύρω από τους συγγενείς και τους φίλους», *Το Βήμα*, 01.08.2002.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Τα βιβλιάρια, τα εμβάσματα, και οι παραλήπτες», *Το Βήμα* 02.08.2002.

Τέλλογλου Τ., «Το προσωπικό δίκτυο του Δημήτρη Κουφοντίνα», *Το Βήμα*, 07.08.2002.

Μπρούσαλη Δ., «Ποιους εμπλέκει ο Σ. Ξηρός στη δολοφονία Γουέλς», *Το Βήμα*, 27.08.2002.

Μάνδρου Ι., «Το παζλ των αποκαλυπτικών καταθέσεων για τη 17Ν», *Το Βήμα,* 31.08.2002.

Μπρούσαλη Δ., «Η ΚΑΤΑΘΕΣΗ ΤΗΣ ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ», *Το Βήμα,* 31.08.2002.

Μπρούσαλη Δ., « «Η Σωτηροπούλου και οι κακές παρέες παρέσυραν τον Σάββα» », *Το Βήμα*, 31.08.2002.

Μπρούσαλη Δ., «Μοσχούλα Ξηρού: «Ο γιος μου ήθελε να γίνει καλόγερος», *Το Βήμα*, 31.08.2002.

Τσώλη Μ., «Σε «ανοιχτή ακρόαση» τα μέλη και οι συγγενείς», *Το Βήμα*, 31.08.2002.

Ανώνυμος, «Συζητούσε για μέλι το πρωί της έκρηξης στον Πειραιά», *Το Βήμα*, 03.09.2002.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Επτά νέα πρόσωπα αναζητούν ρόλο στη 17Ν», *Το Βήμα*, 03.09.2002.

Τσώλη Μ., «Οι τρεις ημέρες του Δημήτρη Κουφοντίνα», *Το Βήμα*, 03.09.2002.

Ανώνυμος, «Το τηλεφώνημα, η συζήτηση στο ταξί και ο έκπληκτος αστυνομικός», *Το Βήμα* 06.09.2002.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Δημήτρης Κουφοντίνας, ο «γλυκός εκτελεστής» », *Το Βήμα*, 06.09.2002.

Τέλλογλου Τ., Παπαχελάς Αλ., «Αυλαία στη 17Ν-πώς και γιατί παραδόθηκε ο Κουφοντίνας», *Το Βήμα*, 06.09.2002.

Κρουστάλλη Δ., «Η δικηγόρος που θεωρείται «σκληρό καρύδι» », *Το Βήμα*, 07.09.2002.

Μπρούσαλη Δ., «Στη γραμμή Κουφοντίνα και οι Ξηροί για τη «χαμένη αξιοπρέπειά τους» », *Το Βήμα,* 07.09.2002.

Πρετεντέρης Ι.Κ., «Το κόμμα των δικηγόρων», *Το Βήμα*, 07.09.2002.

Νέδος Β., «Μόνος του στο προαύλιο θα βγαίνει και ο Κουφοντίνας», *Το Βήμα*, 10.09.2002.

Ανώνυμος, «Ανοίγει ο «κύκλος των γυναικών» », *Το Βήμα*, 13.09.2002, εξώφυλλο.

Ανώνυμος, «Ανοίγει ο «κύκλος των γυναικών» για τη 17Ν και άλλες οργανώσεις», *Το Βήμα*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Στην αντιτρομοκρατική με έτοιμο τον σάκο», *Το Βήμα*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Παπα-Τριαντάφυλλος: Αυτή παρέσυρε τον γιο μου», *Το Βήμα* 13.09.2002.

Μπρούσαλη Δ., «Οι σχέσεις και η ζωή της Σωτηροπούλου με τον Σάββα Ξηρό και τον Κουφοντίνα», *Το Βήμα*, 13.09.2002.

Πρετεντέρης Ι.Κ., «Το παιδί του Κουφοντίνα», *Το Βήμα*, 13.09.2002.

Τσώλη Μ., «Τα δακτυλικά αποτυπώματα «διέταξαν» τη σύλληψη της Αγγελικής Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*, 13.09.2002.

Ανώνυμος, «Το δικαστικό συμβούλιο θα αποφασίσει για τη Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*, 17.09.2002.

Ανώνυμος, «Πατησίων και Αγ. Μελετίου το «ραντεβού» με την Αστυνομία», *Το Βήμα*, 18.09.2002.

Ανώνυμος, «Τι ερευνά ο ανακριτής-οι ερωτήσεις στον Κουφοντίνα», *Το Βήμα*, 18.09.2002, εξώφυλλο.

Κρουστάλλη Δ., «Δεν ήλθε ακόμη η ώρα των άλλων οργανώσεων», *Το Βήμα*, 18.09.2002.

Μπρούσαλη Δ., «Τι ερευνά ο ανακριτής- Οι ερωτήσεις στον Κουφοντίνα», *Το Βήμα*, 18.09.2002.

Νέλος Β., «Ο «Λουκάς» συναντήθηκε στο προαύλιο των φυλακών με τον Ν. Παπαναστασίου», *Το Βήμα*, 18.09.2002.

Τσώλη Μ., «Στον δρόμο για τον Κορυδαλλό η Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*, 18.09.2002.

Ανώνυμος, «Στον Κορυδαλλό από χθες η Σωτηροπούλου- Άλλαξαν κελί στον Γιωτόπουλο», *Το Βήμα*, 19.09.2002.

Χωμενίδη Ό., «Καθυστερημένη αντίδραση από το Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο», *Το Βήμα*, 19.09.2002.

Τσώλη Μ., «Ελέγχουν τώρα το DNA και για τη Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*, 24.09.2002.

Ανώνυμος, « Ο Σ. Ξηρός «θυμήθηκε» άλλους 15!», *Το Βήμα*, 25.09.2002, εξώφυλλο.

Ανώνυμος, « «Όχι» στο αίτημα της Σωτηροπούλου μετά τη δέσμευση των καναλιών», *Το Βήμα*, 25.09.2002.

Ανώνυμος, «ΠΑΝΔΩΡΑ», *Το Βήμα*, 27.09.2002.

Τσώλη Μ., «Τι είπε η Σωτηροπούλου στον εφέτη-ανακριτή για Κουφοντίνα και γιάφκες», *Το Βήμα*, 18.10.2002.

Μπρούσαλη Δ., «Έδωσε εξηγήσεις για το νέο, βαρύ κατηγορητήριο», *Το Βήμα*, 18.10.2002.

Ανώνυμος, «Σε απεργία πείνας η νεόνυμφη Σωτηροπούλου», *Το Βήμα*, 12.12.2002.

Πρετεντέρης Ι.Κ., « «Σήμερα γάμος γίνεται…» », *Το Βήμα*, 12.12.2002.

Ανώνυμος, «Οι «ψείρες που δεν λειτουργούσαν και το κολλύριο του Σάββα Ξηρού», *Το Βήμα*, 04.03.2003.

Ανώνυμος, «**Γ. Πέτσος**: Δικαιολογώ την αίσθηση ακαταστασίας τις πρώτες ώρες προσαρμογής», *Το Βήμα,* 04.03.2003.

Ανώνυμος, «Ο θίασος του τρόμου», *Το Βήμα*, 04.03.2003, εξώφυλλο.

Πρετεντέρης Ι.Κ., «Υπάρχουν και ευτυχισμένοι τρομοκράτες», *Το Βήμα*, 04.03.2003.

Τέλλογλου Τ., «Η μεγάλη παράσταση», *Το Βήμα,* 04.03.2003.

Ανώνυμος, «Οι «μάγειροι», το εμπάργκο εικόνας και η χωροταξία», *Το Βήμα*, 05.03.2003.

Μπρούσαλη Δ., «Ποιοι θα προβάλλουν το προφίλ του «κοινωνικού αγωνιστή»», *Το Βήμα*, 05.03.2003.

Ροζάκος Μ., «Ο επιμελητής Κουφοντίνας, το μπλοκάκι του Τζωρτζάτου και τα «πηγαδάκια» », *Το Βήμα*, 05.03.2003.

Μπίτσικα Π., «Στοιχήματα και νομικοί διαξιφισμοί για τη ραδιοτηλεοπτική κάλυψη», *Το Βήμα*, 06.03.2003.

Σωμερίτης Ρ., «Όταν δικάζεται η πολυφίλητη τηλεόραση», *Το Βήμα*, 06.03.2003.

Λάμψιας Π., «Δυσφορία στην κυβέρνηση εξακολουθούν να προκαλούν οι (γνωστές) δηλώσεις Μίλερ», *Το Βήμα*, 07.03.2003.

Σωμερίτης Ρ., «Δικαιοσύνη, ενημέρωση και Κουφοντίνας», *Το Βήμα*, 07.03.2003.

Λαμπρόπουλος Β.Γ., «Οι «κρυφοί» μάρτυρες και οι καταθέσεις-κλειδιά», *Το Βήμα*, 08.03.2003.

Μπίτσικα Π., «Ανέλαβε και την ποινική ευθύνη για τη δράση της 17Ν ο κυνικός «Λουκάς» », *Το Βήμα*, 08.03.2003.

Σωμερίτης Ρ., «Στρατηγικές και μνήμες στο δικαστήριο», *Το Βήμα*, 08.03.2003.

Ανώνυμος, « «Είδαμε Σάββα, Αγγελική και Κουφοντίνα» », *Το Βήμα*, 25.03.2003.

Μπρούσαλη Δ., Τσώλη Μ., « «Ελάτε κ. Γιωτόπουλε να απολογηθείτε» », *Το Βήμα*, 02.09.2003.

Ανώνυμος, «Πολλάκις ισόβια στους τρομοκράτες», *Το Βήμα*, 09.12.2003, εξώφυλλο.

Μπρούσαλη Δ., «Οι «καμπάνες» προμηνύεται να ηχήσουν… ισόβια», *Το Βήμα*, 09.12.2003.

Τσώλη Μ., «Επανέλεγχος της απαλλαγής Παπαναστασίου-Τσελέντη», *Το Βήμα*, 18.12.2003.